

Jami Virta

JUOKSUHAUDOISTA YHTEISKUNTAAN

Vuosien 1965-1975 sotilaallista maanpuolustusta ja puolustusvoimia koskevan joukkotiedotuksen diskursiivinen tarkastelu

Maanpuolustuskorkeakoulu
Sotahistorian laitos

Julkaisusarja 1, N:o 15

Juoksuhaudoista yhteiskuntaan

**Vuosien 1965–1975 sotilaallista
maanpuolustusta ja puolustusvoimia
koskevan joukkotiedotuksen diskursiivinen
tarkastelu**

Jami Virta

Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, 2012

Julkaisusarja 1
N:o 15

Kansi:

Kuva vuoden 1963 syysotaharjoituksesta. Kuvassa presidentti Urho Kekkonen ja kenraali Kaarlo Leinonen. Hän toimi muun muassa puolustusministerinä vuosina 1963–1964, puolustusministeriön kansliapäällikkönä vuosina 1966–1968 ja puolustusvoimain komentajana vuosina 1969–1974. *(Kuva Puolustusvoimat)*

© Jami Virta ja Maanpuolustuskorkeakoulu

ISBN 978-951-25-2274-3
ISSN 1456-5196

Juvenes Print 2012

SISÄLLYSLUETTELO

ALKUSANAT	5
TIIVISTELMÄ.....	7
ABSTRACT	9
1 JOHDANTO	11
1.1 Tutkimuksen lähtökohta	11
1.2 Tutkimustehtävän tarkentaminen aiemman tutkimuksen perusteella.....	12
1.2.1 Suomalainen yhteiskunta 1960-luvulla	12
1.2.2 Puolustuslaitosta koskeva tutkimus	21
1.2.3 Puolustuslaitosta koskevan keskustelun teemoja	25
1.2.4 Tutkimuskysymykset.....	31
1.3 Tutkimusaineisto ja -menetelmä	32
2 VIRALLISEN TURVALLISUUSPOLITIIKAN DISKURSSI	45
2.1 Totaalisesta maanpuolustuksesta osaksi turvallisuuspolitiikka	47
2.1.1 Turvallisuuspolitiikan jalkauttaminen puolustuslaitoksen näkökulmasta..	49
2.1.2 Turvallisuuspolitiikkaa kaikissa muodoissa.....	63
2.2 Suomalaisen turvallisuuspolitiikan teemat maanpuolustuksen näkökulmasta..	66
2.2.1 Historiallinen muisti ja maantieteellinen asema.....	67
2.2.2 Valtiosopimukset	68
2.2.3 Uhkakuvan muutos ydinsodasta perinteiseen sotaan.....	72
2.2.4 Puolustusvoimien päätehtäväksi ennaltaehkäisy	74
2.2.5 Yhteiskunnan osana vai osaksi?	75
2.2.6 Maanpuolustuskritiikin muodostajat	78
2.2.7 Sukupolven vaihdos.....	83
2.3 Salaamisesta edottamiseen.....	86
3 ASEVELVOLLISUUDEN DISKURSSI	91
3.1 Asevelvollisuutta koskevan lainsäädännön kehittyminen	92
3.2 Kivenä kengässä – omantunnon arat	97
3.3 Nuorison asevelvollisuuden haastaminen	105
3.3.1 Keskustelusta toimintaan – passit palamaan.....	113
3.3.2 Tapaus Taipale.....	116
3.3.3 Yllytys oikeudenkäynnit	124
3.3.4 Taipale kohti uusia haasteita	127
3.4 Puolustuslaitoksen puolesta.....	128
3.5 ”Aseeton kansa on kelvoton” – vaihtoehtona siviilivastarinta.....	132
3.5.1 Tšekkoslovakian esimerkki.....	138
3.5.2 Vuosi 1970 – yleisen asevelvollisuuden puolesta.....	140
3.6 Asevelvollisuusdiskurssin merkitys.....	144

4	PUOLUSTUSVOIMIEN DEMOKRAATTISUUSDISKURSSI	150
4.1	Kaksi askelta eteenpäin ja yksi taakse	154
4.2	Varusmiesten asema – sosiaalitoimikunnista varusmiestoimikuntiin	163
4.3	Kyllä tekevä keinon keksii – Varusmiesliitto	172
4.4	Henkilökunnan etujärjestötoiminta – erityisesti Aliupseeriliitto	186
5	POLIITTISUUSDISKURSSI MERKITTÄVÄ SUUNNANNÄYTTÄJÄ	195
5.1	Lehtiä ja kortistoja	199
5.2	Puolueet	205
5.3	Parlamentaarinen puolustuskomitea – materiaalsen kehittämisen sijaan yhteiskunnallistavia teemoja	208
5.4	Puolustuslaitoskomitea aloittaa työnsä.....	214
5.5	Laki puolustusvoimista rauhoittaa tilanteen	222
6	PUOLUSTUSTAHDON KASVATTAMISEEN LIITTYVÄ DISKURSSI	230
6.1	Henkisen maanpuolustuksen teema	231
6.2	Maanpuolustuskurssit	240
6.3	Turvallisuuspolitiikkaakouluun	247
6.4	Tiedottamisen kulttuurin kehittäminen	253
6.4.1	Televisioon ja radioon.....	256
6.4.2	Julkisuuskolhuja – tapaus Anttila.....	261
6.5	Avoimempaan tiedottamiseen	265
7	KEHITYS KOHTI VUOROVAIKUTTEISEMPAA YHTEISKUNNALLISTA INSTITUUTIOTA	269
7.1	Diskurssi jatkuu	269
7.2	Tutkimusmenetelmän kritiikki ja luotettavuuden arviointi	273
7.3	Tutkimuskysymyksiin vastaaminen	274
	LÄHTEET	280
	KUVALUETTELO	302
	LYHENTEET	303
	HENKILÖLUETTELO	304

ALKUSANAT

Silkasta uteliaisuudesta alkanut tutustuminen tieteelliseen maailmaan on kestänyt kohta 15 vuotta. Toisen vuosikurssin kadettina en voinut arvata, kuinka merkittävän aloitteen tein syksyllä 1996. Uteliaisuus muuttui vuosien kuluessa haluksi voittaa haasteita, tietää enemmän ja väistämättä tavaksi suhtautua elämässä kohdattaviin asioihin. Upseerin päämäärätietoisuuden ja tieteelle ominaisen kriittisen suhtautumisen yhdistäminen on ollut erittäin opettavaista.

Kun vuonna 2001 sain päätökseen pro gradu -työni 1990-luvun alun turvallisuuspoliittisesta murroksesta, osasin lähdetilanteesta johtuen etsiä jatkotutkimusaihetta kauempaa menneisyydestä. Päädyin kuitenkin varsin lähelle, onneksi. Aluksi olin kiinnostunut liennytyksen aikakaudesta Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonkousen luomassa hengessä ja erityisesti valtionjohdon ja puolustusvoimien eriskummalliselta vaikuttaneesta suhteesta, mutta vuosien aikana olen edennyt yhä syvemmälle ymmärtääkseni niitä lukemattomia yhteiskunnallisia vaikuttimia arvostamani instituution ympärillä. Sotilaallista maanpuolustusta ja puolustusvoimia koskevien diskurssien tarkastelu on avannut silmiäni havaitsemaan, miten monella eri tavalla asioita voidaan ymmärtää juuri kenenkään pystymättä tuomitsemaan niitä oikeiksi tai vääriksi. Tästä syystä on ollut merkittävästi helpompaa ymmärtää tänä päivänä käytävää keskustelua, kun tietää miten ja miksi useat nykypäivänäkin keskeisessä asemassa olevat teemat ovat syntyneet. Olen siis ollut onnekas, kun olen saanut nauttia työni tuloksista jo tutkimusprosessin aikana. Toivottavasti väitöskirjani palvelee lukijaa samalla tavoin kuin se on tehnyt minulle sitä kirjoittaessani.

Olen kiitollinen siitä, että olen saanut tukea vuosien aikana monilta tahoilta. Ensimmäiseksi haluan kiittää työni ohjaajaa professori Pauli Kettusta, jonka esimerkillinen suhtautuminen minuun opiskelijana ja tekemääni työhön innosti yrittämään entistä enemmän. Haluan esittää kiitokseni myös työni ohjaajina hetken aikaa toimineille professori Seppo Hentilälle ja professori Marjatta Rahikaiselle. Esitarkastajiani professori Marja Tuomista ja dosentti Pekka Visuria kiitän asiantuntevista lausunnoista ja arvokkaista neuvoista.

Maanpuolustuskorkeakoulu oli palveluspaikkani vuodesta 2005 aina tähän syksyyn saakka. Tehtävä tutkimuksen opettajana tarjosi minulle erinomaisen tilaisuuden oppia ja harjaantua tieteellisten työskentelymetodien parissa. Tehtävää tuki myös innostava ilmapiiri, jonka luomisessa erityinen rooli oli majuri Aleksi Leskisellä, kauppatieteiden maisteri Mika Aallolla ja oikeustieteen lisensiaatti Kari T. Takamaalla. Kiitän myös lähimpiä esimiehiäni komentaja, sotatieteiden tohtori Marko Laaksosta ja everstiluutnantti, valtiotieteen tohtori Torsti Siréniä kannustavasta suhtautumisesta palveluksen ohessa tekemääni tutkimukseen. Työni viimeistelyssä olen saanut monen-

laista tukea kadettikursseiltani Teemu Hokkaselta ja Marko Palokankaalta. Tekstin viimeistelyssä ovat minua auttaneet Vesa Sahlman ja Hannu Aaltonen.

Tutkimustyötäni ovat edesauttaneet asiantunteva ja aina avulias henkilöstö niin Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjastossa, Kansallisarkiston Sörnäisten toimipisteessä, Urho Kekkosen arkistossa ja Kansallisessa audiovisuaalisessa arkistossa. Arkisto- ja viimeistelytyön tekemisen ovat mahdollistaneet taloudelliset tuet, joista haluan esittää kiitokseni kauppaneuvos Werner Hacklinin säätiölle ja Suomen Marsalkka Mannerheimin Sotatieteelliselle Rahastolle. Kiitän myös siitä, että työni on kustannettu osaksi Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarjaa.

Lopuksi lämpimät kiitokset äidilleni ja isälleni sekä rakkaalle puolisololleni Helille siitä korvaamattomasta tuesta, jota olen teiltä tällä elinikäisen oppimisen välillä hyvinkin raskaalla tiellä saanut. Rakkaat lapseni Emilia, Samuel, Thomas ja Matias, enää ei tarvitse kysyä viime vuosina ajoittain toistunutta kysymystä ”isi, joko se kohta on valmis”. Nyt se on.

Tuusulan Jokelassa joulukuussa 2011

Jami Virta

TIIVISTELMÄ

Suomalainen yhteiskunta muuttui nopeasti 1960- ja 1970-luvuilla kansainvälistä esimerkkiä seuraten. Koulutustason kehittyminen, kaupungistuminen ja yhteiskunnan laaja organisoituminen lisäsivät tyytymättömyyttä vallitsevaa yhteiskuntarakennetta ja sen valtasuhteita ylläpitäviä eliittejä kohtaan. Teknologian kehittyminen mahdollisti myös radikaalien näkökulmien esittämisen joukkotiedotuksessa aiheuttaen laajaa ja mielipiteitä jakaneita keskusteluja.

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli täydentää sotilaallista maanpuolustusta ja puolustusvoimia koskevaa tutkimusta erityisesti vuosilta 1965–1975. Tutkimustehtävänä oli selvittää miten tuon ajanjakson yhteiskunnallista muutosta ja sen merkitystä tulkittiin julkisissa keskusteluissa sotilaallisen maanpuolustuksen ja puolustusvoimien kehittämisestä. Tutkimustehtävän kannalta keskeiseksi kohteeksi jäsenyivät julkisesta keskustelusta muodostetut diskurssijärjestykset.

Päätutkimusaineiston muodostivat noin 35 000 joukkotiedotuksessa julkaistua uutista, pääkirjoitusta, artikkeleita ja mielipidekirjoitusta, joita täydensin aikalaiskirjallisuudella, komiteamietinnöillä ja muilla arkistolähteillä. Tutkimuksen menetelmällinen viitekehys perustui relativistiseen maailmankatsomukseen, jonka mukaisesti sosiaalinen todellisuus on suhteellista, eikä yksiselitteistä totuutta ole olemassa. Tiedon ja totuuden muodostumiseen vaikuttaa merkittävästi ympäristö, jossa sitä tuotetaan. Aineiston analysoinnin menetelmä perustui kriittiseen diskurssianalyysiin, jonka keskeisenä tavoitteena oli selvittää mittavien yhteiskunnallisten muutosten vaikutuksia tiedotusvälineiden muuttuvien diskursiivisten käytäntöjen avulla. Keskeisenä tavoitteena oli diskurssijärjestyksien muodostaminen tekstien lingvistisen analysoinnin avulla ja niiden yhdistäminen laajempaan sosiokulttuuriseen käytäntöön.

Tutkimuksessa päädyin siihen, että tarkasteltavalla ajanjaksolla oli viisi merkittävää diskurssikonaisuutta. Muodostin ne useisiin eri teemoihin keskittyneistä keskusteluista. Virallisen turvallisuuspolitiikan diskurssissa pyrittiin määrätietoisesti määrittämään sotilaallisen maanpuolustuksen ja puolustusvoimien asema turvallisuuspolitiikan keskeisimmän osan, ulkopolitiikan, tukevana osana. Tässä diskurssissa ilmenivät historiallisen muistin ja maantieteellisen aseman lisäksi sotilaspolitiikkaa määrittävät valtiosopimukset, sodankuvan muutos, puolustusvoimien tehtävät sekä voimistuva maanpuolustuskritiikki ja sukupolvien välinen ajatteluero.

Aasevelvollisuuden diskurssissa oli kysymys yksilön velvollisuudesta valtiota ja maanpuolustusta kohtaan. Diskurssin teemoina olivat omantunnonarat, aseistakieltäytyjät ja aseettoman puolustuksen vaatimukset kansainvälisten esimerkkien rohkaisemina. Diskurssi osoitti joukkotiedotuksen avulla saavutettavat vaikutusmahdollisuudet ja pakotti puolustusvoimat kehittämään tiedottamiskulttuuriaan.

Demokraattisuuden ja poliittisuuden diskursseissa siirryttiin lähemmäs puolustusvoimien sisäistä kehittämistä yhteiskuntaan paremmin sopivaksi osaksi. Demokraattisuuden diskurssissa pyrittiin muuttamaan puolustusvoimien autoritäärisiksi koettuja valtasuhteita. Varusmiesten ja henkilökunnan ammattiyhdistystoiminnan kaltaisilla toimintatavoilla oli paljon yhtäläisyyksiä vastaavaan yhteiskuntakehitykseen. Poliittisuusdiskurssin myötä sotilaallista maanpuolustusta ja puolustusvoimia pyrittiin samaan enemmän parlamentaarisen päätöksenteon alaisuuteen ja puolustusvoimien henkilöstölle samat oikeudet muiden kansalaisten tapaan. Puolustustahdon kasvattamiseen liittyvän diskurssin teemoja olivat henkisen maanpuolustuksen kehittäminen, maanpuolustusopetuksen lisääminen ja avoimemman tiedottamisen kulttuurin luominen.

Edellä esitettyjen diskurssien perusteella voin todeta, että puolustusvoimien asema yhteiskunnassa muuttui vuosina 1965–1975. Tätä muutosta edesauttoi puolustuslaitoksen suhtautuminen joukkotiedotukseen ja viestintään yleensäkin. Asioihin ei enää pelkästään vastattu, vaan nähtiin omaehtoisen tiedottamisen olevan vähintään yhtä tärkeää. Tämän positiivisen kehityksen myötä kansalaisten oli merkittävästi helpompaa muodostaa käsityksensä koko kansan puolustuslaitoksesta. Tästä syystä voin kuvailla maanpuolustuksen kannattajien ja puolustuslaitoksen olleen vahvasti rakentamissaan juoksuhaudoissa, kunnes diskursseina ja teemoina esiintyneiden keskustelujen jälkeen puolustusvoimat kehittyi paremmin yhteiskuntaan niveltäväksi osaksi.

Asiasanat: yhteiskunta, sotilaallinen maanpuolustus, puolustusvoimat, diskurssi-analyysi, joukkotiedotus, turvallisuuspolitiikka, asevelvollisuus, demokratia.

ABSTRACT

The Finnish society developed rapidly in the 1960's and 1970's. This was result of international trends. Development of education, urbanization and wide organization of society increased discontent towards prevailing social structure and towards the power elite. Development of technology created possibility to present radical perspectives in mass media. This caused widely spread discussions dividing opinions.

The purpose of this thesis was to complement research on national defence and the Finnish Defence Forces especially between years 1965 and 1975. The task of research was to clarify how changes in society and how the significance of this change was interpreted in public discussion about national defence and development of the Defence Forces. The most essential points for this thesis turned out to be discourses structured from public discussion.

Main research material consisted of approximately 35000 news, editorials, articles and opinions presented in mass media supplemented by literature, committee reports and other archival sources. Frame of reference for this thesis is based on relativistic worldview. According to this, social reality is relative and there is no single truth. Environment has significant influence on the issue how knowledge and truth are formed.

Data analysis was based on critical discourse. The key objective was to clarify the effects of broad changes in society using discursive methods. One essential goal was to form order of discourse using linguistic analysis and also connect discourses to wider sociocultural custom.

On this thesis I came to the conclusion that on the review period there were five significant ensembles of discourse. They consisted of several discussions focused on different themes. The discourse of official security policy aimed to define national defence and the position of the Defence Forces as parts of foreign policy. Foreign policy is often perceived as the most significant part of security policy. Historical memory, geographical position of Finland and also the state contracts, changes in international warfare, tasks of the Defence Forces and increasing critic of national defence and the difference in thinking between generations formed the discourse of security policy.

In the discourse of the liability to military service, the issue was about individual responsibility to society and national defence. Resisters and unarmed defence demands, encouraged by international examples were the themes. The discourse pointed out how mass media is used to influence and forced the Defence Forces to develop the practices in public information.

The discourses of democracy and politics were closer to internal development of the Defence Forces to integrate more into society. The discourse of democracy focused in changing power relationships of the Defence Forces that were known as authoritar-

ian. Issues like conscript and personnel union activity had lot of similarities to general social development. The discourse of politics presented how the Defence Forces were pushed towards parliamentary decision making. The personnel was granted the same rights as other population.

Themes related to the discourse on the will to national defence were development of mental national defence, increasing education on national defence and creation of more open public information culture.

According to discourses presented above I can state, that the position of the Defence Forces in society was changed between years 1965-1975. This change was advanced by the Defence Forces reformed attitude towards mass media and public information in general. Active participation in public information important became important instead of only answering topics. This positive development created an atmosphere, that was easier for the public to understand and create own pictures of the armed forces. Due to this, I can describe that the defenders and supporters of the armed forces were stuck in their trenches, until discussions presented in discourses and themes developed the Defence Forces to be better fitting part of society.

Key words; society, national defence, Defence Forces, discourse, mass media, security policy, liability to military service, conscription, democracy

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohta

Maanpuolustuksella ja puolustusvoimilla on suomalaisessa yhteiskunnassa ollut keskeinen asema. Itsenäisyyden aikana käydyissä sodissa ne ovat jakaneet kansaa ja toisaalta sitä myös yhdistäneet. Asevelvollisuuteen perustuvassa maanpuolustuksessa pääosalla kansalaisia on myös omakohtaisia kokemuksia puolustusvoimista. Ne ovat synnyttäneet henkilökohtaisia mielipiteitä niin maanpuolustusta kuin myös puolustusvoimia kohtaan. Jälleen mielipiteet ovat jakautuneet puolesta ja vastaan. Käsityksiä maanpuolustuksesta ja puolustusvoimista on siten kokonaisuudessaan vaikea tiivistää yhteen näkökulmaan.

Maanpuolustusta ja puolustusvoimia on tutkittu erittäin paljon erityisesti sotien ajoilta. Sotahistorialliset tapahtumat ovat luoneet toimintaympäristön tarkastella mitä erilaisimpia teemoja ja yksityiskohtia menneisyydestä. Ne ovat olleet Suomen itsenäisyyden ja suomalaisen yhteiskunnan säilyvyyden kannalta tärkeitä hetkiä, joista on ollut saatavissa runsaasti erilaista lähdeaineistoa. Tutkijoiden mielenkiinto aihetta kohtaan on kohdistunut sotahistorian lisäksi erityisesti niihin tilanteisiin, joissa merkittävässä sisä- tai ulkopoliittisissa tapahtumissa maanpuolustuksella tai puolustusvoimilla on ollut jokin erityinen rooli. Esimerkkeinä voidaan ottaa esille vuosi 1948, vuoden 1961 noottikriisi tai 1970-luvun sotaharjoituksiin liittyvät Neuvostoliiton yhteistyöpyynnöt.

Tämä tutkimusprosessi alkoi 2000-luvun alussa mielenkiinnosta tutkia puolustusvoimia liennytyksen ja ETYK:n aikakaudella. Jo hyvin pian aikaisemman tutkimuksen ja elämänkerrallisten teosten kartoittamisen yhteydessä kävi ilmi, että muutamat tapahtumat ja teemat hallitsivat sotilaallista maanpuolustusta ja puolustusvoimia koskevaa yleiskuvaa. Edellä mainittujen noottikriisin ja sotaharjoituspyyntöjen lisäksi turvallisuuspolitiikalla, aseistakieltäytymisellä, kenraali Keinosella ja parlamentaarisilla puolustuskomiteoilla oli tärkeä asema ihmisten muistissa. Merkillepantava huomio oli myös se, että nämä tapahtumat ja teemat vaikuttivat varsin erillisiltä ja yksinkertaisilta. Niitä käsiteltiin osana jotakin muuta ilmiötä. Esimerkiksi voisi mainita radikalismia koskevan historiankirjoituksen tai erilaiset henkilöhistoriat. Kokonaiskuvan hahmottamiseen tarvittavaa lähdettä siitä, mistä 1960- ja 1970-luvun aikana maanpuolustuksesta ja puolustusvoimista puhuttiin, ei ollut saatavissa.

Tutkimustilanteeseen perehtymisen jälkeen määrittelin tutkimustehtäväksi sen, miten yhteiskunnallinen muutos näkyi keskustelussa sotilaallisen maanpuolustuksen kehittämisestä ja sitä kautta puolustuslaitoksesta käytävässä diskurssissa erityisesti vuosina 1965–1975. Tutkimustehtävän määrittely asetti aikaisempaan tutkimuskenttään

perheytymiselle muutamia keskeisiä vaatimuksia. Ensinnäkin tutkittava ilmiö tuli asettaa sellaiseen toimintaympäristöön, jossa huomioidaan yhteiskunnallisen muutoksen kansainväliset ja kansalliset taustat ominaispiirteineen. Toiseksi oli selvitettävä sotilaallisen maanpuolustuksen ja puolustusvoimien kehityskulku suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan. Kolmanneksi tuli selvittää niitä keskeisiä teemoja, joita tutkittavalla aikakaudella keskustelussa esiintyi. Näiden vaatimusten kautta tutkimustehtävää tarkentavien alakysymyksien asettaminen tuli mahdolliseksi.

1.2 Tutkimustehtävän tarkentaminen aiemman tutkimuksen perusteella

1.2.1 Suomalainen yhteiskunta 1960-luvulla

Tutkimuksessa kehyksenä on suomalainen yhteiskunta. Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ole kuitenkaan määrittellä yksityiskohtaisesti käsitettä yhteiskunta, vaan sitä on käsitelty tutkimustehtävää tukevalla tavalla. Keskeistä on se, miten yhteiskunnallista muutosta käsiteltiin keskustelussa, joka koski sotilaallista maanpuolustusta ja puolustuslaitosta.

Yhteiskunta käsitteenä ei ole yksinkertainen, koska sen määrittely on aikaan sidoksissa. Se on käsitteenä saanut erilaisia merkityksiä eri aikakausina.¹ Tässä tutkimuksessa käsitän yhteiskunnan tietyksi ajalliseksi ja asialliseksi ilmiöksi, jossa tarkastelen puolustuslaitosta koskevaa diskurssia sosiaalis-poliittisten muutosten selvittämiseksi. Näin pyrin löytämään kyseisten muutosten taustalla olevia toimijoita ja ryhmiä, jotka muodostavat sosiaalisen rakenteen.² Näiden ryhmien puitteissa oletin tapahtuneen myös yhteiskunnan jäsenten vuorovaikutuksen. Tarkastelemalla ryhmien välistä vuorovaikutusta voin arvioida myös, miten sosiaalisissa rakenteissa tapahtui muutoksia. Uusien ryhmien syntyminen ja siten vuorovaikutuksen muuttuminen tarkoitti myös yhteiskunnallista rakennemuutosta.³

Muutokseen liittyvään keskusteluun ja yhteiskunnan sosiaaliseen rakenteeseen vaikuttivat sekä kansainväliset että kansalliset tekijät. Eri diskurssien yhteydessä eritellen tarkemmin näitä tekijöitä, mutta niille yhteisiäkin tekijöitä oli löydettävissä. Näitä yhteiskuntaan vaikuttaneita ilmiöitä esiintyi niin vallankäytön, kulttuurin kuin myös sosiaalisen rakennemuutoksen näkökulmista. Tutkimuksen kannalta oleellista näiden osalta oli se, että suomalaisen yhteiskunnan kansalaiset saivat keskenään ristiriidassa olevia näkökulmia. Näiden näkökulmaerojen tuotteenä syntyivät kansalaisten erilaiset mielipiteet, jotka olivat tässä tutkimuksessa yhtenä keskeisenä tutkimuskohteena.

1. Kettunen, Pauli: Yhteiskunta. Teoksessa *Käsitteet liikkeessä*. Suomen poliittisen kulttuurin käsittehistoria. Toim. Hyvärinen, Matti - Kurunmäki, Jussi - Palonen, Kari - Pulkkinen, Tuija - Stenius, Henrik. Vastapaino, Tampere 2003, 167–212.

2. Kangas, Risto: Yhteiskunta. Tutkijaliitto, Helsinki 2001, 16.

3. Allardt, Erik - Littunen, Yrjö: *Sosiologia*. 2.p WSOY, Helsinki 1961, 76.

Suomen kansainvälisiä suhteita on tutkittu useista eri näkökulmista. Poliittisen eliitin osalta merkittävän lähdeaineiston muodostavat Juhani Suomen presidentti Urho Kekkosta koskevat tutkimukset ja hänen toimittamansa Kekkosen päiväkirjat⁴. Niistä kuvastuvat erityisesti Kekkosen johdolla suomalaisten realismiin pyrkivät monimutkaiset suhteet lännen ja idän välillä. Realistisesta näkökulmasta tavanomaisilla aseilla ei nähty olevan sijaa 1950-luvun ydinsodankäynnissä. Kuuban kriisi oli kuitenkin osoitus mielettömyyden mahdollisuudesta, jonka ei haluttu tapahtuvan.⁵ Kansainvälisessä politiikassa tulkittiin alkaneen liennytyksen kauden. Tämän kauden ominaispiirteenä oli asevarustelua rajoittavien sopimuksien solmiminen vuosikymmenen loppuun mennessä. Yhdysvaltain presidentti Dwight Eisenhowerin pyrkimykset konkretisoituivat hänen presidenttikautensa jälkeen kuumen linjan lisäksi osittaisen ydinkieltosopimuksen muodossa ja ennen kaikkea siinä, että johtavien suurvaltojen johtajat myönsivät julkisesti tilanteen mahdottomuuden. Myös presidentti John F. Kennedy myönsi kesällä 1963, että ”kaikki mitä olemme rakentaneet, kaikki minkä puolesta olemme tehneet työtä, tulisi tuhoutumaan ensimmäisen 24 tunnin aikana”⁶. Myös Neuvostoliiton pääministeri Nikita Hruštšev oli samoilla linjoilla kutsuen syntyneitä yhteistoimintaa kylmän sodan päättymisen käännapisteeksi.⁷ Sitä se ei kuitenkaan ydinvarustelun suhteen ollut. Kiina kokeili omaa ydinasetaan koeräjäytyksellä lokakuussa 1964. Ranska oli presidenttinsä Charles de Gaullen johdolla osoittanut ydinasekyvykkyytensä jo vuonna 1960. Kiinan suhtautuminen rajoitussopimukseen oli varsin selvä, koska se perusteli ydinasetarvettaan, ei niiden käytöllä, vaan ydinase maiden monopolin rikkomisella. Kiinan kielteinen kanta vaikutti luonnollisesti USA:ssa ja Neuvostoliitossa. Kiinan toiminnalla oli vaikutusta myös Aasiassa.⁸

Kansainvälisissä suhteissa oli pohjimmiltaan kysymys kuitenkin realistisen näkökulman mukaisesta vallan ylläpitämisestä. Kennedyn lausunnot koko ihmiskunnan voitosta ja tärkeästä askeleesta pois sodasta olivat kylmän laskennan tulosta. USA oli saanut Neuvostoliiton suorituskyvystä tiedustelutietoa, joka osoitti USA:n omaavan ydinasekyvyssä huomattavan etumatkan. Sen säilyttämiseksi oli ryhdytty ajamaan ydinasekokeilujen rajoittamista.⁹

4. Suomi, Juhani: Liennytyksen akanvirrassa. Urho Kekkonen 1972–1976. Otava, Helsinki 1998; Suomi, Juhani: Umpeutuva latu. Urho Kekkonen 1976–1981. Otava, Helsinki 2000; Urho Kekkosen päiväkirjat 2 1963–1968. Toim. Juhani Suomi. Otava, Helsinki 2002; Urho Kekkosen päiväkirjat 3 1969–1974. Toim. Juhani Suomi. Otava, Helsinki 2003.

5. Suri, Jeremi: Power and Protest. Global Revolution and the Rise of Détente. Harvard University Press 2005, 40.

6. Sama, 42.

7. Sama, 59.

8. Sama, 75–77.

9. Urho Kekkosen päiväkirjat 2 1963–1968, 22; Suri, 59.

Realismin¹⁰ tulkinnan mukaisesti politiikka oli jatkuvaa taistelua vallasta ja olemassaolosta, koska ihmisluonto oli perimmältään vallanhaluinen. Valtiot nähtiin turvallisuusorganisaatioina, joiden tärkein voimavara oli sotilaallinen voima. Vastaavasti ulkopoliittikka nähtiin sisäpolitiikkaa tärkeämmäksi tekijäksi.¹¹ Keskeistä oli myös sotilaallisen voiman arviointi, jolloin päätöksenteon tukena käytettiin valta-analyysyjä perustuen materiaalisten voimavarojen korostamiseen.¹²

Näin laskivat valtionpäämiehet ja valtaapitävät aseellisen voimansa riittävyttä 1960-luvun alussa. Erilaiset lähestymistavat olivat vain tapa esittää sitä vallan käytön muotoa, jolla kansainvälisesti valtasuhteita määriteltiin. Kennedy halusi vallata uusia rajoja, Hruštšev todellista kommunismia, de Gaulle palauttaa Ranskan sen entisaikojen loistonsa ja Mao Zedong viedä Kiinan teollistumiskehityksessä harppauksen edelle Eurooppaa. Klassisen realismin ajattelua edustavan englantilaisen filosofin Thomas Hobbesin (1588–1679) teos *Leviathan* (1652) kuvasi ihmisen elinympäristön vihamieliseksi, jossa jokainen joutui pelkäämään henkensä puolesta. Ihmiset turvautuivat johtajaan, Leviathaniin, joka huolehti järjestyksestä. Samalla syntyi yhteiskunta, josta kehittyi lopulta valtio. Näin Hobbes teki eron valtioiden sisäisen elämän ja niiden keskinäisten suhteiden välillä. Sisäisesti valtion nähtiin olevan eräänlainen järjestyksen väline, mutta valtioiden välisissä suhteissa vallitsi ”luonnontila”, toistuvat sodat ja keskinäinen vihamielisyys, jolloin valtion keskeiseksi intressiksi muodostui oma turvallisuus.¹³ Realismin näkökulmasta sota oli siis ylihistoriallinen ilmiö, jonka uhkan olemassaolo oli ikuista. Siksi myös asevoimien rooli ja merkitys oli tärkeä realismin näkökulmasta.¹⁴ Maanpuolustusta puolustavaan diskurssiin liittyi usein realismin käsitteeseen liittyviä sisältöjä, jotka olivat ristiriidassa varsinkin radikaalien ajaman yhteiskunnallisen kehityksen kanssa.

Suomen kansainvälinen ja sotilaspoliittinen asema määrittyi kylmän sodan hengen mukaisesti. Kuten Pekka Visurin vuonna 2010 julkaistu kirja on otsikoitu, oli Suomi *Idän ja lännen välissä*¹⁵. Keskeisiä asemaa määrittäviä tekijöitä olivat geopolitiikka, sodan jälkeiset tapahtumat valtiosopimuksineen, määritetty ulkopoliittinen linja ja taloudelliset näkökulmat hyvinvointiyhteiskunnan rakentamiseksi. Näihin teemoihin palataan turvallisuuspoliittista diskurssia käsittelevässä luvussa, mutta liikkumavara

10. Sihvola, Juha: *Maailmankansalaisen etiikka*. Otava, Helsinki 2005, 73–74; Visuri, Pekka: *Turvallisuuspolitiikka ja strategia*. WSOY, Helsinki 1997, 212. ”Klassinen realismi hahmottaa maailman jakautuneeksi kilpaileviin valtioihin tai niiden muodostamiin ryhmittymiin, jolloin jakolinjana ovat geopolitiittiset tekijät, erilaiset tarinat ja kulttuurit. Poliittikan käyttövoimana ovat valta ja intressit sekä viitekehyksenä kansakunnat, valtiot ja liitot. Valtiot tavoittelevat suhteellista etua kilpailtaessa rajallisista resursseista. Kieli on verraten konkreettista, ja analyysit tehdään mielellään rationaalisista kustannus/hyöty -lähtökohdista, vaikka irratiionaalilla tekijöillä onkin huomattava vaikutus päätöksenteossa”.

11. Visuri 1997, 203.

12. Raitasalo, Jyri: *Turvallisuusympäristön muutos ja Suomen puolustus*. Maanpuolustuskorkeakoulun Strategian laitos Julkaisusarja 1: Strategian tutkimuksia No 23. Helsinki 2008, 9.

13. Sihvola, 84–89; Visuri 1997, 204.

14. Raitasalo, 8.

15. Visuri, Pekka: *Idän ja lännen välissä – puolustuspolitiikka presidentti Kekkonen kaudella*. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos. Julkaisusarja 1, N:o 13 2010.

oli siis varsin rajoitettu rakennettaessa kansainvälisiä suhteita. Myös puolueettomuuspolitiikassa pyrittiin ylläpitämään hyviä suhteita sekä länteen että itään.

Kansainvälisten suhteiden, ainakin näennäisen, muuttumisen lisäksi merkittävänä muutoksena suomalaisessa yhteiskunnassa nähtiin se, että ihmisten valinnan mahdollisuudet lisääntyivät suurin harppauksin. Vuosisatojen aikana esiintyneiden nälänhädän ja parantumattomien sairauksien sekä sukupolvelta toiselle suunnilleen samanlaisena jatkunut elämänrytmi sai 1900-luvulla yhä kiihtyvässä määrin rinnalleen nopean säätykieron, mahdollisuuden vaihtaa ammattia ja kotipaikkaa.¹⁶ Näin myös yhteiskunnalliseen valtaan tuli uusia muotospaineita. Professori Erik Allardt kirjoitti vuonna 1964 suomalaisessa yhteiskunnassa esiintyvistä ristiriidoista, joista jako maalaisiin ja kaupunkilaisiin, kieliriidat ja yhteiskunnan luokkajako olivat jo vanhoja ilmiöitä. Sen sijaan jakoa poliitisiin puolueisiin ja eri työmarkkinajärjestöihin hän piti yhteiskunnan laajan organisoitumisen ja politisoitumisen merkkeinä¹⁷. Nämä ristiriidat olivat myös keskeisessä asemassa valtaan liittyvissä diskursseissa suomalaisessa yhteiskunnassa. Ne vaikuttivat myös siihen, että kansallisella tasolla tapahtui vallan hajaantumista eri ryhmien välillä¹⁸.

Suomalaisessa yhteiskunnassa oli useita toisistaan erottuvia päätöksentekijöiden ryhmiä. Tärkeimpänä lienee ollut poliittinen eliitti, johon luettiin kuuluvan suurten puolueiden johtajat, hallituksessa istuvat poliitikot ja myös ammattiyhdistysten johtajat. Keskeisessä asemassa oli myös niin sanottu virkamieseliitti, johon kuuluivat ministeriöiden virkamiehet, keskusvirastojen johtoporras ja heidän toimintaansa liittyvät asiantuntijat. Kolmanteen, taloudelliseen eliittiin, katsottiin kuuluvan suurten taloudellista valtaa omaavien organisaatioiden johtavat henkilöt. Uuden, neljännen eliitin, muodosti joukkotiedotustoiminnassa mukana olevat ja sisältöjä säätelevät henkilöt. Arvioitiin, että juuri joukkotiedotukseen liittyvä valta tulisi kasvamaan tulevaisuudessa. Sen vallan merkitystä oli tuolloin vaikea arvioida, mutta ymmärrettiin uuden ilmiön ohjaavan ihmisten ajattelua. Tämä tapahtui muodostamalla esittämistään käsitteistä mielikuvia, joilla vaikutetaan ihmisten mahdollisuuksiin, haluun tai oikeutukseen siitä, mitä saa ajatella.¹⁹

Tässä tutkimuksessa joukkotiedotuksella tarkoitan niitä julkisia viestintätapoja, joita näillä erilaisilla eliiteillä oli käytössään. Joukkotiedotusvälineet olivat jokaisen ryhmän käytössä, ja niiden merkitys oli kasvussa erityisesti radion ja television osalta,

16. Wiio, Osmo A: Tiede ja tekniikka elämämme muuttajana. Teoksessa Valinnan yhteiskunta, Weilin+Göös, Helsinki 1970 (1970a), 38.

17. Allardt, Erik: Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine. 3.p WSOY, Helsinki 1971.

18. Valtatutkimuksessa on ollut kaksi hallitsevaa näkökulmaa: perinteisempää elitististä näkökulmaa ovat edustaneet monet niin sanotut elitistit muun muassa Machiavelli... Sen mukaan vallankäyttöön, päätöksentekoon osallistuvat vain harvat, valta keskittyy, valtataistelu on eliittien välistä kilpailua... Toinen näkökulma on pluralistinen eli valta ei keskity vaan on hajaantunut tapaus tapaukselta eri tahoille. Vaikuttaminen on mahdollisimman monien asia (poliittiset voimat ja yksityiset kansalaiset). Siten ei ole yhtenäistä valtaeliittiä vaan useita kilpailevia vaikuttajia tai eliittejä (eri aloilla omansa), ja valta hajaantuu. Noponen, Martti: Poliitiikka tutkimuksen kohteena. WSOY, Helsinki 1992, 37.

19. Allardt, Erik: Yhteiskunnan ryhmät. Teoksessa Valinnan yhteiskunta, Weilin+Göös, Helsinki 1970, 73–74.

vaikka päivä- ja aikauslehdistö muodostivat selkeästi keskeisimmän vaikutuskanavan. Poliittisella eliitillä oli mahdollisuus vaikuttaa julkisuudessa myös eduskuntatyöskentelyn sekä hallitus- ja puolueohjelmien kautta. Yhdessä virkamieseliitin kanssa laaditut erilaiset komiteamietinnöt saivat julkisuutta erityisesti sanomalehdistössä. Luonnollisesti myös joukkotiedotuksen ammattilaisina toimineet toimittajat olivat keskeisessä asemassa välittäessään ja kehittäessään eri toimijoiden diskurssia.

Joukkotiedotuksen laajeneminen antoi mahdollisuuden ottaa kantaa asioihin myös eliittien ulkopuolelta. Näitä kannanottoja olivat eliittien edustajat pakotettuja ottamaan huomioon tahdonmuodostuksen ja päätöksenteon yhteydessä. Tässä suhteessa tiedotusvälineiden vallan kasvu oli myös perusteltavissa, kuten sen tänä päivänä voimme tiedostaa. Vaikka Suomessa radikalismi sai myös toiminnallisia muotoja, oli merkittävästi kysymys ajatusten esittämisestä. Juuri sellaisten ajatusten, joiden konkreettisuuden tavoittelulla ei ollut suurtakaan merkitystä. Puheenvuorojen tarkoituksena oli yhteiskuntakriittinen liioittelu, ja esitetyt ajatukset olivat enemmän utopistisia kuin käytännössä toteutettavia. Juuri tässä tiedotusvälineet antoivat mahdollisuuden hyvinkin pienille vähemmistöön kuuluville ryhmille tai henkilöille suureleisesti esittää omaan ideologiaan perustuvia ajatuksia.

”Monet modernin Suomen teemat jalostuivat esiin vuonna 1964, josta muodostui ensimmäinen merkittävä nykyaikaistamis- ja sukupolvi-teemojen läpimurtoajankohhta. Vuoden 1964 kunnallisvaalit käytiin nuorisoon esiinmarssin hengessä. Nuorisoon latautui uudenlaisen ajattelun odotuksia. Tieteellinen rationaalisuus ja radikalismi yhdistyivät, ja saivat virikkeitä kansainvälisyydestä ja kulttuurin uusista urbaaneista ja sallivista suuntauksista, erityisesti populäärikulttuurista”.²⁰

Poliittisen eliitin osalta merkittäviä muutoksia tapahtui sekä vuoden 1966 että vuoden 1970 eduskuntavaaleissa. Vuonna 1966 kolmannen kerran yksikamarisen eduskunnan historiassa valtiopäiville tuli vasemmistoenemmistö. Suomen sosialidemokraattinen puolue (SDP) oli suurvoittaja, jonka saamassa kannatuksessa oli huomionarvoista erityisesti nuorilta saadut äänet. Muutenkin kansalaiset äänestivät ennätysellisen aktiivisesti. Vaalitulosta voitiin pitää mullistavana, koska se päätti maalaisliiton ehdottoman johtoasemakauden muodostaen uuden parlamentaarisen asetelman.²¹

Yllätyksellisenä voitiin pitää myös vuoden 1970 eduskuntavaaleja, jolloin hallitusrintama menetti 29 edustajapaikkaa. Vaalien voittajia olivat Suomen Maaseudun Puolue (SMP), kokoomus ja Suomen Kristillinen Liitto (SKL). Eduskuntaan tuli sel-

20. Kolbe, Laura: ”Ristin vai edistyksen kansa” – isänmaan, valtion ja kodin puolesta. Teoksessa Arvot ja velvollisuudet isänmaan puolustuksessa. Toim. Risto Sinkko. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitoksen julkaisusarja 2, Artikkelikokoelmat n:o 14, Helsinki 2005, 32; Ks. myös Kolbe, Laura: Eliitti, traditio, murros. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta 1960–1990. Otava, Helsinki 1996.

21. Urho Kekkosen päiväkirjat 2, 236–238.

keä porvarillinen enemmistö, jossa kokoomuksella oli merkittävä asema. Kaksi vuotta myöhemmin järjestetyt ennenaikaiset eduskuntavaalit eivät muuttaneet porvarillisten puolueiden enemmistöasemaa eduskunnassa, vaikka vaalien voittajina olivat vuorostaan vasemmistopuolueet.²² Vuosien 1966 ja 1970 eduskuntavaaleja voidaan pitää myös tämän tutkimuksen näkökulmasta selittävänä tekijänä joukkotiedotusvälineissä esiintyvien poliittisten painotuksien osalta.

Vuoden 1966 vasemmiston voitto ei vaikuttanut pelkästään poliittiseen päätöskenttään, vaan se heijasti myös yhteiskunnallista rakennemuutosta maatalousväestön vähenemisestä, ihmisten muuttoa kaupunkeihin ja siirtolaisuutta Ruotsiin. Kuusikymmentäluvulla Suomen kaupunkien väestömäärä oli kasvanut 600 000 asukkaalla hiljentäen maaseutua. Vaikutusta lisäsi myös kansalaisten joukkomuutto Ruotsiin paremman elintason ja työn perässä.²³ Maatalousväestön suhteellinen osuus oli vuoden 1965 aikoihin noin 30 prosenttia pudoten reilussa viidessä vuodessa 1970-luvun alun alle 20 prosenttiin²⁴. Suurten ikäluokkien kouluttautuminen kansainvälisen trendin mukaisesti ja kaupunkien asukasluvun kasvu aiheuttivat tyytymättömyyttä kasvavan hyvinvoinnin rinnalla. Muutoksen myötä syntyi uusia sosiaalisia ongelmia. Työttömyys, asuntopula, elinympäristön haitat ruuhka-alueilla aiheuttivat henkistä levottomuutta, sosiaalista juurettomuutta ja mielenterveyshäiriöitä.

Sosialidemokraattisessa puolueessa oli tapahtunut johtoasemassa olevien henkilöiden vaihdoksia, mikä mahdollisti lähentyvän yhteistoiminnan presidentti Kekkonen ja maalaisliiton kanssa. Eduskuntaan muodostunut vasemmistoenemmistö muodosti yhdessä maalaisliiton kanssa kansanrintamakoalition, jonka osana oli myös äärivasemmistö. Näin täyttyi yksi Kekkonen tavoitteista sulauttaa kommunismi osaksi suomalaista yhteiskuntaa.²⁵

Vasemmiston vuoden 1966 eduskuntavaalivoitolla ja siitä alkaneella uudella parlamentaarisella aikakaudella oli vaikutuksia myös virkamies- ja talouseliitin toimintaan. Varsinkin Rafael Paasion ja Mauno Koiviston ensimmäisiä hallituksia kuvattiin ”vapaa-mielisiksi”, koska niiden aikana päätettiin poistaa useita perinteisiä valtiollisia kieltoja ja rajoituksia. Keskioluen myynti laajeni Alkon ulkopuolelle, kirkosta eroaminen tuli helpommaksi ja aborttilakia lievennettiin. Nämä kaikki olivat radikaalien piirissä edistyksellistä ajattelua, mutta se ei todellakaan miellyttänyt jokaista. Merkittävä vaikutus hallituksilla oli myös siihen, että lainsäädäntötyöstä tuli intensiivisempää. Tällä pyrittiin kattamaan kaikki yhteiskunnan osa-alueet kansanterveydestä eläkepolitiikkaan ja alueellisesta kehityksestä koulu- ja korkeakoululaitokseen. Koiviston ensimmäinen hallitus pystyi heti alkumetreillään poikkeuksellisen kattavaan tulopoliittiseen kokonaisrat-

22. Urho Kekkonen päiväkirjat 3, 81–82 ja 229.

23. Nevakivi, Jukka: Jatkosodasta nykypäivään, 1944–1995. Teoksessa Suomen poliittinen historia 1809–1995. WSOY, Helsinki 1995, 272; Urho Kekkonen päiväkirjat 2, 236–238.

24. Puolustuslaitoskomitean I osamietintö. Komiteamietintö 1973:80. Helsinki 1973, 14.

25. Jansson, Jan-Magnus: Hajaannuksesta yhteistoimintaan. Suomalaisen parlamentarismien vaiheita. Gaudeamus 1993, 139–140.

kaisuun, jolloin sopimusmenettelyn piiriin tulivat myös virkamiehet. Valtion yksinoikeus määrätä virkaehdoista poistettiin, ja työehdot sovittiin jatkossa yhteistoiminnassa työnantaja- ja työntekijäosapuolien välisissä neuvotteluissa. Tulopoliittisen ratkaisun takana oli myös eheytyneet ammattiyhdistysliike, jolla oli valtionvallan tuki ilman viranomaisten valvontaa. Samalla siitä tuli puolivaltiollinen vaikuttaja, joka tuki demokratiaa tuomalla esille laajojen kansalaispiirien mielipiteitä, ja toisaalta haastoi demokratiaa ulkoparlamentaarisena lakon ja työtaisteluiden uhkaajana.²⁶

Kansanvallan lisäämisestä tuli yleinen tavoite. Demokratisoitumisen ylikuumeneminen näkyi pyrkimyksenä koulu- ja korkeakoulu-, yritys- ja hallinto-, virasto- ja työpaikkademokratiaan ja vielä kunnalliseen lähidemokratiaan. Demokratisoitumiskehitys vaikutti virkamieseliittiin myös puoluelaitoksien valtiollistumisen muodossa. Kansanliikkeiden tavoin toimineet puolueet virallistettiin lainsäädäntöbyrokratian myötä vuonna 1969 sillä seurauksella, että samanaikaisesti valtionhallinnon laajentuessa uudet virat täytettiin poliittisin perustein niin sanotun virkainjakojärjestelmän mukaisesti. Virkamieseliitti näin samalla politisoitui voimakkaasti.²⁷ Voidaan ajatella, että koko yhteiskunta politisoitui. Yhä useammat olivat virallistettujen puolueiden jäsenlistoilla varsinkin, kun aktiivisella jäsenellä ajateltiin olevan paljon suurempi mahdollisuus vaikuttaa jopa poliittiseen päätöksentekoon. Passiivisuus tulkittiin epäpoliittisuudeksi, joka merkitsi kannanottoa siitä, että henkilö puolusti vallitsevaa perinteistä yhteiskunnallista ja taloudellista valtarakennetta. Niinpä poliittinen keskustelu ja tavoiteasettelu levisivät lähes kaikkeen mahdolliseen. Olipa sitten kysymys koululaitoksesta tai valtionhallinnosta.

Tämän kehityksen myötä kansainvälisesti yhteiskuntien sosiaalisiin rakenteisiin tuli merkittäviä muutoksia 1960-luvulla. Erityisesti radikalismi haastoi valtion perimmäisen käsitteen ja kansalaisten roolin valtiota kohtaan. Radikalismin käsitteen yhteydessä esiintyi useita erilaisia ryhmiä, jotka muuttivat rakenteita. Valtiota ja sen johtoa kohtaan hyökättiin yhä aggressiivisemmin sen luvatta enemmän kuin koskaan ennen. Kansainvälisesti tarkasteltuna tällaisilla puheilla usean valtion ylin johto menetti samalla valtaansa suhteessa kansalliseen vallankäyttöön. Heitä ei enää rakastettu tai vihattu, he olivat molempia²⁸. Vaihtoehtoinen yhteiskuntakäsitys haastoi perinteiset normit ja samalla aiheutti poikkeuksellisen rajuja sisäisiä ristiriitoja kaikkialla maailmassa. Nuoret kansalaiset odottivat liian paljon maailmalta, jota hallitsivat lupauksista huolimatta edelleen ydinaseiden pelko, suurvaltojen erimielisyydet ja hyvin byrokraattiset valtiolliset instituutiot.²⁹

26. Bergholm, Tapio: Sopimusyhteiskunnan synty II. Hajaannuksesta tulopoliittikkaan. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1956-1969. Otava, Helsinki 2007, 367-374, 410-413; Mattila, Aarne: Kunnat työmarkkinapolitiikassa. Kunnallinen työmarkkinalaitos 1970-2000. Kunnallinen työmarkkinalaitos Helsinki 2000, 58-62; Nevakivi, 269-271. Jansson, 140-142; Häikiö, Martti: Sosialidemokratian hegemoniasta porvarivaltaan. Suomen sisäpolitiikka 1966-1992. Teoksessa YYA-Suomi. WSOY, Helsinki 1993 (1993a), 143.

27. Häikiö 1993a, 144.

28. Suri, 259.

29. Sama, 260.

1960-luvun puoleenväliin saavuttaessa tyytymättömyys oman maan sosiaalisiin oloihin kasvoi kaikkialla. Yhä useammat koulutetut ihmiset osallistuivat aktiivisesti poliittiseen keskusteluun vaikuttaakseen valtion viralliseen diskurssiin. Olipa sitten kysymys uusista rajoista, kommunismin rakentamisesta, kansallisen mahtavuuden tai suuren harppauksen toteuttamisesta. Toisinajattelu tuli esille näissä toimintaympäristöissä, mutta se alkoi saavuttaa liiaksi väärennlaisia muotoja valtiollisten johtajien hyväksyttäväksi. Vastareaktiot saivat erilaisia muotoja riippuen merkittävästi kansallisesta kulttuurista.³⁰

Radikalisoituminen alkoi Suomessa 1960-luvun puolivälissä. Se ilmeni aikaisemmasta poikkeavina kannanottoina, joita pidettiin usein yhteiskunnan normeja vastustavina. Lähestyttäessä vuosikymmenen loppua radikalisoituminen alkoi ilmetä myös jyrkinä käytännön toimenpiteinä, kuten mielenosoituksina, sotilaspässien polttona ja asevelvollisuudesta kieltäytymisinä. Kevään 1968 yliopistojärjestelmäkriittikki Ranskassa toimi esimerkkinä Vanhan ylioppilastalon valtaamisessa saman vuoden marraskuussa. Tuolla tapahtumasarjalla voidaan katsoa olevan oma merkityksensä juuri yhteiskuntakriittikin radikalisoitumisessa ja leviämisessä koskemaan koko yhteiskuntaa, kulttuurielämää ja jopa kirkkoa sekä puolustusvoimia. Tutkimuksen myöhemmissä vaiheissa tarkastellaan tarkemmin tuon yhteiskuntakriittisen diskurssin muodostumista ja radikalisoitumisen saamia muotoja, mutta lähtökohtaisesti vuosi 1968 toimi vedenjakajana yhteiskuntakriittikin muodoissa. Radikalismien jyrkentyminen näkyi kaikissa niin sanotuissa ”yhden asian” liikkeissä.

Radikalismia 1960-luvulla on tutkittu useista eri näkökulmista. Marja Tuominen on kuvannut väitöskirjassaan erinomaisesti sitä taustaa, jolle sukupolvien välinen kuilu perustui yhteiskunnallisella tasolla. Tämä yleiskuvaus koskee tutkimuksen osalta nimenomaisesti nuorison ja vanhemman sukupolven välistä eroa koko yhteiskunnassa. Tuomisen mukaan sukupolvien välisessä ristiriidassa oli kysymys kapinoinnista paratiisin vartijaa vastaan. Vartijana toimineen isän rooli vaativana ja kontrolloivana yliminä tuli haastaa omilla ideologioilla ja ikäkausikulttuurilla, joita näihin liittyvät sosiaaliset ryhmät tukivat. Nuorison luonnollisena pyrkimyksenä tuli olla vartijan karkottaminen ja itsensä nostaminen vartijan asemaan.³¹ Toisaalta sukupolvikysymyksen tarkastelusta tekee tulkinnallisesti haastavaa se, että sotien kokemus eri sukupolvilla oli erilainen. Matti Virtanen käsittelee tutkimuksessaan sukupolvien dynamiikkaa juuri tästä näkökulmasta. Hänen mukaansa sotien kokemuksissa sukupolvien välillä on sekä ajallista että tulkinnallista eroavaisuutta, mikä käynnistää poliittisten traditioiden muutosprosessit avaintapahtumien jälkeen.³²

Tapani Suominen on tutkimuksessaan vertaillut opiskelijaradikalismia eurooppalaisena ilmiönä eri maiden välillä tullen johtopäätökseen, jossa yhteiskunnallisen keskustelun ideologinen lähestymistapa voitiin tiivistää neljään positioon. Suominen

30. Sama, 129–130.

31. Tuominen, Marja: ”Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia”. Otava, Helsinki 1991, 58–59.

32. Virtanen, Matti: Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 831 2001, 36-38.

mukaan yhteiskunnan jakaminen jyrkästi kahteen erilaiseen maailmaan, konservatiiviseen ja radikaaliin, oli liian jyrkkä. Hänen mukaansa yhteiskunnallisesti vaikuttivat asemat, joista konservatiiviselle maailmalle tunnusomaista oli uskonnon ja isänmaallisuuden korostaminen. Sosialidemokraattiselle maailmalle omien traditioiden ja yhteiskunnallisten saavutusten painottaminen oli tärkeää, kun liberaalille maailmalle oli ominaista pluralistinen lähtökohtiin perustuva lähestymistapa. Kaikkien kolmen haastajaksi nousi radikaali maailmankatsomus.³³

Radikalismi 1960-luvulla liitetään usein nuorisoon ja opiskelijoihin. Tuon ikäluokan, 15–29-vuotiaiden, osuus väestöstä lisääntyi merkittävästi II maailmansodan jälkeisen syntyvyyden seurauksena. Tarkasteltavalla aikakaudella he olivat tulleet opiskelijoiden ikään. Heidän osaltaan muutosta aikaisempaan aiheutti myös se, että yhteiskunta panosti merkittävästi enemmän koulutukseen kuin ennen maailmansotaa. Koulutus uudistuksilla oli valtaaan liittyvä erittäin tärkeä muuttava asema.³⁴ Nopea teollistuminen ja koulutuksen volyymin kasvaminen mahdollistivat huomattavasti laajemman yhteiskuntaryhmän kehittämään itseään ja sitä kautta murtamaan yhteiskunnassa vallalla ollutta periaatetta perinnöllisyyteen ja asemaan liittyvästä vallasta. Nyt ihmisen kohtaloa ei välttämättä määrittänytkään ennakolta hänen ympäristönsä, vaan lahjakkuus ja kyvykkyys edetä yhteiskunnan mahdollistamalla tiellä.³⁵ Tästä oli seurauksena se, että yhteiskuntatietoisuus lisääntyi merkittävästi. Yliopistoissa oli mahdollisuus kirjallisuuden julkaisemiseen – lännessä avoimesti ja sosialistisissa maissa salassa – niistä yhteiskunnallisista ongelmista, jotka olivat ristiriidassa virallisen vallassa olevien puheen kanssa. Syntyi useita etujaan ajavia sosiaalisia verkostoja, joilla jokaisella oli omat päämääränsä. Yhdessä tarkasteltuna ne kuitenkin muodostivat oman diskurssinsa, joka usein sai vallankumouksellisia muotoja.

Toisen merkittävän kehityskulun muodosti teknologia. Ihminen oli keksinyt keksimisen taidon. Ajallisesti kehityksessä edettiin moninkertaista nopeutta kaikkien uudistusten osalta. Teknologian kehitys oli mullistanut sodankäynnin siten, että ihminen kykeni tuhoamaan sekä itsensä että koko elollisen luonnon. Teknologian kehittyminen mullisti myös tiedonvälityksen sodankäynnin osalta. Ihmiset ympäri maailmaa kykenivät seuraamaan Yhdysvaltojen sodankäyntiä Vietnamissa ja toisaalta esittämään käsityksiään sen tarpeellisuudesta, inhimillisyydestä ja oikeudellisuudesta. Tietoisuuden lisääntymisen myötä tiedotusvälineet vaikuttivat käyttäytymisen yhdenmukaistumiseen maailmanlaajuisesti. Lyhyen ajan sisällä ihmiset esittivät samoja ajatuksia ja käyttäytymistapoja niin Berkeleyssä Kaliforniassa kuin Pariisissa ja Helsin-

33. Suominen, Tapani: Ehkä teloitamme jonkun. Opiskelijaradikalismi ja vallankumousfiktio 1960- ja 1970-lukujen Suomessa, Norjassa ja Länsi-Saksassa. Hanki ja jää Tammi, Helsinki 1997, 29–32.

34. Ks. esim. Kärenlampi, Paavo: Taistelu kouludemokratiasta. Kouludemokratian aalto Suomessa. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1999.

35. Suri, 92; Wiio 1970a, 38. Jo tässä aikalaikirjallisuudessa pystyttiin havaitsemaan niitä muutoksia, joita historiantutkimus on selvittänyt kuluneina vuosikymmeninä.

gissä. Tämä kehitys alkoi jo ennen Vietnamin sodan laajenemista, mutta sai laajamittaiset seurauksensa vasta 1960-luvun loppupuolella.

1.2.2 Puolustuslaitosta koskeva tutkimus

Yhteiskunnan sosiaaliin rakenteisiin tuli siis muutoksia 1960-luvulla. Tutkimustehävän kannalta merkitsevää oli tarkastella sitä, miten puolustuslaitosta on tutkittu tässä muutoksessa. Vaikutusten havaittavuutta pidettiin olettamuksena, koska useiden muiden yhteiskunnallisesti merkittävien instituutioiden diskurssissa muutoksia on tutkimuksissa tuotu esille.³⁶

Tässä tutkimuksessa käytetään rinnan puolustuslaitos ja puolustusvoimat käsitteitä, koska ne näyttivät tarkastelluissa diskursseissa esiintyvän sattumanvaraisesti sekaisin. Vuoden 1952 asetuksessa puolustusvoimiin määritettiin kuuluvaksi puolustuslaitos ja sisäasiainministeriön alainen Rajavartiola³⁷. Virallisesti puolustuslaitos-sanasta luovuttiin vuonna 1974 säädetyin puolustusvoimia koskevan lain myötä.³⁸

Visurin vuonna 1994 ilmestynyt tutkimus oli kattava puolustuspoliittinen perustutkimus. Se antoi huomattavan määrän perustietoutta ajanjakson tapahtumista³⁹. Tutkimuksessa pyrittiin selvittämään ”miten Suomen puolustuspolitiikka vastasi kansainvälisestä tilanteesta ja turvallisuuspolitiikan päämääristä johdettavia vaatimuksia” sekä mitkä olivat ”ulkoisten ja sisäisten tekijöiden vaikutukset puolustuspoliittisiin päätöksiin ja puolustusvoimien toimintaan”. Yksittäiseksi tutkimuskohteeksi mainittiin ainoastaan puolustusrevisiokomitea.⁴⁰

Vuonna 2010 Visuri julkaisi teoksen ”*Idän ja lännen välissä – puolustuspolitiikka presidentti Kekkonen kaudella*”. Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen julkaisusarjassa julkaistussa teoksessa käsitellään samaa problematiikkaa kuin vuoden 1994 kirjassa. Lähdeaineiston saatavuus on ollut luonnollisesti parempi kuin aiemmin, erityisesti 1960-luvun osalta, joten nämä kaksi teosta muodostavat kattavan kokonaisuuden presidentti Kekkonen roolista ylipäällikkönä ja hänen tavastaan johtaa puolustuspolitiikkaa turvallisuuspolitiikan osana.

36. Ks. Antila, Jaakko Olavi: Poliitiikka on kirkossa. Keskustapuolueen kirkkopoliittisten tavoitteiden muotoutuminen vuosina 1966–1978. Suomen kirkkohistorian seuran toimituksia 213. Helsinki 2010; Kärenlampi 1999; Rentola, Kimmo: Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949–1991. Teoksessa Ratakatu 12, Suojelupoliisi 1949–2009. Toim. Matti Simola, WSOY, Helsinki 2009.

37. Visuri 2010, 15.

38. Tervasmäki, Vilho: Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939–1978. Sotatieteen laitoksen julkaisusarja XVII, Hämeenlinna 1978, 413.

39. Arto Nokkala toteaa Visurista, että hänen tutkimuksensa osoitti miten Suomen puolustusjärjestelmä, puolustuspolitiikka ja sotilaallinen toimintaoppi kehittyivät kylmän sodan aikana. Myös kokonaisuuden puolustus-ajattelu kehittyi ja siirryttiin kohti kriisinhallinta-ajattelua. Puolustusvoimat kehitti itsenäisesti ilman laajempaa keskustelua puolustuskoktriinin alaosan eli joukkojen taisteluoopin. Nokkala, Arto: Laajeneva sotilaspolitiikka. Strategia ja turvallisuus suomalaisen asevoiman rakentamisessa. Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus, Tutkimuksia No. 94. Tampere 2001, 28.

40. Visuri, Pekka: Puolustusvoimat kylmässä sodassa. Suomen puolustuspolitiikkaa vuosina 1945–1961. WSOY, Helsinki 1994, 17–19.

Vuoden 1994 teoksessa Visuri jakoi Suomen sodanjälkeisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan viiteen pääjaksoon, joista on käytetty ajan mittaan vaihtelevia nimityksiä. Ensimmäinen vaihe oli sodan jälkiselvittelyt vuosina 1944–1948. Sen jälkeen idän-suhteet vakautuivat 1949–1955, minkä jälkeen kolmantena vaiheena oli puolueettomuusaseman vakiintuminen 1956–1968. Neljäntenä vaiheena Visuri näki aktiivisen puolueettomuuspolitiikan, mutta alati uhanalaisena pysyneen puolueettomuuden kauden 1969–1989. Viides kausi oli läntisen integraation ensisijaisuuden korostuminen vuodesta 1990 alkaen.⁴¹ Maanpuolustuksen kehityksessä doktriinien ja organisaatioiden kannalta Visuri esitti kolme päävaihetta, joista kolmannen vaiheen hän katsoi alkavan 1960-luvun puolenvälin jälkeen ja liittyvän alueellisen puolustuksen doktriinin sekä organisaation käyttöönottoon.

Puolustuspolitiikan kehittymisessä oli neljä vaihetta, joista viimeisin alkoi vuodesta 1962. Tuolloin oli alkanut puolustusvoimien toimintakyvyn vahvistaminen ja sopeuttaminen osaksi turvallisuuspolitiikkaa. Vastaavasti sotilaallisen maanpuolustuksen kehittymisen osalta tärkein vaihe oli määritelty alkaneeksi 1960-luvun puolesta välistä, jolloin alkoi alueellisen puolustuksen doktriinin ja organisaation käyttöönotto sekä niiden liittäminen kiinteäksi osaksi turvallisuuspolitiikkaa. Tosin tästä vaiheesta voitiin erottaa jo viidenneksi vaiheeksi 1980-luvulla alkanut kehitys joukkojen käytön joustavuutta ja kriisinhallintaa korostavaan suuntaan.

Visurin esittämät jaksotellut eivät tule hänen uusimmassa tutkimuksessaan yhtä selkeästi esille, mutta aikajaksottelu näyttäisi edelleen olevan perusteltu tarkasteltaessa sitä ulko- ja turvallisuuspolitiikan, puolustuspolitiikan ja maanpuolustuksen kehitysvaiheiden sekä Suomen kansainvälisten suhteiden ja valtion ylimmän johdon näkökulmasta. Sen sijaan kriittisesti voin miettiä sitä, missä vaiheessa ryhdyttiin ulkopoliitiikan ja puolustuspolitiikan sopeuttamiseen turvallisuuspolitiikan osaksi, ja miten se määrittelyn jälkeen eteni eri valta-aspektien näkökulmasta.

Myös Visurin luonnehdintoja puolustuspoliittisesta päätöksenteosta ja ennen kaikkea henkilökysymyksistä voi pitää oikeanlaisena.⁴² Puolustuspoliittiseen johtoon voitiin lukea kuuluneeksi tasavallan presidentti, hallitus, puolustusministeriö ja puolustusvoimien johto. Lisäksi avustavana neuvottelukuntana toimi 1950-luvulla perustettu Puolustusneuvosto. Sen sijaan eduskunnan asema ja vaikutuskyky oli kyseenalaista⁴³. Oma tarkastelukohteensa on siis edellä mainittujen tahojen vaikutusvalta. Yleisenä käsityksenä on, että tosiasiallinen puolustuspoliittinen valta kuului varsin pienelle piirille, jossa sanavaltaa käytti lähinnä tasavallan presidentti. Maanpuolustukseen suoranaisesti liittyneiden asioiden osalta päätäntävalta oli lähinnä puolustusvoimien ylimmällä johdolla, joka sai julkisuuteen tulleista asioista pitkälti hyväksynnän

41. Visuri 1994, 12.

42. Visuri 2010, 48–52, 148–149, 154–159, 223–224, 263–264.

43. Sama, 208.

Kekkoselta. Toimintaa rajaavana tekijänä voidaan perustellusti pitää Pariisin rauhansopimusta ja YYA-sopimusta. Sen sijaan oli nähtävissä, että varsinkin Pariisin rauhansopimus sai osakseen erilaisia tulkintoja jo ennen 1960-luvun puoliväliä⁴⁴.

Tämän tutkimuksen kannalta oli merkittävää perehtyä myös kansainväliseen kehitykseen, koska 1960-luvulla esiin tullut kehitys aseiden määrän ja käytön rajoittamisesta vaikutti myös Suomeen, ainakin yhteiskunnallisen keskustelun muodossa. Suurvaltojen taholta osoitettu halu käydä keskustelua lopullisen ydinsodan estämiseksi vaikutti edellä mainitun mielipiteen lisäksi käsitykseen mahdollisen sodan luonteesta. Visurin mukaan jo noottikriisin edellä sodan uhkakuva muuttui maailmalla jonkin verran, mutta vasta vuoden 1962 jälkeen alkoi kehittyä yksimielisyys ydinaseiden käytön kohtuuttomista riskeistä⁴⁵. Yhdysvallat oli alkanut irrottautua ydinaseriippuvuudesta ja aloittanut resurssien siirtämisen tavanomaisen sodankäynnin osa-alueelle. Tästä Visuri mainitsee esimerkkinä Länsi-Saksan, jossa asevoimia vahvistettiin tavanomaisen sodankäynnin periaatteilla. Yhdysvaltojen käyttöönotto joustavan vastatoiminnan doktriini mahdollisti jälleen tavanomaiseen sodankäyntiin perustuvan sodan syttymisen Pohjois-Euroopassa. Toisaalta yleinen mielipide ei ehkä ollut näin analyttinen ydinaseiden käytön suhteen, vaan epäilemättä ydinsota oli hyvinkin realistinen vaihtoehto sodankäynnin muotona⁴⁶.

Pertti Salminen julkaisi vuonna 1995 tutkimuksen *Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961–1966*. Salmisen tutkimus oli siis osittain päällekkäinen Visurin vuoden 1994 tutkimuksen kanssa.⁴⁷

Tutkimuksen tutkimushypoteesina oli oletus, että valtion sekä poliittinen että sotilaallinen johto pyrkivät samaan päämäärään eli puolueettomuuden vahvistamiseen, mutta eri keinoin. Presidentin ja hänen lähipiirinsä tavoitteena näytti olleen puolueettomuuden ja yhteiskuntajärjestyksen vaaliminen eheyttämällä kansa sekä saatamalla poliittisiin oloihin kriittisesti suhtautuneet kommunistit myös vastuuseen yhteiskunnan hyvinvoinnista ja turvallisuudesta. Sotilaat olivat vastaavasti kommunistien aseman parantamista vastaan. Salmisen mukaan sotilaat näyttivät keskittyneen nimenomaan Neuvostoliiton kanssa solmitun YYA-sopimuksen konsultaatiouhkan torjumiseen riittäväällä puolustuskyvyllä. Nämä eriävät linjat olivat alttiita yhteentörmäyksille sekä henkilöiden välisissä suhteissa että päätettäessä varainkäytöstä.⁴⁸ Tämä olettaus toimi myös yhdistävänä tekijänä teemoittain tapahtuvassa tarkastelussa.

Salmisen tutkimuksen keskeisin kysymys oli ”selvittää, millä tavoin puolueettomuus oli uhattuna, miten pyrkimys puolueettomuuteen ilmeni puolustuspolitiikassa

44. Sama, 94–109.

45. Sama, 111.

46. Sama, 111. Visurin mukaan keskustelu ydinaseiden tuottamasta laskeumavaarasta kiihtyi vasta 1960-luvun puolivälissä.

47. Salminen, Pertti: *Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961–1966*. Kustannus Oy Suomen Mies, Helsinki 1995.

48. Sama, 18.

ja miten hyvin sotilasjohdon toiminta yhtyi poliittisen johdon, lähinnä presidentti Kekkonen, puolueettomuuspoliittiseen linjaan⁴⁹. Alakysymyksistä merkityksellinen oman tutkimukseni kannalta oli kysymys, jolla pyrittiin selvittämään puolueettomuusajatuksen juurruttamista puolustusvoimiin ja kansaan. Edelleen tutkimukseni kannalta keskeisiä osia Salmisen tutkimuksessa olivat vuosia 1962–1965 käsittelevät luvut, joissa tarkasteltiin puolueettomuuden merkityksen yhteiskunnallisia ulottuuksia. Valitettavasti juuri näissä osioissa käytetyt lähteet olivat varsin niukat⁵⁰.

Kritiikki Salmisen tutkimukseen kohdistui tutkimuskysymysten ja tehtyjen rajauksien välille. Perustelen näkemykseni ristiriidalla tutkimustrategisessa lähestymistavassa. Salminen rajasi tutkimuksessaan aineiston ulkopuolelle puolustusvoimain komentajan ja yleisesikunnan päällikön alaiset muutamia keskeisiä henkilöitä lukuun ottamatta. Perusteluna rajaukselleen Salminen käytti havaintoa, ”että sotalaitosjärjestelmissä ylempät johtoportaat rajoittavat tehokkaasti alaistensa kannanottoja ja mielipiteenilmaisua, jolloin nämä yleensä vain toistelevat esimiestensä sanelemaa virallista oppia⁵¹. Mielestäni rajaukseen liittyy kaksi ristiriitaa. Ensimmäinen on kokonaisstrateginen ajattelu, jossa armeijaa koskevana alakohdana on sotilasstrategia (doktriini). Se ohjaa poliittiselta taholta puolustusvoimien toimintaa. Sotilasstrategiaan vaikuttavina tekijöinä ovat vahvasti mukana organisaatorakenne ja -kulttuuri. Esimerkiksi organisaatiokulttuurin, eli jokaisessa organisaatiossa vallitsevien erilaisten näkemysten, vaikka sitten vähäistenkin, sivuuttaminen on kokonaisuutta häiritsevä tekijä. Organisaatiossa vaikuttavat usein myös monet piilevät voimat, joilla on vaikutuksia ylimpää johtoa myöten. Näistä syistä on tärkeää, että tällä tutkimuksella selvitetään myös ylimmän johdon taustalla toimineiden henkilöiden näkemyksiä aikakaudesta.

Tomas Riesin tutkimus *Luja tahto*⁵² vuodelta 1990 oli tutkimus, joka keskittyi pääasiallisesti puolustuslaitoksen materiaalisen tilanteen tarkasteluun. Ries kuvasi kirjan perusajatusta niin, että tavoitteena oli ”tuoda julki puolustusvoimien osuus siinä ponnistelussa, jonka tuloksena Suomi on voitu pitää itsenäisenä ja turvallisenä maana, puolustusvoimien sodan jälkeinen kehitys ja nykyinen vahvuus sekä – mikä on ehkä kaikkein tärkeintä – niiden pysyvä, ehdottoman korvaamaton panos Suomen turvallisuuspolitiikassa⁵³. Tutkimustehtävän asettaminen tuo esille tutkimushypoteesin olemassaolon. Ries toi vahvasti tutkimuksessaan esille käsitteet ”halu ja kyky”, jotka osaltaan kuvasivat Suomen taivalta Neuvostoliiton vaikutuspiirissä. Keskeisenä Riesin tarkastelussa tuli esille Suomen sotilaallisen vakuuttelu- ja pelotepolitiikan yhdistämisen menestystarina Neuvostoliitto-suhteessa ja yleistä käsitystä

49. Sama.

50. Salminen viittaa useissa yhteyksissä lähteeseen Luottamustoimikunnan PM 12.12.1961 tai samaan tapahtumasarjaan liittyviin muistioihin ja haastatteluihin.

51. Salminen, P, 20.

52. Ries, Tomas: *Luja tahto*. Suomen puolustaminen. 2. muokattu painos. Kustannus Oy Suomen Mies. Helsinki 1990.

53. Sama, esipuhe V–VI.

tehokkaammasta puolustuskyvystä. Koska tutkimus monin paikoin keskittyi luettelemaan aikakausittain materiaalisia vahvuuksia ja materiaalmääriä, tuli tutkimuksen tavoitehakuisuus väijäämättä esille. Arto Nokkala arvioi, että tutkimus saattoi olla osa 1980-luvun lopun asevoimien imago-kampanjaa⁵⁴.

Myös Riesin tutkimuksessa ajankohdat olivat vahvasti esillä, koska tutkimus jaettiin kahteen eri osaan, itsenäistymisestä jatkosodan päättymiseen 1944 ja sodanjälkeiseen aikaan. Tästä jaosta huolimatta teemallinen lähestymistapa ohjasi tarkastelua, varsinkin tutkimustani kiinnostavassa toisessa osassa. Valitettavasti käsiteltäviä asioita, puolustusajattelua ja puolustushaaroja, ei pyritty yhdistämään, vaan niitä käsiteltiin varsin mekaanisesti ja luettelomaisesti. Ries pyrki Visurin vuoden 1994 teoksen tavoin jaottelemaan tutkimuksensa toisen osan ajallisesti. Ries jakoi taloudelliselta näkökulmalta tarkasteltuna vuodet 1944–1987 seitsemään eri ajanjaksoon. Tutkimukseni kannalta mielenkiinto kohdistuu 1960- ja 1970-luvuille. Ries tulkitsti, että vuosina 1965–1971 maanpuolustuksen kehittäminen harhaili sinne tänne. Syitä tähän harhailuun ei esitetty. Vuodesta 1971 alkaen kehittäminen oli sen sijaan ollut päämäärähakuista ja lukujenkin valossa varsin myönteistä. Päällimmäisenä syynä hän esitti parlamentaariset puolustuskomiteat. Riesin ajallisille rajauksille oli vaikeaa löytää perusteita, vaan asiat oli saatu näyttämään yksinkertaisilta. Lukiessani vuosien 1974–1975 lehtileikkeitä puolustusvoimien taloudellisesta kehittämisestä ja siihen liittyvistä materiaalisista hankinnoista en voi yhtyä Riesin ajallisiin rajauksiin. Aina-kaan aikalaiset puolustusvoimien johdossa eivät olleet samaa mieltä.

Pentti Airion tutkimus vuodelta 2007 kenraali Yrjö Keinosesta käsitteli Keinosen elämää pääpainona hänen valitsemisensa puolustusvoimain komentajaksi vuonna 1965 ja sitä seuranneen komentajakauden tapahtumat. Lisäksi Airio käsitteli ristiriitaisia tunteita herättäneen kenraalin eroon johtaneita tapahtumia ja syitä. Tutkimusraportti eteni kronologisesti käsitellen Keinosta niin poliittisella kuin sotilaallisella tasolla. Useissa yhteyksissä Airio viittasi yhteiskunnan kehittymisen vaikutukseen puolustusvoimissa ja sen henkilöstön keskuudessa. Yhteiskunnallisen näkökulman käsitteley tätä tutkimusta kiinnostavalta osin jäi kuitenkin ohueksi vähäisistä aiheeseen liittyvistä lähteistä johtuen. Airio perusteli kuitenkin näkökulmallisen lähestymistapansa todeten, että ”monet tapahtumat ja ilmiöt tulisivat selkeämmäksi, jos turvallisuuspolitiikan ja sotilaallisen maanpuolustuksen kehittymistä 1960-luvulla käsiteltäisiin yksityiskohtaisemmin”.⁵⁵

1.2.3 Puolustuslaitosta koskevan keskustelun teemoja

Aikaisemmasta maanpuolustusta ja puolustuslaitosta koskevasta tutkimuksesta olen tarkastellut kehityksestä tehtyjä tulkintoja ajallisista kehitysvaiheista. Tämän lisäksi

54. Nokkala, 28.

55. Airio, Pentti: Yrjö Keinonen – uudistajaksi asetettu. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, julkaisusarja 1, n:o 10, Helsinki 2007, 15.

toisena näkökulmana ovat toisaalta tutkimuksen kannalta keskeisten teemojen ja niitä kuvaavien käsitteiden⁵⁶ määritelmät ja käyttö aikaisemmassa tutkimuksessa, ja toisaalta maanpuolustuksen, puolustusvoimien ja yhteiskunnan keskinäisten suhteiden vaikutukset. Suomea koskevalle turvallisuuspoliittiselle tarkastelulle on ollut ominaista muutamien keskeisten käsitteiden käyttö perustelevaan Suomen ainutlaatuista asemaa ja olemusta. Näitä käsitteitä on käytetty myös suomalaisten tyypittelyssä. Tässä alaluvussa tarkastellaan myös tutkimusten yhteiskunnallista näkökulmaa. Tarkemmin sanottuna sitä, miten maanpuolustukseen ja puolustusvoimiin vaikuttavat tekijät on tutkimuksissa tulkittu, ja erityisesti miten maanpuolustuksen suhdetta muuhun yhteiskuntaan on käsitelty.

Tutkittavaan ilmiöön perehdyttäessä oli havaittavissa aikakaudelle ominaisia teemoja, jotka toistuivat hieman eri muodoissaan useimmissa yhteyksissä. Niitä olivat turvallisuuspolitiikka, aseistakieltäytyminen, demokraattisuus, poliittisuus ja edunvalvonta niin kantahenkilöstön kuin varusmiesten osalta, alueellinen maanpuolustus, parlamentaarinen puolustuskomitea, laki puolustusvoimista sekä julkisuus turvallisuuspoliittisen ja henkisen maanpuolustuksen kasvattamisen näkökulmasta.

Johanna Rainio-Niemi on tutkinut väitöskirjassaan maanpuolustustahdon kasvattamista kansainvälisenä ilmiönä tutkien muun muassa henkisen maanpuolustuksen suunnittelua ja toteuttamista Suomessa. Hänen tutkimuksessaan käsiteltiin käsitteen ”valtio” ja sen roolin uudelleenmuotoilua konsensuksen vaatimuksen näkökulmasta. Tämä tarkoitti esimerkiksi uudenlaista suhtautumista kotimaisiin kommunisteihin. Merkittävää tämän tutkimuksen osalta on se, että näitä ajatuksia käsiteltiin vahvasti puolustuslaitokseen linkittyneen henkisen maanpuolustuksen toimintaympäristössä.⁵⁷

Salmisen mukaan totaalinen maanpuolustus muuttui 1960-luvun aikana osittain turvallisuuspoliittiseksi, kokonaismaanpuolustukseksi tai pelkästään maanpuolustukseksi.⁵⁸ Edelleen Salminen kutsui turvallisuuspolitiikkaan liittyvää keskustelua ”turvallisuuspoliittiseksi liturgiaksi”, jonka avulla pyrittiin kietomaan yhteen puolueettomuuskasvatus, turvallisuuspolitiikan käsite ja maanpuolustustahdon lisääminen.⁵⁹ Tällaiseksi liturgiaksi keskustelu käsitteen ympärillä muuttui 1960-luvun loppu-

56. ”Käsite ei tarkoita sanaa tai symbolia vaan ajatuksellista kiteytymää. Käsite muuttuu päämääräksi, joka on suhteessa keinoihin. Kun keinot jäsennetään systemaattisesti, siitä tulee praktinen päätelmä. Käsite on kreikaksi logos, joka merkitsee myös järkeä. Käsitteellinen tarkoittaa loogista. Latinaksi käsite on *conceptio*, jolla muinaiset roomalaiset tarkoittivat myös hedelmöitynyttä siementä. Siemen on käsite ja puu realiteetti. Yleiset lajintuntomerkit ovat jo siemenessä. Sen realisoitumaan vaikuttaa myös maaperä ja ravinto. Käsitteensä mukainen toiminta ei ole absoluuttinen välttämättömyys, joka toteutuisi aina ja kaikissa prosesseissa. Käsite muuttuu tavoitteelliseksi”. Reunanen, Jyrki: Tieto, tahto ja valta. Tahdonmuodostuksen menetelmä. Yliopistopaino 2000, 168–172.

57. Rainio-Niemi, Johanna: *Small State Cultures of Consensus. State Traditions and Consensus-Seeking in the Neo-Corporatist and Neutrality Policies in Post-1945 Austria and Finland*. Faculty of Social Sciences University of Helsinki 2008.

58. Salminen, P, 22.

59. Sama, 274.

puolella⁶⁰. Aikaisempi tutkimus kuvaa turvallisuuspolitiikan käsitteen käyttöönoton toiminnallisesti ja ajallisesti varsin yksinkertaiseksi. Näin on voinut todellisuudessa ollakin, riippuu merkittävästi näkökulmasta. Jos otetaan näkökulmaksi muu kuin poliittinen valtaeliitti, niin turvallisuuspolitiikka saa huomattavasti monimerkityksellisemmän roolin. Itse käsite tuli läntisen Security Policy -termin käännöksenä, mutta sen sisältö pysyi pitkään epäselvänä. Vuodesta 1964 lähtien myös Suomessa alettiin puhua yhä useammin turvallisuuspolitiikasta, mikä edellytti käsitteen tarkempaa määrittelyä. Epäselvyys sisällöstä mahdollisti myös kilpailevien tulkintojen syntyminen.⁶¹

Ries määritteli tutkittavan aikakauden Suomen turvallisuuspoliittisen perustilanteen varsin yksioikoisesti: kaikessa toiminnassa oli kysymys suhteesta Neuvostoliittoon⁶². Riesin mukaan keskeisiksi käsitteiksi turvallisuuspoliittisen tilanteen määrittelyssä tulivat geopolitiikka ja historiallinen muisti, joka sisälsi suomalaisen identiteetin, jollaiseksi suomalaisten asennoitumista Neuvostoliittoon usein tulkittiin. Turvallisuuspolitiikan ensisijainen päämäärä oli turvata Neuvostoliiton puolustukselliset turvallisuusintressit Suomen suunnalla.⁶³ Turvallisuuspolitiikan toteuttaminen taas perustui niin sanottuun kaksiraiteiseen Neuvostoliitto-politiikkaan. Tässä lähestymistavassa ensimmäisellä sijalla oli vakuuspolitiikka, jolla huolehdittiin Neuvostoliittoa tyydyttävän turvallisuustakeen tarjoamisesta YYA-sopimuksen hengessä. Toisella raiteella Ries esittää pelotepolitiikan, jonka ydinajatuksena on historiallinen muisti Suomen ja Neuvostoliiton välisestä sodista. Huolimatta siitä, että Ries esittää tosiasiana Suomen ja Neuvostoliiton välisen murskaavan sotilaallisen voiman eron, on ajatus tästä toisesta raiteesta jotenkin naiivi. Eri-laisen painoarvon se saa vain silloin, jos sitä tarkastellaan suomalaisesta näkökulmasta. Perusteltu näkemys on silloin, jos halutaan luoda suomalaista turvallisuuspolitiikkaa ja siihen liittyvää uskoa suomalaisten haluun ja kykyyn puolustaa maata.

Visurin tarkastelussa turvallisuus, turvallisuuspolitiikka ja strategia menevät tutkit-tavan alueensa puolesta lähes päällekkäin, mutta ne tarkoittavat kuitenkin eri asioita. Tämä on nimenomaisesti suomalaisesta näkökulmasta tarkasteluna. Visurin turval-lisuuspoliittinen tarkastelu sisältää strategista tutkimusta⁶⁴, jossa käsitellään turvalli-

60. Tämä Salmisen näkemys pitää paikkaansa siitä näkökulmasta, jonka hän on valinnut tutkimukselleen. Tutkimukseni lähteiden perusteella ylimmän johdon käsitykset (ja käyttämät käsitteet) ovat pitkälti samanlaiset 1960-luvun lopusta lähtien. Sen sijaan yhtenäiseksi liturgiaksi ei voida kutsua turvallisuuspolitiikkaan liittyvää keskustelua kokonaisuudessaan, koska käsitteitä käytettiin paljon ristiin ja sekoittaen vielä 1970-luvun puolessa välissä. Jopa totaalisesta maanpuolustuksesta puhuttiin, vaikka Kekkonen kielsikin kyseisen käsitteen käytön 1965 ylimmältä johdolta.

61. Salminen, P, 263.

62. Vakiintuneet tosiasiat ovat Neuvostoliiton välitön läheisyys, Suomen ja Neuvostoliiton fyysisten voimien epätasapaino, Suomen ja sen naapurin välinen aatteellinen ja historiallinen jännite sekä Suomen sotilaallinen eristyneisyys Neuvostoliiton naapurina. Ries, 267–268.

63. Ries, 275.

64. ”Strategian tekijäkokonaisuudet voidaan jakaa neljään eri lohkoon, jolloin puhutaan maantieteellisistä, poliittisista, sotilaallisista sekä taloudellisista ja muista voimavaratekijöistä. Maantieteellisistä tekijöistä ensisijaisia ovat valtion tai liittouman sijainti, koko, muoto, alueellinen rakenne, pinnan muodostus ja ilmasto. Poliittisia tekijöitä ovat valtion poliittinen historia, järjestelmä ja päämäärät, maailmankuva, poliittinen tilanne, kansainväliset sopimukset, poliittisen integraation aste, sisäpolitiikka sekä yleinen mielipide. Sotilaallisiksi tekijöiksi lasketaan sotilasjohdon laatu ja koulutus sekä sen valta suhteessa poliittiseen johtoon, soti-

suuspoliittista oppia ja käytännön toteutusperiaatteita turvallisuusongelmien ratkaisemiseksi. Näkökulma painottuu tällöin päätöksentekoprosesseihin, joilla valtiollista turvallisuutta pyritään vahvistamaan kansainvälisesti. Laajasti ajateltuna turvallisuuspolitiikan tutkimus voisi olla osa laajempaa politiikan tutkimuksen kenttää ja painottaa turvallisuuteen liittyvien poliittisten prosessien tarkasteluun.⁶⁵

Turvallisuuspoliittinen lähestymistapa Suomessa oli kuitenkin varsin realistisella⁶⁶ pohjalla. Valtiollisen turvallisuuden perustana olivat valtiosopimukset keskeisimpinä vuoden 1947 Pariisin rauhansopimus ja alkuperäinen YYA-sopimus vuodelta 1948. Käytännössä turvallisuuspoliittinen toiminta oli keskittynyt ulkopoliitiikan osalle, joka oli tunnustetusti ollut tapa toimia kansainvälisen turvallisuuden saralla. Aktiivista puolueettomuuspolitiikkaa oli tuettu puolustuspolitiikalla aikakausittain vaihtelevalla painotuksella. Vallankäytön osalta tämä tarkoitti sitä, että tasavallan presidentti⁶⁷ ohjasi vahvasti turvallisuuspoliittista kokonaisuutta.

Salminen ja Visuri olivat molemmat hyvin samoilla linjoilla puolustusvoimien osuudesta turvallisuuspolitiikkaan. Huolimatta siitä, että tutkimuksissa puolustusvoimat kuvataan keskeiseen asemaan turvallisuuspolitiikan toteutuksessa, osoitetaan tutkimuksissa puolustuslaitoksen asema kuitenkin vain osaksi kokonaisuutta, jossa ulkopoliitiikalla on ollut selkeästi keskeisin rooli. Puolustuspolitiikkaa ohjasivat siten sekä ulkopoliittiset että sisäpoliittiset tekijät. Riesin tarkastelu puolustusvoimien roolista turvallisuuspolitiikassa sivuutetaan kahdella sivulla, joissa siteerataan lähinnä 1970-luvun parlamentaaristen puolustuskomiteoiden ja lain puolustusvoimista tekstejä niiltä osin, kun ne tukevat kokonaisuutta. Edelleen keskiössä oli vakuute- ja pelotepoliitiikka, joita ohjasi suhde

laallisen uhan olemassaolo, aikaisemmat doktriinit, käytettävissä oleva sotilaallinen voima ja sen organisointi, sotilasteknologian uudenaikaisuus ja sopivuus sekä sotakokemukset ja sotilaalliset perinteet. Taloudellisten ja muiden voimavarojen kokonaisuus sisältää raaka-aine- ja energiavarat hyödyntämismahdollisuuksiineen, talouselämän rakenteen, tilan ja tuotantokyvyn, liikenne- ja tietoliikenneyhteydet, tutkimustoiminnan, talouden teknologisen tason, taloudellisten resurssien jaon sekä väestökapasiteetin”. Martelius, Juha: Neuvostoliiton/ Venäjän sotilaspolitiikka. Maanpuolustuskorkeakoulun Strategian laitoksen julkaisusarja 1 N:o 13. Helsinki 1999, 29–30. Martelius viittaa analyysissään Pertti Salmisen luentoön 18.10.1995, Antolan–Väyrösen Kansainvälinen politiikka teokseen (1984), Kullervo Killisen teokseen *Kansainvälinen politiikka I* (1958) sekä Barry Posenin teokseen *The Sources of Military Doctrine* (1984).

65. Ks. esimerkiksi Martelius, 29.

66. ”Realismi” -käsite oli ilmeisen suosittu tässäkin yhteydessä käytettynä. Sanaa käytettiin merkittävässä määrin kirjoitettaessa suomalaisesta turvallisuuspolitiikasta. Olipa sitten kysymyksessä ulko- tai puolustuspolitiikka. Myös maanpuolustuksellissa asioissa tuli olla hyvin realistinen suhteessa Pariisin rauhansopimukseen ja YYA-sopimukseen. Lisäksi usein puhuttaessa kansainvälisistä uhkakuviista realismin käsitettä käytettiin kuvaamaan puolustusvoimien asemaa suhteessa uhkakuvaan esimerkiksi tyyliin ”realistisesti ajateltuna suomalaisella asevoimalla ei ole merkitystä ydinsodassa”. Ks. Suomen uhkakuva politiikan Limnell, Jarno: Suomen uhkakuva politiikka 2000-luvun alussa. Maanpuolustuskorkeakoulu Strategian laitos. Julkaisusarja 1: Strategian tutkimuksia No 29, Helsinki 2009, 50–53, 95–96, 212–215.

67. Tässä yhteydessä otan esille kysymyksen, joka aineistoa käsitellessäni tuli väijäämättä mieleen. Ensimmäistä kertaa tutkijana tuli eteen asia, jolloin olisin tutkimuksen kannalta toivonut eläneeni kyseisellä aikakaudella. Selattuani hieman yli 35000 lehtileikkettä oli niiden joukossa vain kourallinen UKK:n kannanottoja. Näistäkin suurin osa oli vuoden vaihteeseen liittyviä sotilaskäskyjä puolustuslaitoksen henkilöstölle. Kuinka paljon tuossa määrässä UKK:n kannanotot ohjaavat keskustelua? Jos lähtökohdana on tarkastella turvallisuuspolitiikan kehittymistä vuorovaikutuksellisenä ja verbaalisena kokonaisuutena, niin eivätkö vaikuttimet ole tulleet ihan jostain muualta? Siis se kieli, jota käytettiin tässä yhteydessä. Päätösten (hankintojen, opetusmateriaalin, organisaatiomuutosten ja henkilöiden) osalta UKK:n keskeinen rooli on kiistaton (tutkimuksilla todistettu), mutta edellä esitetystä näkökulmasta vallankäyttö diskurssin osalta oli toisenlainen kuin aiemmissa tutkimuksissa esitetty yksinkertaistettu totuus.

Neuvostoliittoon ja maiden välinen YYA-sopimus. Kyseisen sopimuksen olemassaololla perusteltiin myös puolustusvoimien ”hiljaista” roolia.

Tulkittessani Riesin lähestymistapaa turvallisuuspolitiikkaan ja puolustusvoimien osuutta siinä päädyin siihen, että Ries näki turvallisuuspolitiikan vahvasti kansainvälisiä suhteita käsittäväksi kokonaisuudeksi. Tässä yhteydessä puolustusvoimilla oli välineellinen rooli, ja kansainväliset suhteet määrittivät sen, miten välinettä kehitettiin. Tällainen tulkinta johti siihen, että Riesin tutkimuksessa ei sisäpoliittisille tekijöille, kuten ei yhteiskunnalliselle kehityksellekään annettu juuri merkitystä.

”Demokratisoituminen” mainittiin Visurin vuoden 1994 tutkimuksessa ensimmäisen kerran käsitellessä sotien jälkeistä aikaa. Tällä demokratisoitumisella hän kyläkin tarkoitti yhteiskunnan ”puhdistamista” välirauhasopimuksen mukaisesti. Tämä ei tarkoittanut millään muotoa 1960- ja 1970-lukujen demokraattista kehitystä. Omaan tutkimusaiheeseen liittyen keskeistä oli vuoden 1948 tapahtumat, jolloin varauduttiin puolustusvoimien käyttöön yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitoon. Näistä tapahtumista jäi eri osapuolille kytemään epävarmuus puolustusvoimien käytöstä sisäpoliittisiin kriiseihin, joilla oli myöhemmin vaikutuksia puolustuslaitosta koskevaan diskurssiin.⁶⁸ Visurin vuoden 2010 teoksessa yhteiskunnallisilla tekijöillä oli jo merkittävämpi asema. Erityisesti tarkasteltaessa 1960-luvun puolenvälin jälkeistä kehitystä. Kirjassaan Visuri käsitteli kokonaisuutena puolustusta, sisäpoliittisen kehityksen vaikutusta puolustuspolitiikkaan, parlamentaaraisia puolustuskomiteoita ja puolustuslaitoskomitean mietintöä puolustusvoimista yhteiskunnassa.⁶⁹

Kun Visuri käsitteli puolustuspolitiikkaa lähinnä päätöksentekojärjestyksenä ja valtaan liittyvänä kokonaisuutena, niin Riesin käsittely tässä suhteessa oli pintapuolista. Ries kuvasi liian yksinkertaisesti suomalaisen yhteiskunnan ja ihmisten käsityksiä puolustusvoimista, koska tutkimuksesta jäi vaikutelma Neuvostoliiton ja YYA-sopimuksen konsensusmaisesta ymmärtämisestä. Yhteiskuntaan liittyvä käsittely jäi vähäiseksi, koska vain yhdessä kohdassa Ries otti aiheeseen kantaa ja kuvasi suomalaisten maanpuolustustahdon paikoin jopa maailman korkeimmaksi. Sinällään toteamus ei liittynyt laajempaan kokonaisuuteen, vaan aihetta käsiteltiin puolustusvoimien puolustushaarojen kehittymistä tarkastelevassa luvussa. Sen sijaan asia liittyi olennaisesti halun käsitteeseen, joka oli Riesin keskeisiä teemoja. Samassa yhteydessä käsiteltiin armeijan järjestäytyneisyyttä, kuria ja koulutuksen vaatavuutta.⁷⁰ Nämä edellä mainitut olivat osa suomalaisen identiteettiin liittyvää keskustelua, jolla lisättiin Riesin kykyteeman uskottavuutta.

Salminen yhdisti hyvin puolustuspoliittisen tarkastelun ja puolustusvoimien käsittelyn ympäröivään yhteiskuntajärjestykseen ja siinä tapahtuviin muutoksiin. Sal-

68. Visuri 1994, 62–68.

69. Visuri 2010, 146–147, 205–209, 222–224.

70. Ries, 354.

minen toi esille useita keskeisiä teemoja, jotka olivat merkittävässä asemassa myös vuosien 1965–1975 aikana. Ensinnäkin Salminen varsin seikkaperäisesti käsitteli vuonna 1961 aloitettuja valtakunnallisia maanpuolustuskursseja, jotka tarkoitettiin totaalisen maanpuolustuksen (jatkossa turvallisuuspolitiikan ja erityisesti siihen liittyen maanpuolustuksen) tiedonvälityksen tarpeisiin. Tällä järjestelmällä on ollut merkitystä yhteiskunnallisesti ja erityisesti vaikutettaessa maanpuolustuksesta käytävään keskusteluun⁷¹.

Muita Salmisen tutkimuksessa keskeisiä esille tulevia yhteiskunnallistamisen ennakkotapahtumia olivat lisääntyvä – tai voisiko sanoa alkava – tiedotustoiminta (aikalaiskielellä valistustoiminta). Tiedotustoiminta kehittyi monella eri tavalla. Ensinnäkin se, että upseeristo alkoi ottaa julkisilla kirjoituksillaan kantaa asioihin. Vaikea sanoa millaista suoranaista vaikutusta kirjoituksilla oli, mutta ne ainakin osoittivat asioita ajateltavan myös puolustusvoimien muurien sisäpuolella. Vasta 1970-luvulla epäuskoiset kirjoitukset upseeriston uudistamishaluja kohtaan vähenivät. Toinen merkittävä tekijä oli se, että puolustusvoimat alkoi esitellä toimintaansa muuriensa ulkopuolella. Tällainen toimintamuoto oli omiaan lähentämään puolustusvoimia ympäröivään yhteiskuntaan. Toki vastustajat muistivat mainita propagandistisesta toiminnasta muun muassa messuilla ja näytöksissä. Jo kenraali Simeliuksen aikana alettiin varuskuntiin kutsua ”kotijoukkoja” erilaisiin tapahtumiin liittyen. Valatilaisuudet olivat mainio mahdollisuus tehdä tunnetuksi puolustuslaitoksen toimintaa ja osoittaa toimintakykyä erilaisilla näytöksillä.⁷²

Varusmiesten aseman kehittäminen nousi keskeiseksi teemaksi vasta Salmisen tutkimuksen aikarajauksen jälkeen, mutta hän mainitsi tutkimuksessaan jälleen yhden aloituslaukauksen. Kiljavalla joulukuussa 1964 järjestettiin Pääesikunnan ja Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan toimesta varusmieskasvatuksen seminaari⁷³. Tämän seminaarin tuloksista keskusteltiin lehdistössä kevään 1965 aikana kiivaasti. Osan uudistuksista, joita Kiljavalla ja jo ennen seminaaria oli suunniteltu, laittoi toimeen puolustusvoimain komentajaksi vuonna 1965 valittu kenraali Keinonen. Toimeenpanossa hän onnistui vaihtelevalla menestyksellä. Osa ihmisistä oli sitä mieltä, että Keinonen kalasteli asevelvollisten hyväksyntää ja pyrki miellyttämään heitä⁷⁴. Toisaalta ennen Keinosen komentajakautta oli tullut esille tarve muutokselle, joka ei

71. 1960-luvun jälkimmäisellä puoliskolla valtakunnallisten maanpuolustuskurssien rinnalle syntyivät alueelliset maanpuolustuskurssit, joiden tarkoituksena oli käsitellä nimensä mukaisesti alueellisesti maanpuolustusta ja siihen kiinteästi liittyviä muita osakokonaisuuksia mm. väestönsuojelua. Näitä alueellisia kursseja johtivat maaherrat yhteistoiminnassa sotilasläänien komentajien kanssa. Tästä yhteistoiminnasta oli monenlaista hyötyä yhteiskuntasuhteiden luonnissa. Tämän vuorovaikutuksellisuuden lisäksi alueelliset maanpuolustuskurssit saivat paikallislehdistössä kohtuullisesti palstatilaa. Tämän uutisoinnin välityksellä maanpuolustus ja puolustusvoimat tulivat lähemmäksi ”tavallista” kansaa. Myös niitä, jotka eivät olleet valtakunnallisten maanpuolustuskurssien uutisoinnista kiinnostuneet.

72. Salminen, P, 267.

73. Sama, 273; Ks. myös Visuri 2010. Visuri mainitsee tapahtumaan liittyen, että ”toteutustavasta voitiin kiistellä, mutta olenaista oli puolustusvoimien uudistustyön saaminen liikkeelle”.

74. Sama, 273, viite 70.

välttämättä olisi koskenut tarkasti tiettyjä asioita, vaan ennemminkin kykyä osoittaa hyväksyntää muutoksille ja niiden tekemiselle. Airio päätyi tutkimuksessaan johtopäätökseen, että Keinosen suurimmat ansiot olivat juuri hänen panoksessaan yhteiskunnan ja puolustusvoimien vuorovaikutuksen edistäjänä.⁷⁵

Erinomaista pohjaa tälle tutkimukselle antoi myös Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisu *Puolustusvoimien rauhan ajan historia 1944–1974* ja siinä erityisesti Veli-Matti Syrjön artikkeli puolustusvoimista suomalaisessa yhteiskunnassa. Siinä tuotiin esille tässäkin tutkimuksessa keskeisiksi osoittautuneita teemoja yhteiskunnallisesta kuohumisesta ja demokratisoitumisesta sekä yleisestä politisoitumisesta. Syrjön artikkelissa korostuivat myös kansalaiskasvatus ja osin siihen liittyneen tiedotustoiminnan merkitys. Artikkelin ja koko teoksen eräänlaisena loppupäätelmänä esitettiin, että oli selvästi todettavissa puolustusvoimien säilyttäneen asemansa suomalaisen yhteiskunnan oleellisena ja väestön valtaosan mielestä tarpeellisena laitoksena. ”Missä määrin tämä kertoi suomalaisten perimmäisestä vanhoillisuudesta ja halusta pitää kiinni vanhoista ja hyväiksi koetuista arvoista ja missä määrin puolustusvoimien kyvystä uudistua, on jo vaikeampaa sanoa”.⁷⁶

1.2.4 Tutkimuskysymykset

Aikaisemmasta tutkimuksesta esitettyihin tiedon intresseihin ja muuhun kirjallisuuden tutustumisen avulla tutkimuksen päätutkimuskysymykseksi asetin sen, miten yhteiskunnallista muutosta ja sen merkitystä tulkittiin julkisissa keskusteluissa sotilaallisen maanpuolustuksen ja puolustusvoimien kehittämisestä erityisesti vuosina 1965–1975.

Päätutkimuskysymystä on pyritty ratkaisemaan seuraavilla alakysymyksillä:

1. Miten sotilaallista maanpuolustusta ja puolustuslaitosta koskevat julkisen keskustelun diskurssit etenivät, ja mitkä olivat tutkittavan ajanjakson keskeisiä teemoja ja argumentteja?
2. Miten maanpuolustusta koskeva diskurssijärjestys muodostettiin, ja mitkä yhteiskunnan sosiaaliset ryhmät olivat keskeisiä toimijoita?
3. Mitä merkitystä näillä erilaisilla sosiaalisilla ryhmillä oli sotilaalliseen maanpuolustukseen ja puolustuslaitokseen liittyvissä joukkotiedotusvälineiden diskursiivisissa käytännöissä?
4. Miten yhteiskunnallista kehitystä demokratisoitumisen ja politisoitumisen näkökulmasta käsiteltiin ja tulkittiin puolustuslaitoksessa?

75. Airio, 251.

76. Syrjö, Veli-Matti: Puolustusvoimat suomalaisessa yhteiskunnassa 1944–1974. Teoksessa Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, WSOY 2006, 632.

5. Miten eri diskurssijärjestyksillä luotiin valtasuhteita ja vaikutettiin ideologioiden kehittymiseen, sekä millaisia yhteyksiä sotilaalliseen maanpuolustukseen liittyvillä teksteillä oli laajempaan sosiokulttuuriin?
6. Miten puolustusvoimien asema yhteiskunnassa muuttui joukkotiedotuksen ja lehdistökirjoittelun näkökulmista vuosina 1965–1975?

1.3 Tutkimusaineisto ja -menetelmä

Tutkimustehtävän mukainen tavoite asetti vaatimuksia teoreettiselle näkökulmalle, aineistolle ja sen analysoinnille. Tutkittaessa ajallisesti rajattua ajankohtaa ja toisaalta pyrittäessä luomaan kokonaiskuvaa määritetystä ilmiöstä, edellytettiin aineistolta riittävää kattavuutta ja myös sen perusteltua käsittelyä. Tutkimuksen yhdeksi keskeiseksi kohteeksi jäsenyi se, miten sotilaallista maanpuolustusta ja puolustuslaitosta koskevat julkisen keskustelun prosessit etenivät.⁷⁷

Sotilaallista maanpuolustusta koskeva lehdistökirjoittelu lisääntyi 1960-luvulta vuoteen 1975 kaksinkertaiseksi. Joukkotiedotuksen kasvava merkitys huomioitiin myös puolustusvoimissa, jossa seurattiin maanpuolustusaiheista keskustelua ylläpitämällä lehdistöseurantarekisteriä.⁷⁸ Sen tarkoituksena oli toisaalta tiedotustoiminnan keskipitkän aikavälin suunnittelun kehittäminen, mutta toisaalta rekisteri auttoi myös yksittäisten ja ajankohtaisten aiheiden sisällönanalyttisen selvitysten laatimista. Lehdistöseurantarekisterin ylläpitämiseksi pääesikunnan tiedotusosasto taltioi merkittävän määrän lehtileikkeitä. Tätä lehdistöseurantarekisteriä ja sen leikkeitä on hyödynnetty aikalaistutkimuksissa muun muassa Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan katsauksissa, joissa vuodesta 1973 käsiteltiin ajankohtaisia keskusteluaiheita teemoittain. Lisäksi vuonna 1976 laadittiin *Maanpuolustusaiheisen lehdistökirjoittelun sisällönanalyysi*, jossa varsinaisen teemallisen analyysin sijaan keskityttiin tutkimaan maanpuolustusaiheisen kirjoittelun luokittelua kvantitatiivisesta näkökulmasta.⁷⁹ Viimeisin tutkimus, jossa lehdistöseurantasta arkistoitua materiaalia on käytetty, on Airion Keinosta koskeva väitöskirja⁸⁰.

Tutkimuksen pääaineiston muodosti Kansallisarkiston Sörnäisten toimipisteessä säilytettävänä oleva Pääesikunnan tiedotusosaston muodostama arkistokokonaisuus⁸¹.

77. Esimerkiksi Suominen on tutkinut radikalismien vaikutusta sosiaalisten ryhmien kautta käyttäen lehdistömateriaalia. Ks. esim. Suominen, T, 33.

78. Keskimäärin suomalaisen arvioitiin käytettävän joukkoviestimien seuraamiseen viisi tuntia vuorokaudessa. Näistä neljä tuntia käytettiin radion ja television seuraamiseen ja tunti lehtien lukemiseen. Väestöstä 90 prosenttia sai jonkin lehden käyttöönsä päivittäin ja 85 prosenttia luki sitä keskimäärin puoli tuntia. 15 vuotta täyttäneistä 60 prosenttia luki päivittäin vähintään kahta lehteä. Hyvönen, Pauli: Maanpuolustusaiheisen lehdistökirjoittelun sisällönanalyysi. Pääesikunnan tiedotusosasto julkaisusarja n:o 5. Helsinki 1976, 22–23. Hyvönen viittasi kahteen aiheesta käsittelevään komiteamietintöön vuodelta 1973.

79. Hyvönen.

80. Airio, 27.

81. Puolustushallinnon lehtileikekokoelmat. Pääesikunnan lehtileikekokoelma vuodet 1939–1981, Tiedotusosaston järjestämätön kokoelma. KA (Sörn).

Sen sisältämä lehtileikekokoelman on arvioitu sisältävän tutkimusjakson osalta vähintään 95 prosenttia kaikesta maanpuolustusaiheisesta sanomalehtikirjoittelusta⁸². Lehtileikearkistokokonaisuus on jaettu tutkimusajanjakson vuosina 1965–1968 aiheittain A–K:hon eli 11 aihepiiriin⁸³. Näiden vuosien osalta aineistosta käsiteltiin kansiot A ja B sekä osittain kansion C asioita. Vuosien 1969–1975 aineistojako on jaettu yhdeksään ryhmään⁸⁴. Aineistona käsiteltiin ryhmät 1 ja 2, jotka sisälsivät tutkimuksen kannalta mielenkiintoiset maanpuolustuspolitiikan, -juhlat, paraatit ja henkisen maanpuolustuksen sekä varusmiesasiat ja aseistakieltäytyjät.

Lehtileikekokoelma on järjestetty siten, että lehtileikkeet ovat kuukausittain kansioituina. Pääasiallisesti ryhmät A ja B, tai 1 ja 2 olivat kansioitu samaan kansioon. Käytännössä kansioita on vuosittain 12–15 kappaletta. Vuonna 1965 kussakin kansiossa oli keskimäärin 180 lehtileikettä, kun niiden määrä oli noussut vuoteen 1970 mennessä keskimääräisesti 240 leikkeeseen kuukaudessa. Vuoden 1975 kansioissa oli keskimäärin jo 400 leikettä, mikä osoittaa aikaisemmin todetun lehdistökirjoittelun määrän lisääntymistä. Käsitellyt kansiot sisälsivät siis noin 35 000 lehtileikettä, jotka olivat pääkirjoituksia, pakinoita, artikkeleita, uutisia tai lukijoiden kirjoituksia. Käsitellyistä leikkeistä noin 2500 käsittävät tutkimuksen pääaineiston. Tässä on merkittävää huomioida se, että useissa eri lehdissä julkaistu asia on valittu aineistoon vain 2–3 kertaa erilaisia näkökulmia edustavina otoksina. Käsitellyn ulkopuolelle jätetyt lehtileikkeet käsittelivät pääsääntöisesti kutsuntoja⁸⁵ ja reservin ylennyksiä.

82. Hyvönen, 151.

83. Aihepiirit vuosina 1965–68 olivat:

- A. Maanpuolustus
- B. Asevelvollisuusasiat
- C. Koulutus ja kasvatusta
- D. Teknillinen kehitys
- E. Hankinnat
- F. Rakennustoiminta ja varuskunnat
- G. Kantahenkilökunta
- H. Komentaja
- I. YK:n joukot
- J. Kansainvälinen sotilaspoliittinen
- K. Muut.

84. Aihepiirit vuosina 1969–75 olivat:

- 1. Maanpuolustuspolitiikka ja -juhlat, valtakunnalliset paraatit sekä henkisen maanpuolustuksen
- 2. Varusmiesasiat, kutsunnat, aseistakieltäytymiset ja reservin ylennykset
- 3. Harjoitukset, sotakoulu ja sotilasurheilu
- 4. Kalustohankinnat ja perushankintamäärärahat
- 5. Varuskuntien rakennukset ja toiminta, sotilaskotitoiminta
- 6. Merkkipäivät ja vakinaisen väen ylennykset
- 7. Puolustusvoimain komentaja
- 8. YK-joukot ja kansainvälistä turvapolitiikkaa koskevat
- 9. Muuta.

85. Ajanjaksolla vuosittain useita kertoja järjestettyjä kutsunnoista ilmoitettiin ja niiden toteutumista seurattiin tiivistä alue- ja paikallislehdistössä. Siksi kansioiden B ja 2 lehtileikkeistä merkittävä osa koostui näitä tietoja sisältävistä uutisista ja ilmoituksista.

Pääaineiston lisäksi tutkimusaineistoon liitettiin keskeisten aikakauslehtien vuosikertojen aihetta koskeva materiaali. Yhteiskunnallinen lehdistökirjoittelu puolustuslaitoksen henkilöstön piirissä oli 1960-luvulla vielä hyvin vähäistä, mutta organisaation ja henkilöstön lehdissä asioihin otettiin kantaa. Erityisesti tutkimuksen alkuvaiheessa Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjaston aikanaan ylläpitämä lehdistökirjoittelun seurantarekisteri mahdollisti artikkeleiden systemaattisen etsinnän teemoittain. Diskurssijärjestyksien hahmottumisen myötä katsoin kuitenkin tarpeelliseksi, että Sotilasaikakauslehden, Ruotuväen (julkaistu vuodesta 1962), Varusmies- (julkaistu vuodesta 1971) ja Ydin-lehtien (julkaistu vuodesta 1966) vuosikerrat tarkastelin vuosilta 1965–1975 kokonaisuudessaan. Tällä tavoin sain teemojen tarkasteluun syvyyttä, koska ”vastakkaisten” osapuolien näkökulmat tulivat selkeästi esille koko tutkimusjaksolla.

Tutkimusaineistoon olen sisällyttänyt myös vuosien 1965–1975 komiteamietinnöt niiltä osin, kun ne ovat koskeneet tutkimuksen teemoja. Tällaisia olivat asevelvollisuuden tai sen suorittamiseen liittyvät komiteamietinnöt⁸⁶ ja yleiset yhteiskunnalliseen ja puolustuslaitokseen liittyvä komiteamietinnöt⁸⁷. Komiteamietintöjen vahvuutena on se, että niistä on löydettävissä varsin kattavat aiheeseen liittyvät taustaselvitykset⁸⁸. Niiden laatimisessa ovat olleet edustettuina eri toimijat, joista asiasta erimielttä olleet edustajat ovat usein jättäneet mietinnöistä eriävän mielipiteen tai lausunnon. Nämä ovat liitetty julkaistujen mietintöjen ohkeen. Toisena vahvuutena on se, että julkistamisen yhteydessä ne ovat uutisoinnillaan yleensä aiheuttaneet kannanottoja puolesta ja vastaan. Usein tässä yhteydessä uutisista, artikkeleista ja pakinoista käy esille se, miten ihmiset asiat ovat mieltäneet ja millaista kieltä he käyttävät asiaa kommentoidessaan. Tutkimuksen luotettavuuden lisäämiseksi olen katsonut tarpeelliseksi perehtyä myös presidentti Kekkonen ja eduskunnan arkistomateriaaliin.

86. Varusmiesten vapaa-ajan käyttöä tutkivan toimikunnan mietintö. Annettu 6.10.1955; Aseettoman palveluksen tarkistustoimikunnan osamietintö N:o 3. Ehdotus asetukseksi aseettomasta palveluksesta ja siviilipalveluksesta. Helsinki 1969; Oikeusturvatoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1969: B 94, Helsinki 1969; Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1970: B 24. Helsinki 1970; Puolustuslaitoksen psykiatri-toimikunnan mietintö. Helsinki 1971; Sotaväen järjestyssääntökomitean mietintö. Komiteamietintö 1971: B 135. Helsinki 1971; Sosiaaliasiain toimikunnan mietintö 1972. PIM K D N:o 4167/49/Sot/1972; Sotilaskurinpitotoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1973: 101. Helsinki 1973.

87. ”Henkisen Maanpuolustuksemme perustekijät, sen kokonaistavoitteet ja eri alojen tehtävät sekä johto- ja suorituselimet rauhan ja sodan aikana”. Henkisen Maanpuolustuksen Komitea 23.3.1962; Valtioneuvoston tiedotuskomitean mietintö. Komiteamietintö 1965: B 40; Maanpuolustusopetus-toimikunnan mietintö 1967. Maanpuolustusopetuksen neuvottelukunnan maanpuolustusopetuksen kehittämistarvetta ja -mahdollisuuksia tutkimaan asettaman toimikunnan mietintö. Helsinki 16.5.1967; Aliupseerien aseman kehittämistä tutkivan komitean mietintö. Komiteamietintö 1971: B 118; Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö. Komiteamietintö 1971:A18. Helsinki 1971; Puolustuslaitoksen sisäistä kehittämistä tutkineen toimikunnan mietintö. Helsinki 1971; Puolustuslaitoskomitean I osamietintö. Komiteamietintö 1973:80, Helsinki 1973; Puolustusvoimat ja yhteiskunta. Komiteamietintö 1976:10. Helsinki 1976; Virastodemokratiaan valtionhallinnossa. Virastodemokratia-toimikunnan mietintö 1973 / 77; Toisen parlamentaarisen puolustuskomitean osamietintö maanpuolustuksen tiedotusvalmiudesta. Komiteamietintö 1975:94.

88. ”Tahdonmuodostusta voisi tutkia empiirisesti käyttäen historiallisena aineistona menneisyyden päätösten valmisteluasiakirjoja, jolloin tutkimustehtävä olisi selittää menneisyyden päätöksiä valmisteluaineistolla. Siinä pyritään etsimään syitä, miksi joku päätöksentekijä päätyi siihen ratkaisuun, joka historian asiakirjoista voidaan dokumentoida”. Reunanen, 1. Perusteltaessa esitettyjä vaatimuksia ja tehtyjä päätöksiä usein vedottiin Komiteamietintöihin valmisteluasiakirjoina.

Varsinaisesti tässä tutkimuksessa aineistoon ei ole sisällytetty aikalaisten tekemiä radio- ja televisio-ohjelmia tai kuvia, mutta tutkimusaineistona on käsitelty Mainos-Television viisiosainen sarja *SA-INT/68* ja vuoden 1970 Mainos-TV:n *Tästä on kysymys* -sarja niiden saaman laajan katselijakunnan vuoksi. Tutkimusaineistoon on myös sisällytetty sanomalehdistössä mielipiteenvaihtoa aiheuttanut Arena-lähetys Yleisradi-
on arkistosta vuodelta 1969. Ohjelma käsiteli puolustusvoimien henkilöstön poliittisuutta ollen osa poliittisuuskurssia. Turvallisuuspoliittista diskurssia käsittelevässä luvussa on analysoitu myös maanpuolustusta koskevia organisaatiokaaviokuvia (kuvat 1–3). Lisäksi tutkimukseen on laitettu kuvitukseksi lehdissä julkaistuja pilapiirroksia, joissa on vain lähdemerkinnät. Piirroukset kertovat enemmän kuin 1000 sanaa tuntemuksista, joita sen hetkinen keskustelu on taiteilijassa herättänyt. Niissä esitettävä näkökulma tulee tekstissä esille myös muihin lähteisiin viitaten, joten piirroksia ei ole ollut tästä syystä tarpeen analysoida ja aukikirjoittaa sanalliseen muotoon.

Päälähteistö muodostuu siis aikakaudella julkaistuista uutisista, artikkeleista, pääkirjoituksista, pakinoista ja mielipidekirjoituksista. Näitä lähteitä olen täydentänyt ja tukenut muulla aikalaiskirjallisuudella ja myöhemmin tehdyillä tutkimuksilla. Jos lähdekriittisessä ajattelussa on keskeistä ”päästä käsiksi siihen tietoon, joka on lähimpänä kerrottua asiaa taikka asianomaisen tiedon alkulähteeseen”⁸⁹, niin käytetty aineisto täyttää lähdekriittiset vaatimukset. Käytettyjen lähteiden avulla ei kuitenkaan voida esittää ja tehdä tulkintoja ”varmana tietona” siinä suhteessa, miten historian tutkimuksessa yleensä esitetään⁹⁰. Ainakin puolustuslaitosta koskevassa ja turvallisuuspoliittisessa tutkimuksessa on usein tällainen tieto ollut tavoitteena. Tutkijalle tämä on tietyllä tavalla haaste, koska usein historian tutkimuksessa uuden tiedon esittäminen (tieteellisen väitöksen tavoite) perustuu ”löydettyihin” lähteisiin. Tämä erityisongelma on voitettavissa, koska tutkimustehtävän ja alatutkimuskysymysten ratkaiseminen on mahdollista, jopa perusteltua tutkimuksessa käytetyllä aineistolla.

Tämän aineiston edustavuuden ymmärtäminen on keskeinen avain tutkimustehtävän ratkaisemisessa. Tutkijana en voi väittää löytäneeni ”totuutta” tai ratkaiseeni arvoitusta. ”Näin asiat olivat” on väärä lähestymistapa. Uutisia laatineiden toimittajien perehtyneisyyttä aiheeseen, pääkirjoitusten usein monimutkaisia poliittisia tavoitteita ja yksittäisten pakinoiden tai mielipidekirjoitusten oikeellisuutta tai todellista vaikuttavuutta oli mahdotonta mitata, koska tulkintakin useissa tapauksissa oli vaikeaa. Sen sijaan loogisia ketjuja keskustelun jatkumisesta oli mahdollista tehdä. Toisaalta yksittäisellä kannanotolla saattoi olla merkittävät vaikutukset, vaikkei sitä tutkittavasta aineistosta voinut havaitakaan. Edelleen yksittäisten kannanottojen vaikutusten tulkinta perustuu pitkälle tutkijan kykyyn asettaa lähteelle oikea merkitys.⁹¹

89. Kalela, Jorma: Historian tutkimus ja historia. Gaudeamus, Helsinki 2000, 90.

90. Sama, 168–170.

91. Ks. esim. Lebow, Richard Ned: Social Science, History, and the Cold War: Pushing the Conceptual Envelope. Teoksessa *Reviewing the Cold War*. Toim. Odd Arne Westad. Frank Cass Publishers 2000, 116.

Aineiston edustavuus on kuitenkin riittävä ilmaisemaan sitä, miten näiden yhteiskunnallisten tekijöiden merkitystä käsiteltiin puolustuslaitokseen liittyen. Jokainen lähde edustaa aikakaudella tai esittämishetkellä vallinnutta ajattelua, olipa se sitten esitetty tarkoitushakuisesti, vääristellen tai spontaanisti. Se, miten kannanotto on vaikuttanut vastaanottajassa, ei ole välttämätön tieto tutkimustehtävän ratkaisemisessa.

Toisena päälähteisiin liittyvänä ongelmana oli, että ne oli kerätty organisaatiossa toimivien henkilöiden toimesta. Tutkijana en pysty varmistumaan siitä, onko kaikki aikakauden kirjoitukset otettu lehtileikkeiden kokoelmaan. Lehtileikkeiden suuri määrä itsessään kertoo hyvin kattavasta arkistoinnista, ja toisaalta ensimmäisen vaiheen kirjallisuuskatsaus ja toisen vaiheen aikakausartikkelien tutkiminen lisäävät otoksen luotettavuutta. Niiden välillä ei ollut havaittavissa merkittäviä puutteita, mutta arkistokokonaisuuksien (ryhmien tai asiansanojen) käytön eroavaisuuksia tästä päällekkäistarkastelusta kävi ilmi.

Kolmantena haasteena tutkimuksen aineiston osalta voidaan pitää haastattelujen puuttumista. Usein lähimenneisyyteen liittyvässä tutkimuksessa hyödynnetään aikalaisten historiallista muistia haastatteleamalla keskeisessä asemassa olleita henkilöitä. Tutkimuksessa ei ole käytetty haastatteluja aineiston hankinnan menetelmänä. Syy tähän on perusteltavissa sillä, että haastattelut eivät olisi aikalaiskuvausasiaa. Kuluneiden yli 30 vuoden on täytynyt jollain muotoa muuttaa asenteita, ajatuksia ja näkökulmaa tarkasteltavaan asiaan. Pelkästään turvallisuuspoliittisiin asioihin voidaan nykypäivänä ottaa niin paljon vapaammin kantaa kuin tutkittavalla aikakaudella.⁹² Se mihin haastatteluista olisi voinut olla hyötyä, liittyy ”oikean” tiedon hankkimiseen. Haastatteluiden avulla olisin ehkä pystynyt asettamaan lähteet paremmin ”arvojärjestykseen” tai ”vaikuttavuusjärjestykseen”. Toisaalta tämä olisi ollut osin ristiriidassa tutkimuksellisen lähestymistavan kanssa. Tutkijana minun piti vain hyväksyä se, että asioiden suhteet voidaan tulkita eri näkökulmalla toisin. Tutkimusta arvioitaessa lähestymistapa kritisoiva kertoo kokemuksestaan tai tiedostaan, että käytetyllä lähteellä ei ollut mitään merkitystä, tai että se oli laadittu kiireessä, huolimattomasti tai hetken mieli-johteesta. Lisäksi voi olla myös niin, että kyseisen lähteen sisältö tuomittiin vääränä laatijan omassa toimintaympäristössä. On totta, että päätöksentekojärjestelmään tai asioidentilaan sillä ei ehkä ollut vaikutusta, mutta tekstin lukijan arjessa sillä oli oma vaikuttava osuutensa, eikä sitä lehden sivuilta ole myöhemmin poistettu.

Nykykäsityksen mukaan, tosin ei ristiriidattoman, kyseisenä ajankohtana turvallisuuspoliittisesti ei eletty ”vaaran vuosia”. Se ei tutkimuksen kannalta olekaan olennaista. Sen sijaan maanpuolustuksen tai puolustusvoimien piirissä oli useita ”pieniä kriisejä”, jotka ovat olleet merkittävästi vaikuttamassa maanpuolustuksen nykyiseen asemaan tai sen piirissä esiintyviin menettelytapoihin. Pienillä maanpuolustukseen liittyvillä kriiseillä tarkoitan sellaisia tapahtumia, jotka ovat vaikuttaneet yhteiskunnallisella tasolla, ih-

92. Ks. metodologisesti toisenlainen lähestymistapa 1960-lukuun. Tutkimuksessa aineistona on käytetty muistelmia ja haastatteluja, joita aikalaiset ovat tehneet 1960-luvun jälkeen. Miettunen, Katja-Maria: Menneisyys ja historiakuvia. Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona. Bibliotheca Historica 126. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2009, 12–21.

misten välisessä vuorovaikutuksessa ja siten sosiaalisessa todellisuudessa. Näiden kriisien vaikutukset eivät välttämättä ole olleet poliittisen realismin näkökulmasta merkittäviä, koska niillä ei ole ollut selkeästi Suomen kansainvälistä asemaa muuttavia merkityksiä, tai niiden ei ole koettu vaikuttavan sisäpoliittiseen valta-asetelmaan. Sen sijaan niillä on ollut välillistä vaikutusta päätöksentekoon tahdonmuodostuksen kautta. Reunanen esittää asian valtiollisella tasolla siten, että päätöksentekoa voidaan pitää lopullisena sinettinä⁹³. Näihin sinetteihin voidaan viitata aivan erilaisella täsmällisyydellä kuin luovan tahdonmuodostuksen hämäriin aavistuksiin. Reunanen mukaan historiantarkistus yli- korostaa näitä päätöseremonioita ja näkyviä dokumentteja.⁹⁴

Tällaiseen tahdonmuodostukseen liittyy oleellisesti osana piilovalta, joka on nimenomaisesti valmistelukoneistolle kuuluvaa valmisteluvallaa. Julkisissa organisaatioissa tällainen valmisteluvallat on varsin yleistä, niin myös oli tarkasteltavan ajanjakson puolustusvoimissa⁹⁵. Idean välittyminen päätöksentekoon on varsin yksinkertaista. Esimerkiksi virallisessa valmistelussa mukana oleva työryhmän jäsen löytää sen ja liittyy mukaan osana valmisteluasiakirjaa. Se esitellään toimivaltaiselle päätöksentekijälle. Julkisuuksessa se esiintyy vallankäyttäjän nimissä, mutta todellisuudessa löytyy pitkä tahdonmuodostuksen ketju.⁹⁶ Tätä tahdonmuodostuksen syntymistä voidaan tarkastella myös laittamalla siitä erilaisia diskurssijärjestyksiä. Näen siis diskurssianalyttisen tutkimusotteen olevan perusteltu myös historiantutkimuksen piirissä. Lähestymistapani perustuukin siihen oletukseen, että asioihin ja johtamisprosesseihin saatiin vaikutteita paljon myös ylimmän johdon ulkopuolelta. Aiempi tutkimuskirjallisuus on tosin painottunut oletukseen pienen piirin ideoinnista ja keskusjohtoisuudesta. Tällöin niiden tutkimuksellisesta käsittelystä usein häviää tai häivytetään ympäröivä todellisuus ja ne voivat saada itse asiassa erilaisen merkityksen, mikä niillä todellisuudessa on tai on ollut.

Tästä syystä tutkimuksen menetelmällinen viitekehys rakentuu relativistiselle maailmankatsomukselle. Tällä tarkoitetaan sitä, että sosiaalinen todellisuus ymmärretään enemmän erilaisina versioina todellisuudesta kuin yhtenä ainoana todellisuutena. Todellisuus on siis suhteellista. Relativismissa tiedon ja totuuden muodostumiseen katsotaan vaikuttavan sen ympäristön, josta tietoa tuotetaan ja tutkittavaa ilmiötä tarkastellaan. Relativismissa korostuu näkemys, jonka mukaan yksiselitteistä totuutta ei ole olemassa. Relativismi ja interpretivismi liittyvät läheisesti toisiinsa, sillä molemmat perustuvat samantapaisiin ideoihin todellisuuden ja tiedon luonteesta.⁹⁷

93. Reunanen, 300.

94. Sama, 301.

95. Airio, 112.

96. Reunanen, 301.

97. Ks. esim. Jokinen, Arja: Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Diskurssianalyysi liikkeessä. 2.p. Toimittaneet Jokinen, Arja ja Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero. Vastapaino, Jyväskylä 2002, 40–41; Lebow, 103–125; Saaranen-Kauppinen, Anita – Puusniekka, Anna. KvaliMOTV– Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkojulkaisu]. Tampere 2006. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmäopetus/> (viitattu 26.6.2008)

Aineiston analysoinnin kannalta on tärkeää ymmärtää lehtilähteiden erilaiset merkitykset, jotka ovat toisaalta riippuvaisia lehtilähteen muodosta ja toisaalta käyttötavasta. Yhteiskuntakehitys vaikutti luonnollisesti myös sanomalehdistön kehitykseen⁹⁸. Tässä tutkimuksessa kieltä tai pikemminkin tekstiä pidetään kontekstisidonnaisena, jolloin käsiteltävä aineisto on hyvin tilanne-, aika-, paikka- ja olosuhdesidonnaista sen kuvatessa todellisuutta. Tämän lähestymistavan esille tuominen on siksi keskeistä, että erilaisilla analysointitavoilla aineistosta voidaan saada erilaisia tutkimustuloksia.

Tutkimuksen luotettavuuden lisäämiseksi tutkimuksessa on poikettu tieteenalan yleisestä käytännöstä erottaa erityyppisiä lehtilähteitä toisistaan. Tällä on pyritty siihen, että myös lukija pystyy arvioimaan lähteen merkitystä ja arvioimaan siten lähdekriittisesti tekemääni tekstianalyysia ja siitä tehtyjä johtopäätöksiä. Tästä syystä kaikissa viitteissä on lehtilähteitä käsiteltäessä mainittu jutun otsikko ja tekstityypit ovat erotettu toisistaan kolmijakoisesti seuraavaksi esiteltävällä tavalla.

Uutisia tutkimuksessa käytetään selontekoina uutisarvoisesta tapahtumasta. Ne ovat informaatiota tapahtumista, päätöksistä ja toiminnasta. Tällainen uutisista saatu informaatio on pyritty vahvistamaan useammasta lähteestä, jotta yksittäisten uutisien virheelliset sisällöt eivät johtaisi tutkimuksessa vääränlaiseen tulkintaan. Toisaalta virheellisyydet uutisoinnissa ovat myös tärkeitä havaintoja siksi, että niiden perusteella on muokattu mielipiteitä ja käsityksiä. Toinen keskeinen merkitys uutisoinnilla on tulkittaessa uutisoinnin tapaa. Tapahtuman uutisarvo on ollut voimakkaasti riippuvainen toimittajan subjektiivisista arvoista. Uutisoinnin muotoon vaikutti oletetun kohdeyleisön lisäksi esimerkiksi kustantaja, mainostajat, etu- ja painostusryhmät sekä puolueet.⁹⁹

Samat tekijät olen ottanut huomioon arvioidessani pääkirjoituksia, jotka edustivat eräänlaista lehden omaa kantaa asiaan. Usein pääkirjoitukset olivat samansisältöisiä, mikäli puoluelehdet olivat saaneet niitä omilta lehtipalveluiltaan. Pääkirjoitusten osalta tutkimuksessa keskitytään siihen, miten ne kuvastivat kirjoittamaansa ilmiötä erilaisilla sanoilla ja merkityksillä. Samalla ne kuvastivat niitä motiiveja, joita oli lehden edustamalla näkökulmalla. Pääkirjoitusten ohella lehdissä kantaottavina tapoina olivat pakinat ja pilakuvat. Niiden kautta otettiin kantaa ajankohtaisiin asioihin käsittelemättä niitä asiallisesti, vaan tehden niistä pilaa. Varsinkin pilakuvat edustivat tätä vitsiksi tarkoitettua tapaa, mutta ne kuvastivat kuitenkin usein varsin havainnollisesti käsiteltävään asiaan liittyviä näkökulmia. Tavallaan ne kuvastivat julkisen keskustelun osanottajina keskenään kilpailevien ryhmien näkemyksiä.¹⁰⁰

98. Salminen, Esko: Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950–1980. Suomen lehdistön historia 3. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy, Kuopio 1988, 143–146. Tässä yhteydessä yhteiskuntakehitykseen luetaan muuttoliikkeet, johon liittyi laajat muutot Ruotsiin, kaupungistuminen, teollistuminen, toimihenkilöistyminen, maanviljelijäväestön väheneminen, koulutustason nousu ja ns. hyvinvointivaltion luominen. Lisäksi kehitysmuotona esitellään radikalismi, televisio lehdistön vastavoimana ja toisaalta kulttuurielämän kehitys, johon liittyi 1970-luvun lopulla ”purjehtiminen yhteiskuntarauhaan, ns. konsensus-aikaan”.

99. Ks. esim Hemánus, Pertti: Joukkotiedotus piilovaikuttajana. 2. painos Delfinikirjat Otava, Helsinki 1976, 80–111.

100. Ks. esim. Pietilä, Jyrki: Kirjoitus, juttu, tekstielementti. Suomalaisen sanomalehtijournalismi juttutyyppejen kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771–2000. Osa 1. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2008, 649–653; Ylönen, Marja: Pilahistoria. Suomi poliittisissa pilapiirroksissa 1800-luvulta 2000-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001, 16–17.

Artikkelit ja lukijoiden kirjoitukset saattoivat edustaa lehden yleisestä linjasta poikkeavaa kantaa, mutta yleensä ne olivat lehden yleisen ilmeen mukaisia. Lukijoiden kirjoituksista ja lähinnä mielipidekirjoituksista ei voida tehdä johtopäätöksiä yleisestä suhtautumisesta kirjoituksen sisältöön. Samalla tavalla kuin muihinkin kirjoituksiin, mielipidekirjoituksen julkaisemiseen vaikutti lehden yleinen kanta, mutta myös kirjoitusten taso ja määrä. Tässä tutkimuksessa nimellä varustetut erilliset artikkelit on erotettu mielipidekirjoituksista.

Aineiston tutkimusmenetelmällisen käytön kannalta on tärkeää myös tiedostaa yleisellä tasolla lehtilähteitä julkaisseiden lehtien sitoutuneisuus erilaisiin pyrkimyksiin, kuten esimerkiksi niiden puoluetastaan liittyen. Tutkittavalla aikakaudella oli kuitenkin elävä ja monipuolinen puoluelehdistö. Maanpuolustusta ja puolustuslaitosta koskevien juttujen suuri määrä indikoi sitä, että ne olivat mielletty yhteiskunnallisesti tärkeiksi asioiksi käsitellä ja toisaalta puolustuslaitoksella oli yhteiskunnallista vaikutusvaltaa. Esimerkiksi Helsingin päivälehdet saivat 1970-luvun puolessa välissä ulkopuolisilta jopa viisinkertaisen määrän materiaalia niille varattuun palstatilaan verrattuna. Näin toimittajien mukaan lähes puolet meni suoraan roskakoriin ja noin 30 prosenttia hyödynnettiin.¹⁰¹

Tutkimusajankohdan lehtien puoluesidonnaisuutta ei ole ollut ongelmia määrittää, koska puoluesidonnaisuus oli avoin asia. Tarkasteltaessa asiaa lähemmin ongelmalliseksi puoluesidonnaisuuden teki se, että puoluesidonnaisuus oli usein henkilösidonnaisuutta. Lehden taustalla olleet toimijat olivat usein myös poliittisesti tärkeässä asemassa. Näin sidonnaisuus saattoi näkyä myös epäsuorasti. Seuraavassa on tehty aakkosellinen tarkastelu lehtilähteiden sidonnaisuuksien tarkastelun helpottamiseksi:

Aamulehti (Kok.), Etelä-Saimaa (Kesk.), Etelä-Suomi (Kok.), Etelä-Suomen Sanomat (sitoutumaton), Eteenpäin (SDP), Forssan Lehti (sitoutumaton), Hämeen Kansa (SDP), Hämeen Sanomat (sitoutumaton), Hämeen Yhteistyö (SKDL), Helsingin Sanomat (sitoutumaton), Iisalmen Sanomat (Kesk.), Ilkka (Kesk.), Ilta-Sanomat (sitoutumaton), Iltaset (sitoutumaton), Itä-Savo (Kesk.), Kainuun Sanomat (Kesk.), Kajaani (Kok.), Kansan Lehti (SDP), Kaleva (sitoutumaton), Kansan Sana (SKDL), Kansan Tahto (SKDL), Kansan Uutiset (SKDL), Karjalainen (Kok.), Karjalan Maa (Kesk.), Kauppalehti (sitoutumaton), Keskipohjanmaa (Kesk.), Keski-suomalainen (Kesk.), Koillis-Häme (sitoutumaton), Koillis-Lappi (sitoutumaton), Kouvolan Sanomat (sitoutumaton), Kymen Keskilaakso (sitoutumaton), Kymen Sanomat (Kesk.), Lalli (Kesk.), Lapin Kansa (sitoutumaton), Liitto (Kesk.), Loviisan Sanomat (sitoutumaton), Länsi-Savo (sitoutumaton), Länsi-Suomi (Kok.), Pohjanmaan Kansa (SDP), Pohjois-Karjala (SDP), Pohjolan Sanomat (Kesk.), Pohjolan Työ (SDP), Päivän Sanomat (TPSL), Raahen Seutu (Kok.), Riihimäen Sanomat (sitoutumaton), Saimaan Sanomat (SDP), Salon Seudun Sanomat (sitoutumaton), Satakunnan Kansa (Kok.), Satakunnan Työ (SKDL), Savo (Kok.), Savonmaa (Kok.), Savon Sanomat (Kesk.),

101. Salminen, E, 148–149.

Suomenmaa (Kesk.), Suomen Sosialidemokraatti (SDP), Tiedonantaja (SKDL), Turkulainen (sitoutumaton), Turun Päivälehti (SDP), Turun Sanomat (sitoutumaton), Uusi Aika (SDP), Uusi Päivä (SKDL), Uusi Suomi (Kok.), Vaasa (Kok.), Vapaa Sana (SKDL), Warkauden Lehti (sitoutumaton), Ylä-Vuoksi (sitoutumaton).¹⁰²

Uutisten yhteydessä lähdeviitteessä on merkitty lehden lisäksi uutisen välittänyt tietotoimisto. Tällaisia tietotoimistoja olivat sitoutumaton Suomen Tietotoimisto (STT)¹⁰³, SDP:n Työväen Sanomalehtien Tietotoimisto (TST), SKDL:n ja SKP:n Demokraattinen Lehtipalvelu (DLP) ja kokoomuksen Lehdistön Sanomapalvelu (LSP).

Lehtiartikkeleita on yhteensä 65 eri sanomalehdestä. Poliittinen jakauma on siten, että Kokoomuksen äänenkannattajia on 10, Keskustapuolueen 14, SDP:n 10, SKDL:n 8, TPSL:n 1 ja sitoutumattomia 21. Markkinointialueensa suurimmat sanomalehdet olivat Helsingin Sanomat (Helsinki), Etelä-Suomen Sanomat (Lahti), Hämeen Sanomat (Hämeenlinna), Turun Sanomat (Turku), Aamulehti (Tampere), Satakunnan Kansa (Pori), Kouvolan Sanomat (Kotka), Etelä-Saimaa (Lappeenranta), Savon Sanomat (Kuopio), Karjalainen (Joensuu), Itä-Savo (Savonlinna), Länsi-Savo (Mikkeli), Vaasa (Vaasa), Keskisuomalainen (Jyväskylä), Keskipohjanmaa (Kokkola), Kaleva (Oulu), Kainuun Sanomat (Kajaani), Pohjolan Sanomat (Kemi) ja Lapin Kansa (Rovaniemi).¹⁰⁴

Jatkossa muutamien yleisesti tunnettuja lehtien lyhenteitä käytetään lähdeviittauksissa. Tällaisia ovat Aamulehti (Al), Etelä-Suomen Sanomat (ESS), Helsingin Sanomat (HS), Suomen Sosialidemokraatti (SSD), Turun Sanomat (TS) ja Uusi Suomi (US).

Tutkimusaineiston käsittelyä ja analysointia ohjaavat merkittävästi tutkijan tekemät valinnat. Myös tutkijan ja tutkimuskohteen välinen suhde nähdään konstruktiiivisena, jolloin tutkimustulosten kautta tapahtuvan sosiaalisen todellisuuden kuvaamisen lisäksi tutkija itse luo sosiaalista todellisuutta¹⁰⁵. Tällaisen lähestymistavan hyväksyminen on ominaista laadulliselle tutkimukselle. Tutkimuksen teon yhteydessä on kuitenkin ollut keskeistä ymmärtää, että osin tutkimusaineiston ehdoilla edennyt aineiston analysointi on tarkentanut muun muassa tutkimuskysymyksiä ja tutkimusaineiston valintaa.

Tutkimusmenetelmällinen lähtökohta on vaativa, koska tutkimusmetodologisen kirjallisuuden mukaisesti diskurssi on epämääräinen käsite¹⁰⁶ ja diskurssianalyysi epä-

102. Sama, 151–153, 171, 190, 207, 223, 235.

103. Keskustapuolue julkaisi vuonna 1974 viestintäpoliittisen ohjelman, jossa STT:lle vaadittiin taattavaksi itsenäisyys ja riippumattomuus valtiosta sekä myös riippumattomuus eri etupiirien vaatimuksista. Keskustapuolueen viestintäpoliittinen ohjelma. Erityisohjelma 1974.

104. Löyttyniemi, Veikko: Sanomalehdistön rakenne ja talous 1940-luvulta 1980-luvulle. Suomen lehdistön historia 3. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy, Kuopio 1988, 337.

105. Ks. esim. Jokinen, 41.

106. Törrönen, Jukka: Puhetapoja analysoimassa. Rajankäyntiä kriittisen diskurssianalyysin ja semioottisen sosiologian välillä. Teoksessa Tutkimus menetelmien pyörteissä toim. Räsänen, Pekka ja Anttila, Anu-Hanna ja Melin, Harri. PS- kustannus 2005, 139.

määräinen, väljä teorettinen viitekehys. Tutkimusmetodisessa kirjallisuudessa diskurssianalyysi määritellään usein tutkimukseksi, jossa kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan analysoimisella pyritään kuvaamaan sosiaalisen todellisuuden tuottamista erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. Kiinnostus kohdistuu itse diskurssiin, siihen miten se on organisoitu, mitä sillä tehdään ja mitkä ovat diskurssien tavoitteet ja tehtävä – siis siihen miten toimijat tekevät ymmärrettäväksi asioita kielenkäytöllään¹⁰⁷. Käytännössä diskurssianalyttisessä lähestymistavassa pyritään ottamaan sellaisenaan ne tavat, joilla toimijat pyrkivät kuvamaan ilmiöitä, ja perustelemaan niitä tutkimuskohteiksi¹⁰⁸.

Tässä tutkimuksessa diskurssi asemoidaan prosessin kautta, joten se on jonkinlaista tekemistä, teon muotoa. Tutkimuksen metodologiset oletuksen lähtevät siitä, että kieli rakentaa, uusintaa, muokkaa ja järjestää sosiaalista todellisuutta. Kielellä tuotetaan vuorovaikutteista sosiaalista todellisuutta, ja siten todellisuus muodostuu erilaisista kielellisistä verkoista ja muodostaa erilaisia diskurssijärjestyksiä. Perustavana ajatuksena on juuri keskustelun tarkasteleminen tekemisenä, joka muotoutuu sosiaalisissa prosesseissa ja rakentaa siten todellisuutta¹⁰⁹. Tällä perusteella pidetään mahdollisena, että asioista ja käsitteistä voi olla ristiriitaisia tulkintoja, ja nämä tulkinnat syntyvät ja muuttuvat sosiaalisen yhteisön mukaan. Kuten tutkimustehtävän asettelusta kävi ilmi, ovat tutkimuksessa keskeisesti esillä miten-kysymykset. Niiden pohjalta on mahdollista selvittää niitä tutkimusaineistoon liittyviä kysymyksiä, jotka esiintyvät diskursseissa, retoriikassa ja argumenteissa.

Kuten useissa muissakin analysointitavoissa, on diskurssianalyysillä useita koulukuntia. Jukka Törrösen mukaan esimerkiksi sosiaalipsykologinen diskurssianalyysi juontaa juurensa 1980-luvulle, jolloin makroilmiöiden ohella ryhdyttiin tutkimaan myös mikrotason arkipäiväisiä ilmiöitä. Lingvistisen koulukunnan kiinnostuksen kohteena ovat olleet enemmänkin kielenilmaisut. Kolmantena suuntauksena voidaan pitää kriittistä diskurssianalyysiä (CDA).¹¹⁰ Vastaavasti Eero Suoninen jaottelee diskurssianalyttisiksi suuntauksiksi juuri CDA:n, diskursiivisen psykologian suuntauksen, kognitiivisen DA:n, kielitieteelliset DA:n kehitemät ja erät tiedonsosiologien kehittelyt¹¹¹. Koulukuntajaottelun eroavaisuuksista huolimatta molemmat ovat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että eri koulukunnat ovat omaksuneet DA:han liittyviä metodisia ratkaisuja toisiltaan.

Näitä koulukuntia yhdistää kuitenkin sama teorettis-metodologinen viitekehys, sosiaalinen konstruktionismi, johon siis myös tämän tutkimuksen metodologiset va-

107. Suoninen, Eero: Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. 2. p. Teoksessa *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Toimittaneet Jokinen, Arja ja Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero. Vastapaino, Jyväskylä 2002, 18.

108. Sama, 18.

109. Sama.

110. Törrönen, 141.

111. Suoninen, 35.

linnat perustuvat. Arja Jokisen mukaan mainittu viitekehys on usein, joskaan ei aina, yhdistävä tekijä erilaisten analyysimenetelmien välillä. Diskurssianalyysiä, retoriikkaa, keskusteluanalyysiä, semiotiikka ja etnografiaa yhdistää siis kiinnostus sellaisen tekstin ja puheen tutkimiseen, joka on aina jostakin näkökulmasta merkityksellistettyä.¹¹²

Merkityksiin, niiden tuottamiseen, muuttamiseen ja neuvotteluihin vallan näkökulmista tarkastelevaa diskurssintutkimusta kutsutaan kriittiseksi diskurssianalyysiksi. Tässä tutkimuksessa sovelletaan CDA:lle ominaista lähestymistapaa. CDA:n merkittävänä kehittäjänä pidetään Norman Faircloughia. Semiotiikan ja lingvistiikan sijaan Fairclough painottaa diskurssijärjestyksien merkitystä diskurssien muodostamisessa¹¹³. Fairclough on mediatutkija, joka keskittyy julkisten asioiden käsittelyn yhteydessä käytettyyn kieleen. Usein tällaisia ovat uutisten ja ajankohtaisohjelmien lisäksi politiikkaa, yhteiskuntaa ja tiedettä koskevat ohjelmat¹¹⁴. Faircloughn mukaisesti mikä tahansa osa mistä tahansa tekstistä samanaikaisesti representoi maailmaa, rakentaa identiteettejä ja luo suhteita¹¹⁵.

Tiedotusvälineiden ja viranomaistiedottamisen diskurssin kriittisen analyysin metodiset tavoitteet ovat moninaiset, mutta muutamia keskeisiä näkökulmia voidaan kuitenkin erottaa. Ensinnäkin analyysillä pyritään osoittamaan se, miten mittavat yhteiskunnalliset muutokset näkyvät esimerkiksi tiedotusvälineiden muuttuvissa diskurssiivissa käytännöissä.¹¹⁶ Näin analyysi tulee kytkeä yhteiskunnalliseen kontekstiin, jotta tehtävät johtopäätökset eivät irtaannu niitä määrittelevistä yhteyksistään. Toisaalta analyysin pitää sisältää myös yksityiskohtaisia huomioita edellä mainittujen tekijöiden käyttämästä kielestä ja tekstuurista, jotta voidaan arvioida kuinka niitä todennäköisesti tulkitaan ja käytetään. Tässä yhteydessä tulee esille Faircloughn kriittisen analyysin yhteys valtasuhteisiin ja ideologioihin, ja toisaalta siihen diskurssi- ja valtasuhteiden tutkimusperinteeseen, jota muun muassa Michel Foucault edusti. Fairclough näkee vallan foucault'laisessa hengessä, jossa valta ilmenee sosiaalisissa käytännöissä. Valta ei ole siis yksilön ominaisuus, eikä myöskään ulkoapäin diskurssiin vaikuttava voima. Sen sijaan kielenkäyttö on vallankäytölle elintärkeää.¹¹⁷ Tässä yhteydessä realistisen ja relativistisen maailmankuvan käsitukset ovat ristiriidassa keskenään. Tämän ristiriidan olemassaolon tunteminen on keskeistä nimenomaan tulkintoja diskurssien vallankäytöstä tehtäessä.

112. Jokinen, 38–39. Jokisen määritelmän mukaisesti DA:lla on useita sukulaistraditioita, joiden teoreettis-metodologiset perusteet ovat samansuuntaiset. Johtuen diskurssianalyysin epämääräisyydestä on usein mahdollista yhdistää tulkintatapoja tarvittavilta osin. Tästä syystä relativistista lähtökohtaa ei pidetä kiveen hakattuna tai diskurssianalyysin rinnalla tarvittaessa analysoidaan aineistoa esimerkiksi retorisella diskurssianalyysillä. Siis kulttuurillisten vuorovaikutussuhteiden merkityksen lisäksi ollaan kiinnostuneita myös vakuuttamisen muodoista suhteessa lausumien muotoiluun ja yleisösuhteeseen. Olennaista kuitenkin on tunnistaa tutkimuksessa käsitetty suhde todellisuuteen ja se, miten tutkimusaineistoa käsitellään.

113. Törrönen, 141.

114. Fairclough, Norman: Miten media puhuu. 2. painos. Vastapaino, Tampere 2002, 11.

115. Sama, 14.

116. Sama, 50.

117. Sama, 27–28.

Faircloughn mukaan diskurssijärjestys koostuu siis tietyn yhteisön diskurssityyppistä. Tällä tarkoitetaan sitä, että tutkimusaineistosta on tehtävissä havaintoja niiden tyyppien tai tekstien lingvistisen analyysin perusteella. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan esimerkiksi sitä, kuinka turvallisuuspolitiikkaa merkityksellistettiin ja liitettiin sosiokulttuuriseen käytäntöön poliittisesta näkökulmasta. Toisaalta diskurssityypit ovat hyvin riippumattomia genreistä, jotka ovat toinen osa diskurssityyppien tarkastelussa. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi turvallisuusdiskurssi voi ilmetä hyvinkin erilaisissa yhteyksissä, eikä sillä siten ole välttämättä mitään tiettyä genreä. Tällä tavoin esimerkiksi rauhaan liittyvä keskustelu ilmeni useissa eri yhteyksissä tarkoituksista riippuen.

Diskurssianalyysissä käytetään yleensä valmiita aineistoja, koska aineistojen välillä ei nähdä olevan merkittäviä eroja. Ei ole siis toistaan aidompia tai parempia aineistoja. Luotettavuus riippuu kokonaisuudessaan siitä, miten aineistoa analysoidaan. Tämä tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että tutkijan on pystyttävä perustelemaan tekemänsä valinnat ja kyettävä luomaan tutkimusraportista johdonmukainen kokonaisuus. Samalla hyväksytään se, että tutkija on tulkitsijan roolin lisäksi todellisuutta tuottavan tekijän asemassa. Luotettavuus muodostuu tutkijan tekemien teoreettisten, menetelmällisten ja tulkinnallisten valintojen kokonaisuudesta. Tämän kokonaisuuden avulla tutkimuksen on pyrittävä nostamaan esille uusia näkökulmia eli tuottaa uutta tietoa. Tällä perusteella tutkimusta ei tulisi arvioida pelkästään perinteisillä reliabiliteetti- ja validiteettiargumenteilla, vaan ennemminkin kokonaisuuden ja siitä syntyvän hedelmällisyyden kautta.

Tutkimusraportissa esitettävät diskurssijärjestykset ovat pitkällisen työn tuloksia. Ne ovat muodostuneet useita kertoja tekemäni aineiston tekstianalyysin ja siihen perustuneen teemoittelun tuloksena. Tuossa prosessissa alkuvaiheessa teemoja oli kymmenittäin, mutta lopputuloksena niistä syntyi viisi yhteiskunnalliseen kontekstiin liitettävää kokonaisuutta. Näin tekstien lingvistisestä analyysistä syntyneitä diskurssijärjestyksiä on yhdistetty sosiokulttuuriseen käytäntöön lähinnä poliittisesta ja kulttuurillisesta näkökulmasta. Diskurssien käsittelyjärjestys etenee laajasta kohti yksityiskohtaisempaa. Ensin käsittelen koko Suomea koskevaa turvallisuuspolitiikkaa, josta siirryn asevelvollisuuskysymyksiin ja puolustusratkaisuun. Tämän jälkeen edetään kohti puolustuslaitoksen yksityiskohtaisempaa tarkastelua demokraattisuuden ja poliittisuuden osalta. Lopuksi puolustustahdon kehittämistä koskevassa diskurssissa käsittelen kokonaisuutta julkisuuden ja joukkotiedotuksen näkökulmasta.

Poiketen yleisestä diskurssianalyysin esittämistavasta olen tekstissä rakentanut tekstianalyysin lisäksi myös tapahtumahistoriallista tarkastelua diskurssijärjestyksiä kuvaamalla ja yhdistämällä niihin tekstilainauksien analyysiä. Osan tekstin lingvistisestä analyysistä olen tehnyt tutkiessani ja rakentaessani diskursseja, ja tehdyn analyysin keskeisenä todistusvoimana ovat tekstin lisäksi varsin informatiiviset ja kuvaavat lähdeviitteet. Painopiste kirjassa on siten diskurssijärjestyksien kuvaamisessa ja niiden yhdistämisessä yhteiskunnalliseen kehitykseen. Kuten olen aineiston poikkeuksellises-

ta laajuudesta maininnut, olisi diskurssien ja perinteisen yksityiskohtaisen tekstianalyysin esittäminen vaatinut huomattavan sivumäärän. Tällöin olisi tullut kysymykseen lähinnä yhden diskurssikokonaisuuden kuvaaminen, ja vastaaminen tutkimuksen pääkysymykseen olisi ollut puutteellista. Perinteistä suoriin pitkiin tekstilainauksiin liittyvää diskurssien tekstianalyysiä olen kirjassa esittänyt aina, kun kysymys on ollut merkittävästä diskurssijärjestystä muuttavasta tai sen sisältöä kuvaavasta kirjallisesta tai puhutusta tekstistä.

2 VIRALLISEN TURVALLISUUSPOLITIIKAN DISKURSSI

Suomalaisen turvallisuuspolitiikkakäsitteen muodostumisessa on useita eri vaiheita. Aiemmassa tutkimuksessa todetaan, että turvallisuuspoliittinen käsitteenmuodostus tapahtui pääasiallisesti vuosien 1965–67 aikana. Tutkimusaineiston perusteella voidaan kuitenkin tulkita käsitteenmuodostuksessa olleen pääasiallisen vaiheen lisäksi eräänlainen esivaihe, missä etsittiin tulevia toimintalinjoja. Lisäksi tämän tutkimuksen näkökulmasta käsitteenmuodostukseen kuuluu myös käsitteen soveltamisvaihe, missä muodostettua käsitettä sovelletaan julkisuudessa eri muodoissa. Tästä syystä tarkastelen turvallisuuspolitiikkakäsitteen muodostumista vuosina 1961–1972 käyttäen strategisen tason (ylimmän tason) kannanottoja, ja niiden rinnalla joukkotiedotuksen tuottamaa aineistoa¹¹⁸. Tällä tavoin aineistosta voidaan saada virallisen toiminnan kuvaamisen ympärille rakenteisiin ja kulttuuriin liittyviä yhteyksiä.¹¹⁹

Tässä luvussa turvallisuuspolitiikkakäsitteestä pyritään löytämään ne keskeiset teemat, joita keskusteluissa käytettiin tai niihin vedottiin. Tätä kautta pystytään tarkastelemaan myös niitä teemoja, joita turvallisuuspolitiikkakäsitteeseen liitettiin, mutta jotka eivät siihen virallisesti kuuluneet. Nämä olivat asiakokonaisuuksia, jotka saivat negatiivisen vastaanoton, tai olivat virallisen näkemyksen kannalta vaarallisia tai epätoivottuja käyttää. Samalla syntyy jonkinlaista käsitystä niistä henkilöryhmistä, jotka keskusteluun tai käsitteenmuodostukseen halusivat ottaa kantaa.

Turvallisuuspoliittista käsitteenmäärittelyä ei valitulla tutkimusnäkökulmalla voida tehdä tarkasti aikaan sitoen, koska laajan vaikuttavuuskentän huomioiminen on tärkeää tarkasteltaessa kulttuurista näkökulmaa. Aikaviive on varsin pitkä strategisella tasolla tapahtuneesta määrittelystä käsitteen jalkautumiseen, esimerkiksi siihen, kun käsite vakiintuu joukkotiedotuksen käyttöön. Näin turvallisuuspolitiikkakäsitteen määrittely on tarkastelusidonnaista ajankohdasta puhuttaessa varsinkin, kun teemo-

118. Aineistona tässä yhteydessä ovat puolustusneuvoston ja puolustuslaitoksen julkaisut. Niiden ohella on käytetty lehdistöateriaalia pääasiallisesti vuosilta 1965–72.

119. Tässä yhteydessä puhutaan käsitteestä osana diskurssia. Käsitetutkimuksessa tutkittaville käsitteille asetetaan usein kysymyksiä, jotka auttavat käsitteen määrittelyssä. Tällaisia kysymyksiä ovat esimerkiksi miten käsite on tullut osaksi poliittista kieltä tai onko sen käyttötavoissa tapahtunut ratkaisevia muutoksia? Käsitehistoriallisen lähestymistavan eroavaisuudet diskurssianalyyysiin eivät ole toisiaan poissulkevia. Eroavaisuuksia voidaan tarkastella esimerkiksi tavoitteiden osalta. Käsitehistoriassa tavoitteena ei ole löytää käsitteen alkupistettä vaan pikemminkin tehdä havaittavaksi käsitteen käytössä tapahtuneita ajallisia katkoksia sekä paikkaan ja aikaan liittyviä kiistoja. Diskurssianalyysin tavoitteena käsitetarkastelun lisäksi voidaan tässä yhteydessä nähdä olevan viestintätilanteen jatkuvuuden ja siinä tapahtuneiden muutosten tarkastelu. Lisäksi pyritään selvittämään sosiaalisten ryhmien osallistumista diskurssijärjestyksen muodostamiseen. Ks. käsitehistoriallisesta tutkimuksesta esim. Käsitteet liikkeessä 2003, 10–11, 13.

jen sisällöt ja vaikuttavuustavoitteet vaihtelevat mukailten sekä ulkopoliittisia että sisäpoliittisia intressejä.¹²⁰

Puolustusvoimien yhteiskunnallistumisen kannalta keskeisenä tarkastelunäkökulmana on sen asemointi vallankäytön, päätöksenteon ja rakenteiden suhteen. Tässä tarkastelussa on merkittävää pyrkiä määrittämään niitä käsitteitä, joiden pohjalta kannanotot tehtiin puolesta tai vastaan. Monet sellaiset käsitteet, joita oli käytetty koko itsenäisyyden ajan kuvaamaan puolustuslaitosta ja sen roolia valtiollisena turvallisuuden tuottajana, muuttuivat merkittävästi 1960-luvulle tultaessa. Aiemmassa tutkimuksessa puolustusvoimia koskien on välillä yksinkertaistettu tapahtumia. Menneisyyttä tarkastellessa valtionjohdon ja päätöksenteon näkökulmasta näin on ollut myös järkevää tehdä. Tämän tutkimuksen kannalta sen sijaan on merkityksellistä pyrkiä yleistyksien sisään niin, että voidaan paremmin tulkita aikalaisten käsityksiä ja niissä esiintyviä eroja.

Vallankäytön osalta voin lisäksi todeta, että Kekkonen seurasi julkisuudessa käytävää keskustelua. Päiväkirjojen yhteyteen tallennetuista lehtileikkeistä päättelin, että asia on näin. Lehtileikkeissä esiintyvistä kommentteista pystyin arvioimaan myös mahdollista suhtautumista asiaan. Tosin vain harvoin tutkimusta koskeviin leikkeisiin on liitetty kommentteja.¹²¹

Tarkastelussa on tärkeää huomioida, että turvallisuuspolitiikka käsitteenä oli tutkittavalla aikakaudella monisyinen ja monimerkityksinen. Siihen liittyviä osakokonaisuuksia voitiin ymmärtää monesta eri näkökulmasta. Turvallisuuspoliittisen diskurssikäytännön muodostumisessa tarkastelen ensin valtakurssin muodostumista. Tällä tarkoitan niitä kannanottoja, jotka tuotettiin vallanpitäjien tai asiantuntijoiden taholta. Ne muodostavat kokonaisuuden, jolla välitettiin turvallisuuspoliittista näkemystä sekä ulkomaille että yhteiskuntaan. Tämä valtakurssi on myös sitä, mikä aikaisemmassa tutkimuksessa kuvataan käsitteellä turvallisuuspolitiikka.

Valtakurssin muodostumista voidaan tarkastella vallan, rakenteen (päättökseen- tekojärjestelmän) sekä henkilöiden näkökulmasta. Nämä kaikki tarkastelunäkökulmat avaavat käsitteelle oman merkityksensä, koska niiden tarkoituksensa ovat voineet olla hyvinkin erilaiset. Kekkonen käyttämien puheenvuorojen tarkoituksensa olivat

120. Visuri, Pekka: Suomi kylmässä sodassa. Otava, Helsinki 2006. Tutkimuksen kannalta merkityksellistä on turvallisuuspolitiikka-käsitteen käyttöönotosta kertova osuus. Tähän osuuteen liittyy myös tutkimuksellista kritiikkiä. Visurin mukaan turvallisuuspolitiikka-käsitteen käyttöönotto ja käyttäminen olivat varsin selkeää ja vaivatonta. Tarkasteltaessa esimerkiksi mainittujen Maanpuolustuskurssien opetusmateriaalia vuosilta 1969 ja 1976 teoksissa ”Tietoja maanpuolustuksesta” voidaan havaita niiden välillä ja teoksien sisällä kirjoittajilla olevan hyvin erilaiset näkemykset käsitteiden käytöstä ja niiden sisällöistä. Tällaisten vakiintumattomien käsitteiden käyttäminen eri yhteyksissä on ollut merkittävä tekijä asioiden oikein ymmärtämisessä ja varsinkin väärinymmärryksen aiheuttajana. Tällaisen ”käsitteellistämättömyyden” seurauksena ovat ehkä syntyneet monet turvallisuuspoliittiset tuntepurkaukset, joita voimme lukea aikalaisten muistelemissa. Näiden tuntepurkausten perusteella on tehty lukuisia analyysejä, joita on sitten yhdistetty sopiviin yhteyksiin ja näin luotu henkilökuvaa ja kerrottu päätöksentekijöiden asenteista jälkipolville.

121. Urho Kekkonen vuosikirjat 1965–1972 (UKK vsk.). Urho Kekkonen Arkisto (UKA). Muun muassa vuosikirjat vuosilta 1967–70 sisältävät paljon sellaisia asiakokonaisuuksia, jotka ovat tutkijalle tärkeitä tietää. Tavallaan kysymys on ylimmän johdon päätöksenteosta, johon varsin pienellä joukolla oli mahdollisuus vaikuttaa. Merkittävä osa maanpuolustukseen liittyvistä asioista oli kuitenkin ajankohdalle tyypillisesti leimattu salaisiksi tai erittäin salaisiksi.

valtion turvallisuuteen liittyvät tekijät, jolloin korostui ensisijaisesti ulkopoliittikka turvallisuuspolitiikan osana. Toisaalta hänen motiivinsa olivat myös sisäpoliittisia tai henkilökohtaisia, kuten tutkimukset Kekkonen presidenttikausilta osoittavat. Rakenteen (tehtävien) ja henkilökohtaiselta kannalta tarkasteltuna turvallisuuspolitiikkaan tulee toisenlaisia vivahteita. Puolustusministerin ja sotilaiden näkökulmasta kannanotot liittyivät usein organisaation kehittämiseen ja puolustuslaitoksen aseman vahvistamiseen.

Turvallisuuspolitiikkakäsitteen muodostumiseen liittyvässä diskurssissa esiintyi runsaasti henkilöitä, jotka voidaan tarkoituksellisesti ja tavoitteidensa kautta myös ryhmitellä. Tällaisen ryhmittelyn käsitteleminen tässä yhteydessä avaa turvallisuuspoliittisen kehittämisskeskustelun toimijoiden kenttää. Samalla se antaa perusteita myös seuraavassa luvussa käsiteltävälle asevelvollisuusdiskurssille, koska samansuuntaista ryhmittelyä tapahtuu myös tuossa diskurssissa. Kysymys oli eräänlaisesta leimaantumisen edustamaan niitä ryhmittymiä, jotka käyttivät asioiden käsittelyn yhteydessä samoja käsitteitä ja samansuuntaista kieltä. Leimaantuminen saattoi olla positiivista, jolloin yhteenkuuluvuudesta syntyi mainetta ja siten maineeseen perustuvia valta-aseamia. Valta-aseaman syntymiseen vaikutti se, millaisessa ryhmässä henkilö esiintyi ja minkälaisen asioiden tiimoilta oli esillä. Toimijoilta edellytettiin siis jonkinlaista julkista mainetta, joka heitä yhdisti. Julkinen maine taas perustui ryhmäläisten itsensä ja ulkopuolisten ryhmäläisten toiminnasta tekemiin johtopäätöksiin.¹²² Negatiivista oli se, että leimaantuminen saattoi olla omasta tahdosta riippumatonta ja siten tahatonta sekä toisaalta se, että maineen muuttuminen edellytti aikaa ja merkittävästi aikaisemmasta poikkeavia kannanottoja.

2.1 Totaalisesta maanpuolustuksesta osaksi turvallisuus politiikkaa

Joulukuussa 1961 presidentti Kekkonen kehotti puolustusvoimien johtoa selventämään näkemystään maanpuolustuksen asemasta suhteessa ulkopoliittiseen linjaan huomioiden myös noottikriisin aikana kertyneet kokemukset. Puheen oli valmistellut Pääesikunnassa palvellut eversti Lauri Sutela. Kekkonen piti puheensa Kouvolassa 28.12.1961. Hän määritteli puolueettomuuspolitiikan nojaavan neljään pilariin. Ne olivat, 1) että se on ulkovaltojen tunnustama, 2) että ulkovallat luottavat siihen, 3) että oma kansa on sen takana ja 4) että maa on valmis ja kykenevä torjumaan puolueettomuuden loukkaukset. Puolustuslaitoksen päätehtävänä oli valmistautua valtakunnan puolustamiseen ja sen puolueettomuuden suojaamiseen valtiosopimusten hengen ja kirjaimen mukaisesti. Näin puolustuslaitoksesta tuli virallisesti valtiovalan väline rauhantahtoisen puolueettomuuspolitiikan tukemiseen. Puolustusvoimien

122. Koski, Anne: Niinkö on jos siltä näyttää? Tutkijaliitto, Tampere 2005, 11.

merkitykselle puheessa annettiin kuitenkin ehdoksi se, että ratkaisevasti merkitys kasvaa vasta silloin, kun kaikki muut keinot ristiriitojen sovittelemiseksi olisi käytetty loppuun. ”Aseet ovat vasta viimeinen oljenkorsi, jos Suomi joutuu hyökkäyksen kohteeksi”.¹²³ Puolustusvoimien ylin johto mielellään viittasi tähän puheeseen myöhemmin perustellessaan määrärahoja kalustohankintoihin. Kekkonen kielsi kuitenkin tällaisen tulkinnan puheesta. Visurin tulkinnan mukaan puheen ydinsanomasta tuli kuitenkin turvallisuusdoktriinin perusta. Näin Kekkonen puhuessaan hahmotti sekä ulkopoliitikalle että maanpuolustukselle omat tärkeät tehtävänsä. Tulkinnan mukaan aivan erityisesti Kekkonen korosti puolustusvoimien pysyttelemistä politiikan ulkopuolella, jolloin sitä voitiin pitää koko kansan asiana.¹²⁴

Vuonna 1961 julkaistiin myös Sotilasaikakauslehden eripainos nimellä *Maanpuolustuksemme*. Se oli artikkelikokoelma vuosina 1960 ja 1961 Sotilasaikakauslehdessä julkaistuista maanpuolustusaiheisista kirjoituksista, joissa käsiteltiin maanpuolustusta useista eri näkökulmista. Eripainos oli varustettu puolustusneuvoston puheenjohtajan roolissa esiintyneen pääministeri V.J. Sukselaisen saatesanoilla, joissa todettiin kaikkien kirjoittajien osallistuneen puolustusneuvoston toimintaan tavalla tai toisella. Kirjoittajat olivat joko upseereita tai eri alojen erityisasiantuntijoita.

Maanpuolustuksesta yleisellä tasolla julkaisuun kirjoitti puolustusneuvoston yleissihteerin eversti Paavo Ilmola, joka toimi myöhemmin vuosina 1962–1966 puolustusneuvoston pääsihteerinä ja jäsenenä vuosina 1969–1971. Artikkelissaan hän jakoi maanpuolustukselliset toimenpiteet totaaliseen mielessä poliittisiin ja hallinnollisiin, sotilaallisiin, henkisiin, taloudellisiin ja väestönsuojeluun liittyviksi¹²⁵. Jo tässä yhteydessä hän toi esille, että näin laaja-alaisista tehtävistä puolustuslaitos ei selviä yksin. Maanpuolustus esitettiin koko kansan ja jokaisen kansalaisen asiaksi.¹²⁶

Maanpuolustukseen liitettiin myös kansainväliseen oikeuteen liittyviä kysymyksiä, joista kirjoitti professori Erik Castren. Pääpaino näissä kysymyksissä oli kansainvälis-

123. Ote Tasavallan Presidentin puheesta 28.12.1961. Suomen turvallisuuspolitiikka. Tasavallan presidentti Urho Kekkosen turvallisuuspoliittisia puheita vuosilta 1943–1979. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta. Helsinki 1980, 51–52.

124. Visuri 2006, 175; Visuri 2010, 81–84.

125. Borg, Olavi: Maanpuolustuskeskusteluun uusia piirteitä 1960-luvulla. Artikkelin Ruotuväki 18 1967, 3. Vuonna 1966 maanpuolustuksen käsite vaikutti vaikealta ymmärtää laajassa mielessä. Professori Borg kirjoitti Ruotuväessä maanpuolustuskeskustelun kehittymisestä seuraavasti: ”Maanpuolustuskysymystä ja siihen suhtautumista tarkasteltaessa on syytä todeta, että itse maanpuolustuksen käsite ei ole aivan yksiselitteinen asia ja kaikkien samalla tavoin ymmärtämä. Lähinnä toisen maailmansodan jälkeen tämän käsitteen alue on huomattavasti laajentunut. Maanpuolustuksella ei nykyään tarkoiteta vain tietyn valtiollisen laitoksen, puolustusvoimain suorittamaa toimintaa, vaan hyvinkin erilaatuisten subjektien suorittamia toimenpiteitä, jotka kaikki yhdessä tähtäävät samaan, maata ja sen väestöä suojaavaan ja turvaavaan päämäärään. Maanpuolustuksesta puhuttaessa tarkoitetaan usein vain asiaa tässä suppeimmassa merkityksessä, ”seisovaa armeijaa” ja siihen kiinteästi liittyviä tehtäviä ja toimintoja koskevassa mielessä. Sellaisia nykyaikaiseen maanpuolustukseen oleellisesti liittyviä toimintaloikoja, jotka jäävät tarkastelun ulkopuolelle... ovat erilaatuiset hallinnolliset ja poliittiset ratkaisut, henkinen ja taloudellinen maanpuolustus erilaisine kansalaisajatteluun liittyvine ongelmineen sekä esimerkiksi väestönsuojelu. Maanpuolustustoiminta voi harvoin rajoittua vain yhteen toimintalohkoon, joten on pakko ottaa huomioon tavalla tai toisella kaikki asiaan vaikuttavat tekijät. Tästä seuraa muun muassa se, että esimerkiksi puolustuslaitosta, sen tehtäviä ja sisäisiä toimintoja ei voida irrottaa erilleen muusta yhteiskunnasta ja siinä tapahtuvista muutoksista ja kehityksestä”.

126. Ilmola, Paavo: Maanpuolustuksesta. Maanpuolustuksemme. Sotilasaikakauslehden eripainos 1961. Upseeriliitto 1961, 7.

ten sopimusten asettamissa rajoituksissa ja vaatimuksissa. Pariisin rauhansopimuksen sotilaallisten määräysten katsottiin rajoittavan suuresti Suomen sotavoimien miesvahvuutta ja aseistusta. Edelleen rauhansopimuksesta nostettiin esille Ahvenanmaan kysymys, koska saarten osalta suomalaiset eivät saaneet rauhan aikana tehdä minkäänlaisia valmisteluja. Esimerkiksi linnoitusrakenteiden tekeminen oli kielletty. Luonnollisesti YYA-sopimus sai varsin merkittävän palstatilan valtiosopimusten käsittelyssä. Castren esitti tekstissään YYA-sopimuksen konsultaatio-osuudesta, että ”jollei Suomi kuitenkaan itse pysty tästä huolehtimaan, sen on, mikäli sopimusta halutaan rehellisesti soveltaa, otettava vastaan vieras apu... Sanottu sopimus on sellainen kollektiivinen, tosin vain kahden valtion välinen, puolustautumissopimus, jonka YK:n peruskirja nimenomaan hyväksyy”.¹²⁷ Castrenin osuudessa esitettiin myös maanpuolustuksen tarkoituksiksi kaikkina ajankohtina suoritettava valtion alueellisen koskemattomuuden varjeleminen. Näin maanpuolustuksella varjeltiin myös itsenäisyyttä ja täysivaltaisuutta, valtion korkeimpia arvoja. Lisäksi Castren esitti, että maanpuolustukseen luettiin yleensä kuuluviksi myös maan laillisen yhteiskuntajärjestyksen ja sisäisen turvallisuuden ylläpitäminen.

Ilmolan mukaan maanpuolustuksen johtaminen ja organisoituminen perustui historiaan ja hän esitti sen säilytettäväksi sellaisena kuin se oli ollut sotien aikana. Maanpuolustuksen johtaminen kuului tasavallan presidentille, puolustusneuvostolle, valtioneuvostolle ja puolustusvoimain komentajalle. Tällä tavalla organisoidulle maanpuolustuksen johdolle oli hyvät perustelut, koska historia oli osoittanut sen toimivuuden. Sodissa koetellusta tavasta ei kannattanut luopua.¹²⁸

2.1.1 Turvallisuuspolitiikan jalkauttaminen puolustuslaitoksen näkökulmasta

Aikaisempi tutkimus kuvaa turvallisuuspolitiikkakäsitteen käyttöönoton toiminnallisesti ja ajallisesti varsin hallituksi¹²⁹.

127. Castren, Erik: Maanpuolustus ja politiikka. Maanpuolustuksemme. Sotilaisaikakauslehden eripainos 1961. Upseeriliitto 1961, 12–13.

128. Ilmola, 8.

129. Lehti, Olavi: Ajatuksia turvallisuuspolitiikasta. Artikkelit Sotilaisaikakauslehti 12 1966. Turvallisuuspolitiikka sana tuli käänöksenä Suomeen Ruotsista, niin kuin monet muutkin uudistukset. Maanpuolustuskurssien johtaja eversti Lehti esitteli vuonna 1966 Maanpuolustuskurssien opetusmateriaalia turvallisuuspolitiikka käsitteen osalta viitaten ruotsalaiseen tulkintaan. Keskeisesti tässä tulkinnassa tuli esille, että turvallisuuspolitiikan käsite oli melko nuori, eikä sen sisällöstä Suomessa ollut vielä olemassa yleisesti käyttöön hyväksytyä määritelmää. Lehti lisäsi, että ”Ruotsissa turvallisuuspolitiikan käsitteistöä on tutkittu jo pitempään ja siellä on muun muassa puolustusministeriön monivuotinen valtiosuhteiden tutkimusjohtaja Karl Frithiofson päättänyt seuraavaan määritelmään: ”Turvallisuuspolitiikka pyrkii saavuttamaan mahdollisimman laajan kansallisen toimintavapauden ja samalla ylläpitämään sellaista poliittista, taloudellista, sosiaalista ja sivistyksellistä elämänmuotoa, joka on sopusoinnussa kansan enemmistön tahdon kanssa”. Edelleen Lehti jatkoi, että Frithiofsonin mukaan turvallisuuspoliittinen toiminta tapahtuu kahdella kentällä. Toisaalta pyritään kaikkiin soveltuviin keinoihin myötävaikuttamaan koko maailman rauhantilan lujittamiseen ja toisaalta työskennellään rauhan ja vapauden säilyttämiseksi oman kansakunnan puitteissa myös siinä tapauksessa, että sota kaikesta huolimatta kohtaisi sitä maailmankolkkaa, jossa valtio sijaitsee”. Omaa käsitystään vahvistamaan Lehti viittasi Johannes Virolaisen Lohjalla esittämään analyysiin, jota myös toisaalla tutkimuksessa käsitellään. Viittauksen osalta Lehti totesi, että ”turvallisuuspolitiikkamme päämääriä selvittäneessä puheessaan pääministeri Johannes Virolainen Lohjalla 26.1.1966 viittasi edellä esitettyyn analyysiin

Salmisen mukaan Risto Hyvärisen¹³⁰ määritelmä sai yleisen hyväksynnän. Tässä turvallisuuspoliittisessa määritelmässä korvattiin aiempi totaalisen maanpuolustuksen käsite ja annettiin maanpuolustusasioiden sijaan ensisijainen rooli ulkopoliitikalle. Turvallisuuspolitiikasta tuli siten ulkopoliittikkaa laajempi käsite. Sotilaalliselta kannalta tällainen määrittely poisti poliittisten ja sotilaallisten turvallisuustoimenpiteiden merkittävän riippumattomuuden. Näin pystyttiin jatkossa korostamaan turvallisuuspolitiikan molempien osa-alueiden osuutta ja keskinäisriippuvaisuussuhdetta.¹³¹ Salmisen mukaan turvallisuuspolitiikan ja maanpuolustuksen käsitteistö selkiytyi varsin lopulliseen muotoon vuosina 1965–67. Tästä todisteena Salminen mainitsee vuoden 1967 lopulla käyttöön hyväksytyt oppituntikokonaisuuden *Maanpuolustuksen perusteet*. Se oli tarkoitettu ensisijaisesti kantahenkilökunnalle ja varusmiehille.¹³²

Kyseisessä oppituntikokonaisuudessa valtakunnan turvallisuuspolitiikka määritettiin käsitteellisesti siten, että se oli itsenäisen valtakunnan kaikinpuolisia toimenpiteitä olemassaolonsa turvaamiseksi. Tässä turvallisuuspolitiikassa valtionjohto toteutti toista kulmakiveä, ulkopoliittikkaa, mutta se vaati tuekseen myös toisen kulmakiven, maanpuolustuksen. Ilman maanpuolustusta turvallisuuspolitiikka ei ollut johdonmukaista ja vastaavasti johdonmukainen ulkopoliittikka oli tehotonta ilman maanpuolustusta.¹³³ Edelleen 25 sivun vihkonen määritteli maanpuolustuksen tarkoitukseksi valtakunnan itsenäisyyden säilyttämisen. Koska tämän tehtävän suorittamiseen ei puolustusvoimien resurssit yksistään riittäneet, todettiin hyvällä syyllä, että maanpuolustus oli koko kansan ja jokaisen kansalaisen yhteinen asia.¹³⁴ Näin rinnastamalla itsenäisyys ja itsemääräämisoikeus maanpuolustukseen, saatiin vahva argumentti puolustuslaitoksen puolesta.

[(Frithiofonin analyysiin) tutkijan lisäys] ja totesi näiden määrittelyjen soveltuvan myös Suomen turvallisuuspoliittisen ajattelun pohjaksi”. Lisäksi Lehti totesi artikkelissaan, että ”valtakunnallisten maanpuolustuskurssien opetuksessa turvallisuuspolitiikan käsite on ollut jo jonkin aikaa käytössä ja sen sisältöä on ryhdytty tutkimaan. Suomen turvallisuuspolitiikka tähtää maamme itsenäisyyden ja vapauden säilyttämiseen ja siihen liittyen suomalaisen elämänmuodon vaalimiseen, kansalaisten fyysisen koskemattomuuden turvaamiseen sekä kaikkien niiden henkisten ja aineellisten edellytysten suojaamiseen, jotka takaavat perustan yhteiskunnan omaleimaiselle kehitykselle. Edellä esitetyt ajatukset voitaisiin kiteyttää turvallisuuspolitiikkamme ideologiseksi päämääräksi, joka lyhyesti ilmaistuna on pysyttäytyminen irti sodasta. Turvallisuuspolitiikan päätekijät olivat ensimmäisenä ulkopoliittikka ja toisena totaalinen maanpuolustus. Suomalainen turvallisuuspolitiikka ankkuroituu siihen poliittis-aatehistorialliseen pohjaan, jolta suomalainen kulttuuri on vuosisatojen kuluessa rakentunut”.

130. Majuri, valtiotieteen tohtori Risto Hyvärinen palveli opettajana Sotakorkeakoulussa ennen eroamistaan vuonna 1965. Sen jälkeen hän toimi Ulkoasiainministeriössä jaostopäällikkönä vuosina 1965–67 ja poliittisen osaston päällikkönä vuosina 1967–72. Tämän jälkeen hän loi mittavan uran lähettilästehtävissä eri puolella maailmaa.

131. Salminen, P, 264.

132. Salminen, P, 264; Maanpuolustuksen perusteet. Pääesikunta Helsinki 30.12.1967; Maanpuolustus. TopK O 224/68. Kyseisen oppimateriaalin kirjallisuusluettelossa olivat muun muassa Pääesikunnan tiedotusosaston julkaisu Jokamiehen maanpuolustus, Sotilasaikakauslehden eripainos Maanpuolustuksemme vuodelta 1961, Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan perusteasiakirja sekä pääesikunnan valistustyöohje vuodelta 1966.

133. Maanpuolustus. TopK O 224/68, 2.

134. Sama, 3.

Opetuskokonaisuudessa määriteltiin myös maanpuolustuksen käsitteiden jako sotilaallisiin, taloudellisiin ja hallinnollisiin maanpuolustustoimenpiteisiin. Lisäksi maanpuolustukseen sisällytettiin henkinen maanpuolustus ja väestönsuojelu. Vuoden 1961 Ilmolan esittämästä jaosta oli poliittinen maanpuolustus poistunut. Sotilaalliseen maanpuolustukseen kuuluivat joukkojen koulutus, reserviläisten valvonta, välineistön ja materiaalin kunnossapito, hankinta ja kehittäminen ajan vaatimuksia vastaavaksi. Lisäksi sotilaalliseen maanpuolustukseen kuuluivat erilaisten suunnitelmien laatiminen ja jatkuva ajan tasalla pitäminen, puolueettomuusvartiointi sekä tarvittaessa sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen.¹³⁵ Sotilaalliseen maanpuolustukseen liittyen esille nousivat usein myös taloudelliset kysymykset sekä henkinen maanpuolustus. Edellä esitetyn jaottelun tuli ilmeisesti ohjata maanpuolustuksen suunnittelua eri tahoilla, mutta julkisuudessa esitettyinä niiden kaikkien käsiteltiin usein liittyvän sotilaalliseen maanpuolustukseen. Todellisuudessa esimerkiksi väestönsuojelu kuului hallinnollisesti sisäasiainministeriön tehtäväkenttään yhdessä palontorjunnan, poliisitoimen ja rakennustoimen kanssa. Maanpuolustuksen näkökulmasta väestönsuojelulla käsiteltiin kriisinaikaisia toimenpiteitä, jolloin hallinnolliset suhteet olisivat saattaneet olla toiset. Vuonna 1969 luovutetussa väestönsuojeluneuvottelukunnan mietinnössä tätä asiaa pohdittiin todeten sen olevan kuitenkin enemmän sisäasiainministeriön tehtävä.¹³⁶ Väestönsuojelulla oli kuitenkin varsin sotilaallinen leima. Väestönsuojelu määritettiin useissa yhteyksissä 1970-luvulla maanpuolustuksen osa-alueeksi. Välillä se oli määritelty maanpuolustuksen osaksi rinnan sotilaallisen maanpuolustuksen kanssa ja välillä se määriteltiin maanpuolustuksen siviilisektorin osaksi.¹³⁷ Myös Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunta piti väestönsuojelua asialistallaan tekemällä esimerkiksi vuonna 1969 mielipidemittauksen väestönsuojeluun suhtautumisesta. Kyselytutkimuksen mukaan positiivisesti maanpuolustukseen suhtautuneet pitivät myös väestönsuojelua tärkeänä.¹³⁸

Ennen edellä esitetyn oppituntimateriaalin julkaisemista puolueettomuuspolitiikkaan ja maanpuolustukseen liittyen toimitettiin useita muitakin merkittäviä julkaisuja. Se oli siis lopputulos useiden kannanottojen jälkeen. Pääesikunta katsoi tarpeelliseksi jo vuonna 1964 julkaista tiedotuslehtisen, joka oli tarkoitettu kotiutuville varusmiehille annokseksi maanpuolustustietoutta¹³⁹. Tämä *Jokamiehen maanpuolustus*-julkaisu ilmestyi ensimmäisen kerran 18.12.1964, kun se luovutettiin presidentti

135. Sama, 5.

136. Väestönsuojeluneuvottelukunnan mietintö. Väestönsuojelun perusteita, tavoitteita ja järjestelyjä koskeva kokonais selvitys. Väestönsuojelulehden erikoisnumero 1/69. Suomen väestönsuojelujärjestö, 26–27.

137. Taskutietoa maanpuolustuksesta 1970. Pääesikunnan tiedotusosaston julkaisu Helsinki 1969, 2; Turvallisuutemme. Pääesikunnan tiedotusosaston julkaisema esite 1973.

138. Kansi, Pekka – Kärkkäinen, Kari: Mielipidetietoja väestönsuojelusta. Henkisen Maanpuolustuksen tutkimussarja No 2. HMS, Helsinki 1969, 19–22.

139. Salminen, P, 261.

Kekkoselle. Ensimmäisen julkaisun kustansivat lahjaksi Suomen puolustusvoimille ja nuorisolle joukko talouselämässä vaikuttaneita yrityksiä ja pankkeja¹⁴⁰. Vihkosen pääsanomana kokonaisuudessaan oli, että Suomea kannattaa, voidaan ja tullaan horjumatta puolustamaan. Suomen puolueettomuutta ja puolustamista koskevat luvut kirjoittivat majurit Risto Hyvärinen ja Aimo Pajunen, joten turvallisuuspolitiikkaa koskevat argumentit olivat samansuuntaiset kuin myöhemmissä julkaisuissa.¹⁴¹ Toinen versio vihkosesta ilmestyi vuonna 1966 hieman muutettuna. Muutoksia käsitelään tekstissä myöhemmin.

Salmisen mukaan Jokamiehen maanpuolustus toisti julistuksellisen puolueettomuuspolitiikan teesit sotilasjohdon näkökulmasta. Sanomana oli, että jo rauhan aikana oli luotava riittävä puolustuskyky puolueettomuuden säilyttämiseksi myös sodan aikana. Suomalaisten halun pysytellä puolueettomana osoitti YYA-sopimus, ja edellytykset kyvyllä loivat Suomelle sopivat maantieteelliset olosuhteet ja taloudelliset mahdollisuudet puolustuskyvyn rakentamiselle.¹⁴²

Ennen edellä käsiteltyä vuoden 1967 *Maanpuolustus*-oppimateriaalia julkaistiin vielä vuonna 1966 *Puolustusvoimat valtakunnan turvallisuuspolitiikan osana* -lehtinen, jossa oli 10 sivua. Se oli myös tarkoitettu opetuskäyttöön ollen osa laajempaa turvallisuuspolitiikkaa koskevaa opetuskokonaisuutta. Tämä oppituntimateriaali sisälsi vielä puolustuslaitoksen rauhanaikaiset tehtävät, jotka olivat määritetty vuoden 1960 puolustuslaitosasetuksessa¹⁴³. *Maanpuolustus* ei enää tällaista tehtävämäärittelyä sisältänyt. Tässä suhteessa vuoden 1967 jälkeen siirryttiin keskustelussa määrittelemään puolustuslaitokselle turvallisuuspoliittiseen kokonaisuuteen sopivia tehtäviä.

Vuoden 1966 oppituntimateriaali oli perustelua puolustusvoimien tarpeellisuudelle ja kyvyllä suoriutua sille määritetyistä tehtävistä. Perusteluina käytettiin perinteisiä asiakokonaisuuksia vertailtaessa suomalaista puolustusta vastaaviin Euroopan maihin, lähinnä Sveitsiin ja Ruotsiin. Lisäksi tuotiin esille vertailtavuuden vuoksi Tanska ja Norja, joiden kuvattiin saaneen selkäänsä toisessa maailmansodassa toisin kuin Suomi. Edellä mainitut Sveitsi ja Ruotsi selvisivät sodasta lujan puolustuskykynsä ansiosta, mutta Tanskan antautuminen kahden tunnin taistelun jälkeen osoitti puolueettomuuspyrkimykset turhiksi ilman tehokkaita puolustusvoimia. Puolustusvalmiuden

140. Jokamiehen maanpuolustus. Pääesikunnan tiedotusosaston julkaisu. Helsinki 1964. Julkaisun kustansivat ammattiyhdistysliike, liikepankit, maatalous, metalliteollisuus, osuuskassat, Postisäästöpankki, Puunjalostusteollisuus, Rikkihappo Oy ja Säästöpankit.

141. Muista kirjoittajista mainittakoon, että puolustusvoimia koskevan osuuden kirjoitti majuri Ermei Kanninen. Hänestä tuli myöhemmin 1970-luvulla päämajamestari ja pääesikunnan päällikkö. Puolustustahtoon liittyvän osuuden kirjoitti majuri Jaakko Valtanen, josta tuli 1980-luvulla puolustusvoimain komentaja.

142. Salminen, P, 261; Ries 1990. Riesin keskeisin ajatus turvallisuuspolitiikkaan 1960–70-luvuilla liittyy nimenomaisesti käsitteisiin halusta ja kyvystä.

143. Puolustuslaitoksen rauhanaikaiset tehtävät olivat: 1. edistää kansan puolustusvalmiutta antamalla sotilaskoulutusta ja harjoittamalla ruumiillista kuntoisuutta sekä maanpuolustustahtoa kohottavaa toimintaa, 2. valmistautua muutoinkin valtakunnan puolustamiseen ja puolueettomuuden suojaamiseen, 3. puolustaa laillista yhteiskuntajärjestystä sekä 4. osallistua yleisen järjestyksen ja turvallisuuden voimassa pitämiseen siten kuin siitä erikseen on säädetty.

ohella tarvittiin sisäinen yksimielisyys, taloudellinen vauraus ja sopivat olosuhteet (lähinnä maasto), jotta puolueettomuuden olisi riittävä kate kansainvälisesti. Oppitunnin johtopäätöksensä esitettiin, että Suomella oli nämä kaikki kunnossa. Myös materiaalseen tilanteeseen otettiin kantaa siten, että puolustuslaitoksen kehittäminen oli päässyt hyvään alkuun valtionjohdon tuella. Toki muistettiin esittää, että ”monia puutteita on kuitenkin edelleen olemassa, joten niiden korjaamiseksi tarvitaan jatkuvia ponnistuksia”.¹⁴⁴

Aimo Pajunen¹⁴⁵ kävi muutamaan otteeseen vuoropuhelunomaista keskustelua Suomenmaa-lehdessä kansankoulun opettaja ja kirjailija Aku-Kimmo Ripatin¹⁴⁶ kanssa. Näiden mielipidekirjoitusten avulla useat sellaiset asiat tulevat puolin ja toisin perustelluiksi, jotka virallisissa julkaisuissa käsitellään varsin muodollisesti. Siksi tuon esille näissä kirjoituksissa perusteltuja keskeisiä osia koskien Ripatin kriittistä kirjoitusta sekä *Jokamiehen maanpuolustusta* että Pajusen julkaisemaa *Sarjatulta*-teosta¹⁴⁷ kohtaan, jota Pajusta pyydettiin Suomenmaan toimesta kommentoimaan¹⁴⁸.

Jokamiehen maanpuolustuksessa Risto Hyvärinen vetosi historiallisiin totuuksiin Suomen asemasta ja puolueettomuuden takaamisesta aseelliseen voimaan. Ripatti ei hyväksynyt tällaista ”tiedon jumalattarien valmiiksi pureskeltuja viisauksia”. Pajunen piti havaintoa oikeana, mutta muistutti myös historian oppien merkityksestä kaikilla yhteiskunnan sektoreilla. Edelleen hän jatkoi toteamalla, että 1930-luvun kaltaisen Leningradin turvallisuuskysymyksen olevan merkityksellistä myös 1960-luvun turvallisuuspolitiikassa. Ripatti ei hyväksynyt myöskään sitä, että sotilaallisen valmiuden lujittamiseksi tietoisesti synnytetään ihmisissä turvattomuuden tunnetta. Ydinsodan

144. Puolustusvoimat valtakunnan turvallisuuspolitiikan osana. TopK O 218/66.

145. Hägglund Gustav: Leijona ja kyyhky. Otava, Helsinki 2006, 77–78. Hägglund kertoo muistelmissaan toimineensa puolustusneuvostossa silloin yleissihteerinä olleen Pajusen apulaisena. Hägglund kuvaa Pajusta seuraavasti: ”Silloin en vielä tajunnut, että Pajunen vaikutti ihan eri piireissä kuin jokin korkeakoulu. Hän oli niin älykäs ja nopea, ettei hän voinut ymmärtää, miten paljon aikaa me heikkolahjaisemmat tarvitsimme mitä yksinkertaisimpiin asioihin. Hän kirjoitti 17 -vuotiaana ylioppilaaksi, hallitsi useita kieliä, soitti erinäisiä instrumentteja ja luki tonneittain kirjoja. Lisäksi Pajusella oli harvinainen politiikan taju ja siihen liittyvä aloitekyky. Hän muun muassa kirjoitti presidentti Kekkonen tärkeimpiin kuuluvan puheen, sen jonka tämä piti vuonna 1965 nuoren polven ulkopoliittisessa yhdistyksessä. Hän myös ideoi parlamentaariset puolustuskomiteat, jotka linjasivat Suomen puolustuspolitiikan pariksi vuosikymmeneksi, ja toimi niistä ensimmäisen pääsihteerinä... Hän toimi 16 vuotta puolustusministeriössä ollen sen vaikutusvaltaisin kansliapäällikkö kautta aikojen”.

146. Aku-Kimmo Ripatti oli erityisesti Oulun läänissä vaikuttanut kulttuurikeskustelija ja pamfletisti. Hän kirjoitti Suomenmaassa lukuisia kirjoituksia turvallisuuspolitiikkaan ja maanpuolustukseen liittyen tutkittavalla ajanjaksolla. Hän oli myös Oulun läänin läänintaitelija vuosina 1972–75.

147. Pajunen, Aimo: Sarjatulta. Mielipiteitä-sarja. Weilin+Göös, Helsinki 1966 (1966a), 51–57, 79–84 ja 87–91. Teoksessa hän arvosteli muun muassa upseerien koulutusta esimerkiksi Sotakorkeakoulussa. Pajunen kritisoi taktiikan opetuksen yksipuolisuutta, koska se ei hänen mielestään valmistanut riittävästi komentajatehtäviin koulutettavien upseerien kokonaiskäsitystä puolustuspolitiikasta. Pajunen piti pitkän tähtäimen suunnittelutyön hallintaa ja upseerin strategisen kokonaisnäemyksen kehittämistä tärkeässä asemassa puolustuslaitoksen tulevaisuuden näkökulmasta. Lisäksi Pajunen kritisoi Yhdysvaltojen Vietnamin-politiikkaa ja totesi puolustusvoimien olevan toivotoman tehtävän edessä ydinasein käytävässä sodassa. Ks. esim. Hirvonen, Tuomo, Herra isoherra. Puolustusvoimien kehitys kentältä katsottuna. Milita-Press Oy, Huitinen 1994, 9–12. Tällainen esiintulo sopi hyvin ydinaseita vastaan kamppailevalle vasemmistolle, koska kirjoittaja oli puolustusvoimien sisältä. Koska ammatillisotilaatkaan eivät uskoneet mahdollisuuksiinsa sodan syytyessä, voitaisiin puolustusvoimat kokonaan lakkauttaa.

148. Pajunen, Aimo: Ajankohtainen puolustus. Sm 13.1.1967. Pajunen lainasi tekstissä Ripatin kriittistä kirjoitusta.

uhasta ja sen hirvittävästä tuhovoimasta kertominen väistämättä aiheuttivat lukijassa turvattomuutta. Sodan totaalisuuden konkretisoiminen aiheutti samansuuntaisia ajatuksia, jos ”tuhansien kilometrien päästä laukaistu ohjus ei erota sotilaallisia kohteita siviiliväestön asuinpaikoista, se jopa saattaa olla viimeksi mainittuja vastaan tarkoitettu”¹⁴⁹. Vastineessaan Pajunen totesikin ydinsodan uhkaan liittyen, että käsitys totaalisesta sodasta oli muotoutumassa uudelleen. ”Ydinaseiden tuhovoima ja käyttövarmuus ovat nousseet niin suuriksi, ettei ydinsotaa enää voida pitää todennäköisenä. Vain mieletön vahinko tai ydinaseiden vaarallinen leviäminen uusille haltijoille saattaa jälleen tehdä ydinsodan mahdollisuuden ajankohtaiseksi... totaalinen sota on näin menettänyt totaalisimman piirteensä”¹⁵⁰. Virallisissa teksteissä vuosien 1964 ja 1966 välisenä aikana sodan uhkan käsitys muuttui selkeästi ydinaseiden käytön vastaiseksi, jota voidaan pitää nykyisestä näkökulmasta maanpuolustuksen ja puolustusvoimien kannalta hyvänä asiana¹⁵¹. Sen sijaan sotilaat eivät jakaneet varauksettomasti uhkakuvan muutosta. Esimerkiksi Sotilasaikakauslehdessä Pajusta kiiteltiin sotilaiden mykkyyden rikkomisesta, mutta toisaalta kritisoitiin valikoivan maanpuolustuksen ajatuksesta, joka sitoisi liiaksi ylimmän johdon käsiä puolustuslaitoksen ilmoittaessa tilanteen olevan liian vaikea.¹⁵² Tästä sisäisestä kritiikistä huolimatta maanpuolustuksellisten toimintojen merkitys ja uskottavuus nousivat huomattavasti, koska puolustusvoimilla katsottiin olevan mahdollisuuksia tehtävänsä toteuttamisessa.

149. Jokamiehen maanpuolustus 1964; Jokamiehen maanpuolustus. Pääesikunnan tiedostusosaston julkaisu vuodelta 1966, 11.
150. Pajunen 1967.

151. Jokamiehen maanpuolustus 1964 ja 1966. Julkaisujen sisältö on pääasiallisesti sama, mutta muutamia tarkennuksia on tehty sekä Hyvärisen että Pajusen kirjoituksiin. Hyvärinen kirjoittaa vuoden 1964 versioissa maantieteeseen liittyen, että ”sijainnillemme emme itse voi mitään... sillä idän ja lännen poliittiset, taloudelliset ja strategiset vaikutukset suuntautuvat meihin molemmilta suunnilta jatkuvasti... tämä voi saattaa meidän asemamme -kuten koko Pohjolan- suursodan puhjetessa vaaranalaiseksi. Toisaalta on kuitenkin mahdollista, että suurvaltaliittoumien edut ikään kuin tasapainottuvat alueellamme, jolloin puolueettomuuden säilymisedellytykset paranevat”. Viimeinen lause oli korvattu vuoden 1966 versiossa siten, että ”toisaalta voidaan kuitenkin todeta, että suurvaltojen käytettävissä oleva sodankäyntivälineistö on huomattavasti pienentänyt tämänkaltaisten välialueiden sotilaallista merkitystä”. Vastaavasti Pajusen kirjoituksessa toteamus siitä, että ”ydinaseiden merkitystä sodankäynnille ei ole kuitenkaan syytä yliarvioida” on muutettu huomattavasti pidempään muotoon. ”Ydinsodan uhka varjostaa tämän päivän maailmaa. Sen sisältämä hirvittävä tuhovoima on kuitenkin tehnyt sen tarkoituksellisen aloittamisen epätodennäköiseksi. Pienet valtiot eivät kykene käymään ydinsotaa eivätkä vastaamaan ydinsodan uhkaan omalla uhallaan. Sen sijaan niiden on luotava sellainen maanpuolustuksen kokonaisuus, joka riittää olemassaolollaan tai taistelemalla estämään yllättävät, ydinsodan uhan valitessakin mahdolliset operaatiot alueellaan”. Sodan uhkakuvan muutos tai haluttu käsitys sodan uhkakavasta on näkyvissä edellä esitetyissä muutoksissa. Maanpuolustukselliselle toiminnalle oli merkittävän tärkeää, että ihmisten käsitys mahdollisen sodan muodoista muuttuisi totaalisesta ydinsodasta ”hallittuun” konventionaaliseen sotaan. Sellaiseen sotaan, jossa puolustuslaitoksella on mahdollisuuksia täyttää tehtävänsä. Tätä näkökulmaa tukemaan maantieteellisen sijainnin etuihin oli lisätty vuoden 1966 versioon kohta, jossa todetaan ”ydinasein käytävä sota meitä vastaan on todennäköinen. Maamme alueella ei ole huomattavaa merkitystä ydinsodan uhkan luomisessa millekään suurvaltaosapuolelle”; Ks. myös Pajunen, Aimo: Ydinsotaa vastaan. Artikkelit Sm 9.3.1966 (1966b).

152. Kovasti paukkuu – osuuko. Nimimerkki Älähdys. Sotilasaikakauslehti 1/1967; Lauri, Arvo: Sarjatulesta kertatuleen eli mielipiteitä mielipiteistä. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 2 1967; Ahto, Sampo: ”Sarjatulta” – vihdoinkin. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 2 1967 (1967a).

Käsitelty julkaisut ja oppimateriaalit eittämättä olivat merkittäviä aikalaisten keskuudessa, mikäli oppitunnilla istuneet varusmiehet olivat kiinnostuneita kuulemastaan. Edelleen kotiutumisvaiheessa jaetut tiedotuslehtiset saattoivat kulkeutua tuoreen reserviläisen mukana kotiin saakka. Vaikutuksia ja levinneisyyttä ei tämän tutkimuksen aineistolla voida arvioida. Sen sijaan julkisuudessa eniten käsiteltiin keuhkokuumeella vuonna 1967 julkaistua *Maanpuolustuksen tienviitat* -kirjasta.

Jo vuosi ennen julkaisuuhetkeä aloitettiin valmistelut puolustusfilosofiaa esittelevän kirjasen tekemiseksi. Puolustusneuvostossa silloinen pääsihteeri, kenraalimajuri Lauri Sutela ja ulkoasiainministeriön jaostopäällikkö, valtiotieteen tohtori Risto Hyvärinen esittelivät suuntaviivoja ja näkökohtia Suomen turvallisuuspolitiikasta. Myöhemmin syksyllä päätettiin tehdä sellainen asiakirja, jonka voisi sopivan kattavassa muodossa saattaa julkisuuteen. Tehtävä annettiin sihteeristön valmisteltavaksi, mikä sai työnsä valmiiksi kevään 1967 aikana. Kirjasesta tuli ensimmäinen puolustusneuvoston laatima ja puolustusministeriön painattama maanpuolustuksen peruskysymyksiä käsittelevä julkaisu toisen maailmansodan jälkeen.¹⁵³

Oleennaista *Maanpuolustuksen tienviitoissa* ei ollut se, että siinä olisi tuotu esille jotain uutta ja aivan mullistavaa¹⁵⁴. Kirjasessa esiintyvät keskeiset teemat olivat olleet artikkeleissa ja kirjoituksissa esillä jo muutamien vuosien ajan¹⁵⁵. Sen sijaan merkit-

153. Tervasmäki, Vilho: Puolustusneuvosto vuosina 1958–1983. K.J. Gummerus Osakeyhtiön Kirjapaino, Jyväskylä 1983, 63–64; Ulkopoliittikan ja puolueettomuuden katteena on oltava maanpuolustuskyky. Ruotuväki 12 1967, 2.

154. Käsitteiden selventämistä. Pääkirjoitus HS 27.6.1967; ”Maanpuolustuksen tienviitat” ja puolustusneuvosto saivat arvostelua osakseen Joensuussa. Uutinen Kouvolan Sanomat 28.7.1967. Maanpuolustuksen tienviitat -kirjasta käsiteltiin tuoreeltaan Joensuun kulttuuriseminaarissa heinäkuussa. Keskustelun aiheena oli ”Maanpuolustus ja demokratia” ja alustajina toimivat toimittaja Paavo Lipponen sekä majuri Aimo Pajunen. Lipponen oli Helsingin Sadankomitean edustajana kesäkuun lopussa luovuttamassa Sadankomitean puolustuspoliittista puheenvuoroa puolustusministeri Sulo Suorttaselle. Joensuun seminaarin alustuksessaan Lipponen totesi, että kyseinen julkaisu on vain fraasikokoelma, josta vain asioista perillä oleva löytää jotakin uutta. Tämä ”fraasikokoelma” ilmeisesti tarttui tai sitä käytettiin yleisemminkin, koska esimerkiksi Aliupseerilehden numerossa 10 todettiin esityksestä, että se ei ollut riittävän mukaansa tempaava johtuen osaksi esityksen pyöreästä ja ”fraseologisesta” tyylistä. Kansalaisvalmiuden kasvatustyö Aliupseeri nro 10 1967.

155. Maanpuolustuksen tienviitat. Puolustusministeriö 1967; Ulkopoliittikan ja puolueettomuuden katteena on oltava maanpuolustuskyky. Ruotuväki 12 1967, 9. *Maanpuolustuksen tienviitat* -teoksessa käsiteltiin tässä luvussa myöhemmin tarkemmin esiteltäviä pääteemoja seuraavasti (alleiviivausten tutkijan tekemät): ”Turvallisuuspolitiikkamme päämääränä on alueellisen koskemattomuutemme ja valtiollisen itsenäisyytemme säilyttäminen kaikissa olosuhteissa... Kun otetaan huomioon, että vaikuttavat tekijät pääosin ovat muuttuvia, on todettava, että turvallisuuspoliittinen asemamme ei voi olla vakio eikä turvallisuuspolitiikkallemme ole löydettävissä vakioratkaisua. Johtavien suurvaltojen välisen ydintasapainon ansiosta on suursodan todennäköisyys vähentynyt. Äkillisen strategisen hyökkäyksen suorittamiselle yllättäen ja suhteellisen kaukaakin sotatekniikan kehitys antaa huomattavasti paremmat mahdollisuudet kuin koskaan aikaisemmin. Varautumalla siis torjumaan yllätyshyökkäys ja varautumalla myös sodan pitkittymiseen kehitämme parhaan puolustuskyvyn kaikkia tilannevaihtoehtoja varten ja vähennämme jo ennalta hyökkäyksen kohteeksi joutumisen vaaraa. Sotilaallisessa mielessä pahin vaihtoehto olisi äkillinen yllätyshyökkäys, jonka torjumiseen emme olisi riittävästi valmistautuneet. Halua luopua väkivallan käytöstä on esiintynyt, mutta toisaalta monipuolinen ja kiihkeä kilpavarustelu jatkuu ja huomattavia asevoimia ylläpidetään suuressa toimintavalmiudessa. Pelkästään sitä, että tällaisia tehokkaasti aseistettuja ja varustettuja voimia on olemassa, on pidettävä osoituksena siitä, että aseellinenkin konflikti saattaa yllättävän ja epäsuotoisan kehityksen seurauksena olla mahdollinen nopeasti tapahtuvaan rajoittamiseen. On huomattavaa, että huomattavan puolustuskyvyn omaavan Ruotsin puolueeton asenne on omiaan vakiinnuttamaan Fennoskandiansa vallitsevaa tasapainotilaa ja helpottamaan näin myös meidän asemaamme. Yllä olevasta johtuu, että maamme merkitystä ei tule arvioida irrallisena, vaan se on nähtävä osana suuremmasta kokonaisuudesta lähinnä Fennoskandiasta, joka liittyy vuoroistaan omana osanaan Euroopan kokonaisuasetelmaan. Edellä esitetyn perusteella voidaan alueellamme olevan strategista merkitystä, mutta se ei kuitenkaan liene niin suuri, että sillä sellaisenaan olisi ratkaisevaa merkitystä. Uhka maamme valtaamiseksi on poistettavissa vain poliittisin keinoin sekä hankkimalla riittävän vahva puolustusvalmius ja näin luomalla tarpeellinen usko ja

tävää oli ensinnäkin se, että maanpuolustuksen uutisoitiin saaneen oman perusohjelman. Puolustuslaitoksen asemoinnissa kansainväliseen ja kansalliseen turvallisuuteen sillä oli erityinen merkitys, koska puolustusvoimat selkeästi tarvitsi perusteita, mihin tarvittaessa vedota.

Tärkeää oli myös se, että julkisuudessa syntyi kuva demokraattisen työskentelyn lopputuloksesta. *Maanpuolustuksen tienviitat* oli, kuten Helsingin Sanomissa kirjoitettiin, ”puolustusneuvostossa valmisteltu, tasavallan presidentin hyväksymä ja puolustusministerin nyt julkisuuteen saattama”¹⁵⁶. Vaikka julkaisu ei siis sisältänyt mitään uutta, se oli huomion arvoinen valtion ylimmän johdon kannanilmaisuna maanpuolustuksen merkityksestä turvallisuuspolitiikan osana. Näin se loi perustan kansalaiskasvatukseen kuuluvalla henkiselle maanpuolustukselle, määrittivät tehtävät aseellista maanpuolustusta varten ja osoitti materiaalsen valmiuden tavoitteet.¹⁵⁷

Julkaistu puolustuspoliittinen kannanotto sai julkisuudessa sekä positiivisia että negatiivisia arvioita. Virallisen puolustuspolitiikan kannattajille se oli merkittävä asiakirja siinä suhteessa, että se jonkinasteisella ympärilyöreydellään mahdollisti varsin laaja-alaisen käytön eri yhteyksissä. Koska se oli demokraattiseksi kuvatus puolustusneuvoston laatima, oli sen painoarvo merkittävä¹⁵⁸. Vastaavasti vastustajien tai paremminkin haastajien leirissä vaadittiin esitettäväksi kehittämisen yksityiskohtia, selkeitä numerotietoja ja kustannusarvioita.

Yksityiskohtaisempaa tarkastelua seurasi maanpuolustuksellisen tiedottamisen seuraavassa vaiheessa, kun vuonna 1968 julkaistiin puolustuslaitoksen toimesta materiaalista tilannetta kuvaava ja perusteleva kirjanen. *Puolustuskykymme materiaallinen perusta 1968* oli toinen keskeinen asiakirja, johon maanpuolustuksen osalta myöhemmin vedottiin. Kirjassa käsiteltiin aikakaudelle poikkeuksellisen perusteellisesti sotilaa-

luottamus tahtoomme ja kykyymme säilyttää alueellinen koskemattomuutemme. Parisiin rauhansopimuksen turvallisuuspolitiikkamme kannalta olennaisimmat määräykset koskevat puolustusvoimiemme määrällisiä ja laadullisia rajoituksia. Rauhanaikana ei näillä – eräitä asetyyppejä koskevia rajoituksia lukuun ottamatta – ole ratkaisevaa merkitystä. Siinä tapauksessa taas, että joudumme hyökkäyksen kohteeksi, mikään sopimus ei voi estää itsenäistä valtiota puolustautumasta kaikkiin käytettävissä olevin keinoin. Tämä itsestään selvä periaate on saanut ilmauksen mm. YK:n peruskirjan 51. artiklassa ja se sisältyy myös YYA-sopimukseen. Poliittisten toimenpiteiden tukena ja katteena on oltava maanpuolustuskyky, joka koostuu sotilaallisista, taloudellisista, hallinnollisista, henkisistä ja väestönsuojelullisista toimenpiteistä. Puolustusvoimain tehtävänä turvallisuuspolitiikan osana on suojata valtakunnan puolueettomuutta sekä puolustaa valtakunnan aluetta ja estää sen kautta tapahtuvat hyökkäykset. Puolueettomuuden suojaamistehtävä tulee kyseeseen jo rauhanaikana, mutta erityisesti vieraiden valtioiden välisen sodan aikana. Käytännössä tämä merkitsee, että maa-, meri- ja ilmavalvonnan tulee olla jatkuvasti toiminnassa rauhankin aikana. Vastaavasti on nimenomaan ilma- ja merivoimiemme kyettävä joka hetki tunnistamis- ja torjuntatehtäviin. Taloudellisen maanpuolustuksen toimenpitein on luotava sellainen tuotantokyky ja valmius taloudellisen toiminnan eri aloille, että väestön toimeentulo voidaan taata kriisinkin aikana. Lainsäädännöllisin toimenpitein on jo rauhanaikana luotava se lakisääteinen pohja, mikä tarvitaan kokonaismaanpuolustuksen eri alojen suunnittelussa, järjestelyssä, valmistelussa ja toteuttamisessa. Henkisen maanpuolustuksen tehtävänä on kansakunnan kaikkien henkisten voimavarojen kokoaminen lujittamaan ja puolustamaan niin hyvin rauhana kuin mahdollisen sodan aikana suomalaista kansanvaltaista yhteiskuntajärjestystä”.

156. Käsitteiden selventämistä. Pääkirjoitus HS 27.6.1967.

157. Ks. Blomberg, Jaakko – Joenniemi, Pertti: Kaksiteräinen miekka. 70-luvun puolustuspolitiikkaa. Tammi, Helsinki 1971, 129–130. Kirjassa esitettiin eräviä näkökulmia puolustusneuvoston rooliin ja merkitykseen.

158. Ks. esim. Tienviitoista. Pääkirjoitus Sotilaisaikauslehti 8/1967.

lisen maanpuolustuksen tilaa, rajoitteita ja mahdollisuuksia suoriutua sille asetetuista tehtävistä. Julkaisussa otettiin kantaa materiaalikysymyksien lisäksi koulutus-, henkilöstö- ja rakennustoimintaan. Niistä viimeksi mainitun todettiin olevan erinomaisesti käynnissä.¹⁵⁹

Puolustuskykymme materiaallinen perusta 1968 noudatti turvallisuuspoliittista linjaa teemojensa osalta. Esille tulleet teemat olivat ulkopoliittikan ensisijaisuus, maantiede, historia, valtiosopimukset, joista enää YYA-sopimus oli merkittävä. Lisäksi puolustuslaitoksen tehtävästä nostettiin esille ennalta ehkäisevä merkitys. Yhtenä teemana maanpuolustukselliseen keskusteluun nousi rauhanturvaamistoiminta, joka oli paljolti ollut ulkoministeriön toteuttamaa toiminta jo 1950-luvun puolivälistä alkaen. Vuoden 1966 toisella neljänneksellä kirjoitettiin merkittävän paljon kenraalimajuri Armas Martolan nimittämistä YK:n Kyproksen joukkojen komentajaksi¹⁶⁰. Puolueettomuuspolitiikkaan liitettynä esitettiin asevoiman tasapainottavaa merkitystä myönteisessä mielessä, koska se ei merkittävästi edistänyt kilpavarustelua. Päinvastoin Yhdistyneet Kansakunnat oli voinut käyttää puolueettomien valtioiden asettamia yksiköitä hyödyksi järjestön rauhanturvaamistoiminnassa. Tällä tavoin esitettynä puolustuslaitoksen roolia saatiin lavennettua myös ulkopoliittikan saralla varsin yleisesti hyväksytyyn ja kansainvälisesti arvostetun rauhanturvaamistoiminnan kautta. Samalla armeijan toimintaan voitiin liittää konkreettisesti rauhan ylläpitämiseen kuuluvia toimia. Tämä voitiin sanoa olevan osa rauhaan tähtäävää turvallisuuspolitiikkaa¹⁶¹.

Kirjan saatesanoissa puolustusvoimain komentaja Keinonen toi esille samoja asioita, joita hän oli alkanut esittää komentajaksi valintansa jälkeen. Maanpuolustuksen johtosuhteiden osalta Keinonen toi esille aikaisemmasta poiketen puolustusministeriön ja eduskunnan merkityksen. Lisäksi Keinonen toi esille liiallisen autonomian vaaran, johon puolustuslaitoksen tyylisellä organisaatiolla oli mahdollisuus ja vaara ajautua. Keinonen totesi, että puolustuslaitoksen asema oli erikoinen valtion ylimmässä organisaatiossa. Sotilaallisen aseman perusteella puolustuslaitos ei ollut poliittisen ministerin alaisuudessa, vaan suoraan presidentin alainen. Sen sijaan hallinnollisissa asioissa puolustuslaitoksen asema oli samanlainen kuin muillakin valtion sektoreilla. Puolustusministeriö oli siten puolustuslaitoksen ylin hallintoviranomainen, jonka alaisena keskusvirastona toimi pääesikunta. Edelleen Keinonen esitteli turvallisuuspoliittisesta päätöksenteosta vastaavan eduskunnan, tasavallan presidentin ja valtioneuvoston. Nimenomaisesti hän esitti toimijat juuri mainitussa järjestyksessä. Vuonna 1967 valankäyttöä ja vastuuta koskevassa lehtiartikkelissa Keinonen oli jo todennut, että vaikka ”puolustusvoimain komentaja onkin vastuussa suoraan tasavallan presidentille eikä

159. Puolustuskykymme materiaallinen perusta 1968. Ei julkaisumerkintöjä. Tämän kappaleen säilytys Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, Helsinki; Ks. esim. Materiaallinen puolustuskykymme. Pääkirjoitus Sotilasajakauslehti 12 1968.

160. Tiedotuksia tiedotusupseereille 28.2.1967. Pääesikunnan tiedotusosasto. Puolustushallinnon lehtileikekokoelmat. Pääesikunnan lehtileikekokoelma vuodet 1939–1981, Tiedotusosaston järjestämätön kokoelma. KA (Sörn).

161. Julkisuudessa käytiin keskustelua armeijasta ja rauhantutkimuksesta sekä niiden ihmisissä aiheuttamista vastakkainasetteluista.

poliittiselle ministerille, määrittävät valtioneuvosto ja eduskunta puolustuslaitoksen toiminnan perusedellytyksen”¹⁶².

Yhtenä keskeisenä osa-alueena turvallisuuspoliittisessa määrittelyssä oli siis se, että maanpuolustukseen liittyvä päätöksenteko kuvattiin mahdollisimman demokraattiseksi. Tässä yhteydessä käsitettyyn kuvaamiseen voitiin vaikuttaa aktiivisesti lähinnä ylipäällikön ja puolustusministeriön sekä puolustuslaitoksen toimesta. Vastaavasti voidaan tarkastelussa löytää monia sellaisia vaikuttajia, jotka osallistuivat keskusteluun tai viittasivat tähän eri asioiden yhteydessä.

Keskeiseksi demokraattisuuden kuvaajaksi *Maanpuolustuksen tienviitat* -teoksessa nostettiin puolustusneuvosto, joka tavallaan yhdisti maanpuolustukselle tärkeällä tavalla sotilaallisen päätöksentekojärjestelmän ja yhteiskunnalle tärkeän parlamentaarisen vaikutuskyvyn. Puolustusneuvostoa johti pääministeri ja vaikuttamismahdollisuudet olivat myös tasavallan presidentillä, joka on samalla armeijan ylipäällikkö. Tämä yhdistelmä mahdollisti puolustuslaitokselle hyvän vaikuttamiskanavan siitäkin huolimatta, että presidentti aika-ajoin suhtautui puolustuslaitokseen ja sen upseeristoon varsin varauksellisesti. Edelleen puolustusneuvostoon kuuluivat keskeiset ministerit, joiden läsnäololla voitiin varmistua puolustuslaitokselle tärkeiden asioiden tietoisuus. Konkreettisista vaikutuksista ei voida tehdä kovinkaan vahvoja tulkintoja, mutta virallisen turvallisuuspoliittisen liturgian tiedostamisesta on löydettävissä heidän kannanotoistaan. Varmastikin puolustusministeri oli tietoinen ”käytettävästä kielestä”, mutta pääministerien ja ulkoministerien tehtäväkentässä oli huomattavasti erilaisia asioita ja käytettävä kieli käsitteineen erilaista.

Muun muassa Pajunen pyrki nostamaan puolustusneuvoston roolia omissa artikkeleissaan tuoden esille demokraattisuuden muutosta. Hän kuvasi 1930-luvun puolustusneuvostoa kenraalien neuvottelukunnaksi, joka oli toiminut erillään maan hallituksesta. Muutos menneeseen oli tapahtunut tässä asiassa, koska 1960-luvun neuvottelukunta oli juuri tasavallan presidentin neuvottelukunta maanpuolustusta koskevissa asioissa ja samalla maanpuolustuksen johtoelin, jonka enemmistö koostuu valtioneuvoston jäsenistä. Sotilasjäsenten määrän putoamista kahteen oli syytä korostaa.¹⁶³

Puolustusneuvoston merkitystä tiedonvälittäjänä pidettiin keskeisenä. Sen lisäksi, että johtavat upseerit saivat kosketuksen turvallisuuspoliittiseen kokonaiskenttään, myös valtioneuvoston jäsenet saatiin perehdytettyä maanpuolustuksellisista asioista. Puolustusneuvoston merkityksestä tiedonvälittäjänä voi tehdä tulkintoja pää- ja ulkoministerien puheiden ja kirjoitusten avulla. Toki ne saattoivat olla hetkellisiä mielipiteitä tai jonkun valmistelevan virkamiehen kirjoittamia, mutta niistä voi tehdä arvioita päätöksentekojärjestelmään osallistuvan perehtyneisyydestä asiasisältöön ja toisaalta henkilökohtaista suhtautumista asioihin.

162. Keinonen, Yrjö: Vallankäyttö ja vastuu. Ruotuväki 5 1967 (1967a).

163. Pajunen, Aimo: Suomen puolustusvoimat. Artikkelit Ylioppilaslehti 29.1.1965 (1965a), 5.

Puolustusministeriön rooli yhdistetään usein taloudellisiin asiakokonaisuuksiin keskittyväksi. Puolustusministeriön ja -ministerin roolista syntyvä kuva muodostuu näin varsin pieneksi. Tämän voin tulkita olevan totta esimerkiksi tarkasteltaessa kuvassa 2 maanpuolustuskurssin opetusmateriaalia vuodelta 1969. Siinä kuvattiin maanpuolustuksen johtoa ja johtosuhteita. Puolustusministeriä ei edes esitetty erillisenä hallinnonalaa johtavana päätöksentekijänä, vaan hän kuului vain pääministerin alaisuuteen muiden ministerien joukossa. Tässä tietysti voin tulkita, että maanpuolustus ajateltiin esittää koko yhteiskuntaa koskevana asiana. Tällöin kaikkien ministerien haluttiin olevan samalla sitoutuneita maanpuolustuksen kehittämiseen omalla hallinnonalan sektorillaan. Vuoden 2004 kuvassa puolustusministerille annettiin kuitenkin oma laatikkonsa ja hänen asemassaan on tapahtunut vuosien aikana todellista muutosta. 1960-luvulla puolustusministerin roolia ei haluttu korostaa, vaan haluttiin pitää hänet sotilaallisen päätöksentekoprosessin sivussa niin kuin ennenkin.

Puolustusministerin roolia voidaan tarkastella edellä esitetyllä tavalla osana johto- ja päätöksentekoprosessia. Tällöin yhdyin aiempien tutkijoiden tulkintaan puolustusministerien pienestä roolista. Näin ei kuitenkaan ole, mikäli tarkastellaan asiaa turvallisuuspoliittisen ymmärryksen yhteiskunnallisen kehittymisen kannalta. Puolustusministerit, vaikka vaihtuivat useasti tutkimusajanjaksolla, osallistuivat myöhemmin esitettävällä tavalla merkittävässä määrin turvallisuuspoliittiseen ja puolustuslaitoksen kehittämiseen liittyvään keskusteluun. Ilman puolustusministerien kannanottoja olisi voitu menestyä historiasta tunnetulla tavalla, mutta yhteiskuntaan päin puolustusministerin kannanotoilla on ollut merkitystä. Puolustusministeri edusti ainakin ihmisten mielikuvissa demokraattisesti valittuna poliitikkona kansalaisia ja demokratiaa autoritaariseksi tunnetussa valtakoneistossa. Toki puolustusministerin valintaan vaikutti keskeisesti tasavallan presidentti. Lisäksi esiintyi mielipiteitä siitä, miten puolustusministeri oli upseereiden juoksupoika ja toisti hänelle opetettua sanaa. Tämän mielikuvan vaikuttavuudesta on vaikea tehdä tulkintaa, mutta tämänkaltaiset kannanotot jäivät varsin vähäisiksi tutkimusmateriaalissa.

Maanpuolustuksen johtosuhteissa puolustusvoimain komentajan rooli kuvattiin ilmeisemmin sotilaallisen päätöksentekoprosessin kautta, koska hänet vielä vuonna 1976 rinnastettiin pääministerin ja muiden ministerien kanssa samalle tasolle. Näinhän asia oli, mikäli yhdistetään sotilasjärjestys ja demokraattinen päätöksenteko maanpuolustuksen näkökulmasta. Jos kaaviokuvan laatija on toiminut tarkoituksellisesti, oli se merkittävän ovelaa. Näin pystyttiin edelleen luomaan mielikuvaa puolustuslaitoksen merkittävydestä ja toisaalta sen henkilöstön asemasta suhteessa muuhun valtionhallintoon. Esimerkiksi kuvassa 3 esitetyssä vuoden 2002 maanpuolustuksen johtokaaviossa valtasuhteiden kuvaaminen tapahtuu niin kuin se oli perustuslaissa määritetty. Edelleen tuodaan esille sotilasasioiden erillisuus ja tasavallan presidentin tehtävä puolustusvoimien ylipäällikkönä, mutta laatikoiden koolla pyrittiin tuomaan esille asioiden merkittävyyttä.

Mielenkiintoisen näkökulman muodostaa tarkastelu eduskunnan asemasta. Puolustuslaitoksen piirissä julkaistiin 1950-luvulla *Upseerin käsikirjoja*, jotka olivat tarkoitettu yhtenäistämään päällystön ajattelutapoja erityisesti joukkojen käyttötarkoituksien osalta. Vuoden 1955 käsikirjassa oli lyhyt esittely maanpuolustuksen yleisistä perusteista, jossa esiteltiin kaaviokuvana myös Suomen puolustusvoimat rauhan aikana. Kaaviokuvassa tasavallan presidentti oli ylipäällikkönä organisaation ylimpänä ja seuraavalla tasolla olivat puolustusneuvosto ja eduskunta, kumpikin omilla puollillaan. Eduskunnan alla hallinnollisissa asioissa oli valtioneuvosto, jonka alla vastavasti olivat puolustus- ja sisäasiainministerit. Organisaatiokaaviossa puolustusvoimain komentaja kuvattiin samalle tasolle kuin ministerit, mutta kuitenkin omalla sotilaskäskeyhaarana. Myös tekstissä tuotiin selkeästi esille, että presidentillä, valtioneuvostolla ja eduskunnalla oli merkittävä rooli huolehtia riittävästä valmisteluista ”totaalista hyökkäystä vastaan”.¹⁶⁴

Kuva 1. Suomen puolustusvoimat rauhan aikana Upseerin käsikirjan mukaan vuonna 1955.¹⁶⁵

164. Upseerin käsikirja. III osa joukkoja varten. 2. painos 1955, 10–11.

165. Upseerin käsikirja 1955, 10.

Jostain syystä 1960-luvulla eduskunta hävisi maanpuolustuksen ylintä johtoa kuvaavista kaavioista. Esimerkiksi valtakunnallisten maanpuolustuskurssien oppimateriaalissa vuonna 1969 oli kaavio, jossa kuvattiin maanpuolustuksen johtosuhteet¹⁶⁶. Siinä ei eduskuntaa mainittu lainkaan, kuten ei mainittu edellisenä vuonna julkaistussa *Talouselämän maanpuolustuskysymyksiä* -kirjassakaan. Keskeisiä olivat presidentin lisäksi puolustusneuvosto, valtioneuvosto ja puolustusvoimain komentaja.¹⁶⁷ Eduskunnan asemasta käytiin aika-ajoittain keskustelua tilanteen muuttumatta. Edes se, että Aamulehden pääkirjoituksessa vuonna 1968 näpäytettiin puolustusvoimia Ruotuväessä esitetystä kirjoituksesta, ei muuttanut tilannetta. Aamulehti arvosteli sitä, että lehdessä oli esiintynyt toteamus, jonka ”mukaan eduskunta ei varsinaisesti kuulu maanpuolustuksen ylimpään johtoon, mutta se pidetään ainakin osittain tietoisena maanpuolustuksen tärkeistä kysymyksistä”¹⁶⁸. Maanpuolustuksen ylimmän johdon kuvaamisessa noudatettiin siis samaa esitystapaa myös vuoden 1969 *Kenttäohjesäännön* luonnoksessa, vuoden 1970 *Taskutietoa maanpuolustuksesta* -kirjasessa, vuoden 1974 *Maanpuolustuksen yleisjärjestelyt ja valtakunnan alueellinen jako* -vihkosessa sekä vuoden 1976 turvallisuuspoliittisessa opetusmateriaalissa *Sinä minä ja turvallisuutemme*. Viimeksi mainitussa tosin puolustusvoimain komentaja oli pudotettu pykälän alemmas kuin valtioneuvosto ja vastaavasti pääesikunta hieman alemmas kuin ministeriöt.¹⁶⁹ Eduskunnalla¹⁷⁰ ei esitetystä kaaviossa ollut suuren suurta roolia, eikä myöskään puolustusministeriön¹⁷¹ rooli ollut erityisemmin esillä. Vuoden 1976 val-

166. Teoksessa Tietoja maanpuolustuksesta. Sotakorkeakoulun maanpuolustuskurssia varten. Pääesikunta, Helsinki 1969. Eduskuntaa ei myöskään mainita vuoden 1967 Maanpuolustus -opetuspaketissa käsitellessä maanpuolustuksen ylintä johtoa.

167. *Talouselämän maanpuolustuskysymyksiä*. Puolustustaloudellinen suunnittelukunta 1968, 5.

168. Maanpuolustuksen tavoitteet. Pääkirjoitus Al 15.12.1968.

169. Kenttäohjesäännön yleinen osa 1969. Luonnos (KO yl), 12–14; Taskutietoa Maanpuolustuksesta 1970; Maanpuolustuksen yleisjärjestelyt ja valtakunnan alueellinen jako. Pääesikunnan koulutusosaston julkaisu 1974, 11–13; *Sinä Minä ja turvallisuutemme*. Toinen uusittu painos. Suomen Reserviupseeriliitto ja Reservin Aliupseerien Liitto 1976, 38.

170. Ks. esim. Puolustusasiainvaliokunnan puheenjohtajan, kansanedustaja Tuure Salon (lkp) haastattelu. Ruotuväki 10–11 1967, 20–22. ”Puolustusasiainvaliokunnan jäsenille on tänä vuonna alettu antaa puolustuspoliittista informaatiota. Valiokunta lisää näin perustietouttaan puolustuspolitiikasta ja puolustusvoimista. Uskon, että tällä on paljon merkitystä nykyisissä oloissa, sillä 30-luvun teemat puolustuspolitiikassa eivät sellaisinaan sovellu nykyaikana. Koska näin kuitenkin monesti luullaan, osoittaa se selvää informaation puutetta – ei ainoastaan kansalaisissa vaan myös kansanedustajissa”; Tervasmäki, Vilho: Maanpuolustus ja eduskunta. Artikkelit Ruotuväki 7 1969, 4–6. ”Kun keskustele kansanedustajien kanssa maanpuolustuksen tarpeista, saa useasti kuulla ehdotuksen: ”Tämä asia pitää ottaa esille eduskunnassa. Minä teen asiasta aloitteen.” Näistä myötätuntoisista sanoista tulee hyvälle tuulelle, kun ne näyttävät olevan sopusoinnussa alle painetun Suomen hallitusmuodon vallanjako-pykälän johtavan momentin kanssa. Karu todellisuus pudottaa kuitenkin jalat maahan. Aloitteiden pohjalta ei tähän mennessä ole eduskunnassa juuri syntynyt myönteisiä päätöksiä. Joinakin vuosina on vain tulo- ja menoarvion käsittelyn yhteydessä riittänyt puheenvuoroja maanpuolustukselle. Teoriassa eduskunta voi säätää millaisia lakeja tahansa ja myöntää haluamiaan määrärahoja, mutta käytännössä eduskunnan pääsy sellaiseen yksimielisyyteen, että se voisi muuttaa hallituksen esityksiä, on rajoitettua, etten sanoisi mahdotonta”.

171. Nousiainen Jaakko: Poliitiikan huipulla. Ministerit ja ministeriöt Suomen parlamentaarissa järjestelmässä. WSOY, Helsinki 1992, 82–83. ”Ministerin asemaa määrittävät monet tekijät. Muodollisesti katsoen ministeri on hallintokoneistomme voimakkain virastopäällikkö. Arkipäivän valtiolisessa toiminnassa se on parhaimmillaan ”visionaarista realismia”, käyttäytymistä joka yhdistää rutiinit ylittävän, vallitsevia tiloja muuttavan tavoitteenasettelun poliittisten realiteettien vahvaan tajuun. Visionaarinen realistinen erottuu täten haaveksijasta. Silti on joukko yleisiä tekijöitä, jotka rajoittavat ministerin toiminnan alaa ja hänen intensiteettiään. Ensinnäkin onko ministeristä visionaariseksi johtajaksi? Vaikka ministeri on todennäköisesti kouliintunut

takunnallisten maanpuolustuskurssien oppimateriaalissa maanpuolustuksen johtoon oli tehty tarkentavia muutoksia, mutta perusajatus säilyi entisellään.¹⁷²

Kuva 2. Maanpuolustuksen ylintä johtoa kuvaava kaavio vuodelta 1969 vasemmalla ja vuodelta 1976 oikealla.¹⁷³

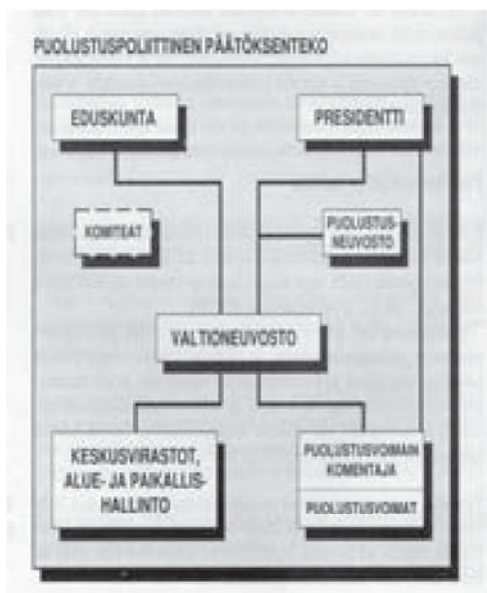
Vertailupohjana edellisiin esitän *Tietoja maanpuolustuksesta* -teoksista vastaavat kuvat vuosilta 1992 ja 2002, joissa eduskunnalle esitettiin sellainen asema, joka sillä oli perustuslain mukaisesti myös maanpuolustukseen liittyvissä asioissa.¹⁷⁴

yhteiskunnallisissa tehtävissä, ei ministeriön johtaminen ole organisaation johtamista vaan keskustelua kollektiivissa. Yleensä ministeriöiden toimialat ovat niin laajoja, ettei kukaan pysty hallitsemaan koko tehtäväkenttää. Kolmanneksi tehtävän suorittamisaika on yleensä niin lyhyt, ettei käytettävissä oleva aika riitä halluttuun lopputulokseen. Tehtävä voi tuki jatkua edelleenkin seuraavassa hallituksessa, mutta poliittinen asetelma on todennäköisesti muuttunut. Tehtävän suorittaminen alkaa tällöin monilta osin alkutekijöistä. Viimeisenä tekijänä on byrokratian asioihin vaikuttava luonne, jota asioiden lukkiutumista kaihtavat ministerit eivät kovin helposti voi vastustaa.¹⁷⁵

172. Tietoja maanpuolustuksesta. Maanpuolustus turvallisuuspolitiikan osana. Pääesikunta. Helsinki 1976.

173. Tietoja maanpuolustuksesta 1969; Tietoja maanpuolustuksesta 1976.

174. Tietoja maanpuolustuksesta. Maanpuolustus turvallisuuspolitiikan osana 1992. Pääesikunnan koulutusosasto 1992, 40; Tietoja maanpuolustuksesta. Maanpuolustus ulko- ja turvallisuuspolitiikan osana. Maanpuolustuskorkeakoulu 2002.

Kuvia 31. Maanpuolustuksen johtosuhteet vuonna 2001. (Ahoja 2002a, 36; Taskulieto puolustusvoimista 2001, 14.)

Kuva 3. Vuoden 1992 puolustuspoliittista päätöksentekoa kuvaava kaavio vasemmalla ja vuoden 2002 oikealla.¹⁷⁵

2.1.2 Turvallisuuspolitiikkaa kaikissa muodoissa

Salmisen tapaan myös Timo Soikkasen mielestä Risto Hyvärisen merkitys turvallisuuspolitiikkakäsitteen muodostamisessa on ollut suuri. Soikkasen ulkoasiainhallintoa koskeva tutkimus korostaa luonnollisesti ulkopoliittikan merkitystä, mutta samalla se vahvistaa myös tässä tutkimuksessa tehtyjä maanpuolustusta koskevia havaintoja. Eriytynyt merkitys on juuri sillä, että ulkoasiainministeriössä tehdyt henkilöstönimitykset 1960-luvun puolessa välissä olivat presidentti Kekkonen hyväksymiä. Soikkasen mukaan Kekkonen oli poiminut ministeriöön ”uudella tavalla ajattelevia” henkilöitä, joista 1970-luvulla käytettiin ryhmänimitystä ”everstijuntta”. Tuohon ryhmään kuuluivat pääasiallisesti Hyvärisen lisäksi Keijo Korhonen, Ilkka Pastinen, Aimo Pajunen ja Max Jakobson.¹⁷⁶ Heidän tapansa ideoida uusia asioita oli siis presidentti Kekkonen mieleen, samalla tavalla kuin hän oli valinnut kenraali Keinosen uudistamaan puolustuslaitosta. Everstijuntta tosin oli Kekkonen suosiossa muutamia vuosia pidempään kuin Keinonen.

175. Tietoja maanpuolustuksesta 1992; Tietoja maanpuolustuksesta 2002.

176. Soikkanen, Timo: Presidentin ministeriö 1956–1969. Ulkoasiainhallinto ja ulkopoliittikan hoito Kekkonen kaudella. Ulkoasiainministeriö 2003, 183–184, 253; Apunen, Osmo: Linjamiehet. Paasikivi-Seuran historia. Tammi, Helsinki 2005, 204. Ulkoasiainministeriön johtavista virkamiehistä käytetty nimitys viittasi Kreikan silloiseen sotilashallintoon.

Käsitteenmuodostus tapahtui ylimmän johdon taholta, mutta sen soveltamisen tarkastelussa joukkotiedotuksen tuottama aineisto antaa hyvän pohjan tulkita käytön moninaisuutta. Ensinnäkin käyttö oli hyvin näkökulma- ja valta-asemasidonnaista, mutta edusti myös uutta mielellään käytettävää kieltä. Tällaisen muotiin tulevan käsitteen käytössä oli tietysti riskinä asioiden sekoittuminen. Poliittista valtaa käyttävistä henkilöistä esimerkiksi ulkoministeri Ahti Karjalainen totesi maanpuolustuskurssien avajaisissa vuonna 1965, että ”on opittu entistä selkeämmin tajuamaan, että turvallisuuspolitiikkaan kuuluu ja tulee kuulua sotilaallisten valmius- ja varmistustoimien rinnalla tehokas maan kansallisia etuja herkeämättä valvova ulkopoliitiikka”¹⁷⁷. Tällainen ”rinnakkainen” vertailtavuus ei toki ollut esimerkiksi Kekkosen näkemys, vaan enemmänkin puolustuspolitiikan alisteisuus ulkopoliitikalle. Toinen esimerkki on sisäministeri Martti Viitasen puheesta 3. maanpuolustuspäivillä vuonna 1966. Siinä hän totesi, että ”turvallisuuspolitiikkamme perustekijöihin kuuluva YYA-sopimus” edellytti myös maanpuolustusta kokonaisuuden osatekijäksi¹⁷⁸. Samana vuonna myös pääministeri Johannes Virolainen määritteli turvallisuuspolitiikkaa sosialidemokraattisen Pohjolan Työn mukaan siten, että sen ”onnistumisen kannalta on välttämätöntä, että sen molempien toimintalinjojen, rauhanpolitiikan ja maanpuolustuksen, arvo ja oikeutus tunnustetaan”¹⁷⁹.

Aineiston perusteella meni vuosia käsitteen käyttöön ottamiseksi siten, että siihen liittyvät sanat ja termit olivat myös oikein. Toki esiintyi myös poikkeuksia, kuten esimerkiksi Akateemisten reservinupseerien julkaisu *Ei ketään vastaan* vuodelta 1966, missä asiat olivat kerrottu noudattaen virallista määrittelyä¹⁸⁰. Yleisesti aihetta käsittelevissä kannanotoissa sisältö oli usein ymmärrettävä, vaikka sanat menivätkin ristiin ja sekaisin. Kysymyksessä saattoi olla tietysti olla uutisen toimittajan virheellinen käsitys asiasta tai yksittäisen sanan poimiminen väärästä yhteydestä, mutta uutisesta välittyneet käsitykset olivat kuitenkin lukijan edessä. Näin välillä ”puolustuspolitiikka oli turvallisuuspolitiikkaa” ja maanpuolustus turvallisuuspolitiikan osana todistus- tai hätäkeino¹⁸¹. Turvallisuuspolitiikka oli myös geopolitiikkaa ja toisaalta laveasti nähtynä sen ”perustan muodostivat maassa noudatettava talouspolitiikka, sosiaalipoliitiikka, kulttuuripoliitiikka sekä demokraattisen järjestelmän toiminta”¹⁸². Poliittisuuden huippuaikana 1970-luvulla puolustuspolitiikka oli osa koko politiikasta ja uutisoitiinpa jopa, että ”Suomen puolueettomuuspolitiikka oli eräs maanpuolustuksen keinoista”¹⁸³. Kä-

177. Maanpuolustusta koskeva ajattelu suuresti kehittynyt. STT:n uutinen Salmetar 9.11.1965; Ks. myös ”Turvallisuuspolitiikkaan kuuluu hyvä ulkopoliitiikka”. 18. maanpuolustuskurssi avattiin. Uutinen HS 9.11.1965.

178. Puolustuslaitos osatekijä puolueettomuuspolitiikassa. Uutinen Pohjolan Työ 21.6.1966.

179. Virolainen: Turvallisuustyhjiö voi vaarantaa rauhantilan. Uutinen TS 23.4.1966.

180. Luoto, Reima T.A.: Ei ketään vastaan. Akateemisten reservinupseerien julkaisuja, Mikkeli 1966.

181. Puolustuspolitiikka on turvallisuuspolitiikkaa. Maanpuolustuskoulutusta Kouvolassa. Uutinen Etelä-Saimaa 25.10.1966.

182. Sisto, Mikko: Koko kansan turvallisuuspolitiikka. Artikkelit Savo 4.11.1968.

183. Turvallisuuspolitiikka maanpuolustusväen esitelmätilaisuuden aiheena. Uutinen Ilkka 8.5.1967.

sitten käyttöönotto ei siis tapahtunut kovinkaan helposti ja ongelmitta, koska totaalisuuden periaate oli omaksuttu varsin hyvin¹⁸⁴. Niinpä totaalinen maanpuolustus käsitteenä säilyi puolustuslaitoksen henkilöstön ja kansalaisten käytössä 1970-luvulle saakka.¹⁸⁵ Vuosikymmenen vaihteesta alkaen oli havaittavissa muutosta siihen, että muun muassa sotilaiden puheissa ja kirjoituksissa painotukset alkoivat olla samansuuntaiset ylimmän johdon turvallisuuspoliittisen näkemyksen kanssa.¹⁸⁶

Virallisessa turvallisuuspoliittisessa diskurssissa oli saavutettu puolustuslaitoksen kannalta erittäin oleellisia tavoitteita. Ensinnäkin maanpuolustus voitiin erilaisissa esityksissä ja puheissa rinnastaa ulkopoliitiikkaan turvallisuuspolitiikan yhtenä osa-alueena¹⁸⁷. Puolustuslaitos kuvasikin mielellään tätä yhtenäisyyttä kahdella kämmenellä, jotka pitivät tiukasti samanveroisina toisistaan kiinni¹⁸⁸. Ulkopoliitiikkaan liittyvät kannanotot olivat kuitenkin varsin rajoitettuja ja valvottuja, mikä oli yleisesti myös eri valtaeliittien tiedossa. Näin maanpuolustus sai selkänöjää turvallisuuspoliittisesta määrittelystä, vaikka sen asema suhteessa ulkopoliitiikkaan oli toissijainen. Turvallisuuspolitiikan määrittely esitetyllä tavalla oli erittäin oleellista myös asevelvollisuusdiskurssin kannalta, koska kiisteltäessä armeijan tulevaisuudesta, asemasta ja maanpuolustuksen eri muodoista, oli turvallisuuspoliittinen näkemys vankka perusta puolustuksellisille puheenvuoroille.

184. Ks. esim. Terä, Martti: Totaalisen maanpuolustuksen perusnäkemystä. Artikkelit Sotilasajakkalehti 2 1965.

185. Lyly, Pertti: Suomen puolustuspolitiikka eräs maanpuolustuksen keinoista. Uutinen Riihimäen Sanomat 7.4.1968; Puolustuspolitiikka osa koko politiikasta. Uutinen Savon Sanomat 2.10.1972; Totaalinen maanpuolustus edellyttää kansalaisten yhteisponnistelua. Uutinen Riihimäen Sanomat 18.3.1972.

186. Ks. esim. Kommodori Lasse Pauhakari merivoimien juhlassa: Puolustusvoimien päätehtävänä tukea Suomen ulkopoliitiikkaa. Uutinen Salon Seudun Sanomat 10.7.1971; Turvallisuuspolitiikka ennen sisäpolitiikkaa. Uutinen Iisalmen Sanomat 4.12.1971; Blomberg ja Joenniemi, 15. Kirjassa todettiin, että turvallisuuspolitiikka-käsitteen ”viljely yleisessä kielenkäytössä onkin yleistynyt suunnilleen samassa suhteessa kuin puolustusvoimien sisäisten tehtävien korostaminen on vähentynyt”. Turvallisuuspolitiikka-käsitteen käyttöönottoon vaikuttivat kirjan mukaan ”selvästi yhteiskunnalliseen kehitykseen liittyvät tekijät”.

187. Ks. esim. Valtanen, Jaakko: Maanpuolustus turvallisuuspolitiikkamme osana. Teoksessa Tietoja maanpuolustuksesta. Maanpuolustus turvallisuuspolitiikan osana. Pääesikunta, Helsinki 1973, 26–27. Turvallisuuspolitiikan tavoitteet olivat kahdenlaiset vuonna 1973. Ensimmäinen tavoite oli ennakolta ehkäistä sellaisten tilanteiden syntymisen, joihin liittyisi ulkoinen uhka Suomea vastaan. Toisena tavoitteena oli selviytyä erilaisista kriiseistä, selkkauksista ja sodasta, joihin Suomi tulisi vasten tahtoaan vedetyksi mukaan. Puolueettomuuspolitiikan takeena tuli olla uskottava ja Suomen ulkopuolella luottamusta herättävä maanpuolustus. Maanpuolustuksen roolia osana turvallisuuspolitiikkaa kutsuttiin myös luottamusrooliksi.

188. Ks. esim. Turvallisuutemme 1973.

2.2 Suomalaisen turvallisuuspolitiikan teemat maanpuolustuksen näkökulmasta

Stefan (Tapani Kovanen) 9.3.1965 Suomen Sosiaalidemokraatissa.
Copyright Uutispäivä Demarin arkisto.

Turvallisuuspoliittisessa keskustelussa esiintyi useita teemoja ja sosiaalisia ryhmiä, jotka olivat keskeisesti esillä. Tällaisten teemojen ja ryhmien käsittely antaa myös pohjaa muiden diskurssien ymmärtämiselle, koska niitä käytettiin usein keskustelun pohjana. Seuraavassa esitän niitä keskeisiä teemoja ja ryhmiä, jotka ilmenivät ja vaikuttivat virallisissa turvallisuuspolitiikkaa ja maanpuolustusta koskevissa julkaisuissa ja kannanotoissa nimenomaisesti maanpuolustuksen näkökulmasta. Nämä teemat ja ryhmittymät ovat valittu saman aineiston perusteella kuin tehtiin turvallisuuspoliittisen käsitteen määrittelyn tarkastelu. Aiemmin viittasin *Maanpuolustuksen tienviitat* -teokseen ja esitin pitkän lainauksen sivulla 55 tekemilläni alleviivauksilla lisättyinä. Siinä esitettyjen teemojen ja keskeisten sosiaalisten ryhmittymien käsittely auttaa lukijaa paremmin hahmottamaan kokonaisuutta siirryttäessä tutkimuksessa tarkastelemaan asevelvollisuuden, demokraattisuuden ja poliittisuuden diskursseja.

2.2.1 Historiallinen muisti ja maantieteellinen asema

Merkittävässä asemassa diskurssien muodostumisessa oli suomalainen identiteetti kaikine kokemuksineen menneisyydestä. Tiedostettiin, että ajattelutavoilla oli pyrkimys pysyttäytyä vanhoissa tottumuksissa. Turvallisuuspoliittisen ajattelun taustalla oli syksyllä 1944 alkanut ”uusi realistinen politiikka”, minkä taustalla olivat ”johtajien käsitykset reaalipolitiikasta, historian antamat opetukset ja geopolitiikka”¹⁸⁹. Tämä oli luonnollisesti koko suomalaista yhteiskuntaa koskeva asia, koska teknillinen kehittyminen ja yhteiskunnalliset muutokset vaikuttivat joka päivä ihmisten elämään. Samalla tavalla tällainen ilmiö oli havaittavissa myös sotilaallisia ongelmia käsiteltäessä. Turvallisuuteen liittyvistä strategioista puhuttaessa upseerit etunenässä siirtyivät taistelulentille ja sotaliikkeisiin, vaikka menneiden vuosikymmenien uskottiin muuttaneen puolustuspoliittisen kokonaisuuden sisältöjä. Kuten Risto Hyvärinen totesi, että jos aiemmin ulkopoliittikan epäonnistumisen jälkeen jouduttiin turvautumaan strategiaan, niin 1960-luvulla ajateltiin ulkopoliittikan toteuttamiseen tarvittavan strategiaa.¹⁹⁰

Puolustusvoimia kritisoivilta tahoilta epäiltiin puolustusvoimien mahdollisuuksia selvitä tehtävistään, koska sen suorituskykyyn mahdollisen ydinasekonfliktin syttyessä ei uskottu. Eikä puolustusvoimien materiaallinen tilanne antanut uskoa selviytymiseen pienemmistä sodistakaan, joten tässä yhteydessä vedottiin usein suomalaisen historiakäsitykseen. Materiaalitalanteesta todettiin, että ”sitä ei kuitenkaan voida pitää yksin ratkaisevana tekijänä, kuten mm. oma historiamme on osoittanut” tai samansuuntaisesti ”Suomen kansa on historiansa aikana selviytynyt monta kertaa voittamattomiltakin näyttäivistä vaikeuksista”.¹⁹¹

Maanpuolustusta koskevaan historialliseen muistiin kuului olennaisena osana myös itsenäistymisen aikakauden tapahtumat. Vuoden 1918 tapahtumat eivät olleet unohtuneet eivätkä myöskään talvi- ja jatkosota tapahtumat olleet muuttaneet käsityksiä puolustuslaitoksen asemasta ja henkilöstöstä kansalaissodassa, kuten SKDL:n Kansan Uutisten pääkirjoituksessa todettiin puolustuslaitoksen 50-vuotisjuhlapäivän jälkeen. Puolustuslaitoksen historia liittyi lehden mukaan ”kuvaan siitä raskaasta historiallisesta perinteestä, jota suomalainen yhteiskunta on vuosikymmenestä toiseen kantanut”. Lehdessä tosin nähtiin puolustusvoimien johdon taholta esitettyjen uudistuspuheiden rakentavan uutta henkeä.¹⁹² Henkinen vastakkainasettelu kuitenkin näkyi selvästi verrattaessa Sotilasaikakauslehden toukokuun 1968 pääkirjoitusta, jossa korostettiin jääkärien ja Kadettikoulun merkitystä sekä niiden luomaa ”henkistä perintöä” vuoden 1918 taistelurintamalla syntyneen puolustuslaitoksen perustana.¹⁹³

189. Tuikka, Timo J: ”Kekkonen konstit”. Urho Kekkonen historia- ja politiikkakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933–1981. Jyväskylän yliopisto 2007, 205.

190. Hyvärinen, Risto: Suomen strateginen asema. Artikkelit Ylioppilaslehti 29.1.1965, 5.

191. Ensimmäinen lainaus Pajunen 1965a, 5; Toinen lainaus Jokamiehen maanpuolustus 1964 ja 1966; Ks. myös Järventaus, Jorma: Maanpuolustusvalmius ja määrärahat. Artikkelit HS 1967.

192. Puolustusvoimat ja luottamus. Pääkirjoitus Kansan Uutiset 5.6.1968.

193. Puolustusvoimat 50 vuotta. Pääkirjoitus Sotilasaikakauslehti 5 1968.

Historiallisen muistin rinnalla on aina pysyvyyttä edustanut maantieteellinen sijainti, joka oli keskeinen realismia edustava tekijä suurvalta-Neuvostoliiton naapurina. Niin paljon Suomella ja Neuvostoliitolla oli yhteistä maarajaa. Tämä maantieteellinen sijainti välittyi myös puheissa suhteessa turvallisuuteen. Se oli käyttökelpoinen argumentti useissa yhteyksissä, koska se perustui olemassa oleviin tosiasioihin rajoista ja sijainnista. Valtalinjasta poikkeavaa tulkintaa esiintyi vain harvoin, ja nekin olivat varovaisia. Esimerkiksi voidaan mainita Svenska Dagbladetin uutinen vuodelta 1966, jonka STT välitti. Siinä todettiin, että ”maantieteellisesti Suomi on lähempänä Neuvostoliittoa, mutta epäilemättä maa on valmis puolustamaan koskemattomuuttaan ketä tahansa vastaan”¹⁹⁴.

2.2.2 Valtiosopimukset

Ulkopolitiikan keskeisyys Suomen valtiollista turvallisuutta koskevassa toiminnassa oli perintöä aiemmilta vuosikymmeniltä. Valitun ulkopoliittisen linjan ajateltiin tuottavan jatkossakin tuloksia, koska olihan tällä tavoin saatu jäsenyys vuonna 1955 Yhdistyneissä Kansakunnissa (YK). Myös Porkkalan palauttaminen vuonna 1956 oli merkittävä ja yllättävä teko Neuvostoliitolta. Tukikohta oli ollut Suomelle suuri turvallisuusriski koko maata ajatellen. Valtiollisen riskin lisäksi Porkkala oli myös kansainvälisen maineen kannalta huono asia, koska suomalaisella maaperällä oli vieraan vallan tukikohta, ja maiden välillä vielä YYA-sopimus. Tässä yhteydessä pitää korostaa, että Porkkalan palauttamisen yhteydessä YYA-sopimusta jatkettiin 20 vuodella.

Soikkanen on ulkoasiainministeriötä koskevassa tutkimuksessaan selventänyt valtiosopimusten merkitystä myös maanpuolustuksen näkökulmasta.¹⁹⁵ Keskeistä oli tietysti se, että ulkopoliitiikan johdossa oli tiukasti tasavallan presidentti. Hän johdatti henkilökohtaisesti ulkopoliitiikkaa ja siihen keskeisesti liittyviä toimeksiantoja ja hankkeita. Presidentin toimintaa ohjasivat vastaavasti valtiosopimukset, joiden tulkinnoissa tuli noudattaa varovaisuutta. Presidentin asemaa, toimintaa ja vaikuttavuutta ovat historian tutkijat tarkastelleet huomattavan paljon. Useita positiivisia kannanottoja ovat säästäneet hyvinkin kriittiset huomautukset henkilökohtaisten tarpeiden menosta valtiollisen turvallisuuden edelle. Puuttumatta tässä yhteydessä tarkemmin tulkintojen paikkaansa pitävyyteen, voin kuitenkin todeta, että presidentin suveerienius ulkopoliitiikan keskeisimpänä toimijana oli kiistaton. Hänen vaikutuksensa ja vaikuttavuutensa valtiosopimuksien tulkinnassa oli varmasti merkittävä. Esimerkiksi vuonna 1965 uutisoitiin presidentti Kekkonen puheesta Nuoren Polven Ulkopoliittisen Instituutin tilaisuudesta, missä Kekkonen totesi YYA-sopimuksen irtisanomiseen liittyvän keskustelun olevan turhaa spekulointia. ”Sopimus ei ole rakennettu kon-

194. Svenska Dagbladet: Suomen puolustukselta puuttuu ainoastaan varoja. STT:n uutinen ESS 10.4.1966.

195. Soikkanen, 2003.

junktuurien varaan vaan se ilmaisee Suomen pysyvät ulkopoliittiset intressit”.¹⁹⁶ Edellä mainittu puhe oli myöhemmin liitteenä myös *Maanpuolustuksen perusteet* -opituntikokonaisuudessa yhdessä valtiosopimusten kanssa, joten puolustuslaitoksen piirissä osattiin koota sopivaa aineistoa omien intressien mukaisesti.¹⁹⁷

Valtiosopimukset olivat sellainen asia, missä henkilökohtaisia tulkintoja ei sallittu. Kenraali Keinosen riitautuminen Kekkonen kanssa ja eroprosessi oli hyvä esimerkki tästä¹⁹⁸. Niinpä sekä poliittinen että virkamieseliitti noudattivat varovaista linjaa sopimuksista puhuessaan, vaikka sen ”yhteistoimintaklausuulin” painotuksista eri sävyihin kirjoitettiin¹⁹⁹. *Maanpuolustuksen tienviitat* -periaateohjelman julkaisutalaisuudessa puolustusministeri Sulo Suorttanen totesi ”puolustuspolitiikan liikkumattilan määritellyn valtiosopimuksissa, joista tärkeimmät olivat Ahvenanmaata koskevat sopimukset, Pariisin rauhansopimus ja YYA-sopimus”²⁰⁰. Tulkintoihin uskaltautui kuitenkin Pajunen vuonna 1968 pitämässään esitelmässä, missä hän totesi puolueettomuuden perin ontoksi rakennelmaksi ilman YYA-sopimusta. Kokoomuslainen Savo tarttui pääkirjoituksessaan tuohon tulkintaan yhdistäen sen presidentti Kekkonen muutamaa vuotta aiemmin Moskovassa esittämään epäilevään toteamukseen siitä, ettei Suomi voi säilyä sodan syttyessä puolueettomana. Lehti kritisoi epäsuorasti Kekkonen lausuntoa todeten, että Pajunen on täytynyt sivuuttaa lausunto alistussuhteista johtuen ”vaiti ollen”.²⁰¹ Vaikkei tässä tapauksessa vääränlaista tulkintaa ollutkaan ha-

196. Tasavallan presidentti: Passiivisuus rauhankysymyksessä johtaisi antautumiseen sodalle. Uutinen Päivän Sanomat 30.11.1965; Ks. myös Soikkanen 2003, 252. Soikkasen mukaan Kekkonen puheen sisältöön olivat vaikuttaneet puolustusneuvoston yleis sihteeri Kauko Pöyhönen, entinen Tukholman suurlähettiläs Eero A. Wuori ja majuri Pajunen; Tuikka, 222. Tuikka esittää Kekkonen YYA-sopimuksen ja puolueettomuuspolitiikan yhdistämisen retorisenä siirtana, mikä jatkui johdonmukaisena kansainvälisen politiikan suhdannevaihteluista huolimatta.

197. Maanpuolustuksen perusteet 1967, liitteet.

198. UKA vsk 1969. Kekkonen kirje Keinoselle 28.1.1969; Jakobson, Max: Pelon ja toivon aika. 20. vuosisadan tilinpäätös II. Otava, Helsinki 2001, 354. Kun puolustusvoimain komentaja kenraali Yrjö Keinonen eräässä haastattelulausunnossaan vuoden 1969 alussa sanoi, että Suomella tuli olla ”vähimmäispuolustuskyky, jolla voidaan tehokkaasti torjua yllätyshyökkäykset ja siten taata riittävä aika esimerkiksi YYA-sopimuksen edellyttämien neuvottelujen käynnistämiseen”, Kekkonen ojensi häntä julkisesti. ”Jos näet tyypiesimerkinä puolustusvoimiemme tehtäväksi määritellään puolustaa maata omin voimin yllätyshyökkäyksiä vastaan niin kauan, että ehditään käydä YYA -sopimuksen mukaiset neuvottelut Neuvostoliiton kanssa sen sotilaallisesta osanotosta Suomen puolustamiseen, saa nimenomaan ulkopuolinen tarkastelija kuvan Suomen puolustusvoimista jonkinlaisena Neuvostoliiton puolustusvoimien kylkiäisenä”, Kekkonen kirjoitti kenraalille ja jatkoi: ”Tämän tyypiesimerkin valossa voitaisiin väittää, että maamme turvallisuusstrategia rakentuu Neuvostoliiton sotilaallisen avun varaan ja että kriisitilanteen loppujenkin lopuksi hoitaa Neuvostoliitto. Tosiasia kuitenkin on, että Suomen puolustusvoimien tehtävänä on maan puolustaminen omin voimin, kuten sanotte haastattelussanne: estämään sen kautta tapahtuvat hyökkäykset”.

199. Soikkanen, Timo: Presidentin ministeriö. Ulkoasiainhallinto ja ulkopoliittinen hoito Kekkonen kaudella II. Uudistumisen, ristiriitojen ja menestyksen vuodet 1970–81. Otava, Helsinki 2008, 51.

200. Puolustuspolitiikkamme perusteet. Uutinen Ssd 28.6.1968.

201. Evl. Aimo Pajunen: Puolueettomuutemme onnto ilman yya-sopimusta. Uutinen HS 19.6.1968; Puolueettomuus. Pääkirjoitus Savo 20.6.1968; Jakobson, 354. Helmikuussa 1965 presidentti Kekkonen hätkähdytti kaikkia poliitikasta vähänkin kiinnostuneita suomalaisia lausumalla Moskovassa voivamme ”ylläpitää puolueettomuuttamme ainoastaan sillä edellytyksellä, että rauhantila säilyy Euroopassa”. Kekkonen oli joutunut kirjoittamaan puheensa itse, koska kyseessä oli yksityisluontoinen vierailu. Arvostelijat iskivät heti tähän kohtaan kyntensä: mikä on sellainen puolueettomuus, joka voi säilyä vain rauhan aikana? Eikö puolueettomuuspolitiikan tarkoituksena ole nimenomaan pysyttää maa mahdollisen sodan ulkopuolella?; HS 12.3.1965. Varsinkin norjalaisessa lehdistössä oli kommentoitu Kekkonen Moskovan -puhetta. Epäiltiin Moskovassa sanotun asioita, jotka sitten aiheuttivat tämän ”merkillisen reaktion Suomen valtionpäämiehen taholta”.

vaittavissa, tai siitä ainakaan laajamittaisesti julkisuudessa keskusteltu, oli se esimerkki siitä, miten joukkotiedotus piti siis osaltaan myös huolta kannanottojen varovaisuuden säilymisestä.

Asevoimien määrälliseen ja materiaaliseen kehittämiseen vaikuttanut Pariisin rauhansopimus²⁰² vuodelta 1947 määritteli Suomen toisen maailmansodan häviöjääsapuoliin ja siten syylliseksi sotaan. Tällaista tulkintaa Suomessa ei haluttu tai haluta vieläkään tehdä, mutta kansainvälisesti asia nähtiin näin sotien jälkeen. Suomen osalle tuli luonnollisesti joutua Neuvostoliiton vaikutusvallan alle. Luonnollista tämä oli siksi, että Neuvostoliitto oli maantieteellisesti vieressä, taustalla oli kaksi käytyä sota, ja sotien seurauksena väliaikainen rauhansopimus syyskuulta 1944. Merkittäväksi Neuvostoliiton läsnäolon heti väliaikaisen rauhansopimuksen jälkeen teki valvontakomission asettaminen Suomeen vuosiksi 1944–1947. Valvontakomission johto oli Neuvostoliitosta ja selkeästi suurin intressi Suomen suhteen tuli itäisestä naapurista. Nämä tekijät vaikuttivat siihen, että Suomen olemassaolon mittariksi muodostuivat suhteet Neuvostoliittoon. Pariisin rauhansopimus myös säätelöi puolustuslaitoksen kokoa ja laatua ennen kaikkea materiaalisella puolella. Tämä oli koettu 1950-luvulla varsin vaikeaksi tilanteeksi puolustuslaitoksen kehittämisessä.

Tästä syystä Pariisin rauhansopimuksen osalta haluttiin tehdä sellaisia tulkintoja, jotka mahdollistaisivat Suomen puolustamisessa tarpeelliseksi katsotun materiaalin hankinnan. Tällaisia tulkintoja tehtiin jo 1960-luvun alussa hankittaessa ohjusaseita ilmapuolustuksen tueksi²⁰³, vaikka Pariisin rauhansopimus nimenomaisesti kielsi Suomelta ohjusaseet. Suomalaiset tulkitsivat, että puolustuksellisten aseiden hankkiminen ei ollut rauhansopimusta vastaan. Katsottiin, että itsenäisellä valtiolla olisi lupa valmistautua puolustamaan aluettaan.

Tulkintoja sisältävä ulkopoliittiset kannanotot hyväksyttiin erikseen ulkopoliittisella johdolla, ja historiantutkimus on osoittanut, että joskus tulkintoja tarkasteltiin rajojen ulkopuolellakin. Yhden tällaisen Kekkonen hyväksymän tulkinnan esitti puolustusministeri Arvo Pentti Salon messuilla elokuussa 1965. Merkittäväksi tämän puheen tekee se, että puolustusministeriön valmisteleman puheen presidentti Kekkonen tarkasti tehden siihen muutamia muutoksia. Siten sen voidaan katsoa olleen presidentin hyväksymä. Kekkonen muutatti puhetta ensinnäkin siten, ettei totaalisen maanpuolustuksen käsitettä saanut käyttää. Toiseksi ulkopoliittikkaa ja maanpuolustusta ei saanut rinnastaa, joten tekstissä puolustusvoimat kuvattiin valtakunnan ulkopoliittikan apuvälineeksi. Kolmanneksi kohtaa, jossa esitettiin, että maanpuolustus

202. Pariisin rauhansopimuksella määritettiin myös Ahvenanmaan linnoittamiskysymystä, mutta Ahvenanmaahan liittyviä linnoittamattomuussopimuksia ei mainita yleisesti enää vuoden 1961 *Maanpuolustuksemme*-julkaisun jälkeen virallisissa yhteyksissä.

203. Ks. esim. Soikkanen 2003. Soikkanen on nimennyt aiheita käsittelevän kappaleen ”Ohjusseikkailuksi”; Visuri 2010, 94–109.

voisi estää vieraan vallan hyökkäysaikeet, ei voinut puheessa olla.²⁰⁴ Pentin mielestä Pariisin rauhansopimus ei enää konkreettisesti estänyt puolustusvoimien kehitystä, koska vuonna 1962 rauhansopimuksen pääallekirjoittajavallat, Neuvostoliitto ja Englanti, olivat yksimielisesti hyväksyneet puolustukselliset ohjusaseet Suomelle. Pentti esitti tulkinnan, jonka mukaisesti sopimus ei enää jatkossa rajoittaisi mitakaan vastaavia hankintoja.²⁰⁵ Pariisin rauhansopimuksen merkitys puolustuspoliittisen puheen yhteydessä näytti vähentyneen 1960-luvun loppupuolella.

Pariisin rauhansopimuksen materiaalihankintaan liittyvää tulkintaa tuettiin samansuuntaisilla tulkinnoilla YYA-sopimuksesta. Sopimus tehtiin vuonna 1948 Suomen ja Neuvostoliiton väliseksi ja se edellytti Suomelta riittävän puolustuskyvyn ylläpitämistä. Puolustuslaitosta koski erityisesti sopimuksen toinen artikla, jossa Suomi lupautui kaikin mahdollisin keinoin estämään läpikulkuhuökkäykset Neuvostoliittoon. Sopimuksessa sovittiin edelleen, että tarvittaessa Neuvostoliitto tulisi auttamaan Suomea tämän tehtävän suorittamisessa. Huolimatta siitä, että sopimuksen täytäntöönpano edellytti Suomelta pyyntöä Neuvostoliitolle, tulkittiin sopimus osittaiseksi liittolais-sopimukseksi²⁰⁶.

Uuden turvallisuuspoliittisen kannanoton kannalta oli edullista määritellä valtiopuolustus sopimukset siten, että ne tukivat määrittelyä. Pariisin rauhansopimuksen osalta tehdyt tulkinnat mahdollistivat muun muassa ohjushankinnat. Näin tulkittiin, että puolustuksellisiin tarpeisiin voitiin hankkia puolustusmateriaalia. Tätä materiaali tarvittiin uskottavan puolustuslaitoksen muodostamiseksi, jota tarvittiin vastaavasti YYA-sopimuksen hengen täyttämiseksi²⁰⁷. Nämä molemmat tulkinnat olivat edullisia maanpuolustuksen kannalta, koska ne mahdollistivat kehittämisen lisäksi tehtävien määrittämisen maanpuolustusta tukevasti. Näin Pajunen esitti tulkinnan vuoden 1965 alussa: ”Tärkeätä on, että muut tuntevat luottamusta sekä tahtomme että kykyymme tässä suhteessa. Eräänä osoituksena tästä on Pariisin rauhansopimuksen kaikkien allekirjoittajavaltioiden, niin itäisten kuin läntisten, suostuminen esittämäämme tulkintaan, jonka mukaan voimme hankkia puolustuksellisia ohjusaseita”²⁰⁸.

Ermei Kanninen²⁰⁹ on myöhemmin tulkinnut, että Moskova ja Tehtaankadun suurlähetystö pyrkivät antamaan yhteistoiminnasta jopa liittolaisuuteen viittaavan kuvan, mutta puolueeton Suomi ja sen puolustusvoimat pyrkivät pitämään suhteen

204. Airio, 78.

205. Ministeri Pentti Salossa: Puolustusvoimat ulkopoliittikan apuväline. Uutinen Maakansa (Maakansa muutti nimensä Suomenmaaksi vuonna 1965) 3.8.1965.

206. Castren, 13.

207. Ks. esim. Puolustuspolitiikan vaihtoehtojen pohdintaa Studia pacifica-sarjassa. Uutinen US 12.2.1967. ”Puolustusvoimien ylläpito kuuluu kuitenkin yya-sopimuksen mukaisesti ulkopoliittikkaamme”.

208. Pajunen 1965a, 5.

209. Kenraaliluutnantti Ermei Kanninen palveli sotilasiamiehenä Pariisissa ja Brysselissä vuosina 1965–67, operatiivisen osaston päällikkönä PE:ssa 1967–71, päämajamestarina 71–74, yleisesikuntapäällikkönä 74–78 ja Pepäällikkönä 78–82 eroten sen jälkeen vakinaisesta palveluksesta.

samanlaisina kuin minkä muun ystävällismielisen maan kanssa tahansa. Tämä pyrkimys koski niin poliittisia tilaisuuksia kuin myös urheilutapahtumia. Pidetyissä puheissa piti muistaa noudattaa kaavaa, jossa otettiin esille Suomen puolueeton asema, ja toisaalta YYA-sopimuksen osuus, kun ilmoitettiin pyrkimys puolueettomana maana huolehtia itse maanpuolustuksesta. Toinen asia oli toisen maailmansodan tapahtumista vaikeneminen. Niistä ei Kannisen mukaan puhuttu edes illanistujaisissa, vaikka olisikin ollut tieto isäntänä olleiden osallistumisesta taisteluihin Suomen rintamalla.²¹⁰

Ennen kaikkea näiden valtiosopimustulkintojen myötä varmistettiin se, että puolustuslaitoksen tarpeellisuutta ei voinut asettaa kyseenalaiseksi. Useita kertoja jatkettu YYA-sopimus oli kuitenkin keskeisin ulkopoliittikkaa ohjaava asiakirja, eikä sen vastaisia lausuntoja tai tulkintoja hyväksytty. Näin pystyttiin hiljentämään monia kriittisiä arvioita turvallisuuspolitiikan toista osatekijää kohtaan, ja samalla turvallisuuspoliittinen määrittely mukaili myös ulkopoliittikan keinoa, puolueettomuuspolitiikkaa, jonka merkitystä oli osoitettava varsinkin kansainvälisissä yhteyksissä. Myös suomalaiset olivat omaksuneet puolueettomuusnäkökulman sovellettavaksi eri yhteyksissä. Siitä oli siis tullut osa luontevaa kielen käyttöä, koska puolueettomuus kansainvälisissä suhteissa oli kaikkien ymmärrettävissä. Valtiosopimusten noudattaminen sinällään osoitti puolueettomuutta, mutta niiden tulkinta itsenäisen valtion näkökulmasta ja tarpeellisilta osin teki puolueettomuudesta aktiivista. Tämä aktiivisuus lisääntyi 1960-luvun myötä eri yhteyksissä. Vahvimpina osoituksina voidaan pitää aktiivista toimintaa Euroopan turvallisuusyhteistyön lisäämisessä ja toisaalta osallistumista aseidenriisuntaneuvotteluiden järjestämiseen. Pienimuotoista ja toisaalta merkittävää oli myös osallistuminen YK:n ohjaamaan rauhanturvatoimintaan. Se oli suomalaisen aktiivisen puolueettomuuden osoitus ja samalla osoitus suomalaisten sotilaiden koulutuksen ja toiminnan tasosta.

2.2.3 Uhkakuvan muutos ydinsodasta perinteiseen sotaan

Yhdysvallat siirsi maailman ydinaikakauteen päättämällä toisen maailmansodan kahdella atomipommilla. Kahden japanilaisen kaupungin tuhoaminen osoitti muulle maailmalle atomiaseen sodankäyntiä mullistavan tehon. Kylmän sodan alkava kilpavarustelu tuli muuttamaan myös asevoimien merkitystä, koska ydinaseiden tuhovoima mahdollisti aivan erilaisten strategioiden käyttämisen konventionaaliseen sotaan verrattuna. Huolimatta siitä, että suurvallat kehittivät tavanomaista aseistusta rinnan ydinaseiden kanssa, pienissä valtioissa, kuten Suomessa, koettiin tilanne mahdottomana. Vaikutti siltä, että Suomen kaltaisesti varustetulla asevoimalla ei olisi ollut mitään merkitystä ydinasein käytävässä sodassa. Tämä oli myös vahva kannanotto niiden taholta, jotka halusivat puolustuslaitoksen pienentämistä tai lakkauttamista.

Uhkakuvan muuttaminen ydinsodasta konventionaalisen sodan suuntaan nosti puolustuslaitoksen merkityksen jälleen esille kahden vuosikymmenen jälkeen. Sik-

210. Kanninen, Ermei: Vuodet myrskyn varjossa. Otava, Helsinki 1996, 236–238.

si turvallisuuspolitiikan määrittelyssä oli tärkeää rakentaa sellaista uhkakuvaa, jossa puolustuslaitoksella olisi mahdollisuuksia. Oiva tilaisuus tähän tuli Vietnamin sodan käynnistyessä todenteolla vuoden 1965 aikana. Sotilaat pystyivät helposti vetoamaan siihen, että Vietnamin pienet joukot pystyivät aiheuttamaan suuria tappioita ja vaikeuksia Yhdysvaltojen kaltaiselle vastustajalle. Näin he halusivat sopivilta osin rinnastaa Vietnamin sotaa Suomen olosuhteisiin. Tätä näkemystä vahvistivat myös muut kriisit, myöhempänä esimerkkinä vuoden 1967 Israelin sota. Muun muassa *Maanpuolustuksen tienviitat* -kirjasessa todettiin, että tällainen kokemus rajoitetusta sodasta tuki myös Suomen puolustuspoliittista näkökulmaa ja puolustuslaitoksen mahdollisuuksia sodan uhatessa²¹¹. Uhkakuvan uudelleenrakentamisen mahdollisti myös ydinaseiden määrän ja tuhovoiman kasvaminen sellaiseksi, että ihmiskunta olisi pystynyt jo tuhoamaan itsensä käyttämällä asejärjestelmiään. Useilla tahoilla ei uskottu siihen, että kumpikaan suurvalloista aloittaisi ydinsotaa, vaan tarvittaessa käytettäisiin tavanomaisia aseita. Suurvaltojen toimesta voitiin jopa aloittaa hallittu aseiden vähentäminen, joka pääosin koski vain vanhentunutta aseistusta.

Hyvärinen kirjoitti vuonna 1965 *Ylioppilaslehdessä*, että ”voidaan siis yhteenvertona todeta, että sodankäynnin uusimman kehityksen tuloksena suurvaltain alttius sekaantua tai aikaansaada aseellisia selkkauksia on heikentynyt samoin kuin maamme alueen sotilaallinen merkitys niille lieventynyt. Ei liene täten liioiteltua väittää, että strateginen tai kenties paremminkin sotilaspoliittinen asemamme on nyt parempi kuin milloinkaan aikaisemmin. Tämän tilanteen ylläpitämiseksi menettelytapana on nähtävä puolustuskykymme kehittämisen asianmukaisella tavalla sopusoinnussa omien perusetujemme kanssa”²¹². Pajunen jatkoi omassa artikkelissaan, että ”tulevaisuudessa strategian kuvaan kuuluu sodankäynti pienin, teknillisesti korkeatasoisin, muttei ydinasein varustetuin voimin. Mikäli tällainen sota puhkeaa, Suomen puolustusvoimilla on kaikki edellytykset täyttää tehtävistään tärkein: turvata puolueetto- muutemme ehkäisemällä sotatoimien siirtäminen Suomen alueelle”²¹³.

Uhkakuvaksi laadittiin siis sellainen tilanne, jossa tavanomaisin aseistettu puolustuslaitos voisi menestyksekkäästi suorittaa sille annettavat tehtävät. Siksi turvallisuuspolitiikkaa koskevat kannantotot alkoivat usein valtiosopimusten käsittelyn lisäksi uudenlaisen uhkakuvan muodostamisella. Tässä uhkakuvan muutoksen tiedottamisessa oli jälleen Pajunen aktiivisessa roolissa. Aiemmin käsitellyn Ripatin kanssa käydyn vuoropuhelun lisäksi Pajunen kirjoitti ja esitelmöi useissa tilaisuuksissa tuoden esille ydinsodan epätodennäköisyyttä. Vuonna 1966 Suomen Kuvalehdessä oli pitkä artikkeli, jonka pääsanomana oli, että Suomen puolustusmahdollisuuksia on arvioitava yksinomaan konventionaalisen sodan näkökulmasta. Samansisältöistä sanomaa

211. Maanpuolustuksemme tienviitat 1967.

212. Hyvärinen, R, 5.

213. Pajunen 1965a, 5; Ks. myös Visuri 2010, 112–113. Visurin mukaan vasta 1960-luvun puolenvälin jälkeen puolustusvoimien johdossa tunnustettiin julkisesti ydinaseiden ylivoimaisuus suhteessa puolustusjärjestelmään.

Pajunen välitti joukkotiedotusvälineillä myös seuraavien vuosien aikana. Viimeistään *Maanpuolustuksen tienviitat* -kirjaseen myötä käsitys konventionaalisen sodan ensisijaisuudesta alkoi levitä myös muihin kannanottoihin.²¹⁴

Jaakko Blomberg ja Pertti Joenniemi julkaisivat vuonna 1971 Huutomerkkisarjassa teoksen *Kaksiteräinen miekka*, jossa he arvioivat muun muassa edellä esitettyä suhtautumista ydinaseisiin. Myös heidän argumentteinaan olivat Pajusen kannanotot ja *Maanpuolustuksen tienviitat* -kirja. Heidän keskeisenä teemanaan oli keskustelun kehittyminen ydinaseilta suojautumisen mahdollisuudesta niiden käytön kiistämiseen. Uutena näkökulmana esille tuotu ydinaseiden jako strategisen tason ydinkärkeen ja taktisen tason aseistukseen sekä niiden käytön todennäköisyyteen ei noussut kuitenkaan lehdistössä erityisesti esille kirjan julkaisemisen aikoihin, vaikka sitä kirjassa painotettiin.²¹⁵

2.2.4 Puolustusvoimien päätehtäväksi ennaltaehkäisy

Sodan uhkakuvan muutoksista johtuen kuvattiin turvallisuusdiskurssissa puolustusvoimien keskeiseksi tehtäväksi sodan ennaltaehkäisy. Tämä rauhanomaisen tasapainon turvaaminen ja aseellisten selkkausten ehkäiseminen pelkällä olemassaolollaan oli seurausta siitä, että suurvaltain välisessä ydinasekonfliktissa suomalaisella armeijalla ei uskottu olevan juurikaan mahdollisuuksia.²¹⁶

Aiemmin mainittiin puolustusministeri Pentin puhe Salon messuilla elokuussa 1965. Pentti asetti puolustusvoimien ensimmäiseksi ja tärkeimmäksi tehtäväksi pyrkimyksen ulkopoliittikan apuna ja pelkällä olemassaolollaan vaikuttaa ennalta ehkäisevästi Suomea vastaan kohdistuvien mahdollisten hyökkäyksellisten suunnitelmien syntymiseen ja toimeenpanoon.²¹⁷ Puolustusministeri puhe voitiin tulkita myös rauhanpolitiikan aktiivisuuden osoitukseksi. Esimerkiksi Suomen Sosialidemokraatti -lehdessä todettiin, että ennalta ehkäisemällä voitaisiin vaikuttaa myös rauhan säilymiseen, vaikka tässäkin yhteydessä tuotiin esille pienen valtion realistiset mahdollisuudet.²¹⁸ Tämä oli sosialidemokraattisten tavoitteiden mukaista suhteessa maanpuolustukseen.

Puolustuslaitokselle tällainen tehtävämäärittely sopi erinomaisesti, koska se mahdollisti vaatimukset rauhanaikaiselle vahvalle valmistautumiselle ja varautumiselle. Li-

214. Pajunen, Aimo: Miksi hallitusohjelmassa ei puhuttu puolustusmenoista? Artikkelit Suomen Kuvalehti 23.1966 (1966c); Majuri Aimo Pajunen: Ydinsotaa ei voida pitää mahdollisena. Uutinen Länsi-Savo 26.7.1967; Suomen puolustusongelmia pohdittiin kesälukiossa. Uutinen Länsi-Savo 16.8.1968; Seppänen, Esa: Kumouksellista sotaa, mutta ei ydinsotaa. Artikkelit HS 12.1.1967; Puolustuspolitiikan vaihtoehtojen pohdintaa Studia pacifica-sarjassa. Uutinen US 12.2.1967. ”Ministeri Suorttasen haastattelusta päätellen nopea yllätyshyökkäys tavanomaisin asein on se tilanne, johon puolustusvoimat ensisijaisesti haluaa varautua”.

215. Blomberg – Joenniemi, 65–70; Ks. myös Joenniemi, Pertti: Siviilivastarinta Suomen puolustuspolitiikassa. Arviointi käydystä keskustelusta. Rauhan- ja konfliktitutkimuslaitos. Tutkimuksia, No. 25. 1982, 46. Joenniemi kirjoittaa teknisestä ydinaseisiin liittyvästä mahdollisista karsimisesta.

216. Pajunen 1965a, 5.

217. Maakansa 3.8.1965.

218. Pääkirjoitus SSd 4.8.1965.

säksi oli hyvä vaatia resursseja rauhanajan valmiuteen valtion alueelliseen turvallisuuden ylläpitämiseksi. Puolustusministeri Pentin puhe sai julkisuutta ja oli siten tärkeä. Sinällään ennaltaehkäisy ei ollut uusi ajatus. Esimerkiksi Hyvärinen piti Upseerien taloudellisen kasvatuksen kurssilla syyskuussa 1964 esitelmän, jossa hän varsin yksityiskohtaisesti perusteli puolueettomuuteen liittyviä tekijöitä ja puolustuslaitoksen tehtävää ”estää etukäteen Suomea vastaan ajateltavissa olevien sotatoimien suunnittelu ja suorittaminen”²¹⁹.

Samassa tilaisuudessa Hyvärisen kanssa esitelmöi myös eversti Niilo Riuttala, joka meni ennalta ehkäisyn tehtävässä vielä pidemmälle. Hänen näkemyksensä oli saanut vahvasti vaikutteita henkisen maanpuolustuksen kehittämiseen liittyvästä keskustelusta. Riuttala näki maanpuolustuksen koko yhteiskunnan eheyttäjäksi. ”Meidän maanpuolustuksemme pyrkii ennalta ehkäisemään koettelemuksia ja kriisejä ja toisaalta se pyrkii kehittämään eri toimenpiteitä siten, että kriisin vaikutukset eivät muodostuisi tuhoisiksi. Tämä osoittaa, että maanpuolustuksella on edellytyksiä kehittyä eheyttäväksi tekijäksi yhteiskunnassamme”.²²⁰

Ennaltaehkäisyn teema liittyi siis suorituskykyvaatimuksiin, perustelemaan armeijan tarpeellisuutta ja myös sitouttamaan maanpuolustusta koko kansan asiaksi. Tämän tehtävän merkityksiä käsitellään useiden eri diskurssien tarkasteluissa.

2.2.5 Yhteiskunnan osana vai osaksi?

Kuvattaessa puolustusvoimien päätehtäväksi sotilaallisten konfliktien ennaltaehkäisy, yhdistettiin samalla puolustusvoimat osaksi yhteiskuntaa ulko- ja puolustuspolitiikan avulla. Esimerkiksi Pajunen tulkitsi, etteivät puolustusvoimat voi olla valtio valtiossa, vaan sen tuli palvella niitä tehtäviä, joita ulkopoliitiikan saralta sille oli annettu. Historialliseen muistiin viitaten Pajunen vertaili 1930-luvun tapahtumia ja esitti, ettei yhteisymmärryksen puutteesta johtuen ulkopoliittinen johto ollut ymmärtänyt sotilaspoliittisia realiteetteja.²²¹

Yksi merkittävistä määrittävistä oli myös se, että maanpuolustus pyrittiin kuvaamaan koko kansan asiaksi. Useat tahot toivoivat puolustuslaitoksen muuttuvan osaksi yhteiskuntaa, mutta siinä oli myös riskinsä. Kannanotot, joissa vaadittiin maanpuolustuksen nostamista päivänpolttavien ongelmien yläpuolelle, eivät soveltuneet tähän keskusteluun millään muotoa. Jos puolustuslaitos oli osa yhteiskuntaa, tulisi sen sitä myötä elää myös yhteiskuntaan liittyvien ongelmien mukaan. Tässä yhteydessä esille nousi 1960-luvun puolenvälin taloudelliset ongelmat, jotka koskivat myös puolustuslaitosta. Varusmiesten palvelusaikaa lyhennettiin tilapäisesti kustannusten säästämi-

219. Hyvärinen, Risto: Suomen puolueettomuuskysymys. Esitelmä Upseerien taloudellisen kasvatuksen kurssilla 10.9.1964. Paperikopio Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto.

220. Riuttala, Niilo: Maanpuolustus ja puolustusvoimat yhteiskuntamme eheyttäjinä. Esitelmä Upseerien taloudellisen kasvatuksen kurssilla 12.9.1964. Paperikopio Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto.

221. Pajunen 1965a, 5.

seksi. Yhteiskunnallistumiskeskustelu siirtyi koskemaan etenkin puolustuslaitoksen oloja. Ristiriitaiseksi kehityksessä nähtiin puolustuslaitoksen autoritääriinen johtamistapa ja henkilöstöä koskevat rajoitukset varsinkin poliittiseen toimintaan osallistumisen osalta sekä varusmiesten oikeudelliset ja sosiaaliset asiat. Näitä asioita käsitellään tarkemmin puolustuslaitoksen sisäistä kehittämistä koskevissa luvuissa.

Koko kansan asia -teema nousi vahvasti esille puolustuslaitoksen kirjoituksissa jo 1960-luvun vaihteessa. Muun muassa reservin upseereille ja aliupseereille tarkoitettussa kirjassa vuonna 1962 tuotiin esille maanpuolustuksen perusteita. Kirjan laatimisen oli puolustusvoimain komentaja hyväksynyt. Kirjan toisessa ja kolmannessa painoksessa samalta vuodelta oli mielenkiintoinen ero. Kolmannessa painoksessa oli kursoroitu keskeisiä sanoja, joiden ilmeisesti haluttiin välittyvän ydinsanoina lukijoille. Näitä käsitteitä olivat maanpuolustuskyky, maanpuolustustahto, vapaus, turvallisuus ja hyvinvointi. Lisäksi samassa luvussa olivat vielä käsitteet puolueettomuus, perusoikeuksia, yhteiskunnallinen vastuu ja vapaaehtoisesti. Nämä kaikki käsitteet johdattiivat siihen johtopäätökseen, että ”nykyaikainen maanpuolustus ei ole vain sotilaiden ja puolustuslaitoksen asia, vaan se vaatii jokaiselta meiltä henkilökohtaista kannanottoa ja ymmärtämystä”.²²²

Puolustuslaitoksen juhluvuonna 1968 kesäkuussa tämä yhteiskunnallinen lähestyminen oli havaittavissa joukkotiedotusvälineissä. Myöhemmin tarkemmin käsiteltävissä diskursseissa tunnistettiin turvallisuuspoliittisen käsityksen muodostamisen merkitys, erilaisten puolustuspoliittisten vaihtoehtojen pohdinta ja puolustusvoimien ylimmän johdon pyrkimys seurata kehitystä uudistusten muodossa. Näitä pidettiin muun muassa Saimaan Sanomien pääkirjoituksessa edistysaskelina siihen, että ”puolustusvoimat ovat kehittyneet luokka-armeijasta demokraattisen yhteiskunnan osaksi” ja ”puolustusvoimat on entistä paremmin sopeutumassa muuhun yhteiskuntaan”.²²³ Tämän perusteella voidaan tulkita, että turvallisuuspolitiikan käsitteen määrittämisen ja jalkauttamisen yhteydessä esille tulleet asiat olivat jo vaikuttaneet yleiseen käsitykseen puolustuslaitoksesta, vaikka useat yhteiskunnan muutokseen liittyvät asiakokonaisuudet olivat vasta tulossa osaksi maanpuolustusta ja yhteiskunnallista kehitystä koskevaan diskurssiin.

Sadankomitealaiset, joista seuraavassa luvussa enemmän, sen sijaan näkivät vuonna 1966, että kaikella vallankäytöllä ja instituutioilla oli taipumus itsenäistyä ja alistaa muut palvelemaan itseään. Armeijat olivat muodostaneet voimallaan eräänlaisia valtioita valtioiden sisälle ja mielikuvat päätöksenteon autoritaarisuudesta ja hallitsemattomuudesta olivat historian saatossa juurtuneet syväälle. Puolustuslaitos ja sen yhdensuuntaiseksi mainittu propaganda oli esimerkki tällaisesta irtaantuvasta voimasta,

222. Nykyajan reservin upseeri ja aliupseeri. 2. painos maaliskuussa, Toim. O. Nuutinen ja L. Saressalo, Oy Länsi-Savo 1962, 9–12; Nykyajan reservin upseeri ja aliupseeri. 3. painos heinäkuussa, Toim. O. Nuutinen ja L. Saressalo, Oy Länsi-Savo 1962, 9–12.

223. Puolustusvoimat ja yhteiskunta. Pääkirjoitus Saimaan Sanomat 5.6.1968; Ks. myös Tärkeä koulumuoto. Pääkirjoitus Kymen Sanomat 5.6.1968; Uudistusten tiellä. Pääkirjoitus Länsi-Savo 5.6.1968.

josta tulisi itsetarkoituksensa myötä kansakunnan itsenäisyyden symboli. Edelleen tällaiseen itsenäisyyden perikuvaan yhdistettiin isänmaan käsite, joka sai tässä yhteydessä vanhan ja negatiivisen vivahteen. Kansallisvaltion merkitys oli heidän mielestään pienenemässä.²²⁴

Taitavuutta tai sattumaa osoitti se, että virallisen turvallisuuspolitiikkakäsitteen määrittelyssä ei käytetty sellaisia sanoja, jotka aiheuttivat ajalle tyypillisesti ristiriitaisia tunteita. Yksi tällainen käsite oli juuri *isänmaa*. Sotien aikana yhteiskuntavastuussa olleet sukupolvet olivat oppineet kodin, uskonnon ja isänmaan merkityksen. Nämä sanat sisälsivät valtavan tunnelatauksen, jossa yhdistyi sodan aiheuttamat pettymykset, pelot ja kauhut. Toisaalta sanat kuvastivat sitä pientä toivoa, joka pienen maan kohtalon kysymyksien edessä oli aina ollut voimana. Talvi- ja jatkosodan sanotaan umpeuttaneen sisällissodan arvet yhteiseen voimankoitukseen juuri kotien ja isänmaan puolesta.

Isänmaan puolesta taistelleet selvisivät myös 1940- ja 50-lukujen vaaran vuosista, evakkojen asuttamisesta ja yhteiskunnan jälleenrakentamisesta. Kaikki sodan kokeneista ihmisistä ei voinut ymmärtää, että osa heidän kasvattamastaan sukupolvesta oli valmis uhmaamaan menneisyyttä ja esittämään esimerkiksi isänmaan merkityksestä uudenlaisia tulkintoja varsinkin, kun ne poikkesivat aikaisemmista merkityksistä kriittiseen suuntaan. Nuoria ja radikaaleja sukupolvia olivat valmiit tukemaan myös maanpuolustusasioissa oppositioon jääneet puolueet. Puolustustahdon kasvatamiseen liittyvään diskurssiin sisällettynä käsittelen maanpuolustuksen henkiseen kehittämiseen keskittynyttä Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukuntaa, jonka syntyvaiheita on Johanna Rainio-Niemi tutkimuksessaan käsittelety. Henkisen maanpuolustuksen kehittämisen suunnittelussa isänmaallisuudella ja maanpuolustushengellä oli yhtäläisyyttä juuri koko kansan asian kanssa.²²⁵

Sodat kokeneille sukupolville oli vaikea hyväksyä isänmaan uudenlaista määrittelyä, mutta sitä se oli myös upseeristolle. Isänmaan puolesta elettiin ja kuoltiin, eikä kenellekään näyttänyt tulleen mieleenkään lähteä tätä lähtökohtaa uudelleen määrittelemään ainakaan julkisesti. Isänmaassa itsessään ei ollut mitään huonoa tai arvosteltavaa, ja nyt julkisesti pyrittiin nakertamaan sitä koettua yhteishenkeä, jonka puolesta voitokkaasti taisteltiin talvisodassa. Isänmaa-sanaa käytettiin erityisesti erilaisten maanpuolustuspäivien yhteydessä ja niissä esitetyissä juhlapuheissa. Tätä kautta isänmaa-sanaan rinnastui maanpuolustustahto, joka tässä yhteydessä oli yhtä kuin järkkymätön halu osallistua maanpuolustustyöhön esimerkiksi asevelvollisuuden kautta. Tällöin siitä olisi tullut osa arkielämän todellisuutta, ja maanpuolustuksesta olisi tullut jokapäiväisen elämisen peruspilari. Yksilöllistyvässä maailmassa, myös Suomessa, isänmaata oli varsin vaikea määritellä. Siksi varsin usein kanta-aottavat puheet ja kirjoitukset saivat kriittisen vastaanoton. Usein kävi myös niin, että tähän taisteluun liittyvät kannanotot kääntyivät esittäjilleen negatiivisiksi.

224. Flemming, Tarja – Kaartinen, Niilo – Salonen, Simo: Miksi Sadankomitea? Artikkelit Ylioppilaslehti 14.5.1966.

225. Rainio-Niemi, 266, 281.

2.2.6 Maanpuolustuskritiikin muodostajat

Se mitä pidetään kritiikkinä, on merkittävästi riippuvainen näkökulmasta. Tässä yhteydessä kritiikki tuleekin nähdä enemmän vastauksena virallisiin kannanottoihin kuin vastakkaisen näkemyksen muodostamisena. Tämä näkökulmallinen ero on tärkeää ymmärtää, koska vastaavasti vastakkaisia näkemyksiä toimijoiden rooleista esiintyi merkittävässä määrin. Esimerkiksi osa puolustuslaitoksen edustajista piti rauhantutkimusta ja siihen liittyvää keskustelua tarpeettomana tai vaarallisena valtion turvallisuuden kannalta. Luonnollisesti tällaisen ajatteluketjun takana oli myös oman aseman uhatuksi kokeminen.

Kritiikin ja vastakohtien muodostajia on vaikea eritellä, mutta muutamia keskeisiä tulkintoja voidaan tehdä. Vastakohtien perinteisessä mielessä käsitettävälle sotalaitokselle muodostavat erilaiset ”rauhanjoukot”, mitä nimeä myös Pajunen tästä moninaisesta ryhmästä käytti.²²⁶ Lisäksi rauhantutkimuksen piirissä esiintyi suuri määrä kirjoittajia, joiden suhtautuminen turvallisuuspolitiikkaan vaihteli asiallisesta hyvin tunnepitoiseen ja siten vähemmän asiapitoisiin kannanottoihin.²²⁷

Valtiollista turvallisuutta ja sen tarpeita määritteli perinteisesti ulkopoliittinen johto. Koska valtiollisen turvallisuuden yhtenä osa-alueena oli puolustuslaitos, oli sen edustajilla yleensä vahva sananvalta sotilaalliseen turvallisuuteen liittyvissä asioissa. Tällaisten sotilaallista turvallisuutta korostavien ajatusten rinnalle ilmestyi rauhantyyöhön liittyviä ajatuksia. Sodan ja rauhan ollessa toisilleen vastakohtat, myös niiden käsittelystä tuli väistämättä vastakohtia varsinkin yleisön silmissä.²²⁸

Turvallisuuspolitiikan ja rauhantutkimuksen varsinaiset tavoitteet ymmärrettiin pitkälle samoiksi, mutta keinot tavoitteiden saavuttamiseksi erosivat merkittävästi. Vuonna 1963 perustettu Sadankomitea oli kansainvälinen ilmiö. Se oli merkittävä vastadiskurssin tuottaja. Sadankomitealaisten, joita oli lukuisa joukko erilaisista ryhmistä, keskeiset kannanotot toiminnan alkuvuosina koskivat turvallisuutta ja puolustuslaitosta sen tuottajana.²²⁹ Sadankomitealaisten tavoitteena oli maailmanrauhan aikaansaaminen, mutta keinoina siihen olivat kansalaisten turvallisuuden tunteen lisääminen vähentämällä armeijan voimaa, merkitystä ja vaikutusvaltaa. Muina keinoina korostettiin rauhantutkimuksen merkitystä, jota ei saanut käsittää heidän mukaansa sotastrategian alalajiksi. Rauhantutkimuksen tavoitteeksi asetettiin sodan ja konfliktien syntymiseen ja motiiveihin liittyvän tiedon saaminen, jota tuottamaan tulisi saada eri alojen asiantuntijoita. Sotilaita ei siihen tehtävään kelpuutettu.²³⁰

226. Pajunen, Aimo: Rauhan kallis asia. Artikkelit Suomen Kuvalehti 28.1.1966 (1966d).

227. Ks. esim. Linkola, Pentti: Isänmaan ja ihmisen puolesta. Paavo Heinon kirjapaino, Helsinki 1960, liite 3. Kirjasessa esitellään lyhyesti rauhantyyön järjestötoimintaa Suomessa, ja se koettiin maanpuolustuskriittiseksi.

228. Laine, Pekka: Turvallisuuspoliittinen tutkimus – rauhantutkimus. Artikkelit Ylioppilaslehti 29.1.1965.

229. Joenniemi 1982, 3–9.

230. Flemming – Kaartinen – Salonen.

Sadankomitea aloitti näytenumerolla rauhanpoliittisen aikakauslehden julkaisemisen vuonna 1966. *Ydin*-nimellä vuodesta 1967 alkaen lehti ilmestyi 4–7 kertaa vuodessa ottaen kantaa muun muassa turvallisuuspolitiikkaan kansallisesti ja kansainvälisesti. Lehdessä kirjoitettiin kannustavasti aseistakieltäytymisiin liittyen varsinkin vuosikymmenien vaihteessa, jolloin se sai negatiivisen maineen asevelvollisuutta kannattavien keskuudessa.²³¹

Vuosina 1966–1967 *Ydin*-lehdissä julkaistut kannanotot suomalaisen turvallisuuspolitiikkaan eivät olleet mitenkään vastakkaisia puheenvuoroja viralliseen määrittelyyn verrattuna. Artikkelit noudattelivat teemoilta samoja asioita, mutta niiden asioiden esittämissävy oli kriittisempi virallisesti esitettyihin teemoihin. Artikkeleiden kirjoittajat olivat selkeästi perehtyneet virallisesti esitettyihin näkökulmiin ja pystyivät esittämään niihin perusteltuja kannanottoja. *Ydin*-lehden turvallisuuspolitiikka koskevissa artikkeleissa ei vuosina 1966–1967 ollut luettavissa niin kärkevää esitystapaa kuin myöhemmin 1970-luvun vaihteessa.

Sadankomitea koettiin vastaiskuksi vahvaa puolustuslaitosta vastaan. Sadankomitea toimi suoranaisena oppositontina varsinkin Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan suuntaan. Kun toukokuussa 1965 Sadankomitea perustettiin Lappeenrantaan, *Kansan Uutiset* uutisoi tapahtumaa uudenaikaisena aluevaltauksena. Ennen Lappeenrantaan komiteoita oli perustettu Helsingissä, Tampereella, Turussa ja Porissa. Lappeenrantaan perustettu komitea oli hyvä saavutus, vaikka jäseniä perustamisen yhteydessä liittyi alle kaksikymmentä. Lappeenranta oli varuskuntakaupunki, joka lehden mukaan ”oli henkisesti sulkeutunut”. Varuskuntakaupungissa perinteet olivat lehden mukaan lujassa ja Sadankomitea olisi tälle yhteisölle vaarallinen ja kokonaisuutta rikkova solu, ”sanalla sanoen välttämättömyys”.²³²

Helsingin Sadankomitea julkaisi vuonna 1967 myös oman puheenvuoronsa puolustuspolitiikan perusongelmista ja esitti kritiikkiä valtion harjoittamaa puolustus-

231. Hallman, Kristiina: Tottelisinko? Suomalaista Sadankomiteaa vuodesta 1963. Suomen Sadankomitealiitto ry. 1986, 20–23; Ks. lisäksi <http://fi.wikipedia.org/wiki/Sadankomitea>. 7.4.2008. Sadankomitea on suomalainen antimilitaristinen, puoluepoliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton rauhanjärjestö. Tavoitteekseen se ilmoittaa muun muassa aseidenriisun, yleisen asevelvollisuuden lakkauttamisen, yhteiskunnan militarististen rakenteiden purkamisen, turvallisuuspolitiikan muuttamisen niin, että sen lähtökohta on kansalaisten hyvinvointi, sekä kansainvälisen yhteistyön lisääminen. Sadankomitea perustettiin 1963. Idean toivat Englannista Kalevi Suomela ja Osmo Apunen. Esikuvana oli Committee of One Hundred ja etenkin sen puheenjohtaja, filosofi Bertrand Russell. Tarpeen uudelle rauhanjärjestölle synnytti se, että Rauhanpuolustajia pidettiin Neuvostoliiton peitejärjestönä ja kristillishenkistä Rauhanliittoa liian vanhojen ihmisten järjestönä. Sadankomitealaiset alleviivasivat poliittista ja uskonnollista sitoutumattomuuttaan. Järjestö kritisoi perinteistä ”automaattisesti opittua” isänmaallisuutta ja haki turvallisuuspoliittiselle ajattelulle rationaalisia perusteita. Komitean kasvun vuosia olivat etenkin 1964–1965. Vuonna 1966 perustettiin *Ydin*-lehti ajamaan sadankomitealaista asiaa. Sadankomitean ydinpiiriin kuuluivat muun muassa Ilkka Taipale, Johan von Bonsdorff, Kati Peltola ja Jaakko Blomberg. Sadankomitea puolusti aseistakieltäytymiseen yllyttäviä puheita helmikuussa 1969 pitäneeltä Erik Schüllerillä ja alkoi kerätä ns. yllytysadressia vastustukseen sitä, että aseistakieltäytymiseen yllyttäminen oli laitonta. Adressiin kirjoittivat nimensä esimerkiksi Kaj Chydenius, Jörn Donner, Ville Komi, Pentti Laine, Paavo Lipponen, Ilkka Taipale ja Erkki Tuomioja. Seurauksena olivat ns. yllytysaikeudenkäynnit. Sadankomitean hegemonia nuoren älymystön parissa murtui perustajiin kuuluvan Kalevi Suomelan mukaan 1969–1970, kun vasemmisto järjestäytyi uudelleen Tšekkoslovakian miehityksen jälkimainingeissa. Taistolaisuus nousi hallitsevaksi vasemmistolaiseksi suuntaukseksi yliopistomaailmassa. Järjestö jatkoi silti toimintaansa ja muun muassa Erkki Tuomioja vaikutti komiteassa. Uutta intoa toimintaan toivat keskimatkan ydinohjusten vastainen liikehdintä 1980-luvulla ja Irakin sodan vastainen toiminta 2000-luvulla; Apunen, 216.

232. Lindsten, Leo: Sadankomitea tuli Lappeenrantaan. Artikkelit *Kansan Uutiset* 29.5.1965.

politiikkaa kohtaan²³³. Puheenvuoro luovutettiin virallisesti puolustusministeri Sulo Suorttaselle ja sitä olivat luovuttamassa Sadankomitean edustajina tutkimussihteeri Paavo Lipponen, pääsihteeri Kalevi Suomela ja päätoimittaja Ilkka Taipale. Komitean puheenvuoro oli laadittu ennen puolustusneuvoston *Maanpuolustuksen tienviitatt* -teoksen julkaisua, mutta julkaiseminen sattui samaan ajankohtaan. Komitean edustajat totesivat, että vihdoinkin valtio oli saanut vastattua toistuviin vaatimuksiin julkaisemalla periaatteellisen kannanoton puolustuspolitiikasta. Sadankomitean puheenvuoro oli kuitenkin ajankohtainen vertailukohta viralliselle kannanotolle.

Sadankomitean puheenvuoron keskeiset teemat olivat turvallisuuspolitiikan jäsenmättömyys suuren yleisön osalta, päätöksenteon epädemokraattisuus, taloudellisten resurssien käyttö ja siihen liittyvien tehtävien ja uhkakuvien vääristymät sekä esitykset puolustuspoliittisen toiminnan kehittämiseksi. Tulkittaessa puheenvuoroa 40 vuotta myöhemmin voidaan todeta, että sen laatijat olivat hyvin perehtyneet niihin keskeisiin asiakokonaisuuksiin, joita puolustuspoliittisesti voitiin pitää tärkeinä. Huolimatta siitä, että puheenvuoro sisälsi puolustuslaitokselle kielteisiä esityksiä²³⁴, oli se ajankohtaisuudessaan puolustuspoliittisten päätöksentekijöiden hyödynnettävissä. Asiakirjassa korostettiin kehitteillä olevan turvallisuuspoliittisen ajattelun julkisen hyväksynnän merkitystä, jotta puolustuspolitiikan tehtävistä keskusteltaisiin oikeassa hengessä. Merkittävä osuus asiakirjassa oli sodan uhkakuvan ja siihen valmistautumiseen liittyvien epäselvyyksien esille tuomisessa. Sadankomiteassa ymmärrettiin, että puolustuslaitoksen tehtävät ja materiaaliset vaatimukset olivat ristiriidassa sellaisen uhkakuvan kanssa, jossa vastustaja käyttäisi ensisijaisesti ydinasettaan Suomea vastaan. Puheenvuoron laatijat olivat perillä kehitteillä olevasta ”yllätyshyökkäyksen torjunta” -tehtävästä, jonka mukaisesti Suomeen ensisijaisesti kohdistuva sotilaallinen uhka oli pienin joukoin ja tavanomaisin asein tehtävä yllätyksenomainen hyökkäys. Aiheellisesti he esittivät teorian ja käytännön eron. Vaikka puolustuspoliittisesti puhuttiin yllätyshyökkäyksestä ydinsodan sijaan, käytännössä harjoiteltiin ”bensiiniräjähdyksien” aiheuttamilta sienipilviltä suojautumista.

Puheenvuoron toinen keskeinen osa oli puolustuspoliittisen toiminnan suhde valtiopoliittisiin ja puolustuslaitoksen tehtävään. Materiaalinen kehittäminen nähtiin passiivisena suorittamisena, jossa parlamentaarisella toiminnalla oli vain vähän osuutta. Puolustuspoliittisen kehittämisen perustaksi vaadittiin tutkimustoimintaa puolustuslaitoksesta riippumattoman tahon toteuttamana. Tutkimuksen puute nähtiin myös osasyiksi siihen, että puolustuspoliittinen keskustelu oli paikalleen pysähtynyt. Edelleen korostettiin puolustuspolitiikan kehittämisen osalta informaation tarvetta, jotta esimerkiksi puolustusmäärärahoista päätettäessä tiedettäisiin mihin rahoja

233. Sadankomitea arvostelee puolustuspolitiikkaamme. Uutinen Päivän Sanomat 1.7.1967; Puolustuspolitiikka, Sadankomitean puheenvuoro. Ydin 3/1967, 77–81.

234. Tervasmäki 1983, 64. Tervasmäen tutkimuksen mukaan Helsingin Sadankomitean esityksessä korostettiin voimakkaasti niin sanotun aseettoman maanpuolustuksen merkitystä aseisiin turvaavan järjestelmän parempana vaihtoehtona. Huolimatta siitä, että puheenvuorossa käsiteltiin myös aseetonta maanpuolustusta, ei se ollut ”voimakkain” esille tuotu asia.

oikeasti tarvitaan tai käytetään. Myöskään aseelliselle maanpuolustukselle vaihtoehtoisia puolustusvaihtoehtoja ei unohdettu mainita rauhantutkimuksen ja -toiminnan merkityksen korostamisessa.²³⁵

Sadankomitean piiristä nousi myös ajatus suomalaisen rauhantutkimuksen tarpeellisuudesta ja ongelmista seuraten kansainvälistä ajattelua ja esikuvia.²³⁶ Rauhan- ja konfliktintutkimuksen kehittämisen selvittämiseksi asetettiin kesällä 1965 komitea, joka sai työnsä valmiiksi tammikuussa 1966. Puheenjohtajansa professori Jan-Magnus Janssonin johdolla komitea päätyi esittämään kymmenjäsenisen rauhan- ja konfliktintutkimuksen neuvottelukunnan asettamista edistämään aiheeseen liittyvää toimintaa. Edelleen neuvottelukunnan olisi tullut perustaa tutkijanvirkoja ja jakaa apurahoja alan tutkijoille. Komitea ei nähnyt mahdolliseksi perustaa rauhantutkimusinstituuttia Suomeen vielä 1960-luvulla. Mainitsemisen arvoista tässä yhteydessä on se, että neuvottelukunnan yhtenä jäsenenä oli valtiotieteen tohtori Risto Hyvärinen. Mietinnössä esiteltiin myös muita keskeisiä aikakauden tutkijoita Suomessa. Kansainvälisten konfliktien tutkijoista mainittiin Hyvärisen lisäksi Göran von Bonsdorff, Kullervo Killinen ja Klaus Törnudd. Asevelvollisuuden ja puolueitten tutkijoiksi nimettiin professori Pertti Pesonen ja dosentti Olavi Borg. Sosiologisesta näkökulmasta rauhan- ja konfliktintutkijoiksi mainittiin muun muassa professorit Erik Allardt, Antti Eskola ja Yrjö Littunen. Tästä syystä heidän kirjoituksensa ovat keskeisiä lähteitä myös tässä tutkimuksessa.²³⁷

Varsinkin 1960-luvun puolenvälin jälkeen radikaalimman pasifismin tuulet puhalsivat Yhdysvalloista ja muualta Euroopasta Vietnamin sodan seurauksena. Tuulet ylsivät myös Suomeen ja saivat aikaan vilkasta keskustelua, puolesta ja vastaan. Pohjolan Sanomat toteutti kirjoitussarjan, jossa esiintyi ihmisiä eri yhteiskuntaryhmistä. Puolustuslaitosta edustanut eversti Eero Kaartinen oli varsin suorasanainen todetessaan, että pasifismista keskustelu ei ollut mitenkään ajankohtaista. Keskeisimmät argumentit pasifismia vastaan olivat isänmaa ja kansan kohtalo. Kaartisen mielestä pasifisteja nämä asiat eivät kiinnostaneet. Toisaalta Suomen kaltaisella pienellä valtiolla ei olisi mitään merkitystä aseidenriisuntaneuvottelujen osalta, koska suurvaltojen johtavat poliitikot tekivät kuitenkin ratkaisevat päätökset. Myös puuttuminen aseidenriisuntaan Suomessa olisi osoittanut tyytymättömyyttä ja luottamuspulaa omaa ulkopoliittista johtoa kohtaan. Kolmas näkökulma, jolla Kaartinen pasifismin merkitystä vähätteli, oli puolustuslaitoksen asema, joka budjettivarojen valossa oli varsin merkityksetön.²³⁸

235. Puolustuspolitiikka, Sadankomitean puheenvuoro. Ydin 3 /1967, 77–81.

236. Kukkonen, Antti: Tarkoituksenmukaisuuspasifismin nousu ja tuho. Sadankomitean poliittinen pasifismi ja aseistakieltäytyminen Suomessa 1966–71. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. (Valtiotieteellisen tiedekunnan kirjasto 2010), 57–64.

237. Rauhan ja konfliktintutkimuskomitean mietintö. Komiteamietintö 1965: A10 Helsinki 1965, 13; Rauhantutkimusta edistämään ehdotetaan neuvottelukuntaa. Uutinen HS 18.1.1966. Esimerkki tässäkin aiheessa otettiin jälleen muista Pohjoismaista. Norjassa rauhantutkimuslaitos oli perustettu vuonna 1959 ja Ruotsissa suunnitelmat tutkimusinstituutin perustamisesta olivat vireillä.

238. Eversti Eero Kaartinen: Pasifismista keskustelu ei ole mitenkään ajankohtaista. Uutinen Pohjolan Sanomat 6.1.1966.

Samassa kirjoitussarjassa esitettiin myös päinvastaisia näkemyksiä. Pasifismin kannattajat näkivät maailman varsin yksilökeskeisesti, jossa turvallisuudella oli yksilöllinen sijansa. Lähtökohtana oli muun muassa, että ”ei olisi olemassa mitään ideologiaa, jolle ihmiselämä olisi uhrattava. Sellaisen isänmaan rakkauden edellä, joka käskää tappaa toisen ihmisen, kulkee lähimmäisenrakkaus, joka kunnioittaa ihmiselämää. Kasvatuksessa lähdetään ihmisestä ja hänen tarpeistaan, halutaan kasvatuksen avulla tehdä ihmisen elämä onnellisemmaksi”²³⁹. Tämä yksilöllisen turvallisuuden ajatus jalostui tutkimusjaksolla siten, että esimerkiksi vuonna 1969 *Siviilivastarinta*-teoksessa turvallisuuden käsitteessä erotettiin osa-alueina intellektuaalinen, fyysinen, taloudellinen ja sosiaalinen. Turvallisuuspolitiikan piti pyrkiä kaikkien näiden neljän komponentin vahvistamiseen. Määritelmän mukaan tulkitun turvallisuuden mukaisesti oli ”ilmeistä, että nykyisin kansallinen turvallisuuspolitiikkamme ymmärretään maassamme liian suppeasti”.²⁴⁰ Toisaalta myös pasifistien piirissä esitettiin kannanottoja, joissa puolustusvoimat nähtiin tarpeellisina ennen kaikkea sotaa ennalta ehkäisevässä roolissa²⁴¹.

Huolimatta siitä, että kaikkien osapuolien tavoitteena oli rauhan säilyttäminen, olivat molemmat tahoillaan pitkälti juoksuhaudoissa. Ymmärtämys toisen tavoitteiden osalta oli puolin ja toisin varsin vähäistä. Näitä ennakkoasenteita rikkomaan kävi majuri Pajunen tammikuussa 1966 Suomen Kuvalehden artikkelilla, jolla hän kehotti kaikkia rauhantyöstä kiinnostuneita ryhmiä liittymään yhdessä rauhantyöhön, jota sotilaat jo omalla tahollaan tekivät. Edelleen Pajunen korosti, että ”on syytä lopettaa keskinäinen kinastelu ja käydä yhdessä oikein hartiavoimin käsiksi rauhan lujittamiseen, kukin omalla työsarallaan ja samalla toista tukien, ei kaveria kampaten. Siis rauhanjoukot yhteen ja eteenpäin, mars!”²⁴²

Kaikki eivät hyväksyneet Pajusen hyökkäyskäskyä rauhanjoukoille. Suomenmaassa Ripatti otti kantaa Pajusen kädenojennukseen pitäen sitä luonnottomana upseerilta, joka oli ammattimies. Upseerin ryhtyminen rauhantyöhön olisi ollut sama, kuin maan kaivaminen omien jalkojen alta. Eikä Ripatti myöskään uskonut siihen, että upseerit liittyisivät legioonina Pajusen ajatusten taakse. Päinvastoin. Pajusen kädenojennus otettiin vastaan varauksella, mutta sitä pidettiin myös osoituksena siitä, että armeijankin piiristä löytyy rauhanasiasta kiinnostuneita ja uskaltavat ottaa niihin julkisuudessa kantaa. Pajusen lisäksi mainittiin esimerkiksi puolustusvoimain uusi komentaja Keinonen. Pajunen tarjosi avoimen käden, joka laitettiin merkille useimmissa yhteyksissä. Kenties sillä oli merkitystä myös siihen, että Pajunen sai keskeisen

239. Lauri, Maija Liisa: Pasifismi ja militarismi. Artikkelit Pohjolan Sanomat 12.1.1966.

240. Peltola, Pekka: Kansallinen turvallisuus. Teoksessa *Siviilivastarinta*. Toimittanut Pentti Laine. Tammi, Helsinki 1969, 10–14. Peltolan mukaan isänmaa-käsite oli mystifioitu ja yritetty nostaa arvostelun sekä analyysin yläpuolelle.

241. Ks. esim. Kesälähti, Timo: Tokko sota on väistämättömyys ja herran lahja. Artikkelit Pohjolan Sanomat 12.1.1966.

242. Pajunen 1966d.

roolin turvallisuuspoliittisen käsitteen luomisessa ja ennen kaikkea sen välittämisessä useissa erilaisissa yhteyksissä.²⁴³

Vastineessaan Pajunen korosti yhteistoiminnan merkitystä ja vastakkain asetteluiden vaaroja. Hän vetosi pääministeri Johannes Virolaisen Lohjalla tammikuussa esittämään toteamukseen, jossa Virolainen oli korostanut, ettei toimintalinjojen välillä ollut ristiriitaa. Edelleen Virolainen korosti, että oli väärin luoda sellaisia vastakkainasetteluja kuten maanpuolustus – rauhantutkimus, maanpuolustusjärjestöt – rauhajärjestöt tai maanpuolustuksen lujittaminen – aseidenriisunta.²⁴⁴ Todellisuus vain oli niin, että edellä esitettyjä vastakohtaisuuksia esiintyi jatkuvasti niin julkisessa sanassa kuin yksityisissä mielipiteissä.

2.2.7 Sukupolven vaihdos

Yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa uutta oli myös se, että upseeristosta nousi esille kannanotoissaan aktiivisia henkilöitä. Tosin kaikki upseerit eivät nähneet aktiivisuutta hyvänä²⁴⁵. Upseeristoa oli totuttu pitämään mustavalkoisena oman asiansa ajajina, jotka eivät mielellään ottaneet kantaa vähänkään poliittisiin asioihin. Kriittiset kannanotot julkisuudessa hyväksyttiin, kunhan ne koskivat puolustuslaitoksen materiaalista tilaa. Tosin tähänkin presidentti Kekkonen otti tiukan linjan kieltäessään kenraaleilta materiaalihankintoja ja -rahoja kriittisesti arvostelevat kannanotot²⁴⁶. Tätä vuonna 1965 annettua käskyä noudatettiin vain tarvittavilta osin, mutta tieto oli kyllä välittynyt ylimpään johtoon. Tätä johtopäätöstä tuki myös Ruotuväen vuoden 1968 kesäkuun juhlanumero, jossa käsiteltiin puolustusvoimia laaja-alaisesti puolustusvoimien 50-vuotisjuhlien yhteydessä. Tuossa numerossa haastateltiin lähes jokaista puolustusvoimien ylimpään johtoon kuulunutta kenraalia, jotka kukin saivat esittää yhden uudistustoiveen. Tarkoituksena oli murskata myytti ”jarrumiesten armeijasta”. Päämajamestarina toiminut kenraalimajuri Kai Halmevaara esitti oman toiveensa siten, että ”vastatessani tehtyyn kysymykseen haluan päämajamestarina valita uudistustoiveita täynnä olevasta tynnyristä puolustusvalmiuteen olennaisesti vaikuttavan. Kun määrärahaatoivomukset ovat kiellettyjen listalla, niin siirryn toiseen äärimmäisyyteen: asenteet eivät vielä maksa mitään”.²⁴⁷

243. Ripatti, Aku-Kimmo: Upseeri rauhantyössä. Artikkel Sm 10.2.1966 (1966a); Mankki, Heini: Armeijako rauhantyöhön? Artikkel Sm 8.2.1966. Mankin kirjoituksessa merkillepantavaa oli se, että hän kuvasi turvallisuuspolitiikan keinoksi, jolla kukin maa pyrki oman suvereniteettinsa turvaamiseen niin rauhan kuin sodan oloissa. ”Siinä on mielestäni ensisijainen osuus ulkopoliitikalla, jolla pyritään estämään aseellisten konfliktien syntyminen. Toisella sijalla vasta on maanpuolustuspolitiikka, johon myös väestönsuojelu liittyy”. Tässä yhteydessä turvallisuuspolitiikan määrittely onnistui virallisen linjan mukaisesti.

244. Pajunen, Aimo: Käsi kädessä. Artikkel Sm 18.2.1966 (1966e).

245. Korte, Olavi: Poliitiikkaako kasarmeihin? Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 9 1965; Ruutu, Juhani: Kuuluuko puolustuksen puolustus puolustuslaitokselle? Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 12 1965.

246. Jyränki, Antero: Kolme vuotta linnassa. WSOY, Helsinki 1990, 150–151; Visuri 2010, 120–121.

247. Kehittyvä puolustuslaitos. Ruotuväki n:o 11, 22–23.

Halmevaara olikin poikkeus haastateltavien joukossa. Hän kritisoi vahvasti sitä, että puolustuslaitoksen materiaalista tilannetta surkutellaan ja etsimällä etsitään siitä puutteita tai heikkouksia. Sen sijaan 25 haastatelluista 12 esitti toiveen, joka liittyi määrärahoihin tai materiaalsen valmiuden kehittämiseen. Puutelista oli siten varsin pitkä ja siinä oli toiveita laidasta laitaan. Tietysti haastatteluista näkyi jokaisen erikoisala, koska haluttiin kuljetusvälineitä, hevosia, radioita, rokotteita ja sotilaskappeleita. Määräraha-asioihin uskalsivat ottaa kantaa muun muassa tulevat puolustusvoimain komentajat Kaarlo Leinonen ja Lauri Sutela.²⁴⁸ Muita käsiteltäviä asioita olivat koulutus ja asevelvollisten fyysinen kunto. Kenraalien joukossa oli myös kaksi sellaista, jotka toivoivat puolustuslaitoksen saavan lisääntyvässä määrin koko Suomen kansan arvostuksen ja ymmärryksen osakseen.

Turvallisuuspolitiikasta käytyyn keskusteluun vaikutti, kuten muuallakin yhteiskunnassa, puolustusvoimissa kiihtyvällä vauhdilla tapahtumassa oleva sukupolven vaihdos. Vielä 1960-luvun alussa komentaja- ja esimiestehtävät olivat sodassakin keskeisissä tehtävissä palvelleiden upseerien hallussa, mutta vakinaisesta palveluksesta eroamiset olivat voimakkaasti lisääntymässä. Uutiskynnyksen ylittyminen ja spekulatiot mahdollisista muutoksista nousivat esille vuonna 1965, kun huomattiin, että yksistään vuosina 1965–1966 oli siirtymässä eläkkeelle yhdeksän kenraalia keskeisiltä paikoilta pääasiassa Pääesikunnasta²⁴⁹. Samalla tavalla tapahtui maakunnissa, joissa sotilaslääniä komentajat vaihtuivat yksi toisensa jälkeen.

Merkityksellisen tästä sukupolven vaihdosta tekee se, että sodan käyneet ja kokeneet upseerit tiesivät tarkalleen mitä sotilailta ja puolustuslaitoksen materiaailta edellytetään sodassa menestymiseksi.²⁵⁰ Sotaa käymättömien upseerien suhteellisen määrän kasvaminen aiheutti näkemyseroja huolimatta siitä, että aivan ylimmissä tehtävissä sotakokemusta oli vielä 1980-luvulle saakka. Urho Hyvärinen otti osaa Sotilasaikakauslehdessä vilkkaana käytyyn tervehtimispakkokeskusteluun vuonna 1968 tiivistäen samalla sukupolvien välisen ajattelueron. Hyvärinen kirjoitti, että ”sotaan osallistuneita upseereita leimaa ankara subjektiivisuus ja oman ympäristön erikoispiirteiden, jopa omakohtaisesti koettujen yksittäistapauksien yleistäminen. Omasta mielipiteestä poikkeavat ajatukset aiheuttavat heti niin voimakasta närkästystä tai halveksuntaa, että vastapuolen esittämiä näkökantoja ei voida arvostella asiallisin perustein”.²⁵¹ Sinällään tällainen yksisilmäisyys oli perusteltua, mutta muuttuva yh-

248. Sama.

249. Yhdeksän kenraalia siirtyi eläkkeelle tänä ja ensi vuonna. Uutinen Al 17.8.1965.

250. Esimerkiksi vuonna 1965 puolustusvoimain komentajaksi valittu Yrjö Keinonen oli syntynyt vuonna 1912 ja palveli jatkosodassa komppanian päällikön ja pataljoonan komentajan tehtävissä. Vuonna 1974 komentajaksi valittu Lauri Sutela syntyi vuonna 1918 ja toimi Keinosen tapaan jatkosodassa komppanian päällikkönä ja pataljoonan komentajana. Sotakokemusta oli myös Risto Hyvärisellä, joka syntyi 1926 ja palveli vapaaehtoisena jatkosodassa IsK 41, ItR1 42–43, TykKoulK 44 ja Syvärillä KTR2:ssa 1944. Samalla tavalla Jaakko Valtanen (syntyi 1925) palveli jatkosodassa 7RPr, ErRLsto Karjalan kannas 41, UudRRPr 42–43, IsuomRPr 44. Sen sijaan Aimo Pajunen syntyi vasta 1931.

251. Hyvärinen, Urho: Mielipiteet ristissä. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 1 1968. Hyvärisen kirjoituksen yhteydessä Sotilasaikakauslehden toimitus kirjoitti, että ”toimitus katsoo, että tällä erää on tervehtimisestä vaihdettu ajatuksia riittävästi, ja lopettaa tästä aiheesta keskustelun toistaiseksi tähän”.

teiskunta ei tällaista mustavalkoista tulkintaa hyväksynyt. Vaikeuksia aiheuttivat myös sodankuvan muutokset ydinaseaikakaudella, koska Suomen mahdollisuuksiin puolustautua ydinasetta vastaan ei uskottu. Näiden näkemysten kohtaaminen aiheutti suuria vastakohtaisuuksia.

Vakinaisesta palveluksesta eronneet upseerit muodostivat merkittävän osanottajajoukon turvallisuuspolitiikasta ja puolustuslaitoksesta käytävään keskusteluun. Heidän näkökulmansa oli usein varsin pessimistinen kaiken kehityksen toteutumisesta²⁵², vaikka tietysti oli myös yksittäisiä poikkeuksia²⁵³. Kirjallisissa kannanotoissa pääpaino oli materiaalsen tilanteen kuvaamisessa heikoksi ja riittämättömäksi. Edelleen korostettiin valtiosopimusten velvoitteita ja kuvattiin kansainvälisen tilanteen kehittymisen näkemyksille sopivalla tavalla.

Tämä edellä kuvatun ”sotakonelinjan” edustajat olivat erittäin maanpuolustushenkisiä ja edellä kerrotulla tavalla hyvin tietoisia siitä, millaista puolustuslaitosta Suomen kaltainen maa olisi tarvinnut toisen maailmansodan aikana²⁵⁴. Näytti siltä, etteivät he pysyneet 1960-luvun yhteiskunnallisessa muutoksessa mukana. Niitä yhteiskunnallisia muutoksia, jotka ohjasivat myös puolustuslaitoksen tulevaa kehitystä, he eivät ymmärtäneet tai halunneet ymmärtää. Tämän sotakonelinjan maanpuolustusmyönteisyyden voisinkin tulkita tukeneen virallista turvallisuuspoliittista määrittelyä, mutta sitä se ei kaikin muodoin ollut. Näissä sotakonelinjan kirjoituksissa oli vuosikymmenien takaa kantautuva kaiku. Edellä esitettyjä näkökulmia perusteltiin isänmaalla, joka ei enää tarkoittanut kaikille samaa. Vuosikymmenien takaa kaikuivat ne askeleet, joiden haluttiin jo hiljalleen vaikenevan. Heidän epäonnekseen keskitysmaarsien tilalle tulivat rauhanmarssit ja aseiden nimeen vannomisen sijaan haluttiin kaikkialle rauhaa. Toisaalta nämä yhden asian miehet vaikuttivat turvallisuuspoliittiseen keskusteluun maanpuolustuksen kannalta positiivisesti siinä suhteessa, että he ylläpitivät materiaali- ja taloudellista keskustelua. Aina sopivin ajoin, ennen kaikkea budjettikeskustelujen yhteydessä, he ottivat esille puolustuslaitoksen surkean materiaalsen tilanteen.

Miksi se ei kuitenkaan sopinut viralliseen määrittelyyn? Siksi, että uuden turvallisuuspoliittisen määrittelyn tärkein asia ei ollut enää puolustuslaitoksen materiaali- ja taloudellinen tilanne, vaan yhteiskunnalliset suhteet ja osuus ennalta ehkäisevässä toiminnassa ulkopoliittikan rinnalla. Rivien välistä pystyi lukemaan näiden kahden ajattelutavan

252. Ks. esim Laurila, Bror: Uudistuksia – mutta ovatko ne myös parannuksia. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 3 1965. Majuri evp Laurila otti kantaa Kiljavan varusmieskasvatuksen seminaarissa esille tullessiin uudistusajatuksiin, kuten tervehtimispakon poistamiseen. Lisäksi Laurila suhtautui varsin pessimistisesti luottamusmiesjärjestelmään, jonka käyttökokemuksia muissa maissa oli esitetty.

253. Öhqvist, H: Sananvapaus puolustusvoimissa. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 10 1965. Kenraaliluutnantti Öhqvistin mielestä ”se nyt vielä puuttuisi, jos sotilaiden suut tukittaisiin kerta kaikkiaan!”. Kirjoituksensa hän päättää toteamukseen, että ”olisi tosiaan aika, että meidänkin puolustuslaitoksessamme ”muutoksen tuuli” vihdoin pääsisi vapaasti puhaltamaan tässä kosketellussa asiassa”.

254. Ks. Urho Kekkosen päiväkirjat 3, 200. Kekkosen suhtautumista sodan käyneisiin sotilaisiin kuvaa hyvin päiväkirjan toteamus vuodelta 1971: ”Jos joku minulle sanoo, että sodan käyneenä sotilana vihaa sotaa ja haluaa rauhaa, on syytä vastata, että höpö höpö”. Kekkosen oli ollut pääasiallisesti tekemisissä vanhemman sukupolven upseerien kanssa.

kilpailevan keskenään. Sotakonelinja nosti edelleen esille perinteistä käsitystä upseerista kodin, uskonnon ja isänmaan puolustamisessa. Mitään pahaa siinä ei ollut, mutta se oli sellaista kieltä, jonka varaan oli vaikea rakentaa tulevaisuutta.

Sotakonelinjan rinnalle alkoi nousta uusi sukupolvi. Tämäkin ilmiö oli osa koko yhteiskunnassa vaikuttavaa muutosta.²⁵⁵ Muutamien sotilaiden aktiivisuuden pani merkille myös julkinen sana. Risto Hyvärinen ja Aimo Pajunen olivat keskeisessä asemassa luotaessa uudenlaista turvallisuuspoliittista keskustelua. Heidän vaikutuksensa lienee yhtä kiistaton kuin presidentti Kekkonen ulkopoliittinen johtajuus. Luonnollisesti Kekkonen vaikutti merkittävästi turvallisuuspoliittisten käsitteiden määrittämiseen kulissien takana²⁵⁶, mutta osoitti valtiopäämiesmäisyyttä ottamalla harkitusti julkisuudessa kantaa lehtikirjoituksiin. Kuitenkin hänen päiväkirjansa ja arkistonsa osoittavat, että hän seurasi tiiviisti lehdissä käytävää keskustelua. Edelleen voin tulkita, että päiväkirjan välissä olevien lehtileikkeiden sisällöt eivät olleet merkittävästi ristiriidassa hänen ajatuksiensa kanssa. Saivathan Hyvärinen ja Pajunen jatkaa aktiivista osallistumistaan turvallisuuspoliittisessa keskustelussa.²⁵⁷ He olivat myös Ulkopoliittisen instituutin jäseniä ja sen turvallisuuspoliittisen työryhmän vetäjiä saaden seuraajakseen Paavo Lipposen vuonna 1969.²⁵⁸

2.3 Salaamisesta tiedottamiseen

Osallistuminen julkiseen keskusteluun ei ollut mitenkään helppoa. Sotaväki piti jo itsessään siitä huolen. Vuonna 1965 valmisteltiin sotaväen rikoslain muutosta, jossa otettiin kantaa muun muassa sotilaiden julkaisutoimintaa koskeviin määräyksiin. Valmisteilla olleen esityksen mukaan sotilaat eivät ilman esimiehen lupaa olisi saaneet julkaista kirjoituksia tai esittää muuten julkisesti ajatuksiaan, jos ne olisivat koskeneet sotilaallisia, maanpuolustuksellisia, sisä- tai ulkopoliittisia asioita. Määräyksien rikkomisesta olisi seurannut rangaistus. Tällaisessa hengessä laadittu esitys kuvasti hyvin aikakauden sotilaallista toimintakulttuuria, mutta sellaisenaan se ei olisi soveltunut

255. Miettunen, 45–48.

256. Soikkasen mukaan Kekkonen suhtautumiseen vanhempiin upseereihin vaikutti myös ulkoministeriön virkamiesten antama negatiivinen kuva sotilaiden asenteista ja tavoitteista. Soikkasen mukaan tästä syystä Kekkonen käänsi katseensa nuoriin upseereihin ”vanhojen kenraalien” sijaan. Soikkanen 2003, 247.

257. Esim. luottamuksellinen raportti ”Gotlannin seminaari” 1967 Pohjoismaiden turvallisuuspoliittisista ongelmista. Urho Kekkonen vuosikirjat 1965–1972 (UKK vsk.). Urho Kekkonen Arkisto (UKA). Seminaari järjestettiin 21.–25.8.1967 ja siitä tehty raportti on päivätty kynämerkinnöillä 27.8. vastaanotetuksi. Raportin laati Keijo Korhonen. Hän totesi, että suomalaiset osanottajat oli nimetty Ulkopoliittisen Instituutin toimesta, ”lähinnä ns. turvallisuuspoliittisen tutkimusryhmän keskuudesta”. Suomalaiset osanottajat olivat ainakin tohtori Korhonen, maisteri Jaakko Blomberg, tutkimussihteeri Paavo Lipponen, maisteri Arto Mansala, maisteri Unto Vesa, maisteri Kalevi Ruhala, tohtori Klaus Törnudd, everstiluutnantti Jaakko Valtanen ja majuri Aimo Pajunen. Viimeksi mainittu piti seminaarissa esitelmän Suomen turvallisuuspolitiikasta. Yksityiskohtana vielä mainittakoon Korhosen todenneen muistossa, että ”huomattakoon, että ammattisotilaiden osuus oli jokaisen maan osanottajien joukossa melkoinen, mikä antoi leimaa keskustelulle”. Liitteenä olleen osallistujaluettelon mukaan osallistujia oli 39 henkilöä, joista sotilaita 8. Suomalaisista yhdeksästä osallistujasta kaksi oli sotilaita. Tässäkin kysymys oli mielikuvien luomisesta ja toisaalta sotilaiden läsnäolon aiheuttamasta ehkä perinteiseen poikkeavasta vaikutuksesta.

258. Apunen, 147.

ympäröivään yhteiskuntaan. Tavoitteena saattoi olla epäpoliittisuuden takaaminen, mutta tätäkin tärkeämmäksi nähtiin mielipiteiden esittämisen vapaus rajatussa määrin. Suomen Sosialidemokraatin pääkirjoituksessa esitettiin, että demokraattisen maan puolustusvoimat ei saisi olla suljettu, koska tällöin ei olisi mahdollisuutta valvoa puolustusvoimissa tapahtuvaa mielipiteen muodostusta.²⁵⁹ Avoimuuden ja tiedottamisen yhteiskunnalliseen merkitykseen sotilaat heräsivät vasta viisi vuotta myöhemmin. Tätä kokonaisuutta käsitellään tutkimuksessa myöhemmin. Esimerkkinä tästä heräämisestä ja sen tarpeesta voidaan pitää Sotilasaikakauslehdessä vuoden 1970 aikana esitettyjä useita keskustelukutsuja. Mielipidekirjoituksissa upseereita kehoitettiin tulemaan esille – osallistumaan ja taistelemaan. Nimimerkki Wilhelm esitti jopa retorisen kysymyksen siitä, että pitäisikö taistella vai antautua.²⁶⁰

Kolmanneksi uuden sukupolven edustajaksi liittyi mukaan Jaakko Valtanen. Valtasen artikkeli *Jokamiehen maanpuolustuksessa* oli eräänlainen tiivistelmä kokonaisuudesta, joka voidaan määrittää turvallisuuspolitiikkaa koskevaksi valtakurssiksi²⁶¹. Valtasella oli merkittävä rooli erityisesti Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan toimintaperiaatteiden kartoittamisessa ja suunnittelussa. Hänen laatimansa Sotakorkeakoulun tutkimustyö oli jo 1950-luvulla huomiota herättävä ja osallistumisensa 1960-luvun alussa vaikutti HMS:n toiminnan suuntalinjoihin.²⁶² Valtasen rooli puolustusvoimien tiedotusosaston päällikkönä nousi myös tiedotuksen ja opetuksen osalta keskeiseksi. Hän osallistui julkisuudessa käytyyn keskusteluun kirjoittamalla runsaan määrän artikkeleita ja pitämällä eri yhteyksissä esitelmiä, jotka ylittivät tiedotusvälineiden uutiskynnyksen.

Tiedottamisen tarpeellisuutta toi esille myös puolustusvoimain komentaja, kenraali Keinonen, jonka kaikista ajatuksista eivät kaikki aikalaiset kenraalikunnan jäsenet olleet samaa mieltä.²⁶³ *Puolustuskykymme materiaalisissa perusteissa 1968* Keinonen toi esille, miten tuolloin puolustuslaitosta koskeva keskustelu oli usein yksipuolista tai muuten asiasisällöltään epätäydellistä. Syynä tähän oli riittämätön tiedottaminen maanpuolustuksellisista asioista ja puolustuslaitoksen tapa salata sellaisetkin asiat, jot-

259. Pääkirjoitus SSd 20.8.1965.

260. Taistella vaiko antautua. Nimimerkki Wilhelm Sotilasaikakauslehti 1 1970; Niemenkari, Aimo: Osallistu – upseerina. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 3 1970. Niemenkari esitti, että tähän liittyen upseerille minimivaatimukseksi voitaisiin asettaa kuuluminen ja aktiivinen toiminta vähintään yhdessä siviilijärjestössä; Kosola, Erkki: Upseeri – tule esille ja taistele. Artikkelit Sotilasaikakauslehti 5 1970 (1970a); Palmu, Pentti: Keskustelua. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 6 1970; Väntinen, Olavi: Järkipuhetta. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 6–7 1970.

261. Jokamiehen maanpuolustus 1964.

262. Ks. Rainio-Niemi 2008; Maanpuolustustahto tutkimuskohteena – Kylmästä sodasta informaatioosotaan. Toim. Aki-Mauri Huhtinen ja Risto Sinkko. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitoksen Julkaisusarja 2, artikkelikokoelmat 12, Helsinki 2004. Kirjassa Valtasen Sotakorkeakoulun diplomityön lisäksi hänen itsensä ja Antti Eskolan näkemyksiä maanpuolustustahtoon kehityksestä.

263. Airio, 172–173.

ka olisivat tarpeen antaa kansalaisille demokraattisessa järjestelmässä²⁶⁴. Tuona aikana tämän suuntainen käsitys voitiin sujuvasti liittää yleiseen keskusteluun, jossa alkoi olla radikaalisiakin piirteitä puolesta ja vastaan. Mutta Keinonen jatkoi seuraavassa kappaleessa liittäen edellä mainitun asian sotilasjohdon suunnasta esitettyihin kannanottoihin. Tästä syystä tulkitsem, että esipuhe olikin suunnattu sotilaille, eikä niin sanotun vastadiskurssin esittäjille. Keinonen totesi, että

*”seuratessa eri maissa käytyä puolustuskeskustelua on voitu todeta, että sotilasjohdolla on saattanut olla taipumusta käyttää julkisuutta painostuskeinona omien näkemystensä toteuttamiseksi. Tässä tarkoituksessa on asianomaisen maan sotilaspoliittisen aseman sisältämien vaaroja saatettu liioitella ja siihen kohdistuvaa uhkaa korostaa yli kohtuullisina pidettävien arvioiden. Tietoisena tällaisista turvallisuuspolitiikan kokonaisuuden kannalta epäedullisista mahdollisuuksista puolustuslaitos on tiukasti pyrkinyt noudattamaan sille annettujen suuntaviivoja ja luomaan ammatillisen näkemyksensä mukaisen kuvan sotilaallisesta puoluksesta maamme turvallisuutta edistävänä välineenä. Tässä mielessä toivon, että käsillä oleva selvitys voisi osaltaan poistaa vallitsevaa yleistä informaation vajavaisuutta ja antaa samalla nykyistä asiallisemman ja tasapuolisemman pohjan turvallisuuspolitiikkamme maanpuolustussektorin ympärillä käytävälle keskustelulle.”*²⁶⁵

Toisena esimerkkinä mainitsen kenraaliluutnantti evp. Jorma Järventauksen kirjoittaman artikkelin, joka julkaistiin keväällä 1970 useissa lehdissä. Vuonna 1966 Järventaus oli eronnut vakinaisesta palveluksesta 3. divisioonan komentajan tehtävästä ja aloitti sen jälkeen Helsingin Sanomien sotilaspoliittisena asiantuntijana toimien tehtävässä aina vuoteen 1981. Kirjoitukset olivat hyvin asiapitoisia. Ne noudattivat valittua kaavaa ja käsittelivät joko kansainvälistä sotilaspoliittista tilannetta tai puolustuslaitoksen materiaalitilannetta ja sen heikkoutta. Järventaus aloitti artikkelinsa kuvailemalla vuotta 1969 Euroopan poliittisessä kehityksessä maltillisuuden, jopa suvaitsevaisuuden vuotena. Merkittävä esimerkki tästä oli lisäksi Saksojen välillä alkava uusi poliittinen sillanrakennuskausi. Järventaus mainitsi sotilaspoliittisen tilanteen olevan parempi kuin koskaan toisen maailmansodan jälkeen. Varsinainen tarina alkaa vasta kuitenkin siten, että

264. Ks. esim Harle, Viljo – Joenniemi, Pertti: Valkoinen kirja. Rauhankirjallisuuden edistämisseura, Turku 1978, 9–10. ”Jul- kisen vallan viestintästrategia puolustuspolitiikassa on meillä kahdessa mielessä poikkeuksellista. Siihen liittyy enemmän tiedon salaamista kuin muissa sellaisissa maissa, joissa on myös yleisesti vallitsevana hallinnon julkisuusperiaate. Puolustuspolitiikkaa koskevaa tiedottamista ei myöskään säätele ensisijaisesti huoli tiedon ulkoisista vaikutuksista vaan päällimmäisenä harkintana on pyrkimys vaikuttaa oman maan kansalaisiin. Tavoitteena on muun muassa puolustustahdon säilymisen takaaminen, kansalais- ten puolustusvoimia kohtaan tuntemaan luottamuksen vahvistaminen ja muut vastaavat normatiiviset tavoitteet. Nämä tiedotta- misen tavoitteet nousevat puolustusvoimien tehtävät säättävästä laista, jonka muutos on eduskunnan päätettävissä”.

265. Puolustuskykymme materiaallinen perusta 1968, 2.

”on valitettavasti todettava, ettei yhtäkään kansainvälisen politiikan suurista kiistakysymyksistä ole vielä ratkaistu. Kilpavarustelu jatkuu, Vietnamin ja Lähi-idän sotänäyttämöillä taistellaan taukoamatta, ja Eurooppa jakautuu kahden sotilasliittouman etupiireihin yhtä riidattomasti kuin Tšekkoslovakian kriisin aikana. Väkivalta politiikan välikappaleena on edelleenkin otettava laskemissa huomioon... turvallisuuspolitiikka koostuu kahdesta osatekijästä; ulkopolitiikasta ja maanpuolustustoimenpiteistä... tosiasia, että kriisin kärjistyessä suurvallat asennoituvat puolueettomiin maihin vain omien poliittisten ja strategisten etujensa mukaisesti, ei todisteluja kaivanne... toisin sanoen suhtautumisemme sotilaallisen maanpuolustuskykymme kehittämiseen rauhan aikana osoittaa, haluammeko ja aiommeko todella säilyttää puolueettomuutemme myös kriisin puhjetessa. Tästä maamme puolueettomuuspolitiikan ydinkysymyksestä ja valtiiovallan asennoitumisesta siihen ei kansalaisilla ole selvää kuvaa”.²⁶⁶

Edellä esitetyllä tavalla muodostuneen turvallisuuspoliittisen virallisen määrittelyn omaksuminen, saati sitten ymmärtäminen, ei ollut yksinkertaista. Virallinen määrittely tapahtui varsin pienessä piirissä. Tähän määrittelyyn liittyviä asiakokonaisuuksia käytettiin myös useissa muissa yhteyksissä. Teemoina esitellyt historiallinen muisti ja geopoliittinen asema elivät ihmisten arjessa vahvasti, ollen jollain tavalla jo osa perimää, jonkinlaista ryssän vihaa tai ystävyyttä yli rajojen, vastaan ja puolesta. Vastaavasti isänmaan käsite esiintyi juhlapuheissa korostetussa asemassa. Valtiosopimukset olivat myös yksi keskeinen kokonaisuus suunniteltaessa ja toteutettaessa taloudellisia pyrkimyksiä erilaisten yhteistyö- ja sopimusneuvottelujen yhteydessä.

Viralliseen diskurssiin kuului myös merkittävä määrä sellaisia asiakokonaisuuksia, jotka olivat keskeisiä vain maanpuolustukselle. Esimerkiksi sodan uhkakuvan muutokseen liittyvät asiat kuuluivat perinteisesti sotilaiden asiantuntijuuden piiriin. Maallikon näkökulmasta katsottuna kaikki upseerit olivat asiantuntijoita sotilasalaan liittyvissä kysymyksissä, joten heidän näkemyksensä oletettiin olevan yhteneväinen. Uhkakuvaan liittyi olennaisesti myös kyky vastata sen aiheuttamiin vaatimuksiin. Materiaalinen kyky nousi tässä kysymyksessä merkittävästi esille, joten oletettavaa oli toisaalta myös käsityksen materiaalitalanteesta olleen upseeriston keskuudessa yhtenä-

266. Järventaus, Jorma: Suomen turvallisuuspolitiikan peruskuvioista. Artikkelit SuomSotSM 52 1970, 8–13. Sama artikkeli on julkaistu Helsingin Sanomissa 11.1. ja 13.1.1970. Hän jatkoi edelleen artikkelissaan, että ”suurvaltain poliittinen ja sotilaallinen mielenkiinto tiettyjä alueita kohtaan on yleensä suoraan verrannollinen kohteiden uhanalaisuuteen kriisin puhjetessa. Pohjoiskalotin alue on tästä erinomainen esimerkki. Herkkyyks, jolla Neuvostoliitto reagoi Naton pieniinkin sotaharjoituksiin Finnmarkin alueella, tai uupumattomuus, jolla Norja toistaa päätöstään olla sallimatta vieraiden tukikohtien perustamista alueelleen, puhuvat selvää kieltä. Norja kuuluminen Natooon vaikuttaa Pohjoiskalotin sotilaspoliittiseen tilanteeseen jännitystä lisäävästi enemmän kuin yleensä tahdotaan myöntää. Tunturimaan valitsema turvallisuuspoliittinen linja korostaa osaltaan Pohjois-Suomen strategista merkitystä Naton ja Varsovan liiton välisen mahdollisen avoimen konfliktin aikana”; Salminen, P, 267. Ylimmän päällystön tiedotustilaisuudessa oli hahmoteltu vuonna 1964 toimintalinjaa rauhankysymyksessä. Tuolloin kenraaliluutnantti Järventaus oli esittänyt vertauksen ryysypokasta, johon alaston ei voinut lähteä pelin alussa. Tämä ajattelutapa sotilaallisesta tyhjiöstä oli Salmisen mukaan yleinen sotilasjohdossa.

nen. Yhtenä esimerkkinä tällaisista sotilasasiantuntijatilaisuuksista olivat maanpuolustukselliset juhla- ja perinnetilaisuudet. Niissä esiintyneet sotilaat puhuivat yleensä asioista siitä näkökulmasta, jonka he itse kokivat oikeaksi. Välttämättä se ei ollut virallinen tai ajantasainen näkemys. Esimerkiksi vuonna 1968 Riihimäen alueella oli reserviupseerien ja -aliupseerien järjestämä maanpuolustusjuhla, jonka juhlapuhujana toiminutta majuri Pentti Lylyä tulkittiin seuraavien päivien lehdissä otsakkeella ”Suomen puolueettomuuspolitiikka eräs maanpuolustuksen keinoista”²⁶⁷.

1960-luvun puolessavälissä puolustuslaitoksen henkilöstöä kokonaisuudessaan koskettivat merkittävästi puheet rauhantutkimuksesta ja tarpeista lakkauttaa puolustuslaitos tarpeettomana. Rauha-sanaan ja siihen olennaisesti liittyneet erilaiset liikkeet ja tahtotilat saivat monissa yhteyksissä negatiivisen varauksen puolustuslaitoksen piirissä. Tällaisen vastakohtaisuuden syntyminen johtui suurimmaksi osaksi julkisuudessa käydystä retorisestä kamppailusta. Tavoitteiden osalta on löydettävissä paljon yhtäläisyyksiä, vaikka keinot niiden saavuttamiseksi olivatkin toisistaan merkittävästi poikkeavat tuona aikana. Tätä taustaa vasten ei välttämättä suopeasti katsottu tai haluttu ymmärtää sellaista kädenojennusta, jonka esimerkiksi Pajunen esitti rauhanliikkeiden suuntaan.

267. Majuri Pentti Lyly: Suomen puolueettomuuspolitiikka eräs maanpuolustuksen keinoista. Uutinen Riihimäen Sanomat 23.4.1968; Ks. myös Turvallisuuspolitiikkamme saavuttanut hyväksymisen. Maanpuolustusjuhla Hausjärvellä. Uutinen ESS 22.4.1968.

3 ASEVELVOLLISUUDEN DISKURSSI

Edellä olen käsitellyt suomalaisen turvallisuuspolitiikan teemoja ja sivunnut asevelvollisuuden osuutta kokonaisdiskurssissa. Asevelvollisuutta koskevalla keskustelulla oli erilainen merkitys kuin esimerkiksi valtiollisilla sopimuksilla tai uhkakuvan muutoksilla, mutta keskustelu asevelvollisuudesta ja erityisesti sen marginaalisista osista, kuten aseeton palvelus ja aseistakieltäytyminen, ohjasivat ihmisten käsityksiä puolustusvoimista. Tässä diskurssissa tullaan siis lähemmäs puolustuslaitosta.

Professori Yrjö Blomstedt arvioi vuonna 1971, että asevelvollisuutta koskeva keskustelu oli 1950-luvun lopussa tai 1960-luvun alussa suhteellisen vähäistä. Tämä arvio kuvasti sitä, miten maanpuolustus oli varsin epämääräinen asia, nuoret miehet suorittivat asevelvollisuutensa ja pääsivät siviiliin ilman, että juuri kukaan olisi pysähtynyt syvällisemmin maanpuolustuksellisten kysymysten äärelle. Käydyt keskustelut koskivat pääosin menneisyyttä. Blomstedtin mukaan niiden sisällöt olivat lähinnä Tuntematonta sotilasta ja suomalaisen soturin jermumaisuuden autenttisuutta, Sisililuutnanttia ja lottien siveyttä. Keskustelua käytiin pääasiassa kirjallisuuspalstoilla kenraalien ja esteetikkojen välillä.²⁶⁸

Suomalaisessa yhteiskunnassa asevelvollisuus on merkinnyt mitä erilaisimpia asioita. Historiallinen käytäntö yhdistettynä talvisodan ihmeeseen antoi vahvan kivijalan kansalliselle puolustukselle. Asevelvollisuuden yhteiskuntaan kasvattavaa ja kouluttavaa merkitystä on niin ikään pidetty vahvana perusteena miespuolisen väestön kouluttamisessa sodan ajan reserviksi.²⁶⁹

Asevelvollisuudella oli kylmän sodan aikana kaksi tehtävää. Ensinnäkin asevelvollisuudella luotiin Suomen puolustuksen perusta, jolloin vähistä voimavaroista pyrittiin kouluttamaan kohtuullisen mittava reservi. Toisekseen asevelvollisuuden avulla pyrittiin luomaan yhtenäinen kansakunta ja sitä kautta vahvistamaan valtiollista olemassaoloa.²⁷⁰ Asevelvollisuutta koskeva vastadiskurssi suuntautui monella tapaa näitä esitettyjä tehtäviä vastaan. Asevelvollisuus edusti valtiokeskeistä ajattelua eli valtiollista turvallisuutta ydinsodan totaalisen tuhon maailmassa, jossa tehtävän voitiin ajatella olevan mahdoton. Suojamuurit asevelvollisuuden ympärillä olivat kuitenkin hyvin vahvat. Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean vuoden 1970 alussa laaditussa mie-

268. Blomstedt, Yrjö: Puhe valtakunnallisella 41. maanpuolustuskurssilla Helsingissä 16.9.1971. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan katsauksia 7/1971, 2.

269. Laitinen, Kari: Suomalainen asevelvollisuus. Historiallinen kaari, kehitys ja kansallinen olemus. Teoksessa Laitinen, Kari ja Nokkala, Arto: Suomalainen asevelvollisuus – historiaa, haasteita ja tulevaisuutta. Puolustusministeriön julkaisuja 1/2005, 10–11.

270. Sama, 63.

tinnössä kuvattiin hyvin asevelvollisuuden sisältämää vahvaa säilyttämishenkeä. Mietinnössä tehtiin jo johdannossa erittäin selväksi asevelvollisuuden lakiperusta. Asevelvollisuus perustui lain mukaisesti jokaisen Suomen kansalaisen velvollisuuteen olla osallisena isänmaan puolustamisessa tai sen puolustamista avustamassa. Tätä vahvistettiin edelleen toteamalla, että ”maanpuolustusvelvollisuutta on oikeuskirjallisuudessa pidetty kaikkia muita kansalaisille kuuluvia velvollisuuksia tärkeämpänä, jopa niin, että se käy edellä kansanedustajan tehtävääkin”.²⁷¹ Tähänkin 1970-luvun alussa tapahtuneeseen muutokseen palataan demokraattisuus- ja poliittisuusdiskursseja koskeissa luvuissa.

Kyseisen komiteamietinnön lopputoteamuksissa otettiin kantaa aseettomaan palvelukseen ja aseistakieltäytymiseen uskonnollisten tai poliittisten syiden seurauksena. Komitean asettaminen ja mietinnön julkaiseminen olivat kuitenkin pitkän vuosia kestäneen diskurssin eräänlaisia lopputuloksia. Diskurssijärjestykset muodostuivat toisaalta perinteisen asevelvollisuuden puolestapuhujista ja toisaalta radikaaleiksi kutsutuista pienryhmistä. Nämä pienryhmät ottivat esille havaitsemiaan puutteita kukin omista tarkoituseristään sillä seurauksella, että monet puutteelliset lainsäädännölliset, käytännölliset ja periaatteelliset toimintatavat korjaantuivat.

Pertti Joenniemi on todennut tutkimuksessaan *Siviilivastarinta Suomen puolustuspolitiikassa*, että rauhanliikkeen vaikutuksesta puolustuspolitiikasta muodostui yksi 1960-luvun yhteiskunnallisen keskustelun pääteemoista. Tutkimuksessa Joenniemi on keskittynyt aseettoman vastarinnan problematiikkaan eri toimijoiden ideologisista näkökulmista, mutta rajaa diskurssin koskemaan varsin kapeaa alaa.²⁷² Tässä luvussa käsitellään asevelvollisuuden muutokseen liittyviä historiallisia taustoja vertaillen kehitystä pohjoismaisesta näkökulmasta tuoden esille myös yhteiskunnallisen radikalisoitumisen seurauksena omantunnonarkojen, siviilipalvelusmiesten ja aseistakieltäytyjien aseman kehittymistä. Tämä asevelvollisuuteen liittyvä diskurssi oli kuitenkin erittäin merkittävä osakokonaisuus puolustusvoimien olemassaolon perustelujen kannalta, ajanjaksolla, jolloin keskusteltiin myös ammattiarmeijaan siirtymisestä tai sotilaallisen puolustuksen korvaamisesta siviilivastarinnalla. Mikäli asevelvollisuuden perinteiset muurit olisivat tuolloin murtuneet, saattaisi nykypäivän Suomen puolustusratkaisu olla merkittävästi erilainen.

3.1 Asevelvollisuutta koskevan lainsäädännön kehittyminen

Ensimmäiseen itsenäisessä Suomessa säädettyyn asevelvollisuuslakiin (11/1919) ei sisältynyt sellaista säännöstä, joka olisi mahdollistanut asepalveluksen suorittamisen aseettomana. Asia otettiin kuitenkin laissa huomioon siten, että asevelvollinen voitiin armeijan tai laivaston päällikön suostumuksella määrätä suorittamaan palvelusta

271. Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean mietintö 1970, 5.

272. Joenniemi 1982.

asepalveluksesta erillään. Tämä kuitenkin edellytti sitä, että asevelvollinen ennen palvelukseen astumista tai sen jälkeen käyttäytyi niin, että voitiin päätellä, ettei hän tahdo täyttää hänelle asevelvollisena kuuluvia velvollisuuksia. Hänen oli asepalveluksen sijasta suoritettava puolustuslaitoksen etua välittömästi tai välillisesti palvelevaa työtä. Sen sijaan vuoden 1922 asevelvollisuuslain (270/1922) mukaan huolellisessa tutkimuksessa havaitut ja uskonnolliseen vakaumukseen perustuvat vakavat omantunnonsyyt voitiin hyväksyä perusteiksi aseettomalle palvelukselle puolustuslaitoksessa. Tuon lain mukaisesti aseellisesta palveluksesta kieltäytyvän palvelusaika oli kuusi kuukautta normaalia palvelusaikaa pidempi, kaikkiaan 18 kuukautta.²⁷³

Laissa asevelvollisista (186/31), joita omantunnonsyyt estivät suorittamasta sotapalvelusta, erotettiin omantunnonarkojen asevelvollisia koskevat säännökset yleisestä asevelvollisuuslaista. Tuon uuden lain perusteella hyväksyttiin sekä uskonnolliseen että muun siihen verrattavan vakaumuksen perusteet kieltäytymisperusteiksi. Laissa säädettiin käsittelystä siten, että hakemus aseettomaan palvelukseen tuli jättää sen joukko-osaston komentajalle, jossa hakija palveli. Hakemuksen käsitteli erityinen joukko-osastokohtainen toimikunta, jos hakija oli suostuvainen palvelemaan aseettomana sotaväessä. Hakijan halutessaan suorittaa aseeton palvelus jossain muussa valtion laitoksessa, lähetettiin toimikunnan lausunto puolustusministeriöön, joka ratkaisi asian. Jälleen asevelvolliselle annettiin lisäpalvelusaikaa siten, että sotaväessä aseettomalle palvelevalle tuli viisi kuukautta ja valtion siviilihallinnon tehtävissä palvelevalle kahdeksan kuukautta.²⁷⁴

Seuraavan kerran lainsäädäntöä muutettiin toukokuussa 1959, jolloin annettiin laki (291/59) asevelvollisuuden täyttämistä aseettomana. Tuon lain mukaan asevelvollinen, jota uskonnolliseen tai siveelliseen vakaumukseen perustuvat vakavat omantunnonsyyt estävät suorittamasta asevelvollisuuttaan asevelvollisuuslaissa säädettyssä järjestyksessä, ja joka kieltäytyy palvelemasta aseettomanakaan puolustuslaitoksessa, määrätään palvelemaan valtion siviilihallinnon tehtävissä tai yliopistollisessa tai muussa keskussairaalassa taikka erityisessä työlaitoksessa. Säännökset, joiden mukaan aseellisesta palveluksesta vaputtamista hakevan vakaumus tutkittiin, uudistettiin siten, että kaikkia asevelvollisia varten perustettiin yhteiselin, asevelvollisten tutkijatoimikunta.²⁷⁵

Vuonna 1959 annettu laki aiheutti käsitteellistä tulkintaa ja loi siten eri tahoilla toimintatavoissa kirjavuutta. Jo maaliskuussa vuonna 1964 puolustusministeriö asetti toimikunnan tutkimaan sitä, miten laki vaati kehittämistä, ja mitkä olivat sen puutteita. Tehtävänantoa perusteltiin sillä, että eduskunnan oikeusasiamies oli osoittanut sosiaaliministeriölle tammikuussa 1962 asiaa koskevan kirjeen, ja työlaitostoimikunnan laittomassa ehdotuksessa asevelvollisuuden täyttämistä aseettomana tai siviilipalvelusvelvol-

273. Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean mietintö 1970, 14.

274. Sama, 14–15.

275. Aseettoman palveluksen tarkistustoimikunnan osamietintö n:o 1. Ehdotus eräiden aseeton palvelusta ja päivärahasta suorittamista asevelvollisille koskevien määräysten muuttamisesta. Komiteamietintö 1964: B 62. Helsinki 1964, 1–2; Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean mietintö 1970, 15.

lisena esitettiin kiireellisiä osittaisuudistuksia. Näissä perusteluissa tuotiin esille, etteivät voimassa olleet määräykset asevelvollisen kutsumisesta aseettomaan palvelukseen ja erityistyölaitokseen määrätyn toimittamisesta työlaitokseen vastanneet tarkoitustaan.

Komiteamietinnössä ongelmaksi esitettiin muun muassa se, että asevelvollinen kasettiin sotilaspiirin esikunnan kutsumana valtion siviilihallintoon liittyviin tehtäviin. Hänet kutsuttiin siihen paikkaan, jonka pääesikunta oli sopinut. Näin palvelukseenastumismääräys tuli sotilasviranomaisen taholta, jolloin useat aseettomaan palvelukseen menevät jättivät noudattamatta sotilaallista määräystä. Samanlaisen omantunnonkysymyksen aiheutti sotilaspassi, joka annettiin myös aseettomassa palveluksessa olleille. Tästä he tekivät johtopäätöksen, että heidät oli vastoin vakaumustaan määrätty puolustuslaitoksen palvelukseen. Toinen epäselvä kokonaisuus oli palvelukseen toimittamisen tehostaminen. Erityistyölaitokseen ei saavuttu tai sieltä lähdettiin luvatta viranomaisten pystymättä siihen puuttumaan. Epäselvyyttä oli nimenomaisesti siitä, minkä viranomaisen tehtäviin kuului etsintäkuulutuksen tekeminen luvattomasti poistuneiden kiinniottamiseksi.²⁷⁶

Asevelvollisten tutkijatoimikunnasta muodostui siis yhteiselin, joka käsitteli hakemukset entisen joukko-osastokäsittelyn tai puolustusministeriökäsittelyn sijaan. Tutkijatoimikunnan henkilöstökokoonpanoa luonnehdittiin siten, että puheenjohtajan tuli olla lainoppinut tuomarintoimesta kokemusta omaava. Muina jäsenenä tuli olla vähintään esiuupseerin arvoinen vakinaisessa palveluksessa oleva upseeri, psykiatri, pappismies ja sosiaaliministeriön edustaja. Juuri tutkijatoimikunnan tulkinnoista käytiin keskustelua 1960-luvun loppupuolella julkisuudessa, ja useat ääntään käyttäneet vetosivat tähän tulkinnanvaraisuuteen. Tulkintoja tehtiin toki jo ennen varsinaisia tutkijatoimikunnan kuulemisia. Esimerkiksi Helsingin sotilaspiirin päällikkö eversti Jarl Jarkkaa helmikuussa 1970 haastatellut komitean jäsenistö sai kuulla, miten kutsunnoista vastaavat voisivat jakaa omantunnon syyhyn viittaavat asevelvolliset neljään eri kategoriaan. Jarkka esitti näkemyksensä erityisestä pyynnöstä ja ilmoitti sen olevan hyvin ylimalkainen. Se kuitenkin kuvasti ajattelua, joka oli kehittynyt 1960-luvun aikana. Ensimmäisessä ryhmässä olivat herkkätuntoiset intellektuellit ja idealistit. Toisessa ryhmässä olivat radikaalit, jotka olivat oppositiossa yhteiskuntaa vastaan, ja fanaatikot. Alaryhmänä tässä mainittiin rationaaliset yhteiskunnan muuttajat. Kolmantena ryhmänä olivat psyykkisesti labiilit. Näille henkilöille oli kuvauksen mukaisesti tyypillistä se, että aseettomaan palvelukseen ja siviilipalvelukseen hakeminen oli itesäilytysreaktio. He eivät uskoneet, että voisivat selvitä armeijan olosuhteissa kuten esimerkiksi yhteismajoituksessa. Neljännessä ryhmässä oli sosiaalisen ongelman omaavia narkomaaneja, alkoholisteja ja seksuaalisesti poikkeavia.²⁷⁷

276. Sama, 3–4.

277. Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean mietintö 1970, 149–154; Henkisen Maanpuolustuksen Komitean mietintö 2.osa. Helsinki 4.12.1962, liite 1. Jarkka toimi asiantuntijana myös Henkisen Maanpuolustuksen Komitean työskentelyn yhteydessä 1960–62 erityisesti henkilöstön kasvatuksesta ja koulutuksesta; Ks. tutkijatoimikunnasta lisää Kukkonen, 66–82.

Edellä esitetyllä lainsäädännöllä asiat käsiteltiin vuoteen 1969 saakka uuden lain astuessa voimaan. Sitä ennen oli kuitenkin käyty laaja julkinen keskustelu asevelvollisuuden merkityksestä ja yksilön oikeuksista valita osallistumisensa valtiollisen turvallisuuden ylläpitämiseen asevelvollisuuden muodossa. Yhtenä merkittävänä näkökulmana asiassa esitettiin kansainvälisiä toimintatapoja ja erityisesti muissa pohjoismaissa asevelvollisuuteen valtavirrasta poikkeavasti suhtautuvien asioiden järjestelyjä.

Ruotsin aseetonta palvelusta koskevan lainsäädännön mukaisesti asevelvollisen voitiin sallia suorittaa aseetonta palvelusta, mikäli aseiden käyttö toista ihmistä vastaan oli vastoin asevelvollisen vakavaa ja pysyväistä henkilökohtaista vakaumusta ja johtaisi hänet syvään omantunnon hätään. Aseettomat asevelvolliset oli määrättävä yhteiskunnalle hyödylliseen työhön. Tällaisiksi tehtäväksi katsottiin esimerkiksi siviilipuolustuksen palotorjuntatehtävät, valtion rautateiden, puhelin- ja lennätinlaitoksen tai vesihallinnon korjaus- ja muut huoltotehtävät. Lisäksi tehtäviä oli terveydenhoidon ja yleisen lääkintähuollon yhteydessä.²⁷⁸ Ruotsin lainsäädännössä ei sen sijaan katsottu tarkoituksenmukaiseksi jakaa asepalveluksesta kieltäytymisen perusteita Suomen tavoin uskonnollisiin ja eettisiin omantunnonsyihin, vaan molempien katsottiin sisältyvän ilmaukseen henkilökohtainen vakaumus. Oleellinen kysymys oli se, voiko aseettomaan palvelukseen hakija tappaa vai ei. Poliittinen vakaumus ei tuottanut oikeutta aseettomaan palvelukseen. Ruotsissa toimineen asevelvollisuuslautakunnan puheenjohtaja laati aiheesta kirjan, jossa hän listasi motiiveja, joiden perusteella ei voitu vapauttaa aseellisesta palveluksesta. Niitä olivat muun muassa yleinen yhteiskunta- ja puolustusnegativismi, sotilasorganisaatiota kohtaan esitetty vastenmielisyys, Ruotsin puolustamisen tarpeen vähättely suurvaltasotaan vetoamalla tai väkivallan kieltäminen ajattelemalla, että Gandhin ja Martin Luther Kingin tapaan päämäärät voidaan saavuttaa ilman väkivaltaa. Myöskään maailmankatsomusideologia ei käynyt perusteena. Ei siis riittänyt ajatus siitä, että kansalliset rajat ja symbolit tulisi hylätä yhdessä kansallisten armeijoiden kanssa, ja ne tulisi korvata kansainvälisellä poliisilaitoksella. Listaan kuului myös kehitysmaakysymys, jonka mukaisesti kaikki kansalliset voimavarat tulisi jakaa tasan jakaen samalla hyvinvointia. Varat tähän saataisiin ottamalla ne kansalliselta puolustukselta. Viimeisenä listalla oli ”Flower Power” -asenne, jonka mukaisesti henkilö itse päättää kuinka elää. ”En tahdo heittää rakastamaani elämää hukkaan jonkin sellaisen edestä, jota pidän tarpeettomana”.²⁷⁹

Ruotsissa aseistakieltäytyjien määrän kehitys noudatteli kansainvälistä kehitystä radikalismien aktivoitumisessa. Vielä vuonna 1967 anoi 1112 asevelvollista aseettomaan palvelukseen, kun vuotta myöhemmin määrä kaksinkertaistui 2033:een. Vuonna 1969 anoi 2077 henkilöä asepalveluksesta vapautusta. Hylättyjen lukumäärä kasvoi merkittävästi kyseisinä vuosina, koska yli 50 prosenttia hakijoista vetosi muihin kuin

278. Laki aseettomasta palveluksesta (lagen om vapenfri tjänst 413/1966). Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean mietintö 1970, 99.

279. Sama, 102–103.

uskonnollisiin syihin. Sen sijaan Norjassa ei samanlaista ryntäystä aseettomaan palvelukseen ollut kuin Ruotsissa. Norjassa vuonna 1967 anoi 687 asevelvollista aseettomaan palvelukseen, joista 575 hyväksyttiin. Edelleen vuonna 1969 hakemusten määrä jäi alle tuhannen, 907 hakemukseen. Näistä 631 asevelvollisen hakemus hyväksyttiin. Ruotsissa kasvua oli melkein 100 prosenttia, mutta Norjassa hakemusten määrän kasvu jäi 25 prosenttiin. Yhtenä pienenä yksityiskohtana voidaan mainita Norjassa aseellisesta palveluksesta vapautettujen määristä vuosina 1951–1953, jolloin aseettomana palveli yhteensä 2681 asevelvollista. Siis lähes 900 asevelvollista vuodessa, mikä oli sama määrä kuin oli vuonna 1969 tehtyjen hakemusten määrä.²⁸⁰ Norjassa 1960-luvun lopun radikalismi oli siis vähäistä verrattuna 1950-luvun alkuun, jolloin aseettomaan palvelukseen hakeutuvien määrässä näkyi merkittävästi Norjan liittymisen Pohjois-Atlantin Liittoon (Nato).

Periaatteet aseettomaan palvelukseen hyväksymisestä olivat sekä Ruotsissa että Norjassa samankaltaiset. Norjassa vapautus oli mahdollista saada, mikäli oli syytä uskoa, että asevelvollinen ei voi suorittaa minkäänlaista sotilaallista palvelusta joutumatta ristiriitaan vakavan omantunnonvakaumuksensa kanssa. Laissa ei tarkempaa määrittelyä tälle ollut, mutta Norjan korkein oikeus pyrki ratkaisuisaan määrittelemään tarkemmin vapauttamisen perusteita. Vuonna 1969 korkein oikeus määritteli, että vakaumuksen oli oltava sellainen, joka estää väkivallan käytön kaikissa muodoissaan ja kaikissa valtiollisissa oloissa. Näin vakaumuksen perusteluksi eivät käyneet poliittiset syyt tai armeijaan kohdistuvat epäilykset viihtyvyyden, rahojen tuhlaamisen tai puolustuskyvyn osalta. Yhtälailla korostettiin, ettei myöskään Nato-jäsenyys voinut olla aseettomaan palvelukseen pääsyn syy, mikäli henkilö olisi ollut halukas puolustamaan aseellisesti muissa ulkopoliittisissa olosuhteissa.²⁸¹

Muihin pohjoismaihin verrattuna Tanskan käytäntö aseista kieltäytyjien osalta oli vapaamuotoisempi. Aseista kieltäytymisestä säädettiin laissa *Aseista kieltäytyjien käyttämisestä siviilitööhön*, joka oli säädetty vuonna 1933, ja sitä oli muutettu vuonna 1952. Hengeltään laki oli sellainen, että se mahdollisti monenlaiset vakaumukset kieltäytymisperusteiksi. Säännöksessä ei rajoitettu eettiseen tai uskonnolliseen vakaumukseen, joten sen soveltaminen oli varsin vapaata. Tanskan siviilipuolustusvelvollisuuskomitean mietinnössä todettiin vuonna 1967, että yksityiskohtaisten omantunnon syiden sääntely laissa ei ole tarpeellista, koska syiden määrittäminen ei ole periaatteessa mahdollista. Mietinnössä korostettiin, että ero poliittisen ja eettisen vakaumuksen välillä voi olla jossain määrin pelkästään terminologinen.²⁸² Tanskassa lainsäädännöllinen ja hakemusten käsittely yleisine suhtautumisineen aseelliseen palvelukseen poikkesi merkittävästi muihin Pohjoismaihin verrattuna.

280. Sama, 109, 121.

281. Sama, 112–113.

282. Sama, 122–123.

3.2 Kivenä kengässä – omantunnon arat

*”Yleisen asevelvollisuuden ainoa hyvä puoli on, että se pakottaa jokaisen ottamaan kantaa aseelliseen palvelukseen. Näin on teoriassa, käytännössä valinnan vapautta ratkaisevasti rajoittavat tasapuolisen informaation puutte aseettoman palveluksen mahdollisuuksista sekä lain ja yleisen mielipiteen kieltäminen ja tuomitseva suhtautuminen aseistakieltäytymiseen.”*²⁸³

Näin kuvasi vuonna 1967 suhtautumistaan asevelvollisuuskeskusteluun 20-vuotias valtiotieteen ylioppilas Erkki Tuomioja kirjoituksessaan, joka julkaistiin Mielipiteitä-sarjassa. Tuossa samaisessa kirjasarjassa julkaistiin myös aiemmin mainittu Aimo Pajusen kirja *Sarjatuulta*. Tuomiojaa mainostettiin kirjassa sen aikaisen nuorison nasevasanaanaisena edustajana, joka itse piti ajatuksiaan idealistisina ja radikaaleina.²⁸⁴ Sotilaspiireissä Tuomioja ei saanut samanlaista leimaa, mutta kantaaottavat ”keskustelu-kerhot” eivät olleet muotia. Siksi sotilaiden julkisuudessa esitetyt kommentit jäivät vähäisiksi. Ehkä yliluutnantti Sampo Ahto tiivistä teoksen lukeneiden sotilaiden ajatukset Sotilasaikakauslehdessä todetessaan kirjan sisällön olevan ”kategorisia väitteitä ja tunnepohjaista ajattelua”²⁸⁵.

Asevelvollisuutta koskevan lainsäädännön tulkitsemisessa tuotti haasteita 1960-luvun loppupuolella nimenomaisesti poliittisin ja eettisin perustein siviilipalvelukseen hakeutuvat tai asevelvollisuudesta kokonaan kieltäytyvät. Jo ennen nuorison radikalisoitumista olivat omantunnonarat olleet puolustuslaitoksen haasteena kieltäytymällä myös aseettomasta palveluksesta. Näitä selkeästi omantunnonarkoja ja myös siviilipalveluksesta kieltäytyviä olivat lähes poikkeuksetta Jehovan todistajat, joten omantunnonaroista puhuttaessa tässä tutkimuksessa tarkoitetaan juuri Jehovan todistajia.²⁸⁶ Heidän osaltaan asevelvollisuudesta kieltäytymisellä oli huomattavasti pidempi historia kuin varsinaisella aseistakieltäytymisgenrellä²⁸⁷. Omantunnonarkojen ryhmään, uskonnollisista syistä kieltäytyviin, voitiin laskea myös esimerkiksi helluntailaiset, mutta he suorittivat yleensä asevelvollisuutensa aseettomassa palveluksessa.²⁸⁸

283. Tuomioja, Erkki: Tahditon rauhanmarssi. Mielipiteitä-sarja. Weilin+Göös, Helsinki 1967, 25. Tuomioja toimi iästään huolimatta useassa eri yhteydessä toimittajana ja lisäksi oli Teiniliiton varapuheenjohtaja.

284. Ks. esim. Ahonen, Risto: Teinien taksvärkki. Ykskaks maailma paremmaks! Poliittisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto. (Valtiotieteellisen tiedekunnan kirjasto 2000).

285. Ahto, Sampo: ”Tahdittoman rauhanmarssin tiimoilta”. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 8 1967 (1967b).

286. Asevelvollisten tutkijalautakunnan raportti 1.12.1969 Helsingissä. Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean mietintö 1970, 194.

287. Ks. esim. Koskinen, Antti: Jehovan todistajat ja suomalainen asevelvollisuus. Käsitehistoriallinen tutkimus aseistakieltäytymiin suhtautumisesta ja Jehovan todistajien asevelvollisuudesta vapauttamisen mahdollistumisesta. Poliittisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto. (Valtiotieteellisen tiedekunnan kirjasto 2008), 6 ja 24–28. Koskinen on tutkinut ilmiötä ja siihen liittyvää argumentointia ”suomalaisen asevelvollisuuden näkökulmasta”.

288. Kukkonen, 69.

Kuitenkin omantunnonarkojen asiaa käsittelevällä teemalla oli merkityksensä asevelvollisuusdiskurssia ajatellen, koska heidän asioiden käsittelyä ja oloaan seurattiin julkisuudessa aktiivisesti ja rinnan varsinaisen poliittisin perustein tapahtuvan aseistakieltäytymisen kanssa. Omantunnonarkojen teeman käsitteleminen on myös siinä suhteessa tärkeää, että on vaikeaa erotella esimerkiksi lainsäädännön kehittymisen osalta tämän perinteisen kieltäytymisen ja radikaalien kieltäytymisten vaikutuksia. Jehovan todistajien osuus kutsunnassa olleista 50 000 asevelvollisesta jäi 75 ilmoitautuneeseen vuonna 1969, mutta suhteessa lukumäärään asioiden käsittely joukkotiedostusvälineissä oli erittäin merkittävä. Jopa niin, että presidentti Kekkonenkin seurasi tilannetta ja vieraili Karvian työlaitoksessa tarkastamassa sinne määrättyjen olosuhteita. Päiväkirjassaan elokuussa 1968 hän kirjoitti: ”Karvian erityistyölaitoksessa tarkistuksella. Jehovan todistajat. Tekivät sympaattisen vaikutuksen”²⁸⁹. Reilu puoli vuotta myöhemmin laitos lakkautettiin.

Jehovan todistajien uskontokuntaan kuuluvat määrättiin vuoden 1959 lain perusteella erityistyölaitokseen. Ongelmaksi muodostui heti se, että heistä suurin osa ei suostunut tekemään mitään työtä vedoten uskonnolliseen vakaumukseen.²⁹⁰ Vuoden 1964 aseettoman palveluksen tarkistustoimikunnan ensimmäisessä osamietinnössä esitettiin yhteenvetona havaittujen ongelmien poistamiseksi, että aseettomaan palvelukseen käskisi kyseessä olevan laitoksen päällikkö eikä sotilasviranomainen. Lisäksi heille ei annettaisi sotilaspassia, vaan palvelustodistus ko. laitoksen toimesta²⁹¹. Myös palvelukseen tulematta jättämisen osalta ehdotettiin, että sotilasviranomaisten sijaan laitoksen päällikkö olisi suoraan yhteydessä poliisiviranomaiseen. Osamietinnössä oli jopa laadittu yksityiskohtainen ohjeistus kirjeen muodossa poliisipäälliköille, ja liitteeksi laitettu Poliisisanomissa julkaistujen etsintäkuulutettujen nimet syntymäaikoineen ja osoitteineen. Mietinnössä kehoitettiin edelleen erityisesti tarkkailemaan Jehovan todistajien kokouksia ja niihin osallistuvia henkilöitä, sekä tunnistamaan heitä jaettujen valokuvien perusteella.²⁹² Näiden esitysten pyrkimyksenä oli se, että omantunnonarat eivät missään vaiheessa olisi kokeneet joutuvansa puolustuslaitoksen käskemäksi ja siten tunteneet osallistuvansa asevelvollisuuden suorittamiseen.

Tähän problematiikkaan puuttui vuonna 1965 lehtikirjoituksessaan muuan 23-vuotias Ilkka Taipale, joka oli monessa mukana toimimalla muun muassa Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan edustajistossa, Sadankomiteassa ja Marraskuun liikkeessä. Taipaleella erittäin aktiivinen rooli mediassa varsinkin siinä vaiheessa, kun hän kieltäytyi aseista 1960-luvun lopulla. Laajassa lehtiartikkelissaan Taipale käsitteli

289. Suomi, 2002, 408.

290. Puolustusvoimat ja yhteiskunta 1976, 122.

291. Samalla tavalla puolustuslaitokseen liitettävien muodollisuuksien osalta aseettomassa palveluksessa olevat kokivat sotilasvalan, joka tuli kaikkien antaa. Ks. esim. Palmu, Heikki: Harmaa päiväkirja. Kuvia Suomen puolustuslaitoksesta. Aikauslehti Ydin 1969, 34–42.

292. Aseettoman palveluksen tarkistustoimikunnan osamietintö n:o 1 1964, 9–17.

aseellisesta palveluksesta kieltäytymistä rinnastamalla asepalveluksen tappamiseen ja verraten suomalaista toimintatapaa nimenomaisesti Pohjoismaissa sovellettaviin käytäntöihin. Artikkelin pohjana toimi ruotsalaisten kulttuurihenkilöiden laatima kirja ”Att vägra döda, att vägra värnplik”, joka Taipaleen mukaan oli ajankohtainen ja merkittävä myös Suomessa sananvapauden kannalta. Artikkelin pyrkimyksenä oli vaikuttaa aseetonta palvelusta koskevan komitean työhön.²⁹³

Keskeisimmät teemat siviilipalveluksen puolesta olivat passiivinen vastarinta ja aseettomaan palvelukseen liittyvän lainsäädännön heikkous. Tässä vaiheessa passiivinen vastarinta rinnastettiin vielä verettömäksi vaihtoehdoksi, joka Taipaleen mielestä oli jäänyt liian vähälle huomiolle puolustuslaitoksen ”hierarkkisen konstruktion ja metodisen joustamattomuuden takia”²⁹⁴. Puolustuslaitos ei ollut valmis edes keskustelemaan asiasta, minkä seurauksena Suomella ei olisi muita mahdollisuuksia kuin antautua tai kohdata valtavat ihmishenkien menetykset. Tässä siis viitattiin edelleen suurvaltasodan totalisuuteen. Sen sijaan lainsäädännön vaihtelevaisuus eri maiden välillä antoi mahdollisuuden vertailla eri yhteiskuntajärjestysten suhtautumista aseettomaan palvelukseen. Diskurssijärjestyksen rakentamisen kannalta oli tietysti olennaista tuoda esille kaikista maista ne osa-alueet, jotka yhdistettyinä olisivat parhaiten palvelleet Taipaleen tarkoituseriä. Ydinajatuksia lainsäädäntöön vaikuttamisen osalta olivat ensinnäkin vaikuttamisen mahdollisuus, eli pyrittiin siihen, että eri järjestöillä olisi sanan sijansa laadittaessa määräyksiä aseettomasta palveluksesta. Näin oli Norjassakin tehty. Toisaalta oleellinen osapyrkimys oli totaalikieltäytyjien vapauttaminen täysin asevelvollisuudesta. Tässä esimerkkinä käytettiin nimenomaisesti Jehovan todistajia, muita ei ilmeisesti tarkoituksella määritetty.

Pienenä, mutta mielenkiintoisena yksityiskohtana artikkelissa on Taipaleen kuvailema puhelinkeskustelu aseettoman palveluksen tarkistustoimikunnan puheenjohtajan lainsäädäntöneuvos, varatuomari Pekka Kurvisen kanssa. Olipa keskustelun kuvaus väritetty tai ei, tuossa yhteydessä Kurvinen oli kuvaillut kieltäytymistä ohime-neväksi muoti-ilmiöksi, jossa kieltäytyjän tulisi tuntea asettautuneensa yhteiskunnan ulkopuolelle. Myöskään lainsäädäntöä ja toimintatapoja kehitettäessä komiteassa ei tarvinnut olla edustajia pasifistisista järjestöistä, sillä ”eiväthän rikollisetkaan ole laatimassa rikoslakiin kuuluvia uudistuksia”. Kurvisen mukaan yhteiskunnan olisi tullut suosia armeijaan menijöitä, jotta Suomi olisi säilyttänyt uskottavuutensa kansainvälisesti. Hän esitti myös ihmetyksensä siitä, että Taipale lääkärinä suhtautui asepalvelukseen negatiivisesti, koska hän olisi voinut suorittaa palveluksensa pääsääntöisesti tehden sotilaslääkärin tehtäviä.²⁹⁵

293. Taipale, Ilkka: Kieltäytyminen tappamasta, kieltäytyminen asepalveluksesta. Artikkelit SSd 18.7.1965.

294. Sama.

295. Sama.

Asevelvollisuutta puolustavat olivat varatuomari Kurvisen linjoilla. Vajaa kaksi viikkoa Taipaleen artikkelin julkaisemisen jälkeen keskustalaisessa Kymen Sanomissa oli kärkeväsananainen pääkirjoitus asevelvollisuuden puolesta. Kirjoituksessa todettiin, että omantunnonarkojen varusmiespalvelus oli ollut jo vuosikaudet mustana pilkkuna laissa käsketyssä järjestelmässä. Siis jokainen suomalainen mies oli asevelvollinen ja siten velvollinen tekemään hänelle käsketyt velvoitteet. Lehdessä pidettiin epäilyttävänä sitä, että demokraattinen yhteiskuntamme antoi mahdollisuuden vapautua asevelvollisuudesta, mutta sen sijaan oli suorastaan yhteisön vastaista kieltäytyä myös työpalveluksesta. Aiempaan uutisointiin viitaten tekstissä todettiin jälleen runsaan 50 nuorukaisen jättäneen saapumatta määräaikaan mennessä Karvian erityistyölaitokseen. Kirjoituksessa tuotiin esille merkittävänä seikkana juuri yksilöllisyyden ylikorostaminen suhteessa aiempaan historiaan. Tällaista individualismin, poikkeavien ominaisuuksien korostamista ja demokraattisempienkin säännösten kieltäjiä pidettiin asosiaalisina tapauksina, joiden kohtelu pitäisi olla sen mukaista.²⁹⁶

Karvian erityistyölaitokseen määrätystä palvelusvelvollisuudesta kieltäytyneistä vain harvat suostuivat työntekoon. Vuoden 1965 loppuun mennessä 203 aseettomasta ilmoittautui vain 25 palveluspaikassaan ilman virka-aputoimenpiteitä eli etsintäkuulutusta ja poliisiin puuttumista asiaan. Edelleen 159 aseettomasta vain yhdeksän suostui tekemään heille käskettyjä töitä, eikä sanktiollakaan ollut mitään merkitystä. Komiteamietintöjen tulkinnan mukaan puolustuslaitoksen suorituskyvyn kannalta tällä marginaaliryhmällä ei ollut juurikaan merkitystä, mutta merkitystä oli sen sijaan sillä, että jatkuva julkisuudessa esitetyt kieltäytymiset ja järjestyshäiriöt olivat omiaan heikentämään valtion arvovaltaa.²⁹⁷ Sillä alkoi jo olla merkitystä myös kansainvälisesti.

Niinpä maaliskuussa 1966 aseettoman palveluksen tarkistustoimikunta antoi toisen osamietintönsä, joka sisälsi hallituksen esityksen muotoon laaditun ehdotuksen omantunnonsyistä aseellisesta palveluksesta kieltäytyviä asevelvollisia koskevan lainsäädännön uudistamisesta. Toimikunta esitti vuoden 1959 lain kumoamista, ja että sen tilalle säädettäisiin laki aseettomasta palveluksesta ja siviilipalveluksesta. Tässä esityksessä pääperiaatteena oli se, että ne joita uskonnolliseen ja siveelliseen vakaumukseen perustuvat vakavat omantunnonsyyt estivät suorittamasta asevelvollisuuttaan asevelvollisuuslaissa säädetyssä järjestyksessä, voitiin vapauttaa aseellisesta palveluksesta rauhan aikana. Kuitenkin nämä vapautetut tuli määrätä aseettomaan palvelukseen puolustuslaitoksessa tai siviilipalvelukseen valtion siviilihallinnossa ja sairaalassa. Palvelusajasta todettiin, että sen pitäisi kummassakin vaihtoehdossa olla jonkin verran pidempi kuin yleinen palvelusaika. Edelleen ehdotettiin, että siviilipalvelusmiehen rikkoessa palveluksesta annettuja määräyksiä, hänet tulisi tuomita yleisessä tuomioistuimessa.²⁹⁸

296. Ns. omantunnonarat. Pääkirjoitus Kymen Sanomat 29.7.1965.

297. Aseettoman palveluksen tarkistustoimikunnan osamietintö n:o 2. Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle omantunnonsyistä aseellisesta palveluksesta kieltäytyvien asevelvollisia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. Komiteamietintö 1966: B13. Helsinki 1966, 8; Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean mietintö 1970, 18.

298. Sama, 4, 33–35.

Näistä komitean esittämistä muutoksista uutisoitiin lehtien palstoilla²⁹⁹, mikä kirvoitti tietysti eri tahot kommentoimaan esitettyjä muutoksia. Taipaleen johdolla sekä Helsingin että Turun ylioppilaslehdet puuttuivat taantumuksellisenä pidetyn lakiehdotuksen uudistuksia kaihtavaan ja yleispohjoismaalaista kehitystä vieroksuvaan sisältöön. Huolimatta lakiesityksen muodollisina pidetyistä muutoksista Taipale piti ehdotusta totaalisen maanpuolustuksen henkisenä, siis ”jokainen joutukoon sen ratkaisiin, ken ei suostu, jääköön rattaiden alle”. Hän piti hämmentävänä valtiollisen turvallisuuden kannalta täysin harmittoman uskonlahkon jäsenien tuomitsemista pakotyöhön vakaumuksensa noudattamisesta.³⁰⁰ Taipale nosti kirjoituksessa esille myös kirkon toisena taantumuksellisenä instituutiona. Edelleen hän kritisoi keskustelun tasoa viittaamalla aiemmin esitettyyn ja Ruotsissa ilmestyneeseen kirjaan kuvailemalla komiteamietintöä monisteeksi ja toteamalla, ettei arkkipiispa nosta edes sormeaan näin tärkeässä asiassa.³⁰¹

Turun ylioppilaslehdessä hyökättiin kuukautta myöhemmin vielä valtion auktoriteettia vastaan kirjoittamalla, että kysymys ei ollutkaan yhteiskunnan varsinaisesta oikeudesta vaatia jäseniltään palvelusvelvollisuutta. Kysymys oli siitä, että nyky-yhteiskunnassa sotapalvelusta ei voitu pitää tärkeimpänä ja ainoana pakolla vaadittuna palveluksena, jonka ihminen voi tehdä yhteiskunnalle. Keskustelun muutoksen kannalta oleellisin kannanotto Keijo Perälän artikkelissa oli kuitenkin suorasukaisuus, jossa ei enää viitattu lähinnä Jehovan todistajiin. Artikkelissa tuotiin selkeästi esille, että valitettavasti ”tietämättömyydessä kukoistava uskonkiihko hyväksytään”, mutta kirjoittajan mielestä ”aseista voi kieltäytyä älyllisillä järkisyyllä”.³⁰² Jo vuonna 1966 aseistakieltäytymisen teemaan alkoi tulla siis poliittisia piirteitä uskonnollisten piirteiden rinnalle, vaikka vasta seuraava vuosi aloitti varsinaisen poliittisuuden teeman.³⁰³ Edelleen rinnastettiin perinteinen suhtautuminen asevelvollisuuteen aktiivisen rauhantyön vastakohtaksi, minkä seurauksena komiteamietinnön sisältö ja esitykset tuntuivat kriminalisoivan koko rauhantyön kokonaisuuden.

Vuotta myöhemmin keväällä 1967 kirkko ilmaisi kantansa asepalveluksesta kieltäytymiseen. Suomen evankelisluterilaisen kirkon yhteiskunnallinen toimikunta ja laajennetun piispainkokouksen asettama toimikunta olivat päättäneet antaa julkisuuteen lausunnon, jossa ne totesivat Jehovan todistajien tilanteen olevan epätydyttävä.

299. Esim. Omantunnonarkoja asevelvollisia koskevaan lainsäädäntöön muutoksia. Uutinen Karjalainen 13.3.1966. Sen lisäksi, että uutisessa kerrottiin yllä olevassa tekstissä esitettyjä asioita, tuotiin esille myös taloudelliset näkökulmat. Karvialla kun ei tehty käskettynä töitä, piti työt teettää jollain toisella. Uutisoinnin mukaan se lisäsi laitoksen aiheuttamia kustannuksia huomattavasti.

300. Taipale, Ilkka: tällä viikolla. Aseettomat ja lain kurvit. Artikkelit Ylioppilas-lehti 12–13 1.4.1966. Taipale siteerasi jälleen tuomari Kurvisen sanomisia, joissa oli tullut esille varsinkin sota-ajan suhtautuminen aseistakieltäytyjiin. Taipaleen mukaan Kurvinen oli vihjannut, että *ehkäpä heille (kieltäytyjille) ei todellakaan tulisi antamaan saastumatonta ruokaa tai väestönsuojia käyttöön*.

301. Sama.

302. Perälä, Keijo: Mietintö aseettomuudesta. Artikkelit Turun YO-lehti 15 29.4.1966.

303. Kukkonen, 77–82.

Kokoomuslaisen Savon mukaan helpoksi asian ratkaisemista ei väitetty, päinvastoin. Ihmisten joutuminen eriarvoiseen asemaan lain edessä ja pelko velvollisuuksien laajamittaisesta pakoilusta huolestutti myös näitä toimikuntia. SKDL:n Kansan Tahdossa vastaavasti uutisoitiin selkeästi, että toimikunnat näkivät ristiriitaisena sen, että maassa, jossa periaatteessa vallitsi uskonnon- ja omantunnonvapaus, jouduttiin olemaan pakkotyölaitoksessa lähes kolme vuotta. Kirkolliset toimikunnat perustelivat näkemystään ensinnäkin historiallisilla syillä siten, että ketään ei pitäisi rangaista sellaisesta, mikä on hänen omaatuntoaan vastaan. Hitlerin ajan Saksasta löytyivät varoittavat esimerkit. Toisaalta Savo-lehdessä perusteltiin asiaa vielä sillä, että ”sota on aivan oleellisesti jotain muuta kuin ennen”.³⁰⁴ Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa viitattiin vielä yhteen toimikunnan esitykseen: palvelukseen kehitysmaissa. Kirjoituksessa esitystä ei pidetty hyvänä varsinkaan, kun todettiin ”omantunnonarkojen käyttäytymisen nostattaneen lainkuuliaisten kansalaisten mielipiteet heitä vastaan” ja edelleen viitattiin epäilykseen muistakin kuin vilpittömään kristilliseen omantunnonarkuuteen liittyvistä syistä.³⁰⁵

Jehovan todistajien kieltäytymisessä oli kysymys uskonnollisesta vakaumuksesta, jonka perusteella he eivät voineet olla palvelussuhteessa puolustuslaitokseen. Suhtautuminen heidän asiaansa oli yleisellä tasolla varsin jyrkkä, olipa sitten kysymys virkamiehistä, viranomaisista tai julkisesta mielipiteestä. Heidän asemansa kehittämisen puolesta ryhdyttiin laajempiin toimenpiteisiin 1960-luvun alusta esitettyjen toimikuntien ja erityisesti julkisuudessa esiintyneiden kirjoittajien toimesta. Jehovan todistajien aseman kehittäminen oli myös eräänlainen astinlauta varsinaiselle aseistakieltäytymisaallolle, jonka harjalla nuorisoradikaalit piirit ja heidän edustajansa kävivät puolustuslaitoksen autoritääristä asemaa vastaan. Uskonnollisten kieltäytymisperustelujen rinnalle tuli selkeästi poliittisia ja radikaaleja syitä, jättäen samalla omantunnonarkojen kysymyksen taustalle.

Omantunnonarkojen asioita käsiteltiin varsin vähän julkisuudessa vuosina 1968–1969, koska joukkotiedotuksen sivut täyttyivät paljon kärkevämmistä jutuista. Karvian erityistyölaitoksen olosuhteista kirjoitettiin muutaman kerran lähinnä uutisoiden eduskunnassa käsitellyn laitoksen majoitusoloja koskevan kyselyn tuloksia³⁰⁶. Edelleen todettiin, että laitokseen ei ollut saatu velvoitettua läheskään kaikkia sinne määrättyjä henkilöitä, ja siellä palvelevat henkilöt eivät tehneet minkäänlaista työtä. ”He eivät olleet halukkaita lisäämään edes puita saunan uuniin”³⁰⁷. Elokuussa 1968 presidentti Kekkonen teki siis yllätysvierailunsa Karvialle tutustuen laitoksen olosuhteisiin. Kekkonen oli vierailunsa yhteydessä ilmaissut ymmärtävänsä omantunnonryöstä

304. Aseellisesta palveluksesta kieltäytyvät. Uutinen Savo 14.4.1967; Kirkko protestoi asepalveluksesta kieltäytymisestä seuraa-
vaa rangaistusta. Uutinen Kansan Tahto 14.4.1967.

305. Eräs asevelvollisryhmä. Pääkirjoitus HS 15.4.1967.

306. Omantunnonaroista puolet Karvian laitoksessa. Uutinen ESS 29.4.1968.

307. Omantunnonarat eivät lisää edes puita saunan uuniin. Uutinen Lalli 15.8.1968.

aseista kieltäytyvien näkemyksiä. Lainsäädännön kehittämistä ja tutkijatoimikunnan tekemisiä Kekkonen oli seurannut jo aiemmin. Hän oli lähettänyt vuonna 1967 puolustusministeri Sulo Suorttaselle kirjeitä, joista ensimmäisessä hän toi esille lukeneensa Ilkka Taipaleen kirjoituksen Ydin-lehdestä aiheesta *Poliittisia vankeja*, kuten myös samaa asiaa käsittelevän kirjoituksen Työkansan Sanomista. Kirjoituksissa kritisoitiin tutkijatoimikunnan tasapuolisuuden puutetta ja keskinäistä kinastelua. Jälkimmäisessä kirjeessään Kekkonen palautti Suorttaselle hallituksen esityksen eduskunnalle omantunnonsyistä aseellisesta palveluksesta kieltäytyviä asevelvollisia koskevan lainsäädännön uudistamisesta, josta hän totesi seuratun Ruotsin lakia. Sen sijaan Kekkonen kirjoitti, että Ruotsin esimerkkiä ei näytetty seuratun kuitenkaan erikoisvankilan osalta. Tällaisen erikoisvankilan perustamista Kekkonen piti kuitenkin hyvänä vaihtoehtona, jos palveluksesta kieltäytyminen kriminalisoitaisiin Jehovan todistajien osalta. Kirjeensä hän päätti kysymällä: ”eikö ylipalvelun määrä ole liian pitkä?”³⁰⁸

Presidentti Kekkonen kirjeessään viittaama hallituksen esitys pohjautui aseettoman palveluksen tarkistustoimikunnan toiseen osamietintöön, joka oli kiertänyt lausuntokierroksilla ja vähäisten muutosten jälkeen annettiin hallituksen esityksenä eduskunnan hyväksyttäväksi marraskuun alussa 1967.³⁰⁹ Tämä tapahtui siis kaksi viikkoa Kekkonen puolustusministeri Suorttaselle lähettämän kirjelmän jälkeen. Eduskunta hyväksyi mainitun esityksen joulukuun lopulla 1968, mutta sen hyväksyminen ei ollut aivan yksimielistä. Eduskunnan puolustusasiainvaliokunnassa kolme eduskuntaryhmää, SKDL, SDP ja Keskustapuolue, siis eduskunnan enemmistö, olivat lain takaisinvetämisen kannalla. Hallituksen iltakoulussa ja valtioneuvoston neuvotteluissa lain takaisinvetäminen oli esillä useaan otteeseen, mutta puolustusministeri Suorttanen piti asiastaan kiinni ja sai pääministeri Mauno Koiviston tuen. Pääministerin motiiveista oli esittää vain arvailuja, joista yhdessä kirjoituksessa syyt nähtiin taloudellisina, lähinnä Karvian määrärahojen osalta.³¹⁰ Laki aseettomasta palveluksesta (132/69) annettiin helmikuussa 1969 ja tuli voimaan 1. huhtikuuta samana vuonna.³¹¹ Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean mietinnössä vuonna 1970 analysoitiin, että vuoden 1959 lakia seurannut lainsäädännön kehitystyö oli seurausta Jehovan todistajien uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvien asevelvollisten asemasta, heidän toimittamisestaan Karvian erityistyölaitokseen ja vielä työnteosta kieltäytymisestään.³¹²

308. Kirjeet puolustusministeri Sulo Suorttaselle 20.6.1967 ja 14.10.1967. Urho Kekkonen vuosikirjat 1965–1972 (UKK vsk.). Urho Kekkonen Arkisto (UKA).

309. Suomen kieliseen lakiehdotukseen tehtiin puolustusvaliokunnan ehdotuksesta muutos, jonka mukaan lakiehdotuksen ilmaus ”siveelliseen vakaumukseen perustuvat vakavat omantunnon syyt” muutettiin muotoon ”eettiseen vakaumukseen perustuvat vakavat omantunnon syyt”. Puolustusvaliokunnan lausunnon mukaan ”eettinen” sana vastasi paremmin asiayhteyttä, johon se liittyi. Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean mietintö 1970, 22.

310. Oikonen, Seppo: Pelin säännöt. Artikkelit Ylioppilaslehti 1969.

311. Aseettoman palveluksen tarkistustoimikunnan osamietintö N:o 3. 1969, 2.

312. Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean mietintö 1970, 23.

Uudella lailla pyrittiin säätämään mahdollisimman tasa-arvoinen kohtelu sekä asevelvollisille että siitä kieläytyville. Laissa uskonnolliseen ja siveelliseen vakaumuksen perustuvat omantunnonasiat olivat riittävä perustelu vapauttamiseen aseellisesta palveluksesta rauhan aikana. Sen sijaan lain säätäjät pitivät tasa-arvoisena myös sitä, että kaikilla kansalaisilla on yhtä suuret velvollisuuden yhteiskuntaa kohtaan. Näin ollen lain mukaan omantunnonasiat veloitettiin tekemään muunlaista palvelusta yhteiskunnan hyväksi. Mikäli he eivät suostuneet edes siviilipalvelukseen, heidät tuli tuomita rangaistukseen yleisessä tuomioistuimessa erityistyölaitoksen sijoittamisen sijaan.³¹³ Näin Karvian erityistyölaitos oli tullut tiensä päähän omantunnonarkojen sijoituspaikkana – eikä lopettamista katsottu hyvällä Karviolla. Ilta-Sanomat haastateli toukokuussa 1969 Karvian työlaitoksen johtajaa ja sinne sijoitettuja omantunnonarkoja. Uuden lainsäädännön katsottiin olevan virhe jo kuukauden sen voimaan astumisen jälkeen. ”Omantunnonarkojen korkeakoulun” lakkauttaminen oli tietysti aluepoliittisesti takaisku kunnalle ja laitoksen henkilökunnalle. Työlaitoksen johtaja pahoitteli sitä, että asevelvolliset Jehovan todistajat olivat käyttäneet sanomalehdistöä hyväkseen toittamalla laitoksen mahdottomuutta ja ihmisarvoa alentavia olosuhteita. Korkeakoululaisille itselleen se oli myös uuden alku, koska seuraavana odotti Parkanon käräjätupa. Tämä siitä huolimatta, että haastateltu omantunnonarka vetosi piispankokouksenkin myöntäneen heidän asiansa oikeutuksen ja todeten edelleen useiden evankelisluterilaisen valtiokirkon monien ylioppilaiden olevan samaa mieltä.³¹⁴ Näin Karvialta matka jatkui Köyliön varavankilaan.

Asevelvollisten tutkijalautakunnassa siviilipalvelukseen määrättyjä Jehovan todistajia ei 1970-luvun alussa usean vuoden aikana kutsuttu palvelukseen. Jo vuonna 1970 mietintönsä antaneen asestakieläytymisen selvittämiskomitean lausunnossa todettiin Jehovan todistajien vakaumuksen olevan niin ehdoton, että he eivät tulisi suostumaan asevelvollisuuden suorittamiseen missään muodossa. Palvelukseenastumismääräyksiä ryhdyttiin antamaan kuitenkin vuoden 1973 lopulla, jolloin siviilipalvelukseen määrättyjen Jehovan todistajien määrä oli jo yli 500.³¹⁵ Tästä vuosittain noin sadan vahvuisesta asestakieläytyjäjoukosta tuli ongelma vankeinhoitoviranomaisille, mutta puolustushallinnolle siitä ei enää sanottavasti ollut harmia.³¹⁶ Aktiivinen keskustelu julkisuudessa asian osalta väheni merkittävästi. Ilmeisesti omantunnonarkoja koskeva lainsäädäntö oli saatu sellaiselle tasolle, jonka aiheuttamat toimenpiteet voitiin yhteiskunnassa hyväksyä. Toisaalta voidaan ajatella, että diskurssissa siirryttiin seuraavaan vaiheeseen, joka näytti noudattelevan yleistä yhteiskunnallista kehitystä.

313. Sama, 21–23.

314. Omantunnonarkojen lainlievennys pahensi tilannetta. Uutinen Ilta-Sanomat 13.5.1969; Suma seisoo ja miehet makaa. Uutinen Ilkka 22.5.1969.

315. Valtiopäivät 1974. Asiakirjat V osa. Helsinki 1975. (VP1974 ak. V osa) Kirj. ksm. n:o 85, 19.3.1974, 453, ed. I. Taipale sd. ym; Mieluummin vankila kuin asepalvelua. Uutinen US 19.11.1974; Puolustusvoimat ja yhteiskunta 1976, 124.

316. Koskinen 2008. Tutkielmassa Koskinen määrittelee vuodet 1969–1985 ”vankeusrangaistusten ajaksi”.

3.3 Nuorison asevelvollisuuden haastaminen

Kari 3.4.1966 Helsingin Sanomissa. Copyright Kari Suomalaisen perikunta.

Omantunnonarkojen kielteisellä suhtautumisella asevelvollisuuteen on edellä esitetyllä tavalla pitkät perinteet. Sen sijaan kansainvälisenä ilmiönä hiljalleen kasvanut nuorisoradikalismi käytti astinlautana myös omantunnonarkojen asiaa oman asiansa ajamiseksi. Lainsäädännön kehittyminen 1960-luvun puolenvälin jälkeen ei kuitenkaan antanut enää samanlaista mahdollisuutta Jehovan todistajien aseman hyödyntämiseen omiin tarpeisiin liittyen. Varsinkin, kun pohjoismaiseksi yhteispiirteeksi muodostui yhteiskuntakriittisen tai valikoivan pasifismin perusteluihin kielteisesti suhtautuminen.³¹⁷ Näin yleiseen mielipiteeseen vaikuttamiseksi otettiin käyttöön television välityksellä opittuja tapoja, joita suuressa maailmassa opiskelijanuoret käyttivät vastustaessaan valtaapitävää yhteiskuntaa ja sen ilmentymistä esille tuovia instituutioita. Omantunnonarkojen, lähinnä Jehovan todistajien asia oli merkittävin tekijä lainsäädännön kehittämisen kannalta. Kuitenkin merkittävimmäksi puolustuslaitoksen aseman, toiminnan ja julkisuus kuvan kannalta nousi hyökkäyksen lailla joukkotiedo-

317. Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean mietintö 1970, 131.

tukseen ja sitä kautta kansalaisille muodostunut käsitys puolustuslaitoksen uhatusta asemasta. Aalto oli korkea, mutta sen vesimassat osoittautuivat pieniksi.

Varsinaista alkupistettä asevelvollisuutta kohtaan koskevalle kritiikille on vaikeaa määrittää. Yhtenä määritelmänä on esitetty rauhanliikkeen aktivoituminen Pentti Linkolan pamfletin ”*Isänmaan ja ihmisen puolesta – mutta ei ketään vastaan*” julkaisemisen myötä vuonna 1960. Tuossa teoksessa pyrittiin perustelemaan asepalveluksesta kieltäytymisen tarpeellisuutta suurvaltasodan totaaliseen tuho vaikutukseen vedoten. Teos sai aikaan ennennäkemättömän laajan pasifismikeskustelun Suomessa avaamalla julkisuudessa aseistakieltäytymiseen liittyviä näkökulmia haastaen samalla perinteisen valtajulkisuuden³¹⁸. Marja Tuominen on väitöskirjassaan *Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia* vuodelta 1991 analysoinut Linkolan ja hänen ystäviensä laatimaa pamflettia erityisesti isänmaan käsitteen problemaattisuuden kautta. Asevelvollisten kieltäytyjien odotettiin käyvän käsitteen sisältämää aate- ja arvotaustaa vastaan. Tuomisen mukaan kirjan keskeisenä ajatuksena oli nimenomaisesti kehottaa kaikkia asepalvelusikäisiä valitsemaan aseeton palvelus, joka johtaisi tarvittaessa yksipuoliseen ehdottomaan pasifismiin ja aseidenriisuntaan. Vaihtoehtona olisi suursota, jossa ensimmäisen atomipommin jälkeen talvisodan hengellä, upseeristolla tai Suomen armeijalla ei kuitenkaan olisi mitään merkitystä.³¹⁹

Suomessa toimi 1960-luvulla kaksi aktiivista ja näkyvää rauhanjärjestöä, jotka elivät kukoistuskauttaan kyseisellä vuosikymmenellä. Suomessa oli kuitenkin toiminut koko itsenäisyyden ajan erilaisia rauhanjärjestöjä. Niistä vanhin, Suomen Rauhanliitto, perustettiin ensimmäisen kerran jo vuonna 1907. Se oli kristillishenkinen ja vahvasti kaksikielinen. Toisen maailmansodan jälkeen perustettiin vuonna 1949 Suomen Rauhanpuolustajat, joka saavutti vasemmistolaisen työväenliikkeen piirissä vahvan aseman ollen 1950-luvulla jäsenmäärältään ja resursseiltaan maan merkittävintä rauhanjärjestöä. Tämä johtui siitä, että järjestö oli sidoksissa vahvasti kotimaiseen äärivasemmistoon sekä kansainväliseen kattojärjestöönsä, Neuvostoliitto-johtoiseen Maailman rauhanneuvostoon.³²⁰

Vanhat rauhanjärjestöt eivät kuitenkaan viehättäneet nuorta sukupolvea. Rauhanliitto koettiin liian kristillishenkisenä epäkiinnostavaksi ja Suomen Rauhanpuolustajat vanhahtavaksi ja liian sidonnaiseksi Suomen Kommunistiseen puolueeseen (SKP). Niinpä vuonna 1963 perustettiin Helsingin Sadankomitea, jonka säännöissä kerrottiin yhdistyksen pyrkivän pysyvään rauhantilaan maailmassa vastustamalla asevarustelua, herättelemällä julkista keskustelua ydinaseiden vaaroista, edistämällä tieteellistä

318. Hallman, 13–19. Linkolan pamflettia postitettiin tuhat kappaletta pääkaupunkiseudun kutsuntaikäisille abiturienteille.

319. Tuominen, 63, 131–135; Ks. myös Kolbe 1996, 27–28. ”Vastikään asevelvollisuutensa suorittanut Linkola suuntasi kovimman kritiikin sotilaskasvatus kohtaan. Armeijan tiukka kuri, hierarkia ja harmaa yhdenmukaisuus oli henkisesti lamauttavaa ja vastustavaa sekä siveellisesti löyhdyttävää. Kolben mukaan Linkola suuntasikin pamflettinsa nuorisolle, jonka oli tunnettava vastuuta: ”Sotasyllinen on jokainen nuorukainen, joka taipuu auttamaan sotaa ja sen valmistelua”.

320. Metsämäki, Mikko: Taistelu rauhasta. Sadankomitea ja Rauhanpuolustajat 1960-luvun Suomessa. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. (Valtiotieteellisen tiedekunnan kirjasto 2001), 3, 9–13.

tutkimusta ja kannattamalla yksipuolista aseistariisuntaa. Järjestö lähti poliittisesta näkökulmasta liikkeelle yleisvasemmistolaisena liikkeenä.³²¹

Järjestöjen rinnakkaiselo ei kuitenkaan ollut täysin sopuisaa, sillä järjestöt eivät ajaneet samaa rauhaa. Rauhanpuolustajat keskittyi korostamaan rauhanomaisen rinnakkaiselon tärkeyttä, kun taas Sadankomitea pyrki esittämään perustellun vaihtoehdon maanpuolustusajattelun perinteelle ja yleiselle asevelvollisuudelle. Taustalla vaikuttivat lisäksi edellä mainitut poliittiset ennakoasetelmat ja niiden lisäksi myös yksittäiset asiat. Erityisesti suhteisiin vaikutti se, että Rauhanpuolustajat sai valtion tukea Sadankomitean jäädessä ilman. Lisäksi vielä Tshekkoslovakian kriisiin liittyvä kannanotto antoi kuvan Rauhanpuolustajien tiiviistä lojaalisuudesta Neuvostoliittoa kohtaan.³²²

1960-luvun alkupuolella kielteinen suhtautuminen maanpuolustukseen manifestoitui siis lähinnä englantilaistyyppisen sadankomiteapasifismin muodossa. Se oli syntynyt filosofi Bertrand Russelin johtamana ja korosti erityisesti ydinasesodan estämistä. Ydinaseiden ja myös ydinkokeiden vastustamisesta sadankomiteanliike oli siirtynyt syntymämaassaan jo varsin pian yleiseen varustautumisen ja sodan vastustamiseen. Kun oli sanottu A, oli myös sanottava B, ja tästä radikaalistuminen kasvoi kasvamisenaan.³²³

Sadankomitean niin kuin muidenkin rauhanjärjestöjen tavoitteena oli pysyvän rauhantilan luominen maailmassa. Rauhanjärjestöistä erityisesti Sadankomitea syntyi konkreettisenä pidetystä ydinsodan uhkasta ja toisaalta sai rohkaisua toiminnalleen Kuuban kriisin jälkeen alkaneista aseidenriisuntapyrkimyksistä – olivathan suurvaltojen johtajien pyrkimykset lisäämässä kansainvälistä liennytyä ja liennytyä vahvistamassa suurvaltojen väliset sopimukset sekä yhteistoiminta. Alkuvaiheessa henkilöiden pysyttäytyminen puolueiden ulkopuolella oli linjassa sitoutumattomuuden periaatteen kanssa ja toisaalta luonnollista auktoriteettien vieroksuntaa. Kiinnostuksen kohteina olleet ydinaseiden vastustaminen ja kehitysmaiden ongelmat edellyttivät sadankomitealaisilta kansainvälisyyttä ja ymmärrystä kansainvälisistä suhteista. Kuten edellisessä luvussa todettiin, olivat sadankomitealaiset outo vastustaja valtakulttuurin edustajille. Heidän esiintymisensä oli tietoon perustuvaa selkeää argumentointia joukosta, josta yli puolet oli reservin upseereita.³²⁴

Kuitenkaan 1960-luvun jälkipuoliskolla rauhanliikkeet eivät saaneet lehdistössä palstatilaa aseidenriisunnan teemalleen. Maanpuolustuksen suunnittelukunnan vuonna 1980 julkaisema tutkimus sanomalehdistön suhtautumisesta aseidenriisuntakysymykseen osoitti selvästi, että vuosi 1963 osoittautui aseidenriisunnan lehdistössä saaman

321. Sama, 13–14, 78.

322. Sama, 38, 47–48, 87.

323. Ks. esim. aikalaisen analyysi lähimenneisyydestä Blomstedt 1971, 4.

324. Tuominen, 63, 142–144.

huomion huippuvuodeksi. Luonnollinen selitys tälle oli myös kansainväliset tapahtumat suurvaltaneuvotteluineen. Vuonna 1962 aloitti toimintansa Geneven kymmenen vallan aseidenriisuntakomitea, jonka toiminnan myötä syntyi käsitys myös pienten valtioiden mahdollisuudesta neuvotella aseidenriisuntakysymyksistä. Kun jo seuraavana vuonna siis päästiin sopimukseen osittaisesta ydinkieltosopimuksesta, oli aseidenriisuntaan liittyvä optimismi huipussaan lisäten merkittävästi myös sanomalehtiuutisoita ja -artikkeleita. Suomessa vielä presidentti Kekkonen tekemä esitys ydinaseettomasta Pohjolasta oli omiaan entisestään luomaan aseidenriisuntateemaa.³²⁵

Vuoden 1963 jälkeen kansainväliset aseidenriisuntaneuvottelut muuttuivat ruutiiniluonteisiksi väittelyiksi, eivätkä siten sisältäneet mitään uutta uutisoitavaa, eikä niissä ollut mitään diplomaattista loistoakaan, joka olisi herättänyt lukijoiden kiinnostuksen. Siksi rauhantyön ja lähinnä suurvaltapolitiikan teemaan kuulunut aseidenriisunnan uutisointi hiipui merkittävästi vuosiksi 1964–1967, minkä jälkeen vuodet 1968–1969 olivat Helsingissä käynnistyneiden SALT-neuvottelujen myötä jälleen aseidenriisunnan uutisoinnin huippuvuosia. Varsinaisen keskustelun teeman muodosti kuitenkin neuvottelujen merkitys kansainvälisesti ja erityisesti suomalaisessa joukkotiedotuksessa Suomen rooli neuvotteluiden isäntämaana, jolloin tiedottamisen sisällöt liittyivät lähinnä ulkopoliittisen keskustelun teemoihin. Yleisesti voidaan todeta, että aseidenriisuntakirjoittelun määrä osoittautui Eskelisen tutkimuksen mukaan varsin vähäiseksi 1960-luvulla.³²⁶

Rauhanjärjestöillä oli siis oma roolinsa asevelvollisuutta vastaan kehittyneen keskustelun muodostumisessa. Rauhanpuolustajat puolustivat periaatteellisella tasolla aseistakieltäytymistä, mutta he eivät tehneet käytännössä mitään asian eteen. Sadankomitea oli alusta lähtien painottanut yksilöiden vapautta kieltäytyä aseista, mutta erityisen keskeistä asemaa aseistakieltäytyjillä ei järjestön asialistalla ollut alkuvaiheessa.³²⁷ Sadankomitea oli kuitenkin ensimmäinen ”yhden asian liike” ja muutaman vuoden ajan järjestöllä oli eräänlainen hegemonia-asema nuorison keskuudessa asettaen ne yhteiskunnalliset kysymykset, joihin muiden piti vastata. Kuitenkin useissa yhteyksissä Sadankomitean nimissä esiintyneet radikaalit nuoret ajoivat vain omaa asiaansa, tai sellaista yhteiskuntakritiikkiä, jolla ei välttämättä ollut paljoakaan yhteistä varsinaisen rauhaan pyrkivän teeman ja työn kanssa. Vaikka Sadankomitea vielä vuonna 1966 perusti Suomen Sadankomitealiiton maanlaajuiseksi kattojärjestöksi useille paikkakunnille syntyneille paikallisyhdistyksille ja ryhtyi samana vuonna julkaisemaan kunnianhimoista Ydin-lehteä, sen suosio nuorisoradikaalien keskuudessa alkoi hiipua.

325. Eskelinen, Anne: Sanomalehdistömme suhtautuminen aseidenriisuntakysymyksiin. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta. Helsinki 1980, 58–59.

326. Sama, 59–61. Eskelisen tutkimusraportin mukaan, pääkirjoitusten osuus kohosi enimmillään 0–3,5 prosenttiin vuodessa. Aseidenriisunnasta, sen välttämättömyydestä poliittisen toiminnan päämääränä, puoluepoliittisena kannanottona yleisen mieltä aktivoimiseksi ei kirjoitettu juuri lainkaan. Ainoastaan Vapaassa Sanassa ja Kansan Uutisissa käsiteltiin aseidenriisuntaa ja siinä painottamalla kilpavarustelun aiheuttamaa uhkaa ihmiskunnan olemassaololle.

327. Metsämäki 2001, 50.

Nuorisoradikaalit eivät enää tyytyneet Sadankomiteaan.³²⁸ Vuoden 1968 vuosikokouksessa oli paikalla ennätysvähäiset 60 henkeä, Suojelupoliisin mukaan “opiskelijoita ja joitakin taiteilijatyyppejä”. Kokouksesta Suojelupoliisille raportoineen tarkkailijan mukaan sadankomitealaiset olivat “viime aikoina hienostuneet ja tulleet samalla jollakin tavalla varovaisemmiksi sekä siirtyneet aatteessaan jonkinlaiseen tieteelliseen tutkimusvaiheeseen, josta seurauksena on ollut toiminnalle harkittu asiallisuus”. Tästä johtui tarkkailijan mukaan myös järjestön jäsenmäärän hienoinen lasku, kun “popkulttuurin hulinointihaluiset edustajat ovat löytäneet muita puuhia”.³²⁹

Nuorisoradikaalien sidonnaisuuksia eri yhteyksissä on vaikea määritellä, mutta sen sijaan julkisuudessa esillä olevia kannanottoja voidaan tarkastella jälkempäin, ja tehdä niiden loogisuuden perusteella myös johtopäätöksiä. Aiemmin esitellyn perusteella yhteiskunnassa tapahtui merkittäviä muutoksia koulutuksen ja valinnan mahdollisuuksien osalta. Tätä tehosti erityisesti joukkotiedotuksen tarjoamat mahdollisuudet seurata ja ennen kaikkea tuottaa informaatiota. Kansainväliseen tapaan katseet kohdistuivat koulutettuun nuorisoon, jolla oli ollut parhaimmat mahdollisuudet seurata kansainvälistä kehitystä. Huomioitavaa toki on, että Suomessa oli edelleen erittäin merkittävä määrä nuorisoa, jolla ei esitetyn mukaista mahdollisuutta ollut.

Kenraali Simelius erosi puolustusvoimain komentajan tehtävästä syksyllä 1965. Eropäivänään esittämässään päiväkäskyssä hän toi esille, että uusien tuulien mukanaan tuomat haasteet olivat jo ainakin puolustusvoimien ylimmässä johdossa tunnistettu. Puolustuslaitoksen asemaa yhteiskunnassa Simelius kuvasi siten, että se oli ”eräs rauhantahtoisen puolueettomuuspolitiikkamme sekä sen tehtävien ja velvoitteiden edellyttämä välttämätön väline”. Hänen mukaansa näiden tavoitteiden hengen saneli Suomen kansa ja sen halu asua ja rakentaa omaa maataan rauhassa. Simeliuksen päiväkäskystä kävi edelleen ilmi, että yhteiskunnassa oli tunnistettu eri ryhmiä etupyrkimyksineen, mutta hän tähdensi tärkeänä sitä, että eturyhmien pyrkimysten ja ristiriitojen ulkopuolella oli pysyttävä. Kuitenkin puolustuslaitoksessa oli myös kyettävä osoittamaan tasapuolista, oikeudenmukaista ja ennen muuta ihmisarvoa kunnioittavaa suhtautumista kaikkia kohtaan. Simeliuksen päiväkäskyn sisältö tässä tarkastelluin osin noudatti niitä periaatteita, joita 1960-luvun alkupuoliskon asevelvollisuuslain kehittämässä edellytettiin. Eri näkemyksiä tuli huomioida, mutta periksi niille ei tarvinnut antaa. Simeliuksen päiväkäskyssä ei suoranaisesti eritelty niitä ryhmiä, joilla oli omia etupyrkimyksiään.³³⁰ Sen sijaan hän oli aiemmin otta-

328. Tuominen, 151–152. Järjestön sisään syntyi kaksi linjaa, marssijat ja tutkijat, eivätkä nämä ryhmittymät enää kyenneet toimimaan yhdessä.

329. Rentola, 46. Suojelupoliisia Sadankomitea oli kiinnostanut sen perustamisesta lähtien vuodesta 1963. Kyseessä oli kuitenkin uusi ja vieras ilmiö ja mahdollinen turvallisuusriski; Ks. myös. Metsämäki, Mikko – Nisula, Petteri: Aktivistit. Suomalaisen kansalaisliikkeiden tarina. Kleio, Helsinki 2006, 194.

330. Puolustusvoimain komentaja. Päiväkäskyt 1963–1967. Päiväkäsky n:o 13 13.11.1965. Kansallisarkisto (Sörn.); Julkaistu lehdistössä ks. esim. Puolustusvoimain komentajan päiväkäsky n:o 13. Loviisan Sanomat 13.11.1965.

nut kantaa nuorten maailmankatsomuksen muutokseen.³³¹ Näistä nuorisoa koskevista uutisoinneista ja artikkeleista on löydettävissä muutamia yleistettäviä teemoja, joita vuosina 1965–1967 asepalvelukseen ja nuorisoon liitettiin. Näitä genrejä olivat sukupolvien välisen ajattelun erot, yhteiskunta ja sille uhrautumisen merkitys sekä suhtautuminen voimassaolevaan yhteiskuntajärjestykseen. Olipa sitten kyseessä puolustuslaitos tai yleinen koulutus- ja sosiaalijärjestelmä.³³²

Marja Tuominen on kuvannut väitöskirjassaan erinomaisesti sitä taustaa, jolle sukupolvien välinen kuilu perustui yhteiskunnallisella tasolla. Tämä yleiskuvaus koskee tämän tutkimuksen osalta nimenomaisesti nuorison ja vanhemman sukupolven välistä eroa koko yhteiskunnassa. Sen sijaan sukupolvien välinen ero puolustuslaitoksen osalta niin turvallisuuspoliittisesti kuin materiaalitalannekysymyksissä sisälsi tästä asiasta eroavia piirteitä. Tuomisen mukaan sukupolvien välisessä ristiriidassa oli kysymys kapinoinnista paratiisin vartijaa vastaan. Vartijana toimineen isän rooli vaativana ja kontrolloivana yliminänä tuli haastaa omilla ideologioilla ja ikäkausikulttuurilla, joita näihin liittyvät sosiaaliset ryhmät tukivat. Nuorison luonnollisena pyrkimyksenä tuli olla vartijan karkottaminen ja itsensä nostaminen vartijan asemaan.³³³

Tuon mahdollisuuden syntyminen ymmärrettiin, kuten myös se, että kaikilla sukupolvilla tuota mahdollisuutta ei ollut aikaisemmin³³⁴. Sukupolvikysymyksen tarkastelusta tekee tulkinnallisesti haastavaa se, että sotien kokemus eri sukupolvilla oli erilainen. Matti Virtanen käsitteli aihetta tutkimuksessaan sukupolvien dynamiikkaa juuri tästä näkökulmasta. Hän mukaansa sotien kokemuksissa sukupolvien välillä oli sekä ajallista että tulkinnallista eroavaisuutta, mikä käynnisti poliittisten traditioiden muutosprosessit avaintapahtumien jälkeen. Näin esimerkiksi talvi- ja jatkosotaan liittyen oli kolme erilaista sukupolvellista avainkokemusta. Ensinnäkin ne, jotka olivat sodan alkaessa noin 17 vuoden ikäisiä, kokivat sodan eräällä tavalla puhtaana. Toisen asteen kokemuksesta puhuttiin niiden osalta, jotka olivat ikänsä ja asemansa puolesta eliittä. Kokemus vaikutti jo jäsenytymiseen maailmankatsomukseen joko sen mukaisesti tai vastaisesti. Kolmannen ajallisen position sukupolvellisesti muodostivat varhaisnuoret, jotka elivät sodan kotirintamalla ehtimättä osallistua sotaan. Tätä nuoremmille Virtasen mukaan sota oli vahvoja tunnelmia ja elämyksiä, mutta jäi kuitenkin varsin epämääräisiksi ajatuksiksi.³³⁵

331. Uudet asenteet. Pääkirjoitus Karjalainen 6.7.1965; Luottamus nuorisoon. Pääkirjoitus Savo 6.7.1965. Samanlaisissa pääkirjoituksissa viitattiin Simeliuksen aiempiin kommentteihin nuorisosta. Edelleen viitattiin professori Paavo Ravilan samansuuntaisiin havaintoihin siitä, että ”nuorison ja erityisesti ylioppilasnuorison piirissä on esiintynyt mielenilmaisuja, jotka selkeästi poikkeavat siitä, mihin vanhemman polven edustajat ovat tottuneet”.

332. Näistä asioista kirjoitettiin myös esimerkiksi Sotilasaikakauslehdessä. Ks. esim. Julku, Kyösti: Patriotismin ongelma. Mieli-pidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 2 1965. Kysymys oli nimenomaisesti ongelmasta, koska ”jos vanhemman polven heikkoudeksi on sanottava, ettei se tahdo päästä irti kuluneista fraaseista... (nuorison taholta; tutkijan lisäys) pyritään esittämään ajatus, jota ei ennen ole esitetty, joka on raffaava ja radikaali”. Kirjoittajan mukaan Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunta olisi saattanut olla ratkaisu asian korjaamiseksi.

333. Tuominen, 58–59.

334. Pelho, Leo: Nuorisomme kysyy nyt yhä yleisemmin, miksi, mitä varten ja minkä tähden? Artikkelit Ssd 7.3.1966.

335. Virtanen, 36–38.

Kuten Tuomisen kirjan nimessäkin todetaan, 1960-luvun nuoriso syntyi sotilaiden lapsina. Heidän lapsuudenympäristönsä oli suursotaa tai sen päättymisen seurauksena syntyneitä pettymyksiä, traumoja ja vihaa. Tunneperintö ei ollut siis helppoa lapselle käsitellä, jos sitä käsiteltiin ollenkaan. Monissa kodeissa tuo tunneperintö ilmeni painostavana ilmapiirinä, isän painajaisunissa tai ryyppyseurassa³³⁶. Sodan aikana tai varjossa syntyneet suuret ikäluokat saivat tehtäväkseen kiittollisuudella todistaa sen, että annettu uhraus ei ollut turha. Suurelle osalle ikäluokasta se merkitsi agraarin elämäntavan muuttumista kaupunkilaisuuteen ja perinteisen kansallisen kulttuurin muuttumista kansainväliseksi nuorisokulttuuriksi. Jo usein todetulle pienelle äänekkäälle joukolle nuorisosta se merkitsi henkistä hevosvetoisuutta ja hankkiutumista avoimeen konfliktiin vallitsevan todellisuuden kanssa.³³⁷ Kuten Heikki Palmu *Harmaassa päiväkirjassa* tiivisti, ”kaikki keskustelu syvärinkäyneitten kanssa on turhaa: voit vain vahvistaa ennakkoluuloja ja vanhoja rintamajakoja... Vanhempien kunnioittaminen on hyvää ja tarpeellista, mutta samojen urien kulkeminen, heidän tottelemisensa merkitsisi kehityksen pysähtymistä ja vanhojen virheitten toistumista”³³⁸.

Sukupolvien väliseen kuiluun kuului myös diskursijärjestys, jossa ei sanottu mitään. Tällaisen representaation olemassaolo on myös tunnistettava, jotta juuri edellä mainittu pienen joukon äänekkyyys ei synnyttäisi kuvaa väärässä tasapainossa olevasta kokonaisuudesta. Tästä esimerkkinä voidaan pitää sotaveteraaneja, joiden osallistumisen merkitys ja oikeutus tekemälleen maanpuolustustyölle monin paikoin kiistettiin. Sodan jälkeiseen Suomeen muodostui vaikenemisen ilmapiiri. Alkujaan vuoden 1918 sodan seurauksena perustetut veteraanijärjestöt lakkautettiin välirauhansopimuksen vastaisina lukuun ottamatta Sotainvalidien Veljesliittoa. Samalla syntyi käsitys siitä, että niiden edustama arvomaailma olisi kyseenalainen. Veteraanien järjestyminen alkoi vuonna 1957 perustetun Rintamamiesten asuntoliiton myötä. Vuonna 1964 järjestyminen laajentui merkittävästi Suomen Sotaveteraaniliiton ja Rintamamiesveteraanien Asunto- ja Tukiliiton perustamisen seurauksena, mitkä saivat hetkessä kymmeniätuhansia jäseniä. Olihan heitä sen aikaisessa yhteiskunnassa liki puoli miljoonaa. Eri tutkimuksissa on kuitenkin todettu, että veteraanit kokivat pitkälle 1980-luvulle saakka, että heiltä oli viety sananvapaus ja olemassaolon oikeutus huolimatta siitä, että he olivat myös poliittista ja taloudellista eliittiä pitkälle 1980-luvulle saakka. Nuorison heihin kohdistama kritiikki tuntui kuitenkin katkeralta kaikkien kokemusten jälkeen. Tämä kritiikki kohdistui käytyjen sotien oikeutukseen ja erittäin oleellisesti siihen liittyneisiin isänmaallisuuteen ja uskonnollisuuteen. Veteraanien päällimmäi-

336. Juujärvi, Soile – Pessu, Kaija – Salin, Ossi: Sotiemme veteraanien identiteetti ja arvostus. Laurea Ammattikorkeakoulun julkaisusarja A 69, Edita Prima Oy, Helsinki 2009, 28.

337. Tuominen, 74–78.

338. Palmu 1969, 7–9. Palmu kirjoitti kokemuksistaan armeijan harmaissa. Sukupolvien väliseen ajatteleroon hän totesi varsin osuvasti.

nen reaktio tähän kritiikkiin oli loukkaantuminen ja vaikeneminen.³³⁹ Vaikenemiseen viitattiin myös Pallen mielipidekirjoituksessa Ilta-Sanomissa vuonna 1966, jossa oltiin närkästyneitä puolustuslaitosta koskevan tiedottamisen laadusta ja sisällöistä. ”Puutun jonkun verran vastenmielisesti asiaan, jonka olin aikonut sivuuttaa vaitiololla” vahvistaa myös käsitystä siitä, että ”julkisuutta kaipaavan pumpun” aktiivinen toiminta johti siihen, että useissa yhteyksissä asioista mieluummin vaiettiin. ”Se, että kyseiseen keltanokkaisten kampanjaan ei ole julkisuudessa suurestikaan kajottu ja asia kai aiotaan tappaa vaikenemisella” kuvastaa myös osan ihmisten uskoa siihen, että äänekkyyks vaikenee itsestään.³⁴⁰ Kunhan asioista ei tehdä isompaa numeroa, asioilla oli ollut tapana selvitä myös vaikenemalla.

Tähän sukupolvien väliseen kritiikkiin liittyi myös kysymys asevelvollisuuden velvoitteesta yhteiskunnalle. Asevelvollisuutensa juuri suorittaneet tai suorittamaan menevät näkivät asepalveluksen uhrauksena yhteiskunnalle, mistä heillä olisi pitänyt olla mahdollisuus kieltäytyä³⁴¹. Asevelvollisuutta puolustavissa kannanotoissa, jotka luonnollisesti suuntautuivat sotilaiden ja aktiivisten reserviläisten suunnalta, perustelut asevelvollisuuden puolesta liittyivät juuri tähän yhteiskuntavelvoitteeseen. Muun muassa kenraaliluutnantti Tauno Kopra erotessaan puolustusvoimista toivotti kaikille isänmaallisesti ajatteleville valoisaa tulevaisuutta korostaen myös, että vapaa isänmaa ei ollut lahja, vaan perintö, jota oli hyvin vaalittava. Huolimatta siitä, että Kopra oli haavoittunut sotien aikana, hän erosi täysin palvelleena 1. divisioonan komentajan tehtävästä. Kirjoittaessaan päiväkäskyssään pohjoissuomalaisesta sitkeydestä hän vertasi sitä myös velvollisuuteen, joka heillä oli viedä elämää eteenpäin. Edelleen hän uskoi, että ”muu maa voi luottaa tämän puolen miehiin, jotka eivät väistä velvollisuuttaan”. Tuon velvollisuuden vastakohtana hän toi esille ”ne kaikki nykyajan mukavuudet ja uudet virtaukset, jotka tunkeutuvat kauempaankin erämaan kylään ja pirttiin”, jotka mahdollisesti tulisivat heikentämään tahtoa maan puolustamiseksi.³⁴²

Nykyisestä poiketen sotilailla oli esimerkiksi edellä viitattujen päiväkäskyjen muodossa mahdollisuus esittää mielipiteitään maakuntalehdissä julkaistavissa kirjoituksissa. Sitä mahdollisuutta käytettiin kuitenkin hyvin rajoitetusti, koska sellaiseen ei

339. Juujärvi – Pesso – Salin, 26–29. Vaikeneminen tässä yhteydessä liittyy juuri joukkotiedotusvälineissä esitettyjen kannanotojen vähyteen. Sen sijaan julkisuuden ulkopuolella keskustelua varmasti käytiin ja siitä on viitteitä esitetty myös julkisuudessa; Ks. esim. Pilattu nuoris. Mielipidekirjoitus SSd. 6.1.1966.

340. Tänäpä. Nimimerkki Palle. IS 20.1.1966; Palle-nimimerkillä kirjoitti Reino Hirviseppä. Hirvonen, Maija: Salanimet ja nimimerkit. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjaston julkaisuja 2000, 590; Ks. myös Puolustusvoimat. Mielipidekirjoitus. Kauppalehti 28.6.1966. ”Tämä on aivan suhteetonta: näin vähän oman maan puolustusvoimista – mutta vappuna paljon, paljon runsaammin erään toisen maan puolustusvoimain juhlista”.

341. Tänäpä. IS 27.1.1966. Katkelma radiohaastattelusta, jossa varusmiespalvelusta suorittanut kuvasti palvelustaan siten, että ”marraskuussa jouduin väkeen ja pääsen vapaaksi silloin ja silloin”. Vastaavasti käytettiin puolustavia puheenvuoroja, joissa todettiin esimerkiksi, että ”asevelvollisuuden suorittaminen ja varusmiespalvelus ei siten ole mikään yksipuolinen velvollisuus, vaan sitä on pidettävä oikeutena, joka luo pohjan ja perustan tulevalle”; Diplomi-insinööri Antti Linnan esittämä tervehdys Tampereen kaupunginhallituksen puolesta kutsuntatilaisuudessa. Al 4.9.1966.

342. Kopra, Tauno: 1. divisioonan komentajan päiväkäsky N:o 8. Kajaani 10.5.1966; Ks. myös Korhonen, Antti Olavi (Olli): Pohjois-Suomen sotilasläänin komentajan uudenvuodentervehdys. Kaleva 31.12.1966.

ollut totuttu tai ei ollut myöskään aiemmin ollut tarvetta. Tarmo Mäki-Kuutti julkaisi vuonna 1969 kirjasen otsakkeella *Suomalainen turvallisuus*. Kirjan julkaisemisen motiivina hän esitti alalta puuttuvan kokonaisvaltaisen esityksen. Tuossa kirjassa Mäki-Kuutti toi esille näkemyksiä, joita hän oli omaksunut erilaisista turvallisuuskeskusteluista, lähinnä reservin upseerien ja aliupseerien järjestämisestä. Ironiaksi Mäki-Kuutti kuvasi sitä, että vasta pasifistien keskustelunhalu ja aktiivinen tapa tuoda esille ideologiaansa herättivät yleisemmän halun hankkia tietoa turvallisuuskysymyksistä. Nämä pasifistit, maanpuolustuksen vastustajat, olivat osoittautuneet sanavalmiiksi ja aktiivisiksi keskustelijoiksi, mutta samaa ei voinut Mäki-Kuutin mukaan todeta maanpuolustuksen puolestapuhujista. Hänen mukaansa heiltä puuttui ilmeisesti tietoa, kykyä tai keskustelunhalua. Heidän olisi pitänyt osata jättää keskustelun ulkopuolelle vapaussota, jääkäriiliike, suojeluskunta ja punakaarti. Ei liiemmin olisi saanut puhua vänrikki Stoolista tai Saarijärven Paavosta, puhumattakaan punakaartista tai talvisodan ihmeestä.³⁴³ Kuten edellä on esitetty, ne olivat asevelvollisuuden puolestapuhujien perusta esittämälleen näkemykselle historiasta ja sukupolvien velvoitteesta.

3.3.1 Keskustelusta toimintaan – passit palamaan

Stefan (Tapani Kovanen) 17.5.1967 Suomen Sosiaalidemokraatissa.
Copyright Uutispäivä Demarin arkisto.

343. Mäki-Kuutti, Tarmo: *Suomalainen turvallisuus*. WSOY, Helsinki 1969, 18, 20 ja 30.

Vaikka vasta vuosi 1968 oli maailmanlaajuisesti radikalismiin ”hullu vuosi”, liittyi radikalismiin jo aiemmin olennaisena myös toiminnalliset menetelmät. Tällaiset keskustelutilaisuudet ja mielenosoitukset kuuluivat myös Sadankomitean toimintata-poihin³⁴⁴. Kevääseen 1967 saakka kysymys oli kuitenkin ollut enemmän toisistaan eroavien näkökulmien kohtaamisesta erilaisissa yhteyksissä lähinnä paikallisesti tai sitten joukkotiedotuksen keinoin. Aseistakieltäytymisgenren mukaisesti vastustettiin valtiota valtana ja toisaalta puolustuslaitosta tuon vallan ilmentymänä. Pyhinäkin pidettyjä asioita tuotiin symbolisesti mestauslavalle. Oli kuitenkin täysin eri asia vastustaa symbolisesti kuin tuhota vastapuolen tärkeänä pidettyä symbolia.

Helmikuussa 1967 puolustusvoimain komentaja Yrjö Keinonen Ydin-lehden haastattelussa julkaisi puolustusvoimien virallisen kannan rauhanliikkeisiin. Hän sanoi:

*”asiallisesti toimivat rauhanjärjestöt tekevät suuriarvoista työtä pyrkiessään hakemaan kestäviä ja realistia ratkaisuja rauhan lujittamiseksi. Rauhantyössä ei riitä pelkkä sinisilmäinen idealismi, niin moraalisesti koskematonta kun se onkin. Epärationaliset ohjelmakohdat ja haihattelut rauhanjärjestöjen toiminnassa eivät palvele rauhan asiaa, vaan aiheuttavat tarpeetonta eripuraisuutta ja saattavat olla vahingollisia valtakunnan todellista etua ajatellen.”*³⁴⁵

Keinosta tutkineen Airion mukaan puolustusvoimien oma väki olisi toivonut puolustusvoimien ylimmältä johdolta selkeämpiä vastareaktioita jatkuviin hyökkäyksiin aseellista maanpuolustusta vastaan.³⁴⁶

Myöhemmin keväällä sitten siirryttiin toiminnallisempiin muotoihin. Toukokuun 15. päivänä Helsingin Sadankomitean järjestämässä mielenosoituksessa aseistakieltäytymisen puolesta poltettiin neljä sotilaspussia armeijasta eroamisen eleenä. Tuominen kuvaa tuota Esplanadilla tapahtunutta passinpolttota yhtenä suomalaisen 60-luvun näyttävimpänä symbolitason arvonnriistona. Passinsa poltti muun muassa kirjailija Markku Lahtela, joka perusteli tekoaan järkisyillä ja oikeudellaan erota tästä maan ainoasta sotilaallisesta järjestöstä.³⁴⁷ Huolimatta siitä, että passien poltto edusti valtakulttuurin normi- ja symbolijärjestelmässä rajua raiskausta, asian uutisointi edusti viranomaistiedottamista jäykimmillään. Olisihan voinut odottaa huomattavasti kärkevämpää reaktiota verraten siihen, jos esimerkiksi Vietnamin sotaa vastustaneen nuoren kutsuntakortin polttaminen sai amerikkalaisen isän lausumaan julkisesti: ”ja jos

344. Tuominen, 158.

345. Ydin 1/1967.

346. Airio, 159.

347. Ks. esim. Tuominen, 192–195; Airio, 159. Lahtela oli suorittanut aseellisen palveluksen, mutta katsoi vakaumuksensa mukaisesti myös reserviin jäämisen aseellisen toiminnan hyväksymisenä. Hän oli vuonna 1966 tiedustellut mahdollisuutta erota reserviläisyydestä, mutta oli saanut kieltävän vastuksen kenraali Keinonselta. Avoimessa vastauksessaan Keinonen ilmoitti, ettei Suomen armeijan ja Lahtelan välisen suhteen uudelleen järjestely olisi mahdollista.

päätät polttaa kutsuntakorttisi, polta saman tien syntymätodistuksesi. Siitä hetkestä lähtien minulla ei ole poikaa”³⁴⁸. Uutisotsikot eivät kuitenkaan kiljuneet asian tiimoilta. Suomen Sosialidemokraatissa todettiin, että sotilaspassit paloivat ja se on rangaistava teko. Kokoomuslaisen Uuden Suomen mukaan nimenomaisesti radikaalit polttivat sotilaspassinsa ja toisaalta rikos ei kuulunut sotilasviranomaisille, vaan yleiselle syyttäjälle. Uutisoinnissa tuntui olevan oleellista lähinnä Lahtelan ehdokkuus edellisissä eduskuntavaaleissa keskustapuolueen ehdokkaana. Väkeä oli ollut paikalla lähteestä riippuen 200–500 ihmistä ja järjestyspoliisin mukaan tarvittavat luvat olivat kunnossa.³⁴⁹

Välttömät seuraukset passien polttamisella yleisen keskustelun kannalta jäi yllättävän vähäiseksi, tosin kesäkuun alussa alkaneet sotatoimet Israelin ja arabimaiden välillä olivat omiaan vaientamaan puolustuslaitokseen ja asevelvollisuuteen kohdistuneen kritiikin. Luonnollisesti kannanotot jakautuivat puolesta ja vastaan, mutta jäivät julkisuudessa vähisiin. Ilta-Sanomissa polttaminen tuomittiin yhdistämällä asiaan omantunnonarat, hurmioituneimmat pasifistit, mainoksenkipeimmät kirjailijat ja Sadankomitea. Kovimman kritiikin sai juuri Sadankomitea, jonka todettiin tulleen asialistansa päähän – polttohautauksiin. Ilta-Sanomien kirjoitus toi esille passien symbolisen merkityksen toteamalla, että ”enää olisi puuttunut, jos tilaisuus olisi järjestetty Hietaniemessä”. Kysymys suurimalle osalle kansalaisista ei ollut sotajärjestön jäsenkirjasta, vaan aivan jostain muusta.³⁵⁰

Ehkä julkisuuden varsin vaisu reaktio oli passinsa polttaneille pettymys. Kirjailija Kalevi Seilonen, yksi passinsa polttaneista, kertoi heinäkuussa Helsingin raastuvan-oikeudessa tavoitteena olleen juuri julkisen keskustelun herättämisen aseettomana palvelevien oikeuksien puolesta. Seilonen toi myös esille näkemyksensä ihmisten arastelun vakaumuksiensa julkisessa esittämisessä varsinkin silloin, kun käytössä ei ole tavanmukaisia menettelytapoja tai keinoja mielipiteiden esittämiseen. Hän tiesi varsin hyvin, että Yhdysvalloissa kutsuntatodistuksia oli poltettu huolimatta kolmen vuoden vankeustuomion uhasta.³⁵¹

348. Tuominen, 194–195. Tuominen piti passien polttamista vielä pahempana tekona valtakulttuuria kohtaan kuin Vietnamin sotaa vastustavien nuorten kutsuntakorttien polttamista. Tämä siitä syystä, että passi sisälsi erittäin tärkeitä menneisyyteen liittyviä ideologioita, siis historiallista muistia menneiltä sukupolvilta.

349. Sotilaspasseja paloi. Uutinen SSd 16.5.1967; Radikaalit polttivat sotilaspassinsa. Syytteitä odotettavissa. Uutinen US 16.5.1967; Neljä sotilaspasiaa poltettiin Helsingissä. Uutinen HS 16.5.1967.

350. Sadankomitean polttohautaus. Pääkirjoitus IS 18.5.1967; Ks. esim. Sotilaspassien polttajille. Nimimerkki V.R. Kansan Uutiset 23.5.1967. Tässä puolustavassa kannanotossa uskottiin teon oikeutekseen, koska puolustuslaitos on todellisuudessa sotalaitos. Jo Napoleonin ajoista lähtien on nähty, että pakollinen asevelvollisuus vie vain rahaa ja tuottaa ihmisuhreja ja tappioita.

351. Passinpoltto-oikeudenkäynti tänään HRO:ssa. Uutinen Päivän Sanomat 12.7.1967. Seilonen näytti jatkaneen samalla linjalla myös myöhemmin ja saaneen myös tavoittelemaansa julkisuutta, koska hänen ”saarnaamisestaan” uutisoitiin muun muassa syksyllä 1967; Ks. esim. Nouskaa armeijaa vastaan! Uutinen Hämeen Yhteistyö 19.10.1967. Tekstissä esitettyjen puutteiden lisäksi Seilonen oli kuvannut armeijan mahdollisuuksia ydinsodassa sanoen, että ”armeijassa meille pidettiin suppea oppitunti ydinaseista ja neuvot olivat suunnilleen sitä luokkaa että kun vetää ikkunaverhon eteen, se palaa, mutta itse säilyt kunnossa... armeija taistelee vanhoja sotia... monissa sodissa olleilla upseereilla ja aliupseereilla on vain yksi vihollinen eivätkä he malta olla nimeämättä sitä”. Aseistakieltäytymisen teemoja pyrittiin vahvistamaan siten myös turvallisuuspolitiikan teemoilla, mutta niiden vaikutus ei enää ollut riittävän suuri. Turvallisuuspolitiikan määrittelyssä olleisiin ongelmiin, siis 1950-luvun lopun ja 1960-luvun alun, oli puolustuslaitos pystynyt jo vastamaan. Seilonen kokemukset kun olivat vuosina 1957–58 suoritetusta varusmiespalveluksesta.

Konkreettisena seurauksena passin poltosta tuli 200 markan sakot Helsingin raastuvanoikeudesta. Tuomitut pitivät oikeudenkäyntiä farssina, jossa puheenjohtaja oli asiallisen käyttäytymisen sijaan takertunut epäolennaisten sanojen kielelliseen merkitykseen ja yrittänyt vääristellä annettuja lausuntoja. Käsittely tuomittiin lähinnä sotilasviranomaisten eräänlaiseksi kostoksi. Yksi tuomituista, tiedotussihteeri Ilpo Saunio totesi, että ”en muuten ymmärrä miksi jonkin paperinpalasen hävittäminen on rangaistava teko. Eihän henkilötodistuksenkaan polttamisesta rangaista”³⁵². Se mikä vanhemmalle sukupolvelle oli valtiollisen instituution symboli kuvastaen vastuuta tulevaisuuden turvallisuudesta, oli nyt osalle nuorisosta vain paperinpala.

Huolimatta välittömien seurauksien vähyydestä, jäi tapahtuma elämään olennaisena osana asevelvollisuuteen liittyvään diskurssijärjestykseen. Sitä voisi kutsua pisteeksi, jossa keskustelevat joukot jakaantuivat entistä selkeämmin lukuisiin eri joukkoihin, ja toisaalta entistä enemmän asevelvollisuudesta kieltäytymisen ajateltiin aiheutuvan vain hyvin pienen radikaalijoukon toimesta. Voisi jopa sanoa, että myös joukkotiedotuksen vallan näkökulmasta näkemykset olivat helpommin eroteltavissa. Passien polttaminen sen sijaan tapahtumana tulee esille diskurssissa usein juuri tässä luokitte-lutarkoituksessa. Samalla radikaalisti ajattelevista tuli ”passin polttajia”.

3.3.2 Tapaus Taipale

Passinpolttajien julkisesti esittämänä tavoitteena oli siis parantaa aseettomana palvelvien asemaa eikä vaikuttaa suoraan oman palveluksensa toteuttamiseen. Olivathan passin polttajat jo suorittaneet varusmiespalveluksensa liki vuosikymmen aikaisemmin. Erityisesti he halusivat kiinnittää huomiota näkemyksensä mukaisesti siihen mielivaltaan, jota kutsunta- ja tutkintalautakunnilla oli päätettäessä oikeudesta suorittaa aseetonta palvelusta tai siviilipalvelusta. Heidän mukaansa tapausten tulkinnessa ja käsittelyssä oli vielä merkittävästi puutteita. Eikä myöskään seuraamusjärjestelmä ollut kaikkien hyväksymällä tasolla. Tässä asiassa radikaalisti mielipiteitään esittäneet ja käyttäytyneet olivat oikeassa sanoessaan, että kieltäytymisestä aseellisesta palveluksesta joutuisi vuosia kestävään noidankehään ja toisaalta siinä, että vakaumustaan varusmiespalveluksen jälkeen ei voinut vaihtaa eroamalla puolustuslaitoksesta.³⁵³

Vuoden 1969 alussa palataan 27-vuotiaaseen helsinkiläiseen kaupunginvaltuutettuun ja lääketieteen lisensiaattiin Ilkka Taipaleeseen, joka oli jo vuonna 1965 ottanut aktiivisesti osaa omantunnonarkojen kysymyksen käsittelyyn. Asevelvollisten tutkijatoimikunta hylkäsi Taipaleen anomuksen päästä aseettomaan palvelukseen uskonnollisten syiden sijaan poliittisen vakaumuksen perusteella. Tutkijalautakunta oli äänestänyt asiasta ja päätyneet ratkaisuunsa äänestysluvuin 3–2. Julkisuudessa vaikuttamisen hallinnesta Taipaleesta tuli erityistapaus, joka muodosti oman aseistakieltäytymisen poliit-

352. 200 mk:n sakot pasifisteille. Uutinen Hämeen Yhteistyö 13.7.1967; Sotilaspassin hävittämisestä 200 mk:n sakot. Uutinen TS 13.7.1967. Passinpolttajat olivat siis pasifisteja ja jatkossa myös toisinpäin.

353. Passinpolto-oikeudenkäynti tänään HRO:ssa. Uutinen Päivän Sanomat 12.7.1967; Tuominen, 196.

tisen vakaumuksen keskusteluteeman. Erityisesti Taipale oli otsikoissa, vaikka samassa veneessä oli muitakin soutajia, muun muassa vasemmistoradikaali Kimmo Kevätsalo.

Taipale julisti tulevansa poliittiseksi vangiksi, mikäli hän prosessinsa seurauksena joutuisi vankilaan. Joka tapauksessa päätös oli aiheuttanut Taipaleen sanoin ”totaalisen konfliktin hänen ja armeijan välille”³⁵⁴. Taipaleen osalta päätös tehtiin vuoden 1968 lopussa, jolloin lakia aseettomasta palveluksesta ja siviilipalveluksesta ei ollut vielä annettu³⁵⁵. Se astui siis voimaan vasta huhtikuussa. Tutkijatoimikunta perustellusti sovelsi voimassa olevaa lainsäädäntöä hyläten Taipaleen poliittiseen vakaukseen perustuvan hakemuksen. Tämä hylkäyspäätös sai myös julkisuudessa ymmärtävää kiitosta sitoutumattomissa ja keskustapuolueen lehdissä, joissa keskeisesti vedottiin julkisuuden tavoitteluun poliittisen aseman parantamiseksi, käpykaartilaisuuden m/69³⁵⁶ estämiseen ja järjestyneen yhteiskunnan velvollisuuksiin, joita ei Ilkan nimimerkki Aaretin mukaan pitänyt lainsäädäntötasolla muuttaa ”joka kerta kun joku karvanaama kertoo, ettei joku asia hänelle passaa”³⁵⁷. Oudoksuttiin myös sitä, että ”omalaatuisista otteistaan kuuluksi tullut radikaalilääkäri ilmoitti kieltäytyvänsä suorittamasta asevelvollisuuttaan. Mikä, kuten tiedetään, esim. lääkärien kyseessä ollen voidaan suorittaa lähes yksinomaan palveluna lääkintätehtävissä, ja siis lääkärinä”.³⁵⁸ Viimeisemmän mielipiteen osalta keskiössä oli tietysti kysymys saavutetusta yhteiskunnallisesta asemasta ja sen käyttömahdollisuudesta varusmiespalveluksessa. Tätä oleellisempi havainto on kuitenkin se, että entinen Rajavartiolaitoksen päällikkö kenraaliluutnantti Kaarlo Vaala puhui aseettomasta palveluksesta ja ”lorvailemisesta laillisista velvollisuuksista” yhtenä samana asiana³⁵⁹. Aseeton palvelus yhdistyi näin käynnissäolevaan diskurssiin aseistakieltäytymisestä, vaikka tästä ei ollutkaan kysymys. Tämä aineistosta tehty yksittäinen havainto voi olla sattumaa, mutta toisaalta se kertonee myös käsitteiden sekaannuksesta. Niiden seurauksena eri diskurssien representaatiot voivat vaihdella merkittävästi muodostaen tutkimuksellisesti vaikean dilemman. Puhuttaessa aseettomaan palvelukseen hakeutumisesta on kuulija voinut

354. Ks. esim. Ilkka Taipale asepalvelukseen äänestyksellä. Uutinen Kaleva 4.1.1969; SS-miesten puristukseen. Nimimerkki Jarkko. Kansan Tahto 15.2.1969. Myöhemmin perusteluissa poliittiseksi vangiksi määrittämisessä otettiin huomioon myös kansainvälinen näkökulma, kun vedottiin Amnesty International -järjestön julkilausumaan. Siinä todettiin, että poliittisista syistä asepalveluksesta kieltäytyneet ja tästä syystä tuomitut ovat poliittisia vankeja.

355. Laki kommentoitiin myös Taipaleen tapaukseen liittyen. Ks. esim. Aviisi 17.1.1969. Otsikolla Kehno laki Seppo Hursti kirjoitti muun muassa, että ”lakia on luonnehdittu kompromissiksi, ja sen usko, kun muistaa keskustapuolueen – hallituspuolueen! – takametsien miesten juoksuhaulinjan voiton asepalveluksymyksistä keskusteltaessa viimeksi pidetyssä puoluekokouksessa”.

356. Käpykaartilainen m/69. Kainuun Sanomat 5.1.1969. Lainaus US:n uutisesta.

357. Aaretti: ”luovan tauon” aikaa. Ilkka 5.1.1969. Aaretti-nimimerkillä kirjoitti Veikko Vilho Pirilä. Hirvonen, 34.

358. Hinnalla millä hyvänsä. Mielipidekirjoitus Sivusta seurannut Kaleva 9.1.1969.

359. Kaarlo Vaala: Asevelvollisuusaikaa olisi pidennettävä. Haastattelu TS 14.1.1969. Lehdessä haastateltiin Väestönsuojeluyhdistyksen puheenjohtajaa kenraaliluutnantti Kaarlo Vaalaa hänen täyttäessään 70 vuotta. Entinen Rajavartiostojen päällikkö totesi haastattelussaan, että ”kauhistelen aseettomaan palvelukseen pyrkimistä, sillä kenenkään ei pitäisi päästä lorvailemaan laillisista velvollisuuksista”.

ymmärtää asian sen varsinaisessa merkityksessä, siviilipalveluksena puolustusvoimien ulkopuolella tai sitten yhdistää sen totaaliseen asevelvollisuudesta kieltäytymiseen. Arvioitaessa diskurssijärjestyksiä tässä suhteessa ei kovin yksinkertaiseen tarkasteluun voida mennä. Toisaalta yhteiskunnassa näiden asioiden välillä ei ehkä ollutkaan erillisiä tasoja, vaan asia oli joko – tai. Tällaisen johtopäätöksen tekeminen taas vahvistaisi kahden kilpailevan diskurssijärjestyksen jyrkkää erottelua, vaikka näin ei olisi ollutkaan.

Taipale ja Kevätsalo olivat kuitenkin tapauksina uudenlaisia ja perusteltuja. Sellaisiksi ne ainakin kannattajien piirissä koettiin.³⁶⁰ Heidän päättäväinen esiintymisensä pakotti katsomaan asioita laajemmasta perspektiivistä, jopa aiemmin esitettyjä komiteamietintöjä laajemmin. Tutkijatoimikunnan käsittelemistä hakemuksista ja niihin liittyvistä haastatteluista tehtiin *Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean mietintöön* vuonna 1970 katsaus, jossa esitettiin keskeisimmiltä osin tiivistelmät hakemuksien ratkaisemiseen liittyen. Edellä mainitussa katsauksessa ei esitetty kaikkea, esimerkiksi henkilökohtaisia asioita, joita haastattelun yhteydessä oli voinut tulla esille. Vuosina 1968–1970 hyväksytyissä hakemuksissa keskeiset perusteet liittyivät moraaliin, joukkoilikkeiden vieroksumiseen ja väkivallasta kieltäytymiseen. Useissa hakemuksissa poliisilaitosta pidettiin periaatteessa hyväksyttävänä sisäisen järjestyksen ylläpitämiseksi.³⁶¹

Mielenkiintoinen diskursiivinen piirre hyväksytyissä tiivistelmissä oli se, että niissä korostuneesti tuotiin esille sitä, mistä hakijan motiivit olivat peräisin. Useissa hakemuksissa mainittiin hakijan tuoneen esille kirjailijoita nimiltä, Bertrand Russel eturintamassa. Muutamassa kuvauksessa hakija mainitsee lukeneensa kirjailijan teoksia, mutta sanoi, ettei niillä ollut vaikutusta hänen vakaumukseen. Tutkijatoimikunta päätti yksimielisesti kyseessä olevan eettiseen vakaumukseen perustuvan omantunnonsyyn ja määräsi hakijan siviilipalvelukseen. Useat muutkin hakijat toivat esille lukeneensa Russelin teoksia ja niiden vaikuttaneen vakaumukseensa. Jälkeenpäin tarkasteltuna muuten samankaltaiset perustelut johtivat yleensä tiukkaan 3–2-äänestystulokseen. Sillä mistä hakija oli motiivinsa ja vakaumuksensa saanut näytti olleen vaikutusta myös tehtäessä päätöstä siviilipalveluskelpoisuudesta. Hyväksytyä oli myös se, että hakija oli lukenut kirjoja ja sanomalehtiä puolustuslaitoksesta, eikä voinut ajatella menevänsä armeijaan. Toisaalta saattoi olla pasifisti ja kuulua Sadankomitean rauhanoppositioon, mutta erityisesti piti tuoda esille kieltäytyvänsä tarkoituksenmukaisuuspasifistien³⁶² ajattelumaailmasta. Näin vakaumuksen perusteista tuli moraalisia, ja tutkijalautakunta saattoi olla yksimielinen: vapautus aseellisesta palveluksesta.³⁶³

360. HYY:n hallitus: poliittinen vakaumus perusteeksi aseettoman palvelun valitsemisessa. Uutinen Satakunnan Kansa 10.1.1969; Taipaleen tapaus. Mielipidekirjoitus Kansan Tahto 24.1.1969.

361. Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean mietintö 1970, 38–51; Aiheesta on tehty myös pro gradu -tutkielma vuonna 2010. Kukkonen, 77–82.

362. Ks. esim. Aseista kieltäytyminen. Aviisi 28.2.1969. Artikkelissa pasifismin määrittelyä tehdään absoluuttipasifismin (kaikesta väkivallasta kieltäytyminen -myös itsepuolustus), tarkoitusemukaisuuspasifismin ja latenttipasifistien välillä.

363. Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean mietintö 1970, 38–51.

Hylättyjen hakemusten osalta useissa hakemuksissa kutsuntalautakunta oli puoltanut hakemusta, mutta lautakunta kuitenkin päätti toisin. Hylätyt perustelivat vakaumustaan vuosina 1967–1968 asepukuun liittyvillä symbolisilla vaikutuksilla, atomisodalla ja sen vaikutuksilla puolustuslaitoksen tarpeellisuuteen ja oikeudella vaatia yksilöllisyyttä. Hylätyksi näytti tulleen myös mainitessaan, ettei vakaumuksen pohjalta ollut uskonnollista syytä, tai ettei tulisi järkyttyneeksi, jos määrätään aseelliseen palvelukseen. Tällaisten syiden esittämisellä oli luonnollisesti kielteinen vaikutus siihen arvioon, jonka pohjalta eettisen tai siveellisen perusteen syvyyttä arvioitiin.³⁶⁴

Tutkijatoimikunta sai siis päätöksensä pohjaksi lausunnot kutsuntalautakunnalta tai muutamissa tapauksissa sen puheenjohtajalta. Niiden perusteella voin luoda mielikuvaa myös siitä kohtelusta, jota hakijat saivat osakseen. Eräs hakija oli perustellut hakemustaan kolmen eri sanomalehdissä julkaistun kirjoituksen lukemisella ja sillä, että poliisin väkivallan käyttö ja vaimon puolustaminen väkivallalla olisivat hyväksytyjä, mutta eri valtioiden välillä väkivalta ei ollut hyväksyttyä. Kutsuntalautakunnan puheenjohtajan lausunto oli, että ”keskustelun perusteella sain sen kuvan, että hakija on vakaumuksellinen pasifisti. Tuntuu todennäköiseltä, että pohtiessaan rauhan kysymystä hän on jossain määrin sielullisesti harhautunut”. Puheenjohtaja esitti hakijaa siviilipalvelukseen. Toisessa esimerkissä hakija oli lukenut *Kansa taisteli* -aikakauslehteä ja päätenyt vakaumukseensa. Puheenjohtajan lausui asiasta, että ”Ihmeellinen tapaus... Uppiniskainen, inttävä tapaus. Ulkopuolinen ei nähtävästi voi vaikuttaa. Mielestäni vaatii varusmiespalveluksen antamaa erikoiskoulutusta. En puolla hakemusta”.³⁶⁵

Kutsuntalautakuntien tai sotilaspiirien lausunnot muuttuvat myös selkeäsanaisimmiksi vuosien 1968–1969 kuluessa. Esimerkiksi lausunnot, kuten ”keskustelussa sain käsityksen, että hakija on joutunut Sadankomitealaisten tai heidän aatesuuntansa vaikutuksen alaiseksi”, tai vastaavasti ”tyypillinen pasifisti”, kertovat kutsuntalautakuntien hakijoiden käsittelyn tulleen selvästi luokittelua.³⁶⁶ Tässä luokittelussa on syntynyt ideologista representaatiota, joka on vaikeuttanut hakijoiden asioiden käsittelyä. Näyttäisi siltä, että aina ei ole koko päätöksentekoketjussa ryhdytty pohtimaan hakijan yksilöllistä siveellistä tai eettistä vakaumusta, vaan on päädytty pohtimaan taustalla vaikuttavaa ideologiaa. Tällöin asiansa esittämisellä on ollut ratkaiseva merkitys, koska useissa tapauksissa perusteet näyttivät siis samoilta. Hakijat olivat esittäneet lukeneensa tekstejä, jotka olivat ohjanneet vakaumusta. Tekstit olivat myös ohjanneet ajattelemaan asioita laajemmasta näkökulmasta, mikä oli johtanut väkivallan periaatteelliseen vastustamiseen. Siis periaatteessa sama perusta, mutta keskeistä oli tiettyjen asioiden esittäminen sopivassa valossa. Sai olla sadankomitealainen, kun ei kuulunut radikaaliin osaan. Russelia tai vastaavia teoksia oli saanut lukea, kun toi niiden sano-

364. Sama.

365. Sama, 52–74.

366. Sama.

man sopivassa valossa. Sai olla pasifisti, muttei tarkoituksenmukaisuuspasifisti eikä poliittisesti varautunut. Sellaisia ideologioita syitä ei voitu hyväksyä.

Ilmari 11.11.1970 Kansan Uutiset. Copyright Ilmari Nykänen.

Tutkijatoimikunnan työ oli erittäin haasteellista sen joutuessa pohtimaan siveellisen ja myöhemmin siis eettisen vakaumuksen perusteita. Lisäksi väistämättä tutkijatoimikunnan oli pohdittava myös päätöksensä yleisiä vaikutuksia ja seurauksia tulevaisuuteen. Tarkoituksenmukaisuuspasifistit tekivät päätöksenteosta entistä vaikeamman. Taipaleen ja Kevätsalon hakemukset poikkesivat aiemmista siinä suhteessa, että heidän esittämänsä ajatukset näyttivät olevan selkeitä ja pyrkimykset johdonmukaisia. Toisaalta Taipaleella alkoi olla jo niin paljon nimeä, että hän uskalsi haastaa vallitsevaa yhteiskuntajärjestelmää³⁶⁷. Lisäksi uusi laki oli tulossa, joten Taipale päätti taistella. Ensimmäisenä argumenttina hän hyökkäsi juuri tutkijatoimikuntaa vastaan. Arvostelu kohdistui siihen, että lautakunnan kokoonpanossa psykiatri on katsomassa hakijan häiriintyneisyyttä, pappi tutkimassa onko kaveri oikeassa uskossa, sosiaaliministeriön edustaja pohtii sosiaalisia vaikeuksia, tuomari vartioimassa lakia ja upseeri pitää

367. Sirnö, Mauri: Kulttuuririntama. Mieliopidekirjoitus Hämeen Yhteistyö 7.2.1969. Sirnö kirjoitti, että ”Taipale tietää itsensä riittävän nimekkääksi, liian kovaksi palaksi hiljaisuudessa niellä. Siksi hän on valmis marssimaan sotaoikeuteen ja sen kautta vankilaan”.

huolen siitä, että mahdollisimman moni joutuu armeijaan³⁶⁸. Tällaiset julkisuudessa useaan otteeseen esitetyt vertaukset, osin hauskatkin, tarttuvat helposti käytettävään kieleen. Tällainen kielenkäyttö rohkeine vertauksineen oli kuitenkin varsin poikkeuksellista joukkotiedotuksen kokonaiskentässä. Erityisesti sitä oli valtiollisten instituutioiden virallisten edustajien luokittelu kovin yksioikoisesti ja kapeasti.

Taipaleen taisteluvälineet olivat varsin kovat arvostellessaan myös muutoksenhaku- ja mahdollisuuksia hänen väittäessään, että hakijan valituksia käsittelee SS-miehenä ollut puolustusministeri, ja aseistakieltäytymislain luonnoksen laatimisessa puheenjohtaja on myös ollut entinen SS-mies³⁶⁹. Arvostelua vielä kovempi väline oli nälkälakko helmikuussa 1969 muutamia päiviä ennen odotettua palvelukseen astumista Uudenmaan rannikkojääkäripataljoonaan. ”Totaalinen armeija vaatii totaalista vastarintaa”, Eteenpäin-lehti uutisoi Taipaleen julistaneen.³⁷⁰ Oleellista oli tuoda esille myös se, ettei hän ollut yksin. Hän oli yhdessä 12 000 länsisaksalaisen ja 2 000 ruotsalaisen aseistakieltäytyjän kanssa. Ruotsissa kieltäytymisprosentti oli siis liki kolme ikäluokasta³⁷¹. Taipaleen taisteluvälineenä oli siis monin osin värikäs kielenkäyttö ja kirjoittaminen. Varsinkin, jos verrataan sitä Lalli-lehdessä esitettyyn Uudenmaan rannikkojääkäripataljoonan edustajan kielenkäyttöön. Siellä Taipaleta odotettiin muiden varusmiesten tapaan. ”Tarkoituksena oli opettaa hänelle kuten muillekin asepalvelukseen kuuluvat asiat ja sitten käskää. Jos varusmies kieltäytyy tottelemasta armeijan käskyjä, häntä käsketään kolmasti, minkä jälkeen mahdollinen tottelemattomuus siirretään kuulus- teluihin ja päätöksen mukaiseen rankaisumenettelyyn”³⁷².

Taipale sai merkittävästi huomiota osakseen. Pääministeri Mauno Koivisto oli keskustellut Taipaleen kanssa, ja Koiviston väitettiin haastattelutunnilla olleen murheissaan asiasta, erityisesti siitä, että Taipale ei ollut suostunut vetoamaan pykäliin, jotka laki tunsu perusteluiksi. Mielenkiintoisia olivat myös Etelä-Suomen Sanomissa esitetyt Koiviston yleiset kommentit asiasta. Koiviston kirjoitettiin sanoneen, että ”yleistä asevelvollisuutta ilmeisesti pidetään meillä suuressa arvossa, demokratian tasa-arvoisuuden vuoksi. Ilmeisesti lainsäädäntö on kuitenkin kehittymässä siihen suuntaan, että yhä useammin eri perustein voidaan kieltäytyä asepalveluksesta”³⁷³. Haluttaessa osoittaa epävarmuutta asian suhteen, joko tiedollisesti tai asenteellisesti, ilmeisesti-sanan

368. Taipale taistelee Ei mene armeijaan. Uutinen Uusi aika 6.2.1969.

369. Taipale taistelee Ei mene armeijaan. Uutinen Uusi aika 6.2.1969; SS-miesten puristukseen. Nimimerkki Jarkko. Kansan Tahto 15.2.1969. ”Tätä puristusta Taipale perustelee sillä, että nykyisen lain on alun perin kirjoittanut SS-joukkoihin kuulunut lainsäädäntöneuvos Pekka Kurkinen, ja että hylkäävän päätöksen hänen valitukseensa allekirjoitti puolustusministeri Sulo Suorttanen, joka hänkin on entinen SS-mies”. Edellä esitetty on suora lainaus artikkelista. Saksaan lähti touko-kesäkuussa 1941 viidessä erässä 1207 vapaaehtoista, joiden joukossa oli myös Sulo Suorttanen.

370. Taipaleen vastaus nälkälakko. Uutinen Eteenpäin 13.2.1969.

371. Yksilö koneistoa vastaan. Uutinen Porkkalan sanomat 16.2.1969; Taipaleen vastaus nälkälakko. Uutinen Eteenpäin 13.2.1969.

372. Tapaus Taipale. Uutinen Lalli 18.2.1969.

373. Ks. esim. Asepalveluksesta kieltäytyminen. Uutinen ESS 10.2.1969.

käyttö muuttaa viestin representaatiota. Tekstiin saadaan sisällytettyä jotain sellaista, jota ei sanota, mutta voidaan jättää mielikuva sellaisen olemassaolosta. Se on siis samalla kannanotto, joka jättää lausujan mielipiteen tulkintaan molemmat vaihtoehdot.

Taipaleen piti astua palvelukseen 17.2.1969, mutta hän sai viime metreillä lykkäystä kahdeksan kuukautta jatko-opintojen, kirjallisten töiden ja taloudellisten syiden perusteella. Nämä olivat viralliset perusteet, jotka uutisissa kertoi lykkäyspäätöksen tehnyt Helsingin sotilaspiiriin päällikkö eversti Jarl Jarkka. Hän sanoi neuvotelleensa asiasta lähinnä pääesikunnan sotilaspiiriin asevelvollisuusasiaintoimiston kanssa³⁷⁴. Perusteluiden tarpeellisuus tuli lähinnä huhusta, joka uutisoitiin eduskunnan suunnalta. Siellä arveltiin, että juuri pääministeri Koivisto olisi ollut taustalla vaikuttamassa päätöksentekoon. Syyksi epäiltiin Koiviston henkilökohtaisesti ajamaa hanketta aseeton-ta palvelusta koskevan lain muuttamiseksi.³⁷⁵

Aseetonta palvelusta koskevan lain muuttamiseen uskoi myös Taipale helmikuun puolessa välissä, mutta puolustusministeriö esitti eriävän mielipiteen. Sen mukaan esitetynkaltaista lainmuutosta ei ollut edes valmisteilla. Eduskuntahan oli hyväksynyt lain edellisen vuoden puolella joulukuussa.³⁷⁶ Kokoomuslaisen Länsi-Suomen uutisen mukaan komitea oli puolustusministeriölle osoittamassaan kirjelmässä pyytänyt, että uuden lainsäädännön periaatteet pitäisi saada mahdollisimman tehokkaasti yleisön tietoon. Heidän mukaansa uudesta lainsäädännöstä oli esitetty siinä määrin yksipuolisia ja harhaanjohtavia tietoja, että niiden korjaaminen oli välttämätöntä. Täsmennyistä pyydettiin erityisesti kansalaisten yhdenvertaisuuteen liittyen niin, että ketään ei tulisi tuomitsemaan uskonnollisen tai eettisen vakaumuksen takia vapautusrangais-tukseen. Toisaalta vakaumuksen perusteella vapautettujen tulisi palvella yhteiskuntaa jollain muulla tavalla nimenomaisesti yhdenvertaisuuden vuoksi.³⁷⁷

374. Tapaus Taipale: Sotilaspiiriin lykkäyspäätös tehtiin täysin itsenäisesti. Savo 26.2.1969. Kyseissä artikkelissa käsitellään Taipaleen taustoja esittäen niissä yhteyksiä natsimielisen äärimmäisyysryhmän toimintaan. Tämä oli vastadiskurssi Taipaleen väitteille SS-miesten päätösvallasta aseistakieltäytymisasiossa. Artikkelissa väitettiin, että Taipaleelta oli kutsuttu 1960-luvun alkupuolella hengenheimolaistensa keskuudessa ”Pikku-Hitleriksi”.

375. Koivisto, Mauno: Tästä lähtien. Kirjayhtymä, Helsinki 1981. Kirjassa esitetään Koiviston ajatuksia vuosilta 1956–81. Vuonna 1961 Koivisto totesi, että ”kaikissa uusissa ohjelmissa asetutaan kannattamaan yleistä aseistariisuntaa ja Yhtyneiden Kansakuntien puitteissa tapahtuvaa kansainvälisten kiistakysymysten ratkaisemista. Maanpuolustuksen hyväksymisen yhteydessä puolustetaan niiden yksilöiden oikeutta olla tarttumatta aseisiin, jotka eivät sitä oman tunnon syistä halua tehdä”. Vuodelta 1968 on katkelma, jossa Koivisto toteaa olleen ”tilanteita, joissa väkivallan käyttöä on jopa ihannoitu tai ainakaan sitä ei ole asetettu suuremman määrän kyseenalaiseksi. On myös ollut tilanteita, joissa väkivallan muutoksen kautta on pyritty luomaan sellaista ihanneyhteiskuntaa, jossa voimakeinoja ei tarvittaisi”. Edelleen vuonna 1968 Koivisto toteaa nuorisoradikalismista, että ”nuorison kapinoinnissa on kaksi puolta. On voittopuolisesti päämäärätietoisuutta, mutta on myös päämäärätöntä halua pelkästään vanhemman väen mielenrauhan häiritsemiseen. Tämä pyrkimys ei ole sinänsä kovin kunnioitettavaa. Vanhemman väen mielenrauhaa kun on järkytetty tähän asti jo perin usein ja ja perinpohjaisesti”.

376. Tapaus Taipale. Uutinen Lalli 18.2.1969; Tapaus Taipale: Sotilaspiiriin lykkäyspäätös tehtiin täysin itsenäisesti. Savo 26.2.1969. Esimerkiksi Liberaalisen kansanpuolueen eduskuntaryhmä halusi irrottautua puolueen nuorisoliiton puheenjohtajan Juha Klemolan kannanotosta, jossa hän piti poliittisia perusteita riittävinä kieltäytyä varusmiespalveluksesta. ”Täysin vääriä ovat sellaiset pyrkimykset, joiden mukaan poliittiset aseistakieltäytyjät olisi asetettava normaalia varusmiespalvelustaan suorittavia parempaan asemaan. Tämä on periaate, joka hyväksyttiin myös eduskunnassa tätä koskevaa lakia käsiteltäessä ennen viime joulua. Sen jälkeen ei ole tapahtunut mitään sellaista, mikä antaisi aiheita lainsäädännön muuttamiseen”.

377. Ehdotus aseetoman palvelun yksityiskohdista valmistunut. Uutinen Länsi-Suomi 8.2.1969. Lisäksi korostettiin sitä, että passin sijaan siviilipalvelusmiehelle annettaisiin palvelustodistus ja heilläkin tulisi jatkossa olemaan mahdollisuus muun muassa kuntoisuuslomiin.

Uutisointi ajoittuu helmikuun alkupäiviin, joten asia on ollut tiedossa helmikuun puolessa välissä. Jostain syystä Taipaleella on ollut usko tulevaan muutokseen tai siten hän on halunnut vain esittää asian provosoivasti. Muun muassa Turun Päivälehti välitti kuitenkin Työväen Sanomalehtien Tietotoimiston uutisen, joka otsikoitiin ”laki aseettomasta palveluksesta muuttuu ensi syksyn kuluessa”. Tuo 18. helmikuutta päivätty uutinen kuvastaa hyvin sitä, miten vahvasti Taipaleen tapauksessa näkökulmat erosivat. Samana päivänä täysin päinvastaisia näkemyksiä, joista toisen esittää yhteiskunnallista valtaa edustava virallinen taho eli puolustusministeriö ja toisen esittää lääketieteen lisensiaatti Taipale, jolle uutisen mukaan valtioneuvostosta oli ilmoitettu uusista lakisuunnitelmista. Taipale ei luonnollisestikaan suostunut kertomaan tarkemmin lainmuutossuunnitelmista, mutta totesi, ettei ”millään pienellä asialla päätöstäni olisi voitu muuttaa”. Hän uskoi myös, että aseetonta palvelua koskeva laki saataisiin uusittua lokakuuhun mennessä, ja ellei niin kävisi ”tulevat vastatoimenpiteet olemaan huomattavasti jyrkempiä”.³⁷⁸

Huolimatta siitä, että Taipaleen lykkäyspäätöstä kuvattiin normaaliksi käsittelyksi, nähtiin siinä myös muita piirteitä. Turvallisuuspoliittisen diskurssin lisäksi Aku-Kimmo Ripatti otti kantaa myös tähän asiaan. Kainuun Sanomien lehtiartikkelissa hän piti lykkäyspäätöstä kaikin puolin viisaana. Ripatin mukaan päätöksellä välttyttiin siltä, että Taipaleesta olisi tullut marttyyri. Johtavat sotilasviranomaiset ja poliitikot eivät laske neet tilannetta kärjistymään umpikujaan. Edelleen hän totesi, ettei ”nyky-yhteiskunnassa ehdoton ja yksipuolinen asenne” ole riittävä rakennuspohja, vaan armeijakin näytti tulevan puolitiehen vastaan. Ripatti piti sitä ”ehkä merkinä armeijan asenteiden väljenemisestä”. Mielenkiintoista oli myös se, että pohjoiseen oli välittynyt sanoma lain uudistamisesta, kuten kirjoittaja totesi: ”nyt saadaan aikaa valmistella rauhassa uutta lakia”.³⁷⁹ Lallissa esitettiin toinen mielipidekirjoitus, jossa nähtiin myös hyvänä, että aseistakieltäytyjiä ei otettasi riviin. Pidettiin mielettömänä ajatuksena aseita ja väkivaltaa kammoksuvan vartiomiehen käyttämistä rintamalla. Mielipiteen kirjoittajan mukaan armeija vain vahvistuisi, kun sen vaarana ei olisi ”pakko-otettuja heikkoja renkaita”.³⁸⁰

Muutamaa päivää Taipaleen lykkäyksen uutisoinnin jälkeen laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana vahvistettiin presidentin esittelystä. Lain sisältöä esiteltiin tarkemmin jo tutkimuksen aiemmissa luvuissa eikä asiaan liittyvässä kirjoittelussa näyttänyt esiintyvän mitään uutta.³⁸¹ Julkisuuteen välittynyttä kritiikkiä aiheeseen esitti SKDL:n kansanedustaja Georg Backlund, joka jätti samanaikaisesti eduskunnalle toivomusaloitteen. Backlund ei pitänyt tyydyttävänä eduskunnan hyväksymää lakia, koska eduskunta oli tehnyt sen pakon alaisena. Hänen mukaansa pakon oli aiheuttanut välttämättömyys saada laki hyväksytyä ennen vuodenvaihdetta, jotta

378. Laki aseettomasta palveluksesta muuttuu ensi syksyn kuluessa. Uutinen Turun Päivälehti 18.2.1969.

379. Ripatti, Aku-Kimmo: Viitoslykkäys. Mielipidekirjoitus Kainuun Sanomat 18.2.1969 (1969a).

380. Mikkola, Eero: Puheenvuoro aseistakieltäytyjistä. Mielipidekirjoitus Lalli 26.2.1969.

381. Ks. esim. Laki aseettomasta palvelusta vahvistettiin. Uutinen Kymen Sanomat 22.2.1969; Karvian erityistyölaitos lakkautetaan kesäkuussa. Uutinen Hämeen Sanomat 22.2.1969; Aseettomien palvelu alkaa aprillipäivänä. Uutinen Ilkka 24.2.1969.

Karvian erityistyölaitos voitiin lopettaa mahdollisimman pian.³⁸² Omantunnonarkoja koskevassa luvussa käsiteltiin Karvian työlaitoksen problematiikkaa, jonka muun muassa presidentti Kekkonen oli pannut merkille. Karvian työlaitos oli eräänlainen piikki yhteiskuntajärjestelmässä, mikä omalla tavallaan ruokki nimenomaisesti muita kuin omantunnonarkoja aseistakieltäytyjiä. Kuka tai mikä sitten oli eduskuntaan kohdistuneen pakon takana, ei selviä käytettävissä olleista lähteistä.

3.3.3 Yllytsoikeudenkäynnit

Huolimatta siitä, että omantunnonarkojen makuuttaminen Karvian työlaitoksessa päättyi, ja Taipaleen sekä Kevätsalon asia oli siis lakaistu maton alle hetkeksi, eivät myllerrykset loppuneet siihen. Tilalle saatiin Schüller ja yllytsoikeudenkäynnit. Marja Tuominen on kirjoittanut väitöskirjassaan tapaus Schülleristä varsin seikkaperäisesti. Yllytysasia tuli vireille juuri ennen Taipaleen palvelukseen astumisen lykkäämistä helmikuussa 1969. Helsingin Sadankomitean sihteeri Erik Schüller oli kieltäytynyt palvelukseen astumisesta jo vuonna 1966 ilmoittaen kirjallisesti vakaumuksestaan. Tutkijatoimikunta hylkäsi hänen hakemuksensa helmikuussa 1967 ja puolustusministeriö hänen valituksensa saman vuoden toukokuussa. Schüller sai jatkolykkäystä vielä heinäkuussakin. Lykkäyksen kestäessä ja Taipaleen tapauksen vahvistamana he yhdessä järjestivät 11.2.1969 aseistakieltäytymistä koskevan teach-in tilaisuuden Vanhalla Ylioppilastalolla. Tuossa tilaisuudessa Schüller syyllistyi houkutteluun, joka koski jäämistä pois kutsunnoista tai vakinaisesta väestä. Se oli rikoslain 16 luvun 9§ mukaan rangaistavaa.³⁸³

Keskusrikospoliisi tutki asiaa ja juttu päättyi raastuvanoikeuteen. Ongelmaksi muodostui Sadankomitean hyvin suunnittelema julkilausuma, jonka allekirjoittivat useat julkisuuden henkilöt. Julkilausuman myötä näytti siltä, että yllytykseen syyllistyneitä oli kokonaisuudessaan yli 100. Huolimatta siitä, että kritiikin sisältö kohdistui asevelvollisuuteen ja tavoite oli siviilipalveluun pääsyn laajentaminen, niin haasteeksi tällainen massamainen tilanne muodostui ennen kaikkea oikeuslaitokselle. Lainsäädäntö näytti kulkevan tässäkin asiassa jälkijunassa muuhun yhteiskunnalliseen kehitykseen verrattuna. Näin ollen mielenkiinto kohdistui oikeuslaitokseen ja sen kykyyn ratkaista asia varsinaisen sisällön sijaan.³⁸⁴ Presidentti Kekkonenkin puuttui yllytsoikeudenkäynteihin siinä vaiheessa, kun niistä näytti tulevan farssinäytelmiä ja siten haastavan

382. Valtiopäivät 1969. Liitteet. Helsinki 1969. (VP1969 Liitteet) Toiv.al. n:o 759, 13.2.1969, 1296, ed. G. Backlund skdl. ym; Mahdollisuuksia siviilipalveluun laajennettava. Uutinen Hämeen Yhteistyö 22.2.1969.

383. Tuominen, 196–198; Kuinka kieltäydyt aseista. Hämeen Yhteistyö 19.2.1969. Uutisessa luvataan, että kevään aikana ilmestyy opas aseistakieltäytyjille. Siinä tultaisiin esittämään tarkat strategiat kieltäytyjille; Ks. myös Rentola, 50–53.

384. Näyttö mielivallasta ja vanhoillisuudesta. Uutinen Pohjois-Karjala 15.8.1969. Uutisessa SDP:n tutkimussihteeri Paavo Lipponen ennusti, että ns. yllytyspykälän muuttamisesta muodostuu yksi syksyn 1969 poliittisista kiistakapuloista. Edelleen hän totesi, että vakavimman seuraukset tästä prosessista aiheutuvat itse oikeuslaitokselle. Artikkelissa todetaan edelleen, että mielipidetutkimusten mukaan kansalaisten luottamus oikeuslaitokseen oli laskenut 1960-luvun aikana selvästi; Hentilä, Jorma A: Yhdeksäs pykälä poistettava kokonaan. Mielipidekirjoitus Hämeen Yhteistyö 14.8.1969.

oikeuslaitoksen ja yhteiskunnan arvovaltaa.³⁸⁵ Uutisoinnissa ja mielipidekirjoittelussa tapaus Schüller sai luonnollisesti merkittävästi palstatilaa puolesta ja vastaan.³⁸⁶ Asiassa jaettiin tuomiota ja niitä kumottiin sekä muutettiin eri tuomioistuimissa. Lähtökohta tuomioissa oli se, että julkisesta kehottamisesta rangaistiin ankarimmin, kehotuskirjelmän jakamisesta lievemmin ja allekirjoittamisesta ei lainkaan.³⁸⁷

Epäilemättä yllytysoikeudenkäyntien seuraaminen ja niistä puhuminen vaikuttivat myös puolustuslaitoksen piirissä, mutta terävin kärki pisti puolustuslaitoksen kannalta muualle. Eräänlaisena jälkikirjoituksena mielenkiintoiseksi nousee yllyttäjien armahtaminen vuoden 1971 alussa. Korkein oikeus oli loppujen lopuksi tuominnut Schüllerin ja Johannes Pakaslahden sakkorangaistuksiin yllytyksestä aseistakieltäytymiseen. Schüllerin maksettavaksi oli tullut 500 markkaa ja Pakaslahden 720 markkaa. Se oli varsin vähän, jos enimmäistuomio olisi voinut olla seitsemän vuotta vankeutta. Presidentti Kekkonen kuitenkin armahti molemmat tuomitut ja se oli, kuten Suomenmaassa kerrottiin, ”tietävästi ensimmäinen kerta, kun presidentti on armahtanut tuomittuja sakkorangaistuksista”³⁸⁸. Armonanomuksen oli tehnyt Suomen Sadankomitealiitto edellisenä kesänä.

Presidentti Kekkonen armahtamispäätöstä ei kehuttu keskustan ja kokoomuksen lehdissä, vaan kritiikki oli hyvin vahvaa tehtyä päätöstä ja erityisesti ylipäällikköä kohtaan. Yllytysjuttu oli herättänyt paljon huomiota ja jälkeensä aikalaisetkin osasivat nähdä asiassa nimenomaisesti periaatteellisia piirteitä. Samalla tavalla Kekkonen armahtamispäätös nähtiin periaatteellisena. Muun muassa jääkärikenraalimajuri Väinö Väinö sanoi, että

*”puolustusvoimain ylipäällikkö ei voi virassaan turhenta instituutiota, jossa hänellä on määräämisvalta. On paradoksaalista, että jonkin maan armeijan ylin johto kieltää asevoimien merkityksen ja suosii maan lakien vastaisesti aseistakieltäytyjiä. Ajatelkaamme johdonmukaisesti: Jos nuoret miehet maassa noudattaisivat Schüllerin ja hänen kaltaistensa esimerkkiä, miten voisimme esimerkiksi täyttää ystävyys- ja avunantosopimuksen, johon olemme sitoutuneet? Ylipäällikön ”armahdus” on lisäksi loukkaus kaikkia niitä laeille kuuliaisista nuorukaisista kohtaan, jotka uskollisesti haluavat täyttää kansalaisvelvollisuutensa.”*³⁸⁹

385. Tuominen, 204; Erään oikeudenkäynnin anatomiaa. Nimimerkki Liimatainen Suomen Kuvalehti 26.9.1969. Kekkonen seurasi tilanteen kehittymistä ja otti asiaan kantaa nimimerkki Liimataisen muodossa todeten jo vuonna 1969, että ”eiköhän tämä saisi jo riittää!”; Ks. enemmän Kekkosesta nimimerkinä Liimataisena esim. Tuikka, 256–260; Suomen keskushallinnon historia 1809–1996. Edita, Hallintohistoriakomitea, Helsinki 1996, 572–576.

386. Ks. esim. Sadankomitea kerää yllyttäjien nimilistaa. Uutinen Iltasanomat 12.4.1969; Sadankomitean sihteeri syytteeeseen aseistakieltäytyvien houkuttelusta. Uutinen US 17.4.1969; Sieg heil! Nimimerkki vihollinen. Kansan Tahto 15.5.1969.

387. Tuominen, 207–208.

388. Presidentti armahti Schüllerin ja Pakaslahden. Uutinen Sm 29.1.1971; Ks. Yllytyksestä tuomituille presidentin armahdus. Uutinen HS 29.1.1971.

389. Armahdetut. Etelä-Saimaa 2.2.1971; Väinö Väinö. Turkulainen 10.2.1971; Ks. myös Urho Kekkonen päiväkirjat 3, 166. Myös US ja ESS kritisoivat armahduksia.

Vainion kirjoituksesta voidaan tehdä kaksi merkittävää havaintoa. Ensimmäinen on se, että turvallisuuspoliittisen diskurssin sotilaallinen näkemys YYA-sopimuksen merkityksestä tuli hyvin esille. Tämä oli osin aiemmin käsittelyn diskurssijärjestyksen muodostumisen seurausta eli sitä kahtiajakoa, jossa YYA-sopimuksella oli sekä negatiivinen että positiivinen merkitys puolustuslaitoksen kannalta. ”Vahtimestari”-nimimerkki Ilta-Sanomissa vahvisti tätä Vainion näkemystä kommentoidessaan presidentin armahduspäätöstä lyhyen ytimekkäästi: ”Neuvostoliitto arvostaa Suomen puolustusvalmiutta. Kehottaa kasvattamaan hyviä sotilaita, jotka kykenevät puolustamaan maamme puolueettomuutta. Suomessa se käsitetään aseistakieltäytyjien ja yllyttäjien armahtamisena...”³⁹⁰. Toinen havainto Vainion kirjoitukseen liittyy kritiikin esittämiseen presidenttiä kohtaan. Kehityskulku tässä asiassa voi olla laajempikin, mutta toisaalta palatessa aikaan ennen Taipaleen tapausta muistamme, että äänestä omantunnonarkojen ja armeijan vastustamista ei ryhdytty julkisuudessa kommentoimaan kovinkaan laajasti. Vuonna 1971 asia alkoi olla toisin. Tämä saattoi olla seurausta myös puolustuslaitoksen oman tiedottamisen kehittymisestä. Julkisuudessa voimistuneet kannanotot puolustuslaitoksen puolesta olivat seurausta luonnollisesti joukkotiedotuksen hyödyntämismahdollisuuksien lisääntymisestä, mutta myös siitä, että useilla ihmisillä alkoi mitta tulla täyteen. Esimerkiksi Vaasa-lehdessä julkaistiin mielipidekirjoitus helmikuussa 1971, missä Vainio sai kiitosta rohkeudestaan kritisoida ja arvostella armeijan ylintä päällikköä³⁹¹.

Suurelle yleisölle tapaus Schüller tuli käsiteltyä siinä vaiheessa, kun armahduksesta vajaan kahden kuukauden kuluttua helmikuussa 1971 Schüller haastattelussa kehotti vasemmistolaisia menemään armeijaan. Nyt Sadankomitealiikkeen varapuheenjohtajana toiminut Schüller antoi julkisen lausunnon, jossa piti kieltäytymistä idealistisena keinona esittää yhden ihmisen henkilökohtainen suhde armeijaan. Hän jatkoi lausunnossaan, että kun kieltäytyjät ovat ainakin omasta mielestään vasemmistolaisia, ja kun heidän yhtenä pyrkimyksenä on yrittää eliminoida armeijan sisäpoliittista vaikutusvaltaa, kehottaisin heitä vasemmistolaisina pikemmin menemään armeijaan. Eikä ollut helppoa Sadankomitean puheenjohtaja Taipaleen selittää Schüllerin lausuntoa järjestölle edulliseksi. Kuten Taipale Helsingin Sanomissa totesi, että oli yleisesti kysyttävä ”oliko se taktisesti järkevää ja ideologisesti linjamme mukaista”.³⁹² Kommentilla nähtiin Sadankomiteassa laajemminkin olevan kielteisiä vaikutuksia aseistakieltäytyji-

390. Armahdus. Nimimerkki Vahtimestari IS 8.2.1971.

391. Ks. esim. Kenraali Väinö Vainiolle. Nimimerkki Jääkärin äiti. Vaasa 16.2.1971. ”Kiitos Teille kirjoituksestanne viime lauantain numerossa... Tuntuu todella katkeralta tehdä maalaistalon ainoana ihmisenä liiankin raskasta työtä, kun poika lyö nurkumatta ylös ja maahan armeijassa ja ylipäällikkö samaan aikaan armahtaa aseistakieltäytyjiä. Olisihan se riittänyt meidänkin osalle, että isoisi kävi kolmet sodat ja pojan isä menetti henkensä sodan takia. Ei vain tullut mieleenikään neuvoa poikaani ja tuhansia muita poikia pysymään kotona ja pyytämään armahdusta UKK:lta. Kuitenkin uskon ja toivon, että edelleenkin Suomen nuoret miehet kantavat kenttäharmaan pukunsa ja käyvät miesten koulun täyttäen velvollisuutensa isänmaataan kohtaan sekä että samaa vastuuta tunnetaan kaikissa portaissa.”

392. Schüllerin lausunto kiehuttaa Sadankomiteaa. Uutinen HS 5.3.1971; Ks. Kukkonen, 107–108.

en oikeustaisteluissa. Haastatellut Taipale ja Helsingin Sadankomitean puheenjohtaja Risto Koivisto olivat varsin oikeassa. Hämeen Sanomien uutinen tiivistää mainiosti niitä tunteita, joita asian saama käänne herätti: ”Niin muuttuu miehen mieli. Tausalla on nähty, että Schüller on jättänyt jäsenanomuksen SKP:hen. Luokkakantaisten kommunistien mielestä heikäläisten on tyhmää kieltäytyä siitä aseksuoluksesta, jota armeija antaa. Schüllerin lausunto voidaan käsittää kynnyksrahaksi puolueen jäsenkirjan saamiseksi”³⁹³. Näin Sadankomitea menetti otteen ja vasemmistoradikalismi jatkoi pääosin SKP:n vähemmistöön.

3.3.4 Taipale kohti uusia haasteita

Poliittisten syiden perusteella aseellisesta palveluksesta kieltäytyneet Taipale ja Kevätsalo saivat siis lykkäystä helmikuussa 1969. Heidän palvelukseen astumistaan lykättiin lokakuussa toistamiseen syiden kuitenkin ollessa erilaiset. Sosialidemokraattisen lehdistön mukaan lykkäyksen perusteena oli lainsäädännön ja tutkijalautakunnan henkilöstön uudistaminen. Valtioneuvosto oli asettanut elokuussa uuden tutkijalautakunnan. Sen kokoonpanosta poistui uudistuksen myötä pappi, tai paremminkin neljännen jäsenen ammattialaa ei enää määritelty. Myös sosiaaliministeriön edustaja vaihtui oikeusministeriön edustajaan.³⁹⁴

Lykkäykset loppuivat päätöksen myötä, jossa todettiin yhteiskunnallisten ja poliittisten syiden olevan hyväksyttäviä aseellisesta palveluksesta kieltäytymiselle. Muutamaa päivää ennen joulua 1969 tutkijalautakunta hyväksyi toimittaja Kevätsalon hakemuksen tulkiten sitä uuden lain mukaisesti. Tehdyllä ennakkopäätöksellä oli siten vaikutusta useaan muuhunkin aseellisesta palveluksesta kieltäytyneeseen. Samalla tuolloin käynnissä olleet yllytysoikeudenkäynnit tulivat erilaiseen valoon ja osaltaan johtivat edellä esitettyihin päätöksiin. Kevätsalon päätöksen myötä myös Taipale määrättiin siviilipalvelukseen Hämeenlinnan keskussairaalaan, josta hän täysin palvelleena kotiutui keväällä 1971³⁹⁵. Tutkijalautakunnan tekemää ennakkopäätöstä arvosteltiin useassa yhteydessä, ja edelleen kävi selväksi se, kuinka vaikeaa työtä tutkijalautakunta joutui tekemään puun ja kuoren välissä³⁹⁶.

Taipaleen saavuttaessa tavoitteensa oli hän uusien haasteiden edessä. Huolimatta siitä, että hän oli menossa suorittamaan siviilipalvelustaan, katsottiin hänen olevan kelvoinen asettumaan ehdolle maaliskuun 1970 eduskuntavaaleissa. Näin Taipale

393. Schüller yllyttää menemään armeijaan. Uutinen Hämeen Sanomat 27.2.1971.

394. Taipale ja Kevätsalo ”lykättiin”. TST:n uutinen Pohjois-Karjala 17.10.1969; Tutkijalautakunnan jäsenistö uusittiin. Uutinen Kansanlehti 22.8.1969.

395. Taipale siviiliin. Uutinen IS 10.2.1971.

396. Tutkijalautakunnassa tehtiin virheellinen tulkinta. Uutinen HS 12.1.1970. Eduskunnan puolustusasiainvaliokunnan puheenjohtaja Tuure Salo sanoi puheessaan, että ”tutkijalautakunnan enemmistö on vapauttaessaan...tulkinnut ilmeisen virheellisesti uutta aseetonta ja siviilipalvelua koskevaa lakia”; Pelkkä poliittinen vakaumus ei oikeuta kieltäytymiseen. Uutinen HS 10.5.1970; Kieltäytyjien tutkinta. Pääkirjoitus HS 3.8.1970.

asetettiin jälleen Kevätsalon kanssa ennakkopäätöksi, koska asevelvollisuuden suorittaminen vastaavasti vei vaalikelpoisuuden. Siviilipalvelusta suoritettava kun palveli viime kädessä sisäasiainministeriön alaisuudessa olevassa laitoksessa³⁹⁷. Taipale valittiin varasijalle eduskuntaan, ja edustajaksi hänet valittiin Mikko Laaksosen siirryttyä Verohallituksen pääjohtajaksi 1.10.1971.

Kansanedustajana Taipale suuntasi tavoitteensa ”seuraavaan potilaaseen: armeijaan”. Taipale oli kirjoittanut Ylioppilaslehdessä helmikuussa 1970 eli ennen siviilipalvelukseen astumista ja kansanedustajaksi valitsemista siitä, miten ”myös sisältä on armeija tapettava kuin haaksirikkoinen laiva”. Taipaleen mukaan armeija sanoessaan puolustavansa demokraattista valtiotamme ja yhteiskuntajärjestystämme samalla riisti kansalaisten perusoikeudet, lietsoi epäluuloisuutta naapurivaltioita kohtaan ja solutti epädemokraattisia ja autoritaarisia käsityksiä yhteiskunnan sisälle.³⁹⁸ Arvostelu jatkossa kohdistuikin päätöksentekoon sekä poliittisella että virkamiestasolla ja armeijan sisäisiin asioihin. Tällaisia asioita olivat muun muassa puolustusvaliokunnan aseman jyrkkä kritisointi siitä, että se tarjoaa vain pr-toimintamahdollisuuden armeijalle³⁹⁹. Toisaalta heti ensitöikseen joulukuussa 1971 Taipale puuttui asevelvollisuusaiakysymykseen todeten, että kansan valtaenemmistön tahdon mukaisesti varusmiesten palvelusaikaa olisi lyhennettävä⁴⁰⁰. Hänen aktiivisuutensa sotilasasioiden kriittikkona jatkui siis vielä 1970-luvullakin, mutta vaikutukset uuden diskurssin synnyttäjänä eivät olleet enää 1960-luvun tapaan niin merkittäviä.

3.4 Puolustuslaitoksen puolesta

Palataan vuoden 1971 yllytysnäytelmän jälkikirjoituksesta takaisin kevääseen 1969. Euroopan hullu vuosi 1968 oli ohi ja Tshekkoslovakian kriisin välittömistä vaikutuksista oli selvitty. Moni idealistinen ajatus oli murskattu panssareilla, ja toisaalta oli nähty, ettei yhteiskuntajärjestyksen muuttaminen väkivalloin johtanut pelkästään hyviin lopputuloksiin. Nämä kokemukset ja teknologian välittämät kuvat eivät lähteneet helposti muistista. Kriittisyys radikalismia kohtaan alkoi voimistua kevät-kesästä 1969 alkaen, ja hiljaisuuteen vaienneet kansan syvät rivit yhdessä puolustuslaitoksen koordinoitun tiedotustoiminnan kanssa saivat yhä enemmän palstatilaa joukkotiedo-

397. Ks. esim. Siviilipalvelu ei vie vaalikelpoisuutta. Uutinen Kansan Uutiset 20.1.1970.

398. Taipale, Ilkka: Seuraava potilas: armeija. Artikkelit Ylioppilas-lehti 27.2.1970; Ks. myös Taipale, Ilkka: Suomen armeijan lähitulevaisuus. Artikkelit Ylioppilas-lehti 14.11.1969. Taipale oli muuttanut lähestymistään armeijaan enemmän sisäpoliittiseksi kysymykseksi esimerkiksi tehtävien osalta.

399. Puolustusvaliokunnan asema ei turvallisuuspolitiikan näkökulmasta poikennut esimerkiksi ulkoasiainvaliokunnan asemasta. Senkään parlamentaarinen asema ei 1960- ja 70-luvuilla juuri lisääntynyt. Ks. esim. Soikkanen 2008, 32.

400. Asevelvollisuusaiakaa lyhennettävä. Uutinen SSd 17.12.1971; Puolustusvaliokunta pitäisi lakkauttaa. STT:n uutinen 23.11.1972; Puolustusvaliokunta romukoppaan vai kasvojen pesuun. Uutinen Demari 2.12.1972. Taipaleen esittämä ajatus nähtiin vaikutusyrityksenä armeijan asemaan ja tyrmättiin; Ks. esim. Westerlund Taipaleella: Puolustuslaitoksen erikoisasemaa ei voida poistaa. US 27.11.1972.

tuksessa. Aseistakieltäytymisen julkinen diskurssi sai haasteen, joka koitui sen tappioksi, tai tässä vertailussa paremmin sanoen hiljenemiseksi. Toisaalta asevelvollisuuteen liittyvän vastadiskurssin hiljenemisen syynä saattoi olla kansalaisjärjestöissä tapahtunut hajaannus ja myös aktivistien suuntautuminen enemmän puoluetoimintaan. Useat aktivistit kun toimivat 1970-luvulla eri puolueissa, lähinnä SDP:n, SKDL:n tai SKP:n riveissä.⁴⁰¹

Asevelvollisuuden puolestapuhujien keskeiset teemat olivat lakiperusta, enemmistön mielipide ja toisaalta yhteiskunnallinen uskottavuus useilla eri tasoilla. Ylioppilaslehti haastatteli Taipaleen tapauksen yhteydessä useita kansanedustajia kysellen heidän mielipidettään aseettomaan palvelukseen ja siviilipalvelukseen liittyvästä laista. Kuten aiemmin kerrottiin, lain hyväksymiseen liittyen käytiin vahvasti keskustelua siitä, ettei se sellaisenaan tyydyttänyt. Muutamilla kansanedustajilla oli näkemys, että lain hyväksymisessä oli turhaan kiirehditty, ja se olisi pitänyt ottaa uudelleen tarkasteltavaksi. Lähinnä vasemmiston edustajat olivat sitä mieltä, että siviilipalvelukseen pääsemisen mahdollisuuksia olisi tullut laajentaa, ja myös poliittiset syyt tulisi ottaa vakaumuksen hyväksyttäväksi perusteluiksi. Vielä selkeämmin tuli esille kuitenkin se, että yhteiskuntajärjestyksen kannalta oli tärkeää noudattaa niitä menettelyjä, jotka liittyvät demokraattisen yhteiskunnan vaikutuskeinoiksi. Varauksettomasti ei hyväksytty käytettyjä keinoja yllyttämisestä eikä sellaisista toimista, jotka pakottaisivat lainsäätäjät muuttamaan lakeja.⁴⁰²

Lainsäädännön laatimisjärjestykseen vedottiin useissa mielipiteissä, joita esitettiin aseistakieltäytyjiä, siis usein kärkitaistelija Taipaletta vastaan. Tähän samaan problematiikkaan liitettiin myös virkamieseliitin sidonnaisuus asiaan. Muun muassa kokoomuslaisessa Savonmaassa esitetystä mielipidekirjoituksessa korostettiin sitä, että viranomaiset olivat voimattomia voimassaolevan lainsäädännön edessä. Vain siis eduskunta kykeni aikaan saamaan muutokset niin halutessaan, ja Taipaleen tehtävänä joukkoineen oli saada eduskunta vakuuttuneeksi asiansa oikeutuksesta.⁴⁰³ Tähän liitettiin myös Taipaleen henkilökohtaisen asian käsittely, joka nähtiin siis eräänlaisena kompromissina. Taipale oli säilyttänyt kovan ”rauhantaistelijan” kasvonsa kertomalla, että hänelle oli kerrottu lain muuttuvan syksyyn mennessä niin, että hänen vakaumuksensa tulee huomioonotetuksi. Lakonisesti nimimerkki Aaretti totesi Ilkassa, että ”hra Taipale odottaa turhaan, jos hän luulee, että hänen takiaan jo syksyyn mennessä lainsäädäntöä muutettaisiin”⁴⁰⁴.

401. Metsämäki – Nisula 2006, 202–203; Metsämäki 2001, 77–87.

402. Uskonnaatteet, vaan ei järkisyyt. Ylioppilaslehti kysyy – eduskunta vastaa. Ylioppilaslehti 1969. LKP:n edustajalta Juha Klemolalta kysyttiin sitä, miten hän näkee kansanedustajien tuntevan asian todellista problematiikkaa. Hän vastasi, että ei kansanedustajilla ole aikaa syventyä tämäntyyppisiin asioihin kovin paljoa, eduskuntatyöskentely tapahtuu paljon käytännöllisempien ja toisentyypisten asioiden parissa.

403. Silmäiltyä. Mielipidekirjoitus Savonmaa 17.2.1969.

404. Aikamme käpykaartilaisia vieläkin. Nimimerkki Aaretti Ilkka 22.3.1969. Aaretti-nimimerkillä kirjoitti Veikko Vilho Piriä. Hirvonen, Maija, 34.

Lainsäädännöllisten asioiden ja voimassaolevien määräysten vastustaminen kuului siis radikaalimpaan toimintakenttään, jota asevelvollisuusasiassa käytettiin. Yhteiskunnallisia normeja vastaan nouseminen oli eräänlainen kulminaatio myös siinä suhteessa, että tällöin voitiin ajatella rikottavan yhteiskuntajärjestystä vastaan. Vastustajien suunnalta ei esitetty enää pelkästään mielipiteitä, joiden rajoittaminen olisi ollut sananvapauden ja siten demokratian vastaista. Sen sijaan laki oli laki, ja sen rikkominen tietien tahtoen oli mahdollista tuomita myös julkisuudessa. Esimerkiksi Wolf H. Halsti vetosikin kirjoituksessaan maaliskuussa 1969 tähän lainsäädännön vastustamiseen ja siten yhteiskuntaa vastaan käymiseen. Hänen mielestään sodan vastustaminen oli luonnollista, jota teki myös kansan enemmistö nostamatta siitä ääntään sen enempää. Myöskään aseellisen vastarinnan turhuus ei kelvannut perusteluksi, koska demokraattisessa yhteiskunnassa valtaosa halusi varautua maan puolustamiseen. Yhtä vähän edellisten kanssa perusteluksi kävi se, että yhteiskunta yhdessä instituutioidensa kanssa olisi niin vastenmielinen, ettei sitä kannattaisi puolustaa. Halsti päätti kirjoituksensa tylästi, jota myös muissa yhteyksissä lainattiin, jos ja kun oli ”kyse yksilöistä, joilla on ollut ja on vapaus sanoutua irti suomalaisen yhteiskunnan jäsenyydestä ja siirtyä muualle elleivät he täällä viihdy”.⁴⁰⁵ Tässä asevelvollisuutta puolustavassa keskustelussa oli kysymys siitä, että voiko ja saako yksilö demokratiassakaan itse valikoida mitä lakeja hän haluaa noudattaa ja mitkä ovat hänelle vastenmielisiä.

Lakiasioden jälkeen seurasi enemmistöteema. Asevelvollisuutta välttävät samais-tettiin aikaisemmin ”passien polttajiin”, nyt heistä tehtiin vastuuta pakoilevia. Nämä ”asevelvollisuuspinnarit” todistettiin oikeasti marginaaliryhmäksi pääesikunnan aktiivisen tiedottamisen avulla. Pääesikunnassa laadittiin luettelo viimeiseltä 11 vuodelta, jonka mukaan 4000 miestä oli jäänyt kyseisenä aikana pois kutsunnoista. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että vain yksi prosentti kutsuntaikäisistä jäi pois syytä ilmoittamatta kutsunnoista. Pääesikunta korosti vielä, että pääosa saapumattomista, arviolta 70–80 prosenttia, oli sellaisia, joiden tiedettiin asuvan ulkomailla. Näin asevelvollisuuttaan pakoilevien määrä Suomessa ”oli häviävän pieni”. Ne 100 miestä vuodessa, jotka eivät kutsuntoihin saavu, jäävät aikaa myöten kiinni poliisin etsintäkuuluttami-na ja passitetaan puolustusvoimien palvelukseen.⁴⁰⁶

Pääesikunta jatkoi myöhemmin syksyllä 1969 samalla teemalla ja yhtä laajalla levi-tyksellä. Uutisoinnin mukaan syksyn 45 000 asevelvollisesta ainoastaan 236 ilmoitti

405. Halsti, Wolf H: Oikeus kieltäytyä asepalveluksesta. Mielipidekirjoitus Uusi Maailma 20.3.1969. Halsti jäi eläkkeelle va-kuutusosalta vuonna 1970. Hänet ylennettiin everstiksi vuonna 1965 ja hän toimi muun muassa Paasikivi-seuran puheenjohta-jana vuosina 1961–64. Hän kirjoitti aikanaan runsaasti Suomen puolustamiseen liittyviä teoksia.

406. Asevelvollisuuspinnarien määrä Suomessa on pieni. Uutinen Raahen Seutu 22.5.1969; 4000 jäänyt kutsunnoista pois 11 viime vuoden aikana. Uutinen 22.5.1969; Yksi prosentti syytä ilmoittamatta pois kutsunnoista. Uutinen Etelä-Suomi 25.5.1969; Aseeton asevelvollinen. Nimimerkki Hermannin Kainuun Sanomat 17.5.1969. Mielipidekirjoituksessa esitettiin Helsingin yli-opistossa tehdyn tutkimuksen tuloksia, jonka mukaan 81 prosenttia oli nykyisen asevelvollisuusarmeijan kannalla. Kahdeksan prosenttia oli kannattanut palkkasoturiarmeijaa ja viisi prosenttia piti armeijaa tarpeettomana. Loput kuusi prosenttia oli ollut jotakin muuta mieltä tai ei mieltä ollenkaan. Kirjoittajan mukaan kieltäytyjät olivat siis pieni vähemmistö radikaalisimmassakin yhteisössä, yliopistossa. Näin sielläkin heidän tulisi alistua enemmistön mielipiteeseen demokratian nimissä. Hermannin-nimi-merkillä kirjoitti Juhani Heinola. Hirvonen, Maija, 244.

kieltäytyvänsä aseellisesta palveluksesta. Näistä uskonnolliseen vakaumukseen perusti hakemuksensa 201 kieltäytyjää. Näin oikeistolehtien uutisotsikot toitottivat armo- tonta sanomaa aseistakieltäytyjien kannalta: ”vain 35 kieltäytyi eettisistä syistä”.⁴⁰⁷ Tämä oli siis kokonaismäärästä vain 0,07 prosenttia, ei siis lainkaan sen suuntaista, mitä esimerkiksi Taipale odotti. Hänen julkilausuttu tavoitteensa oli viiden prosen- tin luokkaa, kun se muissa pohjoismaissa oli 2–4 prosentin luokkaa. Pääesikunnan viestissä oleellista puolustuslaitoksen ja yleisen mielipiteen kannalta oli se, että aseet- tomaan palvelukseen pyrkijöiden määrässä ei ollut tapahtunut pidemmällä aikavälillä mitään muutosta⁴⁰⁸. Uuden lainsäädännön käyttöön ottaminen ei siten ollut lisännyt aseettomaan palvelukseen hakijoiden määrä. Näin voitiin esittää myös perustelut sille, että lainsäädäntö noudatteli edelleen enemmistön tarpeita, eikä sen nopealle muutta- miselle ollut tarvetta. Jopa paikallisella tasolla uskallettiin kommentoida aseistakiel- täytyjien määrän vähenemistä⁴⁰⁹.

Sivujuonteena asevelvollisuuden suorittavien määrän tiedottamisessa oli uutisoin- ti vapaaehtoisista palvelukseen pyrkijöistä, jotka siis ennen varsinaista palvelukseen määräämistä hakeutuivat suorittamaan varusmiespalvelustaan. Kainuun Sanomissa ja Ilkassa kirjoitettiin, että samanaikaisesti kun yhteiskunnan katse oli kohdistunut kolmen poliittisista syistä asevelvollisuudesta kieltäytyjän asemaan ja niin sanottuun yllytyskampanjaan, jäi huomioimatta se yli 10 000 nuoren miehen joukko, joka ha- lusi suorittaa varusmiespalveluksensa ennen opiskelujen aloittamista, tai puolustuslai- toksen imagon kannalta vielä parempaa, ilman vakinaista työtä. Tässä tiedottamisessa oleellista oli asevelvollisuuden vapaaehtoisesti suorittavien volyyymi sekä ennen kaikkea se, että puolustuslaitoksesta tuli eräänlainen työllistäjä. Puolustusvoimilla oli tarjota tehtävä niille, joilla yhteiskunnassa ei sillä hetkellä ollut muuta järkevää tekemistä. Pienenä yksityiskohtana tässä kirjoittelussa voidaan pitää havaintoa, joka vasemmisto- keskustalaisen Kainuun Sanomien ja oikeisto-keskustalaisen Ilkan muuten sisällöltään samanlaisten uutisen välillä oli. Teksti näiden kahden lehden välillä oli muuten ident- tinen, mutta Ilkan toimitus muutti keskeistä sanomaa yhden lauseen avulla. Kappale, joka käsitteli edellä esitettyä yhteiskunnallista keskustelua kieltäytymisestä ja 10 000 vapaaehtoisen pyrkimyksiä palvelukseen päättyi siten, että ”tämäkin on ongelma, sillä halukkaista pääsee vain noin 60 prosenttia”. Kainuun Sanomien kappale loppui siihen jatkuen vapaaehtoisten aseman kehittämistarpeella. Ilkan toimitus sen sijaan oli lisän- nyt vielä yhden virkkeen: ”vapaaehtoisten suuri määrä puoltaisi ainakin harkintaa, että asevelvollisuus tehtäisiin normaalioloissa kokonaan vapaaehtoiseksi, kuten eräissä

407. Vain 35 kieltäytyi eettisistä syistä. Utinen Länsi-Suomi 29.10.1969; 35 kieltäytyi aseista eettisten syiden vuoksi. Utinen Etelä-Suomi 29.10.1969.

408. Aseettomaan palvelukseen pyrkivien määrä ennallaan. Utinen Kainuun Sanomat 29.10.1969.

409. Majuri Olli Virnes: Aseistakieltäytyjien määrässä todettu huomattavaa alenemista. Utinen Valkeakosken Sanomat 9.10.1969.

länsimaissa”.⁴¹⁰ Viimeisellä virkkeellä otettiin kantaa keskusteluun, joka oli voimistunut Taipaleen ja Kevätsalon tapausten yhteydessä. Kirjoituksissa oli kysymys toisaalta asevelvollisuusarmeijan tarpeellisuudesta ja hyvydestä verrattuna palkka-armeijaan. Toisaalta Ilkan näkökulma saattoi olla ironiaa turhaa vapaaehtoiskeskustelua kohtaan.

Haluttu viesti enemmistön positiivisesta suhtautumisesta asevelvollisuuden suorittamiseen meni paikoitellen myös läpi. Kutsuntojen kertomana viimeistään tässä vaiheessa kokoomuslaisissa lehdissä nähtiin tarpeelliseksi julkisuudessa oikoa niitä käsityksiä, joiden mukaan huomattava osa Suomen nuorista miehistä suhtautuisi kielteisesti asepalvelukseen nimenomaan eettisistä syistä, joista julkisuudessa puhuttiin oikeammin poliittisista käsityksistä ja vakaumuksesta. Muun muassa Etelä-Suomen pääkirjoituksessa todettiin, että ”nuoret radikaalienraalit” olivat jääneet tässä asiassa ilman joukkoja siitä huolimatta, että he olivat osanneet käyttää julkisuutta – ”muun muassa niin sanottuja yllytysoikeudenkäyntien yhteydessä” – täysin mitoin hyväkseen.⁴¹¹

Jehovan todistajat, joiden asioiden käsittely puolustuslaitoksen näkökulmasta helppotui Karvian lakkauttamisen jälkeen, nähtiin nyt vakaumuksellisena ryhmänä, joka ei tuntenut keskuudessaan luopioita. Heidän asiansa hoiti oikeusministeriö. Edelleen vähemmän pulmallisina nähtiin kovasta porusta huolimatta eettisesti kieltäytyneet, koska suurin osa heistä oli valmis hyväksymään jommankumman aseettoman palvelun muodoista. Asiasta uskallettiin jo laskea ”leikkiä” mainitsemalla pääesikunnasta todetun, että ”puolustuslaitoksessa onkin lukuisia tehtäviä, jotka tarjoavat niihin paneutuville tosimehekkään aseettoman vaihtoehdon”⁴¹². Tämä oli samalla vasta-argumentti siviilipalvelusta vastaan. Asevelvollisuuden puolesta esitettyjen diskurssien representaatio perustui osaltaan samoihin kuin vastustajienkin. Ne olivat luonnollisesti käänteisiä toisilleen. Jos aseistakieltäytyjien mielestä lainsäädäntöä oli muutettava vastaamaan yhteiskunnan tarpeita ja näiden tarvitsijoiden määrä oli merkittävässä kasvussa, käyttivät puolustuspuheenvuorot lainsäädännön noudattamisen merkitystä ja enemmistön suhtautumista hyväkseen.

3.5 ”Aseeton kansa on kelvoton”⁴¹³ – vaihtoehtona siviilivastarinta

Taipaleen ja Schüllerin taistelut voivat yksittäisinä tarkastellen näyttää varsin pieniltä yhteenotoilta. Heidän myötään esille nousi puolustuslaitoksen ja koko asevelvollis-

410. 10000 vapaaehtoista. Uutinen Kainuun Sanomat 23.8.1969; 10000 vapaaehtoista. Uutinen Ilkka 23.8.1969.

411. Kutsuntojen kertomaa. Pääkirjoitus Etelä-Suomi 30.10.1969; 45000 asevelvollista: Vain 35 kieltäytyi eettisistä syistä. LSP:n uutinen Länsi-Suomi 29.10.1969.

412. Totaaliset aseistakieltäytyjät passitetaan suoraan vankilaan. Uutinen Lapin Kanssa 29.11.1969.

413. Kelvottomat vaihtoehdot. Pääkirjoitus Kauppalehti 4.8.1970. Kirjoituksessa esitettiin Maon ajatus, ”ilman kansanarmeijaa ei kansalla ole mitään” ja J.V. Snellmanin toteamus ”aseeton kansa on kelvoton”; Aseeton kansa on kelvoton. Nimimerkki Agr. Hämeen Sanomat 31.12.1970. Mieliopidekirjoituksessa verrataan vallalla olleita aseistakieltäytymisajatuksia Venäjään (kirjoittajan huomautus: ei Neuvostoliittoon), missä ”ei lainkaan tunneta pinnareita, sillä siellä on komento paljon yksinkertaisempi ja kovempi”.

suuden kannalta oleellinen asia; kysymys armeijan ja asevelvollisuuden tarpeesta ja luonteesta. Aihe ei tullut uutena vuoden 1969 tapahtumien myötä, vaan siitä oli käyty vuoropuhelua jo aiemmin. Aseettomaan palvelukseen pyrkiminen ja siihen liittyvät radikaalit tapahtumat toivat asian julkisuuden areenalle, johon 1960-luvun puolenvälin hiljaisuudesta poiketen ottivat kantaa myös puolustuslaitoksen edustajat huomattavasti laajemmin kuin aikaisemmin esitettyjen varsin harvalukuisten upseerien joukko. Maanpuolustajilla oli vuosikymmenen vaihteessa käytössään välineet ja ennen kaikkea yhteiskunnan muuttumisen myötä oikeutus ottaa kantaa asiansa puolesta.

Tätä osaa diskurssista voisi kutsua siviilivastarinnan ja palkka-armeijan teemaksi. Sekään ei ole täysin erotettavissa muusta keskustelusta, eikä se ole ehkä tarpeen, mutta tämän kuvaamisella voidaan jälleen tuoda esille yhteiskunnallisen muutoksen vaikutusta puolustusvoimiin. Niitä asioita, joihin ihmisten ideologiat, asenteet ja mielipiteet, saattoivat perustua. Tälläkin keskustelulla oli kansainvälinen tausta. Länsi-Euroopassa oli 1950-luvun lopulta saakka keskusteltu ei-väkivaltaisen vastarinnan teoriasta ja mahdollisuudesta. Kansainväliset tapahtumat Kuuban kriisin seurauksena antoivat uskoa aseidenriisunnalle ja jopa yksipuoliselle aseidenriisunnalle. Kuten aiemmin on todettu, oli Sadankomitea tässä suhteessa tärkeässä asemassa laajentamassa julkisen mielipiteenvaihtoa asian tiimoilta. Aseistakieltäytymiseen liittyen nähtiin, että radikaalituessaan tämä liike omaksui osaltaan varsin jyrkän suhtautumistavan maanpuolustukseen.

Radikalismien hiipumiseen vaikutti sen vastaisten voimien vahvistumisen lisäksi vasemmistoradikalismien muutos. SKP:een oli muodostunut jo vuonna 1960-luvun puolessa välissä puolueen sisäinen oppositio, joka sai 1970-luvun alussa vahvan otteen nuorisosta. Myös Schüllerin takinkääntö oli osa tätä taistolaisuudeksi kutsuttua suomalaisen vasemmistoradikalismien muutosta.⁴¹⁴

Schüllerin tapaukseen liittyen kävi ilmi, että Sadankomiteassa oli ollut ennenkin sisäisiä näkemyksellisiä ristiriitoja. Taipale totesi, että syviä ristiriitoja aiheutti nimenomaisesti ristiriita marssijoiden ja tutkijoiden välillä⁴¹⁵. Nämä mainitut Sadankomitean tutkijat olivat hieman syrjässä kiihkeimmistä radikaaleista pohtien joitakin vaihtoehtoja perinteiselle maanpuolustukselle. Jo vuonna 1966 Taipaleen toimittamasta Ydinasioita-pamfletista edellä esitetyt toiminnan näkemyserot käyvät hyvin esille. Tuossa Sadankomitean pamfletissa rauhasta Esa Adrian määritteli pasifistisen toiminnan ”ideologiseksi päämääräksi viime kädessä puolustustahdon ja -hengen näivertämisen kaikkia pasifistin hyväksymiä keinoja käyttäen sekä kosmopoliittisen ajattelun propagointi patrioottisen ajattelun sijaan”. Hän jatkoi edelleen, että pasifistin velvollisuudeksi tuli hyökkäävän julkisen toiminnan ja hillittömän oman asian propagoi-

414. Miettunen, 189–192.

415. Schüllerin lausunto kiehtua Sadankomiteaa. Uutinen HS 5.3.1971; Tuominen, 179. Tuomisen tutkimuksen mukaan myös 1960-luvun lopulla Sadankomitean sisäpiiriä hämmensivät ristiriidat. ”Järjestö itse oli ottanut selvän kannan Tšekkoslovakian miehitykseen, kampanjoinut rationaalisen turvallisuuspolitiikan puolesta ydinaseiden maailmassa Suomen konservatiiveja puolustuspiirejä vastaan ja usein paljastanut tunneperäistä puolustushenkeä, anakronistista talvisota-mentaliteettia. Nyt samanlainen romantiikka uhkasi ruveta rehoittamaan Sadankomitean oman väen keskuudessa”.

minen päätyen toteamukseen: ”tätä maata ei kannata aseina puolustaa”.⁴¹⁶ Sen sijaan hillitympää linjaa samassa teoksessa edusti Kalevi Suomela kirjoituksessaan yksipuolisesta aseidenriisunnasta. Hän vastaavasti tunnisti riskejä sekä aseiden riisunnassa että niiden säilyttämisessä. Vaihtoehtona hän tarjosi sitä, että osa lakkautettavasta armeijasta jäisi aseisiin YK:lle alistettuna rauhanjoukkona.⁴¹⁷ Ero lähestymistavoissa oli siis merkittävä, mikä näkyi myös diskurssin muodostumisessa. Tässä niin sanottujen tutkijoiden esittämisessä vaihtoehtojen pohdinnassa käytettiin myöhemmin sellaisia käsitteitä kuin siviilivastarinta, aseeton vastarinta ja passiivinen vastarinta.⁴¹⁸ Passiivinen vastarinta tuli siis esille julkisuuteen voimakkaasti Taipaleen ja Schüllerin tapauksien yhteydessä, mutta keskustelu oli jo alkanut aiemmin.

Salminen arvioi väitöskirjassaan maanpuolustuksen ja puolustusvoimien joutuneen radikalismiin ja rauhanliikkeiden voimistuneen kritiikin kohteeksi noin vuodesta 1963 alkaen. Samalla hän totesi, että sotilasjohto aloitti jo tuolloin arvostelun vaiennuttamisen.⁴¹⁹ Edellisessä luvussa käsiteltäessä turvallisuuspolitiikan määrittelyn synnyttämistä tämä kehityskulku käy hyvin ilmi, kun pyrittiin osoittamaan puolustuslaitoksenkin olevan rauhan asiassa, tosin realistisella pohjalla idealistisen ajattelun sijaan. Kahden vastakkaisen näkökulman kohtaaminen tapahtui aluksi omilla suunnillaan, mutta vuosikymmenen puolesta välistä alkaen siihen alkoi tulla vuoropuhelun muotoja. Erityisesti näyttäisi siltä, että varsinkin maltillisemmän linjan valinneet tutkijat seurasivat myös sitä, mitä vastapuolella oli sanottavanaan. Ilkka Taipaleen osalta on todettava poikkeavasti hänen radikaalista ilmaisustaan huolimatta, että hän osoitti puheenvuoroissaan ja kirjoituksissaan olevansa hyvin perillä asioista kummankin osapuolen näkökulmista.

Kritiikki armeijan merkityksestä liitettiin aluksi puolustuspoliittiseen keskusteluun. Koska turvallisuuspolitiikka-käsitteen sisältö ja merkitys olivat laajalle yleisölle vasta hahmottumassa, tuntui se olevan hyvä väylä edetä asiassa. Sadankomitea esitti toukokuussa 1967 puheenvuorossaan, joka oli siis otsikoitu vielä puolustuspolitiikka nimellä, keskeisiä näkemyksiään kansalliseen puolustukseen. Heti alussa julistuksessa hieman keuhuttiin keskustelukulttuurin muutosta nykyaikaisemmaksi, vaikkakin muutos oli tapahtunut vasta muutaman vuoden aikana. Hyvänä pidettiin myös sitä, että puhtaasti kansallinen kielenkäyttö oli väistymässä ja korvautumassa kansainvälisellä turvallisuuspoliittisella käsitteistöllä. Varsin yksityiskohtaisessa arvioissa Suomen puolustuspolitiikan mahdollisuuksista mainittiin eräänlaisen kehäpäätelmän myötä, että ”luopumalla yleisestä asevelvollisuudesta ja siirtymällä palkka-armeijaan voitaisiin mahdollisesti ylläpitää tehokas rajavartiolaitos ja pieni armeija”.⁴²⁰

416. Adrian, Esa: Pasifisti kieltäytyy. Ydinasioita. Tajo, Hämeenlinna 1966, 14–16.

417. Suomela, Kalevi: Unilateralismi, yksipuolinen aseidenriisuntapolitiikka. Ydinasioita. Tajo, Hämeenlinna 1966, 44.

418. Blomstedt 1971, 7.

419. Salminen, P. 266.

420. Puolustuspolitiikka. Helsingin Sadankomitea 8.5.1967. Teoksessa Sadankomitean puheenvuoroja. Suomen Sadankomitealiitto 1971, 13 ja 25

Tämä oli johtopäätös sille, että taloudelliset edellytykset eivät näyttäneet mahdollistavan muuta ratkaisua varsinkin, kun materiaallinen valmius näytti heikkenevän jatkuvasti. Julistuksessa todettiin edelleen, että Suomen turvallisuuspoliittista ratkaisua vointiin pitää lähtökohtana, mutta sen sotilaallista puolta oli tarkistettava. Sadankomitea toi esille myös sen, että armeijan lakkauttaminen olisi kansainväliset sopimukset, lähinnä YYA-sopimus, huomioon ottaen vielä mahdotonta – ainakin niin kauan, kun Neuvostoliiton suhtautuminen ylikansallisiin asevoimiin oli konservatiivinen.⁴²¹ Sadankomitea kehotti kuitenkin valtiovaltaa edistämään sellaista rauhantutkimusta, joka selvittäisi yksipuolisen aseriisunnan, väkivallattoman vastarinnan ja YK:n rauhanturvajoukkojen mahdollisuuksia turvallisuus- ja puolustuspoliittisia vaihtoehtoja valittaessa.⁴²²

Sotilaiden ja rauhanaktivistien tahoilla oli erittäin hyvin asiaansa perehtyneitä keskustelijoita, mutta mielipiteenmuodostus oli pääosin tunteisiin ja arkipäivän havaintoihin liittyvää. Jos kansainvälisesti tapahtui jotain merkittävää, näkyi se myös mielipiteenmuodostamisessa. Esimerkiksi Lähi-idän sota kesällä 1967 antoi mahdollisuuden ottaa kantaa asevelvollisuuskeskusteluun.⁴²³ Helsingin Sanomissa julkaistussa mielipidekirjoituksessa nimimerkki Opiskelija esitti, ettei ajatus asevelvollisuuden poistamisesta, armeijan lakkauttamisesta ja totaalista, passiivisesta siviilipuolustuksesta ollut välttämättä oikea. Olisihan kirjoittajan mukaan Israel tällaisessa tapauksessa ”pyyhkäisty sananmukaisesti kartalta”.⁴²⁴

Vastaavasti kansainvälisissä suurvaltasuhteissa tapahtuneet liennytykset toivat lehdistöön rohkaisevia kannanottoja armeijan lakkauttamisen puolesta, jossa Suomen olisi tullut olla esimerkkinä, varsinkin kun vaikutusmahdollisuudet sotilaallisessa kriisissä nähtiin varsin pieniksi. Myös erilaiset kumoukselliset tapahtumat, joissa armeijat olivat tukemassa tai toteuttamassa vallankaappauksia johtivat kyseenalaistamaan armeijan asemaa yhteiskunnassa, tarpeellisuudesta puhumattakaan. Poliittisen eliitin taholta odotettiin vastakommentteja, mutta niiden antaminen käyttäen samanlaista kieltä ja käsitteitä oli toisinaan vaikeaa. Esimerkkinä tällaisesta ei-sallitusta representaatiosta voidaan pitää puolustusministeri Sulo Suorttanen puhetta Suomen lipun juhlassa juhannuksena vuonna 1967. Helsingin Sanomien uutisen mukaan puheeseen Suorttanen oli päätenyt ottamaan kantaa vallankaappaushankkeisiin todeten, ettei ”meidän ole syytä pelätä sen enempää oikealta kuin vasemmaltakaan tulevia vallankumoushankkeita”.⁴²⁵ Muuan nimimerkki Liimatainen tarttui asiaan Suomen

421. Puolustuspolitiikka 1971, 26–27.

422. Sama, 29; Åhman, Kirre: ja maassa rauha... VAL 2/1966. Usko vahvan maailmanjärjestön syntymiseen (vahvistumiseen) eli vahvana puheenvuoroissa. Esimerkiksi Åhman kirjoitti, että ”pitkällä tähtäimellä pitäisi päämääränä olla täydellinen aseidenriisunta ja rauhan takaajana vahva maailmanjärjestö”. Hän ei pitänyt myöskään Yhdysvaltojen vastaisia mielenosoituksia rauhantahdon parhaana todisteena.

423. Ks. Näivetystautia. Pääkirjoitus Lalli 1.3.1967; Laurila, Aarne: Nuoriso ja Suomen turvallisuus. Artikkelial 10.9.1967.

424. Armeijoita tarvitaan. Nimimerkki Opiskelija HS 15.6.1967.

425. Suomi on demokraattisimpia maita koko maailmassa. Uutinen HS 26.6.1967.

Kuvalehdessä muutamaa kuukautta myöhemmin otsikoimalla artikkelinsa näkyvästi ”Sotilasvallankaappaus”. Kirjoittaja piti varsin oudoksuttavana, että puolustusministeri Suorttanen oli käyttänyt puheessaan sotilasvallankaappausesimerkkiä, vaikka kirjoittaja ymmärsi sen ”retoriikkaan kuuluvaksi taidekeinoksi”. Kirjoittajan kritiikki kohdistui ennen kaikkea siihen, että pitikö asian esille ottamisen myötä ajatella sotilasvallankaappauksen olevan mahdollisuuksien listalla. Demokraattisessa yhteiskunnassa, Suomessa, sotilaskaappaus oli vieras, myös historiallisesti. Liimatainen korosti kuitenkin näkemystään viitaten huhtikuussa 1967 Kreikassa suoritettuun sotilaskaappaukseen. Armeijan korkeimman johdon piirissä huolellisesti valmisteltu ja häikäilemättä toteutettu vallananastus oli ollut yllätys kansalle ja ulkomaailmalle romuttaen samalla ruusuista käsitystä demokratiasta.⁴²⁶ Jo aiemmin on tuotu esille, että varsinkin virallista, poliittisen ja virkamieseliitin, oikeutta puheenmuodostukseen rajoitettiin presidentti Kekkonen ja puolustusvoimien johdon taholta. Huolimatta siitä, että välttämättä ei ollut tiedossa nimimerkki Liimataisen todellista henkilöllisyyttä, tämä olkoon esimerkki siitä, missä kulki armeijan olemassaolon perusteluiden toinen sivu ylipäällikön mielestä. Edes virallinen turvallisuuspolitiikan määrittely vahvan demokraattisuusajatuksen kanssa eivät riittäneet oikeudeksi käyttää sotilaskaappaus-käsitettä. Sotilaskaappauksen mahdollisuus tuli kuitenkin myöhemmin esille vuonna 1969 keskustelussa palkka-armeijasta⁴²⁷.

Myös presidentti Kekkonen otti kantaa rauhanliikkeeseen puhuessaan Nuorison rauhanfoorumissa samana vuonna. Hän oli henkilökohtaisissa pohdinnoissaan tullut siihen tulokseen, että ainoa kansalaisten käytettävissä oleva tie oli osanotto rauhanliikkeeseen. Hän totesi, että se saattoi olla monen mielestä toivottoman hidas tie, mutta ”järkevää vaihtoehtoa on nykyisissä oloissa vaikea löytää”⁴²⁸. Puheenvuoron saattoi tulkita useammalla tavalla. Toisaalta se saattoi olla kannanotto kansainvälisestikin laajenevan tyytymättömyyden seurauksena syntyneiden mielenosoitusten ja radikaalismin hillitsemiseksi. Toisaalta sitä voitiin pitää ylipäällikön esittämänä asenteena rauhanjärjestöjen puolesta ja puolustuslaitosta vastaan. Tämäkin oli paljolti uutisoinnista kiinni. Varsinaisen puheensa Kekkonen aloitti toteamuksella, että ”Suomen turvallisuuspolitiikka on kaikkien muutospesekulaatioiden ulkopuolella”⁴²⁹. Sitä ei esimerkiksi Kansan Uutiset painottanut.⁴³⁰

426. Sotilasvallankaappaus. Nimimerkki Liimatainen. Suomen Kuvalehti 16.9.1967.

427. Ks. esim. Palkka-armeijako! Pääkirjoitus Uusi Aika 3.9.1969; Palkkasoturiarmeija. Pääkirjoitus Länsi-Savo 2.9.1969; Taipale 1969. Vuotta myöhemmin eli vuoden 1970 lopulla silloinen puolustusministeri Kristian Gestrin ilmaisi palkka-armeijan epädemokraattisuuden vielä selkeämmin. Hän sanoi suoraan, että palkka-armeija on kallis, se ei käyttäisi hyväksi koko kansan puolustustehoa ja lisäksi se johtaisi kansan ja puolustuslaitoksen vieraantumiseen toisistaan ja saattaisi määrätilanteissa jopa muodostua vaaraksi demokratialle, kun riittävää kontrollia on vaikeaa luoda. Gestrinin mielestä halvin, demokraattisin ja paras puolustuslaitos pohjautui yleiseen asevelvollisuuteen. Uutinen HS 25.11.1970.

428. Ainoa tie sotaa vastaan – osanotto rauhanliikkeeseen. Uutinen Kansan Uutiset 27.9.1967.

429. Suomen turvallisuuspolitiikka ulkona muutospesekulaatioista. Uutinen Päivän Sanomat 27.11.1967.

430. Ainoa tie sotaa vastaan – osanotto rauhanliikkeeseen. Uutinen Kansan Uutiset 27.9.1967.

Tässä diskurssijärjestyksessä syntyi omantunnonarkojen ja aseistakieltäytyjien teemoihin verrattuna selkeämmin kaksi osapuolta, jolloin taistelevat joukot jaettiin maanpuolustajiin ja rauhanpuolustajiin, erityisesti sadankomitealaisiin. Turvallisuuspoliittisen keskustelun osalta jo nähtiin, että tavoite molemmilla osapuolilla oli periaatteessa sama: pysyvän rauhantilan saavuttaminen⁴³¹. Tästä huolimatta voitiin ajatella, että puolensa valinneet etsivät vastauksia eri kysymyksiin. Sadankomitealainen mietti miten estää sodan syttyminen ja maanpuolustaja oli huolissaan siitä, että mitä tehdään sodan syttyessä. Maanpuolustaja saattoi kääntää asian myös ideologiselle tasolle niin, että myös maanpuolustaja etsii myös vastausta kysymykseen miten estää sodan syttyminen. Ero oli vain siinä, että maanpuolustaja oli realisti, joka osasi ottaa huomioon myös viimeisen ja pahimman mahdollisuuden, sodan⁴³². Se kun saattoi syttyä suomalaisista riippumattomista syistä, kuten historia oli osoittanut. Tällaiseen analyysiin pääsivät jo aikalaiset arvioidessaan eri mielipiteiden välisiä eroja. Pasifisti oli suuri optimisti sekä idealisti, ja maanpuolustuksen turvallisuuspolitiikan osakeinona hyväksyvä henkilö oli realisti.⁴³³

Tällainen kahtiajaon syntyminen ideologioiden välillä herätti myös ärtymystä, koska 1960-luku oli aseidenrajoittamispyrkimyksistä huolimatta kylmän sodan aikaa. Edistettäessä rauhantutkimiseen liittyvää tutkimustoimintaa törmättiin usein vallalla olleeseen realistiseen koulukuntaan ja heidän ajatuksiinsa. Idealistit, joiksi rauhanliikkeeseen osallistujia usein kutsuttiin, voitiin helposti tuomita haihattelijoiksi ja epärealisteiksi. Eikä auttanut, vaikka koetettiin kääntää realismi rauhanliikkeen eduksi liittäen asiat kansainvälisiin tapahtumiin. Olihan varsin realistista nähdä Vietnamin sodan vaarat ja merkitys yhteiskunnalle.⁴³⁴ Näistä perusteluista sekä valtion ja puolustusvoimain ylimmän johdon⁴³⁵ virallisesta tuesta huolimatta rauhantutkimus lähti varsin hitaasti liikkeelle. Varsinkin, kun maanpuolustajat käyttivät Vietnamin sotaa myös oman asiansa ajamiseksi. Se kun antoi hyvän esimerkin siitä, kuinka pieni hyvin

431. Ks. edellisen luvun lisäksi Valtanen, Jaakko: Rauhantyö ja maanpuolustus. Artikkeliksi VAL 6.5.1966. Artikkelissaan Valtanen korosti sitä, ettei Suomen maanpuolustusvalmisteluja ja puolustusvoimien työtä tule nähdä ristiriidassa ”sen rauhan työn kanssa, jolla sodan vaaraa pyritään pienentämään ja aikaan saamaan pysyvä rauhantila lopulta koko maailmassa”. Valtanen perusteli näkemysensä kehittyvän turvallisuuspoliittisen kokonaiskäsitteen pohjalta todeten, että niillä perusteilla ”maanpuolustustehtävä on realistinen ja taloudellisten ym. voimavarojen puitteissa hoidettavissa”; SadK MCMLXVIII. Nimimerkki Jälkipään valvoja Reservin Sanomat 27.3.1968.

432. Ks. esim. Yhä sekaannusta puolustusvalmius- ja rauhankysymyskäsitteen suhteen. TS 29.11.1965; US 20.1.1966. Lainaus Savon Sanomista, jossa lainataan eversti Riuttalaa: ”tarvitaan realistista turvallisuuspoliittista ajattelua”. Tämä on kokoomuksen kanta. Uutinen Satakunnan Kansa 20.2.1966. Tässä kokoomuksen kannanotossa todetaan muun muassa, että ”yleismaailmalliseen aseistariisuntakysymykseen meidän on suhtauduttava realistisesti... Kilpavarustelun lopettamista ja yleistä täydellistä aseistariisuntaa tervehdittäisiin kaikkialla suurella ilolla, koska se olisi tehokkain keino maailmanrauhan saavuttamiseksi ja säilyttämiseksi. Jokainen realistisesti ajatteleva kansalainen tietää kuitenkin, miten kaukana tästä tavoitteesta ollaan”.

433. Mäki-Kuutti, 46–47.

434. Realismia. Nimimerkki Eskonen Päivän Sanomat 17.4.1966. Nimimerkillä kirjoitti toimittaja Sulo Kivinen; Armeija, eräs rauhan turva. Pääkirjoitus Kaleva 20.11.1965.

435. Ks. esim. Salo, Arvo: Valkoinen kirja. Artikkeliksi SSd 26.9.1967. Salo lainaa puolustusvoimain komentajan Yrjö Keinosen turvallisuuspoliittisen tutkimuksen hahmottelua, jota hän teki Ydin-lehden haastattelun yhteydessä.

harjoitettu armeija kykeni taistelemaan vuosikausia vastustajansa ääretöntä ylivoimaa vastaan.

Virallisen turvallisuuspolitiikan määrittelyn perusteella voitiin asettaa ulkopoliitika ja puolustuspolitiikka arvojärjestykseen. Ulkopoliitiikan tuli kulkea kaiken edellä. Sen korostaminen eri yhteyksissä maanpuolustuksen ja armeijan sijaan aiheutti ärtyymystä, joka saattoi kohdistua jopa ylipäällikköön. Varsinkin näin oli hänen rauhanraatteen julistuksensa jälkeen⁴³⁶. Ulkopoliitikasta tuli myös rauhan ulkopoliitikkaa, jonka mieltäminen sodan armeijan vastakohtaksi oli helppoa⁴³⁷.

3.5.1 Tshekkoslovakian esimerkki

Jyrängin mukaan ajatus siviilivastarinnasta tuli 1960-luvun lopulla Suomeen lähinnä Johan Galtungin kirjoitusten välittämänä. Siviilivastarinnalla tarkoitettiin kaikkia aseetomia keinoja, joilla esimerkiksi sotilaallista miehitystä voitiin vastustaa. Tshekkoslovakian tapahtumat elokuussa 1968 olivat erittäin merkittävät myös rauhanpuolustajien kannalta. Toisaalta panssarivaunuilla murskattiin idealistisimpien ihmisten haaveet aseettomasta maailmanrauhasta. Useat aikalaiset pitivät tätä myös merkittävänä tekijänä radikaalien myöhemmälle suuntautumiselle taistolaisuuteen.⁴³⁸ Toisaalta tshekkoslovakialaiset olivat elävä esimerkki siviilivastarinnan toteuttajista. Heidän toimintansa pohjalta voitiin osoittaa konkreettisesti ne kaikki toimenpiteet, joista oli vain voitu kirjoittaa ja keskustella. Niinpä Helsingin Sadankomitea kiirehti heti julkilausumaan ”väkivallattoman puolustuksen voimasta”. Pidättäytyminen aseellisesta vastarinnasta oli komitean mielestä ollut paras osoitus Tshekkoslovakian kansan yksimielisyydestä. Aseellinen vastarinta olisi merkinnyt traagista verenvuodatusta, mutta tehokas ja monimuotoinen väkivallaton vastarinta säästi tuhansien ihmisten hengen.⁴³⁹ Sen sijaan Rauhanpuolustajat viivyttelivät oman kannanottonsa kanssa sillä seurauksella, että julkisuudessa sitä syytettiin poliittisuudesta kannanotoissaan ja todettiin järjestön olevan edelleen täysin SKP:n vähemmistön käsissä.⁴⁴⁰ Ydin-lehdessä Tshekkoslovakian tapahtumat esitettiin erittäin suunnitelmallisina, ”jo ensimmäisenä miehityspäivänä alettiin lännessä puhua passiivisesta vastarinnasta”. Risto Nikkilä kyllä korjasi artikkelissaan, että kyseessä oli passiivisuuden sijaan aktiivinen toiminta, väkivallaton puolustus, jonka toimintamuotoihin kuuluivat mielenosoitukset, lakot ja tiedotustoiminta.⁴⁴¹

436. Tasavallan presidentti – ylipäällikkö. Nimimerkki Esiupseeri US 19.1.1968.

437. Vain rauhan olosuhteissa on myönteinen kehitys mahdollinen. Ammattiyhdistysväen rauhankokouksen julkilausuma. Kansan Uutiset 6.2.1968; ”Ammattiyhdistysliike yhdessä muiden rauhan kannalla olevien kansalaisjärjestöjen kanssa tukemaa maamme virallista, aktiivista rauhan ulkopoliitikkaa”; Ammattiyhdistysliike rauhantyössä. Pääkirjoitus Kansan Uutiset 9.2.1968.

438. Miettunen, 193.

439. Väkivallattoman puolustuksen voima. Helsingin Sadankomitea 21.8.1968. SM 28.8.1968.

440. Metsämäki 2001, 48–50.

441. Nikkilä, Risto: Tshekkoslovakian väkivallaton vastarinta. Artikkelit Ydin 5 1968.

Tshekkoslovakian miehityksen yhteydessä 1968 harjoitettiin jokseenkin valmistematonta ja suunnittelematonta siviilivastarintaa. Marraskuussa 1968 presidentti Kekkonen Konservatorion-puheessa, joka oli tarkoitettu erityisesti vetoamaan nuorisoon, sanottiin: ”Kenties tulee vielä pelottomia ihmisiä, jotka osaavat ja uskaltavat rakentaa maanpuolustuksen siviilivastarinnan varaan”⁴⁴². Tämä koettiin jälleen ylipäällikön piikkinä puolustuslaitosta kohtaan, vaikka tarkoituksena saattoi olla nuorison rauhoittaminen kansainvälisten esimerkkien ja tapahtumien välttämiseksi Suomessa⁴⁴³. Joulukuussa kenraaliluutnantti Kauko Pöyhönen kirjoitti laajan artikkelin Suomen puolustamisen muodoista, jossa esimerkkien kautta hän pyrki perustelevaan väkivallattoman puolustuksen riittämättömyyttä. Siviilivastarinta ei maanpuolustajien näkökulmasta kuitenkaan estänyt maan miehittämistä, vaikka henkilötappiot miehitystilanteessa olisivatkin jääneet vähäisiksi. Ei Pöyhönekään kieltänyt siviilivastarinnan muotojen tehokkuutta, mutta muistutti samalla, että luopumalla aseellisesta vastarinnasta itse asiassa antauduttaisiin. Samalla muutettaisiin vallitsevaa turvallisuuspoliittista tilannetta, koska YYA-sopimus olisi irtisanottava ja Pohjolan tasapaino järkkäyisi. Niinpä sotilaallinen maanpuolustus ja siviilivastarinta oli yhdistettävä, ja realistinen tilannearvio ratkaisi sen, kumpaa vaihtoehtoa tuli käyttää.⁴⁴⁴

Tshekkoslovakian kriisin jälkeen diskurssien kentälle tuli aseellisen puolustuksen rinnalle aseeton puolustus, siviilivastarinta ja palkka-armeija. Kaikilla näillä oli negatiivinen merkitys maanpuolustajille, joille vahvaan reserviin perustuva armeija edusti talvisodan henkeä ja selviämisen mahdollisuutta reaalipoliittisessa maailmassa. Teemojen kirjo aiheutti sen, että kaksijakoisuus erotti entistä enemmän näkemyksiä toisistaan. Maanpuolustajasta saattoi olla vaikeaa lukea esitettyjä arvioita tulevaisuudesta, missä armeijan rooli muuttuisi lähivuosina yleisestä asevelvollisuudesta iskukykyisen pienarmeijan eli palkka-armeijan muodostamiseen, aseettoman palveluksen hyväksymiseen ja valtion toimesta järjestetyn väkivallattoman puolustuksen järjestämiseen. Nämä Aku-Kimmo Ripatin esittämät ajatukset Oulun reserviupseerikerhon luentosarjassa kiteyttivät hyvin aikalaisten keskustelua asevelvollisuuden muodoista.⁴⁴⁵

Palkka-armeijakeskustelu oli osaltaan myös maanpuolustajien omaa aikaansaannosta. Kuten edellisessä luvussa esitin turvallisuuspolitiikan määrittelyyn liittyen uuden uhka-arvion tarpeellisuuden, oltiin Suomessa päätymässä ydinsodan sijaan rajoitettuun sotaan. Kaappauksenomainen yllätyshyökkäys oli saanut jalansijaa myös pääesikunnan arvioissa, jotka tuossa vaiheessa olivat luonnollisesti salaisia⁴⁴⁶. Toisaalta

442. Jyränki, 155–157; Urho Kekkonen päiväkirjat 2, 369–370.

443. Urho Kekkonen päiväkirjat 2, 370. Suomi on analysoinut teoksessa Kekkonen motiiveja muun muassa siten, että pyrkimyksenä oli integroida radikaalit nuoret yhteiskuntaan.

444. Pöyhönen, Kauko: Suomen puolustamisen muodot. Artikkelit Savon Sanomat 1.12.1968; Siviilivastarinta. Pääkirjoitus US 1.12.1968; Sotilaallinen maanpuolustus ja siviilivastarinta eivät ole vastakkaisasetelmia. Uutinen AI 18.12.1968.

445. Ripatti, Aku-Kimmo: Väkivallaton täydentää armeijaa. Mieli-pidekirjoitus Lalli 3.4.1969 (1969b).

446. Puolustuskykymme kehittämisen tavoitteista. Pääesikunta Helsinki 20.10.1969 N:o 16/PEpääll henk sal, 5. Urho Kekkonen vuosikirjat 1965–1972 (UKK vsk.). Urho Kekkonen Arkisto (UKA). ”On painavimmin pohdittava tavanomaisin asevoimin tapahtuvan, alueellisesti rajoitetun konfliktin mahdollisuutta”.

myös jatkuva määrärahojen vähyyden esille tuominen ohjasi ajattelua siihen suuntaan, ettei puolustuslaitoksella olisi mahdollisuutta saamiensa määrärahojen pohjalta suorittaa sille mahdollisesti lankeavaa tehtävää. Tähän puuttui muun muassa Ilkka Taipale marraskuussa 1969, kun kenraali Keinonen oli hänelle antanut siihen mahdollisuuden. Keinonen oli kommentissaan määrärahoista todennut, että ”sotilasjohdolla on saattanut olla taipumusta käyttää julkisuutta painostuskeinona omien näkemysiensä toteuttamiseksi”⁴⁴⁷. Turvallisuuspolitiikan diskurssin rakentamisessa tämä sukupolvien välinen ero esittää asioita tuli selvästi ilmi. Kustannustehokkuuden rinnalle tuotiin palkka-armeijan puolesta myös tehokkuus, demokraattisuus ja tarkoituksenmukaisuus.

Pasifistien, erityisesti niin sanottujen tutkijoiden, kirjoitukset armeijan merkityksen vähentämisestä säilyttivät muotonsa 1970-luvun alkupuolelle saakka. Keskeistä oli käsitteiden viidakossa pyrkiä pitämään erossa toisistaan esimerkiksi palkka-armeijan ja siviilivastarinnan yhdistäminen samaan päämäärään. Vaikka palkka-armeijaa pidettiin tehokkaampana kuin asevelvollisuusarmeijaa, se ei olisi kuitenkaan muuttanut turvallisuuspoliittista perusrakennetta siviilivastarinnan suuntaan. Lähtökohta rauhanaatteen piirissä oli kuitenkin ollut se, että oikeistolaisenhenkinen puolustuslaitos oli yhteiskunnallisena instituutiona vaara sekä sis- että ulkopoliitikalle. Tähän vaikuttivat erityisesti taloudelliset ja demokraattiset syyt. Erityisesti demokraattisen vaikutuksen osalta vaikutti puolustuslaitoksen lisääntynyt propagointi oman asiansa puolesta. Siksi Sadankomitea vaati syksyllä 1970, että

*”luopuminen aseellisista turvallisuuspolitiikan välineistä ja siirtyminen siviilivastarintaan voi luonnollisesti tapahtua vain demokraattisen päätöksenteon kautta. Asianmukaisen keskustelun avaamiseksi on valtiovallalta edellytettävä laajan selvityksen aikaansaamista siviilivastarinnan kehittämismahdollisuuksista sekä toimivan siviilipuolustusjärjestelmän kehittämisestä aseellisen maanpuolustuksen tilalle. Turvallisuuspolitiikan pakotettu yksimielisyys on muutettava avoimeksi keskusteluksi eri vaihtoehtoista ja niiden perusteista”*⁴⁴⁸

3.5.2 Vuosi 1970 – yleisen asevelvollisuuden puolesta

Puolustuslaitoksen kehittyneen tiedotustoiminnan myötävaikutuksella sekä poliittinen että virkamieseliitti lähti kiistämään palkka-armeija mahdollisuuden. Syksyllä 1969 tiedotusvälineissä suoritettu julkisuuskampanja asevelvollisuuden puolesta aseis-

447. Taipale 1969; Ks. myös Palkkasotureitako. Pääkirjoitus US 18.1.1966. Palkka-armeija keskustelu ei sekään ollut uusi. Perusteena käytettiin vuonna 1966 juuri määrärahakysymystä eli yleisen asevelvollisuuden sijaan olisi ollut järkevää varustaa pienempi ja paremmin varusteltu joukko. Tämäkin liittyi yleiseen uudistuskeskusteluun, jonka todelliset motiivit saattoivat olla ihan toisaalla.

448. Turvallisuuspolitiikka ja siviilivastarinta. Ydin 7/1969; Ks. myös Pakaslahti, Johannes: Siviilivastarinta ja Sadankomitea. Artikkelit Ydin 1 1970; Joenniemi, Pertti: Siviilivastarinnan pulmat. Artikkelit Ydin 6 1970; Siviilivastarinta. Sadankomitean puheenvuoro. Ydin 7/1970.

takieltäytyjiä vastaan rohkaisi puolustusministeri Suorttasen ottamaan kantaa myös palkka-armeijaan. Toisaalta myös kauppa- ja teollisuusministeri Väinö Leskinen oli nostanut asian esille muutamia viikkoja aiemmin viitaten siihen, ettei palkka-armeijassa tarvitse lakipykälää omantunnon aroille eikä punnita sitä, mikä on sopiva aika eri ryhmi- en asevelvollisuuden suorittamiseen. Ministeri Leskisen esitys palkka-armeijasta teilat- tiin lehdistössä lähinnä demokraattisuuden puutteella ja kustannussyillä.⁴⁴⁹ Turvallisuus- politiikan päivien avajaistilaisuudessa Suorttanen totesi, ettei aseelliselle puolustukselle ollut vaihtoehtoja. Näin hän jatkoi virallista linjaa, jota muun muassa puolustusvoimain komentaja Yrjö Keinonenkin noudatti muistuttaessaan päiväkäskyssään vuoden 1968 lopussa, ettei aseeton puolustus ollut meillä Suomessa aseellisen vaihtoehto. Suorttanen ei pitänyt puheita palkkasoturijärjestelmään siirtymisestä loppuun asti harkittuna ollen jälleen samoilla linjoilla sotilasjohdon kanssa. Kuten Pöyhönen oli edellisenä syksynä todennut, merkitsisi Suorttasenkin mukaan yksipuolinen aseidenriisunta luopumista puolueettomuudesta ja YYA-sopimuksen velvoitteista.⁴⁵⁰

Julkisuudessa esitetyillä kannanotoilla näytti olevan maanpuolustajien näkökul- masta positiivinen vaikutus, koska tuotiin esille tarve keskusteluun osallistumisesta myös puolustuslaitoksen suunnalta. Perinteisissä päiväkäskyissään vuoden 1969– 1970 vaihteessa sekä presidentti että keväällä 1969 vaihtunut puolustusvoimain uusi komentaja kenraali Kaarlo Leinonen totesivat keskustelun olevan tarpeellista. Presi- dentti Kekkonen piti myönteisenä ilmiönä sitä, että erityisesti vuoden 1969 aikana puolustuslaitos, sen asema ja tehtävät olivat tulleet entistä laajemman keskustelun kohteeksi. Hän tähdensi, että erilaisten käsityskantojen esiintuominen yhteiskuntaa koskettavasta kysymyksestä suo mahdollisuuden tasapuolisen arvioinnin suoritta- miseen ja helpottaa kaikkien niiden toimintaa, jotka ovat valinneet sotilasalan elä- mäntehtäväkseen⁴⁵¹. Kenraali Leinosen päiväkäskyssä komentaja esitti ymmärtävänsä henkilöstönsä epäoikeudenmukaisuuden tunteen lisääntyneen kielteisen julkisuuden myötä. Julkisuuden hyvänä puolena Leinonen näki kritiikin kehittävän vaikutuksen. Siksi komentaja kehotti myös sotilaita osallistumaan keskusteluun, sillä hän näki laa- jan ja avoimen keskustelun kumoavan asiattomat kannanotot vaikenemistä parem- min. ”Meidän sotilaiden on otettava tämä huomioon yhteiskuntaan kuuluvana luon- nollisena asiana ja osallistuttava keskusteluun myös itse”⁴⁵².

449. Palkka-armeijako! Pääkirjoitus Uusi Aika 3.9.1969; Palkkasoturiarmeija. Pääkirjoitus Länsi-Savo 2.9.1969.

450. Puheet palkkasoturijärjestelmään siirtymisestä ovat aiheettomia. Uutinen Ilkka 21.9.1969; Turvallisuuspolitiikkaa. Pääkir- joitus Kainuun Sanomat 23.9.1969; Ks. myös Aseeton vastarinta on vastoin velvoitteitamme. Ministeri Suorttanen maanpuo- lustuskurssilla. Uutinen Kaleva 3.3.1970.

451. Tasavallan presidentin sotilaskäskyt 1969–1970. Tasavallan presidentin sotilaskäsky n:o 17. Kansallisarkisto (Sörn.); Jul- kaistu lehdistössä Ks. esim. Tasavallan presidentin sotilaskäsky N:o 17. Tasavallan presidentti Urho Kekkonen. Länsi-Suomi 31.12.1969.

452. Puolustusvoimain komentajan päiväkäsky N:o 15. Puolustusvoimain komentaja kenraali K.O. Leinonen. Länsi-Suomi 31.12.1969; Puolustusvoimain komentajan päiväkäskyjä sisältävästä arkistosta ei ko. päiväkäskyä löytynyt, koska n:o 14 on viimeinen päiväkäsky vuodelle 1969. Puolustusvoimain komentaja. Päiväkäskyt 1968–1970. Kansallisarkisto (Sörn.).

Leinosen päiväkäsky näytti kuvailevan käynnistynyttä ilmiötä, laajenevaa vasta-reaktiota yhteiskuntaa kritisoivia vastaan. Tällä tarkoitan sitä, että radikaaleja puheenvuoroja 1960-luvulla osittain hiljaa sivussa seuranneet yhteiskuntaryhmät alkoivat ottaa osaa keskusteluun niiden arvojen puolesta, joita oli pyritty muokkaamaan vastapuolen radikaaleilla mielipiteillä. Puolustuslaitoksen osalta tämä tarkoitti sitä, että katseet käännettiin määrärahoista ja materiaalipuutteista yhä enemmän yhteiskunnallisesti vaikuttavampiin asioihin. Katsottiin, että sotilaalla ja maanpuolustushenkisellä reserviläisellä sai olla sanottavaa ja mielipiteitä oman asiansa puolesta. Esimerkiksi julkisuudessa aktiivisesti toiminut Reservinupseeriliiton ja Reservin Aliupseerien liiton tiedotuspäällikkö Reima T.A. Luoto kehotti kaikkia reserviläisiä osallistumaan maanpuolustustiedotuksen kentälle, koska ”yhteiskunnan kritisointi kuuluu reserviläisillekin”⁴⁵³.

Pääesikunnan tiedotusosasto julkaisi vuonna 1976 maanpuolustusaiheisen lehdistökirjoittelun sisällönanalyysin, jossa luokiteltiin myös vuosien 1968–1973 väli-sen ajan lehdistökirjoittelua. Varsinaisesti luokitteluohjeita ei raportin mukaan ollut käytössä, mutta tuloksien perusteella voitiin todeta kuitenkin kirjoittelun volyymejä. Neutraaleja kirjoituksia kyseisinä vuosina oli vuositasolla 4700–7500. Myönteisten kirjoitusten piikki osui vuoteen 1969, jolloin niitä oli 785 kielteisten ollessa 224. Vastaavasti vuonna 1970 luvut olivat 341 myönteistä ja 162 kielteistä kirjoitusta. Vuonna 1973 myönteisiä oli 176 ja kielteisiä 142, joten asenteellisen kirjoittelun määrä näytti tämän tilaston perusteella vähenevän huomattavasti. Sen sijaan neutraaleja kirjoituksia tuona vuonna oli 7084.⁴⁵⁴

Vaikka vuonna 1971 kirjoitettiin myönteisiä juttuja 478 ja kielteisiä 335, oli vuosi 1970 merkittävä asevelvollisuusdiskurssin näkökulmasta. Tuolloin kirjoitettiin ainakin 11 laajaa artikkelia asevelvollisuuden puolesta, ja erityisen merkittävää oli se, että kirjoittajina toimivat sotilaat omilla nimillään.⁴⁵⁵ Sisällöllisesti ei puolestapuhujien taholta kuin myöskään vastapuolelta enää tuotu uusia näkemyksiä esille. Taistelu diskurssin voittamisesta, eli toisen hiljentämisestä, käytiin jo tutuksi tulleilla aseilla, käsitteillä. Suomessa toimi joulukuusta 1969 lähtien henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnassa tutkimusjaosto, joka selvitti siviilivastarinnan tarpeellisuutta ja niitä keinoja, joita meidän olosuhteissamme voitaisiin käyttää. HMS järjesti tammi-helmikuussa vuonna 1971 kyselytutkimuksen turvallisuuspoliittisista mielipiteistä. Samassa yhteydessä kysyttiin myös asennoitumista vastarintaan ja väkivallattoman vastarinnan tuntemusta. Raportissa todettiin, että huolimatta siitä, että väkivallat-

453. Yhteiskunnan kritisointi kuuluu reserviläisillekin. Uutinen Kaleva 10.12.1969.

454. Hyvönen 1976. Viitteen mukaisessa tutkimuksessa on käytetty osittain samaa materiaalia kuin on käytetty tässä tutkimuksessa.

455. Ks. esim. Palkkasoturi sotii rahasta. Uutinen US 14.1.1970. Puhuja eversti evp Matti Laurila; Lauri, A: Aseeton vastarinta ei ole vaihtoehto. Artikkelit HS 30.10.1970 ja HS 29.11.1970; Silvast, Pentti: Maanpuolustusaksiooma. Mielipidekirjoitus Etelä-Saimaa 15.10.1970; Ahto, Sampo: Väkivallaton puolustus umpikujassa. Artikkelit Al 7.11.1970; Hovilainen, Pentti: Suomeenko ammattiarmeija. Mielipidekirjoitus Savo 6.12.1970.

tomasta vastarinnasta oli puhuttu paljon, väkivallattomat keinot eivät kuitenkaan olleet vastaajille kovinkaan tuttuja. Kokonaan tietämättömiä keinojen sisällöistä oli 38 prosenttia vastaajista. Väkivallattomaksi toiminnaksi ymmärrettiin lähinnä neuvottelu ja ulkopoliittikka. Synonyymeinä esitettiin passiivinen vastarinta ja aseeton vastarinta. Ulkopoliittikan liittäminen tähän yhteyteen osoitti jälleen sen, miten hyvin se oli läpäissyt turvallisuutta koskevan kentän. Se osoitti myös sen, että väkivallatonta vastarintaa ei yhdistetty varsinaisesti mihinkään erityiseen kriisitilanteeseen, vaan sitä pidettiin rauhantilan säilyttämisen välineenä.⁴⁵⁶ Laajempaan johtopäätöksenä oli siis, että ongelmaa olivat pohtimassa monet sellaiset, joiden mielestä passiivinen vastarinta todella oli harkittava vaihtoehto, tai enemmänkin. Professori Blomstedt kiteytti mielipiteenään syksyllä 1971 asian siten, että ”lopputuloksena taisi siltikin olla varsin laiha. Passiivisen vastarinnan kannattajien oli lähes mahdotonta vakuuttaa perinteisen puolustautumisen kannattajille, että siviilivastarinta missään olosuhteissa voisi ehkäistä hyökkäyksen tai torjua sen”⁴⁵⁷.

Saamaan näkemykseen päätyi myös poliittinen eliitti. Puolustusministerit olivat vuorollaan samaa mieltä aseellisen puolustuksen vaihtoehdoista. Suorttasen jälkeen puolustusministeriksi valittu Kristian Gestrin linjasi vuoden vaihteessa 1971, ettei turvallisuuspolitiikkaa tulisi käsitellä yksityiskohtien kautta, vaan kokonaisuutena. Turvallisuuspolitiikan osalta tehtävät ratkaisut nekään eivät saaneet perustua sellaiseen kuvaan, joka haluttaisiin vallitsevan tilanteen olevan. ”Kuvitelmat eivät kelpaa perusteluiksi”⁴⁵⁸. Tuon sijaan, Gestrin muistutti, että turvallisuuspoliittiset ratkaisut tulisi tehdä realistisen, vallitsevaan tilanteeseen ja sen muutoksiin perustuvan analyysin perusteella.⁴⁵⁹ Samalla linjalla edeltäjiensä kanssa asiassa jatkoi seuraava puolustusministeri Arvo Pentti. Hänen mukaansa ideologiat olivat huonoja lähtökohtia turvallisuuspolitiikan perusteina. Pentillä oli käytössään edeltäjiään merkittävästi vahvemmat aseet, koska hän pystyi vetoamaan ensimmäisen parlamentaarisen puolustuskomitean mietintöön, jota tulkittiin niin, ettei ollut mitään syytä puhua erityisestä maanpuolustusideologiasta.⁴⁶⁰ Demokraattisuus oli tässä suhteessa astunut kuvaan myös puolustuslaitoksen osalta.

Antero Jyränki kirjoitti Blombergin ja Joenniemen teoksesta *Kaksiteräinen miekka* kirjassaan *Kolme vuotta linnassa*. Jyränki analysoi *Kaksiteräistä miekkaa* siten, että

456. Käsitteitä turvallisuuspolitiikasta ja ajankohtaisia huolenaiheita. Henkisen maanpuolustuksen katsauksia 8/1971, 5–6.

457. Blomstedt 1971, 7.

458. Kuvitelmat eivät kelpaa perusteluiksi. Uutinen TS 21.1.1971.

459. Gestrin arvosteli puolustuskeskustelua. Uutinen HS 21.1.1971. Gestrin piti puheensa 39. maanpuolustuskurssin avajaisissa; Turvallisuuspolitiikkaa tarkasteltava kokonaisuutena. Uutinen US 21.1.1971; Turvallisuuspolitiikan malleja yksinkertaistettu. Uutinen SM 21.1.1971.

460. Ideologiat huonoja lähtökohtia turvallisuuspulmia ratkottaessa. Uutinen Keski-Suomalainen 11.11.1971; Maanpuolustus arvioita uudelleen. Uutinen Etelä-Saimaa 10.11.1971.

*”siihen sisältyi muun muassa vaihtoehtoisen puolustusjärjestelmän hahmottelu; tavoiteltu puolustuskyky saavutetaan järjestelmässä, joka pääosiltaan rakentuu kahdesta, toisiinsa nähden porrastetusta elementistä. Ne ovat hyvin koulutettu ja tehokkaasti varustettu ammattimainen asevoima, joka pystyy suoriutumaan puolueettomuusasemamme asettamista puolustusasuorituksesta, ja laajalle pohjalle perustuvat siviilivastarintajärjestelyt, joiden varaan voidaan rakentaa tarkoituksenmukainen miehityspuolustus”.*⁴⁶¹

Kekkonen oli kertonut Jyrängille tietävänsä vaihtoehtoisen puolustusjärjestelmän hahmottelusta vuonna 1971. Kekkonen oli myös sanonut myöhemmin samana vuonna, että kaikki olivat tärkeitä ja myönteisiä asioita, mutta

”meillä yleinen mielipide ei ole vielä kypsynyt hyväksymään niitä. Kansa on kiinni vanhoissa asenteissa, sota-ajassa. Puolustuslaitos vielä kaikin tavoin toiminnallaan nykyisinkin pyrkii näitä samoja asenteita pysyttämään ja vahvistamaan... Ei Leskisen oma puoluekaan suunnitelmia hyväksynyt”.

Idea oli kuolemassa.⁴⁶²

3.6 Asevelvollisuusdiskurssin merkitys

Rauhanliikkeiden aktivoituminen kansainvälisten esimerkkien mukaisesti oli merkittävässä asemassa asevelvollisuuteen ja armeijaan kohdistuneen keskustelun syntymisessä. Puolustuslaitosta pidettiin kritiikin ulkopuolella olevana järjestyneen yhteiskunnan instituutiona, joka asema oli julkisuudessa kritisoimaton, vaikka kaikki eivät olisikaan olleet yhtä mieltä sen merkityksestä. Puolustuslaitokseen kohdistunut kritiikki oli osa yleistä yhteiskuntakritiikkiä, joka siis kohdistui yhtä lailla esimerkiksi opetukseen ja koululaitokseen. Rauhanliikkeiden tavoitteena erityisesti alkuvaiheessa oli aseidenriisun rohkaisemana maailmanrauha, joka idealistisesti ajateltuna oli historiankin valossa ihmiskunnan säilymisen kannalta tavoittelemisen arvoista. Rauhanliikkeiden tavoitteet eivät kuitenkaan olleet yhteneväiset. Teknologian mahdollistamana ajatukset ja esimerkit välittyivät ympäröivästä maailmasta myös Suomeen. Esimerkiksi Sadankomitean sisälle muodostuneet lähestymiserot olivat toisaalta seurausta kansainvälisen radikalismien toiminta-ajatuksen muutoksesta, mutta toisaalta näkemuserot saivat pohjaa myös sisäpoliittisista muutoksista, yhteiskunnan politisoitumisen seurauksena. Näiden tekijöiden seurauksena myös tavoitteet ja menettelytavat muuttuivat idealistisen maailman tavoittelussa.

461. Jyränki, 155–157; Blomberg – Joenniemi, 115–118.

462. Jyränki, 155–157; Ks. myös Joenniemi 1982, 1–2. Joenniemen mukaan laaja keskustelu aiheesta tyrehtyi jo 1970-luvun alkuvuosina ja viimeistään 1975 ilmestyneen selvityksen ”Aseeton vastarinta ja sen toteuttamisedellytykset Suomessa” jälkeen.

Asevelvollisuutta vastaan kohdistunut argumentointi ilmeni siis lainsäädäntöä, monopolisoitua maanpuolustusideologiaa ja armeijan yleistä merkitystä korostavina puheenvuoroina ja tapahtumina. Asevelvollisuutta ja siitä vapauttamista koskevan lainsäädännön kehittäminen oli aloitettu jo ennen radikaalien aseistakieltäytyjien kritiikin alkamista. Jehovan todistajat olivat olleet puolustuslaitoksen näkökulmasta kauneusvirhe, joka haluttiin lainsäädännöllisesti saada päiväjärjestyksestä. Yhteiskunnan ja valtiovallan näkökulmasta se oli merkityksetön marginaaliryhmä, joten lainsäädännön kehittämisellä ei nähty olevan kiirettä. Tästä asiasta radikaalin nuorison oli helppo aloittaa, koska erityisesti Karvian erityislaitokseen kohdistunut kritiikki oli helppoa perustella. Samalla tavalla oli varsin yksinkertaista osoittaa, että asevelvollisten kohtelu ei ollut tasaveroista lainsäädännön edessä.

Aseistakieltäytymiskeskustelulla ei kuitenkaan ollut omantunnonarkojen aseman parantamiseksi merkittävää osuutta. Edistykseksi ei lueta tässä Karvian työlaitoksen lakkauttamista sekä Jehovan todistajien asioiden käsittelyn siirtämistä oikeusministeriöön ja sitä kautta ehdottomaan vankeusrangaistukseen Köyliön varavankilaan. Lainsäädäntötyö eteni 1960-luvun alussa toimeenpannun suunnitelman mukaisesti. Sen sijaan asevelvollisuudesta kieltäytyminen siveelliseen tai myöhemmin eettiseen syyhyn perustuen tuli merkittävästi avoimemmaksi. Tutkintalautakunnan toimintaan keskitettiin niin paljon huomiota, että henkilöiden käsittely oli tehtävä huolella ilman taustalla vaikuttavaa sanomatonta maanpuolustusideologiaa. Aseistakieltäytymiskeskustelun kautta ymmärrettiin myös se, että tulella puolitiehen vastaan ei menetetty asemia, vaan päinvastoin saavutettiin ainakin osittaista yhteiskunnallista hyväksyntää. Puolustuslaitoksen kyky tehtäviensä suorittamiseen ei laskenut, eikä sitä enää 1970-luvun alun jälkeen pelättykään – johtuen osittain myös siitä, että aseistakieltäytyjien lukumäärä säilyi lähes entisellään⁴⁶³.

Asevelvollisuuskeskustelun yksi keskeisimmistä vaikutuksista olikin juuri siinä, että puolustuslaitos joutui opettelemaan yhteiskunnasta kuuluvan kritiikin hyväksymistä. Vaikka kritisoivien ihmisten lukumäärä oli pieni, valtaeliittiin nousut joukkotiedotus mahdollisti senaikaisen yhteiskunnan mittapuussa valtavan mediahyökkäyksen. Maanpuolustajien rivit eivät tällaiseen hyökkäykseen olleet varautuneet ja varsinkin alkuvaiheessa vastatoimenpiteet jäivät yksittäisiksi. Tähän yksittäisyyteen vaikuttivat myös kannanottojen hajanaisuus, kun omaa aatetta puolustettiin vuorottain käsitteillä isänmaallisuus, historia ja yksilön velvollisuus yhteiskuntaa kohtaan; siis kaikkia niitä käsitteitä, joita sodanjälkeinen sukupolvi lähti haastamaan. Kritiikkiin kyettiin vastaamaan osittain turvallisuuspolitiikan käsitteen jäsentelyllä, mutta siinä ulkopolitiikan keskeisyys antoi edelleen mahdollisuuden kritisoida itse puolustuslaitosta ja

463. Tiedottamisesta esimerkkinä Aseistakieltäytyjät HS 13.2.1974. Pääesikunnan tiedotusosasto vastaa 10.2.1974 esitettyyn mielipiteeseen pasifismin noususta. Vastauksessa ilmenee kaikki oleelliset argumentit, joita puolustuslaitos oppi käyttämään julkisuudessa 1970-luvun vaihteesta alkaen. Ensinnäkin luvut osoittavat selkeästi aseistakieltäytyjien määrän ja kehityksen. Toiseksi tuodaan esille vertailtavuus pohjoismaihin samalla tavalla ja lopuksi todetaan, että aiemmassa kirjoituksessa esitetyt luvut ja vertailu ”on harhaanjohtavaa”.

menettelytapoja. Ideologisesti oikeistolaista vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä edustanut puolustuslaitos oli kritiikin kohteena, kun ulkopolitiikka kävi kaiken edellä.

Vastadiskurssin esittäjät olivat monessa suhteessa oikeassa esittäessään mielipiteitään. Aineiston perusteella on erittäin vaikeaa tehdä johtopäätöksiä siitä, mitkä olivat keskeisimmät motiivit puolustuslaitosta vastaan esitettyjen syytösten osalta. Tarkastellessani Ilkka Taipaleen kirjoituksia vuodesta 1965 vuoteen 1972 havaittiin, että hän käytti menestystä hyödykseen aina, kun se oli mahdollista, ja toisaalta hän vaihtoi painopistettä tarvittaessa. Vuonna 1965 keskiössä olivat yleinen aseistariisunta ja Jehovan todistajien aseman parantaminen. Sitten tuli vuoroon oman asian ajaminen pyrkimyksenä siviilipalvelukseen poliittisiin ja yhteiskunnallisiin syihin vedoten. Mikäli tavoitteena olisi ollut vain siviilipalvelus, olisi sinne ollut paljon helpompi tie nyt valitun sijaan. Kysymys olikin periaatteesta, joka 1970-luvun alun jälkeen kohdistui puolustuslaitoksen sisäpoliittisen aseman tarkasteluun, vaikuttamiseen sisältä. Jos Taipale esittäisi 2000-luvulla ajatuksiaan, todennäköisesti ajateltaisiin sen olevan normaalia yhteiskuntaan kuuluvaa yksilön oikeutta kritisoida olemassa olevaa järjestelmää. 1960-luvulla se sen sijaan oli vähintään erikoista, valtaosan mielestä jopa paheksuttavaa.

Rauha sen eri merkityksistä huolimatta oli tavoiteltava tilanne, joten siitä ei näkökulmien vastakkaisuudessa ollut kysymys. Lähestymistavat olivat vastakkaiset ja ymmärrys toisen käyttämää kieltä kohtaan erittäin rajoittunutta. Tavat esittää asioita eivät olleet omiaan rakentamaan yhteistä näkemystä. Erilaisten maailmoiden, useiden eri sukupolvien, kohdatessa ei varsinkaan alkuvaiheessa edes pyritty ymmärtämään toista. Kuten turvallisuuspoliittisen käsityksen muodostamisen osalta nähtiin, osoitettu ymmärrys tulkittiin naiiviksi harhauttamiseksi, mutta ei todellisiksi tavoitteiksi.

Kuten useissa kohdissa olen tuonut esille, eivät asevelvollisuutta koskeva lainsäädäntö ja sen ohjaamat toimenpiteet olleet kunnossa. Useita asioita oli hoidettu jo pitkään valtiokeskeisellä ideologialla, joka hyväksyttiin sellaisenaan, ja toisaalta hyväksyttiin se, että ideologian vastaisesti toimiminen johti vaikeuksiin. Rikkojien asioiden hoitaminen oli toissijaista. Tämän asian korjaamiseksi kohdistuivat radikaalit ajatukset asevelvollisuutta ja armeijaa vastaan. Luonnollisesti ajatusten ja tekojen taustalla olivat myös henkilökohtaiset pyrkimykset, kuten esille on tullut. Asevelvollisuusdiskurssilla oli kuitenkin myös laajemmat vaikutukset, jotka näkyvät varsinkin 1970-luvulla käydyssä keskustelussa. Kriittinen keskustelu pakotti puolustuslaitoksen avoimempaan toimintaan, joka edesauttoi vastaavasti yhteiskunnallistumiseen liittyvissä konkreettisissa toimenpiteissä. Tällaisia puolustuslaitokseen suoraan kohdistuneita yhteiskunnallisia uudistuspaineita käsitellään seuraavissa demokraattisuuden ja poliittisuuden diskurssijärjestyksiä käsittelevissä luvuissa.

Asevelvollisuutta koskevassa diskurssissa presidentti Kekkosella oli kaksi roolia, ylipäällikkö ja pasifisti, kuten aiemmin on tulkittu hänen suhtautumisestaan armeijaan.⁴⁶⁴

464. Tuikka, 224; Suomi 1998, 431.

Näiden roolien käsittelyn yhteydessä on korostettu tunteiden merkitystä ja sitä, miten henkilökohtaisesti Kekkonen tämän varsin vaikean asian hoiti. Siis välillä kumarsi toiselle kumartaakseen seuraavaksi toiselle. Kekkonen oli kuitenkin realisti, jonka toiminta näyttää jälkeenpäin loogiselta. Hän oli saanut seurata aitopaikalta kansainvälistä kehitystä yli vuosikymmenen ajan tietäen asioista merkittävästi enemmän kuin tässä aineistona käsiteltyt diskurssinmuodostajat. Kekkonen tiesi valtionpäämiesten vaikeuksista ylläpitää valtion ja sen virallisten instituutioiden auktoriteettia. Hän näki myös, mitä Euroopan hulluna vuotena 1968 tapahtui, ja kuinka nuorisoradikalismiin sekä joukkotiedotuksen eliitin yhteiskuntaa sekoittavaan vaikutukseen tuli suhtautua, tai pikemminkin, miten ei pitänyt suhtautua. Yhteiskunnan sisällä virallinen voima kohtasi epävirallisen voiman.

Presidentti Kekkonen suhtautuminen armeijaan hänen kirjoitustensa pohjalta näytti viileältä ja hieman etäiseltä, kuten tässä luvussa olen esittänyt. Hänen toimintaansa ei uskallettu kritisoida virallisella tasolla, mutta mielipidekirjoituksissa niin uskallettiin tehdä, kuten tehtiin esimerkiksi yllytysaiheidenkäynteihin liittyvien armahdusten osalta⁴⁶⁵. Kekkonen näkökulmasta armeija vaikutti valtiolta valtiossa. Sen demokraattisuus oli vähäistä ja poliittisen vallan merkitys häilyväistä, kuten hän sotilasvallankaappauskirjoituksessaan toi esille. Armeija piti pitää kurissa, ja siinä auttoivat armeijaan kriittisesti suhtautuvat.

Mutta ei Kekkosella ollut yhtään sen helpompaa nuoremman jälkikasvun kanssa. Sodan jälkeinen radikaali ja hyvin koulutettu sukupolvi äänekkäiden johtohahmojensa kanssa oli pidettävä lähellä, jottei Ranskan ja Prahan tapahtumat olisivat tulleet kysymykseen Suomessa. Kekkoselle raportoitiin muun muassa Tšekkoslovakian tilanteesta syyskuussa 1969. Raportissa tuotiin esille ongelmia oikeuslaitoksen toiminnassa, julkisuudessa esitetyn epävirallisen kritiikin aiheuttamista ongelmista ja erityisesti tiedottamisen merkityksestä sekä siihen liittyvästä ”passiivisesta vastarinnasta”⁴⁶⁶. Tekemällä myönnytyksiä ja ymmärtämällä uusia ajatuksia – ainakin julkisuudessa – voitiin kehitystä pyrkiä ohjaamaan rauhallisesti eteenpäin. Suomessa konkreettinen toiminta, esimerkiksi mielenosoitukset, oli aivan eri luokkaa kuin kansainvälisesti. Realistilla oli kuitenkin rajoituksensa, jotka hän varsin hyvin tiedosti. Kekkonen arkistossa olevista vuosikirjoista käy selkeästi esille, että Neuvostoliiton edustajat viestittivät huolestuneisuuttaan suomalaiselle maassa vallitsevasta aseistakieltäytymishengestä.

Pääesikunnan ulkomaanosaston raportissa, joka oli päivätty 9.10.1969, kuvattiin sotilasasiamiesten vierailua Keski-Suomen sotilasläänin johtamassa sotaharjoituksessa. Raportissa tuodaan erityisesti esille Neuvostoliiton sotilasasiamiehen apulaisen everstiluutnantti V.G. Metlenkon ajatuksia tai mielipiteitä. Metlenko oli raportin mukaan

465. Armahdus. Nimimerkki Vahtimestari IS 8.2.1971; Väinö Väinö. Turkulainen 10.2.1971; Kenraali Väinö Väinöille. Nimimerkki Jääkäriin äiti. Vaasa 16.2.1971.

466. Eräitä huomioita Tšekkoslovakiasta 20.–26.9.1969. Salainen. Urho Kekkonen vuosikirjat 1965–1972 (UKK vsk.). Urho Kekkonen Arkisto (UKA).

puuttunut kenraali Keinosen tapaukseen, minkä osalta hän ihmetteli tehtyjä toimenpiteitä. Hänen mukaansa kellarin rakentamiseen liittyvän lisälaskun lähettäminen olisi ollut oikeampi ratkaisu, kun ”tämäntapaisen työvoiman käyttöä on tapahtunut ja tapahtuu kaikkialla maailmassa”. Metlentkon mukaan suurin syyllinen olikin suomalainen lehdistö, joka oli tämän lisäksi syyllistynyt puolustuslaitoksen kaiken laatuiseen halventamiseen. Hän sanoi tietävänsä, että Suomessa oli ”vapaa lehdistö”, mutta se ei tarkoittanut samaa kuin älyttömyys. Toimittajilla olisi tullut olla järkeä ja vastuuntuntoa sen sijaan, että revittiin alas arvonanto, jota kansa tunsi ja oli tunnettava ”ikiomaa” puolustuslaitosta kohtaan. Raportin mukaan Metlenko oli päättänyt asian käsittelyn toteamalla, että ”viime aikoina oli kirjoitettu niin paljon törkeyksiä puolustuslaitoksesta ja niin paljon negatiivista, että se hirvittää, eikä sellainen ole vaikuttamatta myös maan rajojen ulkopuolelle... Eikö kukaan johtavassa asemassa oleva tajua, että nyt tehdään karhunpalvelusta puolustusvoimille ja koko maalle?”⁴⁶⁷

Samansuuntaisia kysymyksiä Neuvostoliiton edustajat esittivät myös puolustusvoimien korkeimmalle johdolle vuosina 1969–1970⁴⁶⁸. Muun muassa Sutela raportoi vierailustaan Neuvostoliiton suurlähetystössä lokakuussa 1970, missä hän oli ollut yhdessä kenraali Leinosen, pääesikunnan päällikön kenraaliluutnantti Paavo Ilmolan ja puolustusministeriön kansliapäällikön kenraalimajuri Kai Sarmanteen kanssa. Raportin mukaan suurlähettiläs Beljakov oli kiinnostunut aseistakieltäytyneiden määrästä. Hän ei ollut ottanut kantaa lukumäärään, mutta oli ”lohduttanut, ettei asialla ollut merkitystä, koskapa Neuvostoliiton sotilaallinen tuki on takana”. Kahvin ja konjakin yhteydessä suurlähettiläs oli myös esittänyt närkästyksensä ”erään suomalaisen kenraalin” pitämästä esitelmästä, jossa kenraali oli käyttänyt sanontaa ”vieraita joukkoja”. Beljakov ei pitänyt sanasta ”vieraita”. Sutela arvioi raportissaan, että kysymys olisi selvästi ollut kenraali Viljasen Paasikivi-seurassa muutamaa viikkoa aiemmin pitämästä esitelmästä. Suurlähettiläs Beljakov oli todennut, että ”pienikin virhe saattaa aiheuttaa suunnatonta vahinkoa”.⁴⁶⁹

Luonnollisesti pääesikuntakin piti raporteissaan huolen tietoisuuden ylläpitämisestä siitä, että vääranlaisen mielikuvan luominen olisi vaarallista koko turvallisuuspolitiikan kannalta. Esimerkiksi lokakuussa 1969 pääesikunnan päällikkö arvioi puolustuskyyvyn kehittämisen tavoitteiden osalta, että

”se kuva, joka taas potentiaalista puolustuskyvystämme muodostuu rajojemme ulkopuolisille päätöksentekijöille, vaikuttaa osaltaan Suomea kohtaan

467. PM. Pääesikunta. Ulkomaosasto. Helsinki 9.10.1969. Urho Kekkosen vuosikirjat 1965–1972 (UKK vsk.). Urho Kekkosen Arkisto (UKA).

468. PM keskustelusta AH:n kanssa 25.11.1969 klo 15.00–16.30. Kauko Pöyhönen. Vain nimettyjen tietoon. Urho Kekkosen vuosikirjat 1965–1972 (UKK vsk.). Urho Kekkosen Arkisto (UKA).

469. Eräiden sotilasjohtajiemme käynti NL:n suurlähettilään luona. Kenrl L Sutela. Helsinki 19.10.1970. Salainen. Urho Kekkosen vuosikirjat 1965–1972 (UKK vsk.). Urho Kekkosen Arkisto (UKA); Ks. myös Apunen, 220–222.

*sekä rauhan että kriisin aikana harjoitettavaan politiikkaan. Nämä ulkopuoliset arvioinnit lähtevät ao. maassa kulloinkin voimassaolevasta, erilaisia tulevaisuuden kriisimahdollisuuksia sisältävästä käsityksestä*⁴⁷⁰.

Tästä johtopäätöksenä esitettiin samalla kannanotto käytävään passiivisen vastarinnan diskurssiin toteamalla, että ”puolustusvoimien on joka hetki kyettävä aloittamaan aseellinen vastarinta; ts. maata ei voida miehittää ilman sotaa”⁴⁷¹.

Huomioiden edellä Neuvostoliiton taholta esitetyn paineen, presidentti Kekkonen aseistakieltäytyjien ja yllyttäjien armahduspäätökset tulevat erilaiseen valoon. Ne eivät välttämättä olleetkaan kannanottoja heidän puolestaan, vaan realistisesta tarpeesta hiljentää joukkotiedotuksen avulla vellova negatiivinen keskustelu, joka kohdistui oikeuslaitoksen lisäksi puolustuslaitokseen. Aseistakieltäytymiseen liittyvä diskurssi ei yksistään ollut vaikuttavana tekijänä, koska samanaikaisesti puhuttiin armeijan demokratisoimisen tarpeesta ja poliittisuuden ulottamisesta myös puolustuslaitoksen vallankäyttöön.

Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunta päätti syksyllä 1972 aloittaa keskeisinä pitämiensä lehtien seuraamisen laatimalla niistä katsauksia, joissa turvallisuuspolitiikkaan liittyviä asioita käsiteltiin aihepiireittäin. Näiden katsauksien perusteella voin tulkita, että vuoden 1973 alusta lähtien ei asevelvollisuuteen liittyvistä kieltäytymisistä enää juurikaan kirjoitettu, vaan kirjoittaminen oli siirtynyt koskemaan tämän puolustuslaitokseen liittyvää kehittämistä.⁴⁷²

470. Puolustuskykymme kehittämisen tavoitteista. Pääesikunta Helsinki 20.10.1969 N:o 16/PEpääll henk sal. Urho Kekkonen vuosikirjat 1965–1972 (UKK vsk.). Urho Kekkonen Arkisto (UKA).

471. Sama.

472. Katsaus eräiden lehtien maanpuolustusaiheisiin kirjoituksiin tammi–huhtikuussa 1973. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan katsauksia 4/1973; Katsaus eräiden lehtien maanpuolustusaiheisiin kirjoituksiin touko–elokuussa 1973. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan katsauksia 5/1973; Katsaus eräiden lehtien maanpuolustusaiheisiin kirjoituksiin syys–joulukuussa 1973. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan katsauksia 1/1974; Katsaus eräiden lehtien maanpuolustusaiheisiin kirjoituksiin tammi–maaliskuussa 1974. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan katsauksia 3/1974; Katsaus eräiden lehtien maanpuolustusaiheisiin kirjoituksiin huhti–kesäkuussa 1974. HMS:n katsauksia 5/1974; Katsaus eräiden lehtien maanpuolustusaiheisiin kirjoituksiin. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan katsauksia 2/1975; Ks. myös Visuri, Pekka: Kylmän sodan aika: Strategiset ja poliittiset puitteet doktriinille ja koulutukselle. Teoksessa Sotakorkeakoulu suomalaisen sotataidon kehittäjänä. Maanpuolustuskorkeakoulun perinneyhdistys ry, Siltala, Helsinki 2009, 199–202. Visurin mukaan 1960-luvun jälkeen puolustusvoimien asema turvallisuuspolitiikan kokonaisuudessa ja yhteiskunnassa alkoi jo selvästi vakiintua.

4 PUOLUSTUSVOIMIEN DEMOKRAATTISUUSDISKURSSI

”Eräs mahdollisuus on määritellä demokratia poliittiseksi järjestelmäksi, jossa johtajien vaihto voidaan suorittaa säännöllisesti ja perustuslaillisesti ja jossa mahdollisimman monet yhteiskunnan jäsenet voivat vaikuttaa ratkaisevien päätösten tekoon sen kautta, että he itse saavat valita johtajat.”⁴⁷³

”Jollakin Pohjola-Nordenin Ruotsissa järjestämällä kurseilla ollut nuori mies tuntui olevan kiinnostunut varusmiesneuvoston perustamisesta eri joukko-osastoihin. Tähän kansanedustaja Koppanen vastasi selkeästi, että sotilaille ei kuulu politiikka. Varusmiesneuvostot, siviilivaatteet ja politikoiminen eivät ole paikallaan armeijassa... varusmiehen täytyy tottua kuriin ja hänen on tajuttava, että koulutus tähtää miehen kasvattamiseen kelvolliseksi maanpuolustajaksi.”⁴⁷⁴

Turvallisuuspolitiikkaan ja asevelvollisuuteen liittyvissä diskursseissa oli kysymys armeijan merkityksestä ja mahdollisista vaihtoehdoista perinteiseen valtiolliseen käsitykseen verrattuna. Vaikka noilla diskursseilla oli vaikutuksensa myös puolustuslaitoksen sisälle, eivät ne suoranaisesti kohdistuneet muurien sisäpuolelle. Kuten edellä on käsitelty, oli monessa yhteydessä kysymys enemmänkin virallisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan määrittelystä ja toisaalta lainsäädännön kehittämisestä vastaamaan nopeaa vauhtia muuttuvaa ja kehittyvää yhteiskuntaa. Kahdessa seuraavassa luvussa käsitellään diskursssia, jota voidaan kutsua toisaalta demokraattisuuden ja toisaalta poliittisuuden diskursseiksi. Eräällä tavalla ne ovat myös yhtä, koska 1960-luvun suomalaisessa demokraattisuuskeskustelussa oli paljon poliittisia piirteitä. Poliittisuuden korostaminen demokraattisuuden kehittämisen välineenä saavutti huipun juuri 1970-luvun vaihteessa ja alkupuolella. Toisin kuin edellisissä luvuissa, tässä käsiteltävillä asioilla oli myös merkittäviä rakenteellisia vaikutuksia puolustuslaitoksen sisällä.

Myös puolustusvoimissa havaittiin 1970-luvun vaihteessa, että yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset tulisivat väistämättä koskemaan perinteisesti ”kaiken tarpeettoman ulkopuolella” olevaa instituutiota. Yleisen tiedon tason ja yksilön aseman kehittymisen tuomat haasteet havaittiin jo 1960-luvun puolessa välissä, jolloin Keinonen ajoi vahvasti uudistuksia puolustuslaitoksen sisäisiin toimintamuotoihin. Näiden rinnalle kohosi entistä voimakkaammin vaatimukset kansalaisten oikeudesta osallistua yhteiskunnalliseen ja sitä kautta myös oman asemansa kehittämiseen liittyvään vai-

473. Allardt – Littunen, 167.

474. Maanpuolustukseen ja väestönsuojeluun puolueilla yleensä myönteinen asenne. Utinen US 5.3.1966.

kuttamiseen. Tällöin keskusteluun tulivat niin asevelvollisten kuin palkatun henkilöstön yleisesti kansalaisoikeuksissa olleet järjestäytymis- ja osallistumisoikeudet. Puolustuslaitoksen sisäistä kehittämistä tutkinut komitea määritteli vuonna 1971 asiaa siten, että myös sotilasorganisaatiossa demokraattisen yhteiskunnan kansalaisen olisi tullut voida kokea jäsenyytensä mielekkäänä. Komiteassa puheenjohtajana toimi kenraali ja jäsenenä istui neljä everstiä, everstiluutnantti ja asessori. Se toi esille yhteiskunnan arvo- ja normijärjestelmään, yleisiin kansalaisoikeuksiin sekä muihin käyttäytymistä ja toimintaa sääteleviin säädöksiin liittyen sen, että niiden vaikutus puolustuslaitoksen henkilösuhteisiin, sanan- ja ilmaisun vapauteen sekä yhteiskunnallisiin osallistumismahdollisuuksiin tulisi olla oikeassa suhteessa yhteiskunnan vastaaviin ilmiöihin.⁴⁷⁵ Komitean mietinnössä tuotiin esille kuitenkin se, että yhteiskunnan muutosten vaatimuksia ei voitu sellaisenaan siirtää puolustuslaitoksen piiriin. Ristiriita oli nimenomaan demokraattisen yhteiskunnan olosuhteiden ja autoritäärisen sotilasorganisaation välillä. Tullakseen yhteiskunnallisesti hyväksytyksi tuli puolustuslaitoksen pyrkiä ottamaan yhteiskunnalliset olosuhteet huomioon, mutta vain niin pitkälle kuin se tehokkuusvaatimuksen kärsimättä oli mahdollista.⁴⁷⁶ Tässä luvussa onkin pitkälle kysymys juuri tuosta ristiriidasta, sen aiheuttamasta kaksijakoisuudesta ja toisaalta sen osittain hallitusta käsittelystä niin, että erityisesti tuon rajanvedon ympärillä käydyistä keskustelusta jäsenyksi kokonaisuus.

Puolustusvoimat ei ollut muutoksien aiheuttamassa paineessa yksin. Samalla tavalla esimerkiksi kirkkoon vanhana instituutiona kohdistui uudistumistarpeita demokratisoitumisen hengessä. Vuonna 1966 perustettu Kirkon yhteiskunnallinen toimikunta julkaisi teesit demokratian laajentamiseksi, jotka julkaistiin muun muassa Kotimaa-lehdessä vuonna 1970. Tämä artikkeli, jonka löysin kokonaisuudessaan Kekkosen vuosikirjasta, kertoo keskeisistä demokratiadiskurssiin kuuluneista asioista. Artikkelissa näille annetaan myös selitykset evankelis-luterilaisen kirkon näkökulmasta. Teesit osoittivat, että puolustuslaitoksen demokratisoimisprosessissa oli merkittävästi yhteneväisyyttä kirkon kanssa.

Myös Kirkon yhteiskunnallinen toimikunta ymmärsi, että kaikessa ei tapahdu muutosta. Ei ainakaan kirkon hierarkkisessa rakennelmassa. Huolimatta tasa-arvoisuuden pyrkimyksestä ja uudistetusta vaalijärjestelmästä seurakunnan päättävät elimet oli miehitetty voittopuolisesti ylemmistä sosiaaliryhmistä ja poliittisesti oikeistosta. Seurakunnan kirkkoherra oli valtuuston itseoikeutettu puheenjohtaja. Julistuksellinen pyrkimys oli kuitenkin saavuttaa muutos, jonka myötä laajan jäsenkunnan ääni tulisi paremmin esille. Demokratisoituminen oli siis ”aikaisemman yhteiskunnan syntyperään ja perittyyn omaisuuteen perustuvan jyrkän eriarvoisuuden ja kastijaon” poistamista.⁴⁷⁷

475. Puolustuslaitoksen sisäistä kehittämistä tutkineen toimikunnan mietintö 1971, 3–4.

476. Sama, 4.

477. Demokratian laajentaminen. Kotimaa 24.4.1970. Lehtileike sisältyi UKA VSK 1970; Ks. myös Waris, Heikki: Muuttuvan yhteiskunnan keskellä. Suomen kirkon ja seurakuntaelämän taustatekijöitä. Eripainos teoksesta Seurakuntasuunnittelu Kirkon tutkimuslaitoksen julkaisuja 2 1971.

Toimikunnan mukaan tasa-arvoisuuden velvoitteen takana oli kehittyvä koulutusjärjestelmä, jonka myötä ihmisten kyky osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon oli kehittynyt. Erityisesti tuli kunnioittaa kansalaisten oikeutta ilmaista vapaasti mielipiteensä ja vaikuttaa yhteisiin ratkaisuihin, koska ne kuuluivat uuden yhteiskunnan arvomaailmaan. Siten ”ihmistä ei ollut tarkoitettu vain välineeksi ja toimenpiteiden objektiksi, käskyjen vastaanottajaksi ja toteuttajaksi”, vaan ihmisen tuli olla subjekti, toiminnan keskiössä, johon autoritääriset yhteisöt ja hallitusmuodot eivät pystyneet.

Viimeinen yleistettävä näkökulma liittyi suoraan vallan käytön kontrolliin. Kristillisen ihmiskäsityksen kuvattiin olevan realistinen, kun se näki pahan olemassaolon. Siis lähtökohtaisesti kaikissa vallankäytön muodoissa oli mahdollista esiintyä väärinkäytöksiä, joiden ratkaisemiseen vaadittiin ehdottomasti kontrollia opposition ja demokraattisuuden muodossa. Näin äänestämisen ja enemmistöpäätösten tuli olla mahdollisia, vaikka ne eivät kaikkiin kirkon piirissä käsiteltäviin asioihin soveltuisikaan. Osallistumisen edellytyksenä oli riittävän informaation saamisen mahdollisuus ja avoin keskustelu vaikeistakin asioista. Sitä varten tuli vahvistaa luottamustehtäviin valittavien koulutusta ja asioihin perehtymistä. Demokraattisuus ulotettiin koskemaan aina pienipalkkaisuudesta käytävään keskusteluun ja neuvottelumahdollisuuksiin saakka.⁴⁷⁸ Ammattiyhdistystoiminta siis ulottui vahvasti kirkon henkilöstöön saakka kutsumusammattijattelusta huolimatta.

Ammattiyhdistysliike kehittyikin erittäin merkittävästi koko suomalaisessa yhteiskunnassa. Ammattiyhdistyskeskustelu oli keskeisesti muuttamassa myös puolustuslaitoksen henkilöstörakennetta, tai ainakin ajattelua sen rakentumisesta. Elinkeinorakenteen muutos maatalousvaltaisesta moderniin kaupunkilaisyhteiskuntaan palkkapoliittisine ratkaisuineen edesauttoi yhteiskunnallista järjestäytymistä, vaikka poliittisesti tarkasteltuna 1960-luvulla tapahtunut ammattiyhdistysliikkeen merkittävä kehittyminen sisälsi huomattavia ristiriitoja. Tässäkin tapauksessa vuoden 1966 eduskuntavaaleilla oli keskeinen merkitys. Suomesta tuli tulonjaoltaan huomattavasti oikeudenmukaisempi ja tasa-arvoisempi kuin monista muista valtioista. Ammattiliittojen jäsenmäärät kasvoivat huomattavasti ja järjestymisestä tuli kansalaistavaa. Muun muassa Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön (SAK) vahvistuminen johti jälkikäteen tarkasteltuna esimerkiksi poliittisen syrjinnän vähenemiseen ja luottamusmiesten aseman vahvistumiseen. Köyhistä ja epävakaina ammattiliitoista tuli merkittäviä yhteiskunnallisia instituutioita vanhojen, vanhoillisiksi koettujen instituutioiden rinnalle. Ammattiyhdistysliikkeen vahvuudeksi tuli läpimurron sattuminen yhtäaikaisesti yhteiskunnan modernisoitumisen kanssa. Siitä tuli tuore valtaa edustava voima suomalaisilla työpaikoilla 1970-luvulla. Ammattiyhdistysliikkeen volyyymiä ja luonnollisuutta kuvasi hyvin se, että sitä pidettiin samalla tavalla osana uudenaikaista elämää kuin juokseva vesi, televisio tai yksityisauto.⁴⁷⁹

478. Sama.

479. Ks. esim. Bergholm, 303–306, 382, 423–424, 442; www.sak.fi. Viitattu 1.3.2010.

Jos demokraattisuuden ilmentymistä oli niin puolustusvoimissa kuin kirkossakin, kokonaisvaltaisuutta kuvasti myös se, että demokraattisuuskeskustelua oli myös koulumaailmassa. Paavo Kärenlammen vuonna 1999 julkaistussa väitöskirjassa kuvataan hyvin tuota kouludemokratian kehityskulkua, jossa vallitsevien teemojen mukaisesti käytiin taistelua organisaation osapuolien tasa-arvosta ja oikeudesta päättää asioistaan, sekä tietysti vallasta, jonka tavoittelemisessa kilvoittelivat niin poliittiset kuin rakenteelliset perustelut.

Radikaali opiskelijaliike ryhtyi arvostelevaan koululaitosta ja opettajakuntaa sen kapitalistisesta lähtökohdasta ja tuesta porvarilliselle suuntautuneisuudelle. Oppikoululaisten järjestö Suomen Teiniliitto (STL) oli sopeutunut hyvin sotien jälkeiset kaksi vuosikymmentä nationalistis-idealisticiseen kulttuuriin, jota suurin osa opettajistakin edusti. Vuosi 1965 oli kuitenkin asiassa käännteentekevä, kun STL:n teinipäivillä muutettiin sääntöjä tavoitteiden osalta. Kansallinen yhteenkuuluvuus ja maanpuolustustahto järjestön tavoitteina korvattiin kansainvälisellä yhteisymmärryksellä. Se oli alku opettajajohtaisen koulumaailman arvostelulle. Arvostelijoita häiritsti erityisesti se, että koululaitos oli monopoliasemassa yhteiskunnassa, mikä tuki sen konservatiivisuutta. Edelleen koululaitosjärjestelmän johtamista säädösten kautta pidettiin tuota konservatiivisuutta ylläpitävänä. Kun tähän liitettiin kritiikki opettajiston suhteellista autonomisuutta ja vallan käytön mahdollisuutta kohtaan, syntyi jälleen merkittävästi liittymäpintoja puolustuslaitosta kohtaan esitettyyn kritiikkiin.⁴⁸⁰

Kouludemokratialiikkeen yhtenä keskeisenä tavoitteena oli niin sanotun porvarillisen hegemonian kukistaminen. Siihen pyrittiin lisäämällä oppilaiden valtaa ja siten erityisesti niiden, joilla ei yhteiskunta-asemansa mukaisesti sitä ennen ollut. Järjestämällä mahdollisuus osallistua koulua koskevaan päätöksentekoon oppilaille haluttiin antaa samat oikeudet kuin koulussa työskenteleville aikuisille. Näin lähidemokratian näkökulmasta oppilaat pääsivät osallistumaan päätöksentekoon, ja samalla heitä opetettiin demokraattisen yhteiskunnan menettelytapoihin. Toisaalta Kärenlammi on päätenyt samanlaiseen johtopäätökseen opiskelijaliikkeen synnystä kuin minä tässä tutkimuksessa asevelvollisuuteen liittyvässä diskurssissa. Kysymys oli siis vahvasti myös sukupolvien välisestä ristiriidasta. Myös koulumaailman osalta nuorempi sukupolvi halusi haastaa valtiokeskeisyyden korostamalla idealismiin liittyviä tavoitteita. Kansainvälisen kehityksen vanavedessä atmosfääri oli oikea tälle sukupolviteorian toteutumiselle.⁴⁸¹

Kouludemokratian myötä kouluihin tulivat kouluneuvostot ja puoluepolitiikka. Kun kouluneuvostoihin valittiin edustajat vaaleilla, liittyi niihin poliittinen aktiivisuus. Tämän poliittisuuden salliminen muodosti kiihkeän keskustelun, jossa vastakkain olivat vanhoillisiksi leimatut opettajat eli vanhan valtarakenteen kannattajat ja teinipoliitikot, joiden tavoitteena oli keinolla millä hyvänsä muuttaa vanhoja valtara-

480. Kärenlampi, 28–29, 43.

481. Sama, 42, 45–46.

kenteita. Toisaalta poliittisesta näkökulmasta katsottuna jako voitiin tehdä oikeistoon ja vasemmistoon. Oikeiston kriittisyys kouluissa tapahtuvaan poliittiseen toimintaan selittyi osin tilanteen aiheuttamasta epävarmuudesta ja pelosta, että nationalistinen hegemonia koulumaailmassa murtuisi.⁴⁸²

Kouluneuvostojen myötä oppilaiden näennäinen valta lisääntyi, mutta tosiasiallisesti merkittävä valta säilyi rehtoreilla koulutussuunnittelun ja hallinnollisen johtamisen myötä. Toisaalta myös opettajat säilyttivät yleisen arvovaltansa vahvojen perinteiden tukemana. Tästä huolimatta kouluneuvostoon liittyen koettiin selvänä ylilyönteinä oppilaiden mahdollisuus valita omien edustajiensa lisäksi opettajien edustajat. Toisaalta kouluneuvostovaalien yhteydessä esiintynyt voimakas puoluepoliittinen aspekti häiritsi koulutyöskentelyä. Tosiasiallisesti koulumaailmassa samanaikaisesti toteutetut hallinnolliset uudistukset jättivät demokraattisuuden varsin vähälle, lähinnä näennäiseksi. Se ei kuitenkaan poistanut kiihkeän keskustelun suoranaisia vaikutuksia ja työskentelyä häiritseviä jäänteitä tulevaisuuteen.⁴⁸³

Tässä luvussa käsitellään puolustusvoimien demokratisoitumiskehitystä kenraali Keinosen komentajakauden uudistuspyrkimyksistä alkaen kohti asevelvollisten rakenteellisten vaikutusmahdollisuuksien kehitystä sekä palkatun henkilöstön esimiesjärjestelmän ja etujärjestöjen kehittämisen teemoja. Näillä kaikilla oli vaikutusta siihen, että puolustuslaitoksesta näytti tulevan enemmän tasa-arvoisuutta hyväksyvä ja toisaalta vallankäytön muotojen osalta paremmin muuta yhteiskuntaa vastaava toimija.

4.1 Kaksi askelta eteenpäin ja yksi taakse

Tarkasteltaessa puolustuslaitosta sosiaalisena yhteisönä tutkimusajanjaksolla tuli esille kolme kokonaisuutta, jotka olivat sotilasorganisaation suljettu luonne, sotilaallisen kurin ja esimiesten aseman merkitys sekä kolmantena varusmiehen asema sotilasyhteisössä. Demokraattisuusdiskurssissa oli pitkälti juuri kysymys näiden kolmen erityispiirteen suhteuttamisesta yhteiskunnalliseen kehitykseen kaikkia tyydyttävällä tavalla.

Merkittävänä liikkeellepanevana voimana uudistuksissa oli kenraali Keinonen, joka jo ensimmäisenä komentajavuotenaan päiväkäskyissään kiinnitti huomiota sotilaalliseen käskyvaltaan ja johtajavaltaisuuteen, mutta myös niiden seurauksena syntyvään vastuuseen. Edelleen hän korosti puolustusvoimien sopeuttamisessa kansainväliseen yhteiskuntaan kasvatus- ja koulutustyön merkityksellisyyttä.⁴⁸⁴ Pentti Airio on käsitellyt väitöskirjassaan Keinosen suhtautumista kasvatus- ja koulutustyöhön sekä

482. Sama, 92, 98.

483. Sama, 239–243.

484. Puolustusvoimain komentaja. Päiväkäsky 1963–1967. Päiväkäsky n:o 14 13.11.1965. Kansallisarkisto (Sörn.); Julkaistu lehdissä ks. esim. Puolustusvoimain komentajan päiväkäsky. Satakunnan Kansan 14.11.1965; Puolustusvoimain komentaja. Päiväkäsky 1963–1967. Päiväkäsky n:o 16 30.12.1965. Kansallisarkisto (Sörn.); Julkaistu lehdissä ks. esim. Puolustusvoimain komentajan päiväkäsky. HS 30.12.1965.

hänen liikkeelle laittamia uudistuksia. Lisäksi väitöskirjasta on luettavissa Keinosen esittämiä käsityksiä puolustusvoimista vallankäytöllisestä näkökulmasta. Tässä yhteydessä Keinosen kauden uudistuksia käsitellään vain niiltä osin kuin se on tarpeellista vastadiskurssin esittämiseksi.

Keinonen oli myös osallistujien joukossa, kun pääesikunta ja Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta (HMS) järjestivät syksyllä 1964 seminaarin Kiljavalla. Tilaisuudessa käsiteltiin muun muassa sotilaskasvatusta, sotilaskurin olemusta, simputusta ja varusmiesten erikoiskoulutusta. Seminaarin tuloksena syntyi kirjelmä, jossa esitettiin useita kehittämiskohteita esimerkiksi herra-sanan käytön ja tervehtimispakon nykyaikaistamisesta sotaväen rikoslain uudistamistarpeisiin, jotka olivat osittain jo käynnissä.⁴⁸⁵ Kyse oli siis toisaalta demokratisoitumisesta ja toisaalta maanpuolustustahdon kehittämisyhtymyksistä. Jälkimmäisen taustalla oli kasvava sosiologisten näkemysten vaikutus ja myös heidän kiinnostuksensa puolustuslaitosta kohtaan. Olihan sosiologia ottanut tehtäväkseen koko yhteiskunnan eikä ainoastaan jonkin osan kuvaamisen⁴⁸⁶. Jo aiemmin kesällä HMS oli järjestänyt Helsingin Jollaksessa *Kuusi päivää kansalaisajattelua* -seminaarin, jossa oli sosiologien johdolla käsitelty kansalaisajattelu uudistamista ja ajatuksia luoda pohjaa turvallisuuskysymysten julkiseen tarkasteluun.⁴⁸⁷ Sosiologien vaikutuspyrkimykset näkyivät puolustuslaitoksen sisällä erityisesti siinä uudistustyössä, jonka pyrkimyksenä oli päästä eroon tarpeettomasta sotilaallisuudesta ja ylikorostuneista kurivaatimuksista.⁴⁸⁸ Näistä kehityskohteista useimmat olivat sellaisia, joita Keinonen tulevana vuosina myös lähti ennakkoluulottomasti toteuttamaan⁴⁸⁹.

Ajatus armeijasta pohtimassa uudistuksia sosiaalisissa olosuhteissa ja koulutuskäytännöissä otettiin useissa kirjoituksissa vastaan mielihyvin ja yhdistettiin heti demokraattisuuden lisäämiseen. Huolimatta siitä, että myös esimerkiksi keskustalaisessa Etelä-Saimaa -lehden pääkirjoituksessa kerrottiin uudistuspyrkimyksistä⁴⁹⁰, olivat erityisesti vasemmiston lehdissä esitetyt kommentit hyvin varauksellisia. Tammikuussa 1965 esitettiin useampia mielipidekirjoituksia SKDL:n Kansan Tahto ja Kansan Uutiset -lehdissä. Nimimerkki K kirjoitti ”demokratian siemenestä armeijassa”, mikä

485. Airio, 133.

486. Kangas, 13.

487. Rainio-Niemi, 316–319.

488. Joenniemi, Pertti: Sosiologian ensimmäinen ja toinen kentällinen: Osallistuminen Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan toimintaan. Rauhan- ja konfliktitutkimuslaitoksen tutkimustiedotteita no. 14 1978, 2; Ks. myös Kolbe 1996, 104–108. Kolben mukaan sosiologien tekemä tutkimustyö ja yhteiskuntasuunnittelu muodostivat 1960-luvulla käsitemarin, jonka avulla luotiin moderni, kansainvaltainen ja demokraattinen yhteiskuntajärjestelmä eli suomalainen hyvinvointivaltio.

489. Airio on listannut seuraavat kohdat, jotka Keinonen oli numeroinut omaan asiakirjaansa: 1. ryhmänjohtajat omiin tupiinsa, 2. varuskunta-aluetta laajempi alue oli hyväksyttävä vapaa-ajan liikkuma-alueeksi, 3. herra-sanan ja tervehtimispakon määräyksiä tuli nykyaikaistaa, 4. sisäpalveluohjesääntö ja varuskuntaohjesääntö tulitisiin uudistamaan ohjesääntötoimikunnissa, 5. sotaväen rikoslain ja sotaväen järjestyssäännön uusintatyö oli jo käynnissä, 6. uusintatyön alla oleva kansalaiskasvatuksen ja siihen kuuluvan puolueettomuusopetuksen kokonaisjärjestely oli jo varsin pitkälle valmisteltu ja 7. käynnistettäisiin tutkimus varusmiesten upseeri- ja erikoisupseerikoulutuksen järjestelystä ja oppilasvalintojen tehostamiseksi.

490. Pohtimisen arvoista. Pääkirjoitus Etelä-Saimaa 5.1.1965.

ei kirjoittajan mukaan vielä ollut itänyt⁴⁹¹. Vielä kärkevämmiin asiaan otti kantaa nimimerkki ”Yksi hullujen huoneelta”, joka totesi armeijan olevan vanhoillisen instituution, ”diktatuurilaitoksen Suomen tasavallassa”, eikä uskonut puolustuslaitoksen muuttavan käsityksiään koulutusmetodeistaan tai suhtautumisestaan asevelvollisiin.⁴⁹² Puolustuslaitoksen uudistuskykyä epäilevien mielipiteet olivat jyrkkiä myös syksyllä 1965. Armeijassa ei ollut paljoa hyvää. Se suurin vika armeijassa oli edelleen ”kouluttajien fakki-idiotismi ja koulutusmenetelmät, jotka eivät olleet kehittyneet sitten ratsuväen aikojen”. Kuva tuosta ”rähisevästä, hieman halveksitusta kantapeikosta oli saatava muuttumaan”.⁴⁹³ Huolimatta siitä, että ”koulua ja kirkkoa myöten oli tapahtunut jatkuvasti demokratisoitumista, oli armeija jäänyt vanhan auktoriteettiuskon viimeiseksi saarekkeeksi”, jossa positiivisena nähtiin ainoastaan ajatus herroittelusta luopumisesta, koska se tuntui järkevältä ”nykyisenä demokraattisena aikana”.⁴⁹⁴

Mustavalkoisesta diskurssijärjestyksestä huolimatta mielipidekirjoituksissa käytetty kieli oli varsin värikästä. Se kuvasti sitä, että asiaan suhtauduttiin erittäin tunnepitoisesti. Tämä havainto on siinä suhteessa oleellista, että ehkä keskustelijoilla ei ollut muutakaan mahdollisuutta. Puolustusvoimat ei ollut mitenkään aktiivinen viestijä omasta toiminnastaan, jos sillä johdon näkökulmasta ei katsottu olevan erityistä hyötyä materiaaliseen kehittämiseen. Sotaväen asiat olivat sen omia asioita, eikä niistä puhumista helpottanut yhtään se, että merkittävää osaa niistä pidettiin salaisina tai ainakin salaamisen arvoisina.

Kiljavan seminaarin johtopäätökset ja Keinosen lista eivät jääneet vain papereiksi muiden joukkoon. Aineiston perusteella en voi arvioida todellisia vaikutuksia varuskunnissa tai asevelvollisen aseman kehittymisessä, mutta oleellista lienee ollutkin juuri uudistuksista välittyneiden myönteisten uutisten ilmestyminen joukkotiedotusvälineisiin. Lehtien virallisissa kannanotoissa, pääkirjoituksissa, uudistuksiin suhtauduttiin myönteisesti tai ainakin myönteisen epäilevästi.⁴⁹⁵

Puolustuslaitoksen sisäisessä kehittämisessä vuodesta 1966 tuli vallan, herroittelun ja kurin sekä pukeutumisen ja vapaa-ajan sallitun liikkuma-alueen teemojen aika.

491. Demokratian siemen armeijassa. Nimimerkki K Kansan Tahto 27.1.1965.

492. Mitä on Suomen armeija? Nimimerkki yksi hullujen huoneelta. Kansan Uutiset 31.1.1965.

493. Jutun juurta. Yy-koo Lehti 10.12.1965.

494. Armeija ja demokratia. Nimimerkki M.I. Keski-suomalainen 2.10.1965.

495. Sosiaali- ja oikeusasiamies armeijaan. Kansanedustaja Voitto Helstenin aloite. Uutinen Turun Päivälehti 23.2.1965; Armeijan demokratisoiminen. Pääkirjoitus Kansan Lehti 26.7.1965. Varusmiesten oikeusturvan lisäämistä tutkitaan. DLP:n uutinen Kansan Tahto 27.11.1965; Sotilaiden oikeusturvan tehostamisesta toivomus. Uutinen HS 10.12.1965; Valiokunta: Varusmiesten sosiaali- ja oikeusturvaa kehitettävä. Uutinen US. 10.12.1965; Sotilasrikoslain uudistusesitys laintarkastuskuntaan. Uutinen US 19.8.1965; Simputuksesta linnaan Esitys sotilasrikoslainsäädännöstä. Uutinen Pohjolan Sanomat 19.8.1965; Simputuksesta jopa kahden vuoden vankeusrangaistus? Uutinen HS 19.8.1965; Kehitystä. Pääkirjoitus Hämeen Yhteistyö 20.8.1965. ”Uuteen, tekeillä olevaan sotilasrikoslakiin aiotaan ottaa erikoinen määräys, jossa säädetään simputtajalle enintään kaksi vuotta vankeutta. Hyvä! Se on kehitystä oikeaan suuntaan”; Insinööreillä ja lääkäreillä mahdollisuus erikoisupseerikoulutukseen. Uudelleenjärjestely koskee vuosittain n. 300 miestä. Uutinen US 26.8.1965; Erikoisupseereiksi koulutettavat RUK:hon heti alokasajan jälkeen. Upseerikoulutus uusiin puihin 1967. Uutinen Keski-suomalainen 26.8.1965; Jälleen oikea uudistus. Pääkirjoitus Kouvolaan Sanomat 26.8.1965. ”Hallinnollisten, koulutuksellisten, lainsäädännöllisten, asehankintojen sekä monia muita puolustusvoimien piiriin luettavien uudistusten sarjan tuorein nivel on eilen julkaistu reserviupseerikoulutuksen uudelleenjärjestely”.

Kenraali Keinonen jatkoi aloittamiensa uudistuksien kehittelyä jo vuoden vaihteen päiväkäskeyssään, jossa hän otti esille demokraattiseksi kehittymässä olevan yhteiskunnan ja johtajavaltaisen sotilaallisen järjestelmän jyrkän erilaisuuden. Sanat ”kannustavan hallinnan keinot” soveltuvat 2010-luvun puolustusvoimiin, mutta edustivat vielä 1960-luvulla täysin uudenlaista kieltä. Sanojen edustavuus ei välttämättä ollut sitä, mitä puolustuslaitoksessa komentajalta odotettiin.⁴⁹⁶

Siviilikoulutuksen huomioiminen erikoisupseerikoulutuksessa ja kokeilut varusmiesten vapaa-ajan sallitun liikkuma-alueen laajentamisessa olivat kehitykseen johtavalla tiellä⁴⁹⁷. Lisäksi uutiset lainoppineiden upseereiden ja erityisesti lakimiesten virkojen perustaminen vastasivat niihin vaatimuksiin, mitä jälkeensä jääneeseen puolustuslaitoksen lainsäädäntöön vaadittiin⁴⁹⁸. Samaa ei voinut sanoa herroittelusta ja siihen liitetyn kurin mahdollisesta löystymisestä. Useissa puheenvuoroissa tuotiin esille juuri epäilykset sotaväen muuttumisesta samanlaiseksi kuin ”ruotsinmaalaisessa varuskunnassa”, jossa tervehtimis- ja ilmoittamiskäytäntöjä oli jo muutettu joustavammiksi. Kirjoittajan mukaan sellaisiksi, että eittämättä seurauksena olisi koulutuksen tehokkuuden kärsiminen⁴⁹⁹. Nimimerkki Helapään lisäksi oli lukuisia muita, jotka suhtautuivat uudistuksiin epäilevästi. Tätä ei vähentänyt edes se, että puolustusvoimien viralliset edustajat haastatteluisa yrittivät lieventää käsityksiä tulevan uudistuksen vaikutuksista.⁵⁰⁰ Uudistukset saivat myös julkisuudessa kielteisen sävyn, kun vielä muutama puheenvuoroihin liitettiin kaavailut luottamusmiesjärjestelmän tuomisesta muun yhteiskunnan tavoin myös puolustusvoimiin ja jo aiemmin käsitellyn aseettoman palveluksen mahdollisuus⁵⁰¹. Tähän liittyen voidaan esittää esimerkkinä Joosepin pakina Savon Sanomissa, jossa kerrottiin Kontiorannan varuskunnassa järjestetyn iltahartauksia yöpuvussa liiallisen sotilaallisuus-

496. Puolustusvoimain komentaja. Päiväkäskey 1963–1967. Päiväkäskey n:o 16 30.12.1965. Kansallisarkisto (Sörn.); Julkaistu lehdissä ks. esim. Puolustusvoimain komentajan päiväkäskey No:16. Järvenpään Seutu 5.1.1966; Kenraali Keinonen kokeilee: Varusmiesten liikkuma-alue vapaa-aikana ympäri maata. Uutinen Savonmaa 27.1.1966.

497. Erikoisupseerikoulutus puolustusvoimissa. Uutinen Luoteis-Uusimaa 14.7.1966; Puolustuslaitoksen uusi koulutusjärjestelmä. Uutinen HS 18.8.1966; Hyviä kokemuksia varusmiesten liikkuma-alueen laajentamisesta. STT:n uutinen Ilkka 1.3.1966.

498. Lakimiehiä esikuntiin. Uutinen TS 6.5.1966; Lainoppineita upseereita sota-oikeuden syyttäjiksi? Uutinen Al 6.5.1966; Sotilasoikeusasiamies. Nimimerkki Toukomies Päivän Sanomat 9.2.1967.

499. Herroittelusta. Nimimerkki Helapää Vaasa 19.2.1966.

500. Herroittelu loppuu. Pääesikunnan tiedotusosaston päällikön everstiluutnantti Vilho Tervasmäen haastattelu. Viikkosanomat 25.2.1966; ”Miesten koulu”. Nimimerkki Upseeri evp. Savo 15.10.1966; Tästä puhutaan, Muuttuko sotaväki? Nimimerkki Veli Warkauden Lehti 16.2.1966; Puolustuslaitoksen kasvatustehtävä. Pääkirjoitus HS 6.12.1966; Vänttinen, Olavi: Arveluttavalla tiellä. Mielipidekirjoitus Al 1.12.1966. Kaikissa kirjoituksissa esitettiin kaavailtujen uudistusten heikentävän puolustusvoimien koulutuksellisen tehtävän tavoitteita ja muotoja. Lisäksi esitettiin usein arveluja siitä, että uudistuksissa olisi kysymys myös radikaalien nuorukaisten liiallisesta myötäilystä.

501. Luottamusmiesjärjestelmä. Pääkirjoitus Sotilasajakauslehti 5 1971. Pääkirjoituksessa otettiin kantaa luottamusmiesjärjestelmään, jonka todettiin pinnallisesti tarkasteltuna soveltuvan huonosti puolustuslaitoksen sotilaalliseen käytäntöön. Kirjoituksesta on havaittavissa keskustelussa esille tulleet epäilevät kommentit luottamusmiestoimintaa kohtaan; Tilivuosi 1972. Pääkirjoitus Sotilasajakauslehti 12 1972. Sotilaallisen käytännön merkitykseen palattiin vielä seuraavana vuonna, kun todettiin ”luottamusmiesten henkilöiden valinnan tapahtuvan tulevaisuudessa myös entistä demokraattisemmin”.

den välttämiseksi⁵⁰². Näin oli helppoa jälleen samaistua mustavalkoisen kuvan toiseen puoleen tietämättä tarkemmin, mitä ne tosiasiaissa merkitsivät.⁵⁰³

Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan kulttuuritoimikunnan järjestämässä esitelmäsarjassa syksyllä 1967 käsiteltiin vallankäyttöä ja vastuuta. Presidentti Kekkonen aloitti esitelmäsarjan, jossa esiintyi myös kenraali Keinonen. Hänen esitelmänsä julkaistiin useissa eri lehdissä sellaisenaan. Airio on väitöskirjassaan tehnyt tekstianalyysiiä niistä muutoksista, joita esitelmään tehtiin Ruotuväen numeroa varten. Merkittävää oli se, että Keinonen halusi välittää viestinsä myös puolustuslaitoksen henkilöstölle, mutta hieman muutettuna.⁵⁰⁴ Merkittäväksi tämän havainnon tekee se, että Keinonen selkeästi osoitti osaavansa julkisen tiedotuksen käytön johtamistoiminnassaan. Vaikeaksi asian teki tietysti se, että harjaantumaton julkisen tiedotustoiminnan käyttäjä ei ymmärtänyt viestien erilaisuutta. Toiminta voitiin tulkita kaksinaamaisuudeksi.

Esitelmässään Keinonen toi esille jo esitettyjen uudistustarpeiden ja esimiesjärjestelmän kehittämisen lisäksi maanpuolustusinformaation lisäämisen merkityksen maanpuolustustahdon lisäämiseksi. Erityisesti Keinonen oli huolestunut reserviläisille suunnatun tiedon tasosta ja määrästä, koska esimerkiksi maanpuolustuskurssit koskivat vain pientä osaa siviilejä⁵⁰⁵. Reserviläisten maanpuolustustahdon ja kunnan eteen olisi pitänyt tehdä jotain. Yhteiskunnan olisi tullut hoitaa asia ”puolustuslaitoksen hengessä” erityisesti opetuslaitoksissa. Toisaalta informaation osalta toiminnan tuli olla vuorovai-kutteista, kun juuri varusmiesten oikeusturvan kannalta olisi ollut hyvä, jos julkiset tiedotusvälineet olisivat valppaasti seuranneet puolustuslaitoksen tapahtumia.⁵⁰⁶

Lehdistön välityksellä syntyi kuva siitä, että puolustusvoimilla oli uudistusvimma päällä. Varusmiehistä tuli näyttäviä. Sotilaspaidan ja sotilassolmion hyväksyminen loma-asussa teki sotilasasusta tarkoituksenmukaisemman ja erityistä huomiota kiinnitettiin juuri sen näyttävyyteen, kuten Keinonen halusi. Tosin tuossa vaiheessa puolustuslaitoksen määrärahat eivät riittäneet paidan ja solmion hankkimiseen, vaan kysymys oli juuri oikeudesta omalla kustannuksella. Vuoden 1967 säästölomien rinnalla vaatetukseen liittyvät uudistustarpeet tuntuivat realistista varsin merkityksettömiltä, varsinkin kun jouduttiin myöntämään säästölomien aiheuttamat koulutukseen liittyvät puutteet.⁵⁰⁷

502. Lievä hapatus. Pakina Jooseppi. Savon Sanomat 8.11.1966. Jooseppi-nimimerkillä kirjoitti Jouni Hirvaskero. Hirvonen, M, 322.

503. Ks. esim. Ripatti, Aku-Kimmo: Hymyilevät varuskunnat. Mieli-pidekirjoitus Sm 6.10.1966 (1966b); Tästä puhutaan, Muuttuuko sotaväki? Nimimerkki Veli Warkauden Lehti 16.2.1966.

504. Vallankäyttö ja vastuu – Kekkonen aloittaa sarjan. Uutinen Päivän Sanomat 21.10.1967; Airio, 154–156.

505. Maanpuolustuskasvatuksesta. Pääkirjoitus Kaleva 9.11.1967. Pääkirjoituksessa oltiin täysin yhtä mieltä Keinosen esittämien asioiden kanssa, jotka koskivat informaatiota ja maanpuolustuskasvatusta.

506. Vallankäyttö ja vastuu puolustusvoimissamme. STT:n uutinen Lapin Kansa 8.11.1967; Keinonen, Yrjö: Puolustusvoimain komentaja Y. Keinonen: Puolustusvoimat on vallankäytön väline, josta vastaa valtion johto I. Artikkelit Sm 8.11.1967 (1967b); Keinonen, Yrjö: Puolustusvoimain komentaja Y. Keinonen: Puolustusvoimat on vallankäytön väline, josta vastaa valtion johto II. Artikkelit Sm 9.11.1967 (1967c).

507. Varusmiehistä nyt näyttäviä. Uutinen Turun Päivälehti. 23.2.1967; Paita ja solmio käyttöön varusmiesten loma-asuihin. Uutinen HS 23.2.1967; Puolustusvoimain komentaja: Kertausharjoitukset ja laki tasapainoon. Uutinen HS 30.7.1967.

Keinonen myönsi myös, että uudistukset olivat aiheuttaneet soraääniä⁵⁰⁸. Luonnollisesti ne kuuluvat uudistuksiin, mutta soraäänien takana tuntui olevan varsin merkittävä joukko ihmisiä muurien molemmilta puolin. Jos vuonna 1965 uudistusten uutisoitiin koskevan yhteiskunnan koskemattomina pidettyjä instituutioita, jatkui sama teema myös vuonna 1967.

*”Kirkolla oli kriisinsä ja koululaitosta uudistetaan. Myös kolmas suuri yhteiskunnallinen instituutio armeija on menettämässä pyhän koskemattomuutensa. Maanpuolustuksen perusteista keskustellaan verraten vapaasti ja puolustusvoimien johto uudistaa armeijaa sisältä päin”.*⁵⁰⁹

Diskurssijärjestyksessä tapahtui kuitenkin muutos siinä suhteessa, että uudistuksiin liittyen ryhdyttiin uutisoimaan niiden käytännöllisistä haitoista ja niihin liittyvistä ongelmista. Suoralahkeiset housut piti puolikenkien käytön sijaan sulloa ahtaisiin saapasvarsiin ja samalla lisääntyi määräysten vastainen sekamuotoinen pukeutuminen.⁵¹⁰

Kehityksen vaihe tiivistyi hyvin Ajankohta-lehden artikkelissa, jossa todettiin

*”armeijan huipulla säteilevän ehkä uuden entistä demokraattisemman hengen. Se ei kuitenkaan ole vaikuttanut sen kantahenkilöstön menettelyyn, jonka kanssa varusmies joutuu tekemisiin ja joka hänen kannaltaan määrää, minkälainen armeija on”.*⁵¹¹

Keinosen uudistukset eivät kuitenkaan menneet hukkaan, kuten Sampo Ahto on myöhemmin todennut:

*”Kyllä Keinosen uudistukset olivat vaikuttaneet kuten myös motivoinnin jatkuva korostaminen. Minulla oli komppanian päällikkönä sodan käynyt kapteeni, joka oli oikein miellyttävä mies, mutta motivoinnista hän oli sitä mieltä, että mihin tällaista roskaa tarvitaan”.*⁵¹²

508. Kylmä, Timo: Armeija puolustautuu. Kenraali Keinonen vastaa arvostelijoille ja muillekin. Artikkelit Suomen Kuvalehti 2 1967, 23–27; Ahto 2005, 45–46.

509. Armeija kasvattaa. Nimimerkki Kylänmies Keskusta 28.4.1967. Kylänmies-nimimerkillä kirjoitti Vilho Rantanen. Hirvonen, M, 433.

510. Armeijan uudistamishengen mukaistako? Nimimerkki U.H. US 4.2.1967; Uutinen Etelä-Saimaa 7.2.1967, jossa haastateltiin Lappeenrannan varuskunnan päällikkö eversti Erkki Sävyä. Hän pahoitteli juuri sekamuotoista pukeutumista, mutta tähdensi että ”tämä tapa tullaan karsimaan pois”.

511. Kansanarmeijan oppiaineet. Artikkelit Juhana Lepoluodon novellista. Ajankohta n:o 11 1967. Lepoluoto oli kirjoittanut novellin varusmiespalveluksesta armeijassa.

512. Ahto 2005, 49.

Tässä hengessä otettiin vastaan myös herroittelun rajoittaminen helmikuussa 1968. LSP:n uutisen mukaan asiasta oli puolustusvoimien johtoportaisissa keskusteltu ja tiettävästi kiistelykin pitkään päätyen eräänlaiseen kompromissiin⁵¹³. Uutisoinnin kannalta kysymys näytti olleen herroittelun rajoittamisen lisäksi ”turhan herroittelun poisjäämisestä”, ”herroittelun vähentämisestä” aina ”herroittelun lopettamiseen armeijassa” lähes kokonaan.⁵¹⁴ Tosiasiallisesti kysymyksessä oli vain niin sanotun turhan herroittelun poistamisesta eli toiminnan järkipäätämistä. Julkisuudessa asian esittäminen edellä esitetyllä tavalla vei mielenkiinnon pois juuri tuosta olennaisimmasta. Enää varuskunta-alueella ei tarvinnut tervehtiä useamman kerran jokaista alikersanttia samassa tilaisuudessa, vain ensimmäisellä kerralla tervehdittiin ja vapaa-aikana siviilipukuisena noudatettiin yleisiä käyttäytymissääntöjä.⁵¹⁵ Uudistuksessa oli kysymys juuri järkipäätämisestä, mutta kuten otsikoinnit osoittivat, sitä tulkittiin varsin vapaasti. Se oli toisaalta Länsi-Savon pääkirjoituksen mukaisesti ”uutta tyyliä” tai Länsi-Suomen yleisöosaston kirjoituksessa todettua ”demokratian liioittelua”.⁵¹⁶

Keinosen eroaminen tai erottaminen vähensi uudistusten uutisointia. Luonnollisesti muutkin teemat veivät palstatilaa, kun keskusteltiin armeijan ja asevelvollisuuden tarpeellisuudesta ja muodoista. Kirjoittelusta tuli hajanaista ja aikalaiselle saattoi olla suuri haaste hahmottaa kokonaisuudesta. Tulkintani mukaan merkittävä osa esillä olleista uudistuksista menivät Keinosen myötä. Kuitenkin vuosien 1969–1975 aikana uutisointiin yhteiskunnallisten muutosten mahdollisista vaikutuksista erityisesti varusmiehiin. Tällainen oli muun muassa keskioluen virtaaminen baareihin, kun keskiolut vapautui, ja sitä sai ryhtyä myymään ruokaloissa ja ruokatavarakaupoissa. Vuoden 1969 alussa voimaan tulleen lain mukaan varusmiehet saivat kantahenkilökunnan tavoin asioida alkoholiliikkeissä ja käydä ravintoloissa. Päihtyneenä ei saanut kuitenkaan varuskuntaan palata, mutta todellisuus taisi tuoda mukaan myös muunlaista käytäntöä. Henki sai kuitenkin haista.⁵¹⁷ Sen verran tärkeästä asiasta oli kuitenkin kysymys myös yhteiskunnallisesti, että asiaan vielä palattiin useita kertoja. Asia nousi pinnalle erityisesti maaliskuussa 1971, kun ajankohdalle tyyppillisesti tästäkin asiasta tehtiin tutkimus. Tutkimustuloksien mukaan ”armeija opetti miehiä istumaan kapakoissa”, mikä oli ”sotilaan janoa – pakoa arjesta”. Riippuen tutkimuksen tulkinneesta lehdestä ”alkoholin käyttö ei juuri

513. Herroittelua rajoitetaan armeijassa. LSP:n uutinen Warkauden lehti 29.2.1968.

514. Sama; Turha herroittelu jää pois puolustusvoimissa. Uutinen Kaleva 29.2.1968; Herroittelua vähennettiin – tervehtimispakkoa harkitaan. Uutinen Al 27.2.1968; Herroittelu lopetettiin armeijassa lähes kokonaan. Uutinen Kymen Keski-laakso 27.2.1968.

515. Ei enää: ”Sotamies, mikä unohtui”. Tervehtimisvelvollisuus muuttuu puolustusvoimissa. Uutinen Pohjolan Sanomat 25.6.1968; Sotilaan käsi ei nouse enää vapaa-aikoina... Uutinen Savon Sanomat 21.6.1968; Varusmiehet! Ei kättä lipkaan joka upseerille. Uutinen Kansan Uutiset 18.6.1968.

516. Uusi tyyli. Pääkirjoitus Länsi-Savo 21.6.1968; Demokratian liioittelua. Nimimerkki Veteraani. Länsi-Suomi 21.6.1968.

517. Varusmiesten alkoholinsaantia koskevat määräykset vapaammiksi. Uutinen Satakunnan Kansa 8.1.1969; Ajaako keskiolut nuoret kadulle? Lehtileike tutkijan hallussa, mutta ei tietoa julkaisijasta eikä päivämäärästä. Ajankohdan voi päätellä tekstistä vuoden 1969 alkuun; Varusmiehen vapautui, Henki saa tuoksahtaa viinalle, mutta päihtyminen yhä rikos. Uutinen Kainuun Sanomat 5.1.1969; Asevelvollisille anniskelu ei ole aiheuttanut häiriöitä. LSP:n uutinen Länsi-Suomi 4.3.1969.

lisääntynyt varusmiesaikana” tai tulos saattoi olla myös yllättävä, koska ”huomattavasti enemmän käytetään alkoholia armeijassa kuin siviilissä”.⁵¹⁸

Oluen lisäksi uutisointeja oli kulttuurin tulosta varuskuntiin, psykiatrien ja hammaslääkärien määrien lisäämisestä, mahdollisesta palkitsemisjärjestelmästä, vapaa-ajan matkojen ilmaisuudesta ja päivärahojen korottamisesta. Ainakin julkisuudessa puolustusvoimat pyrki korvaamaan perunateatterit ja antoi myös käyttäytymis- ja avioliittokoulutusta, joista viimeksi mainittu oli yksi osa hengellisen työn uudistus-suunnitelmia. Kokonaiskuvan luominen arkistomateriaalista on huomattavasti helpompaa jälkeenpäin, mutta selkeästi julkisen diskurssin pohjalta voidaan todeta useiden uudistusten edenneen myös vuoden 1969 jälkeen. Niillä kaikilla on ollut merkityksensä keskustelussa puolustuslaitoksen demokratisoitumisesta, koska usein uudistusten paine ja ideat tulivat juuri ympäröivästä yhteiskunnasta. Näyttäytyessään puolustuslaitosta koskevassa diskurssissa uudistusten tulkittiin menneen myös muurien sisäpuolelle samalla madaltaen niitä.⁵¹⁹

Kesäkuussa 1969 puolustusvoimain komentajaksi juuri nimitetty kenraali Kaarlo Leinonen piti päätoimittajille esitelmän, joka käsitteli piirteitä puolustusvoimien kehityksestä 1960-luvulla. Se osoitti, että palattiin Keinosen uudistusten tieltä yksi askel taaksepäin. Yhdeksän sivua käsittäneen esitelmän kahdeksan ja puoli sivua käsitteli puolustusvoimien taloudellista tilannetta materiaalisesta ja koulutuksellisesta näkökulmasta. ”Kun kyse on koko kansan yhteisestä asiasta, on haluttu välttää yhtä hyvin puutteiden salaamista kuin niiden liiallista korostamista”. Esitetty lause representoi tuossa yhteydessä aivan jotain muuta kuin mitä se käytännössä tekstistä luettuna oli. Puoli sivua oli uhrattu varusmiesten suhtautumiseen liittyvään perinteeseen, joka ei kaikin puolin ollut sovelnut suomalaiseen mentaliteettiin eikä siten ollut palvellut myönteisesti asevelvollisuudelle asetettuja käytännöllisiä päämääriä. Leinonen näki, että yhteiskunnan nopea demokratisoitumisprosessi oli edesauttanut sopeutumista nykyaikaan myös puolustuslaitoksessa. Lueteltuaan tässäkin käsiteltyjä uudistuksia ja niiden vaikutuksia Leinonen totesi:

*”on luonnollista, että siirtymävaihe on näiden uudistusten kohdalla tuonut näkyviin myös kielteisiä piirteitä. Käsittelemme on kuitenkin, että osa niistä tulee käytännön vakiintumisen myötä poistumaan kuvasta, ja osa on maksettava hintana niistä verrattomista suuremmista myönteisistä vaikutuksista, joita suoritetuilla toimenpiteillä on jo nyt todettu olevan”.*⁵²⁰

518. Armeija opettaa miehiä istumaan kapakoissa. Uutinen Savon Sanomat 26.3.1971; Sotilaan jano – pakoa arjesta. Uutinen Hämeen Kansa 27.3.1971; Alkoholin käyttö ei juuri lisääntynyt varusmiesaikana. Uutinen Länsi-Savo 27.3.1971; Huomattavasti enemmän käytetään alkoholia armeijassa kuin siviilissä. Uutinen Päivän Sanomat 26.3.1971.

519. Pääesikunnan lehdistökokoelma vuodet 1939–1981, Tiedotusosaston järjestämätön kokoelma. KA (Sörn). Puolustushallinnon lehdistökokoelmat.

520. Pääesikunnan tiedotusosaston tiedote: Oheisena lähetetään puolustusvoimain komentajan kenraali K O Leinosen 12.6.1969 päätoimittajille pitämä esitys Piirteitä puolustusvoimien kehityksestä 1960-luvulla. Lähetyspäivämäärä 11.6.1969. Pääesikunnan lehdistökokoelma vuodet 1939–1981, Tiedotusosaston järjestämätön kokoelma. KA (Sörn). Puolustushallinnon lehdistökokoelmat.

Yksi keskeisimmistä asioista oli kuri ja järjestys, jolla oli tuo edellä mainittu myönteinen vaikutus. Se oli kuitenkin jälleen yksi esimerkki vanhentuneesta ohjeistuksesta, joka sellaisenaan ei enää soveltunut käytettäväksi. Sotaväelle vanhakin olisi käynyt, mutta muutospaine oli liian kova. Sotaväen vuodelta 1920 oleva järjestyssääntö oli asiasisällöllisesti lähes sama kuin edeltäjänsä vuodelta 1886. Vaikka käytännöt olisivatkin olleet perusteltavissa, oli vaikeaa perustella 1960-luvulla järjestyssääntöajan kohtaisuutta, sillä se oli periaatteiltaan liki sata vuotta vanha ja pysynyt lähes muuttomattomana viimeiset 50 vuotta.

Lainsäädäntöprosessin vaikeus on helppo havaita tehdyistä selvityksistä ja komiteoiden työskentelystä. Jo vuonna 1961 oli asetettu Sotaväen järjestyssääntökomitea, joka antoi 1964 luonnoksen kurinpitosääntönsä sisältäväksi asetukseksi. Vielä vuonna 1968 edellytettiin lailla säädettäväksi kurunpitorangaistuksista, jolloin pyydettiin järjestyssääntökomiteaa tarkastamaan edellä mainittu asetusaluos. Mietintö julkaistiin vuonna 1971.⁵²¹ Komiteatyöskentelyllä pyrittiin jäsentämään myös sotilaskurinpitotörangaistuksien säätämistä lailla, mistä sotilaskurinpitotoimikunta julkaisi mietintönsä vuonna 1973. Siinä oli huomioitu myös Sotilasrikos- ja sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistamiskomitean mietintö vuodelta 1972, ja samalla ennakoitiin myös vielä istuvan Puolustuslaitoskomitean tulevaa mietintöä.⁵²² Prosessi ei kuitenkaan tullut valmiiksi, ja niinpä Puolustuslaitoskomitea esitti vuoden 1976 mietinnössään, että sotilaskurinpidosta olisi tullut säätää laissa.⁵²³

Kuri ja järjestys olivat kaikesta huolimatta puolustuslaitoksen tärkeitä ominaispiirteitä, jotka välillä saivat huvittaviakin muotoja. Muun muassa toukokuussa 1971 hauskutettiin ihmisiä sillä, että puolustusvoimat hyväksyi, ettei sairaan sotilaan tarvitse tehdä asentoa vuoteessa. Eduskuntaa myöden asiaa käsiteltiin tullen siihen lopputulokseen, että asentoa ei tarvitse tehdä. Sen sijaan on syytä olla ”selällään kädet peitteen päällä”.⁵²⁴ Aika-ajoin esitettiin julkisuudessa näkemyksiä kurin löystymisestä ja käskyjen täyttämättä jättämisestä.⁵²⁵ Lopulta kuitenkin vuonna 1974 puolustusvoimain komentajaksi nimetty kenraali Lauri Sutela puuttui kurikeskusteluun antamalla vuonna 1975 ”kurikirjeen”, jolla oli tarkoitus saada aikaiseksi ryhtiliike varuskunnissa. Tehostettu valvonta ulotettiin asema-alueille ja juniin, eikä unohdettu myöskään henkilökuntaa, jonka tuli toimia esimerkkinä varusmiehille. Kenraali Sutela tasoitti näin syntyneitä kuvaa kurin liiallisesta löystymisestä. Sinällään se sopi myös syntynee-

521. Sotaväen järjestyssääntökomitean mietintö 1971, 1–2.

522. Sotilasrikos- ja sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistamiskomitean mietintö 1972: A18. Helsinki 1972; Sotilaskurinpitotoimikunnan mietintö 1973.

523. Puolustusvoimat ja yhteiskunta 1976, 211–237.

524. Ks. esim. Sairaana sotilaan ei tarvitse tehdä asentoa vuoteessa. Uutinen Sm 8.5.1971; ”Selällään kädet peitteen päällä”, Kysymys perusasennosta hauskutti eduskuntaa. Uutinen HS 8.5.1971.

525. Ks. esim. Tämä on ydin: Käskyt ja määräykset toteutetaan. Uutinen Vaasa 1.11.1970; Kuri löystynyt liikaa puolustusvoimissamme. Uutinen Vaasa 1.2.1973.

seen yleiskäsitykseen, koska lehdistössä oli jo tehty johtopäätöksiä ”armeijan uuden johdon vanhoillisuudesta ja kovuudesta”.⁵²⁶

Useat uudistukset lisäsivät demokraattisuutta, vaikka niillä ei olisi ollutkaan suoranaista vaikutusta puolustuslaitoksen esimiesjärjestelmään tai henkilöstön hierarkiaan puhumatta vaikutusmahdollisuuksista omaan toimintaan. Riitti, kun uudistus tuli demokratisoituvasta yhteiskunnasta ja oli siellä hyväksytty muoto toteuttaa kehitystä. Rakenteellisesti edellä esitetyt uudistukset eivät vaikuttaneet puolustuslaitokseen, vaan niiden vaikutukset olivat usein teoreettisella tasolla saaden toki myös käytännön muotoja esimerkiksi värillisten huivien kautta. Tätä uudistumista ei saa kuitenkaan vähätellä, koska diskurssin vaikutukselle olivat alttiina kaikki yhteiskuntaryhmät valtaeliiteistä tavallisiin ihmisiin. Varusmiespalveluksen kokemus vaikutti varsin syvällä, mutta joukkotiedostuksen välityksellä useat näkemykset altistuivat muutokselle. Julkisuudessa kuitenkin puhuttiin kehittyvästä puolustuslaitoksesta, vaikka varusmies saattoi kokea palveluksensa edelleen samanlaisena kuin aikaisemmatkin sukupolvet⁵²⁷.

4.2 Varusmiesten asema – sosiaalitoimikunnista varusmiestoimikuntiin

Koululaitosta oli yritetty muuttaa jo heti toisen maailmansodan jälkeen, kun kommunistit olivat pyrkineet äärioikeistolaisten opettajien poistamiseen koululaitoksesta. Kouluviranomaisista johtuen tuossa ei kuitenkaan onnistuttu. Demokratian vieminen kouluun tyrehtyi myös 1970-luvulla, mutta nyt päällimmäisenä syynä oli henkilökunnan konservatiivisuus. Kuitenkin kouludemokratia sai konkreettisia ilmenemismuotoja, joista yksi oli kouluneuvostot. Niillä ajateltiin olevan vaikutusta päätöksenteossa tasa-arvoistamalla koulumaailman vallankäyttöä.⁵²⁸

Samalla tavalla puolustusvoimiin kohdistui paine asevelvollisten, lähinnä varusmiesten vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseksi, jottei ihmisiä käsiteltäisi vain kohteina demokraattisen ajattelun vastaisesti. Sinällään realismiin pohjautuva armeija ei

526. Kenraalin kurikirje kohentaa käytöstä. Uutinen Al 21.2.1975; Sotilaiden käyttäytymisen valvonta tehokkaammaksi. Uutinen Länsi-Suomi 24.7.1975. Sinällään kuriin ja käyttäytymiseen liittyvät asiat ovat olleet aina esillä. Esimerkiksi vuonna 1982 Pohjois-Suomen sotilasläänin komentaja antoi käskyn joukko-osastojen komentajille ja sotilaspöytäkirjojen päälliköille. Kenraalimajuri Laatikaisen allekirjoittamassa käskyssä todettiin, että ”huolimatta siitä, että muutaman viime vuoden kuluessa on eriasteisissa tilaisuuksissa useita kertoja huomautettu ja varoitettu sotilaiden juopottelusta, niin se vain lisääntyy. Sellaiset tapaukset kuten kutsuntatilaisuuden avaaja ei pysy pystyssä tai häntä ei voida päästää nuorten miesten eteen edellisen illan seurauksena tai ampu-maleirillä pelataan korttia, juopotellaan ja tapellaan; jalka katkeaa ja hampaat lyödään kurkkuun sekä valamarssilla juopotellaan, pidetään yöllä kamalaa meteliä ja aloitetaan sulkeisjärjestys. Onko tämä nyt sitä, jolla kansan luottamusta puolustusvoimiin lisätään, olemmeko enää yleensä luottamuksen arvoisia...ei tämä laitos ole kansan silmissä niin rakas, että me voisimme tehdä ja käyttäytyä miten vaan”. Pohjois-Suomen sotilasläänin käsky 27.1.1982 53/Dab ETS; Friberg, Ralf: Armeijan uusi johto vanhoillista ja kovaa. Artikkelit Turun Päivälehti 5.2.1974.

527. Ks. esim. Urho Kekkosen päiväkirjat 3, 212. Kekkonen on kirjannut 8.11.1971 Virolaisen huomautukset siitä, että upseerit kohdistivat hyökkäävät keskusteluasenteet poliitikkojen suhtautumiseen maanpuolustuksen kehittämistä ja Hetemäen kertoneen poikansa armeijakokemuksesta lorpvauineen, pettymyksineen ja kyllästyksineen.

528. Kärenlampi, 223.

tarvinnut organisaatioonsa osaa, josta ei taistelukentällä osattu ajatella olevan mitään hyötyä. Mutta niin vain kävi, että tällaiset toimikunnat tulivat osaksi organisaatiota. Tämä ei tapahtunut yksinkertaisesti eikä ilman mittavaa keskustelua toimikuntien merkityksestä, tehtävästä tai asemasta.

Varusmiestoimikuntien työn aloittajiksi voidaan katsoa jo 1960-luvun alkupuolella toimineet joukko-osastokillat, joiden tehtävänä oli ja on edelleen joukko-osastoperinteen ja -hengen vaalimisen lisäksi tukea joukko-osastossa palvelevien varusmiesten sosiaalis-taloudellista asemaa. Muutamat näistä killoista olivat perustaneet myös oppilaskuntamaisesti toimivia varusmiesosastoja, jotka huolehtivat varusmiesten vapaa-ajan toiminnasta⁵²⁹. Lisäksi puolustusvoimien sotakouluissa oli oppilaskuntatoimintaa samoin tavoittein⁵³⁰. Konkreettisesti sosiaalisia oloja kehittämään pyrkivä toiminta lähti liikkeelle vuonna 1968, jolloin varuskuntiin perustettiin sosiaalitoimikuntia. Päätös niiden perustamisesta tehtiin puolustuslaitoksen sosiaalitoimikunnan työn seurauksena. Se oli asetettu tehtävänsä jo maaliskuussa vuonna 1965. Toimikunta sai tehtäväkseen selvittää mahdollisuudet kehittää puolustuslaitoksessa palvelevien sosiaalisia oloja. Komitea sai mietintönsä valmiiksi helmikuussa 1967, ja lokakuussa samana vuonna asetettiin puolustusministeriöön pysyvä sosiaalitoimikunta, jonka tehtäväksi määrättiin toimia neuvoo-antavana ja valvovana asiantuntijaelimenä kaikissa puolustuslaitoksen sosiaalihuoltoon liittyvissä kysymyksissä. Toimikunnan puheenjohtajana toimi puolustusministeriön sosiaalitarkastaja.⁵³¹ Lisäksi jokaiseen sotilasläänin sekä meri- ja ilmavoimien esikuntiin perustettiin sosiaalisihteerin virat. Tehtävänä oli organisoida ja johtaa sosiaalitoimintaa sotilasläänin alueella. Näiden sosiaalitoimikuntien perustamiseen saatiin jälleen kerran esimerkki Ruotsista.

Päätös sosiaalitoimikuntien perustamisesta myös varuskuntiin tehtiin vuoden 1967 lopulla, koska niistä kerrottiin julkisuudessa jo joulukuun alussa. Uutisoinnissa korostettiin uusien elinten neuvoo-antavaa tehtävää ja ohjeiden mukaisesti niihin nimettiin jäseniksi huoltopäällikkö, valistusupseeri, sotilaspappi, sotilaslääkäri sekä aliupseerien, varusmiesten, siviilityöntekijöiden, sotilaskotiyhdistyksen ja mahdollisesti kunnan edustajia. Edustajien suurella määrällä oli tarkoitus saada kaikki sosiaaliset epäkohdat tietoon ja siten poistaa ne pikaisesti.⁵³² Toiminnan aloitus sai varsin paljon julkisuutta ja tietysti sen poikkeuksellinen luonne autoritäärisessä puolustuslaitoksessa herätti ihmisissä kiinnostusta. Ruotuväessä tehdyistä uudistuksista kirjoitettiin, että korostetusta johtajavaltaisuudesta johtuen sosiaaliset ongelmat oli hoidettu komentoteitse. Lehden mukaan yhteiskunnan, samoin kuin sotilasyhteisönkin, muuttuessa uudistukset liittyivät yleisiin sosiaalipoliittisiin pyrkimyksiin. Tason noususta ja yleisen

529. <http://www.mil.fi/varusmies/vmtk>. Viitattu 6.3.2010.

530. Ks. esim. Ilmavoimien teknillisen koulun oppilaskunnalla monipuolista toimintaa. Uutinen Vaasa 2.4.1968.

531. Sosiaalitoimikuntien toimintaohje vahvistettu. Tiedote Pääesikunnan tiedotusosasto 30.9.1969.

532. Ks. esim. Armeijan varuskuntiin perustetaan sosiaalitoimikunnat. Uutinen Ruotuväki 1.12.1967.

sosiaaliturvan kehittymisestä johtuen ei esimiesten mahdollisuudet hoitaa alaistensa sosiaalisia asioita olleet enää riittävät. Ennen kaikkea haasteellisia olivat palveluksen ulkopuolisiin ongelmiin liittyvät kysymykset. Tämä oli perustelu puolustusvoimien virallisessa lehdessä syystä, jonka vuoksi jouduttiin kehittämään sotilasyhteisön perusrakenteeseen nivelyvä järjestelmä, joka antoi puolustuslaitoksen piirissä toimiville henkilöstöryhmille suuremmat mahdollisuudet itse vaikuttaa heitä koskevaan päätöksentekoon sosiaalisissa ja viihtyvyyteen vaikuttavissa kysymyksissä.⁵³³

Lyhyessä ajassa Suomen varuskuntiin oli perustettu jo 40 sosiaalitoimikuntaa, jotka lähtivät pohtimaan sosiaalisten olojen parantamista laidasta laitaan⁵³⁴. Julkisuudessa kiinnostuksen kohteeksi nousivat erityisesti varusmiehet ja heidän osallistumismahdollisuutensa. Etelä-Suomen Sanomissa tulkittiin toimikunnat perustetun juuri varusmiehen turvaksi⁵³⁵. Jo toiminnan alussa kuitenkin tiedettiin, että kaikki asiat eivät kuuluneet toimikunnan käsiteltäviksi. Porkkalan varuskunnan sosiaalitoimikunnan puheenjohtaja kapteeniluutnantti Helge Nordström osasi haastattelussa kertoa, että varusmiesten tuomia asioita oli vaikea arvailla toiminnan alkuvaiheessa. Päivärahoihin, majoitusasioihin ja lehtitilauksiin toimikunnalla ei kuitenkaan ollut sanansijaa.⁵³⁶

Sosiaalitoimikuntien ensimmäinen iso kysymys oli se, miten varusmiesedustajat toimikuntaan valitaan. Asiaa ei ollut mietitty etukäteen, joten toimintatavat vaihtelivat komentajan määräyksestä varusmiesten omaan valintaan. Pääesikunnan näkemys asiasta oli se, että varusmiehet esittävät keskuudestaan ehdokkaat. Näistä ehdokkaista joukon komentaja valitsi mieleisensä. Porkkalan varuskunnan sosiaalitoimikunnan varusmiesedustajalta asiaa kysyttäessä hän kertoi kuulleensa edustustehtävästään ensimmäistä kertaa esimieheltään. ”Ainakaan kavereiden kesken asiasta ei ollut mitään puhetta”, ylimatruusi Klaus Pinomaa haastattelussa totesi. Tuli vain määräys ylhäältä päin.⁵³⁷ Vastaavasti Riihimäen varuskunnassa haastateltiin oppilas Markku Veijalaista, joka totesi samaan tapaan: ”en tiedä tarkkaan niitä perusteita, millä minut valittiin. Luulen, että on etsitty sellaista kaveria, joka uskaltaa puhua. Sellaista, joka ei nappuloita pelkää...”. Veijalainen oli kuitenkin tullut valituksi jo aiemmin Viestikillan varusmiesedustajaksi, joten kantahenkilökunta ja varusmiehet tunsivat hänet entuudestaan.⁵³⁸ Tästä oli myös sosiaalitoimikunnan edustajien valinnassa pitkälti kysymys. Käyttäessään valtaansa valinta-asiassa komentaja itse asiassa pystyi valitsemaan sellaisen edustajan, joka häntä miellytti. Sosiaalitoimikunnat olivat kuitenkin ensimmäi-

533. Pääkirjoitus Ruotuväki 18 1969.

534. Sotilasläänien varuskuntien sosiaalitoimikunnat nimetty. Uutinen Savon Sanomat 11.1.1968; Varusmiehet ja aktiivit saman pöydän ympärille. Sosiaalitoimikunnat aloittivat. Uutinen US 10.1.1968; Varuskunnissa nyt sosiaalitoimikunnat. STT:n uutinen Kansan Tahto 6.1.1968.

535. Sosiaalitoimikuntia varusmiehen turvaksi. STT:n uutinen ESS 6.1.1968.

536. Sosiaalitoimikunta aloitti reippaasti Porkkalassa. Uutinen HS 10.1.1968.

537. Ensimmäinen purnaus sosiaalitoimikunnasta: Varusmiesten saatava itse valita omat edustajansa. Uutinen IS 9.1.1968.

538. Sosiaalitoimikunnat päässeet työvauhtiin varuskunnissa. Uutinen HS 3.2.1968.

nen askel siihen, että varusmiehille annettiin mahdollisuus osallistua omien sosiaalisten asioidensa kehittämiseen virallisena organisaation osana.

Toiminta käynnistyi, mutta pian huomattiin, ettei varusmiehillä juurikaan ollut mahdollisuutta vaikuttaa omiin asioihinsa. Kajaanin sosiaalitoimikunnan puheenjohtaja majuri Vilho Pihlman totesi vuoden toiminnan aloittamisesta, että varusmiesten asioita toimikunnassa ei ollut juurikaan käsitelty: ”on yritetty pitää poikia ajan tasalla sotilasavustuslain asetusmuutoksesta”. Toisaalla haastattelussa majuri Pihlman toi esille sen keskeisimmän toimintaa hidastaneen asian mainitessaan, että ”on huomattava, että varusmiehet ovat vain hetken puolustuslaitoksen palveluksessa ja näin ollen heidän pohdittavakseen tulevat pulmat tai ongelmat ovat lyhytaikaisia, hetkellisiä”.⁵³⁹ Varusmiesten aseman kehittämällä tai paremminkin kehittämättömyydellä oli pitkät perinteet. Kehityksen hitaus oli silmiinpistävää niin lainsäädännöllisesti kuin rakenteellisesti. Kenraali Keinonen oli tosin aikaansaanut muutamia nopeita uudistuksia, joita edellisessä luvussa käsiteltiin.

Vuoden 1969 alussa aloitettiin kokeilu, joka julkisuudessa yhdistettiin sananmukaisesti sosiaalitoimikuntiin. Jälleen otsikoitiin, että armeijassa kokeillaan sosiaalitoimikuntia, vaikka kysymyksessä oli Uudenmaan varuskunnissa suoritettava kuuden kuukauden varusmiestoimikuntakokeilu⁵⁴⁰. Oleellista tässä kokeilussa oli se, että nyt varusmiehet saattoivat pohtia pulmiaan ilman esimiestä. Kantahenkilökuntaan kuuluvalla ohjaajalla ei ollut äänioikeutta kokouksessa. Toimikunta saattoi tehdä esityksiä joko varuskunnan päällikölle tai sosiaalitoimikunnalle. Pääesikunnan mukaan päätösvaltaa toimikunnille ei kokeiluvaiheessa voinut antaa, koska ne eivät voimassaolevien säädösten mukaan voineet niitä laittaa toimenkaan.⁵⁴¹

Huolimatta epäileväisistä kommenteista kokeilu nähtiin hyvänä, koska syksyllä 1969 päätettiin puolustusvoimiin perustaa varusmiestoimikunnat varuskuntiin. Puolustusvoimat oli lähtenyt samalle tielle, johon loputkin vanhoilliset autoritääriset instituutiot menivät viimeistään 1970-luvun alkupuolella. Harva olisi uskonut, että puolustusvoimat omaehtoisesti olisi lähtenyt rakentamaan organisaatioon demokraat-

539. Varuskuntien sosiaalitoimikunnat toimineet runsaan vuoden – omaa varusmiestoimikuntaa kokeillaan. Uutinen Kainuun Sanomat 26.1.1969.

540. Sosiaalitoimikuntia kokeillaan armeijassa. STT:n uutinen Karjalan Maa 23.1.1969; Sosiaalitoimikuntia Uudenmaan varuskunnissa. Uutinen Länsi-Uusimaa 28.1.1969. Kts myös Pääkirjoitus 1.10.1969. Ruotuväki 18 1969: ”Varusmiesten panos sosiaalitoiminnassa on kuitenkin toistaiseksi ollut osittain heistä itsestään riippumattomista syistä vähäistä. Etelä-Suomen sotilaslänän alueella on kokeiltu erityisiä joukko-osastokohtaisia varusmiestoimikuntia, joiden toiminnasta on saatu myönteisiä tuloksia. Tämä toimikuntajärjestelmä, varuskunnalliseen sosiaalitoimintajärjestelmään liitettynä tullaan ulottamaan koko puolustuslaitokseen. Vaikka koko sosiaalitoimintajärjestelmä on luonteeltaan ”neuvoa-antava”, ovat toimintamenetelmät sotilasyhteisön johtajavaltaisen luonteen huomioon ottaen varsin kansanvaltaisia. Esimerkiksi kukin yhteisö valitsee itse edustajansa toimikuntiin. Toimikuntien merkitys varuskunnassa vallitsevien erilaisten näkemysten säätelijänä sekä alhaalta ylöspäin suuntautuvana sekä päinvastaisen informaation tehokkaana väylänä riippuvat suurelta osin siitä kuinka ennakkoluulottomasti ja innostuneesti organisaatiossa mukana olevat henkilöt toimivat”.

541. Varusmiehet voivat pohtia pulmiaan ilman esimiestä. Uutinen Savo 24.1.1969; Varuskuntien sosiaalitoimikunnat toimineet runsaan vuoden – omaa varusmiestoimikuntaa kokeillaan. Uutinen Kainuun Sanomat 26.1.1969; Varusmiestoimikuntia kokeilumielessä. Uutinen Kansan Uutiset 20.4.1969.

tisuutta kuvastavaa osaa. Pääesikunta ei syksyllä 1969 osannut arvioida saavutettavia tuloksia, koska toiminnan todettiin olevan aivan uutta. Uutinen levisi kuitenkin ku-
lovalkean tavoin ympäri Suomen.⁵⁴²

Varusmiestoimikunnan jäsenet käskettiin valittavaksi siten, että jokaisessa perus-
yksikössä varusmiehet valitsivat keskuudestaan kolme ehdokasta, joista yksikön pääl-
likkö määräsi yhden jäseneksi toimikuntaan. Vastaavasti varusmiestoimikunta valitsi
keskuudestaan kolme ehdokasta, joista joukko-osaston komentaja määräsi yhden toi-
mikunnan puheenjohtajaksi. Lisäksi joukko-osaston komentaja määräsi valitsemansa
henkilön ohjaamaan toimikunnan työskentelyä. Ohjaajalla ei siis ollut äänioikeutta,
ja hänen suunniteltiin osallistuvan kokouksiin vain tarvittaessa. Näillä järjestelyillä
yhdenmukaistettiin varusmiesedustajien valinta kattamaan koko puolustusvoimat,
mutta tosiasiallisesti merkittävä päätäntävalta edustajista säilytettiin edelleen päälli-
köillä ja komentajilla. Näin pyrittiin hallitsemaan muutosta kasarmien muurien si-
säpuolella. Merkittävää oli kuitenkin se, että toimikunnan kokouksessa pidetyn pöy-
täkirjan esittelyoikeus tuli puheenjohtajalle, joka esitteli sen suoraan joukko-osaston
komentajalle. Hän toki päätti tarkemmin esille otettavista asioista, mutta tämän jär-
jestelyn myötä asevelvolliselle, varusmiehelle tuli suora yhteys komentajaan ilman or-
ganisaatioon normaalisti kuuluvaa virkatietä.⁵⁴³ Tällä toimintamuodolla on keskeinen
vaikutus vielä nykyäänkin.

Uudesta toimintamuodosta keskusteltiin myös julkisuudessa. Sosialidemokraatti-
sen Hämeen Kansan pääkirjoituksessa korostettiin, että tarkoituksena oli nimenomai-
sesti varusmiesten vapaa-ajanvieton ja harrastustoiminnan kehittäminen, viihtyvyy-
den lisääminen ja varusmiesten keskenään tunteman toveruuden lujittaminen. Lisäksi
korostettiin, että oli vältettävä puhumasta ”tämän elimenkään” yhteydessä armeijan
demokratisoitumisesta. Silti toimikunnilla näytti olevan puolustusvoimien toiminta-
kulttuurikuvaa demokratisoiva vaikutus erityisesti siksi, että varusmiehillä oli näkyvä
edustus sekä sosiaali- että luonnollisesti varusmiestoimikunnissa. Näiden toimikun-
tien työtä katseltiinkin tyydytyksellä, koska niiden toiminnasta tuli automaattisesti
kuvaan jotakin demokraattista – kuten todettiin, ”mikä sotaväen kaltaisessa insti-
tuutiossa ei yleensä ole ollut erityinen tavoittelun kohde”. Pääkirjoituksessa esitettiin
kuitenkin lopuksi huomautus siitä, että uudistukset eivät saisi jäädä kesken ja ”jon-
kinlaisen näennäisdemokratian tasolle”.⁵⁴⁴ Keskustan lehdissä, muun muassa Ilkan
ja Liiton uutisissa, uudistukset nähtiin vähemmän demokraattiseen päätöksentekoon

542. Varusmiestoimikuntien perustaminen käynnissä. Uutinen Hämeen Sanomat 20.9.1969; Varusmiestoimikuntien työsken-
tely käynnistyi. Uutinen Liitto 7.10.1969; Varusmiestoimikunta aloittanut VaaRPstossa. Uutinen Ilkka 18.11.1969; Varusmie-
stoimikunta perustettu PohmltPsto:on. Uutinen Keskipohjanmaa 9.11.1969; Uusia muotoja varuskuntien toiminnassa. Uutinen
Hämeen Kansa 3.10.1969.

543. Sosiaalitoimikuntien toimintaohje vahvistettu. Tiedote Pääesikunnan tiedotusosasto 30.9.1969; Varusmiestoimikunnasta
keskusteltiin prikaatilla. Uutinen Kainuun Sanomat 11.2.1970.

544. Uusia muotoja varuskuntien toiminnassa. Pääkirjoitus Hämeen Kansa 3.10.1969.

yhdistettynä. Niissä keskityttiin pelkästään varusmiesten palvelusolojen ja vapaa-ajan kehittämisen mahdollisuuksiin ja toimikuntien työn aloittamiseen.⁵⁴⁵

Pääesikunta vuoden 1969 syksyllä totesi, että toiminnan tuloksia on vaikea arvioida. Nopeasti kuitenkin havaittiin, että toimikuntia koskeva ohjeistus ei ollut riittävällä tasolla. Toimikunnat nimittäin aloittivat varusmiehiä koskevan toiminnan kehittämisen koko laajuudessaan. Julkisuudessa uutisoitiin paljon, miten varusmiesten vapaa-aikaa tehtiin hyödyllisen hauskaksi tai miten varusmiestoimikunta oli varaventiili niin sotilastermein kutsutun masin kuin alokkaankin huolille. Pohjan prikaatista tiedotettiin varusmiestoimikunnan toiminnan seurauksena hankitun niin liikuntavälineitä kuin vapaa-ajan viettoon soveltuvia pelejä. Jopa varusmiestanssiaiset oli määrä pitää. Tällaiset asiat olivat jopa alkuperäisen tarkoituksensa mukaisesti yhteishengen uusi perusta.⁵⁴⁶ Tämä oli juuri sellaista julkisuutta ja mielikuvan luomista, johon toimikuntien perustamisella pyrittiin.

Puolustusvoimien näkökulmasta negatiiviseksi toimikuntien toiminnan teki se, että ne ryhtyivät laajentamaan toimintakenttäänsä niille kuulumattomiksi tarkoitetuilla asioilla. Puuttuminen koulutusolosuhteisiin, järjestetyn koulutuksen kritisointi ja palvelukseen liittyvien etuisuuksien ajaminen ei kuulunut toimikunnille tarkoitettuun tehtäväkuvaan. Ensimmäisenä näytti ainakin julkisuuteen ehtivän Pohjanmaan Ilmatorjuntapatteriston varusmiestoimikunta, joka käsitteli kokouksessaan Harrinniemen lenkkien vähentämistä, sunnuntairuokailupakon poistamista ja tupakoinnin sallimista tuvissa. Viimeistä ei tosin yksimielisen päätöksen mukaisesti viety esiteltäväksi komentajalle.⁵⁴⁷ Koulutusjärjestelyihin liittyen tuotiin esille sellainenkin uudistus, että varusmiehille myönnettäisiin asioimisloma arkipäiväksi viimeisten kuukausien kuluessa kotiutumisjärjestelyjen tekemiseksi⁵⁴⁸. Näiden yhä sisällöiltään laajentuvien asialistojen ja tavallaan vaatimusten esittäminen koettiin oudoiksi joukko-osastoissa. Niillä ymmärrettiin olevan vaikutusta myös päivittäisen palveluksen toteuttamiseen, ja ennen kaikkea ne herättivät kummastusta siksi, että johtajavaltainen organisaatio ei ollut tottunut asioiden kulkusuuntaan alhaalta ylöspäin.

Vielä enemmän mielenkiintoa aiheuttivat varusmiestoimikuntien myötä tulleet demokraattiset toimintatavat, kyselytunnit. Niiden toteuttamistavat noudattivat muun yhteiskunnan käytäntöä. Esimerkiksi turvallisuuspoliittisen keskustelun myötä käytännöksi tulivat paneelikeskustelut, joihin oli hankittu vastakkaisen näkökulman edustajia kärkevänkin keskustelun aikaansaamiseksi. Kasarmeilla nämä kyselytunnit

545. Ks. esim. Varusmiestoimikuntien työskentely käynnistyi. Uutinen Liitto 7.10.1969; Varusmiestoimikunta aloittanut VaaRPstossa. Uutinen Ilkka 18.11.1969.

546. Varusmiestoimikunnan tavoitteena vapaa-aika hyödyllisesti hauskaksi. Uutinen Liitto 5.3.1970; Varusmiestoimikunta kuuntelee, käsittelee ja tekee esityksiä. ESS 16.8.1970; Varusmiestoimikunta – varaventiili niin ”masin” kuin alokkaankin huolille. Satakunnan Kansan 12.11.1970; Varusmiesten vapaa-aika hyödyllisesti hauskaksi. Oulu 8.3.1970.

547. Varusmiestoimikunta esitti Harrinniemen lenkkien vähentämistä. Uutinen Keskipohjanmaa 11.11.1969.

548. Varusmiehille asioimislomaa? Uutinen PE:n tiedotusosasto. Savo 24.11.1970; Kyselytunti HämRjP:ssä, lomat ja demokratia kiinnostivat varusmiehiä. Uutinen ESS 5.12.1970.

ja paneelit tarkoittivat sitä, että varusmiehet kyselivät ja kouluttajat sekä komentajat vastailivat. Tilaisuuksissa kyseltiin koulutusohjelmista, lomista ja muistakin jokapäiväisistä asioista. Molemmat osapuolet tiesivät, että käyttöön otettu tapa herätti mielipiteitä puolesta ja vastaan. Muun muassa lenkkeilyn vähentämistä vaaditussa Pohjanmaan Ilmatorjuntapatteristossa maaliskuun 1970 kyselytunnilla komentajalta tiedusteltiin: ”mitä mieltä olette kyselytunneista? Pidättekö näitä jonkinlaisena uuden ajan kapinana vai rakentavana uudistuksena?” Everstiluutnantti Arnold Airakorpi kertoi tilaisuuden olleen varsin lattea ja selvinneensä siitä yllättävän helpolla.⁵⁴⁹ Siis tiivistetysti komentava upseeri selvisi kapinasta, mutta kuin varmuudeksi puheenjohtaja lupasi kyselytunnista tulevan perinteen sillä lisävaatimuksella, että niitä tulee järjestää seuraavalla kurssilla useampia.

Nopeasti käytäntö levisi, ja toimintaan tulivat jopa sotilaskotisisaret puuhamiehiksi vaatimusten koventuessa. ”Onko oikein, että alokkaalle rähjätään kädet taskussa kulkemisesta, kun päällystö samanaikaisesti käyttäytyy samoin? Miksi marssit ovat lauantaisin, jolloin joutuu lähtemään lomille hikisenä? Eikö lomajärjestelyjä voida tehdä siten, että pitkältä lomalta tultaisiin vasta aamulla? Iltahartaudet ovat pikemminkin Jumalan pilkkaa, eikö niistä voisi tehdä vapaaehtoisia?”. Näkökulmien esittämisen yhteydessä tuotiin esille myös lisääntyneet vaatimukset demokraattisen vaikuttamisen mahdollisuuksista. Niitä olisi pitänyt lisätä, eikä paneeleissa olisi saanut olla sotilaallista järjestystä tai vastauksissa saanut vedota esimerkiksi määrärahojen vähyyteen.⁵⁵⁰

Niinpä varusmiestoimikuntateemassa oli tultu pisteeseen, jossa mielipiteet kohdistuivat jopa uutta toimintaa uhkaavaksi. Varusmiehet olivat luonnollisesti pettynyttä, kun varusmiestoimikunnat eivät demokratisoineetkaan armeijaa. ”Täällä määrää se, jolla on eniten natsoja, ei mikään toimikunta” – kommentti lehdessä kuvasi hyvin syntynyttä tilannetta. Toimikunnalla ei ollutkaan mahdollisuutta toimia painostusjärjestönä, kuten osa vääristyneesti kuvitteli. ”En kuitenkaan katso, että toimikunta voisi puuttua henkilö- ja nimityskysymyksiin. Mielipiteen asiasta voi tietenkin aina lausua, mutta vaatimusten esittäminen ei kuulu toimikunnalle”, kommentoi sotilaskasvatus-toimiston päällikkö majuri Toivo Lehmusvirta artikkelissa Helsingin Sanomissa.⁵⁵¹

Suhtautuminen uuteen asiaan oli vaikeaa myös muurien sisäpuolella jakaen upseeristonkin mielipiteitä. Syntynyttä tilannetta demokratisoitumisen osalta verrattiin armeijan tehtävään, jolloin niissä oli helposti nähtävissä ristiriitaa. Everstiluutnantti Heikki Sarparanta kommentoi STT:lle, ettei varuskuntien sisäisten parlamenttien perustamiseen puolustusvoimissa ollut mahdollisuuksia. Perusteluna olivat palvelusajan lyhyt kestoaika ja varusmiehistä aktiivisimman ja toimintakykyisimmän osan palvelupaikkojen muutokset. Ilmeisemmin hän tarkoitti Haminaan reservinupseerikou-

549. Kouluttajat ensi kerran oppilaskunnan tentissä. Uutinen Keskipohjanmaa 26.3.1970.

550. Paneelissa rusikoitiin kokemusperäisiä epäilyjä. Pääkirjoitus Hämeen Kansa 28.11.1970; Ks. myös Kyselytunti HämRjP:ssä, lomat ja demokratia kiinnostivat varusmiehiä. Uutinen ESS 5.12.1970.

551. Brunila, Mikael: Varusmiestoimikunta ei demokratisoi armeijaa. Artikkelit HS 19.4.1970.

lutukseen meneviä. Sarparanta siis vetosi samaan näkökulmaan, joka myös Kajaanin suunnalta asian tiimoilta tuli. ”Ei kannata, kun ei kuitenkaan ehdi” ja ”asioiden korjaaminen vie niin kauan aikaa” kommentit kuvaavat hyvin organisaation jäykkyyttä muuttaa asioita sekä ottaa vastaan uusia ajatuksia. Haastatteluun liittyen Sarparanta kuvasi myös kokemuksia epämyönteisistä varusmiestoimikunnista. Tällaisissa tapauksissa ideat oli pitänyt tarjota ulkopuolelta, ja varusmiehiä oli pitänyt suorastaan yllyttää, että he yrittäisivät kehittää niitä asioita, jotka koituisivat heidän parhaakseen.⁵⁵² Sen sijaan ihan eri linjoilla oli uusi jalkaväen tarkastaja, kenraalimajuri Erkki Setälä Kansan Tahto -lehdessä, missä hän vakuutti armeijassa tapahtuvan jatkuvaa demokratisoitumista. Tähän olivat vaikuttaneet hänen mukaansa juuri sosiaali- ja varusmiestoimikunnat. Setälä käytti haastattelussa toimikunnasta nimitystä varusmiesneuvosto, joka vaikuttaisi otetun kouluneuvostoja koskevasta keskustelusta. Vahinko tai ei, hän näki, että kyseisillä neuvostoilla oli ollut hyödyllinen merkitys. Niistä tulleilla pienillä ja yksinkertaisilla aloitteilla oli monia asioita saatu kehitettyä.⁵⁵³

Organisaation oli pakko reagoida syntyneeseen tilanteeseen. Huhut eri toimintatavoista velloivat vahvoina. Milloin edustajia oli valittu ilman vaaleja, kokouksia pidetty komentajan virkahuoneessa tai ohjaaja kieltänyt puhumasta tehdyistä päätöksistä tai ulkopoliitikasta. Niinpä varusmiestoimikunnista annettiin tarkennetut ohjeet huhtikuussa 1971. Puolustusministeriön sotilasasiainosaston jakamassa asiakirjassa oli itse asiassa toimintaohjeet varuskunnan sosiaalitoimikunnille ja määräykset puolustuslaitoksen varusmiestoimikunnista. Mitään mullistavaa asiakirjassa ei ollut, mutta nyt ensimmäistä kertaa määritettiin selkeästi varusmiestoimikunnan toimialaan kuuluvat asiat. Tämä seitsenkohtainen lista sisälsi niitä asioita, joita alkuperäisen ajatuksen mukaan piti toimikuntien käsitellä. Lisäksi asiakirjassa ohjeistettiin ohjaajan tehtävät ja velvollisuudet sekä päällikölle käskettiin velvoitteena asiaan liittyvien oppituntien ja edustajien valinta.⁵⁵⁴

Ohjeet otettiin vastaan tyynesti, koska niiden ei odotettukaan sisältävän mitään uutta ja mullistavaa. Ohjeen tarkoitus olikin saattaa toimikuntien työ samalle tasolle kaikkialla puolustusvoimissa. Näin ohjeisti pääesikunta myös lehtien palstoilla todetessa, että ohjeisiin voitiin vedota siellä missä vielä esiintyi ymmärtämättömyyttä. Edelleen haluttiin korostaa, että kannatti lukea, tutustua, paneutua ja todeta, että kysymys ei ollut mistään merkityksettömästä tavasta, vaan vakavasta pyrkimyksestä parantaa laitoksen sisäisiä oloja.⁵⁵⁵ Ohjeen jälkeen pääosa julkisesta keskustelusta

552. Asiantuntemattomat vaativat armeijan demokratisoitumista. STT:n uutinen Hämeen Sanomat 6.3.1970; Ks. Myös Varusmiesten aktivoiminen oli vielä vuosia myöhemminkin ongelma. Alikersantti Aslak Keva: Varusmiestoimikunnan työskentely vaikeaa. Liitto 29.3.1972.

553. Armeija demokratisoituu – on osa yhteiskunnasta. Erkki Setälän haastattelu Kansan Tahto 16.4.1970.

554. Varuskuntien sosiaalitoimikuntien toimintaohje sekä määräykset puolustuslaitoksen varusmiestoimikunnista. Puolustusministeriö KD n:o 1099/49/Sot/71 19.4.1971.

555. Varusmiestoimikunnat ovat totta. Uutinen Karjalainen 16.5.1971.

kääntyi käsittelemään toimikunnan asioita varusmiesten olojen kehittämisen osalta, eikä enää ollut tarpeen painottaa demokratisoitumiskehitystä.⁵⁵⁶ Vielä muutamissa kirjoituksissa armeijaan vaadittiin kansanvaltaa ja varusmiestoimikuntien tehtävien laajentamista. Muun muassa Suomen Sosialidemokraatissa huhtikuussa otettiin kantaa perustettuun Varusmiesliittoon todeten samalla, että varusmiestoimikunnat ovat merkinneet ”tiettyä edistystä”, mutta heikkoutena niissä on laitoksen edun meneminen varusmiesten tarpeiden edelle. Kysymys oli etuoikeuksiin ja lomiin liittyvien esityksien epäämisestä.⁵⁵⁷ Heinäkuussa 1971 Hämeen Yhteistyössä julkaistuun kirjoitukseen oli haastateltu keväällä kotiutunutta Jarmo Hietarantaa, joka oli toiminut yksikkönsä varusmiestoimikunnan puheenjohtajana. Hänen mukaansa toimikunnilla ei ollut minkäänlaista käytännön merkitystä.⁵⁵⁸ Samaan aikaan oli Kalevassa uutinen Oulun varuskunnan toimikuntien toivomuksesta vaikuttaa myös viikoittaisen koulutusohjelman laatimiseen. Uutisessa tosin todettiin, että Ouluun eivät uudet ohjeet toimikuntien toiminnasta olleet vielä saapuneet.⁵⁵⁹

Varusmiestoimikuntien toiminnan alkutaipaleella vaikeutena oli se, että niiden piti omien aloitteiden myötä osata vaikuttaa paikallisiin olosuhteisiin. Tähän tuli merkittävä korjaus, kun varusmiestoimikuntien yhteistyötä laajennettiin kattamaan koko puolustusvoimat. Tällöin toimikuntien edustaja tapasivat asian tiimoilta, ja kehittämisasiat levisivät huomattavasti nopeammin ympäri Suomen. Myös varusmiestoimikuntien puheenjohtajat saivat yhteiset neuvottelupäivänsä vuoden 1971 marraskuussa, jotka puolustusministeri Arvo Pentti avasi sanoillaan: ”Oikein ymmärrettynä tämä toiminta on katsottava demokratian laajentumiseksi, joka on nähtävä puolustuslaitoksenkin edun mukaisena. Täten komentaja on saanut joukko-osastoon elimen, jonka tavoitteet eivät ole ristiriidassa puolustuslaitoksen tavoitteiden kanssa”⁵⁶⁰. Tämä ajattelutapa levisi toimintaan varsin yleisesti. Savon Sanomissa kommentoitiin työskentelyä maaliskuussa 1972 siten, että toimikuntien työ on näkynyt lähinnä vapaa-ajan toiminnoissa – ”eihän toki demokratia voi armeijassa palveluksen puolella pelatakaan”. Pääkirjoituksessa todettiin edelleen, että tapahtunut muutos ei välttämättä vanhempien herrasmiesten mielestä ollut miellyttävä. Enää asiat eivät olleet kuin ”vanhoina hyvinä aikoina”. Mutta elämä kehittyvässä yhteiskunnassa edellytti

556. Ks. esim. Varusmiestoimikunnan työ kiikastaa rahasta. Uutinen Al 11.5.1970; Varusmiestoimikunnan työ tulokset Säkylässä. Uutinen Lalli 5.5.1970; Kolme kuukautta uusin ohjein – Varusmiestoimikunta toiminut aktiivisesti. Uutinen Kainuun Sanomat 23.10.1971; Kajava, Eino: Varusmiesten vapaa-aika. Riittääkö että sitä on? Artikkelit Vaasa 13.11.1971; Varusmiestoimikunnat. Pääkirjoitus Savo 16.3.1972; Varusmiestoimikuntien esityksistä 70% läpi. Uutinen Hämeen Sanomat 29.3.1972; Tillilihakin poistui. KSSL:n varusmiestoimikunnilta 273 aloitetta. Uutinen Etelä-Saimaa 29.3.1972; Kuopiossa todettiin: Kokeemukset varusmiestoimikunnista ovat olleet yksinomaan myönteisiä. Uutinen Savo 15.4.1972; Varusmiestoimikuntien neuvottelut Rankissa. Uutinen Eteenpäin 23.7.1972.

557. Varusmiesliitto. Pääkirjoitus Ssd 24.4.1970.

558. Armeijaan tarvitaan kansanvaltaa. Hämeen Yhteistyö 12.6.1971.

559. ”Varusmiestoimikuntien tehtävä liian suppea”. Uutinen Kaleva 10.7.1971.

560. <http://www.mil.fi/varusmies/vmtk>. Viitattu 6.3.2010.

tämän kaltaista muutosta, joten näiden toimikuntien työ ”on kaikin puolin arvokasta ja paikallaan”.⁵⁶¹

Varusmiestoimikuntia koskeva joukkotiedotuksen välittämä kuva oli vuosina 1972–1975 erittäin positiivinen. Vaikka rahat olivat vähissä ja isot muutokset hitaita, toimikunnat esittivät useita varusmiehille kohdistettuja uudistuksia vapaa-ajanviettomahdollisuuksien lisäksi myös palveluksen jälkeiseen elämään. Tällaista koulutusta olivat muun muassa työllisyyskoulutus, ja jopa aiemmin mainittua avioliittokoulutusta pyrittiin järjestämään. Lehtikeskustelussa ei ollut havaittavissa poliittisia painotuksia, joten varusmiestoimikunnat olivat tehneet idean mukaisen tehtävänsä mielikuvan luomisessa. Toisaalta varusmiesten aseman ajamisen otti johtaakseen Varusmiesliitto, jonka yhteydessä poliittisuus oli merkittävästi esillä.

4.3 Kyllä tekevä keinon keksii – Varusmiesliitto

Tutkimusaineistosta ei käy yksityiskohtaisesti selville, mitkä olivat todelliset syyt Suomen Varusmiesliiton perustamiselle. Varusmiesliiton historiaa kuvaavassa teoksessa *Vasen Oikea Vasen Oikea – varusmiesten poliittista puolustamista 35 vuotta* lainataan Matti Wuorta, joka totesi vuonna 1969 aiheuttaneensa armeijassa pienen konfliktin ja sen johtaneen siihen, että keväällä 1970 perustettiin Suomen Varusmiesliitto. Kyseessä oli nimenomaisesti pyrkimys varusmiesten olojen kehittämiseen, mihin kuitenkin liittyi oleellisesti puolustuslaitokselle vieras poliittisuus. Tämä näkyi alusta alkaen, kun esimerkiksi Varusmiesliiton ensimmäisessä liittokokouksessa oppositiossa olleet oikeistolaiset jäsenet vastustivat kansanrintamajohtoa.⁵⁶² Vastaavasti kenraali Lauri Sutelan elämäkerrassa kerrotaan, että Varusmiesliiton ”perustajina oli joukko nuoria vasemmistoväritteisiä puuhamiehiä, jotka katsoivat, että maahan tarvitaan järjestö, joka yhdistäisi asevelvollisuuttaan suorittavat, ja ajaisi heidän etujaan ja oikeuksiaan”. Monelle Varusmiesliiton alkuaan aktiiville liitto oli väylä päästä julkisuuteen ja puoluepolitiikkaan. Sutelan elämänkerrassa todetaan myös, että edellä käsitelty varusmiestoimikuntajärjestelmä oli tarkoitettu tekemään ulkoapäin ohjatun Varusmiesliiton perustaminen tarpeettomaksi.⁵⁶³ Erittäin merkittävässä roolissa organisaation oma varusmiestoimikunta oli siinä vaiheessa, kun Varusmiesliitto haastoi puolustusvoimia.

Myöskään Ruotsissa ei vielä ollut toiminnassa varsinaista varusmiesten ammattiliittoa, vaan siellä oli edustajapäivät. Joukko-osastojen nimeämät varusmiehet muodostivat varusmiesparlamentin, joka päätti vasta vuonna 1971 perustaa varsinaisen ammattiliiton.⁵⁶⁴ Suomessa oltiin perinteistä poiketen yli vuoden edellä läntistä naa-

561. Varusmiestoimikunnat. Pääkirjoitus Savon Sanomat 16.3.1972.

562. Vasen oikea vasen oikea. Varusmiesten poliittista puolustamista 35 vuotta. Varusmiesliitto 2006.

563. Lukkari, Matti: Lauri Sutela, puolustusvoimain komentaja. Otava, Helsinki 2003, 163–169.

564. Ruotsin varusmiehille oma ammattiyhdistys. Uutinen ESS 8.5.1971; Puolustusministeri Andersson: Ruotsin varusmiesten demokratia onnistunut. Uutinen HS 8.5.1971.

puria. Tosin olihan Suomessa muitakin esimerkiksi kelpaavia yhden asian liikkeitä. Näihin 12.4.1970 perustettu Varusmiesliitto mielellään itseään vertasikin. Kuten se itse totesi, liitto siis muistutti luonteelta Suomen Teiniliittoa tai eräitä muita järjestöjä kuten Marraskuun liikettä, Krimiä tai Mustalaisyhdistystä⁵⁶⁵. Perustamisensa yhteydessä liitto vaati varusmiesten oikeusturvan, poliittisen ja muun julkisen toiminnan sallimista ja julkisuusperiaatteen laajentamista. Ainakaan aluksi liitto ei aikonut ottaa kantaa turvallisuuspoliittisiin kysymyksiin, mutta sotilashenkilöille oli taattava vapaus poliittiseen ja muuhun yhteiskunnalliseen toimintaan palveluksen ulkopuolella.⁵⁶⁶

Varusmiesliiton sääntöjen mukaan siihen saivat kuulua varsinaisiksi jäseniksi asevelvollisuuttaan suorittavat ja lisäksi myös kaikki nostoväkeen tai reserviin kuuluvat 17–30-vuotiaat miehet. Uusi järjestö joutui hakemaan toimintaedellytyksiä, mutta toisaalta heti perustamisensa jälkeen se otti kantaa erittäin kuumaan kysymykseen⁵⁶⁷. Tutkimusaineiston perusteella en pysty sanomaan, oliko perustamisen ajankohta sattumaa tämän aseistakieltäytymiseenkin liittyvän asian kanssa. Asia koski kolmen kansanedustajaksi valitun ja kyseisellä kaudella asepalvelukseen määrättävien oikeudesta edustajapaikkaansa. Tällä asialla oli pidempi tausta, johon liittyivät jo tutuksi tulleet Ilkka Taipale ja Kimmo Kevätsalo, jotka olivat saaneet vuoden 1970 alussa luvan Helsingin vaalipiiriin keskuslautakunnalta luvan asettua ehdolle kevään eduskuntavaaleissa. Siviilipalvelukseen määrätyltä se onnistui, mutta vakinaisessa väessä palvelevilta ehdokkaaksi asettuminen oli kiellettyä. Kokoomuslaisen Aamulehden mukaan se ei missään nimessä ollut demokratian ja tasa-arvoisuuden hengen mukaista.⁵⁶⁸

Niinhan siinä kävi, että Taipale tuli valituksi. Mutta niin tulivat valituiksi myös Olavi Tupamäki (smp.), Terho Pursiainen (skdl.) ja Ulf Sundqvist (sd.). Kahdelle ensimmäiselle oli lähetetty palveluksenastumismääräys ja jälkimmäisellä lykkäys loppui vuoden lopussa. Heidän kansanedustajapaikkansa menisi varamiehille voimassa olevan lain mukaisesti. Laissa ei edustajapaikkaa menettänyt asepalveluksen ajaksi, vaan kokonaan pääsemättä jatkamaan sitä palveluksen jälkeen. Sadankomiteaan kuulunut Sundqvist oli jo harkitsemassa aseistakieltäytymistä poliittisin perustein, mutta eduskunnassa ryhdyttiin kaavailemaan erityislakia avuksi.⁵⁶⁹

Aamulehden uutisen mukaan eduskunnan oikeusasiamies oli kannanotossaan sitä mieltä, että edustuspaikka menisi asepalvelukseen astumisen myötä⁵⁷⁰. Lopputuloksena kuitenkin jo kesäkuussa eduskunta päätti, että sekä aseellisesta että aseettomasta

565. Varusmies nro 1. 1971. Suomen Varusmiesliiton julkaisu.

566. Oma liitto ajamaan varusmiesten asemaa. STT:n uutinen ESS 13.4.1970.

567. Asepalveluskysymyksestä. Varusmiesliiton nimissä kannanotto. SSd 20.4.1970; Armeija ei saa evätä kansalta saatua valtuutusta. Pääkirjoitus Kansan Uutiset 20.4.1970.

568. Uusi luokka Suomeenkin. Uutinen Al 29.1.1970; Puolustusnihilistit nyt muita parempaan asemaan. Uutinen Al 30.1.1970.

569. Asepuku odottaa kahta edustajaa. Uutinen HS 12.4.1970; Eduskuntatyö vai varusmiespalvelu? Erityislaki ehkä avuksi. Uutinen US 18.4.1970; Kansanedustajat ja asepalvelus. Pääkirjoitus Etelä-Suomi 21.4.1970.

570. Oikeusasiamies: Paikka menee. Uutinen Al 6.5.1970.

palveluksesta on mahdollista palata hoitamaan edustajantointaan. Lisäksi eduskunnassa hyväksyttiin toivomus, jonka mukaisesti myös varusmiehenä palveleva asevelvollinen voitaisiin valita kansanedustajaksi.⁵⁷¹

Sinällään merkittävään asevelvollisuuteen liittyvään kysymykseen Varusmiesliitto otti heti alkutaipaleellaan kantaa, ja kanta oli positiivinen. Näin ristiriita asevelvollisuusdiskurssiinkin liittyen kääntyi aseellista palvelusta suorittavan lisäoikeudeksi eikä epätasa-arvoa enää siviilipalvelusmieheen verrattuna ollut. Jostain syystä kuitenkin Varusmiesliitto ei herättänyt positiivista kaikua kantahenkilökunnan keskuudessa kasarmeilla, ehkä johtuen kärkevästä ja hyökkäävästä tavasta esittää asioita. Toiseksi taustahenkilöstössä oli Sadankomiteasta ja yllytysoikeudenkäynneistä esille tulleita henkilöitä, jotka kuten asevelvollisuusdiskurssin käsittelyn yhteydessä luokiteltiin, varsin jyrkästi puolesta ja vastaan periaatteella. Varapuheenjohtajaksi valittu Matti Wuori toimi tuolloin yllyttäjien puolustusasianajajana. Kolmanneksi etujärjestöajattelu oli käynnissä koko yhteiskunnassa, ja siinä oli vahvasti poliittista sävyä. Tuo poliittisuus oli myös vaikea asia kantahenkilökunnan ja erityisesti upseeriston keskuudessa, joten siinä ehkä syy nihkeään suhtautumiseen.

Hetki vedettiin henkeä ja oli hiljaista, mutta lokakuussa 1970 päästiin tällä saralla jälleen liikkeelle. Kun Yhdistysrekisteri oli hyväksynyt elokuussa 1970 Varusmiesliiton säännöt, alkoivat uudet neuvottelut liiton toimintaedellytyksistä sotilasalueilla. Julkisuudessa hiljaisena vaikuttaneen hetken aikana Varusmiesliiton ja puolustusvoimien edustajien välillä käytiin neuvotteluja liiton asemasta, jotka Sutelan mukaan olivat pelkkää tervanjuontia. Sutelan mukaan liitto pyrki saamaan samantasoisia oikeuksia kuin puolustusvoimain henkilökuntajärjestöillä.⁵⁷² Neuvottelujen tuloksena puolustusvoimain komentaja kenraali Leinonen lähetti kirjelmän joukko-osastoille otsakkeella ”Asia Varusmiesliitto”.⁵⁷³ Tuota kirjelmää Suomen Sosialidemokratissa pidettiin Varusmiesliiton tunnustamisena puolustusvoimien taholta, ja näin jäsenien hankkiminen tuli mahdolliseksi kaikissa yksiköissä.⁵⁷⁴ Julkisuuteen välittyi kuva, että puolustusvoimain johto oli ottanut liittoon ennakkoluulottoman kannan. Sitä pidettiin mielenkiintoisena ja positiivisena asiana.⁵⁷⁵ Puolustusvoimain johto määräsi, että suhtautuminen liittoon tulisi olla myönteinen edellyttäen, että sen toiminta olisi lakien mukaista ja ennen kaikkea sen toiminta olisi sopusoinnussa puolustusvoimien lakisääteisten tehtävien kanssa. Tämä lienee toiminut kyseisen kirjelmän kaatopykälänä, koska kuten monissa muissakin keskusteluteemoissa tällä lakisääteisten tehtävien lausumalla pystyttiin kiistämään niin määrärahakysymyksiin kuin uudistuksiin liittyvät muutokset.

571. Asevelvollisella mahdollisuus tulla kansanedustajaksi. Uutinen HS 24.6.1970.

572. Lukkari, 163–169.

573. Asia Varusmiesliitto. N:o 1669/Ttus-os/6d6. Pääesikunta 12.10.1970.

574. Varusmiesliitto tunnustettiin. Uutinen SSd 17.10.1970.

575. Varusmiehilläkin liittonsa. Pääkirjoitus Salon Seudun Sanomat 14.10.1970.

Varusmiesliitolle annettiin kuitenkin mahdollisuus tiedottaa toiminnastaan Ruotuvään sivuilla ja oikeus järjestää tilaisuuksia puolustuslaitoksen hallinnassa olevilla alueilla, esimerkiksi sotilaskodeissa. Rajoituksia tilaisuuksien järjestämiseen toivat siviilien osallistumiskielto ja varusmiesten osallistuminen vain vapaa-ajallaan sekä se, että osallistumisoikeus oli komentajan määrittämällä kantahenkilökuntaan kuuluvilla. Osallistumisen Varusmiesliiton toimintaan tuli olla vapaaehtoista ja lomajärjestelyihin toiminnan ei tullut vaikuttaa pois lukien liiton hallituksen jäsenien tarvittava lomaoikeus hallituksen kokouksiin. Korostettiin kuitenkin, että ”toisaalta ei liioin tule keinotekoisin toimenpitein vaikeuttaa tätä osallistumista”.⁵⁷⁶

Varusmiesliitto oli aktiivinen keskustelija lehtien sivuilla, ja sen johtohenkilöstö osasi jälleen käyttää uutta valtaeliittiä hyödykseen. Liitto näytti valitsevan taktiikkaan monella tapaa radikaalin ja hyökkääväksi koetun tavan toimia. Tällöin se tuli haluamattaan epäileväisten piirissä leimatuksi niihin järjestöihin, joita se itsekin totesi muistuttavansa. Sillä tavoin se joutui väistämättä vastakkain asevelvollisuusdiskurssista tuttujen maanpuolustajien kanssa. Liiton perustamista ja toimintaa epäiltiin Uuden Suomen ja Ilta-Sanomien sivuilla. Uusi Suomi kritisoi pääkirjoituksessaan joulukuussa 1970 sitä, että Varusmiesliiton pyrkimykset eivät näyttäneet vilpittömiltä. Varapuheenjohtaja Matti Wuori oli kertonut muutamaa päivää aikaisemmin liiton valmistelevan varusmiehelle käsikirjaa, jolla oli tarkoitus jakaa tietoa mitä armeija jätti kertomatta. Erityisesti Uutta Suomea häiritsivät liiton sisarjärjestöt, aikaisemmin mainitut Marraskuun liike ja Sadankomitea.⁵⁷⁷ Päivän Sanomien pääkirjoituksessa syytettiin vastaavasti Uutta Suomea Varusmiesliiton vastustamisesta ja siten asevelvollisten oikeussuojan heikentämisestä. Edes Varusmiesliiton puheenjohtajien korjaava kirjoitus ei tilannetta muuttanut mihinkään, Uusi Suomi ei näyttänyt hyväksyvän minkäänlaista varusmiesten etujärjestöä.⁵⁷⁸

Ilta-Sanomissa Sotamies evp. kirjoitti mielipidepalstalla, miten Varusmiesliitto näytti naamiointien raaputtamisen jälkeen ruusunpunaiselta poliittiselta taistelujärjestöltä. Kirjoittaja tarttui oivallisesti ja ajalle kuuluvasti ”edistykselliseen” sanaan, joka hänen mielestään tarkoitti kommunisteja ja heidän tukijoitaan.⁵⁷⁹ Tässä yhteydessä tuli esille myös maanpuolustusmyönteisten ryhmien hyökkäys radikaaliryhmiä kohtaan. Eri järjestöjen nimien ohella kirosanana alkoi olla edistyksellisyys, jonka nimissä kaikkea vanhaa pyrittiin murtamaan ja siten uudistamaan.

Varusmiesliitto oli päättänyt perustamisensa yhteydessä, että se ei ainakaan aluksi ota kantaa turvallisuuspolitiikkaan. Kesti puoli vuotta ja ensimmäiset kannanotot tähän suuntaa tulivat. Vastineessaan Sotamies evp:lle liiton puheenjohtajat ottivat esille

576. Asia Varusmiesliitto. N:o 1669/Ttus-os/6d6. Pääesikunta 12.10.1970.

577. Varusmiesliitto vaatii toista oikeusasiamiestä. Uutinen HS 30.11.1970; Eräs liitto asialla. Pääkirjoitus US 3.12.1970.

578. Varusmiesten oikeudet. Pääkirjoitus Päivän Sanomat 3.12.1970; Uuden Suomen toimitukselle: ”Eräs liitto asialla”. Vastine US 8.12.1970.

579. Varusmiesliitto. Mielipidekirjoitus Sotamies evp. Ilta-Sanomien 9.12.1970.

juuri ulkopolitiikan. He totesivat, että liitto ei luennoi eikä ole luennoinut ulkopoli-
tiikkaa, mutta ”olemme vain toivoneet, että asevelvollisuusajana annettavasta ulko-
politiikan opetuksesta huolehtisivat asiantuntijat ja että se olisi objektiivista”⁵⁸⁰. Kun
yhdessä tällaisten osaamista ja puolueettomuutta arvostelevien kannanottojen kanssa
esitettiin yhdysmiesverkoston rakentamista kaikkialle Suomeen ja paikallisosastojen
perustamista jokaiseen varuskuntaan, epäileväisyys puolustuslaitoksessa alkoi enti-
sestään lisääntyä⁵⁸¹. Varapuheenjohtaja Vuoren lausunto Varusmiesliiton todellisista
tavoitteista kruunasi kaiken. Hänen mukaansa arkisia tavoitteita olivat asevelvollisten
koulutuksen ajanmukaistaminen, seksuaalivalistuksen lisääminen ja psykiatrien lisää-
minen sotilaspappien kustannuksella. Pää tavoitteena arkisten tavoitteiden yläpuolella
oli kansanvaltaisempi armeija ja uudistaa sotilaspoliittista päätöksentekoa.⁵⁸² Viimeis-
tään tässä vaiheessa armeijan juoksuhaudoissa oltiin valmiina vastaanottamaan vastus-
tajan hyökkäykset.

Karjalaisessa 27.4.1971. Copyright Ville Keskitalon perikunta.

Vuosi 1971 näyttikin tässä suhteessa toimeliaalta, kun Varusmiesliitto vyörytti uu-
distusideoita ja armeija pani vastaan. Aikaisempien kannanottojen rinnalle tulivat

580. Kirjeitä pääkirjoitussivulle: Varusmiesliitto vastaa. Vastine Ilta-Sanomien 16.12.1970.

581. Uusi liitto muiden joukkoon. Pääkirjoitus Kaleva 1.3.1971. Lehden mukaan kysymyksiä oli herännyt myös puolustuslai-
toksen kantahenkilökunnan piirissä. Lähimmässä työympäristössä oli syntynyt yhdistys, jonka jäseniksi kelpasivat kaikki muut,
mutta eivät puolustuslaitoksen kantahenkilökuntaan kuuluvat. He olivat ”diskriminoitu”.

582. Varusmiesliitto vaatii toista oikeusasiamiestä. Uutinen HS 30.11.1970.

ajankuvaan hyvin sopivat vaatimukset oikeusturvan lisäämisestä sotilasviranomaisen toimien lainmukaisuuden tarkastamisesta ja valvomisesta. Sotilasorganisaatiossa käytettävään valtaan otettiin kantaa yhtenäispäällystouudistuksen ajamisena, jossa oli kysymys upseeriston ja aliupseeriston tasa-arvosta. Tähän teemaan palataan vielä tarkemmin myöhemmin tässä luvussa. Varusmiesliiton kanta oli kuitenkin yhteneväinen aliupseeriliiton tekemän esityksen kanssa, jolla pyrittiin poistamaan sotilashenkilöstön jakaminen päällystöön ja alipäällystöön. Lisäksi päätettiin pyrkiä myös aseistakieltäytyjien aseman oikeudenmukaisen ratkaisun nopeuttamiseen siten, että aiottiin esittää kysymys eduskunnan oikeusasiamiehelle puolustuslaitoksessa tapahtuvasta poliittisesta syrjinnästä.⁵⁸³

Puolustusvoimien edustajat tulivat 1970-luvun alussa huomattavasti rohkeammiksi ottaessaan kantaa puolustuslaitokseen liittyviin asioihin. Tähän oli osuutta erityisesti komentajan kehotuksella keskustella julkisuudessa asioista, jottei lehdistössä käytettäisi vain puolustusvoimien vastaisia argumentteja. Everstiluutnantti Jukka Suviniemi, joka toimi Reserviupseerikoulun apulaisjohtajana, totesi Varusmiesliiton olevan yhdenmukainen niiden keskieurooppalaisten liikkeiden kanssa, joiden taustavoimat olivat pasifistijärjestöt. Liiton puheenjohtaja Jouko Skinnari oli samassa tilaisuudessa mukana todeten, että liitto ei ollut pasifistinen eikä myöskään maanpuolustusjärjestö⁵⁸⁴. Tilaisuuden uutisoinnista huolimatta Suviniemi kirjoitti Skinnarille julkisen kirjeen, jossa hän muun muassa kysyi: ”onko tämä liitto nyt se Ilkka Taipaleen vuonna 1968 ennustama uuden toimintakentän avaus, kun hän ilmoitti, että ensi vuonna on vuorossa armeija”. Suviniemi toi hyvin kirjoituksessaan esille, että huolestuttavalta vaikuttanutta kehitystä seurattiin, ja näkökulmat olivat aikalaisen silmissä vaikeasti erotettavissa tai siihen ei ollut maanpuolustaja–radikaali-jaottelun pohjalta tarvettakaan. Luonnollisesti Skinnari kirjoitti vastineen lehtiin. Tämä julkinen vastakomentointi olikin tyypillistä liiton ensi vaiheen vaikuttamista. Samalla Varusmiesliitto pyrki kaikin keinoin pitämään yllä kuvaa siitä, että yhteistoiminta puolustuslaitoksen kanssa sujuu erittäin hyvin.⁵⁸⁵

Toiminnallisesti avuksi otettiin käyttöön oma lehti. Varusmies-lehden ensimmäinen numero julkaistiin jo vuoden alussa ja sen aktiivisen toimittamisen mahdollisti myöhemmin keväällä saatu 35 000 markan tuki opetusministeriöltä. Lehden ilmestymistä uutisoitiin mainiosti mielikuvaa tekijästä luoden siten, että ”varusmiehet ovat perustaneet Suomen armeijan virallisen äänitorven rinnalle oman äänenkannattajansa”⁵⁸⁶.

583. Varusmiesliitto kaipaa todellisia tarkastuksia. Uutinen TS 9.1.1971; Varusmiesliitto haluaa yhtenäispäällystää. Uutinen Pohjolan Sanomat 27.4.1970; Hankalat esimiehet ”mustalle listalle”. Uutinen HS 26.4.1970.

584. Ks. esim. Varusmiesliitto – etujärjestö. Uutinen SSd 24.4.1971. Suviniemen väite liitosta pasifistijärjestönä ei ollut lainkaan ainut laatuun. Yhtäläisyydet niin omasta toimesta kuin ajankuvaan saivat ”ääriaineiset arvostelemaan liittoa”.

585. Varusmiesliitto on pasifistijärjestö. Uutinen US 7.2.1971; Suviniemi, Jukka: Kenen lauluja laulat, Varusmiesliitto? Kenen asialla olet, Skinnari? Artikkelit Kymen Sanomat 7.2.1971; Skinnari, Jouko: Suomen Varusmiesliiton puheenjohtajan vastine everstiluutnantti Suviniemelle. Etelä-Suomi 17.2.1971.

586. Oma lehti varusmiehille. Uutinen Kansan Uutiset 30.1.1971.

Painos lehdellä oli alkuvaiheessa 4 000 kappaletta. Ensimmäisessä numerossa tehtiin eroa sotakoulujen oppilaskuntiin, varusmies- ja sosiaalitoimikuntiin korostamalla järjestön riippumattomuutta. Se ei ollut ”puolustusvoimain käskyvallan alainen, vaan vapaa kansalaisjärjestö, jonka toiminnasta päättävät vain sen jäsenet”.⁵⁸⁷ Lehden merkitys järjestön tiedottamisen kannalta oli erittäin tärkeä, koska paikallisosastot ja asiamiehet eivät vielä toimineet varuskunta-alueilla. Jäseniä pyrittiin hankkimaan aseman ja toiminnan vahvistamiseksi. Tässä suhteessa myös lehdistössä oltiin aktiivisia.⁵⁸⁸

Korostaakseen asemaansa ja toisaalta myös ottaakseen yhteyteensä sopivia käsitteitä puolustuslaitosta koskevasta diskurssista, Varusmiesliitto päätti lähteä ”mustien listojen” tielle. Nyt päätettiin listata kaikki sellaiset kantahenkilökuntaan kuuluvat, jotka toimivat kenraali Leinosen lokakuussa 1970 julkaisemia ohjeita vastaan. Listalle pääsivät ne, jotka ”painostamalla, uhkailemalla tai muulla tavoin vaikeuttaa varusmiesten osallistumista oman liittonsa toimintaan tai jos vaikeuttaa varusmiesten mahdollisuutta perustaa liittonsa paikallisosastoja”⁵⁸⁹. Tämä oli julkisuutta hyödyntäen esitetty vastatoimi niille, jotka edustivat liiton vastaista henkeä varuskunnissa. Tuo henki oli tullut yhä yleisemmäksi näiden kahden osapuolen välillä. Taistelu siis kiihtyi. Jopa niin, että Varusmiesliitto antoi samassa yhteydessä huomautuksen puolustusvoimain komentajalle valvontavastuun laiminlyönnistä. Uutinen oli vielä otsikoitu siten, että huomautuksen antoivat varusmiehet, ei liitto.⁵⁹⁰ Tällä tavalla annettu huomautus oli kuin lyönti kasvoille.

Mustat listat olivat julkisuustappio puolustusvoimille ja sellaiseksi mustilla listoilla uhkaaminen muodostui myös Varusmiesliitolle. Mustat listat oli kaksiteräinen miekka, joka sai toiminnan kuulostamaan vähintään arveluttavalta – osittain myös laittomalta. Suomen Sosialidemokratissa ja Hämeen Kansan pääkirjoituksessa uhkaus ymmärrettiin nuorekkaaksi ja lennokkaaksi, toisin sanoen edistykseksi, mutta tuomittiin samalla lapselliseksi toimintatavaksi.⁵⁹¹ Perinteisesti Varusmiesliitto kommentoi julkisuudessa esitettyä vastakommenteilla, mutta niistä ei tainnut enää olla hyötyä. Kortistoinnin, ”mustat listat”, liitto kielsi toimintatapanaan, mutta aikoi kyllä lähettää nimet pääesikuntaan.⁵⁹² Huolimatta siitä, että julkisuutta oli jälleen saatu ja taistelu näytti voitetulta, liitto taisi kuitenkin hävitä sodan. Ainakin tilapäisesti.

587. Varusmies n:o 1 1971.

588. Varusmiesliitto. Tiedote liittymismahdollisuuksista. Kainuun Sanomat 21.1.1971; Varusmiesliitto esittäytyi Vekaranjärvelä. Uutinen Kymen Sanomat 17.4.1971.

589. Hankalat esimiehet ”mustalle listalle”. Uutinen HS 26.4.1971.

590. Leinonen sai huomautuksen varusmiehiltä. Uutinen HS 26.4.1971.

591. Varusmiesliittoa lapsettaa. Pääkirjoitus Hämeen Kansa 27.4.1971; Varusmiesliittoa. Uutinen SSd 28.4.1971.

592. Varusmiesliiton ”mustat listat”. Suomen Varusmiesliiton vastine Sm 13.5.1971; Varusmiesliitto julkistaa syrjiä. Uutinen Kouvolan Sanomat 10.5.1971; Varusmiehet ja salainen kortisto. Pääkirjoitus Länsi-Savo 11.5.1971; Varusmiesliitto tähdensi, että nimien julkaiseminen tapahtuu lopullisesti joukkotiedotuksen avustuksella oikeudenhoidon periaatteen mukaan sitten, kun syyllisyyskysymys on kokonaan selvitetty.

Komentajan julkinen arvostelu, uhkaus mustista listoista ja lisääntyvä epäily kahdenkilökunnan keskuudessa näytti ohjaavan myös vallan käyttäjien suhtautumista liittoon negatiivisemmaksi. Ilta-Sanomissa uutisoitiin, miten Varusmiesliiton puhe-
miesten mukaan toimintaa vaikeutettiin tarkoituksellisesti yksittäisissä varuskunnissa, vaikka pääesikunta oli asian toisin ohjeistanut⁵⁹³. Eräänlaiseksi ennakkotapaukseksi tuli Lappeenrantaan sijoitetun Karjalan Tykistörykmentin Reservinaliupseerikoulu (RAUK), joka oppilaskunnan yleiskokouksessa hyväksyi liittymisen Varusmiesliiton kannatusjäseneksi äänin 66–7. Koulun johtaja ei kuitenkaan hyväksynyt tehtyä päätöstä, eikä siten myöskään kiellon jälkeen oppilaskunnan hallitus sitä hyväksynyt. Kesälomakaudella heinäkuussa tällainen periaatekysymys sai varsin paljon palstatilaa. Koulun johtajaa, majuri Pentti Korhosta syytettiin Varusmiesliiton taholta puolustusvoimain komentajan antaman ohjeen noudattamatta jättämisestä. Majuri Korhonen perusteli päätöstään sillä, että Varusmiesliitto oli toiminut muun muassa lehtikirjoituksissaan hyvien tapojen vastaisesti, ja siten liittyminen oli oppilaskunnan johtosäännön vastaista. Tämähän oli yksi niistä ohjeen kaatopykälästä, jolloin suhtautuminen liiton toimintaan ei tarvinnut olla positiivista. Hän ei tosin eritellyt niitä syitä, jotka olivat hyvien tapojen vastaisia.⁵⁹⁴

Varusmiesliiton edustajien mukaan syitä tälle ensimmäiselle avoimelle konfliktille liiton ja joukko-osaston välille oli useita. Ensinnäkin merkit komentajan ohjeen noudattamatta jättämisestä olivat olleet ilmassa jo pitkään, ja ilmeisesti komentajan valvontavastuun esille ottaminen oli osasyynä tässä tapauksessa. Ainakin liiton puheenjohtajisto oli edellä esitettyä mieltä, ja he jättivät asiasta kirjelmän komentajalle. Siinä kehoitettiin pääesikuntaa perumaan Lappeenrannassa tehty päätös ja lisäksi puolustusvoimia ryhtymään sellaisiin toimiin, että varusmiestoimikunnille ja oppilaskunnille annettaisiin puolustusvoimista riippumaton päätösvalta varusmiehiä itseään koskevista asioista.⁵⁹⁵

Julkisuuteen esitetyssä vastauksessa pääesikunta totesi majuri Korhosen toimineen täysin oikein ja siten pääesikunnan kannan mukaisesti. RAUK:n oppilaskunta kuului koulun sisäiseen organisaatioon, jonka toiminnasta viime kädessä koulun johtaja vastasi. Tuosta syystä se ei voinut kuulua mihinkään puolustuslaitoksen ulkopuoliseen organisaatioon. Toisaalta liittymispäätös oli syntynyt enemmistövoimin osan aliupseerioppilaista vastustaessa liittymistä. Näin syihin vedotessaan pääesikunta luetutti

593. Varusmiesliiton toimintaa vaikeutetaan varuskunnissa. Uutinen Ilta-Sanomats 8.7.1971.

594. Varusmiesliitolla vaikeuksia L:rannassa. Uutinen Etelä-Saimaa 21.7.1971; Omavaltaista painostusta L:rannassa, Varusmiehillä ei olekaan oikeutta järjestäytymiseen. Uutinen Kansan Uutiset 22.7.1971.

595. Varusmiesliitto on ihmeissään. Uutinen Kainuun Sanomat 22.7.1971; Varusmiesliitto odottaa peruutusta pääesikunnalta. Uutinen Kansan Uutiset 22.7.1971; Onko tämä vain ymmärtämättömyyttä. Varusmies 8–9 1972. Sotamies Kaarela oli jakanut vapaa-aikanaan varusmiesliiton esitteitä sekä jäseneksi liittymiskaavakkeita kompaniansa tupiin. Seurauksena lehtijutun mukaan oli kompanian päällikön kuulustelu pöytäkirjoineen ja asian jättäminen prikaatin komentajan päätettäväksi. Lisäksi päällikkö puhutteli koko yksikön ja jaettu materiaali kerättiin päällikölle luovutettavaksi. Uutisessa todettiin vielä, että tapahtuneesta toimitetaan yksityiskohtainen kertomus kenraali Leinoselle.

itsensä niiden joukkoon, jotka eivät tykänneet varusmiesliitosta.⁵⁹⁶ Toisaalta tässäkin asiassa mielipidekirjoittelu jakautui puolesta ja vastaan. Päivän Sanomissa uskottiin, että ”murtuu se uppiniskaisen upseerinkin selkäranka joukkojen yksituumaisuuden edessä”⁵⁹⁷. Puolestapuhujien joukossa oli poikkeuksellisesti myös sosialidemokraattinen Kansan Lehti todeten pääkirjoituksessaan, että ”minkään maan armeijassa ei tähän mennessä ollut kyetty noudattamaan mies ja ääni -periaatetta”⁵⁹⁸.

Seuraava konflikti muhi jo pinnan alla, kun Varusmiesliitto laajensi toimintaansa keräten muun muassa varusmiesadressia. Siinä vaadittiin varusmiesten päivärahan ja kotiuttamisrahan korottamista sekä ilmaisia lomakuljetuksia. Jälleen uutisoitiin siitä, miten liiton toteuttama nimienkeräys oli kohdannut eräissä tapauksissa kantahenkilökunnan taholta jyrkkääkin vastustusta⁵⁹⁹. Samanaikaisesti liiton hallitus asetti varusmiespoliittisen työryhmän, jonka tehtäväksi määrättiin puolustuslaitoksen sisäisen kehittämisen ja varusmiesten asemaan liittyvien kysymyksien kartoittaminen. Asian tuntijana työryhmässä toimivat muun muassa kansliapäällikkö Antero Jyränki ja kenraali Keinonen, jonka mukanaoloa liitto muisti julkisuudessa korostaa. Työryhmän asettamisen jatkotavoitteena oli varusmiesseminaarin järjestäminen saman vuoden joulukuussa.⁶⁰⁰

Varusmiesadressi luovutettiin eduskunnan puhemiehelle lokakuun puolessa välissä, ja siinä oli kunnioitettavat 12800 nimeä. Adressin luovutustapahtumaa kuvattiin historialliseksi, koska ”ensimmäistä kertaa puolustuslaitoksemme historiassa ovat varusmiehet suurena joukkona esittämässä vaatimuksiaan työnantajalleen Suomen valtiolle”⁶⁰¹. Liitosta oli puolustusvoimien näkökulmasta tullut merkittävä useassa suhteessa. Ensinnäkin lähes 13 000 nimeä adressissa alkoi olla jo poliittisesti kiinnostavaa. Varusmiesliiton mahdollisuus vaikuttaa lähes 40 000 asevelvolliseen vuodessa, oli myös vallankäytön näkökulmasta merkittävä asia. Varsinkin, kun näytti siltä, että liitto oli hienokseltaan kallellaan vasemmalle.⁶⁰²

Toisekseen liitto haastoi myös organisaation varsinaisen osan, varusmiestoimikunnan paikkaa. Muun muassa puolustusministeri Gestrinin haastattelu Ruotuväessä

596. Ei Varusmiesliittoon... RAUK:n johtaja tyrmäsi hakemuksen. Uutinen Karjalan Maa 22.7.1971; Pääesikunta varusmiesliitosta. Uutinen Pohjanmaan Kansa 23.7.1971; Pääesikunta, Kielto varusmiesliittoon liittymisestä hyväksytään. STT:n uutinen ESS 23.7.1971.

597. Varusmiesliiton jahtaajat. Kommenttikysymys Päivän Sanomat 22.7.1971.

598. Varusmiesliitto ja jäsenyys. Pääkirjoitus Kansan lehti 24.7.1971.

599. Varusmiehet omalla asiallaan. Uutinen Ylä-Vuoksi 2.9.1971.

600. Sama; Varusmiesadressissa yli 9000 nimeä. Uutinen Kansan lehti 2.9.1971.

601. Lapin Kansan kuva luovutustilaisuudesta kuvateksteineen. Uutinen Lapin Kansa 21.10.1971; Ks. Myös Varusmiesadressi eilen e:kunnan puhemiehelle Allekirjoittajia 12800. Uutinen Riihimäen Sanomat 20.10.1971.

602. Varusmiesliitto hienokseltaan vasemmalla. Uutinen AI 25.10.1971. Lehdessä uutisoitiin everstilutnantti Toivo Lehmusvirran kommentteja Lounais-Suomen sotilasläänin sotilaskotisarten sisarpäivällä. Lehmusvirta oli toimistopäällikkö pääesikunnan sotilaskasvatustoimistossa ja oli puhumassa sotilaskotisarille suhtautumisesta muun muassa varusmiesliittoon. Hänen mukaansa toiminnassa tuli olla asiallinen ja tarkkaileva.

osoitti sen, että kilpailuasetelma näiden kahden välillä oli osa tätä diskurssia. Gestrin ohjasi kaikki Varusmiesliittoa koskevat kysymykset käsittelemään varusmiestoimikuntia ja niiden aseman kehittämistä vähätellen liiton merkitystä. ”Jos Varusmiesliitto haluaa tehdä työtä samojen asioiden hyväksi, sillä täytyy olla täysi vapaus siihen”⁶⁰³. Sutelan mukaan toimikunnat ideoitiin juuri varusmiesliiton tekemiseksi tarpeettomaksi. Nyt liitolla alkoi olla paljon paremmat vaikutusmahdollisuudet, kun vielä välillä uutisoitiin toimikuntien toiminnan tehottomuudesta. Ehkä varusmiehet näkivät tehottomuuden vielä selkeämmin.

Puolustusvoimien vastahyökkäys oli tyyli. Varusmiesliiton suunnittelemat varusmiespäivät joulukuun 18. ja 19. päivälle jäivät pitämättä, kun marraskuun 11. päivänä pääesikunta ilmoitti kenraali Leinosen, asessori Olavi Kortteen ja puolustusministeri Pentin poisjäänneistä. Puolustusministerin oli määrä tuoda tilaisuuteen valtionjohdon tervehdys, komentajan puhua puolustuslaitoksen sisäisestä kehittämisestä sotilasjohdon kannalta ja asessorin esitelmöidä aiheesta sotaväen rikoslain vanhentuneisuus pääesikunnan kannalta. Vielä varmuuden vakuudeksi puolustuslaitos ilmoitti, että varusmiestoimikuntien ja oppilaskuntien puheenjohtajia ei komenneta tilaisuuteen, viikonlopun vapaat saa vaihtaa vapaaksi vain, jos joukko-osastolla ei ole mitään sitä vastaan. Lisäksi mahdollisuudet ruokailuun ja majoittumiseen Kaartin Pataljoonassa evättiin. Syyksi ilmoitettiin varusmiestoimikuntien puheenjohtajien kokoontuminen marraskuun lopussa järjestettävään puolustuslaitoksen omaan tilaisuuteen.⁶⁰⁴

STT:n uutisen mukaan pääesikunnan poisjääminen tilaisuudesta ei merkinnyt puolustuslaitoksen ja Varusmiesliiton välisten suhteiden rikkoutumista, mutta Skinarin mukaan kysymys oli juuri sotilasjohdon haluttomuudesta keskustella ja tarkoituksenmukaisesta toiminnan vaikeuttamisesta⁶⁰⁵. Varusmiesliitto haukkui järjestetyt varusmiestoimikuntien puheenjohtajien päivät propagandapäiviksi, jotka osoittivat toimikuntien paikan. Liiton mukaan puolustuslaitoksessa toimikunnat ”nähdään suurena kädenojennuksena varusmiehille puolustuslaitoksen johdon taholta, mutta ei puhuttakaan, että se nähtäisiin osana demokratisoitumisvaatimusprosessia”⁶⁰⁶.

Vuoden lopussa liitto esitteli vielä niin sanottua SVL-ohjelmaa pääministeri Teuvo Auralle, jossa puututtiin muun muassa puolustusvoimain ylimmän johdon järjestelyyn, puolustusmäärärahoihin sekä palvelusaikakysymyksiin. Ohjelman mukaan puolustusvoimien hallintoon ja asevelvollisuusaikeisiin olisi pitänyt tehdä radikaaleja muutoksia. Parlamentarisoinnissa olisi voitu mennä niin pitkälle, että puolustusvoimien

603. Puolustusministeri Kristian Gestrin: Yhteiskunnassa tapahtunut kehitys nähtävä myös puolustuslaitoksessa. Uutinen Ruotuväki 1971, 6–7.

604. Varusmiespäivät peruuntuivat. Varusmies 3/1971; Varusmiespäivät joudutaan perumaan. Uutinen Kouvolan Sanomat 20.11.1971; Leinonen, Korte ja Pentti jäivät pois... Varusmiesliiton juhla jouduttiin peruuttamaan. STT:n uutinen Etelä-Saimaa 20.11.1971.

605. Leinonen, Korte ja Pentti jäivät pois... Varusmiesliiton juhla jouduttiin peruuttamaan. STT:n uutinen Etelä-Saimaa 20.11.1971.

606. Varusmiestoimikuntien puheenjohtajien propagandapäivät. Varusmies 4/1971.

mien ylipäälliköksi olisi esityksen mukaan pitänyt nimittää tasavallan presidentin sijaan puolustusministeri. Tämän esityksen toteuttaminen olisi tehnyt ylipäällikön tehtävästä entistä poliittisemmän⁶⁰⁷. Lisäksi esityksessä kritisoitiin samana vuonna julkaistua parlamentaarisen puolustuskomitean mietintöä, mutta sen arvostelusta ei liitossakaan oltu yhtä mieltä. Viimeisenä pisarana puututtiin Draken-hävittäjien kalustohankintaan, eli määrärahoja olisi pitänyt kalustohankinnoista siirtää varusmiesten päivärahojen korottamiseen⁶⁰⁸.

Vastauksessaan kenraali Leinonen esitti julkisesti suhtautumisensa Varusmiesliittoon. Hän totesi, että ”varusmiesliitto on unohtanut toimintansa pääkohteen, varusmiehen olot” jatkaen vielä, että ”me emme voi olla tukemassa sellaista toimintaa, jolla asevelvollisten koulutusta ja puolustusvoimain kykyä tehtävien täyttämiseen tietoisesti pyritään heikentämään”⁶⁰⁹. Tässä Leinonen viittasi antamaansa lupaukseen toiminnan tukemisesta, mikäli liiton ja puolustusvoimain päämäärät olisivat samat.⁶¹⁰ Oikeistolaisissa lehdissä ihmeteltiin ja jopa tuomittiin Varusmiesliiton ottama suunta. Puuttuminen turvallisuus- ja puoluepolitiikkaan ei näyttänyt julkisen mielipiteen mukaan kuuluvan liiton toimintakenttään, ”pakkauksen sisältö ei vastannut tavaraselostetta”⁶¹¹. Toisaalta Suomen Sosialidemokraatin pääkirjoituksessa vaadittiin toteutettavaksi yhtä Varusmiesliiton esitystä, asevelvollisuusajan lyhentämistä, viitaten kansanedustaja Ilkka Taipaleen asiasta esittämään toteamukseen.⁶¹²

Varusmiesliiton ryöpytys jatkui vielä tammikuussa 1972 sillä seurauksella, että liiton hallitus kävi kenraali Leinosen luona pullakahveilla. Etenkin Uusi Suomi otti jälleen liiton hampaiiinsa ja kuvasi sitä tyypilliseksi yhden asian järjestöksi, josta oli tullut ainakin omasta mielestään marttyyri. Myös liiton lehden julkaisemisen Uusi Suomi tuomitsi aseistakieltäytyjien teiden tallaamiseksi varsinkin, kun liitto kehotti kaikkia aseistakieltäytyjiä liittymään jäseneksi. Lisäksi lehdessä arvosteltiin sitä, että Varusmiesliiton lehdessä annettiin ”kaikkea maanpuolustushenkeä vastustavan uusvasemmistolaisen parantajan ja lievästi sanottuna yhteiskuntaa puoskaroivan Ilkka Taipaleen tekstin olla näkyvällä paikalla”⁶¹³. Liiton hallituksen ja Leinosen tapaamisesta Helsingin Sanomissa ja Etelä-Suomen Sanomissa uutisoitiin siten, että liiton ympä-

607. Varusmiesliiton vouhotusta. Pääkirjoitus Hämeen Sanomat 17.12.1971.

608. Pullinen, Matti: eriävä mielipide. Mielipidekirjoitus Hämeen Sanomat 18.12.1971. Pullinen halusi olla samaa mieltä keskustapuolueen myönteisen kannanoton kanssa huolimatta siitä, että kuului Varusmiesliiton hallitukseen vuonna 1971.

609. Palvelusajaksi neljä kuukautta. K.O.Leinonen torjuu jyrkästi. Uutinen AI 17.12.1971.

610. Varusmiesliitto esittää radikaaleja muutoksia puolustusvoimien hallintoon ja asevelvollisuusaikeihin. STT:n uutinen War-kauden lehti 17.12.1971; Liitto ei edusta varusmiehiä. Uutinen TS 17.12.1971.

611. Ks. esim. Varusmiesliiton vouhotusta. Pääkirjoitus Hämeen Sanomat 17.12.1971; Ks. myös Varusmiesliitto ja maanpuolustus. Pääkirjoitus Lapin Kansa 18.12.1971; Saarnio, Erkki: Puolustusnihilismiä. Mielipidekirjoitus AI 18.12.1971; Näin meitä viedään. Pääkirjoitus US 28.1.1972.

612. Asevelvollisuusaikeaa lyhennettävä. Pääkirjoitus SSd 17.12.1971.

613. Näin meitä viedään. Pääkirjoitus US 28.1.1972; Ks. myös Nuori politiikka. Pääkirjoitus US 23.1.1972; Palmu, Pentti: Varusmiesliitto ja maanpuolustus. Mielipidekirjoitus Karjalainen 27.1.1972.

rillä käyty asiaton kohu oli syytä rauhoittaa, ja samalla lyötiin sovinnon kättä vuoden lopun pikkuriidoille. Leinonen edellytti uudelta liiton hallitukselta myönteistä toimintaa, ja tiedotteen mukaan tämän toiminnan osalta hän jää odottavalle kannalle⁶¹⁴. Varusmiesliiton johdon mukaan toiminta oli osoitus ”yhteiskunnassamme tapahtuvasta demokratisoitumisprosessista ja sen ulottamisesta myös puolustuslaitokseen”⁶¹⁵.

Huolimatta muodollisesta sovinnosta ei toiminnan tila muuttunut seuraavan kahden vuoden aikana mitenkään. Varusmiesliitto ajoittain ja varsin aktiivisesti esitti kannanottoja vasemmistolehdistissä oikeudellisiin, taloudellisiin ja periaatteissa mihin tahansa asioihin, mikä vain sopi kuvaan. Liitto julkaisi kirjan, jonka teemat liittyivät pääasiassa varusmiesten sosiaalisen aseman parantamiseen. Huomionarvoista on kuitenkin, että Varusmiehen käsikirjassa puututtiin myös valta-asetelmaan, armeijan ideologiaan ja jopa asevelvollisuusdiskurssissa käsiteltyyn ammattiarmeija–siviilivastarinta-kysymykseen. Näin Varusmiesliiton nimissä esitetyt ajatukset linkittyvät vahvasti myös aseistakieltäytymisten yhteydessä esitettyihin kannanottoihin ja kehitykseen.⁶¹⁶

Käytännössä alkoivat myös paikallisosastojen perustamiset eri puolelle Suomea. Useissa lehdissä uutisoitiin toiminnan etenemisestä, joissa ensin uskottiin liiton ja toiminnan alkamiseen,⁶¹⁷ ja sen jälkeen todettiin toiminnan olevan kantahenkilökunnan vastustuksesta johtuen lähes mahdotonta⁶¹⁸. Kenraali Leinosen julkisesti esittämä käsitys Varusmiesliiton toiminnan tavoitteista ja periaatteista oli siten vesittänyt aiemmin annetun käskyn suhtautua positiivisesti liiton toimintaan. Kielteinen suhtautuminen sai siten olla jo julkista⁶¹⁹. Näin Sutelan elämäkerrassa Matti Lukkarin kirjoittama teksti kuvaa hyvin syntyneitä tilannetta:

”Vuoden 1972 lopussa kantahenkilökunnan mitta alkoi olla täysi. Varusmiesliitto ja sen aiheuttama harmi olivat keskeinen puheenaihe puolustus-

614. Varusmiesliitto Leinosen luona pullakahveilla. Uutinen HS 20.1.1972.

615. Varusmiesliitto Leinosen luona. Uutinen ESS 21.1.1972.

616. Ks. esim. Varusmiehet saavat kirjan. Uutinen Sos.dem. 24.2.1972; Tuukko, Usko: Joka varusmiehen käteen. Artikkelit Päivän Uutiset 25.3.1973; Kakkinen, Pentti: Kirja joka miehelle. Artikkelit Karjalan Maa 15.4.1973.

617. Keuruun varusmiesyhdistys perustettu. Varusmiesliiton toiminta etenee. Uutinen Tiedonantaja 31.8.1972; Varusmiesyhdistys myös Tampereelle. Uutinen Hämeen Sanomat; Varusmiesyhdistys kokoontui Haminassa. Uutinen Kymen Sanomat 27.2.1973; Varusmiestoiminta tehostuu Oulussa aivan ratkaisevasti. Uutinen Kansan Tahto 12.4.1973.

618. Oikeusasiamiehen hyväksymää yhdistymisvapautta Kainuun Prikaatissa, äärioikeistolle tuki, Varusmiesliittoa vainotaan. Uutinen Tiedonantaja 28.11.1972; Oikeistoupseeristo kiristää otettaan, Varusmiesliiton toiminta kiellettiin Obbnäsissa. Uutinen Tiedonantaja 10.7.1973; Varusmiesliiton toiminta kieltoon Kuorevedellä! Uutinen Koillis-Häme 30.8.1973.

619. Monet komentajat suhtautuvat synkän kielteisesti Varusmiesliittoon. Uutinen Pohjois-Karjala 23.11.1972; Varusmiesliiton ja puolustuslaitoksen suhteet kehittyneet vähemmän lämpimästi. TST:n uutinen Turun Päivälehti 22.11.1972; Vuorela, Veikko: Suhtautuminen Varusmiesliittoon. Vastine Sotilasaikakauslehti 3 1973. Varusmiesliitosta käytävään keskusteluun viitaten Vuorela toteaa Upseerit evp ry:n puheenjohtajana yhdistyksen olevan täysin lojaali puolustusvoimien johtoa kohtaan. ”Näinollen suhtautumisemme Suomen Varusmiesliittoon on täysin kielteinen”; Hallin varuskunnassa informaation puutetta. Uutinen Koillis-Häme 11.9.1973. Lehdessä on varsin yksityiskohtainen kertomus tapahtumasarjasta, jossa perustettu varusmiesyhdistys syytti Ilmavoimien teknillisen koulun johtajaa yhdistyksen toiminnan kieltämisestä. Teksti kuvaa hyvin niitä asioita, jotka ovat vaikeuttaneet yhteistoimintaa.

*voimissa...seurauksena olivat lehtikirjoittelut, kantelut oikeusasiamiehelle ja eduskuntakyselyt, juttu jutun perään. Näytti siltä, että juttu oli luisumassa puolustusvoimien johdon käsistä. Käsky oli annettu, mutta kenttä ei halunnut sitä enää noudattaa”.*⁶²⁰

Osapuolet olivat pattitilanteessa. Varusmiesliiton toimintamahdollisuudet olivat erittäin rajoitetut, joten toiminnan aktiivisuus näytti hiljaiselta⁶²¹. Sen näkökulmasta yhteistyön kehittämisen tarve oli luonnollista⁶²², mutta vielä tärkeämpää se oli puolustusvoimien näkökulmasta. Ainakin Sutela esitti asian muistelmissaan niin, että

*”kun vielä lainsäädäntöneuvos Lars Dufholmin johtama puolustuslaitoskomitea puuttui asiaan ehdottomalla erityisen puolustusvoimain komentajan yläpuolella olevan riidanratkaisuelimen perustamista, katsoin että mitta oli täysi. Oli todella tehtävä jotakin, ennen kuin puolustusvoimain komentajalta viedään toimivalta ikiomassa kurin ja järjestyksen ylläpitämisessä”.*⁶²³

Dufholmin haastattelu Varusmies-lehdessä vuoden 1974 alussa vahvistaa tätä näkemystä, kun hän tuo esille päätöksenteon vaikeuden puolustusvoimain johdossa ja toisaalta ymmärtää sen edessä olleen komentajanvaihdoksen näkökulmasta⁶²⁴. Tässäkin yhteydessä korostettiin sitä periaatteellista valtaan liittyvää eroa, joka toimikuntien ja liiton välillä oli käytännössä. Kantahenkilökunta kun viime kädessä valitsi edustajat ennalta valittujen joukosta. Puolustuslaitoskomitea olikin esittänyt, että Varusmiesliiton olisi tullut saada yhtäläiset toiminta- oikeudet muiden henkilöstön etujärjestöjen kanssa.

Lukkarin mukaan Sutelan ensimmäinen näkyvä toimenpide komentajana oli antaa uusi käsky asiaan liittyen. ”Uusi komentaja – uudet otteet” uutisoitiin Suomen sosialidemokraatissa lukkiutuneen tilanteen ratkaisua. Lehti piti komentajan ehtoja Varusmiesliiton pääsystä kasarmeille tiukkoina.⁶²⁵ Helsingin Sanomat vastaavasti näki Varusmiesliiton aseman virallistuvan käskyn myötä. Yhtä mieltä lehdet olivat siitä, että juuri komentajan vaihdoksen epäiltiin olleen muutoksen takana⁶²⁶. Lukkari on analysoinut myös sitä, miksi käsky ei annettu aikaisemmin, tai kumottu erioikeuksia

620. Lukkari, 163–169.

621. Varusmiesliitto valmis yhteistyön kehittämiseen. SSd 13.1.1974. Uuden sihteerin upseerikokelas Heikki Mäenpään haastattelu.

622. Varusmiesliitto ja puolustusvoimat työryhmään. Uutinen Kansan Uutiset 30.1.1974. Varusmiesliitto ehdotti jälleen työryhmän perustamista, mutta Leinonen toi esille käynnissä olleen uusien toimintaohjeiden laatimisen.

623. Lukkari, 166.

624. Puolustuskomitean puheenjohtaja Varusmiesliiton ja puolustusvoimien suhteista: olisi aika tulla bunkkereista ulos. Varusmies 1/1974.

625. Uusi komentaja – uudet otteet: Sutela päästää Varusmiesliiton kasarmeihin tiukin ehdoin. Pääkirjoitus SSd 27.3.1974.

626. Varusmiesliitolle virallisempi asema. Uutinen HS 27.3.1974.

sisältävää aikaisempaa käskyä. Hänen mukaansa asian hoitaminen ei ollut kuitenkaan yksinkertaista. Puolustusministeri Gestrin ei ollut hyväksynyt ehdotusta, eikä Leinonen ollut halunnut rikkoo välejäan puolustusministeriin. Pääministeri Sorsalle asiaa esitettäessä oli kommenttina vain, että ”näyttää olevan vikaa niin sysissä kuin sepissäkin”, joten ratkaisua ei löytynyt sitäkään kautta⁶²⁷.

Sutelan käskykirje selvensi tilannetta. Sen myötä nähtiin varsinkin paikallistasolla toimintamahdollisuuksien kehittyneen huolimatta siitä, että toimintaa säädeltiin tiukoin ehdoin ja se oli luvanvaraista varuskunta-alueilla. Varusmiesliitto oli periaatteessa tyytyväinen, mutta sotilaskäskyasiana hoidettuna se liiton mukaan ei ollut parlamentaarisen päätöksenteon mukainen. Varsinkin puolustusministeriön merkityksen huomiotta jättäminen oli vaikea asia.⁶²⁸ Julkisuudessa uusi käskykirje otettiin positiivisesti ja osin epäilevästi vastaan. Helsingin Sanomat tulkitsi Varusmiesliiton saaneen nyt virallisemman aseman, kun suhtautuminen puolustusvoimien johdossa oli muuttumassa myönteisemmäksi.⁶²⁹ Sen sijaan Iltaset-lehden mielipidekirjoituksessa Kari Varvikko ihmetteli sitä, että Sutelan antama käsky vaikutti sisällöltään samalta kuin Leinosen kolme vuotta aiemmin antama käsky. Hän toivoi tämänkertaista käskyä myös noudatettavan. Työväen ja Pienviljelijäin Sosiaalidemokraattisen Liiton (TPSL) Päivän Sanomat -lehdessä käskyä pidettiin edistysaskeleena, mutta todettiin myös epäkohtia vielä jääneen.⁶³⁰ Suomen Sosialidemokraatissa epäiltiin myös poliitistien tahojen laittaneen komentajan antamaan kyseisen käskykirjeen⁶³¹. Sutela olisi halunnut moisen vääryyden korjata, mutta Kekkonen opetti uutta komentajaa sanomalla: ”Älä tee sitä! Jos yrität pysytellä jokaisen lehtikirjoituksen perässä, et muuta kerkiäkään tekemään.”⁶³²

Varusmiesliiton osalta puolustusvoimat ei antanut periksi. Uudet säännöt mahdollistivat toiminnan valvomisen ja sellaisinaan palvelivat puolustusvoimien tavoitteita. Porttien ovia hieman raotettiin, mutta käytännössä ne pysyivät visusti kiinni, tarvittaessa. Sille puolustusvoimissa ei kuitenkaan voitu mitään, että Varusmiesliiton kautta asiat saivat varsin nopeasti julkisuutta. Kuten Lukkari totesi, se oli siis eräänlainen kantelujärjestelmä sekä positiivissa että negatiivisessa mielessä. Salassa ei enää varuskunnan porttien sisällä voinut toimia. Tätä arvosti myös presidentti Kekkonen.⁶³³

627. Lukkari, 163–169.

628. Nyt se on tullut. Uutinen Varusmies 3/1974; Varusmiesliitto nurisee ohjeista. Uutinen AI 28.3.1974.

629. Varusmiesliitolle virallisempi asema. Pääkirjoitus HS 27.3.1974.

630. Varvikko, Kari: Sutelan myönteinen käskykirje. Mielipidekirjoitus Iltaset 29.3.1974; Edistysaskel, mutta epäkohtia jäi vielä. Pääkirjoitus Päivän Uutiset 27.3.1974.

631. Ks. esim. Uusi komentaja – uudet otteet: Sutela päästää Varusmiesliiton kasarmeihin tiukin ehdoin. SSd 27.3.1974. ”Uuden asennoitumisen syntymiseen puolustusvoimissa ovat lehtemme saaman tiedon mukaan vaikuttaneet poliittiset tahot. Valinnutta tilannetta ei ole pidetty hyväksyttävänä ja mielekkäänä”.

632. Lukkari, 163–169; Suomi 1998, 424–425.

633. Sama.

4.4 Henkilökunnan etujärjestötoiminta – erityisesti Aliupseeriliitto

Varusmiehiin liittynyt etujärjestötoiminta ei ollut irrallinen kehityskulku, vaan samanaikaisesti kantahenkilökunnan keskuudessa oli esillä samantyyppisiä asioita, kuten aiemmin olen esittänyt. Varusmiesliittohan kannatti yhtenäispäällystään siirtymistä tavoitteenaan murtaa upseeriston poikkeuksellisen vahvaa valta-asemaa. Keväällä 1975 toimiupseeriliiton puheenjohtaja Seppo Siltala totesi Varusmiesliiton lehdessä, että Toimiupseeriliitto ja Varusmiesliitto ovatkin etujärjestöinä ”samassa veneessä”.⁶³⁴

Puolustuslaitoskomitean I osamietinnössä vuonna 1973 todettiin, että puolustuslaitoksen palkatun henkilöstön etujärjestötoiminta kokonaisuudessaan oli sujunut vakiintuneeseen tapaan eikä sen suhteen ollut ilmennyt merkittävimpiä häiriöitä.⁶³⁵ Tällä tarkoitettiin juuri Aliupseeriliiton varsin aktiivista ja ajalle ominaisten toimintatapojen käyttöä. Demokratisoitumisen näkökulmasta juuri aliupseeriston aseman kehityspyrkimyksiin liittyvät teemat muodostuivat tutkimusajanjaksolla keskeisiksi, vaikka Aliupseeriliitto oli vain yksi osa etujärjestökokonaisuutta.

Puolustuslaitoksen henkilökunnan etujärjestöt olivat muodostaneet kattojärjestöksen Puolustuslaitoksen Henkilökunnan Keskusliitto ry:n (PHK).⁶³⁶ Se oli puolustuslaitoksen ja Rajavartiolaitoksen piirissä toimivien ammatillisten henkilökuntajärjestöjen perustama yhteinen keskusliitto. Sen tehtävänä oli valvoa puolustusvoimien henkilökunnan yhteisiä taloudellisia, sosiaalisia ja ammatillisia etuja. Kattojärjestön alla toimi yhteensä 12 erilaista ammatillista yhdistystä, joihin puolustus- ja Rajavartiolaitoksen henkilöstö kuului. Vain kolmella oli suora yhteys neuvotteluoikeuden omaavaan valtakunnalliseen keskusjärjestöön. Juuri tuosta neuvotteluoikeudesta ja eri eduksista johtuen PHK ei varsinaisesti ollut etujärjestö, vaan pikemminkin yhteistoimintajärjestö, eikä sen tarkoituksena ollut myöskään rajoittaa jäsenjärjestöjensä toimintaa valtakunnallisissa keskusjärjestöissä. Toisaalta PHK oli ymmärtänyt myös toimintaympäristönsä asettamat vaatimukset ja pyrki omalta osaltaan vaikuttamaan toimintatapoihin, kuten sen päiväämättömässä esitteessä vuodelta 1971 todettiin: ”PHK ymmärtää, että puolustusvoimien toimintaa säätelevät ensisijaisesti sotilaalliset näkökohdat. Keskusliitto pyrkii omalta osaltaan niitä tukemaan ja ottaa ne toiminnassaan huomioon”.⁶³⁷

634. Rusanen, Jorma: Puheenjohtaja Seppo Siltala: Samassa veneessä ollaan. Artikkelit Varusmies 27.3.1975.

635. Puolustuslaitoskomitean I osamietintö 1973, 38.

636. Myöhemmin nimi muutettiin yleisen käytännön mukaisesti puolustuslaitoksesta puolustusvoimain henkilökunnan keskusliitoksi.

637. PHK. TopK O 259/71. Puheenjohtaja eversti Jaakko Valtasen saatesanat. Tässä tutkimuksessa käsitellin pääasiallisesti Aliupseeriliiton viitekehukseen liittyvää keskustelua. Luonnollisesti myös muut etujärjestöt tiedottivat ja uutisoivat toiminnastaan, mutta ne olivat vain yksittäisiä uutisia tai artikkeleita keskittyen pääasiallisesti omaan ammattilehdistöön esimerkiksi Sotilasaikakauslehteen. Lisäksi uutisoinnille oli luonteenomaista pidättäytyä asiapitoisuudessa ja käsitellä asioita asioina ilman niiden liittämistä muuttuvaan yhteiskuntaan ja siellä vallitseviin valtasuhteisiin; Ks. esim. Värätyt vaativat parempaa palkkaa ja pitempää lomaa. Uutinen HS 16.3.1970. Väräytyjen kokonaismäärä oli vuonna 1970 850 henkilöä, joista naisia 300; Nuorten upseerien

Aliupseeriliitto ry:n ohella 1960-luvulla Upseeriliitto ry muuttui ammatillis-aatteellisesta järjestöstä selvästi työmarkkinajärjestöksi kuuluen Akateemisten Valtuuskunta Akavaan.⁶³⁸ Aliupseeriliitto sen sijaan oli suurin jäsenjärjestö Virkamiesliitossa.⁶³⁹ Yhteiskunnallinen kehitys tulopoliittisine ratkaisuihin ja virkaehtosopimuslainsäädäntöineen toisaalta myös edellytti tätä.⁶⁴⁰ Upseeristolla oli kaksi järjestöä, Upseeriliitto ja Kadettikunta, joiden erillisyyttä ei suuri osa upseeristosta ymmärtänyt enää 1960-luvulla. Jarkko Kempin kirjoittaman Upseeriliiton historiikin mukaan pohdittiin nimenomaisesti myös sitä, mitä siviilit ajattelivat upseeriston järjestelykyvystä kahden päällekkäisjärjestön loukossa. Tässäkin oli nähtävissä vaikutteita sukupolvikysymyksestä, koska vanhempien upseerien koettiin jarruttavan toiminnan muuttamista. Asiasta käytiin laajasti keskustelua ja neuvotteluja. Esitetyt vaatimukset järjestöjen yhdistymisestä kuitenkin tyrmättiin täysin.⁶⁴¹

Upseerien yhdistysten merkitys jäsenistön näkökulmasta oli erilainen kuin etujärjestöjen yleensä. Esimerkiksi vuonna 1969 Upseeriliiton puheenjohtajana toiminut Sutela pahoitteli vuosikokouksessa yhdistymistavoitteiden kariutumista erityisesti yhtenäisyyden näkökulmasta. Hänen mukaansa olisi ollut erittäin tärkeää kyetä vastaamaan yhtenäisyydellä maanpuolustusta vastaan esitettyyn kritiikkiin. Vasta maaliskuussa 1972 jo 20 vuotta käydyt neuvottelut tuottivat yhteisymmärryksen toimintojen kohdistamisesta ja rajaamisesta. Allekirjoitetun sopimuksen mukaisesti Upseeriliitto keskittyi pääasiallisesti ammattiyhdistys- ja etujärjestötoimintaan, jolloin Kadettikunta otti toimintansa päämääräksi aatteellisen maanpuolustustyön ja perinnetoiminnan edistämisen. Tehty ratkaisu selkeytti tilannetta myös joukkotiedotuksen kannalta, koska kannanottojen luonteet erosivat toisistaan ja selkeytti myös suhtautumista upseerijärjestöjen rooleihin. Samalla upseeristo osoitti myös etujärjestötoiminnan kautta ymmärtäneensä yhteiskunnallisen ammattiyhdistystoiminnan kehityksen.⁶⁴²

Upseeriliitto ei lähtenyt ajamaan puolustuslaitoksen demokratisoitumista tai muuttamaan toimintaympäristössä vaikuttavaa valtakäsitystä. Aliupseeriliitto sen si-

asemaan huomiota liiton kokouksessa. Uutinen US 22.3.1970. Uutinen koski upseeriliiton vuosikokousta, jonka pääpuhujana toimi liiton puheenjohtaja kenraalimajuri Otto Ylirisku. Huolenaiheina olivat upseerien virkakieron hidastuminen suurista kadettikurseista johtuen, työaikalain säätäminen puolustushallinnon alalle ja mikä tärkeintä korostettiin, että upseerin ammatti on edelleen kutsumusammatti. Uutisessa todettiin, että ”mutta toisaalta ei nyky-yhteiskunnassa saa korkeatasoista työvoimaa alipalkatuin viroin”. Diskurssi edusti edelleen vahvasti perinteistä ja myötäilevää asennoitumista poiketen merkittävästi muun muassa Aliupseeriliiton tavasta esittää asioita.

638. Kemppi, Jarkko: Upseeriliitto 90 vuotta upseerien asialla. Upseeriliitto r.y. 2008, 111–120.

639. Paananen, Marja-Terttu: Palvelussuhteen ehdot. Teoksessa Sama kaiku on askelten. Ali-, toimi- ja opistoupseerien historia. Toim. Keijo Koivisto. Päälystölaitto r.y. 2004, 284.

640. Puolustuslaitoskomitean I osamietintö 1973, 37–38.

641. Kemppi, 96–99.

642. Sama, 102–103. Ks. myös Upseeriliiton muistio vuodelta 1967. Oy Länsi-Savon Kirjapaino, Mikkeli 1967. Siinä Upseeriliiton tarkoituksiksi määriteltiin jäsenien yhdistäminen yhtenäiseksi isänmaallisten ajatusten aatteiden elähdyttämäksi, lujaksi kansalliseksi upseerikunnaksi ja toimia upseeriston kehityksen edistämiseksi, taloudellisen ja yhteiskunnallisen aseman kohottamiseksi sekä jäseniensä ja heidän omaistensa henkiseksi ja aineelliseksi tukemiseksi. Liitto määritteli itsensä aatteelliseksi maanpuolustusyhdistykseksi, mutta myös upseerien taloudellisia etuja ajavaksi ammattiliitoksi.

jaan oli puolustushallinnon alalla varsin merkittävä etujärjestö ja omaksuttuaan toimintatapansa sai aikaan muutamia julkisuudessa vahvasti esillä olleita keskustelujuha. Niihin Upseeriliitto tietysti esitti oman kantansa jäsenistönsä edustajana.

Ensimmäinen tutkittavan aikakauden Aliupseeriliiton etujärjestömaiseen toimintaan liittyvä keskusteluteema muodostui vuodelle 1966, kun liitto vaati aliupseeriston aseman kehittämistä erityisesti koulutuksen lisäämisen keinoin. Liitto järjesti lehdistötilaisuuden, jossa ensimmäistä kertaa laajasti esiteltiin aliupseerien asemaan liittyviä asioita ja niissä olevien epäkohtien pikaista korjaamista. Esitysten ja neuvottelujen sijaan pyrittiin vaikuttamaan suoraan kansalaisten mielipiteisiin.⁶⁴³ Taustalla oli jo vuonna 1963 pääesikunnan asettaman toimikunnan tehtävänä ollut kanta-aliupseerien koulutusjärjestelyjen tutkiminen. Kehittymistarpeita perusteltiin juuri varusmiesten sivistystason jatkuvalla nousulla, asevoimien teknistymisellä ja johtaja- ja kouluttajavastuun lisääntymisellä. Toimikunnan mielestä yleissivistävän koulutuksen lisääminen oli tarpeen.⁶⁴⁴

Sotilasopetuslaitoksista annettu laki ja asetus tulivat voimaan helmikuussa 1966. Kanta-aliupseerikoulutuksen kannalta se oli erittäin merkittävää, koska ensimmäistä kertaa toiminta huomioitiin näin korkealla tasolla. Upseerikoulutuksesta oli määrätty lainsäädännössä jo 1920-luvulla. Lain osalta Hämeen Sanomissa kirjoitettiin, että näin järjestettynä sekä upseerien että aliupseerin koulutus muodosti oman yhtenäisen ja johdonmukaisen kokonaisuuden, vaikka se ammatin vaatimusten vuoksi jakautui eri osiin opintovaatimusten osalta. Koulutuksen merkityksen kannalta oli kuitenkin erittäin tärkeää, että se rinnastui hyvin muilta viran- ja toimenhaltijoilta vaadittavaan koulutukseen.⁶⁴⁵ Edellä esitetyt uudistukset liittyivät myös käynnissä olleeseen koulutusjärjestelmän yleiseen muutokseen Suomessa.

Koulutusvaatimukset hukkuivat osaltaan muiden kiinnostavampien asioiden uutisointiin. Aliupseeriliitto esitti jo heti maaliskuussa, että aliupseerin virkoihin vaadittavia koulutusvaatimuksia tulisi tarkistaa ylöspäin erityisesti siksi, että puolustusvoimain arvoasteikossa oli liiton mukaan jäljellä kastijaon piirteitä. Aliupseeriston asema oli ”jätteitä ajalta, jolloin varsin jyrkkä kastijakoisuus oli vallitsevana myös suomalaisessa yhteiskunnassa”⁶⁴⁶. Samalla esitettiin pitkä lista muistakin uudistuksista aina palkkauksesta ja työajoista oikeudelliseen asemaan sekä kasvatukseen.⁶⁴⁷ Aliupseeriliiton esittämät vaatimukset huomattiin julkisuudessa tuoden esille poik-

643. Paananen 2004, 285; Ks. aikajaottelusta Paananen, Marja-Terttu: Pitkä ja kapea leipä. Neuvottelu- ja sopimusjärjestelmien, kollektiivisen toiminnan ja koulutuksen vaikutukset kanta-aliupseerien palvelussuhteen ehtoihin osana virkamiespalkkohen kehitystä 1917–1973. Historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto 2002.

644. Simola, Keijo: Ali-, toimi- ja opistoupseerikoulutus itsenäisessä Suomessa. Teoksessa Sama kaiku on askelten. Ali-, toimi- ja opistoupseerien historia. Toim. Keijo Koivisto. Päälystöliitto r.y. 2004, 112.

645. Uusi sotilasopetuslaki voimaan 1. helmikuuta. Uutinen Hämeen Sanomat 24.1.1966; Simola, 115.

646. Aliupseeriliitto: Arvo- ja palkkausjärjestelmä tarkistettava ja uudistettava. Uutinen US 4.3.1966.

647. Puolustusvoimain arvoasteikossa on jäljellä kastijaon piirteitä, Aliupseeriliitto esitti mielipiteitään. Uutinen HS 5.3.1966.

keuksellisen toimintatavan armeijan ympäristössä. Helsingin Sanomissa nimimerkki Penninen kirjoittikin oivallisesti, että

*”nykyajan kuvaan kuuluu, että ammattiyhdistystoimintaa tehostetaan sellaisillakin aloilla, jotka tähän saakka ovat toivomuksineen ja vaatimuksineen liikkuneet sukkasillaan... armeija on ollut sellainen instanssi, että sen palveluksessa olevat aliupseerit ja upseerit ovat pidättäytyneet julkisuudessa esittämästä korjauksia työolosuhteisiinsa. Sotilasalan valinneet miehet ovat olleet sitä mieltä, että kruunu kyllä huolehtii pojistaan ilman eri toimenpiteitä”*⁶⁴⁸

Aliupseeriliitto seurasi varsin oivallisesti kenraali Keinosen jälkiä. Kuten Airion väitöskirja on nimetty, oli Keinonen asetettu uudistajaksi, joka varsin toimeliaasti ryhtyi viemään puolustuslaitoksessa monia hyvinkin perinteisiä rajoja rikkovia uudistuksia eteenpäin. Niinpä Aliupseeriliitto oli yhtä mieltä muun muassa herra-sanana käyttöön liittyvistä kehitystarpeista mukaan lukien vapaa-aikaan ja pukeutumiseen liittyvistä uudistuksista. Kuin kiitokseksi tästä kenraali Keinonen kohdensi vuoden 1966 lippujuhlapäivän päiväkäskyä aliupseereille, jossa hän korosti aliupseerien merkitystä vaativassa esimiestyössä varusmiesten lähimpinä esimiehinä ja kouluttajina.⁶⁴⁹ Toisaalta päiväkäsky oli myös osoitus Keinosen kyvystä ymmärtää joukkotiedotuksen nousevan eliitin vaikutusmahdollisuuksia. Tätä kykyään Keinonen käytti varsin merkittäväällä tavalla toimiessaan komentajana sekä positiivisessa että negatiivisessa mielessä. Aliupseerien asiassa Keinonen kuitenkin määräsi aloitettavan uuden kolmijakoisen koulutusjärjestyksen heti syksyllä 1966 yleissivistävän koulutus pohjan kehittämiseksi.⁶⁵⁰

Luokkaerokeskustelu jatkui 1960-luvun lopun ajan saaden yhä enemmän poliittisia piirteitä. Muun muassa SDP:n puoluepoliittisessa ohjelmassa todettiin, että kanta-henkilökunta oli saatava virkamiesten neuvottelu-oikeuslain piiriin ja vapaa järjestäminen oli sallittava kaikille.⁶⁵¹ Aliupseeriliiton vaatimukseen pohjakoulutusvaatimuksen nostamisesta nimittämisperusteena ei tehty muutoksia pääesikunnan ja puolustusministeriön valmisteluista huolimatta.⁶⁵² Taustalla ajateltiin olevan ääriivasemmiston negatiivinen suhtautuminen puolustuslaitoksen henkilökunnan statuksen nostamiselle.⁶⁵³ Tähän pidettiin osasyynä myös vanhoillista upseerikuntaa, joka nyt sai vasem-

648. Aliupseerien toivomuksia. Nimimerkki Penninen HS 6.3.1966.

649. Puolustusvoimain komentaja. Päiväkäsky 1963–1967. Päiväkäsky n:o 6 4.6.1966. Kansallisarkisto (Sörn.); Julkaistu lehdistössä ks. esim. Puolustusvoimain komentajan päiväkäsky N:o 6. Kymen Sanomat 4.6.1966.

650. Aliupseerien koulutusta aiotaan piakkoin uudistaa. LSP:n uutinen Kajaani 14.6.1966; Aliupseerien koulutus uudistuu. Uutinen Itä-Savo 14.6.1966; Koulutus ja kasvatustyö puolustusvoimissa tehostuu. Aliupseerien uusittu peruskurssi päättyy tänään. Uutinen Etelä-Saimaa 21.12.1967.

651. Sosialidemokraattinen ulkopoliitiikka. Erityisohjelma 1969. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=sdpulkopolitiikka1969>; Tarvitseeko armeija koulusivistystä. Mielipidekirjoitus Lapin Kansan 10.2.1970.

652. Aliupseerien pohjakoulutus. Pääkirjoitus Hämeen Sanomat 27.1.1970; Simola, 117; Kanta-aliupseerien peruskoulutus saatava yhdenmukaisemmaksi. Uutinen Karjalan Maa 17.4.1970.

653. Periaatteessa vasemmistossa ajateltiin puolustusvoimista yhtenä vanhoillisuuden ja eriarvoisuuden linnakkeena yhteiskunnassa. Aliupseerit nähtiin instituution alistamana henkilöstöryhmänä. Kemppi, 123.

mistolta yllättävää tukea. Hallituksen iltakoulussa kariutunut esitys koulutusohjelman nostamisesta herätti tunteita, varsinkin kun sanottiin siellä lausutun: ”Tarvitseeko kansanarmeija koulusivistystä?” Lausahdus antoi varsin usealle mielipidekirjoitukselle sopivan otsakkeen.⁶⁵⁴ Myös Suomen Sosialidemokraatissa väitettiin, että puolustuslaitoksen ohjesäännöt demokraattisten oikeuksien osalta suosivat puolueetonta porvaria.⁶⁵⁵

On myös totta, että kehitys ei aliupseerien koulutusohja-asiassa noudattanut muilla yhteiskunnan aloilla toteutettavaa suuntaa. Aiemmin käsitellyllä tavalla opetustointia demokratoitiin pyrkimällä pienentämään opettajien ja opiskelijoiden välistä valtakuilua. Toisaalta oltiin valmiit avaamaan yliopistot entistä useammalle ja laajentamaan opiskelijoiden määräämisvaltaa korkeakouluissa mies- ja ääniperiaatteen mukaisesti.⁶⁵⁶ Tässä valossa Aliupseeriliiton ja sen edustaman henkilöstön kysymykset asian hoitamiseen liittyen olivat perusteltuja, ja lopulta työsuhde- ja koulutusvaatimuksien kehittymisen hitauteen ja preussilaiseen asenteeseen turhautuneena vaatimukset kovenivat, ja niissä alkoi olla myös ajankohdalle ominaista vaatimista pyytämisen sijaan.

Merkittävin tema, joka koski sekä upseereita että aliupseereita, oli yhtenäispäällystökysymys. Asian käsittely kesti lähes puoli vuosikymmentä, ja erityisesti Aliupseeriliitto oli julkisuudessa vauhdittamassa muutosta. Pettyneenä koulutukseen liittyviin uudistuksiin Aliupseeriliiton puheenjohtaja, sotilasmestari Ilmari Siitarinen totesi, että yhtenäispäällystöön siirtymisellä oli kiire. Hän oli kuitenkin realisti todetessaan samassa yhteydessä, että ”ratkaisu asiassa tulisi saada aikaan vielä kuluvan vuosikymmenluvun aikana”. Puhuessaan maaliskuussa 1970 vuosikymmentä oli varsin paljon jäljellä. Toki muutoksessa ei kulunut odotetun lailla aikaa, mutta kommentti kuvaa hyvin asennoitumista muutosnopeuden todennäköiseen vauhtiin.⁶⁵⁷ Aliupseeriliitto jätti muistion aliupseerin aseman ja koulutuksen järjestelyistä eduskunnan puolustusvaliokunnalle syyskuussa – puolustusministerille ja puolustusvoimain komentajalle lokakuun alussa.⁶⁵⁸ Huomio jäi tuossa vaiheessa varsin vähäiselle, koska Varusmiesliittoa koskeva sekä aseistakieltäytyjien että passiivisen vastarinnan keskusteluteemat valtasivat lehtien palstatilat niiltä osin kuin sitä armeijaan liittyen käytettiin.

Yhtä lailla vähäiselle huomiolle jäi valtioneuvoston marraskuussa 1970 asettama komitea, jonka tehtävänä oli tutkia, millä tavalla yhteiskunnallinen ja puolustus- ja Rajavartiolaitoksen piirissä tapahtunut kehitys oli vaikuttanut aliupseerien asemaan,

654. Syrjityt aliupseerit. Uutinen US 22.1.1970; Tarvitseeko armeija koulusivistystä. Uutinen Lapin Kansa 10.2.1970; Saari, U: Tarvitseeko kansanarmeija koulusivistystä. Mielipidekirjoitus Kainuun Sanomat 10.2.1970.

655. Vikman, Hilikka: Puolustuslaitoksen ohjesääntö suosii puolueetonta porvaria. Artikkelit SSd 18.1.1970.

656. Todellisen uudistuksen tie. Suunnittelumuistio koulunuudistuksesta Koulusuunnittelutoimiston julkaisuja 1965, 5–13; Tarvitseeko kansanarmeija koulusivistystä. Pääkirjoitus Virkamieslehti 2/1970.

657. Yhtenäispäällystöön siirtymisellä kiire. Uutinen AI 22.3.1970.

658. Yhtenäispäällystöstä ehdotus aliupseereilta. Uutinen US 4.10.1970.

ja mihin toimenpiteisiin tulisi ryhtyä aliupseerien aseman kehittämiseksi niin, että se olisi vastannut aikansa vaatimuksia. Aliupseeriliiton aloitteen tavoitteena oli, että jyrkkä muodollinen raja upseerien ja aliupseerien välillä poistuisi kehittämällä juuri koulutusta.⁶⁵⁹ Huolimatta siitä, että Aliupseeriliiton mukaan uudistuksella ei pyritty hallinnon uudistamiseen tai vaikuttamaan päätöksentekoon.⁶⁶⁰

Aliupseerien toiveet nousivat saatujen viestien perusteella. Ensinnäkin toukokuussa 1971 pääministeri Ahti Karjalaiselle jätetyssä hallituspuolueiden puoluesihteerien laatimassa hallitusohjelman lisäpöytäkirjassa oli esitys siitä, että hallitus selvittäisi mahdollisuudet saattaa upseerit ja aliupseerit yhtenäisen virkauran piiriin. Tuossa esityksessä oli otettu huomioon vakinaisen sotilashenkilöstön koulutuksen ja virkauran yhtenäistäminen – toisin kuin aliupseerien asemaa tutkivan komitean tehtävässä, mikä koski vain aliupseereita.⁶⁶¹ Toisekseen Aliupseeriliitto oli saanut vahvaa kannatusta julkisuuden valossa paistattelevalta Varusmiesliitolta, joka luonnollisesti pystyi hyvin tuomaan asevelvollisten nimissä tärkeitä asioita esille. Olihan merkittävää, jos koulutettavia edustava yhdistys korosti tasa-arvoisuuden merkitystä myös kantahenkilökunnan keskuudessa.

Jälleen oli kuitenkin takaiskujen aika. Upseeriliitto edustajineen ei katsonut esitystä hyvällä, sillä sen arvioitiin vaikeuttavan nuorten upseerien etenemismahdollisuuksia virkaurallaan. Palkkausta ja koulutustasoa oltiin valmiit upseeriston suunnalta korjaamaan, mutta yhtenäispäällystöasiaan kanta oli jyrkkä ei. Upseerien huolestuneisuus näkyi selvästi Sotilasaikakauslehden sivuilla, joissa oli lukuisia kirjoituksia näkyvissä olevaa kehitystä vastaan.⁶⁶² Myös aliupseerit liittyivät keskusteluun mukaan puolustan omaa kantaansa. Vastakkain olivat siis aliupseerin näkemys “40-vuotiaat ja uransa huipulla” sekä upseerin näkemys “ansiotonta arvonnousua”. Näkemyksissä olivat teemoina etenemismahdollisuudet, arvomerkit, “Kadettikoulun ihmeeksi tekevä vaikutus”, tasapaksun armeijan menestymättömyys, kurin merkitys, kastilaitos ja rikoslain tasa-arvoisuuden puutteet.⁶⁶³

Jo ennen kuin aliupseerien asemaa tutkiva komitea oli jättänyt mietintönsä, Aliupseeriliitto arvosteli tehtyä työtä. Nähtävissä oli, että tehtävät kehitysesitykset eivät vastaisi esitettyjä vaatimuksia. Aliupseerit ottivat esille ammattiyhdistysliikkeen käytännön mahdollisuuden, lakkoilun. Uutisoinnit siitä, että aliupseereilla olisi oma lakkoapinen, herätti mielenkiintoa ja sai palstatilaa lehdistä. Aliupseerilehdessä oli

659. AUL vaatii päällystökoulutuksen uudistusta. Uutinen Länsi-Savo 26.2.1971.

660. Yhtenäispäällystölle tukea hallituksessa. Uutinen Al 16.5.1971.

661. Au-liiton pääsihteeri Vilho Junntila: Yhtenäinen virkaura armeijan kouluttajille on tarpeellinen. Uutinen Pohjolan Työ 8.6.1971.

662. Kosola, Erkki: Yhteinäispäällystöstä. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 11 1970 (1970b); Hahtela, Väinö: Yhtenäispäällystöön siirtyminen jakaisi upseerikunnan kahtia ja romuttaisi upseerikoulutuksen. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 12 1970; Kemppi, 124–125.

663. 40-vuotias ja uransa huipulla. Haastatteluartikkeli Al 23.10.1971; Korhonen, Y.A.: Yhtenäispäällystö. Mielipidekirjoitus Al 29.10.1971; Pakarinen, T: Arvomerkkileikistä ei nyt ole kysymys. Mielipidekirjoitus HS 16.1.1972.

esitelty lähinnä kopio lakkoon liittyvistä yleisperiaatteista, eikä se sinällään ollut aikansa muotitavaraa kummempaa. Aliupseerien lakkoteknikko T. Liimakka korosti lakon ajankohdan merkitystä. Aliupseeriliiton edustajat tiesivät, että Virkariitalautakunta olisi voinut estää aliupseerien lakon yhteiskunnalle vaaralliseksi, kuten olisi voinut tehdä myös eduskunta säätämällä lakkokiellon. Liimakka sen sijaan kumosi käsityksen, jonka mukaan aliupseerit olisi voitu asettaa sotaväen rikoslain edellyttämään vastuuseen. Varsinaisesti Aliupseeriliiton hallitus hyväksyi lakko-organisaation helmikuussa 1973, mutta myös lakko-ajatustaita pidettiin vuoden 1970 virkaehtosopimuksen antaman työtaisteluoikeuden muodollisena huomioimisena.⁶⁶⁴

Aliupseerien aseman kehittämistä tutkiva komitea julkisti mietintönsä tammi-kuussa 1972. Mietinnössä todettiin, että sotilashenkilökunnan jakautumista eri ryhmiin olisi tarkastettava. Tämä olisi tehtävä siten, että aliupseerien peruskoulutukseen kuuluvien tutkintojen suorittaneet tulisivat jatkossa kuulumaan päällystöön upseerien, erikoisupseerien ja sotilasvirkamiesten kanssa. Työ annettiin pääesikunnalle ja Rajavartiolaitoksen esikunnalle. Lisäksi todettiin, että aliupseerien siirtymistä upseerin uralle tulisi edistää erityisesti kykenevien ja menestyneiden aliupseerien osalta. Aliupseeriliiton edustajat Ilmari Siitarinen ja Seppo Siltala eivät olleet tyytyväisiä mietintöön jättäen siitä eriävän mielipiteen. Heidän mukaansa ehdotetut toimenpiteet eivät olleet riittävän konkreettisia, eivät tulisi muuttamaan puolustuslaitoksen arvojärjestelmää ja koskisivat uralla etenemisen osalta vain varsin vähäistä osaa aliupseereista. Vastaavasti Upseeriliiton edustajana toiminut eversti Vilho Tervasmäki jätti eriävän mielipiteen. Hän korosti liittonsa tahdon mukaisesti yhtenäispäällystöuudistuksen negatiivisia vaikutuksia upseerin uraan ja haittavaikutuksia puolustuslaitoksen toimintatapoihin.⁶⁶⁵ Kempin tutkimuksen mukaan liiton edustajat olisivat tehneet myös paljon työtä asiansa eteen. Liiton edustajat olivat käyneet keskustelemassa niin puolustusministerin kuin myös puolustusvoimain komentajan kanssa. Lisäksi liitolla oli ollut keskusteluyhteys lukuisiin kansanedustajiin.⁶⁶⁶

Yhtenäispäällystökysymys osittain sivuutettiin huolimatta siitä, että todettiin, että jotakin on asian hyväksi tehtävä.⁶⁶⁷ Niinpä puolustusvoimain komentaja asetti maaliskuussa 1972 työryhmän selvittämään esimiesjärjestelmän kokonaisrakennetta, jonka tulokset sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen puolustusministeri Sulo

664. Yhtenäispäällystöajatus vaikeuksissa. UK:n uutinen Iisalmen Sanomat 23.12.1971; Aliupseereillakin oma lakko-aapinen. Uutinen Savon Sanomat 22.12.1971; Junttila, Vilho: Aliupseerit ja lakko-aapinen. Aliupseerilehden päätoimittajan Vilho Junttilan vastine HS 9.1.1972; Paananen 2004, 285.

665. Aliupseerien aseman kehittämistä tutkivan komitean mietintö 1971.

666. Kemppi, 125.

667. Yhtenäispäällystökysymys laistettiin komiteamietinnössä. Uutinen Pohjolan Sanomat 26.1.1972; Väisänen, Jaakko: Ali-päällystön asema puolustusvoimissa I. Mieli-pidekirjoitus Suomen Uutiset 20.3.1972. Mieli-pidekirjoituksessa korostui vahvasti kastiasetelma, kun siinä esitettiin osin katkeraa kritiikkiä eversti Tervasmäen eriävään mielipiteeseen. Katkeruutta tuntui aiheut-tavan juuri korkea koulutus, kun tekstissä väitettiin Tervasmäen opiskelleen virka-aikana tohtoriksi. ”Sama pätee myös kaikkiin muihin palvelusaikana muita kuin ammattiaineita opiskelleisiin nähden”. Keskustelussa oli vahvasti läsnä myös kateus, jota henkilöstöryhmien suhteen oli nähtävissä.

Hostila julkaisi elokuussa 1972. Suunnitelman mukaisesti esitettiin siirtymistä yhtenäispäällystöön ja aliupseeritoimien muuttamista toimiupseerien toimiksi. Lisäksi Turun Sanomien uutisoinnin mukaisesti ”kersantillakin oli mahdollisuus everstiksi jos vain kykyjä riittää”⁶⁶⁸. Aliupseeriliitto ei ollut tyytyväinen tehtyyn esitykseen muilta osin kuin koulutusjärjestelyiden ja päällystön jaon osalta. Se vaati, että pitää asettaa tarkemmin asiaa valmisteleva työryhmä, jossa sillä olisi pysyvä edustus. Liiton mukaan esityksen oli tehnyt pääesikunnan korkea-arvoisten upseerin muodostama ryhmä, jolloin demokraattisen vaikuttamisen hengessä asian valmistelutapaa ei voitu hyväksyä. Lienee selvää, että tähän valmistelultaan olisi puututtu lähes kaikissa tapauksissa lopputuloksesta huolimatta. Niinpä liiton toimesta kannanoton lopuksi todettiin, että ”Aliupseeriliitto ry toteaa julkistetun esityksen antavan mahdollisuuden jatkaa asian valmistelua, mutta pitää välttämättömänä aliupseeriedustajien mukana oloa vastaisessa valmistelutyössä”.⁶⁶⁹ Liiton hallitus päätti jopa saattaa jäsenkuntansa työtaistelunvalmiuteen.⁶⁷⁰

Aliupseeriliiton vaatimuksesta tai ei, puolustusministeri Hostilan uutisoitiin asettaneen samalla viikolla esimiesjärjestelmän uudistustoimikunnan, jossa olivat ministeriön ja pääesikunnan lisäksi edustettuina upseeri- ja aliupseeriliitto, Rajavartiolaitoksen esikunta, sotilasvirkamiesliitto, puolustuslaitoskomitea ja edustaja puolustusneuvoston sihteeristöstä⁶⁷¹. Esimiesjärjestelmän kehittämiskaavailut otettiin lehdissä vastaan varsin positiivisesti. Esimerkiksi sosiaalidemokraattisessa Pohjanmaan Kansassa uutinen esitettiin yksityiskohtaisesti asiapohjalta ilman epäilyksiä.⁶⁷² Kokoomuksen ja keskustan lehdissä todettiin muun muassa, että aliupseerien aseman kehittämistä tutkinut niin sanottu Mäenpään komitea oli aiheuttanut kantahenkilökunnan piirissä paljon keskustelua. Keskustelu oli vaimennut kenraali Leinosen asetettua työryhmän maaliskuussa, kun tavoitteena oli ollut riittävän väljät mahdollisuudet edetä uralla. Lehdissä ehdotusta pidettiin eräänlaisena kompromissina, joka antoi aliupseereille mahdollisuuksia, ja toisaalta ehdotus myös toimi edelleen sulkuna esimerkiksi perusyksiköiden päälliköiden tehtäviin, joita pidettiin nuorien upseerien uralla etenemisen kannalta erityisen tärkeitä. Luokkarajojen rikkomiseen ehdotuksella ei tulkittu sinällään olevan vaikutusta muuta kuin antamalla mahdollisuuden edetä urallaan kouluttautumalla ja etenemällä sitä kautta. Edelleen ylempiin upseerinvirkoihin

668. Kersantillakin mahdollisuus everstiksi jos vain kykyjä riittää. Uutinen TS 9.8.1972; Ks. lisäksi Puolustuslaitoksen esimiesjärjestelmä. Uutinen Pohjanmaan Kansa 9.8.1972; Aliupseereista toimiupseereita. Uutinen Etelä-Suomi 9.8.1972.

669. Liiton hallitus: Aliupseeriliiton kanta uudesta suunnitelmasta. Liiton kannanotto Kymen Sanomat 9.8.1972; Ks. myös Aliupseeriliitto vaatii muutoksia. Uutinen Turkulainen 10.8.1972.

670. Liiton hallitus kovana: Yhtenäispäällystöpuuhiin myös aliupseeriedustus. Uutinen AI 11.8.1972.

671. Esimiesjärjestelmän uudistustoimikunta nimettiin. STT:n uutinen Savon Sanomat 12.8.1972; Toimikunta tutkimaan puolustuslaitoksen esimiesjärjestelmää. Uutinen Kainuun Sanomat 12.8.1972.

672. Puolustuslaitoksen esimiesjärjestelmä. Uutinen Pohjanmaan Kansa 9.8.1972.

pääsemiseksi oli kuitenkin käytävä Kadettikoulu, joka oli nyt ehdotuksen mukaisesti mahdollista aliupseerikoulun kautta ilman ylioppilastutkintoa.⁶⁷³

Julkisuudessa suunnitelman mukaisia tavoitteita pidettiin puolustuslaitoksen kannalta varsin realistisina. Parhaat miehet tuli kouluttaa vastuunalaisimmille paikoille, ja sotilaiden mahdollisuuksia edetä kykyjensä mukaan lisättiin. Kehitys osattiin yhdistää ympäröivään yhteiskuntaan, eikä sitä nähty varsinaisena mullistuksena. Lähes kaikilla aloilla ammattikouluttajien arvostus oli yleisessä nousussa, ja mahdollisuuksia kyvykkäille ihmisille avattiin korkeimpiinkin koulutuslinjoihin yhteiskunnalliseen asemaan katsomatta.⁶⁷⁴ Keskusteluteemalla oli kuitenkin erityinen asema siinä suhteessa, että aiheeseen liittyvän kehityksen nähtiin esimerkiksi Länsi-Savon pääkirjoituksessa ”niveltävän sopivan täydentävästi puolustuslaitoksemme muihin nykyaikaistamissuunnitelmiin”⁶⁷⁵.

Henkilökunnan etujärjestötoimintaan liittyvä keskustelu ei enää saanut uusia merkittäviä piirteitä tutkimusjaksolla. Yhtenäispäällystöasia eteni keväällä 1973 siten, että tammikuussa esiteltiin suunnitelma puolustusvoimain komentajalle, maaliskuussa puolustusministerille, ja hallituksen esitys laiksi puolustusvoimain viroista ja toimista annettiin kesäkuussa.⁶⁷⁶ Eduskunta päätti laista helmikuussa 1974 edellyttäen, että yhtenäispäällystään siirtyminen ei saanut aiheuttaa taloudellisia kustannuksia eikä muuta haittaa aliupseereille, sekä siirtymisen oli luotava reaaliset mahdollisuudet aliupseerien etenemiselle urallaan. Aliupseeriliitto jatkoi aloittamallaan tiellä toimien muiden etujärjestöjen tapaan joukkotiedotuksen eliittiä hyödyntäen. Kun jokin asia ei ollut kohdallaan, julkisuudessa asia otettiin esille kannanottona tai tiedotteena.⁶⁷⁷ Toimintatapa oli tullut armeijan muurien sisäpuolelle jäädäkseen.

673. Puolustuslaitoksen esimiesjärjestelmä. Pääkirjoitus Keskisuomalainen 9.8.1972; Yhtenäispäällystö. Pääkirjoitus US 10.8.1972; Miekka miestä myöten. Pääkirjoitus Länsi-Suomi 9.8.1972; Puolustuslaitoksen uudet tuulet. Pääkirjoitus Kainuun Sanomat 12.8.1972.

674. Toki kaikki aliupseerit eivät olleet kehityksen suunnasta samaa mieltä. Esimerkiksi Helsingin Sanomissa väpeli M. Piipola kirjoitti yleisön osastolla 30.4.1973, että ”päällystöopistossa opetetavat yleissivistävät aineet, kuten kemia, matematiikka jne. ovat minusta tarpeettomia, sillä tosiapaikan tullen ei tarvita muuta kuin tasajyvä ja puristava laukaus”; Sitaatti. Eteenpäin 4.5.1973. Eteenpäin lehti siteerasi suoraan tätä yleisöosastossa esitettyä mielipidettä.

675. Yhtenäispäällystään. Pääkirjoitus Länsi-Savo 10.8.1972; Ks. myös Silvast, Pentti: Kaavailuja yhtenäispäällystöstä. Artikkelit Ilta Sanomat 24.8.1972.

676. Aliupseerien upseerinuran ensimmäinen etappi valmis. UK:n uutinen Lalli 31.1.1973; Kanta-aliupseeristosta tulee toimiupseeristo. STT:n uutinen Karjalainen 8.3.1973; Toimiupseerit oppiin ensi vuodesta alkaen. Uutinen US 8.3.1973; Puolustuslaitoksen yhtenäispäällystö toteutetaan 1974–77. UK:n uutinen Keskipohjanmaa 8.3.1973; Sotalaitoksen tehtävistä vihdoin lakiesitys, Armeijassa yhtenäispäällystään. TST:n uutinen Turun Päivälehti 9.6.1973; Yhtenäispäällystöstä ehdotus jo budjettiin, lakiesitys lähti eduskunnalle. Uutinen HS 9.6.1973; Laki puolustusvoimista ja yhtenäispäällystöstä. Uutinen Ilkka 9.6.1973.

677. Esimiesjärjestelmän uusiminen vesitetty. Uutinen AI 2.3.1973. Aliupseeriliitto ei ollut vielä tyytyväinen edustuksensa määrään työryhmässä, koska siinä oli vain yksi aliupseeri kuutta upseeria vastaan; Au-liitto vaatii toimiupseereita yksikön päälliköiksi. STT:n uutinen Eteenpäin 4.4.1973; Vanhojen aliupseerien edut turvattava, Aliupseeriliitto uhkaa painostuskeinoin. Uutinen HS 28.11.1973; Aliupseerit arvostelevat pääesikuntaa. Uutinen Etelä-Saimaa 27.11.1973.

5 POLIITTISUUSDISKURSSI MERKITTÄVÄ SUUNNANNÄYTTÄJÄ

Poliittisuus oli 1960-luvulle ja 1970-luvun alulle tyypillistä. Kaikki oli poliittista. Sosialidemokraatit saavuttivat merkittävän vaalivoiton 1966, mikä vaikutti myös turvallisuuspolitiikan tärkeämmän osa-alueen eli ulkopoliitiikan toteuttamiseen ja erityisesti henkilöstövalintoihin myöhemmin vuosikymmenen lopulla. Lisäksi vasemmistolaisuus ja suunnitelmallisuuden korostaminen oli tunnusomaista yhteiskunnalliselle kehitykselle⁶⁷⁸. Julkishallinnon tehtäviin valittiin poliittisen jäsenkirjan perusteella, ja jopa Yleisradion ohjelmistossa laskettiin ohjelma-ajoissa puolueiden osuuksia⁶⁷⁹. Demokratisoitumiskurssissa vaaditun tasa-arvoisuuden ja yksilön vaikutusmahdollisuuksien kehittäminen järjestäytyneiden etujärjestöjen puitteissa ei jäänyt ainoaksi vaikuttamismahdollisuudeksi. Demokratisoinnin toisena puolena oli edustuksellisten järjestelmien ohella demokraattisen valtion poliittinen ohjaus. Näin puolueilla ja etujärjestöillä oli oma roolinsa politisoituneessa yhteiskunnassa ja siten myös puolustusvoimissa.

Suomen Puolustusvoimat 1944–1974 -teoksessa Syrjö toteaa yhteiskunnan politisoituneen ja puolustusvoimien pysytelleen tuon kehityksen ulkopuolella. Kantahenkilökunnalta oli kielletty kuuluminen poliittisiin puolueisiin ja osallistuminen poliittiseen toimintaan. Puolustusvoimien osuudeksi tästä politisoitumiskehityksestä kuvataan kenraali Keinosen maalaisliiton jäsenyys, jonka seurauksena hän sai vuonna 1965 väistyvästä puolustusvoimain komentaja Sakari Simeliukselta lievimmän mahdollisen rangaistuksen, suullisen yksityisen muistutuksen.⁶⁸⁰ Asia ylitti uutiskynnyksen, ja sitä käsiteltiin julkisuudessa sen saadessa kielteisiä piirteitä juuri siinä valossa, että keskustelu jätti ilmaan ratkaisemattomana kysymykset tarkoituksien poliittisuudesta, komentajalta edellytettävästä nuhteettomuudesta ja siitä mahdollisuudesta, että poikkeuksellisessa komentajavalinnassa oli käytetty poliittisia suhteita hyödyksi.⁶⁸¹

Käsitellessäni tutkimuksen lähdeaineistoa, josta muodostin diskurssikokonaisuuden puolustuslaitoksen henkilöstön osallistumisoikeudesta yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ja siten politiikkaan, päädyin vääjäämättä erilaiseen johtopäätökseen kuin puolustuslaitoksen rauhan ajan historiikki. Politisoitumiskehityksellä oli merkittävä vaikutus puolustusvoimissa, eikä sen henkilöstö jäänyt osattomaksi ilmiön ympärillä käydystä keskustelusta. Eikä myöskään kantahenkilökunta jäänyt asiassa sanatto-

678. Soikkanen 2008, 17–19.

679. Ks. esim. Stenvall, Jari: Herramiestaidosta asiantuntijatietoon. Hallintohistoriakomitea, Helsinki 1995, 205–206.

680. Syrjö, 629.

681. Ks. lisää Keinosen valintaprosessista ja siihen liittyvistä asioista Airio, 109–111.

maksi, kun aktiivisuus ja uskallus ottaa osaa keskusteluun olivat lähteneet liikkeelle. Sinällään voin todeta, että kehitys ei toki mennyt niin pitkälle, että perusyksiköissä olisi valittu päälliköitä poliittisen jäsenkirjan perusteella. Vahvasti julkisuudessa asia-
ta kuitenkin väännettiin.

Jo vuonna 1967 sotaväen politisoitumisesta puhuttiin, kun heräsi keskustelu varusmiesten lehtien tilausmääristä ja niiden edustamasta poliittisesta näkökulmasta. Tuon keskustelun mukaan puolustuslaitos ei saanut olla poliittinen kasvattaja, vaikkakin käytetyt julkiset puheenvuorot olivat varsin ristiriitaisia sekoittaen yleisiä periaatteita poliittisiin pyrkimyksiin.⁶⁸² Poliittisuuden tarkastelun kriittisyyttä ja tarkkaavaisuutta korosti myös se, että erittäin tarkkoja oltiin julkaistujen kirjoitusten hengestä. Esimerkiksi Ruotuväessä julkaistiin marraskuussa 1967 neuvostoliittolaisen marsalkan esittämästä pyynnöstä hänen historiallinen katsauksensa, joka esitettiin Lokakuun vallankumouksen ja Suomen itsenäisyyden 50-vuotisjuhlassa. Katsaus vei palstatilasta liki puolet. Sitä pidettiin varsin epäilyttävänä toimenpiteenä, koska juuri Ruotuväen kautta syötettiin tietoa asevelvollisille. Tuon tiedon olisi pitänyt ainakin oikeistolaisen Uuden Suomen mukaan täyttää tietyt kriteerit.⁶⁸³

Henkilökunnan osalta lainsäädäntötyössä oli selvät sävelet, kun hallitus jätti sotaväen rikoslain uudistamista koskeneen esityksen eduskunnalle helmikuussa 1968. Henkilökunnan poliittisiin osallistumisoikeuksiin ei tehty muutoksia. Ehdotuksen mukaisesti puolustusvoimien sotilasviran- tai toimenhaltijalle säädettiin rangaistus kuulumisesta poliittiseen puolueeseen tai aatteelliseen yhdistykseen, joka oli perustettu harjoittamaan tai tukemaan poliittista toimintaa. Lakiehdotuksen mukaan sotilas ei myöskään saanut osallistua sellaisen puolueen tai yhdistyksen julkiseen tai yksityiseen tilaisuuteen tai muuhun kokoukseen pitämään alustuksia tai esitelmiä tai lausumaan mielipiteitä poliittisista asioista. Valtiollisissa vaaleissa sotilas ei saanut olla ehdokkaana, mutta sai äänestää. Sen sijaan kunnallisvaaleissa sotilas sai asettua ehdokkaaksi ja myös äänestää.⁶⁸⁴

Puolustusvoimien johto katsoi kuitenkin tärkeäksi korostaa puolustuslaitoksen poliittisen sitoutumattomuuden merkitystä, koska kesäkuussa kenraali Keinonen toivoi sotilashenkilökunnan pysyttäytyvän erossa puoluepolitiikasta. Kysymys oli syksyllä 1968 tulossa olevista kunnallisvaaleista ja niihin osallistumisesta. Puolustusvoimien ylin johto kokoontui Imatralla neuvottelupäivillä, ja noiden päivien uutisoinnin yhteydessä Keinonen totesi, että ”olisi hyvin toivottavaa, että Suomen puolustusvoimissa palveleva sotilashenkilökunta voisi pysyä politiikan suhteen puolueettomana ja

682. Ks. esim. Puolustuslaitos ei ole poliittinen kasvattaja. Uutinen HS 20.11.1967; Pääministerin syytä perehtyä. Pääkirjoitus HS 21.11.1967. Kirjoituksissa kerrottiin siitä, miten pääministeri Rafael Paasio paheksuu, kuinka 80 prosenttia varusmiehille jaettavista lehdistä on ei-sosialististen puolueiden lehtiä. Toisaalta Paasiota kritisoitiin siitä, että hän vaati lehtien tilaamiseen poliittista tasapainoa korostaen, että puolustuslaitosta ei tulisi käyttää puoluepoliittisen valistustoiminnan kenttänä.

683. Outoa tekstiä. Uutinen US 28.11.1967.

684. Valtiopäivät 1968. Asiakirjat I. Helsinki 1969. (VP 1968 ak I), Hallituksen esitys n:o 15 Eduskunnalle uudeksi sotilasrikoslainsäädännön eräiksi siihen liittyviksi laeiksi; Asia myös uutisoitiin. Ks. Ammattisotilaat eivät saa politikoida. Uutinen Keski-Suomen Iltalehti 27.2.1968.

tasapuolisena niin, ettei ensi syksyn kunnallisvaalien jälkeen puolustusvoimia voitaisi leimata mihinkään poliittiseen suuntaan tai ryhmään kuuluvaksi”. Oli selvää, ettei puolustusvoimien johto voinut antaa sellaista määräystä, jossa kiellettäisiin osallistumasta kunnallispolitiikkaan. Se ei ole ollut sotilashenkilöiden osalta missään vaiheessa kiellettyä, vaan sitä on pidetty luonnollisena oikeutena ”epäpoliittisuutensa” vuoksi⁶⁸⁵. Tästä huolimatta johto päätyi antamaan suosituksen, jossa ”suoranainen osallistuminen politiikkaan suoranaisesti hylättäisiin”. Äänestämisoikeuteen ei tietystikään voitu puuttua. Käytännössä sotilasjohdon kannanmäärittely tulkittiin siten, että kantahenkilökunta saattoi olla ehdokkaana kunnallisvaaleissa, mutta eivät toivomuksen mukaisesti minkään puolueen tai vaaliliiton ehdokkaina, vaan puolustusvoimissa palveleva henkilökunta muodostaisi niin sanotun varuskunnan vaaliliiton.⁶⁸⁶

Kenraali Keinosen puoluejäsenkirjasta oli vielä tuoreessa muistissa, mikä teki pyynnöstä entistä tulkinnanvaraisemman. Lisäksi pyynnön mukaisesti olisi ollut erittäin vaikea toimia, koska sotilaan käskeminen äänestämään jotakin ehdokasta olisi ollut täysin demokraattisuuden vastaista. Ehdokkaaksi asettautuessaan sotilashenkilökunnalla oli mahdollisuus tehdä se sellaisen vaaliliiton puitteissa, jonka arvioivat parhaiten vastaavan omia käsityskantojaan. Ainakaan julkisuuteen saakka ei ollut tullut tietoja puolustusvoimissa käsketyistä rajoituksista. Siis vasemmistonkin listoilla ehdokkaaksi asettuminen oli mahdollista.⁶⁸⁷

Esitetystä toivomuksesta tehtiin puolueiden välinen kiista oikeisto–vasemmistoteeman muotoon.⁶⁸⁸ Toisaalta toivomus herätti juuri tulkinnanvaraisuudesta johtuen epävarmuutta, koska ei uskottu Keinosen halunneen rajoittaa kantahenkilökunnan oman mielipiteen muodostusta ja harkinnan vapautta puhumattakaan siitä, että se olisi ollut komentajan käsky ”yleishyökkäykseksi kaikkien puolueiden vaaliliittoihin”.⁶⁸⁹ Jos kummastakaan ei ollut kysymys, niin toivomus oli tarpeeton. Jostain syystä se kuitenkin otettiin esille jättäen useita kysymyksiä ilmaan, joita en tämän tutkimusaineiston perusteella pystynyt ratkaisemaan.

Ehkä kuitenkin samalla viikolla esitetty Yleisradion Areena -lähetys oli vastaus siihen, miksi sotilasjohto oli asiasta keskustellut.⁶⁹⁰ Keskustelu oli nauhoitettu jo toukokuun alussa, mutta esitettiin siis vasta sunnuntaina 9.6.1968 klo 14.35 alkaen. Puolen tunnin mittaisessa lähetyksessä puheenjohtajana toimi Matti Hämäläinen otsakkeella

685. Puolustuslaitoskomitean I osamietintö 1973, 23–24.

686. Puolustusvoimien sotilashenkilökunnan toivotaan pysyvän erossa politiikasta. Uutinen Ylä -Vuoksi 12.6.1968; Puolustusvoimain komentaja: Varuskuntaliitot ovat asiallisia. Uutinen Saimaan Sanomat 12.6.1968.

687. Tulkinnanvarainen toivomus. Pääkirjoitus Al 14.6.1968; Sotilaspolitiikka. Mielipidekirjoitus Hermanni Kainuun Sanomat 13.6.1968. Hermanni-nimimerkillä kirjoitti Juhani Heinola. Hirvonen, M, 244.

688. Ks. esim. Happamasti. Mielipidekirjoitus Oskari Kansan Tahto 14.6.1968.

689. Tulkinnanvarainen toivomus. Pääkirjoitus Al 14.6.1968; Aamulehden uutisen analysointi ja lainaus. Forssan lehti 15.6.1968.

690. Puolustusvoimat ja politiikkaa (toimittaja Matti Hämäläinen), YLE radio-ohjelmat, 9.6.1968.

Puolustusvoimat ja politiikka. Keskustelijoina olivat eversti Jorma Korvenheimo puolustusministeriöstä, majuri Aimo Pajunen Sotakorkeakoulusta ja asessori Olavi Korte pääesikunnasta. Keskustelijat olivat yhtä mieltä siitä, että sotilaiden tuli osallistua kunnallispolitiikkaan. Kortteen ja Korvenheimon mielestä se oli luonnollista alueellista toimintaa, ei politiikkaa. Sen sijaan muuten poliittisuuteen liittyvissä kysymyksissä Pajunen oli aivan eri linjalla kuin Korte ja Korvenheimo. Pajunen kritisoi vahvasti hallituksen esitystä helmikuulta uudeksi sotilasrikoslaiksi. Erityisesti sen pykälää 86 Pajunen vastusti, koska hänen mukaansa se oli ”1960-luvulla demokraattisen valtion soveltumaton sanonta”. Perusteluina Pajunen käytti sitä, että olisi yhteiskunnan kannalta valitettavaa, jos puolustuslaitos on poliittinen umpio. Lisäksi demokraattisen yhteiskunnan tuli tietää, mitä puolustuslaitoksessa ajateltiin.

Pajunen mielipiteisiin Korte vastasi esittäen, että hän pitäisi edelleen puoluepolitiikan ”tabuna”, naurahtaen lopuksi. Samalla tapaa Korvenheimon lähestyi Pajusta. Hän totesi, että ”sanoisin ystävälleni majuri Pajuselle, kyllähän se on kai sallittua mennä pitämään hyvä esitelmä esimiehen luvalla, ei saa mennä omin päin, vaan esimiehen, joka yleensä on kokeneempi ja vanhempi, saa sanoa sanottavansa tässä”. Kortteen mielestä sotilas ei olisi saanut osallistua ehdokkaaksi valtiollisissa vaaleissa ja Korvenheimon mielestä sotilaat olisivat ehtivät sinne sitten eläkkeelle siirryttyään. Pajunen vastasi tähän tiukasti:

”minulla on tässä taulukko, jossa 1964 puolustusmenojen osuus oli 2,1 prosenttia BKT:stä, mutta tänä vuonna arviolta 1,5 prosenttia, joten on ollut neljässä vuodessa 30 prosentin todellinen lasku. Tämä on todiste siitä, että puolustuslaitoksen ääni ja tarpeet eivät ole meidän poliittisessa elämässä tulleet kuuluviin. On aivan ilmeistä, että reaaliarvon laskiessa puolustuslaitos pystyy huonommin suorittamaan tehtävän, joka sille kuuluu. Tämän korjaamiseksi puolustuslaitoksen henkilöstön pitäisi toimia, ja yhtenä keinona asian korjaamiseksi, on osallistua aktiivisesti poliittiseen keskusteluun ja toimintaan, koteloituminen mielestäni juuri johtaa puolustusmäärärahojen laskemiseen.”

Korvenheimon vastauksessa oli jälleen sukupolvien välistä eroa. Hän ei uskonut, että osallistumalla poliittiseen toimintaan puolustusmenoja olisi saatu nostettua ”yhtään penniä”. Siihen piti vaikuttaa antamalla realistista ja oikeaa tietoa poliitikoille. Ohjelman päättäväksi lausunnoksi hän sanoi, että ”on tähän asti ollut informaation puutetta, mutta luulisin että vähitellen Suomen kansa alkaa tajuta tämän asian itsekin”. Korvenheimo oli syntynyt vuonna 1912 ja Pajunen 1931.

Areena-lähettykseen liittyvästä kirjoittelusta kävi hyvin ilmi, että keskusteluun osallistuneet eivät olleet samaa mieltä asioista. Kuriositeettina voidaan myös mainita, että keskustelua kuvaavissa kirjoituksissa tuotiin esille osallistujien puolustuslaitostausta: varusmiehiä ja siviilejä ei päästetty sekoittamaan suunnitelmia. Etelä-Suomen Sanomissa nimimerkki Aki oli Kortteen ja Korvenheimon kanssa samaa mieltä siitä, ettei sotilaiden pitänyt osallistua ehdokkaina valtiollisissa vaaleissa. Sen sijaan Heikki Palmun

mielipidekirjoituksessa Suomen Sosialidemokraatissa erimielisyyteen tulkittiin olevan syynä sotaväen rikoslain ja pääesikunnan antamien ohjeiden epärealistisuus, johon tukeutuen Korvenheimo ja Korte olivat esittäneet ”oikeistolaisia puolueettomuusihanteita”. Palmu kannatti Pajusen ajatusta avoimemmasta osallistumisesta politiikkaan, jolloin ”armeija muuttuisi suljetusta yhteisöstä yhteiskunnan osaksi, johon voitaisiin vaikuttaa, ja toisaalta armeijan edustajat voisivat avoimesti vaikuttaa päätöksentekijöihin heitä koskevissa kysymyksissä”. Palmu oli edelleen pahoillaan siitä, että Pajusen ehdottama täysi vapaus kuulua puolueisiin ja osallistua poliittiseen toimintaa tyrmättiin epäilemällä seurauksena olevan poliittisia virkanimityksiä. Kirjoittajan mielestä Korte oli paljastanut vielä pahemman uhkan, johon vastadiskurssin oli helppo puuttua, sanoessaan, että ”jos lähdemme täydellisen vapauden tielle, niin silloin kai tämä vapaus täytyisi antaa oppositiollekin, niille, jotka eivät halua rakentaa, vaan repiä tätä laitosta. Armeija voisi tulla poliittisten riitojen kentäksi, mikä olisi vahingollista. Kyllä pidättyvyys on parempi”. Vielä kun Korte tiivistä keskustelun kaksinaismoraalisimman ajatuksen siten, että ”poliittinen kanta saa olla ja tietysti onkin, mutta se ei saa paljastua eikä näkyä ulospäin”, piti sotilasjohdon linjata asiaa tarkemmin.⁶⁹¹

5.1 Lehtiä ja kortistoja

Ilmari 14.12.1967 Kansan Uutisissa. Copyright Ilmari Nykänen.

691. Poliitiikkaa puolustusvoimissa. Mielipidekirjoitus Aki ESS 13.6.1968; Palmu, Heikki: Poliitiikkaa puolustusvoimissa. Mielipidekirjoitus SSd 13.6.1968; Jälkimmäinen korosti Pajusen olevan oikeaa mieltä, kun taas ensiksi mainittu vahvisti enemmän Korvenheimon ja Korten mielipiteitä. Korvenheimo toimi puolustusministeriössä osastopäällikkönä ja Pajunen opetusupseerina Sotakorkeakoulussa; Ks. myös Pajunen, Aimo: Sensuuriko sotaväkeen? Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 9 1965 (1965b) ja Korte 1965. Ko. henkilöt olivat jo tuolloin eri mieltä erityisesti ”demokraattisen valtion kansalaiselle kuuluvasta perusoikeudesta” ja tuon oikeuden seurannaisvaikutuksista puolustuslaitoksen sisällä. Keskustelijat olivat valittu varsin oivallisesti ja toisaalta lähteet todistavat aiheeseen liittyvän keskustelun olleen aktiivista jo vuosia.

Oikeisto ja vasemmisto -ajattelulla on suomalaisessa historiassa vahvat perinteet.⁶⁹² Armeijan oikeistolaisuudesta ja sen edustamasta kapitalistisen yhteiskunnan hengestä on kirjoitettu runsaasti. Tutkittavalla ajanjaksolla teemaan liittyvä keskustelu jatkui sisältyen useisiin eri diskursseihin. Vastakkainasettelua oli niin turvallisuuspoliittisen kuin myös asevelvollisuusdiskurssin sisällöissä. Tavallaan kysymys oli periaatteista suhtautua yhteiskuntaan, sen instituutioihin ja siten myös puolustuslaitokseen. Selaisenaan se välittyi esitettyihin mielipiteisiin, vaikkei suoranaisesti siitä olisi haluttu kirjoittaa. Huolimatta siitä, että tässä yhteydessä asiaa tuodaan esille vain muutamia keskeisimpiä teemoja käsitellen, säilyi tuo periaatteellinen jako läpi tämänkin aikakauden pitkälle tulevaisuuteen.

Vastadiskurssi puolustuslaitosta kohtaan perustui lähtökohtaisesti armeijan monopoliasemaan niiden sisältöjen osalta, joita se halusi asevelvollisille opettaa ja kouluttaa. Puolustuslaitosta pidettiin samalla tavalla esimerkiksi koululaitoksen ja kirkon kanssa ajastaan jääneenä historiallisen hengen kivettymänä. Muun muassa vuonna 1967 Uuden Päivän pääkirjoituksen mukaan oli selvää, että puolustuslaitoksessa vannottiin edelleen kapitalistisen järjestelmän säilyttämisen nimeen ja asennoiduttiin siten edistyksestä kehitystä vastaan⁶⁹³. Vetoa omaan suuntaan oli kuitenkin puolin ja toisin.

Samana vuoden lopulla tätä vastakkainasettelua tarkasteltiin lehtitilauksiistan muodossa. Opositiossa olleen oikeiston ja niin sanotun riippumattoman lehdistön toimesta tuotiin julkisuuteen esille varusmiehille tilattavien lehtien valinnassa tehtävää suosimista. Väitettiin, että itse puolustusministeri Sulo Suorttanen olisi antanut määräyksen varusmiesten omiin toivomuksiin perustuvan tilausperusteen muuttamisesta. Tämän seurauksena kansanrintamahallitusta edustavien puolueiden lehdistö oli saanut lisättyä varusmiehille jaettavien lehtien määrää. Muun muassa keskustapuolueen pää-äänenkannattajaa päätettiin tilata 20, kun varusmiehille järjestetyn kyselyn perusteella tilausmäärä olisi tullut olla vain yhden vuosikerran verran. Tämän seurauksena Kokoomuksen lehtien tilausten kokonaismäärä jäi 71 vuosikertaan, kun tehdyn kyselyn perusteella määrän olisi tullut olla 99. Vastaavasti riippumattomien lehtien määrä jäi toivotusta 141 vuosikerrasta 119 lehteen. Kokoomuslainen Uusi Suomi ei luonnollisestikaan voinut olla tyytyväinen tähän muutokseen.⁶⁹⁴

Oikeisto syytti siis puolustusministeriötä ja eduskunnan puolustusvaliokuntaa hallituspuolueiden lehtien suosimisesta. Sen mielestä lehtien tilausperusteet olivat riittävän selvät, kun ne varusmiehille teetetyn kyselyn perusteella tilataan. Tavallaan oikeisto toimi varusmiesten äänen kuulemisen puolesta, mutta toisaalta on huomioitava se, että tässä tapauksessa se oli oikeistolle myös hyödyllistä. Puolustusministeri Suorttanen muuttaessaan tilausperusteita oli puuttunut puolustuslaitoksen monopolias-

692. Ks. esim. Vesikansa, Jarkko: Salainen sisällissota. Otava, Helsinki 2004.

693. Keskustelu puolustuslaitoksesta. Pääkirjoitus Uusi Päivä 2.9.1967.

694. Varusmiesten lehdet. Pääkirjoitus US 9.12.1967.

maan, joka aiheutti yhdessä aseistakieltäytymis- ja aseidenriisuntadiskurssin kanssa pelkoa tilanteen muuttumisesta. Oikeiston mukaan varusmiehille tultaisiin jatkossa pakolla jakamaan sellaista tietoa, jota he eivät yleensä halua lukea. Hallituspuolueiden todettiin esittäneen vaatimuksen myös siitä, että jatkossa lehtien tilaaminen olisi tul-
lut tehdä eduskunnan voimasuhteiden mukaisesti.⁶⁹⁵

Keskustelu kehittyi siihen pisteeseen, että puolustusministeri järjesti tiedotustilaisuuden asiain tiimoilta joulukuussa 1967. Kansan Uutisten mukaan todellisuus oli se, että joukko-osastoihin tilattiin yhteensä 275 porvarillista tai niin sanottua puolueetonta lehteä, kun työväen lehtiä oli yhteensä 28 vuosikertaa. Puolustusministeri Suorttanen saattoi esitettyjen lukujen valossa todeta, että ”kysymyksessä ei ole suinkaan hallituspuolueiden varusmiehiin kohdistama aivopesuyritys kuten on väitetty”⁶⁹⁶. Välikädessä tässä vastakkainasettelussa oli myös pääesikunnan tiedotusosasto. Se oli laatinut tarkat selvitykset siitä, miten lehtien tilauksiin on aikaisemmin päädytty ja toisaalta kuinka paljon eri lehtiä tilataan. Tiedotusosaston päällikkö, everstiluutnantti Valtanen selvitti varusmiehille suunnatun kyselyn puutteita ja toi esille, miten hyvin vuoden 1968 lehtien tilaamisjärjestelyt oli tehty yhteistoiminnassa valtion hankintakeskuksen kanssa. Pääpaino valinnoissa tuli jatkossa olemaan lehtien kokonaislevikin huomioimisessa.⁶⁹⁷

Lehtitilauskiistassa kysymys oli siis vain pienistä muutoksista voimasuhteiden ja monopolisoidun informaation välittämisessä. Toisaalta kiista osoitti myös sen, että joukkotiedotuksen voimaan alettiin kiinnittää kasvavaa huomiota, ja sen merkitystä ryhdyttiin korostamaan. Tietysti myös lehdillä itsellään oli lusikkansa sopassa, koska kysymys oli kuitenkin olemassaolon merkityksestä ja toisaalta yhteiskunnallisen taloustilanteen sekä koventuneen kilpailun aiheuttamista taloudellisista vaikeuksista⁶⁹⁸. Ennen kaikkea kysymys oli kuitenkin siitä, että oikeiston hallussa olevia asetelmia vahdittiin herkeämättä peläten ja odottaen mahdollisia valtausyrityksiä. Pienikin myönnytys vielä 1960-luvulla tuntui siltä, että periksi antamisen myötä voisi alkaa hallitsematon vyörytys.

695. Sama.

696. Yksipuolista porvarillista ”muonitusta” varuskuntiin. Työväen lehtiä tuskin armeijassa näkee. Uutinen Kansan Uutiset 9.12.1967.

697. Armeija selvitteli lehtitilauskiistaa. Uutinen Päivän Sanomat 9.12.1967; Varusmiesten lehdet tilattiin kyselyjen ja levikin mukaan. Uutinen HS 9.12.1967; Yksipuolista porvarillista ”muonitusta” varuskuntiin. Työväen lehtiä tuskin armeijassa näkee. Uutinen Kansan Uutiset 9.12.1967; Varuskuntiin tilattu puolustusvoimien määrärahoilla yli 300 lehteä. Uutinen Ilkka 9.12.1967. Puolueettomia lehtiä oli 119 vuosikertaa, Kokoomuksen 71, Keskustapuolueen 60, ruotsinkielisiä 25, SDP:n 14, SKDL:n 10 ja TPSL:n 4.

698. Varusmiesten lehdet. Pääkirjoitus Savo 10.12.1967. Lehtien välistä kilpailua kuvaa hyvin pääkirjoituksen ote, jossa todetaan, että ” jos asevelvolliset eivät halua lukea jotakin kiihkoilevaa puoluelehteä, jonka palstoilta puuttuvat uutiset ja jonka sivuilla esitetään asiat yksipuolisina ja vältetään tarkoin tuomasta esille erilaisia mielipiteitä, niin sehän on lähinnä heidän asiansa. Samalla se on terveen ajattelun merkki, jonka seurauksena esimerkiksi kommunistilehtiä kartetaan. Samaa on sanottava yksil-
mäisestä, jopa aika ajoin sokeasta lehdestä nimeltään Suomenmaa”.

Lehtikiista tuli ja meni, mutta tilalle tuli ”ikuisuuskysymys” armeijan suorittamasta valinnasta. Kun Turussa ilmestynyt SKDL:n Uusi Päivä -lehti kritisoi vuonna 1967 puolustuslaitoksen kapitalistista henkeä, toi se esille myös väitteen armeijan suorittamasta poliittisesta seulonasta. Reserviupseeri- ja Kadettikouluun ei lehden mukaan kelpuutettu kuin oikeistolaisia aineksia. Tässäkin tasa-arvonäkökulma demokraattisuuden hengessä tuli esille, koska olisihan upseeriaineksen pitänyt noudattaa eduskunnan vasemmistoenemmistön mukaista jakaumaa. Jos siis esitettyä ristiriita ei saataisi pois-tettua, ”ei tähän laitokseen voida luottaa eikä se palvele kuin äärimmäistä oikeistoa”.⁶⁹⁹

Vuoden 1969 syksyllä sitten kaksi erotettua patterin päällikköä pudotti ikävän pommin niin sanotussa Vatialan jutussa. Kahden yliluutnantin eduskunnan oikeusasiamiehelle jättämässä kirjoituksissa syytettiin puolustuslaitosta varusmiehiin kohdistuvasta poliittisesta syrjinnästä. Pääesikunta kiiruhti heti vastaamaan iltapäivälehdessä kirjoitukseen korjaamalla sen, mitä oli mahdollista. Pääesikunta korosti, että yliluutnanttien erottamisella ja heidän kirjoituksillaan ei ollut mitään tekemistä toistensa kanssa. Tasavallan presidentti oli vapauttanut 19. syyskuuta kyseiset yliluutnantit puolustuslaitoksen viroista, koska he olivat tehtyjen tutkimusten perusteella syyllistyneet juoppouteen ja siitä aiheutuneisiin jatkuviin käytösrikkomuksiin. Pääesikunnan korjaavassa tiedotteessa korostettiin myös, että tutkintapöytäkirjat olivat lähetetty jo eteenpäin Helsingin hovioikeuden kanneviskaalille asian edellyttämiä syytetoimenpiteitä varten.⁷⁰⁰

Välihuomautuksena totean, että vuotta myöhemmin tamperelainen sosialidemokraattinen Kansan Lehti kirjoitti asiasta sen tullessa käsittelyyn Hovioikeuteen siten, että ”juttu lähti liikkeelle lähes tasan vuosi sitten, jolloin Tampereen Ilmatorjuntapatteristosta tehtiin pääesikuntaan ilmoitus vasemmistolaisiin kohdistuneesta syrjinnästä. Sen seurauksena kaksi yliluutnanttia...vapautettiin armeijan palveluksesta”.⁷⁰¹ Uutisen otsikko osoittaa, että kortistoinnissa ei sinällään ollut mitään vikaa, se oli enemmänkin luonnollista, mutta poliittisuus oli kaiken muun yläpuolella. Jo vuoden 1967 Uuden Päivän pääkirjoituksessa todettiin puolustusvoimien tehtävästä siten, että ”olipa puolustuslaitoksemme tehtävä sitten sisä- tai ulkopoliittinen, missään tapauksessa se ei nykyisellään sovi yhteiskuntakuvaamme”.⁷⁰² Puolin ja toisin voimassa ollut epäily todellisista tarkoituseristä oli todella syvällä, eikä sitä yhtään helpottanut se tilanne, että puolustusvoimia koskeva lainsäädäntö tehtävien osalta oli asetusten varassa vuodelta 1962 ja siten ajankohdan kansainväliset tapahtumat huomioiden epäselvä.

Kommunistit tarttuivat Vatialan juttuun heti. He pitivät luonnollisena, että poliittinen kortistointi liittyisi kommunisteihin ja vasemmistoon yleensäkin. ”Se on to-

699. Keskustelu puolustuslaitoksesta. Pääkirjoitus Uusi Päivä 2.9.1967.

700. Otsikoimaton tiedote. Pääesikunta Tiedotusosasto 29.9.1969.

701. Vajaaälyiset, rikolliset ja vasemmistolaiset. Puolustusvoimat kortistoi asevelvolliset myös poliittisesti. Uutinen Kansan lehti 4.9.1970.

702. Keskustelu puolustuslaitoksesta. Pääkirjoitus Uusi Päivä 2.9.1967.

tisinta totta”, lausui eduskunnan toinen varapuhemies Leo Suonpää. Hän ei vaatinut armeijan upseeriston poliittisten voimasuhteiden mukaista lukumääräistä osuutta, tuoden sen kuitenkin esille, vaan hän vaati kommunistien ja muiden vasemmistolaisen diskriminoinnin lopettamista puolustusvoimien kaikissa portaissa. Armeijaan ei vaadittu politiikkaa, vaan oikeistolaisen politisoinnin lopettamista. ”Ennen ei armeija ole Suomen kansan armeija”. Suonpään mukaan SKP oli suhtautunut puolustusvoimiin asiallisesti ja odottanut tapahtuvaksi muutosta, jota useissa yhteyksissä oli luvattu. ”Kehitys on ollut liian hidasta, miltei huomaamatonta”, Suonpää totesi.⁷⁰³

Hämeen Yhteistyö kirjoitti Suonpään lausunnosta. Lehti kuvasi varsin seikkaperäisesti sitä tapaa, jolla puolustuslaitos varusmiehiä kortistoi. Suonpään mukaan asia oli kyllä ollut varsin hyvin tiedossa jo tätä tapausta aiemminkin muun muassa varusmiesten keskuudessa. Hän väitti, että monet pinnarit olivat tilanneet varuskuntaosoitteellaan SKDL:n ja SKP:n yhteisen äänenkannattajan Kansan Uutiset ja Suomen demokraattisen nuorisoliiton lehden, välttyen samalla siirroilta aliupseerikouluun. Tässä Tampereen Ilmatorjuntarykmentin tapauksessa oli käytetty ristijärjestelmää, jossa kolme ruksia sai toimittuaan aktiivisesti kommunistisessa järjestössä. Kahden ruksin saaja oli kuulunut johonkin kansandemokraattiseen järjestöön toimimatta siinä kuitenkaan aktiivisesti. Jos sitten vanhemmista jompikumpi oli toimiva kommunisti, sai kortistoon yhden merkin. Rukseja kortistossa tiesi siis siirtokieltoa aliupseerikouluun.⁷⁰⁴

Eduskunnan oikeusasiamies kehotti luonnollisesti pääesikuntaa tutkimaan asiaa. Tutkinta eteni ja vuoden 1970 syyskuussa edellä esitetyt tiedot saivat vahvistuksen. Suonpää siis osasi kertoa kortistointiväitteiden sisällön tuoreeltaan, vaikka uutisointi asian tutkimusten osalta tuli julkisuuteen vasta vuotta myöhemmin. Pääesikunta ei enää tässä vaiheessa halunnut kommentoida asiaa. Eduskunnan oikeusasiamiehelle jätetyn todisteen mukaan siinä oli 15.10.1968 päivätynä palvelukseen astuneiden nimet merkinnöillä varustettuna. Listassa oli ruksimerkintöjen lisäksi mainintoja muun muassa huonosta kansalaiskunnosta. Erotettujen yliluutnanttien mukaan patteriston komentajan nimikirjoitus vahvisti listan käyttöön.⁷⁰⁵ Tuossa vaiheessa TST:n uutisessa osattiin jo sanoa, että listojen syntymisen takana oli pääesikunnan tutkintatoimisto, jolla oli jokaisessa sotilaspiirissä ylimääräinen majuri ja hänellä käytössään ylietsivä. Näiden liikkuminen sotilaspiirin alueella, ja tietojen kerääminen käyttäen apuna kunnallisia poliitikkoja, nimismiesverkostoa ja kirkkoa, olivat tietojen keräämisen perusta.⁷⁰⁶

Demokraattisuutta asiassa ei vasemmiston mielestä edustanut se, että eduskunnan oikeusasiamies määräsi pääesikunnan tutkimaan asiaa, ja siten syyllinen tutki syytet-

703. Suonpää arvosteli puolustusvoimia. STT:n uutinen Etelä-Saimaa 28.9.1969; Vasemmistolaisen diskriminointi on lopetettava puolustusvoimissa. Uutinen Keski-suomalainen 28.9.1969.

704. Puolustuslaitoksemme uudistuttava sisäisesti. Leo Suonpään puhe kansandemokraattisten piirijärjestöjen tilaisuudessa Tampereella. Hämeen Yhteistyö 30.9.1969.

705. Armeijan ”musta lista” oikeusasiamiehelle. Uutinen Ilta-Sanomat 3.9.1970.

706. Puolustuslaitos kortistoi: vajaaälyiset, rikolliset ja vasemmistolaiset. TST:n uutinen Pohjois-Karjala 5.9.1970.

tyä. Lopputuloksena pääesikunta ilmoitti julkisuuteen, että tutkimus suoritettiin ja tulokset saatettiin oikeusasiamiehen tietoon.⁷⁰⁷ TST uutisoi myös siitä, miten kansanedustaja Uki Voutilainen esitti kortistiasian toisen tulemisen yhteydessä eduskunnan kyselytunnilla asiaa koskevan kysymyksen puolustusministeri Gestrinille, joka vakuutti hallituksen vastustavan kaikenlaista poliittista syrjintää puolustuslaitoksen piirissä. Lehden mukaan hallitus ei myöskään epäillyt tutkinnan puolueettomuutta, joten se katsoi tarpeettomaksi asian rinnakkaisen tutkimisen. Gestrin korosti myös, että ”Suomenkin puolustusvoimissa on tarpeen pitää asevelvollisista kortistoa, johon merkitään niitä tietoja, joita puolustuslaitoksen työskentelyssä tarvitaan”. Vatialan tapaukseen liittyvistä rukseista puolustusministeri ei antanut tarkempaa selostusta.⁷⁰⁸

Mitä ruksit sitten listassa ikinä tarkoittivatkaan, jäi niistä vuosia kestänyt avoin haava oikeiston ja vasemmiston välille puhuttaessa puolustuslaitoksesta. Tämä jako näkyi myöhemmin käsiteltävien parlamentaarisen puolustuskomitean kuin myös puolustusvoimia koskevan lain laatimisen yhteydessä. Kirkko ja koulu niputettiin tässä yhteydessä samaan vanhoilliseen koulukuntaan, jonka tarkoituksena oli vain ylläpitää vanhaa kastijakoa ja sillä tavoin valta-asemaansa valtiona valtiossa.⁷⁰⁹ ”Me teemme mitä lystäämme” -upseeriston ajattelutapana tuli aina esille, käsiteltiinpä sitten Keinosen erottamista vuosia varsinaisen erottamisen jälkeen, tai jopa Jollaksen seminaaria vuodelta 1964, missä väitettiin laaditun strategian siitä, ”miten kommunisteilta kiskotaan myrkkyyhampaat pois”⁷¹⁰. Eikä puolustusministeri Gestrinille esitetty kysymys eduskunnassa jäänyt sekään ainoaksi. Vuonna 1973 Gestrin vastasi kortistointia koskevaan kysymykseen, mistä oli esitetty epäily jossain aikakauslehdessä.⁷¹¹ Gestrinin siteeraamassa lehdessä oli väitetty puolustusvoimien ja Suojelupoliisin tekevän yhteistyötä asevelvollisten ja reserviläisten kortistoinnin osalta. Luonnollisesti puolustusministeri kiisti asian, mutta myönsi ”joitakin vuosia sitten sotilaspiireissä tehdyn merkintöjä sellaisten asevelvollisten kantakortteihin, joita ei ollut katsottu sopiviksi liikekannallepanoon liittyviin tehtäviin”⁷¹². Näillä merkinnöillä ei Gestrinin mukaan ollut kuitenkaan mitään tekemistä asianomaisten poliittisten mielipiteiden kanssa.

707. Vasemmistoa syrjitään yhä Suomen armeijassa. Uutinen Kansan Uutiset 5.9.1970.

708. Voutilainen kysyi armeijan kortistosta. TST:n uutinen Pohjois-Karjala 1.10.1970; Valtiopäivät 1970. Pöytäkirjat I. Helsinki 1971 (VP 1970 ptk.), 29.9.1970, 1201–1202, ed. U. Voutilainen sd.

709. Armeijamme syrjii muitakin kuin Keinosta? Aviisi 17.11.1969; INTin mustat listat. Nimimerkki Eskonen Päivän Sanomat 8.9.1970.

710. Mikä oli Jollaksen seminaari? Tiedonantaja 30.3.1974; Jollaksen seminaaria käsitellään seuraavassa luvussa tarkemmin Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan ja maanpuolustuskurssien toimintaan liittyen. Vuonna 1964 oli kutsuttu osallistujia kansalaisajattelun seminaariin Jollakseen pohtimaan erilaisia yhteiskunnan kehittämiseen liittyviä kysymyksiä. Maanpuolustuksen ja sotilaiden kannalta tilaisuudella oli merkittävä suhdetoiminta-arvo. Seminaarissa esitetyt alustukset julkaistiin kirjana *Kuusi päivää kansalaisajattelua*. Tilaisuuteen osallistujat koostuivat HMS:n jäsenistä, korkea-arvoisista sotilaista, järjestöelämän edustajista ja alustajina toimineista yhteiskuntatieteilijöistä muun muassa Erik Allardt ja Jan-Magnus Jansson. Ks. Joenniemi 1978, 16–26; Rainio-Niemi, 317–318.

711. Valtiopäivät 1973. Asiakirjat. Helsinki 1974. (VP 1973 ak), kirj. ksm. n:o 266, 27.11.1973 Taisto Sinisalo skdl.

712. Sama.

Kuin eräänlaisena jälkikirjoituksena Hämeen ratsuväkikomppanian yliluutnantti esitti vuonna 1975 liikekannallepanosuunnitelman, jossa pohdittiin sotilasjohdon vaihtoehtoja suorittaa liikekannallepano vastoin poliittisen johdon mielipidettä. Jälleen oli oikeuskanslerilla selvitettävää ja kansanedustajilla kysyttävää. Kokoomuslainen Aamulehti uutisoi kantelun turhaksi yleistyksiksi, josta myös pääesikunta antoi lausuntonsa⁷¹³. Huolimatta siitä, että tapaus pääesikunnan toimesta todettiin yksittäisen upseerin ajatteluksi, sosialidemokraattisessa Pohjois-Karjala -lehdessä todettiin, että ”tuntuu vielä se isäin henki elävän maamme upseerikunnassa”⁷¹⁴.

5.2 Puolueet

Puolueiden osalta oikeisto–vasemmisto-ajattelu oli korostuneessa asemassa 1960-luvun loppupuolelle saakka. Sotien jälkeiseltä ajalta peräisin oleva keskustelu kommunisteista ja maanpuolustuksesta edusti tyypillisesti sitä ajattelumallia, joka toimi taustalla keskustelun ohjaajana. Pääasiallisesti näissä kannanotoissa oli kysymys näkemyseroista puolustusmäärärahojen sopivasta tasosta. Puolueiden näkemykset tulivat esille juuri budjettineuvotteluiden aikana ja aika ajoin esille tulleissa erilaisissa puolustusmäärärahaohjelmissä. Toki yhteiskunnassa kaikkialle leviävä poliittisuus ponnahti toisinaan esille, mutta ne olivat usein yksittäistapauksia⁷¹⁵.

Vuoden 1964 kunnallisvaalit ja 1966 eduskuntavaalit tiesivät muutoksia siinä suhteessa, että vasemmistopuolueet veivät vaalivoiton, ja sosialidemokrateista tuli pääministeripuolue. Samalla SKDL sai ministeripaikkoja hallitukseen kokoomuksen jäädessä oppositioon hallituksesta. Aineiston perusteella en voi tehdä tulkintaa siitä, millainen vaikutus poliittisen ilmapiirin muutoksella oli puolustuslaitokselle. Minikäänlaista yhtäkkistä siirtymää ei aineiston perusteella diskurssissa ollut havaittavissa; ehkä muutos näkyi materiaalsen kehittämisen osalta. Aikalaiset kuitenkin havaitsivat tämän poliittisen muutoksen ja puolustuslaitoksen mahdollisen aseman muutoksen kohti oppositiota⁷¹⁶.

Eduskuntapuolueilla ei ollut varsinaisia turvallisuuspoliittisia ohjelmia kuin vasta 1960-luvun lopulta alkaen. Tässä merkittävänä vaikuttimena oli vallitsevan turvalli-

713. Kantelu armeijan liikekannallepanosta ”turha yleisty”. Uutinen pääesikunnan lausunnosta. Al 13.2.1975; Kysely äärioikeiston toimista armeijassa. DLP:n uutinen Kansan Sana 20.2.1975.

714. Oikeuskansleri tutkii tätä. Uutinen Pohjois-Karjala 13.2.1975.

715. Ks. esim. Puolustusministeriö syrjimässä ”kotkia”. Uutinen Ssd 11.11.1965; Ei poliittisia tilaisuuksia armeijan alueelle. Uutinen Kainuun Sanomat 2.12.1965; Ministeri Pentti väittää Nuoria Kotkia poliittisiksi. Uutinen Ssd 15.12.1965. Kysymys oli kansanedustaja Voitto Hellsténin hallitukselle jättämästä kyselystä, joka liittyi ”sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen yhteiskunnallisen näkemyksen pohjalta” syntyneeseen Nuoret Kotkat -järjestöön. Nuoret Kotkat olivat pyytäneet mahdollisuutta järjestää kotkakuntokilpailun Porin Prikaatin leirialueella, mutta sille ei annettu oikeutta siihen. Järjestö tulkittiin poliittiseksi ja niinpä puolustusministeri Arvo Pentti vastasi, että ”johdonmukaisesti kieltäytymällä luovuttamasta puolustuslaitoksen tiloja em. kaltaiseen toimintaan voidaan välttää syytökset puolusteettomuudesta”.

716. Killinen, Kullervo: Puolueettomuuden miekka. WSOY, Helsinki 1964, 60; Blomberg – Joenniemi, 11–12. Teosten puoluepoliittinen tarkastelunäkökulma ajankohdat huomioiden tuo hyvin esille asetelman, missä tilanteessa oltiin 1970-luvun alussa.

suuspoliittisen ajattelun ja käsitteistön hahmottuminen 1960-luvun aikana. Jäsen-
tyneen turvallisuuspoliittisen kokonaisuuden myötä uskallettiin ottaa kantaa esi-
merkiksi puolustuspolitiikkaan ja puolustuslaitokseen, koska yksinoikeudet omaava
ulkopolitiikka voitiin määritellä diskurssin ulkopuolelle.⁷¹⁷ Toisaalta vaikutusta saattoi
olla myös tiedotustoiminnan kehittymisellä ja useisiin valtaelitteihin kohdistuneel-
la turvallisuuspoliittisella opetuksella muun muassa alueellisten ja valtakunnallisten
maanpuolustuskurssien muodossa. Vuodesta 1965 alkaen kutsuttiin rajoitetusti hen-
kilöitä kurssille puoluekantaan katsomatta. Tätä maanpuolustuksen opetukselliseen
teemaan liittyvää keskustelua käsitellään seuraavassa luvussa tarkemmin.

Henkisen maanpuolustuksen päivillä lokakuussa 1967 vt. professori Olavi Borg
käsittelee puolueiden kannanottoja maanpuolustuksesta jakaen ne kolmeen eri näkö-
kulmaan. Suhtautumisessa puolustuslaitoksen olemassaoloon porvarilliset puolueet
olivat selvästi positiivisia, kommunistit eivät kieltäneet, vaan pitivät tarpeellisina ja
sosialidemokraatit esittivät epäilyjä olemassaolon tarpeellisuudesta historiallisen pasi-
fistisen linjansa mukaisesti. Kehittämisen kannalla porvarilliset puolueet olivat jälleen
puolesta, sosialidemokraatit varauksellisia ja tässä kysymyksessä kommunistit esittivät
syvällisiä armeijan sisäistä järjestystä koskevia muutosvaatimuksia ideologiansa mu-
kaisesti. Sen sijaan Suomen turvallisuuden aseelliseen puolustamiseen suhtauduttiin
samansuuntaisesti. Väkivallasta puhumista vieroksuttiin, mutta virallisissa kannan-
otoissa ei kuitenkaan kielletty äärimmäisten toimintakeinojen käyttöä tarvittaessa.⁷¹⁸

Vuonna 1966 keskustapuolue julkaisi puolueohjelman n:o 1, jossa käsiteltiin puo-
luen johtavia periaatteita, mukaan lukien ulkopoliittikka ja maanpuolustus. Turvalli-
suuspoliittista määrittelyä ohjelma ei sisältänyt, vaan siinä todettiin maanpuolustuk-
sesta, että

*”itsenäisyyden puolustaminen edellyttää suorituskykyisen puolustuslaitoksen
ylläpitämistä. Sen tehtävänä on turvata rauha ja torjua laillisen yhteiskunta-
järjestelmän kumoamista tarkoittavat sisäiset väkivaltaisuudet. Kansalaisten
on saatava tarpeellinen sotilaskoulutus ja puolustusvoimat on ajanmukaisesti
aseistettava. Sotilaskoulutuksen on perustuttava terveen ja puoluekiihkotto-
man maanpuolustushengen varaan. On huolehdittava siitä, että asianmu-
kaiset väestönsuojelun edellyttämät toimenpiteet tehokkaasti suoritetaan”.*⁷¹⁹

717. Ks. esim. Puolueet ja maanpuolustus. Vt. professori Olavi Borgin alustus lehtiartikkelin aiheesta. Uutinen Kansan Lehti 5.10.1967. ”Maanpuolustuskysymystä ja siihen suhtautumista tarkasteltaessa on syytä todeta, että itse maanpuolustuksen käsite ei ole aivan yksiselitteinen asia ja kaikkien samalla tavoin ymmärtämä”.

718. Opiskelijat ja maanpuolustus. Mieliäpidetiedustelu asiasta. Uutinen Vaasa 5.10.1967; Puolueet ja maanpuolustus. Vt. pro-
fessori Olavi Borgin alustus lehtiartikkelin aiheesta. Uutinen Kansan Lehti 5.10.1967; Nykyisellä puolustuslaitoksella takanaan
eri puolueiden tuki. STT:n uutinen Lapin Kansa 6.10.1967.

719. Keskustapuolueen johtavat periaatteet 1966: puolueohjelman n:o 1. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=keskkojhelma1966>.

Samana vuonna 1966 kansallinen kokoomus julkaisi yleisohjelman nimeltään *Kohti huomispäivän yhteiskuntaa*. Siinä käsiteltiin ulkopoliittikkaa ja maanpuolustusta samalla tavalla kuin Keskustapuolueen ohjelmassa. Näiden ohjelmien perusteella turvallisuuspolitiikan käsite ei ollut vielä jalkautunut puolueteksteihin.⁷²⁰

Keskustelua sen sijaan herätti SKDL, kun se julkaisi helmikuussa 1967 periaatteellisen puolueohjelmansa. Tuossa ohjelmassa oli kappale ”armeija”, jonka sisältö ylitti myös uutiskynnyksen. SKDL otti selvästi ohjelmaansa vaikutteita turvallisuuspoliittisesta ja asevelvollisuusdiskurssista esittäessään, että pienen kansan sotilaallisen merkityksen muututtua olemattomaksi olisi Suomen kuljettava aseistariisunnan esitaistelijana ja siten lopetettava armeija vaiheittain. Toisaalta puolueen lehdessä Satakunnan Työssä todettiin myös, että ”niin kauan kuin Suomessa on vielä vakinainen armeija”, olisi sitä demokratisoitava hyväksymään laajemmin poliittisia suuntauksia⁷²¹. Ohjelmassa esitetyt armeijaa koskevat kohdat tulkittiin sekä kokoomuksen että keskustan lehtien uutisoinnissa tavanomaiseksi ja entuudestaan tutuksi kommunistiseksi fraseologiaksi. Närkästyttä herätti juuri se, että julkisuudessa esitetyt näkemykset kommunistien entistä positiivisemmasta suhtautumisesta puolustuslaitokseen olivat täysin ristiriidassa julkaistun ohjelman kanssa. Tämä oli myös osoitus siitä, miten vaikeaa oli jäsenellä eri diskurssien vaikutuksia.⁷²²

Uuden turvallisuuspoliittisen diskurssin mukaisen ensimmäisen avauksen teki keväällä 1969 SDP, kun se julkaisi esityksen puoluekokoukselle omasta turvallisuuspoliittisesta erityisohjelmasta⁷²³. Puolueen lehdessä Pohjanmaan Kansassa sen uutisoitiin olevan ensimmäinen puolueen laatima kokonaisesitys monitahoisesta problematiikasta⁷²⁴. Ohjelmassa puolustuslaitoksen kehittäminen sidottiin tiiviisti muihin yhteiskuntapoliittisiin tavoitteisiin. Oleellista oli kuitenkin se, että puolustusvoimien nähtiin tukevan ja täydentävän Suomen turvallisuuspoliittisia pyrkimyksiä erityisesti kansainvälisten velvoitteiden mukaisesti. Toisena merkittävänä näkökulmana oli puolustuslaitoksen sisäisten järjestelyiden tekeminen siten, että demokraattisuuden ja sotilaallisuuden välinen vastakohtaisuus saataisiin poistumaan mahdollisimman hyvin. Keinoina siihen esitettiin muun muassa jo esille tulleet sosiaalitoimikuntien demokraattisempi valintatapa ja yhtenäisen arvoasteikon toteuttaminen. Näillä tarkoit-

720. Kansallinen Kokoomus: Kokoomuksen Poliittinen Toimintaohjelma 1966. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=koktoiminta1966>.

721. Lopetetaanko Suomen armeija? Uutinen Satakunnan Työ 14.2.1967. ”Oltiin sitä mieltä, että asiasta kannattaa keskustella kaikkialla, sillä armeijasta luopuminen olisi hyvä esimerkki muille maille siirtyä asteittain sotalaitosten lopettamiseen”; Eduskuntapuolueiden turvallisuuspoliittiset ohjelmat. Toimittanut Olavi Borg. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta (MTS). Helsinki 1981, 9–11.

722. Sorvali, Pentti: Puolustuskysymys ja ääriivasemmisto I. Artikkelit Sm 28.2.1967; Sorvali, Pentti: Puolustuskysymys ja ääriivasemmisto II. Artikkelit Sm 1.3.1967; SKDL ja puolustuslaitos. Pääkirjoitus Karjalainen 3.3.1967; Romuttajat. Pääkirjoitus Länsi-Savo 3.3.1967.

723. Suomen Sosialidemokraattinen puolue: Sosialidemokraattinen ulkopoliittikka. Erityisohjelma 1969. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=sdpulkopoliittikka1969>.

724. Merkittävä kannanotto. Pääkirjoitus Pohjanmaan Kansa 8.3.1969.

tiin juuri varusmiesten valintaa toimikuntiin ja yhtenäispäällystä. SDP puuttui myös arkaluontoisempaan asiaan pohtiessaan puolustusvoimain komentajan, puolustusministerin ja presidentin merkitystä päätettäessä sotilasasioista. Puolueen mukaan valtaa olisi tullut siirtää yhä enemmän puolustusministerille ja siten poliittiselle eliitille mainiten muun muassa eduskunnan puolustusasianvaliokunnan.⁷²⁵

Myös kansallinen kokoomus ehti julkaista uuden erityisohjelmansa saman vuoden syksyllä. Kokoomus oli jatkuvan puolustuspolitiikan kehittämisen linjalla⁷²⁶. Sinällään kansanedustaja Esko Koppasen johtaman työryhmän valmistelemassa puolustuspoliittisessa ohjelmassa ei ollut mitään uutta. Siinä vaadittiin muun muassa puolustusvoimien kehittämiseen kaavailun seitsenvuotisen ohjelman määrärahan kaksinkertaistamista.⁷²⁷ Sen sijaan keskeistä oli se, että nyt kolmen puolueen kannanotoissa oli tuotu esille ongelmat puolustusvoimien kehittämiseen varattavien määrärahojen suuruudesta ja vaihteluista, sekä sen myötä puolustusvoimille käskettävien tehtävien määrittelystä. Keväällä 1970 SKDL:n julkaiseman varsinaisen turvallisuuspoliittisen ohjelman luonnoksen lailla keskustelu puolustusvoimien tehtävien uudelleenmäärittelystä kiihtyi. Tämä tehtävämäärittely oli voimistuva sivujuonne asevelvollisuusdiskurssissa käsitellyssä keskustelussa, jossa pohdittiin sotilaallisen maanpuolustuksen vaihtoehtoja siviilipuolustuksen tai palkka-armeijan osalta. SKDL oli siviilivastarinnan puolesta ja vahvisti aiemmin esitettyjä demokraattisuusvaatimuksia⁷²⁸. Tässä ”punaisessa linjanvedossa” vaadittiin tehtävien vähentämistä.⁷²⁹

5.3 Parlamentaarinen puolustuskomitea – materiaalsen kehittämisen sijaan yhteiskunnallistavia teemoja

Palataan turvallisuuspoliittisen diskurssin muodostamiseen. Vuonna 1967 julkaistiin toisessa luvussa esitelty *Maanpuolustuksen tienviitat* -teos, jonka tueksi vuotta myöhemmin julkaistiin *Puolustuskykymme materiaallinen perusta*. Niiden tarkoituksena oli esitellä puolustuslaitoksen kehittämisen suuntalinjoja ja sen materiaalsen perustan haasteita. Joulukuussa 1968 julkaistussa *Maanpuolustus*-lehdessä silloinen puolustusneuvoston pääsihteeri kenraaliluutnantti Lauri Sutela mainitsi ”puolustuslaitoksen kehittämisen pulmista”⁷³⁰, ja samassa numerossa silloinen everstiluutnantti Aimo Pa-

725. SDP:n kannanotto turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaan. Pohjois-Karjala 10.3.1969; SDP:n kannanotto turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaan. Esitys sos.dem. puolueen puoluekokoukselle. Ote kannanotosta Saimaan Sanomat 13.3.1969; Eduskuntapuolueiden turvallisuuspoliittiset ohjelmat, 5–7.

726. Kokoomuksen puolustuspoliittinen ohjelma. Erityisohjelma 1969. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kokpuolustus1969>;

727. Kokoomus puolustuspolitiikasta: Puolustukseen saatava 2,5 % kansantuotteesta. STT:n uutinen Karjalainen 16.10.1969; Eduskuntapuolueiden turvallisuuspoliittiset ohjelmat, 7–9.

728. Ks. esim. Poliittisen vallan valvonta armeijaan. Ote Jorma A. Hentilän puheesta. Kansan Uutiset 3.5.1970.

729. SKDL vaati armeijan tehtävien vähentämistä. Uutinen US 28.4.1970; Punainen linjanveto. Pääkirjoitus HS 3.5.1970.

730. Sutela, Lauri: Puolustuslaitoksen kehittämisen taloudellisista pulmista. Artikkelit Maanpuolustus 5 1968, 7–13.

junen esitti kysymyksen, ”tarvitaanko meillä parlamentaarista puolustuskomiteaa?”⁷³¹ Parlamentarisen puolustuskomitean asettamisen motiivina näytti olleen juuri materiaalisen kehittämisen varmistaminen ja tasapainottaminen siten, että aina vajaaksi jääneiden kehittämishelmien tueksi olisi saatu laaja parlamentaarinen hyväksyntä. Tärkeäksi asia koettiin varsinkin aikakaudella, jolloin hallitukset ja puolueiden voima-suhteet vaihtuivat usein. Toisaalta Pajunen tähdensi myös näkökulmaa, jossa komitean tehtäväalueen tulisi ulottua pelkkien materiaalihelmien ulkopuolelle. Julkinen selvitystyö olisi Pajusen mukaan ollut myös pohja laajemmalle julkiselle puolustuskeskustelulle, ja siten puolustuskysymysten käsittely olisi niveltenyt paremmin myös demokraattiseen yhteiskuntajärjestelmään.⁷³²

Pasi Kesseli on käsitellyt puolustuslaitoksen sotien jälkeisiä materiaalihankintaohjelmia todeten, että noottikriisin jälkeen joulukuussa 1961 puolustusvoimien materiaalihankintoja käsiteltiin presidentti Kekkonen johdolla. Hankintojen tärkeysjärjestyksessä ensimmäiseksi nousi ilmapuolustus, toiseksi meripuolustus ja sitten vasta muu materiaali. Periaatteessa tässä ei ollut mitään uutta, tämä järjestyshän oli määritelty jo puolustusmateriaalin kehittämiseksi laadituissa A- ja H-ohjelmissä. Noottikriisi kuitenkin vauhditti hankintoja merkittävästi, kun vuoden 1962 sotavarustehankintojen loppusumma, joka piti sisällään tavaraluoton ja hankinnat muualta kuin Neuvostoliitosta, nousi peräti 18,7 miljardiin markkaan. Puolustusvoimat pyrki pitämään kiinni laadittujen ohjelmien toteutumisesta, mutta ne olivat jääneet pahasti jälkeen. Niinpä Pääesikunnassa laadittiin vuonna 1961 niin sanottu HT-ohjelma täydentämään edellisiä ohjelmia. Lopulta ylimässä johdossa päädyttiin vuonna 1964 K-ohjelmaan ja siihen liittyvään perushankintalakiin. Ohjelman tavoitteena oli myös sodan ajan tehtävien täyttämisen mahdollisuus materiaaliselta kannalta. Mikään ei kuitenkaan muuttunut uuden ohjelman myötä, koska senkin toteuttaminen viivästyi ja sen myötä vaikeutui.⁷³³

731. Pajunen, Aimo: Tarvitaanko meillä parlamentaarista puolustuskomiteaa? Artikkelit Maanpuolustus 5 1968, 13–16.

732. Tervasmäki 1978, 410; Hägglund, 99. ”Aimo Pajunen esitti ensimmäisenä jo vuonna 1968, että asetettaisiin parlamentaarinen puolustuskomitea. Hänen mielessään välkkyi vuoden 1938 puolustusrevisio, jonka suositusten perusteella käynnistyi mittava puolustusmateriaalin hankintaohjelma. Puolustusvoimissa oli laadittu vähän samantapainen PV-ohjelma, joka kuitenkin oli joutunut toteutumattomien toiveunien hyllylle. Kekkonen Suomessa hallitukset vaihtuivat tiheään ja uusi hallitus piti luonnollisesti suorastaan velvollisuutenaan kumota edeltäjänsä tyhmat aiheet. Kaikista eduskuntapuolueista koottu komitea olisi omiaan sitouttamaan poliitikot noudattamaan yhteisesti sovittuja suuntaviivoja hallituksenvaihdoksista huolimatta”.

733. Kesseli, Pasi: Ukkopekasta rynnäkkökivääriin – Suomen puolustusvoimien materiaalityö sotien jälkeen. Teoksessa Piirteitä puolustusvoimien kehityksessä 1944–1964. Toim. Sampo Ahto (et.al). Espoo-Kauniainen Reservinupseerit r.y. 2005, 101–104; Visuri 2010, 117–121; Ries, 228–229. Riesin mukaan kuusikymmentäluvun toisella puoliskolla maanpuolustukseen suunnattujen varojen myöntäminen oli ailahtelevaa. Vuonna 1965 käynnistettiin edellistä täydentävä K-ohjelma, jonka puitteissa aluksi kohdennettiin määrärahoja ilmapuolustukseen ja merivoimien taisteluyksiköille. Määrärahoja supistettiin rajusti 70 prosentilla jo seuraavana vuonna niiden menetettyä poliittisen tukensa. Suomen ilmapuolustuksen vahvistaminen oli kuitenkin yksi tärkeimmistä kehitysalueista. Iso-Britanniasta tilattiinkin vuonna 1965 Plesseyntutkajärjestelmiä ja samana vuonna aloitettiin työt maanlaajuisen kaukovalvontatutka- ja taistelunjohtoverkoston kehittämiseksi. K-ohjelmassa oli todennäköisesti myös varaus taistelunjohtojärjestelmän täydentämiseksi ruotsalaisilla joka sään torjuntahävittäjillä, mutta supistusten vuoksi hanketta jouduttiin siirtämään viidellä vuodella. Rannikkopartiointiin tarkoitettujen joukkojen kehittämistä supistettiin niin ikään. Vuonna 1971 saatiin kuitenkin vielä yksi laiva, kun Laivateollisuudelta tilattu jäänmurtamiskykyinen ulkoviikari Valpas luovutettiin. Tämän jälkeen kuuteen vuoteen ei uusia merivartiokäyttöön tarkoitettuja aluksia saatu.

K-ohjelman myötä saatiin siis muutamia tilausvaltuuksia tehtyä, mutta tilausvaltuuksista huolimatta keväällä 1967 pääesikunnassa aloitettiin uusi suunnittelukierros. Uusi kehittämissuunnitelma nimettiin PV-ohjelmaksi. Tämä ohjelma ajoittui vuosille 1968–1975, ja sen määrärahan tarve oli noin 200 miljoonaa markkaa, siis noin samansuuruinen kuin edeltäjänsä K-ohjelmankin. Ja kuten kävi K- tai H-ohjelmankin, myös PV-ohjelma jäi heti alussa toteutumissummaltaan jälkeen suunnitellusta, noin puoleen.⁷³⁴

Elokuussa 1970 uutisoitiin ruotsalaisen kansanpuolueen esityksestä asettaa kyseessä oleva komitea pohtimaan armeijan tehtäviä. Myös hallitusohjelmassa mainintana olleesta ajatuksesta puolustusministeri Gestrin totesi, että komitean tarkoituksena oli ”elvyttää puolustuspoliittista keskustelua ja saada puolustuslaitos lähemmäksi kansaa”⁷³⁵. Samalla hän kumosi julkisuudessa esitetyt arvelut siitä, että komitean myötä PV-ohjelman toteuttaminen lykättäisiin tulevaisuuteen.⁷³⁶ Komitean asettamisen tarpeellisuutta ja motiiveja arvioitiin useissa oikeistolaisissa lehtikirjoituksissa pohtien myös puolustusministerin sanomisia vallan näkökulmasta. Analysoidessani Gestrinin puheita lyhyen ajanjakson aikana havaitsin niissä merkittäviä eroja puolesta ja vastaan. Välillä budjettikehys ja määrärahatilanne näyttivät hyviltä, ja seuraavassa tilaisuudessa jälleen heikolta. Muutamissa kirjoituksissa arvioitiin puolustusministerin saaneen ylipäälliköltä ohjausta, kuten olivat saaneet muutamat aikaisemmat puolustusvoimain komentajat valittaessaan määrärahojen vähyyden ja tehtävien määrän aiheuttamaa tilannetta ja siitä näkökulmasta nähtävää tulevaisuutta.⁷³⁷

Lehtikirjoittelu oli siten jälleen täynnä arveluita siitä, mitkä ovat kenenkin motiivit. Sosialidemokraattisen puolueen tutkimussihteeri Paavo Lipponen esitti ihmetyksensä siitä, että toisaalta asetetaan komitea pohtimaan puolustusvoimien kehittämistä, ja toisaalta PV-ohjelma toteutetaan komitean mielipiteestä huolimatta. Tällaisten mielipiteiden esittäminen olivat perusteltuja, mutta herättivät vahvan vastadiskurssin

734. Kesseli, 107–109. Kesselin johtopäätöksenä oli 1940-luvun lopulta 1960-luvun lopulle suoritettujen hankintasuunnitelmien osalta se, että sotilaiden ja poliittisten päättäjien yhteistoiminta ei toiminut, koska tehdyt suunnitelmat kerta toisensa jälkeen jäivät suutareiksi. Hänen mukaansa 1960-luvun lopusta alkaen tähän saatiin muutos parlamentaaristen puolustuskomiteoiden ja niiden mietintöjen myötä. Näissä komiteoissa toimineet kansanedustajat – vaikka olivatkin varsin erimielisiä monista asioista – mahdollistivat tarvittavan yhteyden sotilaiden ja poliittisen päätöksenteon välille. Konsensusperiaatteella tehdyt mietinnöt ulottuivat yli puoluerajojen.

735. Puolustusministeri Gestrin: Päätöksentekokoneisto olisi uusimisen tarpeessa. Uutinen puheesta turvallisuuspolitiikan päällä HS 14.9.1970.

736. Komitea pohtimaan armeijan tehtäviä. Uutinen HS 11.8.1970; Hägglund, 107. Hägglundin mukaan puolustusvoimissa suhtauduttiin aluksi melko epäillen koko ajatuksen parlamentaariseen komiteaan. Mitä enemmän aikaa kului, sitä keskeisemmän aseman komiteoiden tekstit saivat myös puolustusvoimissa, varsinkin sen jälkeen kun huomattiin, että niiden suosituksen toteutuivat eivätkä vain pölyttäneet hyllyllä. Tuli aika, jolloin tuskin yhtään esitelmää, puhetta tai luentoa turvallisuuspolitiikasta pidettiin siteeraamatta hartaudella viimeisen mietinnön kanonisoitua tekstiä. Eittämättä komiteat täyttivät tärkeän tehtävän laajemmaltikin turvallisuuspoliittisen konsensuksen rakentajina ulkopoliittisesti hankalana aikana ja tiheästi vaihtuvien hallitusten maassa. Kolmannen komitean mietinnön myötä oli ideasta saadut hyödyt kulutettu.

737. Ministerin puolustus. Pääkirjoitus ESS 15.9.1970; Unohdettu puoli. Mielipidekirjoitus nimimerkki Malakias AI 30.9.1970.

puolustusvoimien materiaalista tilanteen parantamista ajavien keskuudessa.⁷³⁸ Mielipide-eroista huolimatta komitean asettamisessa ajateltiin olevan kysymys tehtävän määrittelystä suhteessa tarvittaviin määrärahoihin.⁷³⁹

Ensimmäinen parlamentaarinen puolustuskomitea (I PPK) asetettiin 1.10.1970.⁷⁴⁰ Siinä poliittiset voimasuhteet jakautuivat siten, että ne olivat 7–5 ei-sosialisteille. Tehtäväksi se sai selvittää, millaiset tehtävät puolustuslaitokselle tulisi asettaa. Julkisuudessa painotettiin edelleen vahvasti materiaalista kehittämistä⁷⁴¹, mutta toisaalta esimerkiksi Suomen Sosialidemokraatti arvioi komiteasta tulleen lähinnä aatteellisen keskustelun foorumin. Tähän arvioon lehti päätyi siksi, että komitean jäsenistö ei kaikilta osiltaan edustanut asiantuntijoita, vaan enemmänkin puolueidensa johtohenkilöitä. Lehden uutisen sisältö saattoi olla pettymyksen osoitus komitean poliittiseen paikkajakoon, mutta toisaalta siinä oli myös ennustuksen aihioita. Lehdessä uutisoitiin, että eduskunnassa oli keskusteltu vielä kuukauden toimikunnan asettamisen jälkeen siitä, mitä komitean tehtävän antoon oikein sisältyi.⁷⁴² Ruotsalaisen kansanpuolueen kansanedustaja Georg C. Ehrnrooth vaati, että asetetun komitean lisäksi olisi tullut asettaa myös parlamentaarinen elin tarkastelemaan puolustuslaitoksen sisäisiä asioita. Puolustusministeri Gestrin ei nähnyt mitään estettä sille, että I PPK:lle annettu tehtävänanto olisi sisältänyt myös puolustuslaitoksen sisäisen tilan tarkastelun ja eduskunnan aseman arvioimisen puolustuspoliittisessa päätöksenteossa. Komitealle asetettua aikataulua pidettiin kuitenkin liian tiukkana, koska tehtävää oli paljon, ja valmista tuli olla jo keväällä 1971.⁷⁴³

738. Lipponen, Paavo: Keskustelun ulkopuolella. Mielipidekirjoitus Saimaan Sanomat 15.8.1970; Puolustuskomitea. Pääkirjoitus Satakunnan Kansan 18.8.1970. Lipposen kirjoitus yleistettiin sosiaalidemokraattisen lehdistön ja puolueen yleismielipiteeksi. Tällainen yleistämisellä luotava ”epävarma” ja ”olematon” representaatio oli hyvä oman asian ajamisen tehostamiskeino; Soikkanen 2008, 50–52. Soikkasen mukaan SDP:n sisäiset erimielisyydet olivat kärjistyneet juuri puolustuskomitean aikana. Kysymys oli ”uuden ulkopolitiikan” määrittelystä ja toisaalta kilpailuasetelmasta ulkopoliittisen vallan suhteen erityisesti presidentti Kekkonen suuntaan. Soikkasen mukaan myös Joenniemen ja Blombergin *Kaksiteräinen miekka* -teos liittyi tähän; Apunen, 220–224. Apusen mukaan Paasikivi-Seuran järjestämää keskustelutilaisuutta parlamentaarisen puolustuskomitean johdosta referoitiin laajasti Huvudstadsbladetissa, jonka kritiikki kohdistui pieneen ja aktiiviseen sosiaalidemokraattien ryhmään. He edustivat uudenlaista tulkintaa puolueettomuudesta, jonka mukaan Suomi olisi puolueeton rauhan aikana, mutta liittoutunut sodan aikana. Myös Apunen yhdistää tutkimuksessaan *Kaksiteräinen miekka* -teoksen tähän tulkintaan.

739. Puolustusvoimien tehtävä. Pääkirjoitus Al 3.9.1970; Parlamentaarinen puolustus. Pääkirjoitus Kaleva 15.9.1970; Puolustuskomitea. Pääkirjoitus Savon Sanomat 15.9.1970.

740. Ries, 232–233. Tomas Riesin mukaan I PPK:n muodostaminen ehkäisi liennytyksen vaikutuksia maanpuolustukseen ja oli tulosta aiemmista kokemuksista, jotka viittasivat siihen, että puolustusneuvoston suositukset eivät olleet riittävän painokkaita pitkän aikavälin tulosten aikaansaamiseksi. Tämä siksi, että PPK auttoi vaintamaan ”yksinkertaistettujen pasifististen toimintamallien” iskuja 1960-luvun loppupuolella. Riesin mielestä Ruotsissa vastaavanlaiset iskut johtivat lähes katastrofaalisiin seurauksiin eli runsaan puolentoista vuosikymmenen ajan vaikuttaneisiin maanpuolustusmenojen supistuksiin.

741. Puolustuskomitea näki päivänvalon voimasuhteet 7–5. Uutinen HS 2.10.1970.

742. Puolustuspolitiikka komiteaan. Pääkirjoitus SSd 5.10.1970.

743. Puolustuskomiteasta väittely eduskunnassa. Uutinen HS 30.10.1970; Friberg, Ralf: Parlamentti ja puolustus. Vastine HS 12.11.1970; Maunula, Aatos: Maanpuolustuksemme nykynäkymiä. Artikkelit SuomSotSM 6 1970, 12–16. Valtioneuvosto asetti poliitikoista kokoonpannun parlamentaarisen puolustuskomitean 1.10.1970. ”Puheenjohtajana toimii professori Jan-Magnus Jansson. Jäseniä on yhteensä 14. Niistä 11 on valittu poliittisista puolueista eduskunnan voimasuhteiden mukaisesti. Kolme muuta jäsentä ovat sotilaita edustaen pääesikuntaa, puolustus- ja ulkoasiainministeriötä, mutta he ovat ilman äänioikeutta. Sihteereitä on 4, kaksi sotilas- ja kaksi siviilihenkilöä. Komitea sai tehtäväkseen selvittää, millaiset tehtävät puolustusvoimille tulisi asettaa turvallisuuspoliittisen kokonaisratkaisun osana ja millaisiin sotilaallisiin suorituksiin sen tulisi kyetä. Työn tekemi-

Komitean mietintö valmistui kolme kuukautta lisäaikaa saaneena kesäkuussa 1971. Mietinnössä käsiteltiin erittäin kattavasti Suomen turvallisuuspoliittista asemaa ja kansainvälistä yleistilannetta maailmantilanteesta aina Pohjois-Euroopan turvallisuustilanteeseen. Mietintö oli siten varsin yksityiskohtainen kokonaisuus, jollaista ei oltu tehty aiemmin puolustuspolitiikan saralla. Eri osa-alueita oli kyllä käsitelty. Merkittävän mietinnöstä teki myös se, että sen laatimiseen oli osallistunut aikansa keskeiset parlamentaariset poliittiset vaikuttajat kaikista puolueista⁷⁴⁴. Myös tasavallan presidentti Kekkonen kiitti ainakin muodollisesti uudenvuoden sotilaskäskyssään tehdystä työstä todeten, että ”maamme puolustuspolitiikan ja erityisesti puolustusvoimille annettavien tehtävien ja vaatimusten kannalta on todettava merkittävänä saavutuksena kuluneen vuoden aikana valmistunut parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö, joka on osaltaan selventänyt puolustuspolitiikan asemaa turvallisuuspolitiikan osana⁷⁴⁵. Näin voitiin olettaa, että sen sisältöihin myös sitouduttaisiin. Toisaalta huomionarvoista oli myös se, että mietinnöstä annettiin kolme eriävää mielipidetä, joihin osallistui viisi komitean 12 jäsenestä. Kaikki eivät kuitenkaan uskoneet alkuvaiheessa mietinnön vaikuttavuuteen ja suhtautuminen oli ristiriitaista, mutta jo lähivuodet osoittivat kirjoitetun muuttuvan myös käytännöksi. Tämä muutti suhtautumista myös puolustusvoimien henkilöstön keskuudessa, vaikka esitetyllä tavalla komitean asettaminen ei saanut valtaisaakaan kannatusta. Kantaa julkisuudessa otti tällä kertaa evp-kenraali.⁷⁴⁶

seen varattiin puoli vuotta aikaa; Viljanen, Jussi: Klenbergin kausi. Artikkelit Ruotuväki 10 26.5.2006, 8–9. Amiraali Klenberg nosti komiteatyöskentelystä esiin kolme nimeä. Kaikkien kolmen komitean puheenjohtajana toimi muun muassa ministerinä ja Ruotsalaisen kansanpuolueen puheenjohtajana vaikuttanut ja sittemmin Hufvudstadsbladetin päätoimittajana ansioitunut professori Jan-Magnus Jansson. Toinen voimahahmo oli koko idean keksinyt ja ensimmäisen komitean pääsihteerinä toiminut everstiluutnantti Aimo Pajunen... Komitean suositusten toteuttamisessa oli suurimerkityksistä myös se, että niitä oli laatimassa suurimpien puolueitten ykkösketju aina puheenjohtajia myöten. Arvokkainta ensimmäisen komitean työssä oli loogisen sisällön määrittäminen Suomen turvallisuuspolitiikalle. Sen rakentamisessa ulkoministeriön silloisen poliittisen osaston päällikön Risto Hyvärisen vaikutus oli huomattava...komiteamietintö selkeytti monella tavalla puolustusvoimien asemaa”. Turvallisuuspolitiikkamme kulmakiviksi nähtiin Suomen puolueettomuus, maamme puolustuskyky ja YYA-sopimus.

744. Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö. Komiteamietintö 1971:A18. Helsinki 1971; Ks. esim. Mietintö valmistunut. Pääkirjoitus Sotilasaikakauslehti 6–7 1971.

745. Tasavallan presidentin sotilaskäsky 1971–1972. Tasavallan presidentin sotilaskäsky n:o 21 31.12.1971. Kansallisarkisto (Sörn.); Julkaisu lehdissä Ks. esim. Tasavallan presidentin sotilaskäsky. Satakunnan kansa 2.1.1972; Myös myöhemmin presidentti Kekkonen säilytti käsityksensä komiteoista. Ks. esim. Ote Tas.Pres. vastauksista Kansallisen kokouksen valitsijamiesehdokkaiden esittämiin kysymyksiin 17.12.1977 Helsinki. Suomen turvallisuuspolitiikka. Tasavallan presidentti Urho Kekkosen turvallisuuspoliittisia puheita vuosilta 1943–1979. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta. Helsinki 1980, 56. Kysyttäessä onko viimeisen kymmenen vuoden aikana tapahtunut jotain sellaista mikä antaisi aiheita maanpuolustuksen vahvistamiseen Kekkonen totesi, että parlamentaariset puolustuskomiteat ovat pohtineet näitä kysymyksiä ja *ilmeisesti* mietinnössään löytäneet niihin tyydyttävän ratkaisun.

746. Ks. esim. Maunula 1970, 12–17. ”Kun tietää, että puolustusneuvosto (6 ministeriä ja 2 sotilasta) jatkuvasti seuraa ja käsittelee Suomen turvallisuuteen liittyviä kysymyksiä... tuntuu maallikosta vaikealta käsittää, että tämä 14 miehen komitea on se viisas kivi, joka maan turvallisuus- ja puolustuskysymyksen kertaheitolla ratkaisee, vieläpä ilman rahallisia esityksiä. Hornborgin puolustusvisioini 1923–26 teki perusteellisen ja ansiokkaan esityksen nuoren, juuri itsenäisyytensä saavuttaneen valtion puolustuksen perusjärjestelystä. Se päätyi selviin strategiisiin, organisatorisiin ja rahallisiin ehdotuksiin...Eduskunnassa alkoi asiasta riitely ja näpertely. Vuonna 1935 valtioneuvosto asetti J.K. Paasikiven johdolla valtioneuvostonkomitean. Sen tuli suorittaa selvitys puolustusvoimain perustehtävistä ja kiireellisistä hankinnoista yleisesikunnan laskelmien pohjalta. Komitea teki työnsä nopeasti.... Mutta toimenpiteet olivat jo nyt liian myöhäisiä... Täytyy hartaasti toivoa, että Janssonin puolustuskomitean

I PPK:n mietinnön seuraukset demokraattisuus- ja poliittisuuskursseille olivat merkittävät. Komiteamietintö aktivoi poliittisia puolueita, koska mietinnöstä aiheutui normaalista poikkeavaa turvallisuus- ja puolustuspoliittista keskustelua antaen puolueille uusia virikkeitä. Muun muassa keskustapuolue, Suomen kristillinen liitto ja Liberaalinen kansanpuolue julkaisivat muutaman vuoden sisällä mietinnöstä omat turvallisuus- ja puolustuspoliittiset ohjelmansa.⁷⁴⁷ Keskustapuolueen turvallisuuspoliittinen ohjelma sisälsi käsitteen mukaisen jaottelun ulkopoliittikkaan ja puolustuspoliittikkaan. Ne muodostivat kokonaisuuden, mikä yhdistyi hyvinvointipoliittikkaan.⁷⁴⁸ Suomen kristillisen liiton turvallisuuspoliittinen ohjelma sen sijaan poikkesi turvallisuuspoliittisen käsitteen määrittelystä. Ohjelma oli laadittu pikemminkin maanpuolustuksesta käydyn keskustelun pohjalle. Väliotsakkeet oli nimetty sisäpolitiikka, puolustusvalmius, henkinen ja taloudellinen maanpuolustus, siviilivastarinta sekä asevoimat.⁷⁴⁹ Liberaalisen kansanpuolueen turvallisuuspoliittinen ohjelma sen sijaan sisälsi käsitteen määrittelyn mukaisen jaottelun lisäksi maanpuolustuksen osa-alueittain tehdyn tarkastelun aina sotilaallisen maanpuolustuksen yksityiskohtaiseen tarkasteluun.⁷⁵⁰ Yhteistä näille kaikille ohjelmille oli kuitenkin se, että niissä valtiokeskeisen turvallisuuskäsityksen rinnalle oli tullut nykyään inhimilliseksi turvallisuudeksi kutsutun näkemyksen mukaisia ajatuksia. Tällaisia olivat muun muassa yksilön turvallisuuden ja sosiaalisen tasa-arvoisuuden toteutumisen korostaminen. Esitettyjen ajatusten rinnalla elivät kuitenkin vielä ”poliittiset realiteetit”⁷⁵¹ ja ”turvallisuuspolitiikka käy kaiken sisäpolitiikan edellä”⁷⁵².

Puolueiden lisäksi komiteamietintö aktivoi myös puolustusvoimien henkilöstöä siten, että se alkoi siteerata sopivilta osin mietintöä, unohtamatta mainita ajatusta myöskään sen parlamentaarisesta sitovuudesta. Diskurssin aktivoimisen ohella komi-

työn tulokset johtavat kansamme turvallisuuden ja rauhan lujittumiseen. Tarvitaan realistista tilanteen arviointia, valtioviisautta, yksimielisyyttä peruslinjoissa sekä valmiutta taloudellisiin ja muihin uhrauksiin”; Maunula, Aatos: Turvallisuuspolitiikkamme ongelmista. Artikkelit SuomSotSM 6 1972, 13–19. ”Mitä enemmän tähän mietintöön tutustuu sitä suuremman arvon sille antaa Suomen turvallisuuspolitiikan näkökulmasta. Ei niinkään sen vuoksi, että siitä löytyisi jotain ihmeellistä ja uutta. Samoja asioita on käsitelty ja tehty mukaisia arvioiteja ja suunnitelmia ylimmän poliittisen ja sotilaallisen johdon piirissä miltei heti toisen maailmansodan jälkeisestä ajasta alkaen Suomen muuttuneen poliittisen ja sotilaspoliittisen tilanteen mukaisesti. Siihen aikaan ei vaan pidetty sopivana saattaa näitä asioita julkisuuteen, kuten nyt on tehty. Komiteamietinnölle on annettava arvoa erityisesti siksi, että eduskuntaryhmien edustajat ja ilmeisesti tätä kautta koko kansanedustuslaitoksemme on nyt ottanut tai on ottamassa miltei yksimielisesti kantaa Suomen turvallisuuteen olennaosasti vaikuttavista seikoista, itsenäisyytemme peruskysymyksistä”. Alleiviivaukset tutkijan tekemiä.

747. Keskustapuolueen turvallisuuspoliittinen ohjelma 1972; Eduskuntapuolueiden turvallisuuspoliittiset ohjelmat, 2–3 ja 11–20.

748. Keskustapuolueen turvallisuuspoliittinen ohjelma. Erityisohjelma 1972.

749. Suomen kristillisen liiton turvallisuuspoliittinen ohjelma. Erityisohjelma 1974. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tuunniste=sklturvallisuus1974>.

750. Liberaalisen Kansanpuolueen turvallisuuspoliittinen ohjelma. Erityisohjelma 1974. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tuunniste=lkpturvallisuus1974>.

751. Liberaalisen Kansanpuolueen turvallisuuspoliittinen ohjelma. Erityisohjelma 1974. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tuunniste=lkpturvallisuus1974>.

752. Keskustapuolueen turvallisuuspoliittinen ohjelma 1972.

tealla oli myös konkreettisia jatkovaikutuksia. Ensinnäkin komitean esitti, että valtio-neuvosto mahdollisimman nopeasti laadittaisi selvityksen puolustuslaitoksen yksityiskohtaisesta kehittämisestä. I PPK:lla ei siihen ollut riittävästi resursseja ja aikaa. Toisaalta se esitti, että puolustuslaitoksesta ja puolustusneuvostosta tulisi säätää lailla. Tällä katsottiin olevan merkitystä juuri suhteessa poliittiseen päätöksentekoon, jossa eduskunnan ja sen puolustusvaliokunnan roolia pidettiin vähäisenä.⁷⁵³

5.4 Puolustuslaitoskomitea aloittaa työnsä

Useat tahot keskittyivät mietinnössä juuri puolustusvoimien tehtäviin ja kokonaisuuteen liittyvään materiaaliseen kehittämiseen. Maanpuolustustahoilla oli myös pelko siitä, että mietintö aiheuttaa PV-ohjelman hautajaiset.⁷⁵⁴ Tämän tutkimuksen aiheen kannalta huomattavasti merkittävämpää oli kuitenkin se, että komitean mietinnön seurauksena joulukuussa 1971 valtioneuvosto asetti komitean tutkimaan yhteiskunnallisen kehityksen vaikutuksia puolustuslaitokseen. Tehtävänannossa komiteaa kehoitettiin selvittämään, miten puolustuslaitos mahdollisimman hyvin sopeutettaisiin suomalaisen yhteiskuntaan ottaen samalla huomioon puolustusjärjestelyjen tehokkuuden kehittämisen. Komitean puheenjohtajaksi kutsuttiin lainsäädäntöneuvos Lars Dufholm, ja aikaa tehtävänsä tarkentamiseen osakokonaisuuksineen se sai huhtikuuhun 1972.⁷⁵⁵

Palataan kuitenkin tässä vaiheessa ajassa hieman taaksepäin. Kesällä 1968 kenraali Keinonen nostatti epäilyksen sotilaan oikeudesta osallistua kunnallisvaaleihin ainaakaan niin, että siitä voisi syntyä minkäänlaista luokittelua puolustusvoimien osalta tai sisällä. Tuo henkilökunnan poliittisuusteema sai siis rinnalleen puolueiden aktivoitumisen, sekä komiteatasolla esitetyt tarpeet tarkastella puolustuslaitoksen henkilökunnan asemaa demokraattisen yhteiskunnan jäsenenä. Poliittisuusteema jatkui hiljalleen muiden teemojen taustalla. Puolueiden lisääntyneen kiinnostuksen myötä teemassa oli havaittavissa erilaisia merkityksiä, vaikka keskustelu näyttikin liittyvän samaan ilmiöön.

Poliittisuudessa oli kysymys demokraattisuudesta, tasa-arvosta ja yksilön oikeudesta vaikuttaa omaan toimintaansa. Näyttäisi siltä, että tällainen henkilökohtainen poliittisuus hyväksyttiin tietyin rajoituksin. Näistä rajoituksista luonnollisesti tärkein oli se, että erityisesti puoluepoliittisuus oli pidettävä visusti omana tietona. Tämä oli vielä 1960-luvun kantahenkilökunnan keskuudessa helppoa, koska kulttuuri vahvisti asioiden leimaamista salaisiksi ja sitä kautta ohjasi mieluummin pysymään hiljaa kuin

753. Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö 1971, 37–39; Rauhanpolitiikan perusteet. Toim. Kari Kinnunen. Suomen Sadankomitealiitto r.y. 1972, 84–86; Tervasmäki 1978, 410–415.

754. PV-ohjelman hautajaiset edessä: Puolustuskomitea on istunut – mitä tapahtuu käytännössä? Reserviläinen 7/1971.

755. Komitean tutkimuskohde: Puolustuslaitos ja yhteiskunta. STT:n uutinen Etelä-Saimaa 17.12.1971; Puolustuslaitoksen sopeuttaminen yhteiskuntaan. Uutinen US 17.12.1971.

puhumaan. Merkittävä muutos tässä suhteessa tapahtui vuosikymmenen vaihtuessa, kun asevelvollisuusdiskurssissa käsitellyn komentajan toive sotilaan osallistumisesta puolustuslaitosta käsitteleviin keskusteluihin julkaistiin päiväkäskyssä.⁷⁵⁶

Toinen poliittisuuteen liittyvä merkitys oli sellaisella poliittisuudella, jolla oli myös pitkä historiallinen taustansa. Poliittisuus oli ennen kaikkea vastakkainasettelua oikeiston ja vasemmiston sekä kapitalismin ja sosialismin välillä. Poliittisuus oli aatteellisesta näkökulmasta katsottuna näiden ääripäiden kamppailua, joka Suomessa merkitsi koko itsenäisyyden ajan käytyä keskustelua valkoisista ja punaisista, voittajista ja häviäjistä. Politisoitunut armeija nähtiin mahdottomana, kuten Pohjan prikaatin komentajan tehtävät jättänyt eversti Leo Saressalo vaihtoparaatissa totesi: ”ei mikään mahti maailmassa pidä sosiaalidemokraattisia pataljoonia ja kokoomuslaisia komppanioita koossa”⁷⁵⁷. Samalla pelättiin, että puolueiden päästessä juoksuhautoihin kävisi juuri edellä esitetty ilmiö, maanpuolustuksesta tulisi isänmaallisuuden ja turvallisuuden sijaan puoluepoliittisten kiistojen areena.⁷⁵⁸

Poliittisuuden vartiointi sai myös kärkeviä piirteitä. Aamulehti uutisoi tammikuun puolessavälissä 1971 siitä, miten ”vänrikin politiikka ajoi komentajan ulos”. Niinisalossa sijainneen Mittauspatteriston komentaja everstilutnantti Matti Alajoki oli närkästynyt kotiutustilaisuudessa pidetystä puheesta niin, että poistui kesken kaiken paikalta. ”Jos olisin ollut tilaisuuden vanhin, olisin sanonut vänrikille suorat sanat”, Alajoki totesi Aamulehden haastattelussa. Hän ei voinut hyväksyä, että puolustuslaitoksessa syötetään poliittisia näkemyksiä. Kotiutuva reservin vänrikki Kalervo Laukkanen oli puheessaan maininnut, että Suomessa on ollut vain yksi suurmies, punapäällikkö Akseli Koskela. Lisäksi Laukkanen oli toivonut, että joskus puolustuslaitos tulisi niin demokraattiseksi, että siellä voisi palvella ilman rangaistuksen pelkoa. Kaiken päälle hän oli vielä todennut, että hän ei pitänyt uskontoa ja isänmaata puolustamisen arvoisena. Järkevää sen sijaan oli, että omaa asuinalueetta puolustetaan. Näin siis Aamulehti uutisoi.⁷⁵⁹

Varuskunnan päälliköllä eversti Arvo Räisäsellä oli tilanteesta maltillisempi näkemys. ”Ei mitään hälyttävää”, totesi Räisänen jatkaen ymmärtävänsä, että nuorimies oli yrittänyt löytää perusteluja, jotka hänestä tuntuivat mielekkäiltä maanpuolustuksen hyväksymiseksi. Räisäsen mielestä kysymys oli juuri siitä, että Laukkanen oli pyrkinyt käyttämään kieltä, jonka katsoi myös toisten nuorten ymmärtävän. Aamulehdessä jatkettiin kirjeenvaihtoa, jossa esitettiin närkästystä siitä, että tällainen reservin vänrikki oli vielä palkittu, ja toisaalta siitä, että hänen ansioitaan varusmiespalveluksen aikana

756. Tikkanen, Pentti: Sotilaan sananvapaus. Mieliopidekirjoitus Kaleva 21.1.1970.

757. Eversti Leo Saressalo: Politisoitunut armeija - mahdoton yhdistelmä. Uutinen 10.1.1971.

758. Maanpuolustus puoluepolitiikan ulkopuolelle. Uutinen Al 28.1.1970.

759. Vänrikin politiikka ajoi komentajan ulos. Uutinen Al 12.1.1971.

puolustettiin. Ohimennen mainittiin myös, että muiden läsnäolijoiden mielestä uutisointi ei vastannut todellisuutta.⁷⁶⁰

Näinhän se näytti olleen. Reservin vänrikki Laukkanen luonnollisesti vastasi häntä vastaan esitettyihin syytöksiin. Ei kysymys ollut vain yhdestä suurmiehestä, vaan siitä, että ”suomalaisesta kirjallisuudesta löydämme johtajahahmon, suuren upseerin, punapäällikkö Akselin pojan, Vilho Koskelan, joka rohkeutensa, tietojensa, taitojensa ja henkisen arvovaltansa puolesta sopii esikuvaksi jokaiselle meistä nuorista vänrikeistä”. Ei demokratisoitumisessakaan ollut mitään pahaa, jos se tapahtuisi niin, että ”koulutus- ja sivistystason nousun myötä nuoret miehet henkisesti kypsyvät täyttämään velvollisuutensa vapaaehtoisesti”. Laukkanen korjasi myös uutisen isänmaallisuutta koskevaa osuutta täydentäen, että ei ole palvellut ”intissä” oppiakseen puolustamaan uskontoa ja isänmaata, jotka nuorten enemmistölle ovat arvoina kuolleet. Sen sijaan ”samalla asuinalueella elävä, samaa kieltä puhuva kansa, suomalaiset, muodostavat suomalaisen valtion. Puolustamme oikeuttamme ja vapauttamme itse kehittää, jopa radikaalisti muuttaa yhteiskuntaamme, demokratiaamme, talouselämäämme, kulttuuriamme. Puolustamme itsenäisyyttämme”.⁷⁶¹ Vänrikki oli vastannut. Everstiluutnantti Alajoki siirtyi eläkkeelle kuukautta myöhemmin, ja komentajalle määrättiin sijainen.⁷⁶²

Aamulehdessä kiteytettiin keskustelu vänrikin puheeseen liittyen siten, että ”eräiden asioiden merkitys on vanhemmalle polvelle hieman toinen kuin nuorille... emme voi vaatia, että nuorten tulisi oppia meidän kieltämme, vaan meidän tulisi kasvaa kehityksen mukana”, ja ennen kaikkea ”puolustuslaitoksemme demokratisoimiselle ei tarvitse ymmärtää yleistä äänioikeutta taistelukentällä sen enempää kuin yhteiskuntamme jopa radikaalista muuttamista vallankumouksella”.⁷⁶³ Poliittisuusdiskurssissa edettiin siis niin pitkällä, että I PPK:n mietinnössä esitetylle puolustuslaitosta koskevalle selvittämistyölle oli todellinen tilaus. Ilman puolustuslaitoskomiteaa edessä olisi voinut olla kaaos.

Demokraattisuusdiskurssin yhteydessä kerroin, kuinka asevelvollisten ja siviilipalvelusmiesten yhdenvertaisuutta kehitettiin kansanedustajatehtäviin liittyen. Varusmiesten politikoinnin osalta tehtiin syksyllä 1971 kantelu asevelvollisuuttaan suorittavaa kansanedustaja Ulf Sundqvistia vastaan, kun hän oli pitänyt vapaa-ajallaan juhlapuheen poliittisen nuorisjärjestön tapahtumassa. Sundqvist ei saanut rangaistusta.⁷⁶⁴ Päätös ei ollut lainmukainen, vaan lähinnä poliittinen, mutta oleellista oli suunta, johon oltiin etenemässä. Pääesikunta täsmensi tulkintaa joulukuussa 1971

760. Vänrikin puhe aiheutti keskustelua Niinisolassa. Uutinen Satakunnan kansa 12.1.1971; Vuorio, Pentti ja Luoto, Reima T.A.: Vänrikin puhe. Mielipidekirjoitus Al 14.1.1971. Pentti Vuorio oli Tampereen reserviupseerikerhon jäsen ja Reima T.A. Luoto oli Suomen reserviupseeriliiton tiedotuspäällikkö.

761. Laukkanen, Kalervo: Vänrikin puhe. Mielipidekirjoitus Al 14.1.1971.

762. Mittauspatteriston komentajan vaihdos Niinisolassa eilen. Uutinen Lalli 25.2.1971.

763. Sinerma, Martti: Pää pystyyn, vänrikki. Mielipidekirjoitus Al 17.1.1971.

764. Varusmiesten politikointi. Pääkirjoitus Ilta Sanomat 14.10.1971; Sundqvistia ei rangaista. Uutinen Etelä-Saimaa 15.10.1971.

siten, että esimieheltä oli saatava lupa osallistua poliittisiin tilaisuuksiin. Sosialidemokraattisessa Eteenpäin-lehdessä asia tulkittiin siten, että varusmiehelle lupa tuli si liki poikkeuksetta, koska ainoastaan mielenosoituksiin osallistuminen kiellettiin. Henkilökunnalle lupa myönnettäisiin myös, jos ”olisi ilmeistä, että asianomaisella on edellytyksiä ja mahdollisuus poliittisessa tilaisuudessa tai kokouksessa antaa puolustuslaitosta koskevaa asiallista informaatiota”.⁷⁶⁵

Puolustuslaitoskomitean työskentelyn etenemisestä tiedotettiin lehdistössä maaliskuussa 1972, jolloin alustava selvitys valmistui. Siinä esiteltiin komitean tehtävänäritely. Ensimmäisessä vaiheessa tammikuuhun 1973 mennessä oli tarkoitus käsitellä varusmiespalvelusajan pituutta ja jaottelua, puolustuslaitoksen päällystysjärjestelmää, varusmiesten palvelusolosuhteita, lomajärjestelyjä ja koko henkilöstön taloudellisiin olosuhteisiin liittyviä tekijöitä. Toisen vaiheen oli määrä päättyä alkuvuonna 1974, jolloin perusteellisimmin käsiteltäisiin puolustuslaitoksen ja yhteiskunnan välisiä suhteita sekä puolustuslaitoksen sisäistä kehittämistä.⁷⁶⁶ Komitea oli kuullut tehtävänäritelyä tehdessään asiantuntijoita, joista uutisoinnissa mainittiin pääesikunnan päällikkö kenraaliluutnantti Lauri Sutela sekä upseerien, aliupseerien, puolustusvoimien virkailijoiden ja varusmiesten etujärjestöjä.⁷⁶⁷

Aikataulun tarkastelunäkökulmineen piti olla varsin selvä. Kuitenkin Paasion II hallitus, ”nappulaliiga” tai ”punatulkkuhallitus”, aloitti hallitusvastuussa, ja puolustusministeriksi valittiin sosialidemokraattisen puolueen Sulo Hostila. Uutisointi puolustuslaitoksen työn etenemisestä ja siihen liittyneistä vierailuista joutui väistymään, kun kesäkuussa 1972 TST:n välittämässä kirjoituksessa puolustusministeri Hostila ilmoitti haluavansa lakia, joka takaisi varusmiehille ja kantahenkilökuntaan kuuluville oikeuden osallistua normaaliin yhteiskuntaelämään – politiikkaan – varuskunnan ulkopuolella. Tämä kannanotto oli sama, jonka sosialidemokraattisen puolueen puoluekokous oli hyväksynyt kesäkuun alussa. Hostilan mukaan asia oli jo pitkälle edennyt.⁷⁶⁸

Tehtyä esitystä perusteltiin sillä, että aiemmin toukokuussa muutettu kunnallisvaalilaki teki sotilaiden osallistumisen vaaleihin vaikeaksi. Ehdokkaiden asettaminen tuli lain myötä pääasiallisesti puolueiden tehtäväksi. Tästä syystä SDP:n vähemmistöhallituksen tekemä esitys nähtiin selvästi poliittisena kunnallisvaalien alla. Esityksen puolustajat perustelivat näkökulmaansa varsin osuvasti jo tutuksi tulleella ajatuksella; politiikkaa oli puhuttu kasarmialueilla jo iät ja ajat. Siis jokaisella sai olla poliittinen mielipiteensä, eikä sitä useinkaan pidetty piilossa. Puhuja ei vain osannut ajatella po-

765. Pääesikunnan tulkinta: Varusmies saa osallistua vain esimiehen luvalla poliittisiin tilaisuuksiin. STT:n uutinen Eteenpäin 28.12.1971.

766. Puolustuslaitoskomitean alustava selvitys valmis. Uutinen Kaleva 30.3.1972; Puolustuslaitoskomitea jätti alustavan selvityksen. STT:n uutinen Savo 30.3.1972.

767. Henkilösuhteet esille puolustuslaitoskomiteassa. Uutinen AI 30.3.1972; Puolustuslaitoksen alustava selvitys valmistunut. Uutinen Kymen Sanomat 30.3.1972.

768. Varusmiehille oikeus osallistua politiikkaan. TST:n uutinen Turun Päivälehti 29.6.1972.

litikoivansa. Toisaalta poliittisen oikeuden käyttö liitettiin upseeristoon, joka oli tuota etuoikeuttaan käyttänyt vuosikymmeniä. Aliupseeristo luokiteltiin tässä yhteydessä sosialidemokraattisten siipien suojaan. Oli siis luonnollista, että demokraattisessa yhteiskunnassa oikeus piti olla kaikilla, jos se oli jollain. Toisaalta äänioikeus valtiollisissa ja kunnallisissa vaaleissa sekä asevelvollisten vaalikelpoisuus tekivät kantahenkilökunnan osalta tilanteesta omituisen ja epätasa-arvoisen.⁷⁶⁹

Pääesikunta olisi ollut halukas odottamaan tekeillä olevien tutkimusten valmistumista, mutta ei voinut asialle enää tässä vaiheessa mitään. Kokoomuslaisessa Aamulehdessä ei tyrmätty tasa-arvoisuutta, mutta selkeästi tuotiin esille asian vastustus. Lehden mukaan puolustusvoimien henkilöstö ei vaatinut samoja oikeuksia tässä asiassa. Tarkemmin sanottuna ”kantahenkilökunta ei ole aktiivisesti esiintynyt politisoinnin vaatijana”. Näin pääkirjoitus tulkitsi, että puolustuslaitoksen henkilöstö ehkä halusi nähdä olevansa poliittisten kiistojen yläpuolella maan turvallisuuspolitiikan puolueettomana tukipilarina.⁷⁷⁰ Samoilla linjoilla olivat sitoutumattomat Etelä-Suomen Sanomat ja Kouvolan Sanomat. Molemmat tyrmäsivät esityksen epäilyttävänä. Etelä-Suomen Sanomien pääkirjoituksessa otettiin keskusteluun mukaan niin papit kuin opettajatkin, ja heidän poliittisen toiminnan mahdolliset seuraukset. Kouvolan Sanomien pääkirjoituksen otsake kuvastaa hyvin odotukset ”mätäkuun esityksen” osalta.⁷⁷¹

Kaiken kaikkiaan asia räjähti tiedotusvälineisiin, koska muutaman päivän sisällä hallituksen esityksestä kirjoitettiin yli 20 pää- tai mielipidekirjoitusta, eikä kysymyksessä ollut samansisältöinen uutisointi. Kaikilla oli tarve osallistua omalla tavallaan keskusteluun, jonka takana oli poikkeuksellisen paljon tunnetta. Sosialidemokraattinen Uusi Aika julkaisi TST:n uutisen ”syksyn kuumasta puheenaiheesta” kansalaisten oikeuksia rajoittavana asiana. Uutisen mukaan 10 000 kansalaista oli suljettu pois käytännön politiikasta. Kunnallisvaaleihin osallistuminen nähtiin näennäisoikeutena, joka ei kuitenkaan käytännössä voinut toteutua. Erityisesti tämän nähtiin rajoittavan vasemmistopuolueita, koska lehden mukaan kunnallisvaaleihin sosialidemokraatit ja kansandemokraatit valitsivat ehdokkaita vain niistä, joilla oli puolueen jäsenkirja. Asian muuttamisella oli kiire.⁷⁷² Edelleen sosiaalidemokraattisessa Hämeen Kansassa oli mielipidekirjoitus nimimerkillä Mökin mies, joka uutisarvoltaan ei vastaa pääkirjoituksia, mutta toi hyvin esille asiasta yhden keskeisen näkökulman. Kirjoittajan mielestä muutokselle oli tarve, jota tekstissä ei perusteltu tarkemmin. Sen sijaan hän ymmärsi vuosisatojen perinteen ja muutoksesta aiheutuvan ”kauhistuksen”, jo-

769. Ks. esim. Poliitikot, mars. Pääkirjoitus Kainuun Sanomat 28.7.1972; Kantahenkilökunnan poliittiset oikeudet. Pääkirjoitus Eteenpäin 27.7.1972.

770. Jäsenkirjakäskeyhin. Pääkirjoitus AI 27.7.1972.

771. Armeija ja politiikka. Pääkirjoitus ESS 28.7.1972; Mätäkuun esitys. Pääkirjoitus Kouvolan Sanomat 28.7.1972; Ks. myös Kantahenkilökunta ja politiikka. Pääkirjoitus Karjalainen 27.7.1972; Politisoituuko puolustuslaitoskin! Pääkirjoitus Forssan lehti 27.7.1972.

772. Syksyn kuuma puheenaihe: 10000 kansalaista suljettu pois käytännön politiikasta. TST:n uutinen Uusi Aika 11.7.1972.

ten tärkein perustelu tiivistyi toteamukseen: ”me elämme jo 1970-lukua”.⁷⁷³ Myös Turun Päivälehdessä pääkirjoitus osasi tiivistää toisen keskeisen näkökulman aiheesta. Sen mukaan armeijan poliittisuus oli ollut upseeriston ja oikeiston yksinoikeus, joten nyt siihen tulisi muutos. Jatkossa myös ”alemmalla upseeristolla ja aliupseeristolla” oli oikeus osallistua aktiivisesti politiikkaan ja huolehtia eduistaan, joista lähinnä sosialidemokratia oli aiemmin pitänyt huolta.⁷⁷⁴ Nimimerkki Simppa kuvaili esitystä Suomen Sosialidemokraatissa vastustajien näkökulmasta. Pakinan mukaan esityksen vastustajat näkivät edessään kokoomuseverstin ja sosiaalidemokraattivääpelin. Simppan näkemyksen mukaan sosialidemokraatti pysyisikin vääpelinä, jos se olisi everstistä kiinni. Suurin epävarmuus lienee liittynyt kuitenkin siihen, että herra-sanalla osalta tehtyihin liennytyksiin olisi pitänyt tehdä vielä lisäyksiä: toveri kapteeni.⁷⁷⁵

SKDL:n Kansan Uutisten pääkirjoitus otti myös kantaa käytyyn keskusteluun kokoomuseverstistä ja sosiaalidemokraattisesta vääpelistä. Sen mukaan kysymys oli oikeiston näkökulmasta saavutetun aseman säilyttämisestä ja toisaalta sosialidemokraattien näkökulmasta pyrkimys vaikuttaa suureen joukkoon alemmaa kantahenkilökuntaa. Viitaten puolustuslaitoksen rakenteeseen ja esimiesjärjestelmään, pääkirjoitus kehotti molempia osapuolia olemaan huolettu. Oikeiston oli turha pelätä oikeisto-voimaisuuden poistumisesta, siitä pitäisi huolen kokoomuseverstit. Toisaalta sosiaalidemokraattien tavoitteet armeijan demokratisoimisesta olivat yhtä tyhjän kanssa, koska siitä pitäisi huolen vastaavasti armeijan esimiesjärjestelmä.⁷⁷⁶

Kari 8.4.1973 Helsingin Sanomissa. Copyright Kari Suomalaisen perikunta.

773. Sotilas ja politiikka. Nimimerkki Mökin mies Hämeen Kansa 27.7.1972.

774. Poliitiikkaa myös armeijaan. Pääkirjoitus Turun Päivälehti 27.7.1972.

775. Toveri kapteeni. Nimimerkki Simppa SSd 30.7.1972. Simppa-nimimerkillä kirjoitti Simo Juntunen. Hirvonen, Maija, 722.

776. Kokoomusvääpeli ja sos.dem.vääpeli. Pääkirjoitus Kansan Uutiset 28.7.1972.

Uskomukset ja jäljet jäivät elämään, vaikka sosialidemokraattinen vähemmistöhallitus vaihtui jo syyskuussa. Huolimatta puolustusministeri Hostilan kiirehtimisestä, asia laitettiin jäihin, kun puolustusministeriksi tuli jälleen Kristian Gestrin. Julkisuudessa pääesikunta, Upseeriliitto ja Kadettikunta esittivät epäilynsä ja vastustuksensa poliittisten oikeuksien antamisen osalta Aliupseeriliiton puoltaessa asiaa. Sotilasaikakauslehden poikkeuksellisen pitkässä kolmen sivun pääkirjoituksessa edellytettiin vielä pitkää harkitsemisaikaa, koska ”puolustuslaitos on koko kansan laitos ja upseeristo koko kansan osa”. Sitä ei saisi riskeerata poliittisilla erimielisyyksillä.⁷⁷⁷ Samaa mieltä vaikuttivat olevan julkisuudessa asiaan kantaa ottaneet upseerit.⁷⁷⁸ Puolustusvaliokunta yritti ottaa asian käsittelyyn marraskuun alussa, kun siinä oli tilapäisesti vasemmistolla enemmistö. Reilua viikkoa myöhemmin uutisoitiin jälleen, miten esitys meni takaisin jäihin. Porvariedustajat olivat palanneet pöydän ääreen.⁷⁷⁹

Puolustuslaitoskomitea sai riitaiseksi kuvatun työnsä ensimmäisen osamietinnön valmiiksi, kun sen raportti julkaistiin kesäkuussa 1973. Tietoja komitean työskentelystä oli vuotanut julkisuuteen jo maaliskuussa, mutta sinällään niissä ei ollut mitään diskurssia muuttavaa⁷⁸⁰. Mietinnöstä ei tullut sellaista kuin reilu vuosi sitten oli kaavailtu. Siinä käsiteltiin palkatun henkilöstön ja varusmiesten taloudellisia ja sosiaalisia kysymyksiä yli 50 sivua sekä palvelusajan pituutta vain kolme sivua. Sen sijaan mietinnön kokonaisuudesta melkein puolet oli tehtävänäerittelyn ulkopuolelta yhteiskunnan rakennemuutosta ja politisoitumista sekä erityisesti puolustuslaitoksen henkilöstön poliittista osallistumista ja etujärjestötoimintaa. Mietinnössä otettiin nimenomaisesti kantaa niihin teemoihin, jotka olivat seurausta puolustusministeri Hostilan aloittamasta keskustelusta. Mietintö oli siten erityisesti kuvaus niistä teemoista ja representaatioista, joiden ympärille poliittisuuskeskustelu rakentui.⁷⁸¹

Kouvolan Sanomat ja Turun Sanomat kuvasivat mietintöä varovaiseksi ja luovivaksi, mitä sen osin odotettiin olevan.⁷⁸² Kokoomuslaisen Satakunnan Kansan mukaan puolustuslaitoksen sopeuttamisessa yhteiskuntaan ei pitäisi olla ongelmia, koska puolet väestöstä vuorollaan osallistuu varusmiespalvelukseen, ja toisekseen mie-

777. Upseeristo ja puoluepolitiikka. Pääkirjoitus Sotilasaikakauslehti 10 1972.

778. Yhdistysten ja etujärjestöjen ohella ajalle ominaisesti myös yksittäiset upseerit ja aliupseerit ottivat kantaa keskusteluun kirjoittaen mielipiteistään lehtien palstoilla. Ks. esim. Pekola, Antti: Sotilaat ja politiikka. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 11 1972; Niska, Juhani: Upseeriston politikoinnista koituvat edut kyseenalaisia. Artikkelit HS 24.3.1973; Illi, Esko: Yliluutnantti: Pidetään puolustuslaitos irti politiikasta. Mielipidekirjoitus HS 8.4.1973.

779. Friberg, Ralf: Pääesikunta vastustaa poliittisia oikeuksia. Artikkelit Turun päivälehti 14.11.1972; Upseerit epäilevät politikointioikeutta. Uutinen upseeriliiton syyskokouksesta US 26.11.1972; Laki otettiin jäistä: Puolustusvaliokunta tarjoaa kanta-henkilöille politiikkaa. Uutinen Al 3.11.1972; Kantahenkilökunnan politikointioikeus juuttuu yhä pahemmin. Uutinen Eteenpäin 11.11.1972; Kadettikunta vastustaa poliittista sitoutumista. Uutinen TS 18.3.1973.

780. Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan katsauksia 4/1973.

781. Puolustuslaitoskomitean I osamietintö 1973, sisällysluettelo.

782. Luoviva mietintö. Pääkirjoitus Kouvolan Sanomat 27.6.1973. Mietintöä kuvattiin ”eräänlaiseksi luovimiseksi partaradikaalien esittämien vaatimusten ja puolustuslaitokselle asetettävien tehtävien välillä”; Varovaisia uudistuksia. Pääkirjoitus TS 27.6.1973.

lipidemittaukset osoittavat sen olevan vieläpä hyödyllistä.⁷⁸³ Selvitettävänä olevan asian ymmärrettiin olevan varsin hankalan. Kansan Uutiset keskittyi varusmiesten asemaan ja piti taloudellisia ja sosiaalisia parannusehdotuksia hyvinä ja vuoden 1971 I PPK:n linjan mukaisina.⁷⁸⁴ Poliitiikkaan osallistumiseen liittyvissä kohdissa komitean näkemyksiä tulkittiin uutisoinnissa siten, että se olisi samoilla linjoilla edellisen kesän hallituksen kanssa. Kokoomuslaisen Vaasa-lehden mukaan näytti siltä, että komiteassa ajateltiin yhteiskuntaelämän olevan niin läpeensä politisoitunut, että menköön siinä samalla puolustuslaitoskin. Lehti vastusti politisoitumista, kuten teki myös Aamulehti.⁷⁸⁵ Keskustalainen Keskisuomalainen sen sijaan ei pitänyt politisoitumista niinkään pahana, paitsi siinä vaiheessa, jos tasavallan presidentiltä vietäisiin ylipäällikkyyys ja se annettaisiin puolustusministerille.⁷⁸⁶ Uuden Suomen mukaan ainakin komentajatason upseereilta poliittisuus piti evätä, eikä myöskään varuskunta-alueilla ja palveluksessa poliittisia mielipiteitä saisi esittää. Lehden mukaan tästä olikin keskusteltu komiteassa, mutta se ei ollut saanut riittävästi kannatusta.⁷⁸⁷ Sinällään komiteamietintö ei tuonut uutta käsiteltävään diskurssiin, vaan se oli eräänlainen yksinkertaistettu läpileikkaus niistä puheenvuoroista, joita tämän tutkimuksen aineistossa ja tekstissä aiemmin on esitelty.

Komitea jatkoi työskentelyään suunnitelman mukaisesti toiseen vaiheeseen. Komitean päätoimiseksi sihteeriksi kutsuttiin majuri Hannu Särkiö, joka kirjoitti myöhemmin vuonna 1994 teoksessaan ”Kruunun sarkaa. Kenttäkenraalina toisessa tasavallassa” kysymyksessä oli puolustusvoimien hyväksyttävyyys yleisesti, sen lainsäädännöllinen perusta komitean merkityksestä, että

”vaikka Puolustuslaitoskomitea oli vain yksi runsaasta 600 valtiohallinnon komiteasta, sekä laitoksen henkilöstön sosiaaliset ja taloudelliset olot. Komitea työskenteli neljänä jaostona, piti satamäärin kokouksia ja sai aikaan paksun mietinnön, johon oli kirjattu suuri määrä suosituksia. Yksi suosituksista koski politikoinnin sallimista puolustusvoimain henkilöstön keskuudessa. Upseeriliitto ja Aliupseeriliitto molemmat tukivat hanketta. Kysyttäessä asiasta tasavallan presidentiltä oli vastauksena ehdoton ei. Asiaan ei tarvinnut palata enää sen jälkeen, armeija jäi politiikan ulkopuolelle.”⁷⁸⁸

783. Puolustuslaitoskomitean mietintö. Pääkirjoitus Satakunnan Kansan 28.6.1973.

784. Varusmiesten asema. Pääkirjoitus Kansan Uutiset 28.6.1973.

785. Upseeritko politikoi maan? Pääkirjoitus Vaasa 28.6.1973; Kahdenlaisia käskyjä. Pääkirjoitus AI 28.6.1973.

786. Puolustuslaitoskomitean osamietintö. Pääkirjoitus Keskisuomalainen 28.6.1973.

787. Poliitiikka ja puolustuslaitos. Pääkirjoitus US 28.6.1973.

788. Särkiö, Hannu: Kruunun sarkaa. Kenttäkenraalina toisessa tasavallassa. WSOY, Helsinki 1994, 71–72.

Vaikka valtion ylin johto olikin tavallaan päättänyt asian käsittelyn, niin julkisuudessa se jatkui vielä pitkään. Puolustuslaitoskomitean mietinnössä vuonna 1976 kohdassa sotilaiden oikeudet todettiin, että

*”puolustuslaitoskomitean ensimmäiseen osamietintöön sisältyi ehdotus siitä, miten sotilaiden poliittinen osallistuminen tulisi meillä järjestää. Tarvittavat säännökset tästä tulisi antaa sotilaiden oikeusasemalaissa. Nykyään asiasta on säädetty sotaväen rikoslaissa, mitä järjestelyä ei voida pitää asianmukaisena”.*⁷⁸⁹

5.5 Laki puolustusvoimista rauhoittaa tilanteen

Ensimmäinen parlamentaarinen puolustuskomitean esityksestä oli siis perustettu puolustuslaitoskomitea, jonka ympärille osa poliittisuuskurssista kietoutui. I PPK:n esityksistä toinen merkittävä yhteiskuntaan sitouttava tekijä oli se, että puolustuslaitoksesta tulisi säätää lailla.⁷⁹⁰ Tähän lakiteemaan sisältyi luonnollisesti merkittävilta osin myös poliittisuutta, koska kysymys oli puolustuslaitokselle annettavista tehtävistä. Erityisesti sisäpoliittisesta roolista keskusteltiin eduskuntakäsittelyiden yhteydessä. Toisaalta kysymys oli myös päätöksentekojärjestelmän eli vallankäytön uudelleen järjestelyistä, tai ainakin osoitettiin pyrkimystä siihen.

Puolustusvoimien piirissä voitiin nähdä I PPK:n mietinnössä esitetyt rahoitussuunnitelmat vain paperina ilman lakisääteistä perustaa. Puolustusvoimille oli tärkeää, että se saisi toiminnalleen poliittisen johdon tuen. Nähtävissä olevan lain nähtiin muodostavan lujan perustan kehittämiseksi, ja samalla se olisi luottamuksen osoitus puolustusvoimille.⁷⁹¹ Puolustusvoimien johdon suunnasta alkoivat näkyä myös parlamentaarisen sitoutuneisuuden piirteet. Esimerkiksi kenraaliluutnantti Sutela piti Maanpuolustusjatkokurssin avajaisissa syyskuussa 1972 puheen, jossa hän totesi lain poistavan jo 50 vuotta kestäneen puutteen. Laki antaisi nimenomaisesti tehtävät turvallisuuspoliittisen kokonaisratkaisun osana, ”kuten Parlamentaarinen puolustuskomitean mietintö edellyttää”.⁷⁹² Myöhemmin syksyllä 1973 uutisoitiin Sutelan perustelleen tehtävien lakisääteisyyttä myös sillä, että se velvoittaisi valtion hallinnon eri osapuolia entistä sitovammin kiinnittämään huomiota puolustusvoimien toiminta-

789. Puolustusvoimat ja yhteiskunta 1976, 98. Liki 300 sivua käsitteli erittäin yksityiskohtaisesti puolustusvoimien asemaa suhteessa yhteiskunnan vastaaviin osa-alueisiin.

790. Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö 1971, 37–39.

791. Suviniemi, Jukka: Puolustuslaitos ja yhteiskunta. Artikkelit Piiru 3 1972.

792. Sutela, Lauri: Suomen puolustaminen 1970-luvulla. Artikkelit Kylkirautaa 4 1972. ”Puolustusvoimien materiaaliseen kehittämiseen kuluvalle vuosikymmenellä on olemassa tyydyttävät lähtökohdat Parlamentaarisen puolustuskomitean suositusten pohjalta”; Ks. myös Kaarnola, Jorma: Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö. Artikkelit Kylkirautaa 4 1971.

edellytyksiin ja niiden kehittämiseen⁷⁹³. Parlamentaarisuus nähtiin siten ylimmässä johdossa toiminnan kannalta positiivisena jatkuvuutta varmistavan tekijänä ja sitä luonnollisesti pyrittiin korostamaan.

Jo aiemmin esille tulleet Taipaleen ja vasemmiston vaatimukset vaikuttamisesta puolustusvoimien sisälle saivat myös tässä teemassa merkitystä. Sadankomitealiitto nosti jo syksyllä 1971 asian esille jättäessään sisäministeri Eino Uusitalolle kirjelmän, joka oli tarkoitettu virikkeeksi keskustelulle armeijan sisäpoliittisesta asemasta. Asiaa koskevan uutisen mukaan puheenvuorossa todettiin virheelliseksi uskomus, jonka mukaan armeija olisi demokratian turva. Nimenomaisesti virheelliseksi tulkinta osoit-tautui siinä mielessä, että tätä turvaa perusteltiin sisäpoliittisilla tehtävillä. Näin itse asiassa Suomen armeija oli vaarana demokratialle, koska ”aina kun Suomen armeija on puuttunut sisäpoliittisiin tapahtumiin, on kysymyksessä olleet luokkaristiriidat. Armeija kun ei ole koskaan ryhtynyt toimenpiteisiin puolustaakseen työväen uhat-tuja etuja”.⁷⁹⁴ Vastauksena tähän ongelmaan Turun Päivälehdessä esitettiin armeijan alistamista poliittisille päätöksentekijöille ja erityisesti hallitukselle, jonka oli pitänyt saada tehdä kaikki maan poliittis-strategiset ja muut operatiiviset päätökset. Kaikista puolustusvoimien tehtävistä piti siis säätää myös laissa.⁷⁹⁵

Puolustuslaitoskomitea totesikin mietinnössään vuonna 1976 puolustusvoimi-en tehtäviä ja siitä annettua lakia käsitellessään, että ”karkeasti yleistäen perustuvat puolustusvoimia koskevien näkemysten eroavuudet erilaisiin käsityksiin itse yhteis-kunnasta”. Tätä perusteltiin lähinnä sillä, että vasemmiston piirissä ideologisesti yh-teiskunta jaettiin vastakkaisiin luokkiin. Tämän ajattelun pohjalta armeija nähtiin valtaa pitävän luokan turvana ja siten yhteiskunnallisen eriarvoisuuden ylläpitäjänä. Mietinnössä esitettiin tulkinta myös siitä, miksi sotilasjohto ja sotilaat usein miel-lettiin oikeistopuolueiden kannattajiksi. Syynä tähän nähtiin olevan sotilaiden huoli taloudellisten resurssien jatkuvuudesta. Erityisesti tätä ajattelua olivat ruokkineet ”joi-denkin upseerien – etupäässä vakinaisesta palveluksesta eronneiden – puheenvuorot, joissa on yhdytty erällä muillakin tahoilla ilmaistuihin jyrkkiin puoluejärjestelmää ja -toimintaa vieroksuviin kannanottoihin”.⁷⁹⁶ Huolimatta virkkeen ylimalkaisuudes-ta ja vihjailevasta luonteesta, siinä tuli jälleen esille, kuinka myös puolustusvoimien sisällä sukupolvien väliset erot olivat nähtävissä. Syynä tähän tulkittiin olevan sen, että vakinaisesta palveluksesta eronneilla oli poliittisen kannan esittämiseen oikeus, kun taas vakinaisessa palveluksessa olleilla ei sitä ollut. Näin ylemissä sotilasarvoisa palvelleiden upseerien suunnalta tuli varsin yksipuolista viestiä aiemmin esitettyjä

793. Sotilaallinen maanpuolustus yhä välttämätön turvallisuuspolitiikassa. Uutinen Al 16.9.1973; Ks. myös Katsaus eräiden lehtien maanpuolustusaiheisiin kirjoituksiin syys-joulukuussa 1973. Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan katsauksia 1/1974, 13–15.

794. Sadankomitealiitto: Suomen armeija on vaarana demokratialle. Uutinen Kansan Uutiset 25.8.1971.

795. Armeijaa ravisteleva ehdotus. Uutinen Turun Päivälehti 25.8.1971.

796. Puolustusvoimat ja yhteiskunta 1976, 100–102.

poikkeuksia lukuun ottamatta. Toisaalta huomioitavaa on myös se, että edes tällaista vihjailevaa lausetta ei olisi uskallettu tuoda esille, ellei sitä olisi tehnyt parlamentaarinen puolustuslaitoskomitea.

Lakiesitys puolustusvoimista valmisteltiin pääesikunnassa, puolustusneuvoston sihteeristössä ja puolustusministeriössä. Tervasmäen mukaan lakiesitykseen ei periaatteessa tullut merkittäviä muutoksia aikaisempaan käytäntöön verrattuna. Puolustuslaitos-käsitteestä luovuttiin ja korvattiin puolustusvoimat-sanalla.⁷⁹⁷

Vallankäytön näkökulmasta lakiesityksessä todettiin, että puolustusministeriö ei kuulunut puolustusvoimiin, vaan oli valtioneuvoston ministerinä toimiva hallintoviranomainen. Myös ylipäällikkyyks esitettiin säilytettäväksi tasavallan presidentillä. Tähän ei liene ollutkaan todellisia muutosmahdollisuuksia varsinkin, kun presidentti Kekkonen tuli valituksi poikkeusjärjestelyin presidentiksi vuonna 1973⁷⁹⁸. Kenraali Leinonen oli kuitenkin asiasta huolissaan, kun häntä vuoden vaihteessa 1973 haastateltiin. Leinonen esitti huolestuneisuutensa valtiosääntökomitean kaavailuun, jonka mukaan ylipäällikkyyks olisi siirretty puolustusministerille. Kenelle tahansa esimiehen vaihtuminen poliittisen mielipiteen mukana olisi ollut vaikeaa, koska esimerkiksi vuodesta 1968 laskien oli puolustusministeri vaihtunut kuusi kertaa neljässä vuodessa. Tämä olisi luonnollisesti tarkoittanut sitä, että pitkäjänteiseen suunnitteluun tottuneet sotilaat olisivat joutuneet varsin lyhytjänteiseen rytmiin ja todennäköisesti myös varsin vähätietoisien ylipäällikön johdettavaksi. Kenraali Leinosen näkökulmasta turvallisuuspolitiikan toisen haaran, ulkopolitiikan, hoitaja sopi ylipäälliköksi paljon paremmin.⁷⁹⁹

Aamulehti kuvaili esitystä pettymykseksi ”nuorradikaalien valtajuntalle”⁸⁰⁰. Kannatusta lain säätäminen sai juuri siitä syystä, että sen toivottiin muuttavan myös puolustuslaitoksen luonnetta poliittisesti. Varusmiesliiton lehden mukaan tämän myötä puolustuslaitoksen sisälle olisi voinut saada todellisia demokraattisia elimiä.⁸⁰¹ Lehdistössä oli myös ollut toivoa herättäviä uutisia myöhäissyksyllä 1972, kun uutisoitiin ”presidentin menettävän ehkä ylipäällikkyytensä”⁸⁰². Lakia oli tosin tuossa vaiheessa valmistellut aiemmin käsitelty sosialidemokraattinen vähemmistöhallitus. Uutisoinnissa sanottiin, että SDP:stä kerrotun mukaan pitkälle edenneen lainvalmistelun yhteydessä oli kuultu myös tasavallan presidenttiä, jonka sanottiin kannattavan

797. Tervasmäki 1978, 413.

798. Häikiö, Martti: Presidentin valinta. WSOY, Helsinki 1993 (1993b), 344–347. Häikiö esittää yhtenä syynä valinnan poikkeuksellisuuteen sen, että ammattiyhdistysliikkeet ja SDP:n eheytyminen olivat kasvattaneet sosialidemokraattien vaikutusvaltaa. Tämä vei Kekkonen vallan sivuraiteelle, jota hän ei luonnollisesti toivonut. Kun valtaan pääsee, siitä on vaikea luopua.

799. Ks. esim. Komentajan huolet. Pääkirjoitus ESS 2.1.1973.

800. Herra Sotaministeri. Pääkirjoitus Al 4.6.1973; Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan katsauksia 5/1973, 25–26.

801. Ks. esim. Laki puolustuslaitoksesta. Varusmies 8–9 1972.

802. Puolustusvoimat saa oman lain. Presidentti menettää ehkä ylipäällikkyyden. Uutinen Keskipohjanmaa 2.11.1972.

uudistusta. Niinpä uskottiin, että oikeistolaiseen kenraalikuntaan saataisiin myös sosialidemokraattien kannattajia.⁸⁰³

Valtioneuvostossa lakiesitys hyväksyttiin kesäkuussa 1973 poistamalla puolustusvoimien tehtävistä ”kansan perusoikeuksien puolustaminen”. Lisäksi oikeusministeri Matti Louekoski lausui pöytäkirjaan, että mahdollisimman nopeasti pitäisi pyrkiä hallituksen valtaa kasvattaviin uudistuksiin.⁸⁰⁴ Jo seuraavana päivänä lakiesitys kuitenkin annettiin eduskunnalle hyväksyttäväksi, joten Aamulehteä siteeraten ”pistimien tanaan laskemisen sijasta äänien laskemista kannattava demokraatti taas joutuu pitämään esitettyä uudistusta epätoivottavana, pelottavana ja ehdottomasti vastustettavana”⁸⁰⁵. Vastustajien toiveet asetettiin siihen, että ”on ehkä syytä olettaa, ettei laki mene nyt annetussa muodossaan eduskunnassa läpi”⁸⁰⁶.

Lain käsittely eteni suunnitellulla tavalla, jolloin oikeisto oli asiasta varsin hiljaa ja lähinnä vasemmisto herätti ajoittain keskustelua asiasta.⁸⁰⁷ Lehtikirjoittelun lisäksi Ilkka Taipale ja Veikko Vennamo tekivät syyskuussa 1973 kaksi lakialoitetta laiksi puolustusvoimista.⁸⁰⁸ Taipale puuttui puolustushallinnolliseen dualismiin sotilaskäskyasioissa siten, että hän halusi puolustusministerin olevan esittelevä taho. Vennamon sijaan halusi lakiin laillisen yhteiskuntajärjestyksen puolustamisen. Näissä kannanotoissa ja myöhemmässä lehtikirjoittelussa viitattiin parlamentaarisen puolustuskomitean ja valtiosääntökomitean hahmottamiin suunnitelmiin ja todettiin, että niitä pitäisi myös noudattaa lain valmistelussa. Myös puolustuslaitoskomitean esityksiä olisi pitänyt kunnioittaa poliittisuuden ja parlamentaarisen vallan jakautumisen osalta. Laissa olisi siten pitänyt olla selkeä kohta määräyksestä puolustusvoimien kuuliaisuudesta poliittiselle johdolle. Lisäksi ehdotuksesta olisi tullut poistaa puolustusvoimien sisäpoliittisia tehtäviä käsittelevä kohta.⁸⁰⁹

Eduskuntakäsittelyn alkumetreillä lakiesityksen poisvetämiseksi otettiin apuun valtiosopimukset, jotka näyttivät olleen viimeinen keino. SKDL:n kansanedustajan ja Suomen Rauhanpuolustajien pääsihteerin Mirjam Vire-Tuomisen mielestä hallituksen esitys oli demokratian vastainen kuuluessaan niihin pyrkimyksiin, joilla muutenkin

803. Armeija asetuksen varassa 50 vuotta, Laki on nyt tulossa. Uutinen Pohjolan Työ 8.8.1972. Puolustusministeri Hostila oli varsin aktiivinen puolen vuoden ministeriytensä aikana, koska ehti suorittaa 33 eri sotilaskohdetta sisältäneen tarkastusmatkakierroksen; Puolustuslaitos; Kenraalisota näköpiirissä. Uutinen Lalli 2.11.1972.

804. VP 1973 ak. Hallituksen esitys Eduskunnalle n:o 105 laiksi puolustusvoimista; Tervasmäki 1978, 414.

805. Herra Sotaministeri. Pääkirjoitus Al 4.6.1973.

806. Heikohko lakiesitys puolustusvoimista. Uutinen Turun Päivälehti 13.6.1973; Lakiesitys puolustusvoimista. Pääkirjoitus Eteenpäin 13.6.1973.

807. Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunta katsauksia 3/1974, 14–16.

808. Valtiopäivät 1973. Liitteet XII. Helsinki 1974. (VP1973 Liitteet b). Lakialoite n:o 221 Ehdotus laiksi puolustusvoimista, 9.9.1973 Ilkka Taipale sd.; VP1973 Liitteet b. Lakialoite n:o 223 Ehdotus laiksi puolustusvoimista, 7.9.1973, Veikko Vennamo SMP ym.

809. Puolustuslaitoksen epäkansanalaisuus pyritään säilyttämään. Uutinen Kansan Uutiset 1.3.1974; Armeijalle määräykset poliittiselta johdolta. Uutinen Demari 20.3.1974; Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunta katsauksia 3/1974, 14–16.

pyrittiin demokratiaa rajoittamaan. Tällaisiksi kommunistisen puolueen kansanedustaja luetteli myös kriisilain, virkaehtolain ja hallituksen esittämän puolue- ja vaalilain. Esitys laiksi puolustusvoimista oli tämän demokraattisuusvastaisuutensa lisäksi vaarallinen YYA-sopimuksen kannalta, kun sitä ei siinä mainittu. Vire-Tuominen pelkäsi, että YYA-sopimukselle kävisi, kuten oli käynyt Pariisin rauhansopimukselle reservinupseerijärjestöjen ja alueellisten organisaatioiden aloittaessa sotilaallisen koulutuksen antamisen.⁸¹⁰

Viimeinen väntö lain sisällöistä ja hengestä käytiin eduskuntakäsittelyn yhteydessä huhtikuussa ja toukokuussa 1974. Keskustelu keskittyi lakiehdotuksen toiseen pykälään, jossa määriteltiin puolustusvoimien tehtävät. Porvarilliset puolueet eivät hyväksyneet pykälän 3. kohtaa, jossa sanottiin, että puolustusvoimien tuli ”puolustaa valtakuntaa ja sen oikeusjärjestystä sekä kansan elinmahdollisuuksia ja perusoikeuksia”. Oikeusjärjestyksen tilalla olisi tullut käyttää käsitettä ”laillinen yhteiskuntajärjestys”, jolloin se olisi ideologisesti tai ainakin representaation osalta edustanut vallitsevaa, ei kommunistista yhteiskuntajärjestystä.⁸¹¹ Vasemmisto lähinnä SKDL:n johdolla kiinnitti huomionsa vastaavasti toisen pykälän 6. kohtaan. Siinä määriteltiin tehtäväksi ”antaa tarvittaessa virka-apua yleisen järjestyksen ja turvallisuuden voimassapitämiseen niin kuin siitä erikseen on säädetty”. Sisäpoliittiset tehtävät olisi tullut rajoittaa vain pelastuspalveluun kuten tulipalojen sammuttamiseen. Lisäksi laista olisi tullut poistaa käsitteet oikeusjärjestys että laillinen yhteiskuntajärjestys. Samalla SKDL esitti, että puolustusvoimat olisi siirrettävä puolustusministeriön alaisuuteen.⁸¹²

Eduskuntakeskustelussa tulkittiin eri käsitteitä siten, että muun muassa voimaan jäänyt oikeusjärjestys sisälsi myös ajatuksen laillisesta yhteiskuntajärjestyksestä. Puolustusministeri Gestrin piti kuitenkin olennaisena asiana sitä, ettei tärkeän lain käsittelyä viivästyttäisi tai vaarannettaisi muutosesityksillä⁸¹³. Muutamien osäänestysten jälkeen laki hyväksyttiin. Lehtikirjoittelu aiheeseen liittyen osoitti hyvin, että edelleen oli vahvasti olemassa samat ideologiset näkemyserot kuin aina ennenkin. Puolustusvoimiin liittyi edelleen parlamentaarisen vallan ulottumattomuus eli sellainen auto-

810. Valtiopäivät 1974. Pöytäkirjat I. Helsinki 1974. (VP1974 ptk.I) Ensimmäinen käsittely ehdotukset laiksi puolustusvoimista 2.4.1974, 968, ed. Mirjam Tuominen skdl. Ks. myös Hallituksen esitys demokratian vastainen, Laki puolustusvoimista hylättävä. Uutinen Tiedonantaja 5.4.1974. Uutisessa esitettiin puolustusasiainvaliokunnan lakiesityksestä tekemän hyväksyttävän mietinnön hylkäämistä.

811. VP1974 ptk.I. Toinen käsittely ehdotukset laiksi puolustusvoimista 19.4.1974, 1127. Asia jäi pöydälle; Valtiopäivät 1974. Pöytäkirjat II. Helsinki 1974. (VP1974 ptk.II) Toinen käsittely ehdotukset laiksi puolustusvoimista 23.4.1974, 1198 ja 24.4.1974, 1329; Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunta katsauksia 5/1974, 20-27.

812. Sama.

813. Gestrin oli vahvasti lain kannattaja jo aikaisempien puheidensa osalta. Ks. esim. Puolustusministeri Kristian Gesterinin haastattelu Suomen Sotilaassa. Puolustusministeri ajankohtaisista ongelmista. SuomSotSM 6 1972, 10–13. Kysyttäessä, että mitkä näkökohdat sisältyvät hallituksen pyrkimykseen luoda erikoinen laki puolustuslaitoksesta, hän vastasi että ”tarkoituksena on saada laki puolustusvoimista samaan tapaan kuin meillä on muita yhteiskunnan instituutioita koskevat lait. Yhtenäinen lakikokonaisuus, joka on eduskunnan säätämä, niin etteivät asiat ole vain asetusten varassa. Tällä hetkellä on muutama erillislaki. On laki puolustusministeriön ja puolustuslaitoksen viroista ja toimista. On asevelvollisuuslaki, ja tietenkin perustuslain maanpuolustusta koskevat määräykset. Mutta se ei riitä. Suunnitteilla oleva laki kattaa puolustusvoimien tehtävät ja organisaation. Se on oleva laki, joka ei ole vain rauhanajan puolustusvoimia varten, vaan jossa määrätään tehtävät myös kriisitilanteita silmällä pitäen”.

nomisuus, jota oli vaikea hyväksyä. Toisaalta tämä takasi myös sen, että poliittisuusdiskurssin vahva kaksijakoisuus jatkui myös lainsäätämisen jälkeen.⁸¹⁴

Laki puolustusvoimista tuli voimaan 1.9.1974.⁸¹⁵ Toukokuussa 1975 annettiin vielä asetus, joka vastasi asiasisällöltään pääpiirteittäin jo voimassaolevaa asetusta. Asetuksessa määrättiin muun muassa puolustusvoimain komentajan tehtävistä siten, että hän on puolustusvoimien hallinnollisena johtajana puolustusministeriön ja puolustusvoimien sotilaallisena johtajana välittömästi tasavallan presidentin alainen.⁸¹⁶ Laki ei sinällään tuonut voimassa olevaan käytäntöön muutoksia, arjessa se ei todennäköisesti juuri näkynyt. Olennaisimmat asiat laissa olivat kuitenkin juuri siihen liittyvän diskurssin mukaiset. Eduskunnan säätämä laki, vaikkei se yksimielinen ollutkaan, poisti parlamentaarisen kauneusvirheen.⁸¹⁷ Nyt puolustusvoimilla oli eduskunnan hyväksymät tehtävät, joihin voitiin vedota keskusteltaessa puolustusvoimien tarpeellisuudesta niin rauhan aikana kuin valmistauduttaessa kriiseihin sekä toisaalta perustella niitä määrärahatarpeita, joita jatkuva tekninen kehitys edellytti materiaaliseen kehittämiseen. Asia kiteytyi usein juuri lehtiartikkeleissa, esitelmissä ja juhlapuheissa esimerkiksi eversti Aapo Savolaisen tapaan:

”Laki puolustusvoimista on toisessa pykälässään kiteyttänyt nämä tavoitteet puolustusvoimien tehtäviksi. Näissä tehtävissä todetaan selkeästi, että puolustusvoimien on huolehdittava valtakunnan alueen valvonnasta, alueellisen koskemattomuuden turvaamisesta, puolustettava valtakuntaa, sen oikeusjärjestystä sekä kansalaisten elinmahdollisuuksia ja perusoikeuksia, huolehdittava puolustusvalmiuden ylläpidosta ja kehittämisestä, annettava sotilaallista koulutusta jne. Lyhyesti sanoen, puolustusvoimien on huolehdittava sotaa ennalta ehkäisevistä toimenpiteistä ja tarvittaessa puolustettava maata.”⁸¹⁸

814. Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunta katsauksia 5/1974, 20–27.

815. Laissa puolustusvoimista (N:o 402 Laki Puolustusvoimista, 31.5.1974) määritellään puolustusvoimien tehtäviksi seuraavat: Puolustusvoimien tehtävänä on: 1) huolehtia valtakunnan maa- ja vesialueen sekä ilmatilan valvonnasta yhteistoiminnassa muiden valvontaviranomaisten kanssa; 2) turvata valtakunnan alueellinen koskemattomuus tarvittaessa voimakeinoja käyttäen; 3) puolustaa valtakuntaa ja sen oikeusjärjestystä sekä kansan elinmahdollisuuksia ja perusoikeuksia; 4) huolehtia valtakunnan sotilaallisen puolustusvalmiuden ylläpidosta ja kehittämisestä; 5) antaa sotilaskoulutusta sekä osaltaan edistää puolustustahtoa ja kansalaisten ruumiillista kuntoa kohottavaa toimintaa; 6) antaa tarvittaessa virka-apua yleisen järjestyksen ja turvallisuuden voimassa pitämiseen niin kuin siitä erikseen on säädetty; 7) myötävaikuttaa YK:n käyttöön asetettavan valvontajoukon järjestelytoimiin; sekä 8) suorittaa muut sille laissa määrätyt tehtävät.

816. Asetus puolustusvoimista 274/1975; Uusi asetus puolustusvoimista. Uutinen Salon seudun sanomat 24.4.1975.

817. Tervasmäki 1978, 415.

818. Savolainen, Aapo: Uusi laki vakiinnutti puolustusvoimien asemaa. Artikkelit ESS 21.6.1975; Ks. myös Sutela, Lauri: Puolustusvoimain komentajan puhe 53. Maanpuolustuskurssin avajaisissa 16.9.1974 Sotakorkeakoulussa. Komentajan linja 1974–1983. Pääesikunta, Helsinki 1983, 15. ”Laki, jonka eduskunta hallituksen viime keväisen esityksen perusteella hyväksyi, astui voimaan tämän kuun ensimmäisenä päivänä. Erityistä painoa on sillä, että puolustusvoimien tehtävät ovat nyt kansamme valitsemien eduskunnan asettamia”; Sutela, Lauri: Puolustusvoimain komentajan puhe 56. maanpuolustuskurssin avajaisissa 2.4.1975. Komentajan linja 1974–1983. Pääesikunta, Helsinki 1983, 18–19. ”Eduskunnan voimaan säätämä laki puolustusvoimista edustaa lainsäädännöllistä vahvistusta niille käytännön toimille, joilla puolustuskyvystä on kuluneina vuosina huolehdittu”.

Demokraattisuus- ja poliittisuuskurssit eivät päättyneet tutkimusjakson aikana. Valtionhallinnossa aloitettiin virastodemokratian soveltaminen eri hallinnonaloilla. Selvitystyö, josta valtioneuvosto teki päätöksen vuonna 1974, saatiin puolustusvoimissa päätökseen vuonna 1978. Virastodemokratialla tarkoitettiin sellaisia toiminnallisten ja rakenteellisten uudistusten aikaansaamista, jotka olisivat taanneet palveluksessa olleelle henkilöstölle vaikutusmahdollisuudet omaa työyhteisöään, työtään ja työnsä toteuttamishetkiä koskevaan päätöksentekoon. Selvitystyön lopputuloksena oli päätös perustaa jokaiseen puolustusvoimien laitokseen ja joukko-osastoon vaaleilla valittu henkilöstöneuvosto. Se, miten turhauttavaksi tuo uudistus koettiin johtajavaltaisessa toimintajärjestelmässä, on kuitenkin oma tutkimuksen aiheensa.⁸¹⁹

Mitä tulee sitten henkilökunnan puoluepoliittisuuteen, suunta oli edelleen kielteinen. Maanpuolustuskurssien avajaispuheessa marraskuussa 1976 kenraali Sutela otti asian esille varsin selkeästi:

”Mielestäni puolustusvoimat tulisi edelleenkin pitää päivänkohtaisten puoluepoliittisten kiistakysymysten ulkopuolella. Poliitiikan tuominen armeijaan ja erityisesti sen kantahenkilökunnan keskuuteen ei mielestäni paranna puolustusvoimien suorituskykyä, mutta saattaa jäytää sen sisäistä henkeä ja jopa vähentää kansalaisissa luottamusta armeijan totunnaiseen tasapuolisuuteen sen eri toiminnoissa.”⁸²⁰

Huolimatta siitä, että tässä diskurssijärjestyksessä ei voida määrittää selkää loppua, tarkastelussa olleen ajanjakson merkittävyys oli kuitenkin huomattava. 1970-luvun alkupuolen kehityksessä hyväksyttiin komiteamietintöjen ja lakien muodossa puolustusvoimien erilaisuus. Ne ohjasivat keskustelua siihen suuntaan, että erilaisuuskysymykset eivät olleet enää pelkästään puolustusvastaisuutta ja osoitusta puolustusvoimien jälkeensä jääneisyydestä. Johtajavaltaisesta toimintajärjestelmästä ja henkilökunnan puoluepoliittisten oikeuksien rajoittamisesta tuli taustatekijöitä tehtäville suunnitelmille ja päätöksille. Johtajavaltaisuutta ja puoluepolitiikan ulkopuolelle jäämistä edelleen kritisoitiin, mutta ne eivät olleet enää sellaisia tunnekysymyksiä, joissa olisi kamppailtu olemassaolosta. En voi sanoa, että olisi oltu valmiit lähtemään rauhanmarssille, mutta ehkä oli ymmärretty, miksi esimerkiksi Pajunen oli valmis kirjoituksessaan niin tekemään. Tässä suhteessa kehitys oli erittäin merkittävää. Tässä diskurssissa esitetty kehityskulku johti siis siihen suuntaan, että myöskään puolustusvoimissa ei kaikkea

819. Virastodemokratia henkilöstöhallinnossa. Päärkirjoitus Sotilasaikakauslehti 2 1976; Koljonen, Niilo: Puolustuslaitos ja virastodemokratia. Artikkelit Sotilasaikakauslehti 6/7 1976; Puolustusvoimien virastodemokratia. Päärkirjoitus Ruotuväki 16 1978. Ks. aikalaisten käsityksiä yritysdemokratiasta esim. Koljonen, Niilo: Työntekijä ja yritysdemokratia. Sosialismi ja kapitalismi uudessa valossa. Tammi, Helsinki 1966. Kirja oli varustettu Mauno Koiviston esipuheella; Wiio, Osmo A: Yritysdemokratia ja muuttuva organisaatio. Ekonomia-sarja Weilin+Göös, Helsinki 1970 (1970b); Yhteistoimintalaki. Toimittanut Laatonen, Lasse & Savonen, Erkki & Ylä-Hokkala, Kalevi. Weilin+Göös 1979.

820. Sutela, Lauri: Kommentar linja 1974–1983. Pääesikunta, Helsinki 1983, 27–29.

yhteiskunnallista kehitystä koettu haitalliseksi, vaan nähtiin siinä olevan mahdollisuuksia oman toiminnan kehittämiseen ja edesauttamiseen. Puolustusvoimat tuotiin parlamentaarisen päätöksenteon ulottuville säilyttäen kuitenkin ne keskeiset toimintatavat, joita armeijan erityispiirteinä pidettiin tärkeimpinä. Lähinnä keskustelussa oli kysymys valtasuhteiden vakiinnuttamisesta⁸²¹.

821. Suviniemi, Jukka: Puolustusvoimien jäsentymisen yhteiskuntaan. Artikkelit Sotilasaikakauslehti 6/7 1976. Suviniemi osallistui keskusteluun useilla kirjoituksillaan jo 1970-luvun alkupuolella esittäen useita kriittisiäkin kirjoituksia puolustuslaitoksen kehityksestä suhteessa yhteiskuntaan. Tässä artikkelissa Suviniemi kirjoittaa hyvin perusteellisesti vertaillen erilaisia vaihtoehtoja niistä asioista, joita tässä esitetyssä diskurssijärjestyksessä on käsitelty. Artikkelit on luonteelta erittäin sovitteleva ja tuo esille juuri tuota yhteensopivuuden mahdollisuusajatusta, joka tuntui vielä 1970-luvun alussa olleen mahdotonta. Ilmapiiri muuttui näiden toimintamuotojen mukaisesti eri ideologioita hyväksyväksi.

6 PUOLUSTUSTAHDON KASVATTAMISEEN LIITTYVÄ DISKURSSI

Tutkimuksen raportoinissa on edetty viimeisen diskurssijärjestyksen kuvaamiseen. Puolustustahdon kasvattamiseen liittyvä diskurssi on erittäin laaja kokonaisuus, jonka merkitys on ollut huomattava puolustusvoimien yhteiskunnallistumisessa. Tähän diskurssijärjestykseen on sisällytetty useita teemoja pyrkien niiden kautta kuvaamaan kehityslinjoja, jotka ovat olleet luomassa uusiutunutta ja ennen kaikkea asiapitoisempaa keskustelua. Toisaalta luvun tarkoituksena on käsitellä lähemmin tämän tutkimuksen näkökulman ja erityisesti aineiston kannalta keskeistä valta-aspektia, joukkotiedotusta. Jos kahdessa edellisessä luvussa kuvasin käytännöllisiä pyrkimyksiä muuttaa puolustuslaitoksen sisäistä järjestystä ja toimintatapoja, niin tässä luvussa palataan käsittelemään enemmän tiedottamisen kautta syntyvien mielikuvien merkitystä.

Tiedottamisen käsite on erittäin haastava. Onkin tärkeää, että lukija ymmärtää sillä olevan useita erilaisia merkityksiä. Joukkotiedotuksesta puhuttaessa tiedottamisella voi olla vallankäytöllisiä tavoitteita, mutta tiedottaminen voi olla myös siitä vapaata. Siitä esimerkkinä esitän säätiedotukset tai reserviläisten ylennyslistat, joilla ei pyritä muuttamaan kohteen eli lukijan käyttäytymistä. Pertti Hemanuksen vuonna 1973 julkaisema teos *Joukkotiedotus piilovaikuttajana* kuvasi hyvin käsillä ollutta muutosta joukkotiedotuksen osalta. Hän viittasi tässäkin tutkimuksessa käytettävään Allardtin valtaeliittijakoon ja vallan merkitykseen, jossa ”valta ei ole yksilön tai ryhmän ominaisuus, yksilölle tai ryhmälle kuuluva asia, vain se on erään sosiaalisen suhteen piirre”⁸²². Kysymys oli siis joukkotiedotusta hallitsevan eliitin ja joukkotiedotuksen vastaanottajien välisestä suhteesta.

Hemanuksen mukaisesti tiedottaminen voitiin jakaa useaan näkökulmaan. Tiedottaminen saattoi olla avointa tiedottamista ilman vallantavoittelua. Toisaalta tiedottaminen saattoi olla myös propagandaa, joka oli avointa vaikuttamista tai sen yrittämistä. Sillä pyrittiin avoimesti vaikuttamaan vastaanottajien käyttäytymiseen, mielipiteisiin ja asenteisiin sekä myös tiedolliseen maailmaan. Kolmannessa vaihtoehdossa eli indoktrinaatiossa oli kysymys tiedon siirtämisestä sellaisenaan vastaanottajalle, jonka oletettiin luottavan autoritaariseen tapaan opettaa hyväksyen, että asian taustalla oli uhkaa, ja vapaaseen keskusteluun ei ollut tarvetta. Indoktrinaatiolle oli myös ominaista se, että siinä pyrittiin pitkäaikaisella vaikutusprosessilla ja sen eri vaiheilla vaikuttamaan vastaanottajaan. Yhtä kaikki nämä kolme erilaista lähestymistapaa voivat vaikuttaa tiedottamisen kokonaiskentässä, ja tutkimusaineiston perusteella näin

822. Hemánus, 12.

tapahuikiin. Vallankäytön tarkastelun näkökulmasta ei ole niinkään vaikeaa erottaa valittua lähestymistapaa, mutta sen sijaan on vaikeaa määrittää, milloin vaikuttaminen on joukkotiedotuksen valtaeliitin näkökulmasta tiedostettua ja tiedostamatonta. Tämä tarkoittaa sitä, että tarkkoja rajavetoja tavoiteasetteluista ei ole aina mahdollista tehdä.⁸²³

Seuraavassa analyysissä ensimmäinen teema liittyy Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukuntaan, joka aloitti toimintansa vuonna 1963 ja lopetettiin vuonna 1975 uuden Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan tieltä. Toisena käsiteltävänä kokonaisuutena on maanpuolustuksen ideologian opetus, joka jakautui aina valtion ylimmästä johdosta koulumaailmaan saakka. Tuossa teemassa käsitellään niin valtakunnallisten maanpuolustuskurssien kuin turvallisuuspoliittisten opetusohjelmien vaikuttavuutta yleiseen mielipiteeseen maanpuolustukseen liittyvästä tietoisuudesta. Kolmas kokonaisuus on nimetty virallisen tiedottamisen diskurssiksi, joka käsittelee puolustusvoimien tiedotuskulttuurin kehittymistä 1960-luvun reagoivasta ja salailevasta hiljaisuudesta 1970-luvun valtionhallinnon tiedottamisen tavoitteiden mukaiseen avoimeen tiedonvälitykseen. Tällä kulttuurin muutoksella on ollut 1970-luvulta lähtien merkittävä vaikutus kansalaisten käsitykseen puolustusvoimien demokraattisesta vallankäytöstä ja yhteiskunnallista kehitystä seuraavasta muutoksesta.

6.1 Henkisen maanpuolustuksen teema

*”Maanpuolustuskysymykset ovat valtakunnan ja yhteiskunnan olennaisimpia peruskysymyksiä, olemassaolon kysymyksiä. Tuntuu varsin luontevalta ajatus, että jonkin instituution olemassaolon peruskysymykset itse asiassa ovat itsestään selviä ja aksiomaattisia: ainakin tahoillaan niiden katsotaan olevan niin pyhiä, ettei niistä edes voida keskustella tai väitellä. Samaan näkemykseen perustuu myös kysymys siitä, että ns. päivän kiistat ovat jotain ohimenevää, epäolennaista vaahtoa ja kuohua, jonka saavuttamattomissa maanpuolustuskysymysten tulisi olla, jotta niitä ei tärveltäisi jokapäiväisyyksien maailmassa... se on kuitenkin vaikeaa, koska eräänä poliittisena perintönään suomalainen debatti ja suomalainen journalistiikka on kantava mukanaan katkeraa näreisyttä, vastapuolen mielipiteiden kunnioittamattomuutta, jopa itsepäistä kiihkoisuutta, jonka luulisi näillä leveysasteilla olevan tuntematonta”.*⁸²⁴

823. Hemánus, 9–24; Ks. myös Harle – Joenniemi, 6–10. Kirjassa tekijät analysoivat puolustushallinnon tiedotuskulttuuria viitaten myös henkisen maanpuolustuksen teemaan. ”Julksen vallan viestintästrategia puolustuspolitiikassa on meillä kahdessa mielessä poikkeuksellista. Siihen liittyy enemmän tiedon salaamista kuin muissa sellaisissa maissa, joissa on myös yleisesti valitsevana hallinnon julkisuusperiaate. Puolustuspolitiikkaa koskevaa tiedottamista ei myöskään säätele ensisijaisesti huoli tiedon ulkoisista vaikutuksista vaan päällimmäisenä harkintana on pyrkimys vaikuttaa oman maan kansalaisiin. Tavoitteena on muun muassa puolustustahdon säilymisen takaaminen, kansalaisten puolustusvoimia kohtaan tuntemaan luottamuksen vahvistaminen ja muut vastaavat normatiiviset tavoitteet. Nämä tiedottamisen tavoitteet nousevat puolustusvoimien tehtävät säätävästä laista, jonka muutos on eduskunnan päätettävissä”.

824. Blomstedt, Yrjö: Onko tarvetta saada maanpuolustuskysymykset päivän kiistojen yläpuolelle? Puhe Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan vuosikokouksessa 21.5.1968. Ruotuväki 12 1968, 6.

Vuonna 1960 asetettiin komitea laatimaan esitystä henkisen maanpuolustuksen tavoitteista ja tehtävistä. Vuonna 1962 annettiin asetus, ja Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta (HMS) aloitti vuotta myöhemmin toimintansa. Suunnittelukunnan toiminnan perusajatus tulee hyvin esille Henkisen maanpuolustuksen komitean mietinnössä vuodelta 1962.⁸²⁵ Maanpuolustus ei ollut pelkästään valtakunnan alueellisen koskemattomuuden turvaamista aseina. Siihen kuului sisällyttää kaikki se puolustaminen, jolla kansan ja yksilön elämä tulisi taattua. Näihin takuisiin liittyivät sellaiset käsitteet kuin puolueettomuuteen pyrkivä ulkopoliittikka, laillinen yhteiskuntamuoto ja isänmaallinen mielenlaatu. Näiden käsitteiden kautta olisi tullut ymmärtää, että maanpuolustus ei ollut vain sotilaiden ja puolustuslaitoksen asia, vaan niillä asetettiin vaatimuksia jokaiselle kansalaiselle ”henkilökohtaisten kannanottojen ja niiden tekijöiden ja arvojen ymmärtämiseksi, joiden varaan valtakuntamme tulevaisuus sekä meidän elämämme, vapautemme, hyvinvointimme ja turvallisuutemme rakentuu”. Maanpuolustuksen perusajatus tiivistettiin ajatukseen: ”ei ketään vastaan, mutta kaikki Suomen puolesta”.⁸²⁶ Toisaalta komitean mietinnön toisessa osassa joulukuussa otettiin vielä tiukempi linja henkisen maanpuolustuksen merkitykseen. Mietinnössä todettiin henkisen maanpuolustuksen ja erityisesti sotilaspsykologian työllä korvattavan jopa materiaalisia puutteita.⁸²⁷

HMS:n toimintaideologiassa voi nähdä myös poliittisia piirteitä. Kansalaisten valistaminen oli vahvasti 1960-luvun alussa myös porvarillisten aktivistien teemana. Yleistä kansalaisten valistustyötä teki muun muassa Kansalaiskasvatuksen Keskus. Sen keskeiset toimijat olivat kokoomuksen edustajia, jotka halusivat lisätä kasvattajien yhteistyötä isänmaallisessa hengessä. Kansalaiskasvatuksen Keskuksen piiriin perustettiin siis myös henkisen maanpuolustuksen toimikunta, jossa edustajina toimivat muun muassa Allardt, Eskola ja Valtanen.⁸²⁸

Osittain tästä taustasta johtuen HMS:n reilun kymmenen vuoden marssitaipaleesta tuli hyvin kaksijakoinen. Sitä, että siitä tuli pasifistiseksi luokiteltavien yhteisöjen silmätikkua, se ei toiminnallaan voinut muuttaa. Edellä esitetyt toiminnan perusteet olivat jo aiemmin käsitellyllä tavalla väärät suhteessa yhteiskunnalliseen kehitykseen juuri niiden representaation osalta. Muun muassa Sadankomitea esitti puolustusministeriön alaisuudessa toimivan suunnittelukunnan lakkauttamista vuonna 1965 sillä perusteella, että suunnittelukunnan tavoitteet olivat liian kärkevää mielipiteiden yhdensuuntaistamista tavoitteena yksimielisyys maanpuolustuksen ideologiasta. Sadan-

825. Henkisen Maanpuolustuksen Komitea 1962. 1. osa; Komitea julkaisi myös toisen samana vuonna, missä käsiteltiin suomalaista sotilaspsykologiaa ja sen tarvetta. Henkisen Maanpuolustuksen Komitean mietintö 2.osa. 1962.

826. Henkisen Maanpuolustuksen Komitea 1962. 1. osa; Ks. myös Killinen, 60; Salminen, P, 203–206; Rainio-Niemi, 312–313.

827. Henkisen Maanpuolustuksen Komitean 2.osa. 1962, 79–80.

828. Vesikansa, 230–233.

komitea totesi tämän maanpuolustuspropagandan muistuttavan totalitarismia, joka oli demokratialle vaarallista ja sisälsi psykologisen sodankäynnin piirteitä.⁸²⁹

Tavallaan HMS:n kritiikki seurasi myös sitä kehitystä, joka maanpuolustusta ja puolustuslaitosta kohtaan vuosikymmenen aikana esitettiin. 1960-luvun loppupuolen kritiikin kärki oli juuri perusteissa. Suunnittelukunnan ydintehtävänä oli aseellisen maanpuolustustahdon lujittaminen, kun rauhanjärjestöjen pyrkimyksenä oli rauhan saavuttaminen aseidenriisunnan ja kansainvälisen yhteistyön edistämisellä. Siviilivas-tarinnan ja aseettoman puolustuksen ideologiat eivät tukeneet HMS:n tavoitteita. Huolimatta siitä, että suunnittelukunnan toteuttamasta toiminnasta uutisoitiin varsin positiivisesti, ja sen toteuttamia tutkimuksia pidettiin perusteltuina, ei lähtökohta muuttanut suhtautumista. Kuten Jaakko Blomberg totesi kirjoituksessaan Sadankomitean *Ydinasioita*-pamfletissa, että ”Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunta ei paranisi, jos sen nimeä muutettaisiin ja se siirrettäisiin toiseen ministeriöön, niin kuin on esitetty. Suunnittelukunta lepää väärin valituilla perusteilla”.⁸³⁰

Turvallisuuspoliittisen diskurssin kehittyminen toi HMS:lle mahdollisuuden arvioida uudelleen toimintaansa. Nyt henkinen maanpuolustus liitettiin entistä kiinteämmin turvallisuuspolitiikan osaksi. Vuodesta 1969 alkaen toimintaa pyrittiin kehittämään konkreettisimmaksi erilaisten tutkimusraporttien, opetusmateriaalien ja neuvottelutilaisuuksien järjestämisen muodossa muun muassa viranomaiselle ja opettajille.⁸³¹ Tämä oli jatkoa vuosikymmenen jälkipuoliskolla järjestetyille useille kansalaisajattelun seminaareille.

Sinällään toiminnan uudelleenarvioinnilla ei ollut vaikutusta 1970-luvulla esitettyyn kritiikkiin. Lakkauttamisvaatimusten teemat vain muuttuivat. Vuonna 1972, ajalle ominaisesti, Suomen Rauhanpuolustajien suunnalta vaadittiin suunnittelukunnan lakkauttamista tai uudelleen nimittämistä poliittisten voimasuhteiden mukaisesti. Suunnittelukunta kun oli toiminnallaan auttanut äärioikeistolaista toimintaa Suomen ja Neuvostoliiton hyviä naapurisuhteita ja luottamusta vastaan. Sen toiminta oli esitetyn vaatimuksen mukaisesti tähdätty kansalaisten vapaata mielipiteen valintaa ja demokratian oikeuksia vastaan. Näin suunnittelukunnan harjoittama ”ideologinen ja

829. Henkinen maanpuolustus silmätikku pasifisteille. Uutinen HS 16.1.1965; Sadankomitea kritikoi maanpuolustuspropaganda. Uutinen Maakansa 16.1.1965; Ns. henkinen maanpuolustus lopetettava. Sadankomitean julkilausuma. Uutinen Kansan Uutiset 17.1.1965; Rainio-Niemi, 323.

830. Blomberg, Jaakko: Henkinen maanpuolustus. Teoksessa *Ydinasioita*. Sadankomitean pamfletti rauhasta. Toimittanut Ilkka Taipale. TAJO 1966, 98–104; Ks. lisäksi Jussila, Jouko: Puhe Lapin läänin maanpuolustuksen alueellisessa koulutusilaisuudessa nro 2 14.10.1970 Rovaniemi. ”Henkiseen maanpuolustukseen liittyvistä kysymyksistä Lapin läänissä”. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan katsauksia 5/1970, 1–2. ”Henkisen maanpuolustus käsitteenä ei ole vielä kukaan kaikkialta osiltaan täysin selkiytynyt. Mitä tämä käsite (ruotsiksi psykologiskt försvar) pitää sisällään? Tässä nojaudun alan auktoriteettiin, Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukuntaan ja sen käsityksiin. Suunnittelukunta on itse pyrkinyt täsmentämään käsitteen sisältöä korostaen siinä puolustustahdon merkitystä... Puolustustahto ja siis henkinen maanpuolustus koostuu erilaisista osatekijöistä, joilla puolestaan on selvä yhteys yleiseen turvallisuuspolitiikkaan. Vaikka olisimmekin yksimielisiä eri osatekijöiden liittymisestä henkisen maanpuolustuksen käsitteeseen, ongelmana on tekijöiden painotus, eli ovatko kaikki tekijät samanarvoisia vai onko jokin tekijä muita tärkeämpi, vai riippuuko käsitteestä siitä, kuka kulloinkin antaa käsitteelle merkityksen”.

831. Ks. esim. tutkimuksen lähdeluettelo, jossa on useita erilaisia julkaisuja ja katsauksia.

poliittinen painostustoiminta valtakunnallisessa kansalaiskasvatuksessa, tiedotustoiminnassa ja tutkimustyössä oli edesauttanut ja voimistanut äärioikeistolaisten ja avoimen fasististen ilmiöiden kasvamista Suomessa”. Asian korjaamiseksi vaadittiin poliittisten voimasuhteiden mukaista demokraattista tasapuolisuutta suunnittelukunnassa.⁸³² Ajatus tyrmättiin julkisuudessa, eikä se johtanut konkreettisiin toimenpiteisiin.⁸³³

Toiminnan uudelleenarvioinnin seurauksena HMS suuntasi kiinnostuksensa turvallisuuspolitiikan kokonaisuuden tarkasteluun. Tämän seurauksena HMS otti kantaa muun muassa asevelvollisuuden diskurssiin ja siinä erityisesti aseettomaan vastarintaan. Se esitti erillisen työryhmän laatimana kantanaan, että aseettomaan vastarintaan liittyvät toimenpiteet sisältyvät jo luonnostaan toteutettavaan maanpuolustuksellisiin toimenpiteisiin. Näihin liittyvistä maanpuolustusvalmisteluista HMS:n mielestä vastattiin jo suunnittelukunnan toimesta, joten erillisiä organisaatioita ei tarvittu.⁸³⁴ Suunnittelukunta jatkoi myös tutkimuksien toteuttamista, nyt turvallisuuspoliittisen kokonaisuuden näkökulmasta. Keväällä 1971 kerätty aineisto julkaistiin vielä samana vuonna joulukuussa. Tutkimuksen aineistosta tehtiin johtopäätös, jossa todettiin turvallisuuspolitiikan käsitteen olevan kokonaisuutena tuttu hyvin harvoille⁸³⁵. Kuten aiemmissakin tutkimuksissa, myös tässä tuloksien esittämisen suunta riippui viestijästä. Vuosien aikana vastaajien jakaumat eri luokittelutavoissa pysyivät varsin samansuuntaisina⁸³⁶. Ainoastaan niiden uutisoinnin sävyllä oli siten mielipidettä muokkaavaa merkitystä.⁸³⁷

Asevelvollisuusdiskurssin yhteydessä keskustelun yhtenä muutokseen johtuvista syistä esitettiin kantahenkilökunnan lisääntyntä aktiivisuutta oikean tiedon välittäjänä. Oikealla tiedolla ei tarkoiteta pelkästään sellaista tietoa, joka olisi kaikissa tapauksissa totta. Sillä tarkoitetaan sellaista tietoa, joka muodossa tai toisessa hyödyntää haluttuja päämääriä. Tällaista aktiivista keskusteluun osallistumista myös virkamiesjohto toivoi yksipuolisuuden välttämiseksi, tai oikeastaan 1960-luvun lopulla syntyneen joukkotiedotuksen valta-asetelman muuttamiseksi. Näin myös HMS lähti aktiivisesti välittämään oikeaa tietoa laatimalla ja julkaisemalla vuonna 1970 kirjan *Tietoa turvallisuudesta*, joka oli toimitettu vuoden 1969 Kouluväen-seminaarin

832. Suora lainaus Suomen Rauhanpuolustajat: Maanpuolustuksen suunnittelukunta syytä lakkauttaa. Uutinen Satakunnan Sanomat 8.3.1972; Huonohenkinen maanpuolustus. Pääkirjoitus Päivän Sanomat 10.3.1972.

833. Ks. esim. Vääriä väitteitä. Pääkirjoitus TS 12.3.1972; Henkinen maanpuolustus ja rauhanpuolustus. Kirjeet AI 24.3.1972. Suunnittelukunnan puheenjohtajan Yrjö Blomstedin ja suunnittelukunnan pääsihteeri Veikko Löyryniemen kirje; Henkisen maanpuolustuksen neuvottelukunta vastaa: Väite Neuvostoliiton vastaisuudesta mieletön. Uutinen Hämeen Sanomat 24.3.1972.

834. Maanpuolustuksen suunnittelukunta, Aseeton vastarinta on merkityksetöntä. Uutinen Kainuun Sanomat 3.4.1971; Lehtonen, Jarmo ja Vahermo, Martti: Käsitteitä turvallisuuspolitiikasta ja ajankohtaisia huolenaiheita. Henkisen maanpuolustuksen tutkimussarja nro 11/1971.

835. Turvallisuuspolitiikan käsite tuttu harvoille. Uutinen Länsi-Suomi 22.12.1971; Lehtonen – Vahermo 1971; Käsitteitä turvallisuuspolitiikasta ja ajankohtaisia huolenaiheita. Henkisen maanpuolustuksen katsauksia 8/1971.

836. Syrjö, 630.

837. Ks. esim. vuoden 1970 uutisointi tehdyistä tutkimuksista. Turvallisuuspoliittisen tiedon tarve lisääntynyt. Uutinen Keski-Suomalainen 26.2.1970; Turvallisuuspolitiikka sai luottamuslauseen mielipidetutkimuksissa. STT:n uutinen Ilkka 13.5.1970; Suhtautuminen puolustuslaitokseen. Pääkirjoitus Karjalan Maa 17.5.1970; Nuoriso rakastaa aseita? Uutinen Hämeen Yhteistyö 13.5.1970; Asenteet maanpuolustukseen viimevuotista myönteisemmät. Uutinen Kaleva 21.5.1970.

esitelmien pohjalta.⁸³⁸ Konkreettisempaa jatkoa teokselle tuli vuonna 1972 *Turvallisuuspolitiikan opetussuunnitelman* muodossa, jonka tarkoituksena oli edistää turvallisuuspolitiikan opetusta eri oppilaitoksissa. Opetussuunnitelman alkupuheessa korostettiin, että suunnitelman laatiminen kuului Valtioneuvoston asettaman HMS:n työkenttään. Lisäksi tuotiin esille, että ammattikasvatushallitus ja kouluhallitus olivat hyväksyneet suunnitelman käyttöön otettavaksi.⁸³⁹

Opetussuunnitelma oli varsin kattava ja tarjosi mahdollisuuden aiheen avoimelle käsittelylle. Opetussisältöjen osalta näytti siltä, että eri opintotasoilla pyrkimys oli edetä kansainvälisestä kokonaistilanteesta ja kansainvälisestä yhteistyöstä Suomen turvallisuuspolitiikan erityiskysymyksiin. Esimerkkinä esitettiin erillisen luentosarjan sisällöksi 15 kohtaista käsittelyä, jossa luennot 1–6 käsitelisivät juuri kansainvälisiä suhteita ja Suomen asemaa. Kohdat 7–9 olivat turvallisuuspolitiikan yleisesittelyä ja sen eri sektoreita kuten taloudellista, hallinnollista ja henkistä varautumista sekä väestönsuojelua. Ainoastaan luento numero 10 oli tarkoitettu sotilaalliselle maanpuolustukselle, ja sekin käsitteli erilaisia puolustautumisen vaihtoehtoja. Luennolla 11 oli suunniteltu käsiteltävän erilaisia turvallisuuspoliittisia ideologioita. Erityisesti suunnitelman eri vaiheissa korostettiin avoimen keskustelun merkitystä ja sitä, että erilaisia mielipiteitä ei pitäisi ennakoita torjua. Tätä korostamaan suunnitelmassa oli varattu aikaa myös ryhmätöille ja keskusteluille.⁸⁴⁰

Yrjö Blomstedtin mukaan tavoitteena oli päästä liikkeelle mahdollisimman laajalla rintamalla. Tarkoitus ei ollut tehdä turvallisuuspolitiikan opetuksesta oppiainetta, vaan se tapahtuisi vanhojen oppiaineiden puitteissa. Etusijalla oli faktojen esittäminen, joista oppilaat sitten muodostaisivat itselleen kokonaiskuvan. Läpäisyperiaate oli tässä suhteessa tärkeää, ei siis haluttu antaa opinnoista numeroa. Turvallisuuspoliittisen opetuksen suunnittelijat tiedostivat, että peruskoulun osalta opetussuunnitelman toteuttaminen vaikuttaa vasta vuosien päästä tulevaisuudessa, ja ettei toisen asteen kouluissa annettu turvallisuuspolitiikan perustietojen opetus tulisi antamaan heti tuloksia. Sen sijaan erimuotoisen aikuiskasvatuksen ja varttuneen nuorison kasvatuksen puitteissa pidettävät kurssit, vaikka vain 12–15 tunnin mittaisina, ajateltiin antavan mahdollisuuden vaikuttaa tätä tietä mielipiteisiin, käsityksiin ja asenteisiin henkilöissä, jotka olivat jo täysivertoisena mukana kansanvaltaisessa yhteiskunnallisessa elämässä.⁸⁴¹

838. Tietoa turvallisuudesta. HMS:n julkaisuja No 4. Helsinki 1970.

839. Turvallisuuspolitiikan opetussuunnitelma. HMS:n julkaisuja No 5, 1972; Blomstedt, Yrjö: Turvallisuuspolitiikka ja sen opetus. Puhe neuvottelupäivillä 14–15.8.1972. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan katsauksia 3/1972, 4. ”Juuri tästä syystä on tärkeätä, kuten viime keväänä valmistuneessa turvallisuuspolitiikan opetussuunnitelmassa korostetaan, että oppilaille eri asteisissa oppilaitoksissa pyritään antamaan kyllin vankka tiedollinen pohja. Suomalaiselle ajattelulle liiankin ominaista tunnepohjaisuutta, jota kasvatuskin paljolti on ruokkinut, ei voida sellaisenaan yhdistää realistiseen turvallisuusajatteluun, vaan vain siitä irrottautumalla voidaan saavuttaa riittävä pohja turvallisuuspolitiikan kokonaisuuden ymmärtämiselle. On muistettava, että turvallisuuspolitiikka ei ole tunteen ja sydämen asioita, vaan järjen ja sydämen asioita”.

840. Turvallisuuspolitiikan opetussuunnitelma 1972, 15.

841. Blomstedt 1972, 6.

Toisena vaiheena turvallisuuspolitiikan opetuksessa suunnittelukunnan erikseen nimetty koulujaosto julkaisi teoksen *Turvallisuuspolitiikan oppimateriaalia vapaata sivistystyötä varten*. Tämä vuonna 1974 julkaistu kokonaisuus oli paljon konkreettisempi verrattuna edeltäjäänsä. Kuten saatesanoissa todettiin, erityistä huomiota kiinnitettiin jaettavan tiedon vastaavuuteen suhteessa Suomen harjoittamaan puolueettomuuspolitiikkaan. HMS toivoi julkaisun mukaisen tiedon vaikuttavan ”elvyttävästi” turvallisuuspolitiikasta käytävään keskusteluun.⁸⁴²

Tutkimusaineiston perusteella en voi sanoa sitä, kuinka laaja-alaisesti laadittuja opetussuunnitelmia ja -aineistoja opetuksessa hyödynnettiin. Sen sijaan HMS:n vuonna 1973 aloittamista lehtikirjoittelua koskevista katsauksista voidaan todeta, että kritiikki suunnittelukunnan toimintaa kohtaan lisääntyi merkittävästi. Tällä periaatteessa hyvällä toiminnan uudelleentarkastamisella oli myös negatiiviset vaikutukset, koska muun muassa turvallisuuspolitiikan opetukseen laaditut materiaalit tulkittiin maanpuolustuspropagandaksi. Nämä edellä mainitut katsaukset eivät olleet nekään positiivisia signaaleja suunnittelukunnan toiminnan vastustajille varsinkin, kun katsaukset alkoivat saada puolustustaistelun muotoja.

Syys–joulukuuta 1973 koskevassa lehdistöanalyysissä HMS arvioi omaa toimintaansa reilun sivun verran. Käytännössä se oli referaatti maisteri Unto Vesan kirjoituksesta Ydin-lehdessä. Vuoden 1974 kevään osalta tammi–maaliskuusta ja huhti–kesäkuusta kummastakin tehtiin viiden sivun analyysit koskien henkistä maanpuolustusta. Käytännössä katsauksien sisällöt olivat täynnä erilaisia vaatimuksia toiminnan muuttamiseksi ja lakkauttamiseksi, sekä tietysti esitettyjä perusteluja vaatimusten kumoamiseksi. Vaatimukset representoivat poliittisten näkökulmien vastakkainasettelua ja toisaalta ideologisia näkemyseroja siitä, kenellä oli oikeus kansalaisvaikuttavuuteen turvallisuuspolitiikan opetuksen osalta.⁸⁴³

Syksyllä 1974 HMS tuli vahvasti esille julkisuudessa, kun sitä kohtaan esitettiin arvostelua erityisesti vasemmiston suunnalta. Kommunistit ja kansandemokraatit päättivät vetäytyä syrjään suunnittelukunnan toiminnasta, mikä oli luonnollisesti parlamentaariselle uskottavuudelle merkittävä kolaus⁸⁴⁴. Se mahdollisti laaja-alaisen arvostelun lisääntymisen. Suunnittelukunnan julkaisemien opetussuunnitelmien todettiin olevan vääränlaisten itsenäisten toimintojen tulosta, joiden toteuttaminen olisi pitänyt olla koululaitoksella ja yliopistoilla. Vastaavasti lehdistökatsauksien puolustelevalle asenne sai vastakommentteja varsinkin Suomen kommunistisen puolueen opposition päällehdien, Tiedonantajan suunnalta. Luonnollisesti lehdistökatsaukset olivat

842. Turvallisuuspolitiikan oppimateriaalia vapaata sivistystyötä varten. HMS:n julkaisuja No 7/1974.

843. Ks. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan katsaukset 1/1974, 3/1974, 5/1974.

844. Taisto Sinisalo: Henkisen maanpuolustuksen suunnittelutoimikunta lakkautettava. Uutinen Tiedonantaja 15.1.1974. Kansanedustaja Sinisalo vaati eduskunnassa HMS:n lakkauttamista oikeistolaisen maailmankatsomuksen palvelijana; SKP:n poliittinen toimikunta: HMS lakkautettava. Tiedonantaja 28.2.1974; Vasemmiston nuorisjärjestöt: HMS lakkautettava. Päivän Uutiset 20.5.1975.

tehty kirjoittajien mukaisesti, jolloin Tiedonantajan rooli aktiivisena vastadiskurssin foorumina korostui. Näin toteutettuna katsauksista tehtiin tulkinta systemaattisesta mielipideurkinnasta, jonka tarkoituksena oli ”kommunistisen toiminnan tutkimisen avulla kehittää oikeistovoimien strategiaa erityisesti kriisitilanteita varten”.⁸⁴⁵ Suunnittelukunnan tarkoituksena oli lehdistökatsauksilla tuottaa mahdollisimman monipuolinen näkökulma maanpuolustukseen liittyvästä keskustelusta, mutta se ehkä lähti liikaa analysoimaan itseään koskevaa keskustelua⁸⁴⁶.

Suunnittelukunnan toimintaa vastustavat tahot palasivat aina vuoteen 1964 saakka etsiessään HMS:n perimmäistä tarkoitusta. Tuolloin järjestetty Jollaksen seminaari esitettiin nyt erilaisessa valossa kuin aiemmin. Tiedonantaja julkaisi neliosaisen artikkelisarjan, joka käsitteli seminaaria ”strategian luomistilaisuutena kapitalistisen yhteiskunnan lujittamiseksi”. Taktisella tasolla se tarkoitti suunnitelmaa siitä, miten ”kommunisteilta kiskotaan myrkkyyhampaat pois”. Neljännessä osassa todettiin vielä, että läpäisyperiaate riitti saavuttaen näin mahdollisimman laajalti kansalaiset.⁸⁴⁷ Tämä oli suora piikki opetussuunnitelmiin, joissa todettiin läpäisyperiaatteen olevan riittävä opetuksen tason mittaamisessa. Vielä kun Teini-lehti sivusi suunnittelukunnan suunnittelevan rynnäköä kouluihin, tapahtui toiminnan jatkuvuuden kannalta merkittävän asia⁸⁴⁸. Oman johtoportaansa tuki alkoi hävitä.

HMS järjesti marraskuussa 1974 poliittisten puolueiden edustajille neuvottelutalaisuuden, jossa selvitettiin suunnittelukunnan työhön liittyviä ajankohtaisia ja periaatteellisia kysymyksiä. Neuvottelukunnan kolmivuotinen toimikausi oli päättymässä vuodenvaihteessa, eikä edellä esitetyn kriittisen julkisen keskustelun kohteena ollut suunnittelukunta nähnyt toimintansa jatkuvuutta ollenkaan varmana. Tilaisuuden avasi puolustusministeri Carl-Olaf Homén, joka samalla lausui HMS:n lopetussanat. Homén totesi, että HMS ”on saanut toimistaan osakseen sekä kiitosta että terävää arvostelua. Arvioitaessa suunnittelukunnan työtä on muistettava, että suunnittelukunta ajaa virallista valtionjohdon turvallisuuspoliittista linjaa. Se ei ole toimeenpaneva elin eikä suunnittelukunnan nimessä olevaa sanaa maanpuolustus pidä samaistaa aseellisen maanpuolustuksen kanssa”⁸⁴⁹. Erillistä maanpuolustusideologiaa ei saanut kehittää.

Puolustusministerin esittämä kannanotto toistui toisen parlamentaarisen puolustuskomitean (II PPK) osamietinnössä maanpuolustuksen tiedotusvalmiudesta. Siinä käsiteltiin hyvin laajasti juuri HMS:aan liittyvää problematiikkaa. Kiitosten taustalta

845. Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunta huolissaan Tiedonantajasta. Uutinen Tiedonantaja 31.7.1974.

846. HMS katsauksia 1/1974. ”Katsauksen toivotaan nyt niin kuin aiemminkin tarjoavan mahdollisimman monipuolisen näkökulman maanpuolustuksesta esitettyihin mielipiteisiin niin suunnittelukunnan jäsenille kuin muillekin maanpuolustuksesta kiinnostuneille”.

847. Mikä oli Jollaksen seminaari? Artikkelisarja Tiedonantaja 23.3, 26.3, 28.3. ja 30.3.1974; Tähän keskusteluun viittaisi myös Ydin-lehti numerossaan 8/74 pääkirjoituksessa Henkinen maanpuolustus.

848. Sotapiirit suunnittelevat rynnäköä kouluihin. Artikkelit Teinilehti 20.1.1974.

849. Lainausta Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunta teki tiliä. Uutinen Hämeen Sanomat 20.11.1974; Poliitikot puivat neuvottelukunnan aikaansaannoksia. Uutinen AI 20.11.1974.

tuli esille juuri itsenäisesti koordinoitua tehtävää ilman demokraattista valvontaa ja kattavaa parlamentaarista edustavuutta. II PPK:n osamietintö toisti sitä diskurssia, jota julkisuudessa oli esitetty jo muutaman vuoden ajan. Tavallaan osamietintö tiivistä tahdonmuodostusta tehden siitä lopuksi päätöksenteon perustan. Varsinaisesti osamietinnöllä ei ollut päätöksentekovaltaa, mutta se esitti HMS:n lakkauttamista ja uuden Maanpuolustuksen tiedotuskunnan perustamista. Edelleen komitea ehdotti, että neuvottelukunnan 12–20 jäsenen valinta mahdollistaisi poliittisten voimasuhteiden huomioon ottamisen vallitsevan tilanteen mukaisesti. Jatkuvuutta edustaisivat virkamieseliitin jäsenet valtioneuvoston kansliasta, puolustus-, ulkoasiain- ja opetusministeriöstä ja pääesikunnasta.⁸⁵⁰

Vuonna 1976 perustettiin vielä nykyäänkin toimiva Maanpuolustustiedotuksen Suunnittelukunta (MTS). Sen toiminnan perustana oli vuonna 1975 annettu asetus (1073/75). Asetuksen mukaan suunnittelukunnan tehtävänä oli suunnitella maanpuolustustiedotusta normaaliaikoina ja poikkeusoloja varten sekä seurata suomalaisten mielialojen kehitystä maanpuolustukseen läheisesti liittyvissä asioissa. Valtioneuvoston tuli asettaa suunnittelukunta eduskuntavaalikaudeksi, ja jäsenet olivat parlamentaarisesti nimettyjä.⁸⁵¹ Suunnittelukunnan tehtävät määriteltiin asetuksen 3§:n mukaisesti sisältäen edelleen niitä tehtäviä, joita jo HMS oli itselleen määrittänyt. MTS:n tehtäviin kuuluivat suunnitelmat turvallisuuspolitiikan tiedotustoiminnasta niin normaali- kuin poikkeusoloissa, opetusaineiston valmistaminen puolustuspolitiikasta ja maanpuolustuksen kokonaisjärjestelyistä sekä opetusviranomaisten pyynnöstä oppimateriaalin tuottaminen. Lisäksi tehtävänä oli edelleen toteuttaa ja julkaista mielipide- ja muita tutkimuksia turvallisuuspolitiikasta ja maanpuolustuksesta sen osana.⁸⁵²

Kaikki eivät luonnollisestikaan olleet tyytyväisiä tehtyihin uudistuksiin, ymmärrettävistä syistä. Jaakko Blomberg oli 10 vuotta aiemmin todennut, että nimen muuttaminen ei muuttaisi mitään. Tässä tapauksessa perusteet kuitenkin muuttuivat. Uudella asetuksella, vanhoilla tehtävillä ja yhteiskuntaan soveltuvilla käsitteillä ja painotuksilla voitiin toiminta aloittaa puhtaalta pöydältä. Tässäkin yhteydessä turvallisuuspoliittisen määrittelyn merkitys oli erittäin suuri. Jäsentynyt kokonaisnäkemys teki tavoitteista ja tehtävistä huomattavasti hyväksyttävämpiä niiden liittyessä selvemmin puolueettomuuspolitiikkaan ja sitä kautta turvallisuuspolitiikkaan, jossa esitetyllä tavalla aseellisella maanpuolustuksella ja puolustusvoimilla oli oma roolinsa.

Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan hieman yli 10 vuotta kestänyttä taipaletta varjosti siis jatkuva kritiikki, jonka varjoon useat merkittävät toimenpiteet maanpuolustuksen ja myöhemmin turvallisuuspolitiikan saralla jäivät. Kuten II PPK

850. Toisen parlamentaarisen puolustuskomitean osamietintö maanpuolustuksen tiedotusvalmiudesta 1975.

851. <http://www.defmin.fi/?s=179>.

852. Puolustusvoimat ja yhteiskunta 1976, 207–208.

osamietinnössään totesi, näkyvimpinä tuloksina toiminnasta olivat 1960-luvun virinnyt keskustelu maanpuolustuksesta ja sen asemasta yhteiskuntapolitiikassa sekä erityisesti 1970-luvulla turvallisuuspolitiikkaa koskevien näkemysten avartaminen. Tätä keskustelua ohjattiin useilla mielipidekyselyillä ja niiden tulosten julkistamisella.

HMS muodosti osaltaan oman teemansa, koska se tuntui pitäytyvän samoissa perusteissa koko elinkaarensa ajan. Osittain siksi se ehkä tuli tiensä päähän. Sen rooli oli kuitenkin merkittävä juuri 1960-luvun keskustelun jäsentymisessä. Suunnittelukunnan toiminnan seurauksena vaikutettiin maanpuolustustyön kokonaisuuteen tukien samalla turvallisuuspoliittisen kokonaisuuden muodostamista joukkotiedotusvälineissä. Vaikka tässä yhteydessä julkisuudessa esiintyi kritiikkiä, sai toiminta myös kannatusta⁸⁵³. Kuten alkuvaiheessa vuonna 1965 lehtori Erkki Kaikkonen Itä-Suomen seminaarissa helmikuussa 1965 totesi, oli ”henkisen maanpuolustuksen merkitys kansalaiskasvatuksen uutena ohjelmana tervetullut siihen ideologiseen tyhjiöön, joka maassamme on viime vuosikymmeninä vallinnut”⁸⁵⁴. Tätä päämäärätietoista ideologista lähestymistä maanpuolustukseen tarvittiin erityisesti asevelvollisuusdiskurssin aallon harjalla tilanteessa, jossa puolustuslaitoksen virallinen tiedottamistoiminta ei vielä ollut kehittynyt vastamaan joukkotiedotusvälineiden ja kansalaisten kasvaneita vaatimuksia tiedonvälityksestä. Suunnittelukunnan seminaarit, koulutustilaisuudet ja mielipidetutkimukset loivat ihmiselle tietoisuutta siitä, että edelleen kansan enemmistö oli perinteisen maanpuolustuksen kannalla. Poliittisen eliitin taholta tulleille muutospainelle ei HMS:n voinut mitään. Ehkä se oli jo tehtävänsä tehnyt, kun virkamieseliitin tiedotustoiminta oli kehittynyt kansalaisia tyydyttävälle tasolle.

Sotilaiden käsitys valtioiden välisistä suhteista oli kuitenkin pakkovaltainen ja se heijastui myös käsityksiin yhteiskunnan sisäisistä suhteista. Yhteistoiminnassa sosiologien kanssa maanpuolustustahdon ylläpitämisessä ei kuitenkaan ollut suurempia ristiriitoja. Sosiologien näkökulmasta yhteiskunnalliseen yhteenkuuluvuuteen kansalaisilla oli kuitenkin keskeinen merkitys. Tämä näkökulma jäi kuitenkin valtiokeskeisen varjoon, koska sotilaiden käsitys ei muuttunut merkittävästi. Edelleen valtiolla oli itsesäilyttämisen pyrkimys ja velvollisuus puolustaa sitä ilman kansalaisten mielipiteen merkittävää vaikutusta. Tämä näkyi muun muassa vuoden 1974 laissa puolustusvoimista, jossa puolustusvoimille annettiin velvoite huolehtia maanpuolustushengestä. Tämä tarkoitti oikeutta vaikuttaa kansalaismielipiteeseen instituutiota itseään koskeviin kysymyksiin.⁸⁵⁵

853. Esimerkiksi vuonna 1966 tutkimusaineistossa oli 20 artikkelia tai uutista, jossa tuotiin positiivisesti esille maanpuolustuksen merkitystä HMS:n toimesta.

854. Henkisen maanpuolustuksen ohjelma liian tuntematon. Uutinen Karjalainen 12.2.1965.

855. Joenniemi 1978, 36.

6.2 Maanpuolustuskurssit

Huolimatta siitä, että yleinen maanpuolustusopetus sai vuonna 1976 Puolustuslaitoskomitean mietinnössä olemattoman vähän palstatilaa, on sillä ollut merkittävä osuus eri tahojen suhtautumisessa maanpuolustusta ja puolustusvoimia kohtaan. Yli 300 sivua käsittäneessä mietinnössä 36 rivillä käsiteltiin niin valtakunnalliset kuin alueelliset maanpuolustuskurssit⁸⁵⁶.

Maanpuolustusaiheisen tietämyksen levittämisen lisäksi maanpuolustuskursseilla oli merkitystä myös poliittisesta näkökulmasta. Henkisen maanpuolustuksen kehittämisen yhteydessä toteutunut sotilaiden ja sosiologien yhteistoiminta tuotti tulosta – huolimatta siitä, että heillä näytti olleen erilaiset tavoitteet ja näkemykset toiminnan merkityksestä⁸⁵⁷. Jollaksen seminaarissa esitetyt varsin radikaalit ajatukset kommunistien hyväksymiseksi tasa-arvoiseksi ryhmäksi olivat samansuuntaisia presidentti Kekkonen koko kansan eheyttämistavoitteiden kanssa.⁸⁵⁸ Väitettiin, että ”kommunistien tulo hallitukseen (vuonna 1966, tutkijan lisäys) oli ehkä laajin sosiologisen teoriatyön yhteiskunnallinen sovellutus Länsi-Euroopassa toisen maailmansodan jälkeen”⁸⁵⁹. Tähän samaan kehitykseen voidaan nähdä liittyneen kommunistien kutsumisen maanpuolustuskurssille vuodesta 1965 lähtien ja toisaalta myös naisten kutsumisen kursseille⁸⁶⁰.

Valtakunnallisten maanpuolustuskurssien toteuttamisen osalta periaatepäätös siviili- ja sotilashenkilöiden yhteisten opetustilaisuuksien järjestämisestä tehtiin keväällä 1960. Käytännön toteutuksen osalta vastuussa oli puolustusvoimain komentaja, joka asetti tehtävään toimikunnan. Toimikunta suositti erityisen maanpuolustuskorkeakoulun perustamista pohjoismaisen esimerkin mukaan. Puolustusneuvosto katsoi kuitenkin ”totaalisen maanpuolustuksen kurssien” toimeenpanon toistaiseksi parhaiten tapahtuvan Sotakorkeakoulun piirissä.⁸⁶¹ Kymmenen toimintavuoden jälkeen maanpuolustuskurssien johtaja eversti Valtanen näki opetuksen tarkoituksena olleen

856. Puolustusvoimat ja yhteiskunta 1976, 208–209.

857. Joenniemi 1978, 24; Ks. myös Suomalaisen sosiologian historia. Toim. Alapuro, Risto – Alestalo, Matti – Haavio-Mannila, Elina. WSOY 1992, 281–284.

858. Joenniemi 1978, 21, 25; Rainio-Niemi, 319–320.

859. Littunen, Yrjö: Sosiologian tehtäväkonfliktista: Suomalaisen välivaiheen opetuksia. Teoksessa Joenniemi, Pertti: Sosiologian ensimmäinen ja toinen kentällinen: Osallistuminen Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan toimintaan. Rauhan- ja konfliktitutkimuslaitoksen tutkimustiedotteita no. 14 1978, 73.

860. Ks. esim. Salminen, P, 268–271. Salminen kirjoittaa kommunistien kutsumisen vaikeudesta ja sen aiheuttamasta eripurasta ja paikoitiin jyrkkäsävyisestä keskustelusta; Valtanen, Jaakko: Valtakunnalliset maanpuolustuskurssit Sotakorkeakoulussa. Sotataidon opetuksen rinnalle yleinen maanpuolustusopetus. Teoksessa Sotakorkeakoulu suomalaisen sotataidon kehittäjänä. Maanpuolustuskorkeakoulun perinneyhdistys ry, Siltala, Helsinki 2009, 346. Valtasen mukaan presidentti Kekkonen puuttuttua asiaan valittiin kaikkien eduskunnassa edustettujen puolueiden kansanedustajia tasapuolisesti kursseille.

861. Maanpuolustusopetustoimikunnan mietintö 1967, 2. Eversti Jaakko Valtasen haastattelu Suomen sotilaassa. Valtakunnalliset maanpuolustuskurssit ja niiden merkitys kymmenen toimintavuoden valossa. Valtanen toimi tuolloin maanpuolustuskurssien johtajana. SuomenSotSM 3 1971, 7–10.

*”antaa johtavassa asemassa oleville siviili- ja sotilashenkilöille kokonaisnäkemys Suomen turvallisuuspolitiikasta sekä maanpuolustuksen eri alojen järjestelyistä ja valmiudesta, perehdyttää osanottajat maanpuolustuksen eri alojen tehtäviin sekä edistää maanpuolustuksen eri aloilla johtavissa tehtävissä toimivien tai näiden tehtäviin suunniteltujen henkilöiden työskentelyä ja keskinäistä yhteistoimintaa. Lisäksi tavoitteena oli ollut tutkia ja kehittää maanpuolustuksen kokonaisuuden sekä sen eri alojen johtamista ja yhteistoimintaa”.*⁸⁶²

Puolustusvoimain komentajan apuna kurssien järjestelyssä toimiva Maanpuolustusopetuksen neuvottelukunta osoitti hyvin osallistumisen periaatteellisen laajuuden. Sen jäseninä olivat valtioneuvoston, puolustuslaitoksen ja väestönsuojelun edustajien lisäksi mm. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön molemmat puheenjohtajat, Suomen Työnantajain Keskusliiton edustaja, Suomen Naisjärjestöjen Keskusliiton edustaja sekä Maataloustuottajain Keskusliiton edustaja. Kurssitoiminnan laajuutta osoittivat myös osallistujien määrä ja edustavuus. Esimerkiksi vuonna 1966 valitun eduskunnan 200 edustajasta noin 100 edustajaa kaikista puolueista osallistui kursseihin. Vuonna 1971 kurseille oli osallistunut noin 1300 henkilöä, joista 1100 siviiliä ja 200 sotilashenkilöä. Vuoden 1975 loppuun mennessä kurseille oli osallistunut jo yli 2000 osallistujaa, joista noin 100 oli silloisia kansanedustajia. Naisia kurseille oli vuoteen 1976 mennessä osallistunut lähes 100.⁸⁶³

Toinen tarkasteltava taso maanpuolustuskursseilla on alueelliset ja paikalliset kurssit. Maanpuolustus nähtiin valtakunnalliseksi kysymykseksi, joten kurssitoimintaa laajennettiin alueelliselle ja paikalliselle tasolle. Ensimmäinen kokeiluluonteinen alueellinen maanpuolustuskurssi pantiin käyntiin keväällä 1962 Turun ja Porin läänissä⁸⁶⁴. Toiminta laajeni koskemaan kaikkia läänejä niin, että viimeisinä mukaan tulleet läänit aloittivat kurssien järjestämisen tammikuussa 1967. Nämä olivat kahden viikon pituisia kurssseja, joiden johdossa oli läänin maaherra apunaan sotilasläänin komentaja. Vuoteen 1971 mennessä oli lääninkursseilla koulutettu noin 700 alueellisen maanpuolustuksen piirissä toimivaa henkilöä. Kurssitoimintaa jatkettiin myös paikalliselle tasolle. Määräsuuruisin alueellisin kokonaisuuksin oli kuntien ja muiden paikallishal-

862. Eversti Jaakko Valtasen haastattelu Suomen sotilaassa 1971, 7–10. ”Kurssien tähtäimessä on ollut ”totaalisen maanpuolustuksen” opetus. Mitä tähän käsitteeseen on opetusohjelmien puitteissa sisällytetty? Opetuksessa kiinnitetään suurta huomiota maamme turvallisuuspolitiikan kokonaisuuden selvittämiseen. Tällöin muodostuvat ulkopoliitiikan ja maanpuolustuksen yleiset perusteet keskeisiksi. Ne käsittävät noin neljäsosan koko opetusohjelmasta. Toisella ja kolmannella sijalla tuntimääriltään tasaveroisina ovat taloudellinen puolustusvalmius ja sotilaallinen valmius. Niillä on nyt kummallakin viidesosa ohjelmasta. Väestönsuojelu on seuraavana ”tasaveroisessa” asemassa henkisen puolustusvalmiuden kanssa. Kummankin osuus on kahdeksasosa opetusajasta. Vielä opetusohjemaan sisältyvät puolustusvalmiuden hallinnolliset toimenpiteet. Tavoitteena on ollut antaa kurssilaisille kokonaisnäkemys siitä, että maanpuolustus ei ole vain puolustuslaitoksen ja sotilaiden asia, vaan se kuuluu koko yhteiskunnalle ja jokaiselle kansalaiselle”.

863. Maanpuolustuskurssin käyneitä lähes 2000. Uutinen AI 19.4.1974; Puolustusvoimat ja yhteiskunta 1976, 208–209; Valtakunnalliset maanpuolustuskurssit. Aakkosellinen hakemisto kurssista 1–160. Maanpuolustuskurssiyhdistys r.y., Helsinki 2001.

864. Salminen, P, 213.

linnon alojen edustajia kutsuttu 2–3 päivän koulutustilaisuuksiin siten, että vuoteen 1971 mennessä oli koulutettu noin 1000 kunta- ja muun paikallisportaan johtohenkilöä. Suomen noin 500 kunnasta oli puolet ollut koulutustoiminnan piirissä.⁸⁶⁵

Tämän tutkimuksen näkökulmasta maanpuolustuskursseilla oli luvun alussa mainittuja vaikutustapoja. Ensinnäkin ne vaikuttivat jokaiseen valtaeliittiin. Poliittisesta eliitistä merkittävä määrä saatiin kurssitettua siten, että vaikutukset ulottuivat esimerkiksi eduskuntaan. Näin myös presidentti Kekkonen pystyi valvomaan sitä, millaista tietoa ja näkemyksiä totaalisesta maanpuolustuksesta ja myöhemmin turvallisuuspolitiikasta välitettiin. Toisaalta tärkeää oli myös se, että maanpuolustuskurssit olivat ikkunoita presidentin suuntaan siitä, miten puolustuslaitoksessa suhtauduttiin turvallisuuspolitiikan eri osa-alueisiin. Merkittävää oli myös se, että Kekkonen hyväksyi kenraali Sutelan ehdotuksen kurssien avajaispuheen muuttamisesta ohjelmapuheenvuoroksi⁸⁶⁶. Virkamieseliitin kurssittaminen oli hitaampaa, mutta toisaalta pidempien työurien vuoksi myös vaikuttavaa. Taloudellisesta eliitistä osallistujia oli tasaisesti, ja kurssittaminen erityisesti kriisinajan varautumisen kehittämiseksi oli tärkeää. Joukkotiedotuksen eliitistä osallistujia oli muun muassa lehdistöstä ja Yleisradiosta. Ennen kaikkea kurssit antoivat säännöllisen mahdollisuuden tiedottaa turvallisuuspolitiikkaa ja puolustuslaitosta koskevista asioista. Avajaistilaisuuksien puheet mahdollistivat ajankohtaisten asioiden käsittelyn, ja toisaalta ne saivat mukavasti julkisuutta⁸⁶⁷. 1960-luvun puolustuslaitosta koskevassa asiasisältöjen tiedottamisessa maanpuolustuskursseilla oli vähintään yhtä suuri merkitys kuin HMS:n tekemien mielipidemittauksien uutisoinnilla tai kansalaiskeskustelutilaisuuksilla. Puolustuslaitoksen tiedottamistoimintahan oli 1960-luvulla vasta kehittymisasteella.⁸⁶⁸

Maanpuolustuskorkeakouluyhdistyksen julkaisussa vuodelta 1992 kuvataan suorina lainauksina osanottajien kommentteja suhtautumisesta totaalista maanpuolustusta

865. Kohva, Matti – Hautamäki, Jussi: Berliinin kriisistä Maastrichtin sopimukseen. Muistiinmerkittyä Maanpuolustuskurssien ja yhdistyksen 30-vuotistaipaleelta 1961–1991. Maanpuolustuskorkeakouluyhdistys 1992, 30–31; Eversti Jaakko Valtasen haastattelu Suomen sotilaassa 1971, 7–10. Puolustusneuvoston 27.5.1971 hyväksymän ohjeen mukaisesti alueellisten maanpuolustuskurssien päämääränä on A) antaa yleiskuva Suomen turvallisuuspolitiikan perusteista ja maanpuolustuksen järjestelyistä sekä eri alojen valmiudesta B) perehdyttää osanottajat maanpuolustuksen alueellisiin ja paikallisiin tehtäviin. sekä c) osoittaa osanottajille siviili- ja sotilasviranomaisien sekä alueen julkisen elämän muiden johtavien henkilöiden välisen yhteistoiminnan tarve ja suuntaviivat sekä heidän vastuunsa maanpuolustuksen edellyttämien alueellisten toimenpiteiden valmisteluissa ja toteuttamisessa.

866. Ks. Suomi 1998, 428; Urho Kekkonen päiväkirjat 3, 256. Sven Sevelius oli ollut exkursiolla Ruotsissa maanpuolustuskurssilaisten kanssa. Siellä oli keskustelussa tullut esille mielipide, missä todettiin ainoan hyökkääjän Ruotsiin olevan Neuvostoliitto. Kekkonen kirjoitti: ”Aivan hassu puhe! Mutta kuvaava juttu. Näin ajattelee suomalainen reservinupseeri”.

867. Airio, 121. Airion mukaan varsinaisesti vasta kenraali Sutelan aikana ryhdyttiin käyttämään avajaispuheita kannanottoina, jotka saavat varsin paljon julkisuutta vielä nykyäänkin. Ks. kuitenkin esimerkkejä aikalaisista kirjoituksista avajaispuheiden osalta. Järjestöelämän edustajia maanpuolustuskurssilla. Utinen Etelä-Suomi 9.11.1965. Ulkoministeri Ahti Karjalaisen puhe maanpuolustuskurssien avajaisissa. Karjalainen korosti turvallisuuspolitiikkaa ja maanpuolustusta koskevan ajattelun kehittymistä erityisesti ulkopolitiikan osalta. Maanpuolustuskurssi Sotakorkeakoulussa. Utinen HS 27.1.1970. Kenraali Leinosen puheesta uutisoitiin YYA-sopimuksen merkitystä korostava osuus. Lisäksi tuotiin esille, että ”maanpuolustuksemme rakenteesta johtuu, että sotilaallisten asioiden käsittelyllä on vain rajoitettu osuus”.

868. Ks. esim. Valtanen 2009, 351.

tai myöhemmin turvallisuuspolitiikkaa koskevaan koulutukseen. Esimerkiksi ministeri Gunnar Korhonen totesi maanpuolustuskursseista, että ”ymmärrys puolustusvoimia kohtaan kasvoi huomattavasti meillä. Tuskinpa parlamentaaraisia puolustuskomiteoita ja näitä hävittäjäkauppoja olisi ollut ilman näitä maanpuolustuskursseja”.⁸⁶⁹ Puolustuslaitoksen kannalta merkittävää oli tällaisten positiivisten mielikuvien syntyminen, vaikka tosiasiallisesti ministeri Korhosen mainitsemat Draken-hävittäjäostojen päätökset tehtiin varsin pienessä piirissä presidentti Kekkonen hyväksymänä. Positiivisen mielikuvan ja realismin välillä olevaa eroa kuvastavat hyvin Kekkonen arkiston vuosikirjoissa olevat asiakirjat, joissa käsitellään hävittäjähankintaan liittyneitä keskusteluja Neuvostoliiton edustajien kanssa. Asiakirjoissa tulee selkeästi esille nuorallatanssi oman tahdon ja Neuvostoliiton edustajien tahdon välillä.⁸⁷⁰ Maanpuolustuskurskien vaikutus liittyi siis oleellisesti poliittisen eliitin suhtautumiseen maanpuolustuksen ideologiaan ja vasta välillisesti päätöksentekoon.⁸⁷¹

Maanpuolustuskursseille kutsuttavat saattoivat kokea osallistumisen tärkeäksi varsin arvovaltaisessa osallistujajoukossa. Esimerkiksi kurskien johtajana toiminut Jaakko Valtanen korosti kurskien merkitystä yhteiskunnallisia vaikuttajia yhdistävänä tekijänä.

”Erityisesti korostaisin kurssikokoontumisten merkitystä. Ne alkoivat ensin satunnaisesti, mutta muuttuivat sitten säännöllisiksi. Vuosien ja vuosikymmenten jälkeen kurssit yhä kokoontuvat... se yhdistää kurssilaisia ja monet poliittiset vastustajat ystävystyvät vuosien varrella kurssien tapaamisissa. Irtaudutaan päivän poliittisista eripuraisuuksista, asetutaan niiden yläpuolel-

869. Kohva – Hautamäki, 32.

870. Hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kokouspöytäkirja N:o 6 /1970. Urho Kekkonen vuosikirjat 1965–1972 (UKK vsk.). Urho Kekkonen Arkisto (UKA). Salaisen asiakirjan jakelussa ovat tasavallan presidentin ja ulkoasiainministerin lisäksi vain valtiosihteerin ja arkisto; Puolustusministerin muisto tapaamisesta Neuvostoliiton suurlähettilään A E Kovalevin kanssa 11.6.1970. UKA vsk 1970. Puolustusministeri Arvo Pentti katsoi parhaaksi informoida presidenttiä ja keskeisiä ministereitä käymästään keskustelusta.

871. Tässä tutkimuksessa ei varsinaisesti käsitellä materiaalihankintoihin liittyviä asiakokonaisuuksia, mutta Draken hävittäjähankinta antaa mahdollisuuden hieman tarkastella mielikuvien merkitystä. Esimerkkinä tällaisesta konstruoinnin vaikeudesta ja merkityksestä kirjoitti pääministerinä toiminut Mauno Koivisto vuoden 1970 tapahtumista. ”Minä en asettanut kyseenalaiseksi puolustusvoimain merkitystä, mutta minulla oli epäilyksiä siitä ymmärsikö puolustusvoimain johto ja kenraalikunta yleensä sitä, miten keskustelua piti viedä eteenpäin vastustajien saamiseksi kannattamaan puolustusvoimia ja maanpuolustusajatus saataisiin leviämään myös muihin piireihin”. Kyseessä oli Draken-koneiden hankinta, joka alkoi pitkittyä. Tämä sai puolustusvoimien johdon kuin yhdestä suusta puhumaan läntisen hävittäjäkoneen puolesta. Koivisto herätti kysymyksen myös perustelujen esittämisen tavasta ja siitä aiheutuvasta mielikuvasta. Hän kysyi hankinnan yhteydessä: ”kun sanotaan, että paremmat sotavehkeet pienentävät oman puolen tappioita, on kysyttävä: kuinka käy silloin, kun molemmilla puolilla on paremmat vehkeet?... kysyin moneen kertaan, olivatko he ajatelleet, mitä kaikkea muuta puolustuslaitoksen tarvitsemää sillä rahalla saataisiin. Kysyin eivätkö hitaammat koneet voineet tulla kyseeseen. Aloin kuitenkin ymmärtää tämän hankinnan merkitystä. Koneet voisivat olla hyödyllisiä puolueettomuusvalvonnessa. Sodassa niillä ei olisi pidempiaikaista käyttöä.” Koiviston mukaan presidentti Kekkonen suhtautui hankintaan lähinnä kyynisesti. Hankintaan tarvittava yksimielisyys löytyi hallituksessa keväällä 1970. Osaltaan Koiviston suhtautumiseen saattoi vaikuttaa tapaus Draken -päätökseen liittyen. Valtioneuvostossa oli suoritettu mahdolliset turva-toimet asian salassa pysymiseksi, jotta edes vahtimestarit eivät olisi pystyneet vuotamaan tietoa julkisuuteen liian aikaisin. Tästä huolimatta everstitason esittelijä kertoi päätöksestä eduskunnassa puolustusvaliokunnan jäsenelle, joka vastaavasti vuoti asian julkisuuteen. AL oli julkaisemassa asian seuraavana aamuna. Hankintapäätös tehtiin 8.4.1970. Vuonna 1976 Suomi osti vielä 15 käytettyä Draken-konetta 12 aiemmin hankitun tilalle. Koivisto, Mauno: Liikkeen suunta. WSOY, Helsinki 1997, 190–194.

*le. Muistan erään kurssilaisen SKDL:n silloisen kansanedustajan Turusta, Anna-Liisa Jokisen, joka sanoi eräällä matkalla Ruotsissa: Mistähän se joh-
tuu, että tämä on ainoa porukka tämä maanpuolustusporukka, jossa tunnen
olevani vapaa ja ihan tavallinen ihminen”.*⁸⁷²

Kurssille osallistuville tuli myös mahdollisuus päivittää varusmiesaikaisia kokemuksi-
aan. Tämän vertailun mahdollisuus, tosin aivan erilaisessa ympäristössä kuin varus-
miespalvelus, vaikutti myös siihen, että puolustuslaitos pystyi muokkaamaan niitä
vuosikymmeniä vanhoja muistikuvia vihollisen hyökkäyssuunnasta ja epämiellyttä-
viä kokemuksia henkilöstöstä. Esimerkiksi silloisen Liberaalisen kansanpuolueen pu-
heenjohtajan Mikko Juvan puhe 23. maanpuolustuskurssin päättäjaisissä 21.2.1967
kuvaava hänen tuntojaan kurssin tiimoilta: ”ennen kaikkea täytyy ottaa huomioon, että
vihreään itään ja keltaiseen länteen suhtaudutaan ehdottoman tasapuolisesti.” Toisaal-
ta esille tulee myös ennakkokäsitys puolustusvoimien henkilöstöstä, joka oli syntynyt
varusmiespalveluksen yhteydessä. Kuten myöhemmin Suomen evankelis-luterilaisen
kirkon arkkipiispana toiminut Juva totesi, että

*”täytyy myöntää, että parin vuosikymmenen eron jälkeen tietty myönteinen ke-
hitys on armeijassa havaittavissa. Ruoka on selvästi parantunut ja päällystön
käyttäytyminen on muuttunut humanimmaksi. Kapteenit, jotka ennen olivat
kovia hirmuja, ovat nyt kohteliaita nuoria miehiä. Everstit, joitten sana ai-
kaisemmin oli korkealta ylhäältä kajahtava käsky, ovatkin mukavia, leppoisia,
toverillisia kavereita. Ja kummallisinta kaikesta, kenraalitkin ovat ihmisiä”.*⁸⁷³

Kurssien merkitys oli myös suuri puolustusvoimien edustajille kurseilta saatujen op-
pien ja kontaktien muodossa. Valtanen totesi myös, että ”eritoten kurssien johtajille
monet asiat tulevat uusina ja rikastuttavina, puolustusvoimille tärkeiden suhteiden
solmimisesta puhumattakaan”⁸⁷⁴. Pelkästään näiden ennakkokäsityksien muuttami-
nen positiivisemmaksi korosti maanpuolustuskurssien merkitystä.

Juva puhui siis ennakkokäsityksien muuttumisesta. Maanpuolustuskurssit mah-
dollistavat myös naisten osallistumisen. Maanpuolustusopetustoimikunta mietinnös-
sään vuonna 1967 korostikin erityisen tärkeänä naisten koulutuksen tehostamista ja
maanpuolustusta koskevien tietojen lisäämistä heidän keskuudessaan⁸⁷⁵. SDP:n kan-
sanedustaja ja Mauno Koiviston puoliso Tellervo Koivisto osallistui maanpuolustus-
kurssille ja totesi myöhemmin, että

872. Kohva – Hautamäki, 95.

873. Sama, 118–119.

874. Sama, 92.

875. Maanpuolustusopetustoimikunnan mietintö 1967, 14.

*”sellaiset asiat kuten sotilaallinen ja taloudellinen maanpuolustus, ulkopo-
liittiset kysymykset yms. jotka olivat jäsentymättömänä tietona minulla ja
varmaan monella muullakin kurssilla tulivat perusteellisesti käsiteltyä ja
ne jäsentyivät sitten yhdeksi kiinteäksi kokonaisuudeksi. Kyllä kurssista oli
paljon hyötyä jälkeensäkin, ja asioita oppi näkemään ja ymmärtämään
aivan toisella tavalla. Usko vahvistui, tuli luottavainen olo, että asiat ovat
hanskassa”.*⁸⁷⁶

Sinällään naisten osuus maanpuolustusta koskevassa diskurssissa oli vähäistä tutki-
musaineiston perusteella siitä huolimatta, että naisten osallistumista kriisinajan tehtä-
viin pohdittiin sitä varten asetetussa komiteassa⁸⁷⁷.

Alueellisten ja paikallisten kurssien koulutuksen päämääränä oli antaa yleiskuva
maanpuolustukseen sisältyvistä toimialoista. Samalla pyrittiin perehdyttämään hen-
kilöstöä esimerkiksi kunnallisella tasolla esille tuleviin maanpuolustustehtäviin.⁸⁷⁸
Kuten Maanpuolustusopetustoimikunta mietinnössään toi esille, maanpuolustuksen
kannalta oli erittäin tärkeää saada ajantasaista ja luotettavaa tietoa mahdollisimman
laajalle kansalaisten keskuuteen. Vajaassa kymmenessä vuodessa oli siis yli 1000 alu-
eellisen tai paikallisen tason johto- ja vaikuttajahenkilöstön jäsentä koulutettu.

Alueelliset maanpuolustuskurssit representoivat osaltaan samaa maanpuolustus-
ta tukevaa diskurssia kuin HMS. Suunnittelukunta toi esille maanpuolustustahdon
merkitystä ja sitä, että maanpuolustustahto oli kaikesta radikalismista huolimatta
edelleen kansan syvissä riveissä voimissaan. Vuonna 1965 maanpuolustuskurssien yh-
teydessä todettiin, ettei maanpuolustus ole vain sotilaitten asia, vaan kaikkia inhimil-
lisen elämän oloja koskeva. Maanpuolustus oli muodostunut totaaliseksi eli kaikkia
koskevaksi.⁸⁷⁹ Ehkä juuri tästä syystä totaalisen maanpuolustuksen kurssien nimestä

876. Kohva – Hautamäki, 12. Kansanedustaja Taimi Tellervo Koivisto osallistui 52. Maanpuolustuskurssille 19.3.–11.4.1974.

877. Maanpuolustuksellinen tietopaketti kuntaväellä. Uutinen AL 10.3.1971. Paikalliseen maanpuolustuksen opetustilaisuus-
teen osallistui 15 eri kunnasta yli 80 osallistujaa. Maaherra Jorma Tuominen kuitenkin pahoitteli, että paikalla oli varsin vähän
naisia. Ruovedeltä oli tilaisuuteen osallistunut agronomi Margareta Sarvana (vas.). Tuominen totesikin, että kurssin aiheisiin
pitäisi lisätä enemmän naisia kiinnostavia aiheita; Naisten osallistumista kriisinajan tehtäviin selvittävän toimikunnan mietintö.
Komiteamietintö 1970: B56. Helsinki 1970, 16. Sinällään perusteet naisnäkökulman esille ottamiselle oli olemassa, koska vuo-
den 1967 suunnitelmien mukaan sodan ajan puolustusvoimiin kuului 22000 naista. Rauhan aikana puolustusvoimissa palveli
3000 naista.

878. Maanpuolustusopetustoimikunnan mietintö 1967, 7–8.

879. Maanpuolustusvalitus. Uutinen Keski-Pohjanmaa 10.3.1965; Alueellisen maanpuolustuksen koulutus alkoi Vaasan läänis-
sä. Uutinen Ilkka 10.3.1965; Maanpuolustus kaikkien toimintahaarojen asiaksi. Koulutustilaisuus alkoi Kuopiossa. Uutinen Ii-
salmen Sanomat 22.4.1965; Maanpuolustus. Nimimerkki Ilmari Iisalmen Sanomat 22.4.1965. Ko. nimimerkki oli osallistunut
Kuopiossa järjestetyille totaalisen maanpuolustuksen koulutustilaisuuteen. Kirjoittaja tulkitsi, että totaalinen tarkoittaa samaa
” kuin kokonainen eli kaikkia koskeva. Maanpuolustus siis koskee kaikkia”. Kirjoittaja osoitti, että suhtautuu epäilevästi Suo-
men mahdollisuuksiin puolustautua mahdollisessa sodassa. Hänen mielestään Suomella ei ole edes mahdollisuutta valmistautua
sotaan. Sen sijaan kirjoittaja näki, että puolustusvalmiuden kehittäminen on järkevää. Lisäksi hän totesi, että ” perehtyessään
maanpuolustuksen periaatteisiin joutuvat ihmiset tavallaan silmäysten niiden kauheuksien kanssa, joita sota voi aiheuttaa”;
Maanpuolustuksen alueellinen koulutustilaisuus alkoi eilen Joensuussa. Pohjois-Karjala 9.12.1965.

ei alkuvaiheessa ollutkaan yksimielisyyttä⁸⁸⁰. Käsitteistä huolimatta alueellisten koulutustilaisuuksien uutisointi keskittyi erityisesti alueellisen levinkin omaaviin lehtiin, jolloin ne tavoittivat jälleen entistä suuremman lukijakunnan.

Puolustusvoimien edustajille alueelliset kurssit antoivat mahdollisuuden luoda suhteita ympäröivään yhteiskuntaan, aluehallintoon ja sen yhteydessä toimivaan henkilöstöön. Alueellisten koulutustilaisuuksien järjestämisestä vastasivat pääasiallisesti maaherrat apunaan sotilaslääniä komentajat. Tällöin he väistämättä olivat tekemisissä toistensa kanssa, jolloin oli mahdollista muodostaa yhteistä kieltä ja ymmärrystä maanpuolustukseen liittyvistä asioista. Yhteistoiminnan tarvetta esitettiin myös puolustusvoimien suunnalta julkisissa puheissa esimerkiksi virkavallan kanssa.⁸⁸¹ Koulutustilaisuuksien seurauksena useissa paikoissa perustettiin myös yhdistyksiä jatkamaan kursseilla aloitettua alueellista maanpuolustustyötä⁸⁸².

Paikallisilla maanpuolustuksen opetustilaisuuksilla oli samankaltaiset tavoitteet kuin valtakunnallisilla ja alueellisilla kursseilla. Ensimmäinen paikallinen kurssi järjestettiin Kouvolassa joulukuussa 1967, ja ne saivat jatkoa seuraavina vuosina⁸⁸³. Tilaisuuksien merkittävyyttä osoitti se, että esimerkiksi Lappeenrannassa toukokuussa 1968 puolustusministeri Sulo Suorttanen toi valtioneuvoston tervehdyksen tilaisuuteen, ja pääopettajana sekä luennoitsijana toimi maanpuolustuskurssien johtaja, eversti Vilho Tervasmäki.⁸⁸⁴ Tilaisuuksissa käsiteltiin turvallisuuspolitiikkaa ja maanpuolustuksen aluejakoa, joukkoja ja niiden valmiutta sekä lääninhallinnon organisaation ja kuntien hallinnon tehtäviä maanpuolustuksessa. Merkittävää oli puolustusvoimien kannalta se, että samalla tarkasteltiin poliisitoimen, väestönsuojelun, lääkintähuollon, maa- ja

880. Kohva – Hautamäki, 93. Kenraali Valtanen korosti varatuomari Nils Svartströmmen suurta merkitystä maanpuolustuskurssien aloittamisessa. Svartström välitti saamiaan kokemuksia Ruotsista ja toi useaan otteeseen esille kurssin tarpeellisuuden sekä puolustusvoimille että yhteiskunnan päättäjille. Hän ei kuitenkaan pitänyt totaalisen kurssin nimestä, vaan olisi halunnut nimeksi maanpuolustuskorkeakoulun. Myöhemmin perustetun yhdistyksen nimeksi sitten tuli kuitenkin Maanpuolustuskorkeakoulu yhdistys.

881. Maanpuolustus kaikkien toimintahaarojen asiaksi. Koulutustilaisuus alkoi Kuopiossa. Uutinen Iisalmen Sanomat 22.4.1965; Maanpuolustuksen alueellinen koulutustilaisuus alkoi eilen Joensuussa. Uutinen Pohjois-Karjala 9.12.1965; Kenraalimajuri Hannila: Sotilaselämän johto kaipaa yhteistyötä. Uutinen Savon Sanomat 17.6.1966; Virkavallan ja puolustusvoimien kesken tarvitaan yhteistoimintaa. Läänin poliisipäälliköt koolla Kauhavalla. Uutinen Vaasa 13.3.1966.

882. Maanpuolustuskurssi päättyi Kouvolan varuskunnassa. Läänin maanpuolustusyhdistys perustettiin. Uutinen Kouvolan Sanomat 2.11.1966; Mikkelin läänin Maanpuolustusyhdistys perustettiin eilen. Uutinen Savonmaa 21.4.1968; Puolustushalukkuus ja -tietous eivät ole täysin sopuosinnussa. Uutinen Lapin Kansan 30.5.1969. PE:n tiedotusosaston päällikkö eversti Jaakko Valtanen piti alustuksen Lapin läänin maanpuolustusyhdistyksen kokouksessa Rovaniemellä hotellilla Polarissa.

883. Maanpuolustuksen paikallinen koulutustilaisuus Kouvolassa. Kouvolan Sanomat 3.10.1967; Kehitämme puolustusmahdollisuuksia, mutta me rakennamme yhteiskuntaamme pääasiassa ja nimenomaan rauhaa varten. Maanpuolustuksen paikallinen opetustilaisuus Lappeenrannassa. Uutinen Saimaan Sanomat 8.5.1968; Myönteisiä kokemuksia maanpuolustuksen paikallisesta opetustilaisuudesta. Pääkirjoitus Saimaan Sanomat 10.5.1968; Opetustilaisuus maanpuolustuksesta kuntien johtohenkilöille Mikkelissä. Uutinen Saimaan Sanomat 7.9.1968; Maanpuolustuksen opetustilaisuus Savonlinnassa. Uutinen Länsi-Savo 10.10.1968; Satakunnan kuntien edustajat maanpuolustusta oppimassa. Uutinen Satakunnan Kansan 3.4.1970; Maanpuolustuksen koulutustilaisuus. Uutinen Raahen Seutu 30.3.1971. Opetustilaisuus järjestettiin Ylivieskassa.

884. Maanpuolustuksen paikallinen koulutustilaisuus Kouvolassa. Kouvolan Sanomat 3.10.1967; Kehitämme puolustusmahdollisuuksia, mutta me rakennamme yhteiskuntaamme pääasiassa ja nimenomaan rauhaa varten. Maanpuolustuksen paikallinen opetustilaisuus Lappeenrannassa. Uutinen Saimaan Sanomat 8.5.1968; Myönteisiä kokemuksia maanpuolustuksen paikallisesta opetustilaisuudesta. Pääkirjoitus Saimaan Sanomat 10.5.1968.

metsätaloustuotannon, työvoimatarpeen sekä kuljetusten järjestelyä kriisin aikana. Näin maanpuolustuksen saattoi kokea koko kansan asiaksi, eikä pelkästään sotilaiden.

Tämä olikin maanpuolustuskurssien kaikkien tasojen yksi keskeisimmistä sanomista, joka tuli esille positiivisen uutisoinnin välityksellä ilman yhteiskuntaan tai lukiin kohdistuvaa vaatimusta. Positiivisuus syntyi erityisesti siitä, että puolustuslaitos oli aktiivinen suhteessa mediaan, ja toisaalta siitä, että tiedonvälitys puolustuslaitoksen suunnasta nähtiin positiivisena ilmiönä. Sanoma oli, että ”maanpuolustustyö on monipuolistunut ja ulottuu myös siviilielämän aloille, joten maanpuolustus on koko yhteiskunnan asia”, ja näillä maanpuolustuksen opetustilaisuuksilla sanomaa konkretisoitiin.⁸⁸⁵ Useilla eri tasoilla ihmiset saivat ajantasaista tietoa, joka epäilemättä vaikutti myös suhtautumiseen puolustuslaitosta kohtaan muuttaen pikku hiljaa myös sitä koskevaa diskurssia. Kun maanpuolustus liitettiin opetuksen avulla koskemaan koko yhteiskuntaa ja sen kansalaisille tärkeitä asioita esimerkiksi edellisessä kappaleessa olevien sisältöjen muodossa, syntyi samalla kritisoinnille vaikea tilanne. Hyvä esimerkki tästä sitouttamisesta esitettiin nimimerkillä Kaulus Köyhänen, joka pakinoi Maanpuolustuslehdessä vuonna 1969 seuraavasti: ”Armeijaa ei työväentaholla nähdä itsetarkoituksena eikä nykyään edes turvallisuuspolitiikan pääasiana. Se on vain yksi turvallisuuspolitiikan ja maanpuolustuksen elementti, josta voidaan luopuakin sillä hetkellä, kun aseellisen puolustuslaitoksen tarpeettomuus voidaan kiistatta havaita”. Asialla oli toinenkin puoli. ”Kun puolustuslaitos tunnustetaan turvallisuuspolitiikkamme erääksi elementiksi, joskaan ei välttämättä tärkeimmäksi, seuraisi siitä ymmärtääkseni, että jos osoittaa lojaalisuutta turvallisuuspolitiikkaamme kohtaan, olisi osoitettava tiettyä lojaalisuutta myös puolustuslaitosta kohtaan.” Kirjoituksen oli laatinut maanpuolustuskurssi 26. osallistunut sosialidemokraattinen ministeri Esko Niskanen Maanpuolustuslehteen vuonna 1969.⁸⁸⁶

Vuonna 1972 alueelliset ja paikalliset kurssit yhdistettiin, mutta sinällään merkittäviä muutoksia ei tullut. Kuitenkin ne olivat tehneet tehtävänsä uuden lähestymistavan konkretisoijana⁸⁸⁷.

6.3 Turvallisuuspolitiikkaa kouluihin

Maanpuolustajien keskuudessa ymmärrettiin, että koulunuorison käsitys maanpuoluksesta ei ilman opetusta voinut olla kovinkaan realistinen. Kuten komentajien taloudellisilla neuvottelupäivillä HMS:n toiminnassa mukana ollut historioitsija Pekka Suvanto totesi vuonna 1965, ”nuoren mielessä voi olla annos ihanteellista runebergiläistä sotilas-

885. Maanpuolustustyö on monipuolistunut ja ulottuu myös siviilielämän aloille. Paikalliset koulutuspäivät Raumalla. Uutinen Satakunnan Kansa 18.4.1969; Ks. myös Väestönsuojelu yhä tärkeämmälle sijalle maanpuolustuksessa. Uusi Aika 18.4.1969.

886. Kohva – Hautamäki, 105.

887. Maanpuolustuskurssien organisaatio muuttuu. Uutinen Satakunnan Kansa 8.11.1971. Valtakunnallisten maanpuolustuskurssin johtajan apulaisen everstiluutnantti Lauri Makkosen haastattelu.

poikaa tai ydinasekauhupropagandan aiheuttamaa syvää pessimismii siitä, että seuraava sota on väistämättömästi koko inhimillisen elämän loppu ja että kaikkinaisen puolustautuminen on jo etukäteen tuomittu toivottomaksi yritykseksi”⁸⁸⁸. Ydinkysymyksiksi nousivat ensinnäkin se, saadaanko nuoriso käsittämään maanpuolustus yhtä tärkeäksi kuin ennen, ja toisaalta se, miten maata voidaan edelleen puolustaa olosuhteista huolimatta.

Laajamittainen tiedottaminenkaan ei aina tuota tulosta, vaikka välineet olisivat hyvät, jos niitä ei osata käyttää. Tässä ei esimerkiksi Koululainen-lehti onnistunut. Maanpuolustus oli tärkeä asia sen 3. numerossa vuonna 1966. Jopa niin tärkeää, että ”isän Pentti-serkku – joka oli majuri arvoltaan – ja isä oikein lainasivat presidentti Paasikiven puheesta osan”. Itse tarina artikkelissa alkoi siten, että isä soitti kotiin pyytääkseen äitiä puhelimaan. Äiti arveli asian olevan varsin poikkeuksellista, kun isä muisti perhettään kesken työpäivän. Niinpä selvisi, että Pentti-serkku oli pyytänyt lupaa majoittua yöksi saavuttuaan varuskuntakaupungista paikkakunnalle. ”Panehan paikat kuntoon, pölyt pois ja vuoteet siloisiksi ja lattiat kirkkaiksi ja... niin tiedäthän sinä, että kaikki on oltava sotilaallisessa järjestyksessä kun herra majuri saapuu”, isä kehotti äitiä huolehtimaan järjestelyistä kotona. ”Kyllä, herra kapteeni, käsky toteutetaan! Mutta olisi se Pentti-majuri saanut vähän aikaisemmin ilmoittaa tulostaan”, äiti totesi puhelun lopuksi. Jutun jatkosta käy ilmi, että Pentti-serkku on upseerin perikuva, ruskettunut ja suoraryhtinen kuin sotamarsalkka. Luonnollisesti isä ilmoitti Pentti-serkulle kotikomppanian tämän saavuttua, ja vasta sen jälkeen käteltiin. Äidin kehottaessa lapsia nukkumaan Pentti-serkku pyysi heitä jäämään, koska olisi tärkeää lastenkin kuulla maanpuolustusta koskevia asioita. Sitten seurasi suomalaisen turvallisuuspolitiikan keskeiset teemat maanpuolustuksen näkökulmasta.⁸⁸⁹

Tiedottamisen kannalta oleellinen tuli varmasti sanottua tekstissä. Sen sijaan huomaamatta ei voinut jäädä tekstin sisältämät representaatiot vuoden 1966 tavasta suhtautua puolustusvoimiin ja sen henkilöstöön. Ensinnäkin puolustuslaitos on niin autoritäärinen organisaatio, että siellä palvelevat ihmiset ovat sitä myös kotioloissa. Pentti on majuri ennemmin kuin serkku. Toiseksi puolustuslaitoksessa tärkeitä asioita ovat siisteys ja käskyjen ehdoton noudattaminen. Tällöin väistämättä palataan muistoihin varusmiespalveluksesta, mikäli tekstiin tutustuttiin kotona yhdessä koululaisten kanssa. Jos ei palata muistoihin, väistämättä tekstin edustavuus aiheuttaa huolta varsinkin äideissä, jotka eivät välttämättä halunneet lapsiensa tietävän sodasta ja siihen varautumisen välttämättömyydestä.

Koululaisen artikkeli oli kuitenkin osoitus siitä laajasta rintamasta, jolla turvallisuuspolitiikan keskeisiä sisältöjä haluttiin välittää myös kouluikäisille. Toiveena oli tietysti maanpuolustuspositiivisuuden kasvattaminen. Samoja tavoitteita edistivät

888. Suvanto, Pekka: Voiko koulu kasvattaa maanpuolustajan? Komentajien taloudelliset neuvottelupäivät Säästöpankkiopistossa 13.–15.9.1965. Tilaisuuden esitelmät ovat kirjallisena nimikkeellä Esitelmiiä komentajien taloudellisilla neuvottelupäivillä Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjastossa; Koulu ja maanpuolustus. Uutinen Satakunnan Kansa 16.9.1965; Ks. myös Komentajat pohtivat maanpuolustusasiaa. Uutinen (UK) Savon Sanomat 16.9.1965.

889. Yhteiskunta, jossa elät. Maanpuolustus on tärkeä asia. Koululainen 3 1966 25.3.1966.

myös reserviläiset. Kouvolan Sanomat uutisoi esimerkiksi Elimäen reserviupseerikerhon vuosittain järjestämästä itsenäisyyspäivän aaton kirjoituskilpailusta yhteiskoulussa, jossa palkinnoksi jaettiin Suomen Marsalkan pienoisveistos säilytettäväksi luokassa seuraavan lukuvuoden ajan. Tulosten julkaisemisen yhteydessä pidettiin myös maanpuolustusaiheinen tunti, jossa vuonna 1966 käytettiin jopa värikuvia esiteltäessä Suomen miesten työskentelyä rauhan hyväksi YK-pataljoonassa Kyproksella. Tunnin päätteeksi nähtiin filmi suomalaisesta ratsuväestä kautta aikojen.⁸⁹⁰ Kaikki eivät hyväksyneet kerronnan tapaa. Esimerkiksi Turun ylioppilaslehden mielipidekirjoituksessa kritisoitiin lähestymistavan mustavalkoisuutta, jota värikuvat eivät muuksi muuttaneet. Mielipiteen mukaan opetussisällöissä ja lähestymisessä koululaisiin tuntui olevan merkittävästi runebergiläistä isänmaallisuutta, ”kyl aseetonkin toisinaan voi miehuut osoittaa”. Kirjoittajan mukaan näytti siltä, että isänmaata oli tahdottava ennen kaikkea puolustaa, rakentamisella ei ollut niinkään väliä.⁸⁹¹

Toivetta opetuksen sisältöjen laajentumisesta koskemaan myös maanpuolustusaiheita lisäsi historian opettajille annettu velvoite käsitellä tunneillaan nyky-yhteiskuntaan liittyviä ongelmia. Haasteena oli se, että tuntui vaikealta opettaa ilman tietoa. Aineistossa oli muutamia uutisia, joissa kerrottiin opettajien pohtivan maanpuolustukseen liittyviä asioita. Näin huoli tiedon puutteesta lienee ollut todellinen.⁸⁹²

Maanpuolustusvalistuksen laajentamiseen liittyvään keskusteluun osallistuivat myös sotilaat. Yksittäiset upseerit, Upseeriliitto ja puolustusvoimain komentaja, kenraali Keinonen kysivät maanpuolustusopetuksen perään⁸⁹³. Näihin ”militaristisen koulutuksen” vaatimuksiin tuli myös vastakkaisia näkemyksiä. Keinosen vaatimukset kohdistuivat nimenomaisesti koulujen ja toisaalta radion osavastuuseen kansakunnan turvallisuudesta. Hän osasi hienosti käyttää sopivia käsitteitä eri yhteyksissä. Samalla, kun Keinonen vaati asianmukaisen maanpuolustusinformaation välittämistä kansalaisille, kehotti hän kiinnittämään huomiota myös fyysisen kunnan kohottamiseen kouluissa. Sanoman sisältäessä kiistatta tärkeän näkökulman, fyysisen kunnan, oli vähemmän tarvetta kritisoida militaristisen koulutuksen vaatimusta.⁸⁹⁴ Nykyäänkin

890. Maanpuolustustunti Elimäen yhteiskoulussa. Uutinen Kouvolan Sanomat 28.1.1966.

891. Väänänen, Pentti: Koulutus ja konservatismi. Mielipidekirjoitus Turun YO-lehti 15 29.4.1966.

892. Maanpuolustusasioista keskustelu Mäntässä. Uutinen AL 3.4.1966. ”Tietämyksen puutetta ei kuitenkaan tarvitse ihmetellä, sillä sitä koskevaa informaatiota on ollut liian vähän”, sanoi lehtori Olli Vuorinen, joka piti puheen tilaisuudessa; Opettajat pohtivat työväen suhteita maanpuolustukseen. Uutinen SSd 26.8.1966. Työväen suhtautumista maanpuolustukseen pohdittiin 30 historian opettajan seminaarissa. Keskustelun lopputuloksesta uutisessa todettiin, että ”hieman eri suuntiin käyvästä mielipiteistä ja tavoitteista huolimatta todettiin työväenliikkeen asenteen yleensä olevan saman kuin kansan enemmistön käsitykset”.

893. Ks. esim. Maanpuolustusvalistuksesta. Pääkirjoitus Sotilasaikakauslehti 4 1966. Siinä käsiteltiin Upseeriliiton puheenjohtajan kenraaliluutnantti Reino Hirvan puhetta liiton vuosikokouksessa. Hirva totesi, että ”puolustuslaitos on ensimmäinen koulu, missä maanpuolustusvalistusta on annettu. Tuskin sitä on kuitenkaan täysin vakuuttavasti osattu antaa. Valistajiakin pitäisi kai vielä valistaa”.

894. Maanpuolustusvalistus on saatava laajalle pohjalle. Upseeriliiton vuosikokous Helsingissä. Uutinen 21.3.1966; Miten pitkälle? Nimimerkki Eskonen Päivän Sanomat 5.5.1966; Onko maanpuolustusopetus unohtunut oppilaitoksissamme. Uutinen Hämeen Sanomat 30.9.1967. Majuri Pentti Lyly piti esitelmän Janakkalan opettajayhdistyksen syyskokouksessa; Yrjö Keinonen: Koulujen ja radion osavastuu kansakunnan turvallisuudesta. Uutinen Kainuun Sanomat 7.11.1967.

teemana oleva fyysisen kunnon laskeminen oli yksi keskeisistä kenraali Keinosen sanomista.

Syksyllä 1969 HMS järjesti Kouluhallituksen juhlasalissa niin sanotun Kouluväen seminaarin, johon osallistui opetusministeriön, kouluhallituksen ja ammattikasvatushallituksen virkamiehiä, opettaja- ja oppilasjärjestöjen edustajia. Seminaarissa käsiteltiin aiemmin mainitun *Tietoa turvallisuudesta* -aineistoa. Kirja painettiin vuonna 1970 jaettavaksi kaikille kansakoulujen ja oppikoulujen sekä ammattikoulujen opettajille.⁸⁹⁵

Kouluväen seminaarissa puolustusministeri Sulo Suorttanen piti avauspuheen, jossa hän esitteli turvallisuuspoliittisen opetuksen merkitystä jo koulussa. Hän perusteli opetusta tutuksi tulleella teemalla kodista, uskonnosta ja isänmaasta puhuessaan kodista, arvoista ja esi-isistä.⁸⁹⁶ Asevelvollisuusdiskurssiin hän viittasi mainitsemalla, että

*”yhä enemmän lienee varauduttava siihen, että nuoret eivät maanpuolustuksen osalta tyydykään pelkästään tähänastisiin perusteluihin... ydinaseilla voidaan tuhota koko ihmiselämä... herättää nuoressa epäilyjä, kannattaako enää erityisemmin pitää kiinni oman valtion olemassaolosta ja kykeneekö Suomen kaltainen pieni maa puolustuspolitiikallaan enää mitään tekemään, onko sen omalla maanpuolustuksella enää mitään merkitystä... vanhempien kovien kokemusten perusteella syntyneet mielipiteet eivät heitä tyydytä”.*⁸⁹⁷

Myöhemmin aineistoon ja lopulliseen teokseen lisättiin vielä turvallisuuskysymyksiä kouluopetuksen näkökulmasta tarkasteleva kirjoitus. Sen mukaan turvallisuuspoliittisia asioita nähtiin voitavan liittää likipitään kaikkeen koulutukseen. Perusopetusta ja yleissivistystä jakavissa kouluissa tähän sopivia aineista olivat lähinnä historia, yhteiskuntaoppi ja taloustieto, maantiede, biologia, fysiikka ja kemia, kotitalous ja kansalaistaito. Ammatillisissa kouluissa taas niitä ajateltiin käsiteltävän kansalaistiedon, ammattitalouden, talousmaantieteen, fysiikan tai rehtorin tunneilla.⁸⁹⁸ Myös oppikirjojen sisältöihin liittyvää problematiikkaa pohdittiin. Lehtori Pentti Takala esitti näkemyksensä, että yhtenäisestyksen puuttuessa olisi pitänyt ratkaista, minkä aineen oppikirjaan voitaisiin kyseinen yleiskatsaus koota. Takala kirjoitti, että

895. *Tietoa turvallisuudesta* 1970.

896. Suorttanen, Sulo: Avauspuhe Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan järjestämässä Kouluväen seminaarissa syksyllä 1969. *Tietoa turvallisuudesta*. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan julkaisuja N:o 4. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1970, 7–8. ”Jo kotona ja koulussa lapsi oppii, mitä meillä on puolustettavaa, miksi oma maa on puolustamisen arvoisen ja mistä syystä esi-isämme ovat olleet valmiita sitä puolustamaan”.

897. Sama, 7–8.

898. Takala, Pentti: Turvallisuustietous kouluopetuksessa. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan järjestämässä Kouluväen seminaarissa syksyllä 1969. *Tietoa turvallisuudesta*. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan julkaisuja N:o 4. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1970, 77.

*”parhaiten tehtävä kuuluisi sekä oppiaineen luonteen että eri aineiden kurs-
sijärjestyksen perusteella yhteiskuntaopin tekijöille. Yhteiskuntaoppien luku
”Maanpuolustus” tai ”Puolustuslaitos” tulisi muuttaa luvuiksi ”Valtakunnan
turvallisuus” tai ”Turvallisuuspolitiikka”. Muiden aiemmin mainittujen ai-
neiden oppikirjoissa voitaisiin silloin keskittyä oman osa-alueen ongelmiin,
ja läpäisyperiaate toisaalta ja keskitysperiaate toisaalta tukisivat hedelmälli-
sesti toisiaan”.*⁸⁹⁹

Poliittisesti merkittävin puheenvuoro oli kuitenkin opetusministeri Johannes Virolaisen. Siinä hän totesi, että turvallisuuspolitiikan problematiikkaan perinteisesti liittyvät kysymykset eivät enää kuuluneet yksinomaan puolustusministeriölle. Tästä esimerkkinä hän mainitsi vuoden 1970 tulo- ja menoarvioesityksessä opetusministeriön pääluokkaan ehdotetun Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitoksen. Virolaisen mukaan tämä oli yksi oire lisääntyvästä vastuusta turvallisuuspoliittisten kysymysten selvittämisessä. Syiden selvittäminen ja tiedon jakaminen olivat hänen mielestään opetuslaitoksen tehtäviä.⁹⁰⁰ Näin turvallisuuspolitiikka oli jälleen saavuttanut uuden sillanpääaseman, ja turvallisuuspolitiikan osana maanpuolustus. Diskurssissa esiintynyt ajatus maanpuolustuksesta koko kansan asiana sai jälleen uutta jalansijaa ja merkitystä.⁹⁰¹

Keskeisesti koulumaailmaan liittyneitä kannanottoja olivat vielä aiemmin mainitut vuoden 1972 *Turvallisuuspoliittinen opetussuunnitelma* ja vuoden 1974 *Turvallisuuspoliittinen oppimateriaali*. Varsinaisesti maanpuolustus- ja kouluteemaan liittyvät uutisoinnit olivat 1970-luvun alkupuoliskolla varsin hajanaisia, joten ne jäivät varjoon muusta maanpuolustusdiskurssista, ja toisaalta muun yhteiskunnan osalta esimerkiksi kouludemokratiakehitykseen liittyneen keskustelun jalkoihin. Vuonna 1971 maanpuolustuksesta ja koulusta kirjoitettiin muun muassa opettajien koulutuspäivien yhteydessä, missä turvallisuuspolitiikka tuntui olevan ajankohtainen käsite.⁹⁰² Vuonna 1973 Aamulehdessä katsottiin tärkeäksi uutisoida, että oppimateriaalin osalta kouluhallituksen pääjohtaja Erkki Aho oli luvannut jääkäreiden ja talvisodan säilyvän oppikirjoissa torjuen samalla opettajien koulutustilaisuudessa julkisesti esitettyjä

899. Sama, 82.

900. Virolainen, Johannes: Opetusministeriön tervehdys Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan järjestämässä Kouluväen seminaarissa syksyllä 1969. Tietoa turvallisuudesta. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan julkaisuja N:o 4. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1970, 10.

901. Sama, 10. ”Turvallisuuspoliittisessa keskustelussa tapahtunut voimakas kehitys viime vuosien aikana on käsittääkseni yksi peruste tällaisen seminaarin ja tarkoituksena olevan julkaisun teettämiseksi. Mahdollisimman objektiivinen, kriittinen tieto on kasvattajalle paras valmius turvallisuuspolitiikan selostamisessa oppivelvollisuusikäisille. Maanpuolustuskyksymysten käsittelemisessä esiintyy myöskin eritasoisia valmiuksia opettajien keskuudessa. Jo varusmiespalvelus sinänsä jakaa opettajat tietojen määrässä kahteen leiriin. Lisäksi riittämätön tieto voi johtaa opetuksen virheelliseen suuntautumisen taikka jopa sen puuttumiseen. Tämä on pyrittävä eliminoimaan, sillä jo oppivelvollisuusiässä on kyettävä jakamaan kansalaisille objektiivista tietoa turvallisuuskyksymyksistä. Turvallisuuspoliittisten tietojen jakaminen antaa aineksia omakohtaisen käsityksen muovaamiselle näistä yhteiskunnan kannalta tärkeistä kokonaiskyksymyksistä.”

902. Turvallisuuspolitiikkaa opettajien talvipäivillä. Uutinen Sm 5.1.1971.

väitteitä Suomen keskeisten historian tapahtumien sivuuttamisesta.⁹⁰³ Toki esimerkiksi Tiedonantajassa esitettiin myös vastakkaisia näkemyksiä militarististen oppien uittamisesta nuorisolle, kun koululaisiin kohdistuva maanpuolustusopetus tuli entistä suunnitelmallisemmaksi muun muassa koululaisten varuskuntatutustumisten yhteydessä.⁹⁰⁴ Aiheesta esitettiin myös kirjallinen kysymys eduskunnalle marraskuussa 1973. SKDL:n kansanedustajat Taisto Sinisalo ja Pauli Puhakka puuttuivat aiheeseen lehdistä saamiensa tietojen perusteella. Näiden uutistietojen vuoksi he kysyivät, että miksi ”äärioikeisto ja sen vaikutuksessa toimivat järjestöt ovat jo pitkään suunnitelleet koulujen opetusohjelmaan otettavaksi turvallisuuspolitiikan nimissä omat sotaiset oppinsa.” Puolustusministeri Gestrinin mukaan aiheen tiimoilta ei tarvinnut olla huolissaan, koska asiat olivat ”valtiovallan valvonnassa”.⁹⁰⁵

Puolustuslaitoskomitean mietinnössä ehdotettiin vuonna 1976, että peruskoulun yläasteen ja lukion oppimäärään olisi tullut lisätä opetusainesta turvallisuuspolitiikan sekä maanpuolustuksen ja puolustusvoimien merkityksestä. Tähän olisi pitänyt lisätä myös sellaista ainesta, joka olisi helpottanut poikien sopeutumista varusmiespalvelukseen.⁹⁰⁶ Ehdotus tuki niitä havaintoja, joita myös muilla virallisilla tasoilla esitettiin muun muassa opetusministeri Marjatta Väänäsen taholta⁹⁰⁷. Turvallisuuspolitiikan sisältöjen indoktrinaation pitkäjänteinen läpivieminen vaati aikaa, vaikka peruskoulun opettajilla asetettiinkin uusia vaatimuksia yhteiskunnalliseksi yleistavoitteeksi. Peruskoulun uudessa opetusopissa tuon tavoitteen mukaisesti opettajan tuli kyetä erittelemään yhteiskunnallista kehitystä, ja hänen tuli olla tietoinen työnsä yhteiskuntapolitisesta merkityksestä. Hänen tuli edelleen kyetä omassa työssään ja omalta osaltaan edistää yhteiskunnan jäsenten hyvinvointia, vapautta, turvallisuutta, viihtyisyyttä ja monipuolista kehitystä yleismaailmallisen ihmisoikeuksien julistuksen sisältämien periaatteiden mukaisesti.⁹⁰⁸ Turvallisuuspolitiikkaan ja maanpuolustukseen liittyvä keskustelu oli kuitenkin vaikuttamassa koulumaailmassa 1970-luvun alusta lähtien ja siten vaikuttamassa pitkäjänteisesti asenteisiin puolustusvoimia kohtaan.

903. Jääkärit ja talvisota pysyvät oppikirjoissa. Uutinen AL 6.4.1973.

904. Aseita ja varusteita esiteltiin taas koululaisille: Riihimäen koululaiset tutustutettiin nyt varuskunnan menoon. Tiedonantaja 14.12.1973. Ks. lisäksi Paulaharju, Jyri ja Sinerma, Martti: Kunnia kestävän palkka. Kadettikunta 1921–1996. Kadettikunta ry, Helsinki 1995, 128–135.

905. Valtiopäivät 1973. Liitteet I–XIII. Helsinki 1974. (VP1973 Liitteet a) Kirj. ksm. n:o 266, 27.11.1973 ed. T. Sinisalo skdl.

906. Puolustusvoimat ja yhteiskunta 1976, 169–170.

907. Opetusministeri Väänänen: Turvallisuuspolitiikkaa liian vähän kouluissa. Uutinen ESS 14.8.1974.

908. Lahdes, Erkki: Peruskoulun uusi opetusoppi. 2. painos. Otava, Helsinki 1978, 67. Teos kuvaa hyvin opetukseen liittyvän lähestymistavan muutosta, joka toisaalta edustaa koulumaailmassa tapahtuneen yhteiskunnallisen kehityksen jälkipuintia. Tämän kouluissa tapahtuneen muutoksen vaikutukset näkyivät todennäköisesti vasta 1980-luvulla puolustusvoimien koulutus-kulttuurissa.

6.4 Tiedottamisen kulttuurin kehittäminen

Kesäkuussa vuonna 1964 otettiin käyttöön puolustusvoimissa tiedotusosaston koikelukokoonpanossa valistustoimisto, jonka eräiksi tehtäviksi tulivat taistelutahdon lujittaminen sekä puolueettomuus- ja kansalaisyhteiskasvatus. Niiden ohella yhteiskuntasuhteita tukemassa olivat ammatinvalinnanohjaus, viihdytys- ja harrastetoiminnan edistäminen, sosiaalinen työ ja sotilaskotitoiminnan avustaminen.⁹⁰⁹ Näin virallisen suhdetoiminnan, joksi tiedottamista pitkään kutsuttiin⁹¹⁰, yhteydet HMS:aan ja toisaalta demokraattisuuden diskurssissa käsitelyihin sisäisiin uudistuksiin olivat ilmeiset. Tiedotustoiminnan kehittymisen taustalla oli myös laajempi kokonaisuus, jolla pyrittiin kehittämään koko valtionhallinnon tiedotustoimintaa.

Puolustuslaitos ei ollut pyrkinyt aktiivisesti jakamaan tietoja ennen 1950-luvun puoltaväliä. Kesällä 1956 oli annettu ohjeet siitä, mistä asioista voitiin antaa tietoja. Tämän luettelon todettiin olleen kaavamainen ja perustuneen näkemykseen, että suurin uutisarvo oli asenteisiin vaikuttavilla asioilla kuten valatilaisuuksilla, juhlilla ja paraateilla.⁹¹¹ Tämä perinteinen näkemys näkyi vielä tutkimusaineistossa, jossa oli tällaista materiaalia huomattavat määrät toistuvasti useista eri lähteistä.

Ruotuväki-lehden perustaminen vuonna 1962 oli lähtöaskel kohti uudenlaista tiedottamista. Ruotuväen osalta on todettava, että se oli vahvasti Pääesikunnan ohjauksessa, kuten Heikki Tiilikainen⁹¹² kirjoittaa: ”Pelin henki oli tässäkin selvä: Puolustusvoimilla ei yleensä ollut niin sanottua virallista kantaa mihinkään asiaan, ja jos oli, Ruotuväki ei sitä määrännyt. Ruotuväki ei saanut tärkeitä asioita informoitavaksi, vaan ne jaettiin isoille lehdistöille ensin”. Tämä piti Tiilikaisen mukaan ottaa siten huomioon, että pääkirjoituksista piti tehdä riittävän ympäröityjä. ”Kukin päätoimittaja valitsi menettelytapansa ja harjaantui tältä osin yleensä varsin päteväksi tyhjänpuhujaksi. Kylmän sodan kiemuraisissa asetelmissä se oli välttämätön taito”.⁹¹³

Valtioneuvosto asetti syyskuussa 1964 komitean harkitsemaan valtioneuvoston tiedotustoiminnan kehittämistä koskevia toimenpiteitä. Mietintö julkaistiin jo seuraavana vuonna, ja siinä korostettiin kansalaisten demokraattista oikeutta pystyä seuraamaan valtiollisten asioiden hoitoa ja siten myös vaikuttamaan siihen. Tämä oikeus kuului demokraattisen yhteiskunnan toimintaan, ja lisäksi korostettiin myös vapaan mielipiteen muodostamisen oikeutta. Tässäkin yhteydessä eroteltiin propagandan ja

909. Salminen, P, 273.

910. Puolustusvoimat ja yhteiskunta 1976, 204. Komiteamietinnössä todettiin, että puolustusvoimien tiedotustoiminta on alusta pitäen nähty osana puolustusvoimien suhdetoimintaa, joka on tähdännyt myötämielisen kansalaisasenteen kasvattamiseen.

911. Sama, 204.

912. Heikki Tiilikainen oli Ruotuväen ensimmäinen yksinomaan Ruotuväen päätoimittajan tehtävään määrätty/nimitetty upseeri vuosina 1971–1976.

913. Tiilikainen, Heikki: Kylmän sodan kujanjuoksu. Ajatus, Helsinki 2003, 166–167. Painostusta tapahtui myös Neuvostoliiton taholta Ruotuväkeä kohtaan. Näistä tapahtumista Tiilikainen kertoo tarkemmin teoksessaan.

indoktrinaation vaikutukset kansalaisten suhtautumiseen valtiota kohtaan. Radikaalisuuden diskurssi vaikutti selkeästi yleisellä tasolla jo tuossa vaiheessa, koska oli esitetty epäilyksiä valtion tiedottamisen yksipuolisuudesta.⁹¹⁴

Joukkotiedotuksen voima tunnistettiin komiteamietinnössä. Tuossa vaiheessa sen vaikutus nähtiin hallinnollisen tiedotustoiminnan tarpeen vähentäjänä, koska uutisoinnillaan lehdistö teki tunnetuksi päätöksiä, ja toisaalta antoi mahdollisuuden yksittäisen kansalaisen kommentoida niitä. Tässä yhteydessä joukkotiedotuksen, erityisesti lehdistön rooli nähtiin päätöksenteon julkistajana. Mietinnössä todettiin, että valtioneuvoston tiedotustoiminnassa lehdistöllä oli ratkaiseva rooli. Se nähtiin tiedonvälittäjän roolin ohella myös toiminnan kohteena. Vaikuttamalla lehdistöön voitiin vaikuttaa valtioneuvoston tiedottamisen oikeellisuuteen ja asenteellisuuteen.⁹¹⁵ Sen sijaan mietinnössä ei pohdittu vielä joukkotiedotuksen roolia tahdonmuodostukseen, joka yleensä edeltää varsinaista päätöksentekoa. Kuten aiemmissa luvuissa olen esittänyt, tahdonmuodostukseen vaikuttavan roolin se saavutti viimeistään 1960-luvun puolenvälin jälkeen. Mietinnössä esitettiin ulkoasiainministeriön ja pääesikunnan tiedotuspalvelun erityisluonteisuudesta huolimatta, että erityisesti valtioneuvoston ja tasavallan presidentin esittelyjä koskevien asioiden sisältöjä pyrittiin uutisoimaan laajemmin muiden ministeriöiden tapaan.⁹¹⁶

Komitean ehdotuksia pidettiin Helsingin Sanomissa ja Maakansassa positiivisina, vaikka aikalaisten mukaan niiden toteutuminen monelta osin oli vielä varsin kaukana tavoitteista⁹¹⁷. Esimerkeiksi voidaan ottaa kaksi erilaista uutisointia vuodelta 1965. Ensimmäisessä esimerkissä nimimerkki Alaperetti kuvaa vuoden mittaan käytyä keskustelua Koilliskairasta. Kysymys oli Rovajärven ampuma-alueen käytöstä ja suhteista sen vaikutuspiirissä asuviin ihmisiin. Ammuntojen tiedottamisesta ja alueiden luvattomasta käytöstä oli tullut kritiikkiä, josta tehtiin juttu Koillis-Lappi -sanomalehteen. Ensimmäisessä vastineessa puolustusvoimat oli suhtautunut asiaan ylimalkaisesti ja vähätellen, mistä suivaantuneena juttua vietii eteenpäin aina pääesikuntaa myöten. Asia oli korjaantunut yhteydenoton jälkeen, ja sen Alaperetti kuittasikin toteamuksella, että ensimmäinen vastine oli ”muutamanlainen Helsingin herrojen haksahdus, joka ei ole laatuaan ensimmäinen eikä varmastikaan viimeinen”. Nimimerkki Alaperetin kirjoitus päättyi kuitenkin toteamukseen puolustusvoimien selvästä pyrkimykse-

914. Valtioneuvoston tiedotuskomitean mietintö 1965, 2–4; Suomen lehdistön historia 3. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Kustannuskiila oy Kuopio 1988, 148. Yritysten tiedottaminen oli kehittynyt jo aiemmin 1950– 60-luvun vaihteessa, jolloin PR- eli suhdetoiminnasta kulta-aikaa elettiin. Tiedottamistoiminta oli merkittävästi pitkäjänteisempää ja suunnitellumpaa kuin aiemmin. Valtionhallinnossa tähän panostettiin vasta 1960-luvun lopulta alkaen.

915. Valtioneuvoston tiedotuskomitean mietintö 1965, 5–6. Komitea lähetti kyselyn 29 eri puolilla maata toimiville ja eri puolueita edustaville lehdistöille ja lehtitoimistoille, Suomen Tietotoimistolle, Suomen Sanomalehtimiesten Liitolle, Aikakauslehtitoimittajien Liitolle sekä Tiedotusmiehet ry:lle. Myös Yleisradiolta oli tiedusteltu mielipidettä valtioneuvoston tiedotustoiminnan kehittämiseksi. Mietinnössä tuotiin esille, että esimerkiksi STT toivoi puolustusministeriön ja ulkoasiainministeriön uutisten nopeuttamista.

916. Sama, 68.

917. Positiivisia ehdotuksia. Pääkirjoitus Maakansa 30.5.1965; Tietojen lähteet. Pääkirjoitus HS 1.6.1965.

tä lähentää suhteitaan koko kansaan. Kirjoittajan mukaan myös toimenpiteet tässä asiassa olivat oikean suuntaisia, kuten hän arveli myös Rovajärven alueella asuvien ihmisten ajattelevan.⁹¹⁸

Toinen esimerkki kuvaa tiedottamisen kokonaisuuden hahmottamisen vaikeutta ja toisaalta merkittävyyttä. Kuten valtioneuvoston tiedottamista tutkineen komitean mietinnöstä kävi esille, pidettiin kansalaisten vaikutusmahdollisuutta ja mielipiteen ilmaisua lehdistön kautta tärkeänä. Niinpä nimimerkki Wibelius osoitti Helsingin Sanomissa mielipidekirjoituksensa pääesikunnalle. Kysymys oli tyytymättömyydestä käytäntöihin, joiden mukaan varusmiehiä päästettiin ylioppilaskirjoituksiin. Neljä päivää myöhemmin pääesikunta vastasi näihin kysymyksiin ja kertoi, että asiat ovat ohjeistettu, ja joukko-osaston komentajan vallassa on myöntää vapaat. Lisätietoja olisi saanut pääesikunnan komentotoimistosta. Tämän muotoinen henkilökohtaiselle tasolle menevä tiedottaminen oli osoitus halusta reagoida ongelmiin, mutta tällaisella kirjeenvaihtotoiminnalla joukkotiedotuksen kautta ei pystytty enää jatkossa vastaamaan suuressa määrin lisääntyviin kannanottoihin ja kysymyksiin.⁹¹⁹

Suhdetoiminnan konkreettisena askeleena olivat joukko-osastoissa järjestetyt omaisten päivät, osallistuminen useille messuille ja maanpuolustusjuhlien järjestäminen⁹²⁰. Airion mukaan tällä toiminnalla oli merkittävä osuus varuskuntien raja-aitojen kaatamisessa⁹²¹. Tätä näkemystä vahvistaa myös uutisointi edellä mainituista tapahtumista. Toimintaa ei alkuvaiheessa vuonna 1966 pidetty välttämättä puolustusvoimien omaehtoisesta halusta tapahtuvana, vaan esimerkiksi Turun Päivälehdessä pääkirjoituksessa arveltiin, että puolustusvoimat oli nimenomaisesti joutunut tulemaan ulos ”erillisestä umpiostaan”⁹²². Varsin nopeasti näihin tapahtumiin osattiin liittää jo tutuksi tullut sanonta: ”puolustusvoimat pyrkii olemaan koko kansan laitos ja siinä mielessä sen toimintaa halutaan esitellä kaikille”⁹²³. Suomenmaassa kerrottiin kesällä 1969 puolustusvoimien osallistuneen jo kymmeneen eri näyttelytilaisuuteen, joten toiminta laajeni nopeasti, kun havaittiin toiminnan kiinnostavan.⁹²⁴

918. Koilliskairan kuulumisia. Nimimerkki Alapertti Koillis-Lappi 13.8.1965. Asian tiimoilta oli käyty laajempi lehdistökeskustelu kirjoituksineen ja vastineineen. Lopulta asiaa selvittämään oli asetettu puolustusvoimien edustaja.

919. Pääesikunnalle. Nimimerkki Wibelius HS 11.9.1965; Wibeliukselle. Vastine Pääesikunta 15.9.1965.

920. Esimerkiksi Ellivuoreessa järjestettiin maanpuolustusjuhla, johon oli järjestetty myös pop-tähtiä mukaan. Tilaisuuden jälkeen varsinkin vanhemmat vieraat olivat esittäneet näkemyksensä, että maanpuolustusjuhlan henkeen ei sovi protestilaulut. Valtaosa oli kuitenkin ollut sitä mieltä, että tarkoituksenmukaisinta oli saada nuoriso mukaan ja sen takaisi juuri esiintyjät. Ks. esim. Pop-tähdet toivat nuorison mukaan maanpuolustusjuhlaan Ellivuoreen. Satakunnan Kansa 22.8.1966.

921. Airio, 137–138.

922. Puolustusvoimien apu. Pääkirjoitus Turun Päivälehti 20.7.1966.

923. Puolustusvoimain päivä tänään Kaakon Messuilla. Uutinen Kouvolan Sanomat 20.10.1968; Ks. myös Varusmiespalvelus on kansalaisyksityistyneenä. Puolustuslaitoksen edustajat messuilla. Uutinen ja haastattelu PE:n tiedotusosaston edustaja majuri Lehmusvirta. Karjalan Maa 7.8.1970.

924. Puolustusvoimat mukana kymmenessä eri näyttelyssä. Uutinen Sm 26.6.1969.

Julkinen esiintyminen messuilla sai myös ihmiset esittämään vastalauseita SKDL:n ja TPSL:n lehdissä, koska maatalousnäyttelyn ja sotaväen esittelyn välillä ei nähty selvää yhteyttä. Näyttelyissä esiteltiin usein erilaista kalustoa ja toteutettiin toimintanäytöksiä. Sen lisäksi, että nämä taistelunäytökset aiheuttivat varsin hyvin muistissa olleiden sotakokemusten nousemisen pintaan, oli niissä myös osaa kansalaisia huolestuttavaa propagandaa. Messuilla olisi siis mieluummin sarka- ja salaojia juoksuhautojen sijaan, kuten eräs kirjoittaja Päivän Sanomien mielipidepalstalla kritisoi Rovaniemellä järjestettyjä messuja.⁹²⁵ Kesän 1969 mielipidekirjoitus Kansan Tahdossa konkretisoi hienosti sen mitä oli jo vuosia aiemmin tapahtunut. Puolustuslaitoksen onnistui rakentaa juoksuhaudat suuren yleisön keskuuteen, pasifistijärjestöjen selustaan.⁹²⁶ Salmisen mukaan varsinkin messuilla ja taistelunäytöksien propagandalla oli myös negatiivinen puolensa. Niissä kun näytettiin parasta kalustoa ja osaamista, mikä ei normaalissa toiminnassa ollut aina totta. Siksi käsitykset puolustusvoimien kyvystä olivat liian korkeat suhteessa niihin tosiasioihin, joita esitettiin realistisesti esimerkiksi erilaisilla maanpuolustuskursseilla.⁹²⁷

Toinen kehitysskaskel oli lähestyminen tiedotusvälineitä ja erityisesti lehdistöä. Useissa eri yhteyksiä ryhdyttiin korostamaan tiedotustoiminnan positiivista merkitystä ja lehdistön tärkeää osuutta sen onnistumisessa. Tarkoitus noiden kannanottojen perusteella näyttää olleen kansalaisten maanpuolustustahdon vahvistaminen.⁹²⁸ Puolustusvoimat järjesti myös lehdistöpäiviä, joilla puolustusvoimien ja julkisen sanan edustajat keskustelivat suhteistaan ja maanpuolustukseen liittyvistä kysymyksistä niin rauhan aikana kuin myös sodan varalle. Vuonna 1969 Pääesikunnan tiedotusosasto julkaisi jopa erillisen kalenterilehtisen tulevan vuoden tapahtumista, mikä oli suunnattu erityisesti lehdistölle.⁹²⁹ Tämäkin kuvasti tiedotustoiminnan aktiivista kehittämistä erityisesti joukkotiedotuksen suuntaan.

6.4.1 Televisioon ja radioon

Kolmantena tiedottamisen alueena voidaan pitää radiota ja televisiota, joista varsinkin jälkimmäinen alkoi saavuttaa merkittäviä katsojalukuja. Puolustusvoimien rau-

925. Mikkonen, Juha: Armeija messuilla. Mielipidekirjoitus Päivän Sanomat 12.9.1967.

926. Hautaniemi, Antero: Juoksuhautoja maatalousnäyttelyssä – miksi ei sarka- ja salaojia? Mielipidekirjoitus Kansan Tahto 3.7.1969; Ks. myös Puolustuslaitoksen johdolle. Nimimerkki korpraali evp Päivän Sanomat 16.6.1970.

927. Salminen, P. 272.

928. Suomen, Pertti: Tiedotustoiminta. Teoksessa Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitos, WSOY 2006, 490–491. Tammikuussa 1961 uusittujen tiedotustoimintaohjeiden mukaisesti tiedotustoiminnan päämääränä oli maanpuolustuksen ja puolustusvoimien aseman lujittaminen yleisessä mielipiteessä, koko kansan suopeuden hankkiminen niitä kohtaan sekä puolustustahdon tekijöiden vahvistaminen erityisesti nuorison keskuudessa. Ks. lisäksi esim. Setälä, Erkki: Tiedotustoiminta tärkeä osa maanpuolustustyöstä. Artikkelit Kymen Sanomat 2.9.1966; Sukevalla kuultua. Nimimerkki Penninen Kaleva 23.11.1966. Kirjoituksessa verrattiin puolustusvoimia ja vankilalaitosta ja molemmissa tapahtuvaa positiivista muutosta tiedottamisen osalta.

929. Lehdistöpäivää vietettiin Haminan varuskunnassa. Uutinen Etelä-Saimaa 19.2.1966; Puolustusvoimien lehdistöseminaari. Kansanlehti 24.3.1968; Puolustusvoimat 1969. Pääesikunnan tiedotusosasto 2.1.1969.

han ajan historiikissa todetaan, että pääesikunta osallistui jo vuonna 1962 aktiivisesti radion ja television ohjelmasarjojen toteuttamiseen.⁹³⁰ Vuonna 1967 kenraali Keinonen otti esille maanpuolustusinformaation tehostamisen tärkeyden. Hän esitti erityisesti reserviläisten tarvitsevan esimerkiksi televisioon turvallisuusruudun kaltaista ohjelmaa, jonka avulla voitaisiin päivittää reserviläisten tietoja maanpuolustuksesta ja sen osakokonaisuuksista. Siten myös opetusta tehostettaisiin. Tiedottamisen suuntaaminen juuri radioon ja televisioon nähtiin oikeaksi myös lehtikirjoituksissa.⁹³¹ Tärkeäksi asian teki se, että asevelvollisuusdiskurssissa käsitelty nuorisoradikalismi sai äänensä kuuluville usein juuri radion ja television keskustelu- ja väittelyohjelmissa⁹³². Näin tuohon joukkotiedotuksen osa-alueeseen pystyttiin vaikuttamaan myös puolustuslaitoksen taholta.

Vuoden 1968 aikana Mainos-Television viisiosainen sarja SA-INT/68 saikin parhaimmillaan huikeat 1 400 000 katsojaa, ja niin siitä tehtiin vielä syksyille uusia jaksoja. Pääesikunnan tiedotusosaston tuottamaa sarjaa mainostettiin varusmiehen varaventiilinä⁹³³. Ohjelmassa esiteltiin varusmiehen arkipäivää juontajina Paavo Louekari ja Markku Veijalainen. Ruotuväen uutisessa toukokuussa 1968 todettiin, että ohjelma oli luonteeltaan dokumentaarista viihdettä sen jakaantuessa puoliksi asialliseen informaatioon ja puoliksi viihteeseen.⁹³⁴

Sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen vaikuttavat puheen ja tekstien lisäksi luonnollisesti myös kuvat, olivat ne sitten yksittäisinä tai elävää kuvaa. Varsinaisesti tässä tutkimuksessa aineistoon ei ole sisällytetty aikalaisten tekemiä radio- tai televisio-ohjelmia, mutta niiden saaman laajan katselijakunnan vuoksi ja siten vaikuttavuuden kannalta tarkastellaan lyhyesti tämän mainitun sarjan lisäksi vuoden 1970 Mainos-TV:n ”Tästä on kysymys” -sarjaa. Niissä esiintyvillä genreillä ja representaatioilla lie-nee ollut myös vaikutusta muodostettaessa julkisuuskuva ja mielipiteitä maanpuolustuksesta ja puolustuslaitoksesta.⁹³⁵

930. Suominen, P, 491.

931. Keinonen: Maanpuolustusinformaation tehostaminen olisi tärkeää. Uutinen Keski-suomalainen 7.11.1967; Keinonen: Kansa toivoo asiallista maanpuolustusinformaatiota, Turvallisuusruutu televisioon? Uutinen Vaasa 7.11.1967; Yrjö Keinonen: Maanpuolustuksen vaaliminen kuuluu koululle ja radiolle. Uutinen ESS 7.11.1967.

932. Vain päiväuni. Pääkirjoitus Kotiliesi 20/1969; Jalonen, Kari: Puolustusvoimain ilta. Mielipidekirjoitus TS 2.10.1969. Kirjoittajan mukaan ”puolustusvoimia koskeva ilta televisiossa oli osoittanut hämmästyttävällä tavalla miten puutteellista on ollut se informaatio, jota puolustuslaitos on jakanut tai mitä yhteiskunta siitä on jakanut, siksi tarvitaan entistä enemmän pr-työtä radiossa ja televisiossa ehkä myös maatalousnäyttelyissä”.

933. Katso-lehdet nrot 17/1968, 26 ja 50 /1968, 24.

934. 1,4, miljoonaa katsojaa seurasi varusmiessarjaa. Ruotuväki nro 10 24.5.1968.

935. Kansallinen audiovisuaalinen Arkisto (KAVA), Helsinki. Kansallisesta audiovisuaalisesta arkistosta löytyi SA-INT/68 -sarjaa palasina. Kuusi nauhaa, joissa oli muutaman minuutin mittaisia osia ko. sarjasta. Nauhat saattoivat olla ns. materiaalinauhoja eli niiden sisältö ei välttämättä ole päättynyt lopulliseen sarjaan:

L-586: Kuntotestit. 4'41.

L-643: Kolmiottelu, taisteluskeltajakoulu. 17'07.

L-657: Fregatti Matti Kurki. 4'03.

L-670: Utö-aamukampa. 6'42.

L-698: Kauhavan lennosto. 5'00.

L-709: Rynnärin valmistusta. 4'43.

Kirjoitettu tiivistelmä tekijän hallussa.

Arkistonauhojen perusteella SA-INT/68 -sarjan ohjelmien keskeiset teemat olivat varusmiesten olot, taloudellisen tilanteen aiheuttamat puutteet, kurin ja viihtyvyyden yhdistämisyritykset sekä koulutuksesta kuvaamalla esitetty toiminnan uskottavuus. Ohjelmassa esitetyt puutteet olivat taidokkaasti tehtyjä, kun ne vielä yhdistettiin musiikkiin ja käsiteltävään aiheeseen. Sarjassa edettiin Santahaminan Urheilukompanian kuntotestistä Utöön linnakesaarelle, jossa totinen puolueettomuuden vartio teki työpäalvelusta 24 tuntia vuorokaudessa. Näissä kahdessa jaksossa esitettiin myös, kuinka asevelvolliset joutuivat tekemään varusmieskoulutuksen tehokkuuden kannalta toisarvoisia tehtäviä, joihin puolustusmäärärahojen puitteissa ei ollut varaa palkata henkilöstöä. Siksi asuntolat olivat varusmiehen sanoin ”hirveen heikot, kuin rangais-tussiirtolat”, ja yksi aluskin oli ahtojäissä. Siitä syystä ei huolto oikein toiminut lomista puhumattakaan. Viimeinen viesti oli kuitenkin, että ”ei tässä hätää kärsitä”.

Seuraavassa jaksossa tultiin Kauhavalle, jossa varusmiehiä koulutettiin uuden koulutusohjelman mukaisesti. Näin puolustuslaitoksen antaman koulutuksen luonne ”lähentää sitä yhteiskuntaan” – olihan varusmiehillä mahdollisuus hakeutua palveluksen jälkeen siviilissä lentoyhtiö Aerolle. Lisäksi esiteltiin, miten koululaiva Matti Kurjella arki ja palvelus näyttivät kiireiseltä. Huolta ei kuitenkaan ollut, koska mukana oli ajantasainen lääkintähuolto lääkäri mukaan lukien, ja asuinolosuhteetkin olivat tällä kertaa kunnossa.

Maakuntakerroksen jälkeen siirryttiin varsinaisiin sisältöohjelmiin. Sulkeisista oli tehty hupipätkä, mutta myöhemmin ohjelmasta kävi selkeästi esille koulutuksen asiallisuus ja ehdoton kuri. Palvelusajan mainittiin olevan kovin lyhyt eli kahdeksan kuu-kautta, mutta julkisuudessa esitetty lisääntynyt vapaa-aika ei ollut pois koulutuksesta. Uudistus oli päinvastoin tehostanut toimintaa merkittävästi. Niinpä sarjassa päästiin sotilaskotiin, joka oli kaikkien rentoutumispaikka ”yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta”. Juonen kulkua säästettiin rennolla ”tyttö lähtee kasarmiin” -musiikilla ja Esa Saarion laulun myötä varusmiesten hersyvällä naurulla.

SA-INT/68 -sarja oli saamani materiaalin perusteella tiivistetty läpileikkaus ajan-kohdan maanpuolustusta koskevista teemoista. Siinä kuvastuivat yhteiskunnalliset keskustelut puolustuslaitoksen autoritaarisesta toiminta- ja johtamiskulttuurista sekä kenraali Keinosen vahvasti ajamien uudistusten hyväksyttävyyden ja ennakkoluulojen poistaminen. Määrärahakysymyksiin kantaa ottaminen sopi erittäin hyvin turvallisuuspoliittiseen diskurssiin liittyneiden kirjasten sanomaan, ”kyllä täällä selvittää, mutta niukka on”. Nykypäivän mittapuun sarjassa oli varsin kömpelöitä ja teennäisiä osuuksia, mutta huomioitaessa esitysaikakausi, oli sillä varmasti positiivista mielikuvallista vaikutusta siitä kehityksestä, johon puolustusvoimat oli tuolloin menossa. Sarja representoi ajatusta siitä, että sotilaselämä näyttikin elämältä, joka ei valtavan kaukana ollut muusta yhteiskunnasta.

Toinen merkittävä televisiossa esitetty ohjelmasarja oli keväällä 1970 näytetty ”Tästä on kysymys”, jossa viiden puolen tunnin pituisen elokuvan puitteissa tarkas-teltiin maanpuolustuskysymyksiä. Se oli ensimmäinen pitkä ja perusteellinen esitys aiheesta. Sarja oli jälleen yhdessä Mainos-Television kanssa tehty, ja ohjaajina toimivat

varusmiespalvelustaan suorittaneet Esko Leimu ja Jarmo Porola. Asiasta lehdistölle ja-
etun tiedotteen mukaisesti ohjelmasarja sisälsi paitsi ”huippuasiantuntijoiden paina-
via puheenvuoroja” myös ”pelkistettyä kansalaistietoutta reippaassa sotilashengessä”.
Erikseen vielä mainittiin, että ohjelmasarjassa ”ei ollut tarkoitus esittää muiden niin
sanottujen maanpuolustuskeskusteluun osallistuvien ryhmien käsityskantoja, vaan
sen sisältö oli lähinnä nykyisen maanpuolustustyön käytäntöön”.⁹³⁶

Näyttää siltä, että puolustusvoimissa lähdettiin siitä, että tavallinen kansalainen
ei yleensä varsin syvällisesti paneutunut maanpuolustuskysymyksiin. Lisäksi tuotiin
esille, että myönteisestä suhtautumisesta huolimatta mielipiteet perustuvat yleensä
tunteeseen ja toisaalta muistoihin omista tai lähimmäisen asevelvollisuusajasta. Mää-
rärahojen osalta todettiin, että ohjelmasarjan tarkoituksena ”ei ole suinkaan lisämäärä-
rahojen vaatiminen”. Yhden sarjan suunnittelijoista, everstiluutnantti Niilo Palmenin
mukaan ”ei ole suinkaan pahitteeksi, vaikka keskustelu tästäkin puolesta uudelleen
viriäisi entistä asiallisemmalla perustalla”. Vastaavasti Mainos-TV:n taholta viestittiin
korostetusti, että ohjelmasarjalla ei pyritä antamaan valmiita vastauksia mihinkään
kysymykseen. ”Katsoja saa jatkaa keskustelua, jos haluaa”.⁹³⁷

Ensimmäisessä osassa kysyttiin enteellisesti, ”voidaanko Suomea puolustaa?” Al-
kajaisiksi kenraaliluutnantti Paavo Ilmola esitteli maanpuolustuskyvyn rakentumisen
osat eli henkilöstön määrän ja koulutustason, materiaalin ja maanpuolustustahdon.
Ilmola korosti, että asevelvollisuusjärjestelmä oli tälle erittäin vankka perusta. Yllät-
täminen ei ollut mahdollista, koska valvonta- ja tiedustelumenetelmät olivat riittä-
vät. Kuin vakuudeksi tästä esiteltiin elävää kuvaa tutkista, merivoimien vartioaluksia,
kuunteluvalvontaa ja rajamiehiä. Tätä höystettiin suihkuhävittäjillä ja Satumaa-tan-
golla. Jälleen siis esiteltiin parasta, mitä löytyi, ja luotiin uskoa omiin mahdollisuuk-
siin. Lisäksi esiteltiin yllätyshyökkäyksen rakennetta ja sissitoiminnan merkitystä yh-
distettynä tulivoimaisiin reserveihin. Maanpuolustustahdon osoitus oli se, että asiaa
tiedusteltiin ”satunnaisesti” valitulta rouvalta, joka totesi maanpuolustuksen tarpeel-
lisuuden olevan positiivisella tavalla vanhakantaista. Tähän ohjelman juontaja totesi
rouvaan viitaten: ”mutta hänhän olikin vanhakantainen! Arvosti Suomen suurenmoi-
sia miehiä ja historiaa”. Vielä ohjelman lopuksi tehtiin lisää kyselyjä maanpuolustuk-
sen tärkeydestä; asia nähtiin ehdottoman tarpeellisena vanhoista aina nuoriin vastaa-
jiin. Kehittämistarpeina haastateltava esittivät henkisen maanpuolustuksen, ennalta
ehkäisyn merkittävyyden korostamisen sekä määrärahojen lisäämisen.⁹³⁸

Seuraavissa osissa nimeltään ”Miten Suomi huolehtii turvallisuudestaan” ja ”Entä
jos pamahtaa” esiteltiin niitä keinoja, joilla Suomi voisi selvittää sodasta. Myös ydinrä-

936. ”Tästä on kysymys” MTV:n kevätkauden asiaohjelmissa. Uutinen Päivän Sanomat 12.1.1970; Viisiosainen TV-ohjelma
puolustuspolitiikastamme. Sm 10.1.1970; Försvaret presenteras i samarbete med TV. Huvudstadbladet 9.1.1970.

937. Maanpuolustuksesta sarjaohjelma. Asiantuntijat ja Mainos-TV yhteistyössä. Uutinen US 10.1.1970; Tästä on kysymys.
Uutinen Katso 22.1.1970.

938. L-1653 (PK 139 A) 26.1.70 Voidaanko Suomea puolustaa? Kansallinen audiovisuaalinen Arkisto (KAVA), Helsinki.

jähdyksestä. Siis kerrottiin, että realistinen uhka on aina olemassa, ja YYA-sopimus velvoittaa Suomea huolehtimaan sotilaallisesti turvallisuuden ylläpidosta. Näiden sanojen vakuudeksi puhujana oli ulkoministeriön edustaja, valtiotieteen tohtori Risto Hyvärinen. Teknologian kehitys vastaavasti oli aiheuttanut sen, että maantieteellinen asema ei enää takaa sodan välttämistä. Puhujana oli tällä kertaa eversti Vilho Lukkarinen, hänkin valtiotieteen tohtori. Näin katsoja vakuutettiin asiantuntijuudesta ja samalla katsojan olisi tullut ymmärtää, miksi ohjelman aluksi ammuttiin raketteja sodankäynnin muuttumisen merkiksi. Seuraavana sitten oli kenraali Leinosen vuoro kertoa, ”miten tuhansia nuoria miehiä koulutetaan isänmaan turvaamiseksi, ja samalla he kasvavat miesten koulussa yhteiskunnan turvallisuuden takaajiksi”. Kun vielä sotilaat antoivat sotilasvalan lumisateessa paljain päin, ja katsojat kuuntelivat sanoja ”maanpuolustus on koko kansan asia, se on jokaisen asia, ei pelkästään veronmaksajina, vaan kaikilta edellytetään omakohtaista osallistumista”, oli haluttu viesti välitetty uskottavalla ja vakuuttavalla tavalla.⁹³⁹ Kansan Uutisissa kirjoitettiin ohjelman jälkeen maanpuolustuspropagandasta vastahyökkäyksenä radikaalien ryhmien avoimelle esiintymiselle televisiossa ja radiossa.⁹⁴⁰

Kahdessa viimeisessä jaksossa maanpuolustuspropaganda oli vähemmän ilmeistä. ”Rauhan sotilas” esitteli rauhanturvatoiminnan kuvausta, jonka tarkoituksena oli viestiä puolustusvoimien rauhanajan merkityksestä turvallisuuspolitiikan osana. Ohjelman tekijöiden pyrkimyksenä oli tuoda esille kysymys siitä, että kuka maksaa rauhanturvaamisen. Tietysti Yhdistyneet Kansakunnat maksaa tarjoten samalla 600 miehelle työpaikan vuodeksi. Viimeinen jakso nimeltään ”Riittääkö leipä, pyörivätkö pyörät” vastaavasti muistutti siitä, että kriisin varalle tehtiin ”valmistelut mieluiten jo tänään”. Siihen oli ohjelmasarja hyvä päättää.⁹⁴¹

Edellä esitellyt ohjelmasarjat herättivät keskustelua maanpuolustuskysymyksestä. Samalla ne toivat laajasti kansalaisten keskuuteen sellaisia käsitteitä, joiden ymmärtäminen oli tavalliselle ihmiselle vähintäänkin hankalaa. Ehkä ohjelmasarjojen jälkeen tunteeseen perustuviin mielipiteisiin tuli myös vähän taustalla olevaa tietoa. Sinällään ohjelmista lehdistössä esitetyt kommentit eivät yllättäneet. Ne olivat perinteisesti joko puolesta tai vastaan, eivät juurikaan siltä väliltä. Positiivisten puheenvuorojen määrä kuitenkin lisääntyi verrattuna 1960-lukuun.⁹⁴²

939. L-1662 (PK 145 B) 23.2.70 Miten Suomi huolehtii turvallisuudestaan? L-1671 (PK 149 A) 23.3.70 Entä jos pamahtaa? Kansallinen audiovisuaalinen Arkisto (KAVA), Helsinki.

940. ”Aseistautumisen suosimista ja voittamatonta yksipuolisuutta”. Hentilä TV1:n ”puolustus”-ohjelmasta. Uutinen Kansan Uutiset 28.1.1970.

941. L-1682 (PK 156 A) 20.4.70 Rauhan sotilas. L-1693 (PK 165 A) 21.5.70 Riittääkö leipä – pyörivätkö pyörät? Kansallinen audiovisuaalinen Arkisto (KAVA), Helsinki.

942. Ks. esim. Heikkinen, Esko: Määrärahoista on kysymys. Mieliopidekirjoitus US 28.1.1970; Vitikka, Jaakko: Puolustuslaitosta kuin varusmiehille. Mieliopidekirjoitus HS 28.1.1970; Pääesikunta ja kokoomus liikkeellä, Radion pop-ohjelmat närkästyttäneet. Uutinen IS 19.2.1970. Uutisessa todettiin Pääesikunnan närkästyneen sketsistä, jossa vihjailtiin armeijan aiheuttaneen seksuaalista kieroutumista ja hermoramahduksia; Kouluradio usuttaa armeijaa mielenosoittajien kimppuun! Merkillistä ”turvallisuuksiin” ohjausta. Uutinen Kouluradiossa lähetetystä ohjelmasta ”Tietoja turvallisuudesta” Kansan Uutiset 14.1.1971;

6.4.2 Julkisuuskolhuja – tapaus Anttila

- *Kuule kessu! Juurihan sinä luit, että varusmiehet pitävät porkkanalaatikkaa parempana kuin papumuhennosta.*
- *Pitää paikkaansa. Mutta täällä lopussa on täydentäviä lukuja tiedotteen selventämiseksi. Ja niistä ilmenee, että kun 98 % sotapojista inhosi papumuhennosta, niin porkkanalaatikon halusi heittää pellolle vain 97 % haastelluista.*⁹⁴³

Puolustusvoimien tiedotustoiminta oli lähtenyt hiljalleen liikkeelle. Pääesikunnassa tehdyn organisaatiomuutoksen myötä vuonna 1968 perustettiin nykymuotoinen tiedotusosasto. Siihen asti tiedottaminen oli ollut varsin passiivista, puheiden ja ylenyksien lähettämistä sekä urheilukilpailujen tuloksien kertomista. Uusitussa ohjeessa *Puolustusvoimien suhdetoiminnasta* korostettiin tiedotustoiminnan, sotilaskasvatuksen ja muun informaation jakamisen keinoja. Päämääränä oli vahvistaa kansalaisten luottamusta puolustusvoimien suorituskykyyn sekä sen piirissä vallitsevaan yhteiskunnalliseen tasapuolisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen. Puoluepoliittista kantaa ei saanut esittää.⁹⁴⁴ Kaikki näytti varsin hyvältä, mutta käytännössä oli vielä hiomista. Vaikka tiedonjakaminen koettiin koko kansan asialle tärkeäksi, oli raja sen oikeutetussa tekemisessä varsin häilyväinen.

Ylipäällikkö valvoi erityisesti joukkotiedotusvälineissä esitettyjä näkemyksiä myös maanpuolustuksen toimintasektorilla. Arkistolähteiden perusteella ainakin muutamaan kertaan puolustusministeri Suorttanen sai vastata presidentti Kekkonen esittämiin kysymyksiin asiantuntijuuden esittämisen rajoista. Muun muassa marraskuussa 1968 Kekkonen tiedusteli Suorttaselta komentaja Jaakko Auterisen Ilta-Sanomille antamia tietoja tutkahavainnoista. Tiukkaan sävyyn Kekkonen vaati Suorttaselta tietoja siitä, että oliko lupa ulkopoliittisesti arveluttavaan tiedotustoimintaan saatu.⁹⁴⁵ Samalla tavalla vuotta myöhemmin syksyllä 1969 Kekkonen oli jälleen tiedustellut Nootti-lehdessä olleesta kirjoituksesta, jossa oli väitetty Neuvostoliiton sotilasosastojen tehneen rajanylityksiä. Suorttasen ja rajavartiostojen päällikön kenraaliluutnantti Veikko Koppisen vastauksessa ilmoitettiin, ettei mitään väitetyn kaltaista rajanylitystä ollut tapahtunut.⁹⁴⁶

Peltonen, Pentti: Alas armeijan propaganda radiosta! Mielipidekirjoitus Hämeen Yhteistyö 16.1.1971; Puolustuslaitosta lyönyt tarinointi ohjelmaneuvoostoon. Uutinen US 29.6.1973. ”Radion aamuohjelman puolustuslaitosta halventavat kannanotot ovat ärsyttäneet kuulijoita. Tiistaina lähetetyn ohjelman yksipuolisuus otetaan esille radion ohjelmaneuvooston seuraavassa kokouksessa ensi viikolla”; Pääjohtaja Tuuli Kiltapäivillä: Yleisradio äänitorvena maanpuolustusta vastaan. Uutinen TS 1.7.1973.

943. Tiedote. Nimimerkki KaidePuu Ilta-Sanomats 20.8.1970.

944. Suominen, P, 494.

945. Kekkonen kirje ministeri Suorttaselle. Tamminiemessä 21.11.1968. Urho Kekkonen vuosikirjat 1965–1972 (UKK vsk.). Urho Kekkonen Arkisto (UKA); Rajavartiostolta kuuma raportti: Aukkoja tutkaverkossa ja pelastuspalvelussa. Kolmen sivun uutisartikkeli Ilta-Sanomats 20.11.1968.

946. Kirje Tasavallan Presidentille. Sisäasiainministeriö 24.11.1969 N:o 7381/III/13b1. Urho Kekkonen vuosikirjat 1965–1972 (UKK vsk.). Urho Kekkonen Arkisto (UKA).

Kekkonen oli siis tarkka kommenteista, ja varmasti kirjoitusten laatijat saivat osansa nuhteista. Tarkkaavaisuuteen vaikuttivat varmasti myös henkilökysymykset, varsinkin kun presidentti Kekkonen ei ollut tyytyväinen vuoden 1967 puolustusministerin valintaan. Hän oli ollut pahoillaan siitä, että Arvo Pentti ei tullut puolustusministeriksi. ”Olin siitä niin varma, että hän tulee, että en pidättänyt henkilöasiaa itselleni”.⁹⁴⁷ Toisaalta Jyrängin mukaan Kekkonen ei muihin puolustusministereihin luottanutkaan. Aseistakieltäytyjien osalta sattui tapaus, jossa Kekkonen suhtautuminen puolustusministereihin ja heidän suhteestaan puolustusvoimiin tuli Jyrängin mukaan selkeästi esille. Kekkonen arvosteli kovin sanoin silloista puolustusministeri Gestriniä todeten, että ”Gestrin oli puolustusministerinä täysin epäitsenäinen, kokonaan sotilaiden talutusnuorassa, ja esitti näiden hänelle syöttämiä ajatuksia”. Edelleen Jyränki oli kysynyt, että oliko presidentin kokemuksen mukaan yksikään puolustusministeri ollut täysin riippumaton sotilaista. ”Tuskin, jotkut ovat aluksi yrittäneet, mutta sotkeutuneet sitten sotilaitten ohjaksiin. Ehkä sentään tämä Pentti on tähän asti ollut kaikkein riippumattomin sotilaista. Mutta se saattaa johtua siitä, että Arvo Pentti on vanha ystäväni. Hän puhui paljon kanssani ja kuunteli minua enemmän kuin sotilaita”.⁹⁴⁸

Ilmari 20.8.1970 Kansan Uutisissa. Copyright Ilmari Nykänen.

947. Kirje Opetusministeri Johannes Virolaiselle Tamminiemessä 28.3.1968. Urho Kekkonen vuosikirjat 1965–1972 (UKK vsk.). Urho Kekkonen Arkisto (UKA).

948. Jyränki, 160.

Edellä esitetyt kirjeet eivät näkyneet suurelle yleisölle, mutta varmasti rajoittivat poliittisen ja virkamieseliitin taholta käytyä keskustelua erityisesti joukkotiedotusvälineiden suuntaan. Sen sijaan suurelle yleisölle näkyi tapaus maisteri Yrjö Anttila, joka oli aloittanut varusmiehiä koskevan tutkimuksensa jo varusmiespalveluksessa ja jatkoi sitä sitten vielä kotiuduttuaan kesäkuussa 1970. Kun hän sitten esitteli tutkimuksen tulokset puolustusvoimien johdolle ja sen jälkeen antoi radiolle haastattelun kertoen siinä tuloksia ja johtopäätöksiä, syntyi erittäin laaja mediavyöry, jossa oli puolustusvoimien näkökulmasta paljon negatiivisia piirteitä.

Anttilan tapauksessa kysymys oli mielikuvista, joita tutkimuksista halutaan antaa. Puolustuslaitoksen etu oli tietysti uutisoida asia siten, että ”oikeusturvaa pidetään päivärahaa parempana”, ”asenteet yleensä myönteisiä”, ”henkilöstö suhtautuu myönteisesti armeijaan” tai ”Suomen puolustusvoimiin asennoidutaan myönteisesti”.⁹⁴⁹ Nyt kävi vain niin, että Anttila meni radiohaastattelussa korostamaan väärä asioita. Hän totesi, että varusmiehet eivät viihdy hyvin. Vastaajista 53 prosenttia oli sitä mieltä, että viihtyy huonosti. Veistä haavassa Anttila käänsi vielä sanoessaan, että väistämättä viihtymättömyys vaikutti koulutuksen tehokkuuteen negatiivisesti. Oikeusturvaan oli tyytyväisiä 22 prosenttia vastaajista, se oli tosin enemmän kuin päivärahaan tyytyväisiä, mutta vesitti hyvän uutisotsikon edellä esitetystä oikeusturvan hyvydestä.⁹⁵⁰

Kansan Uutisten mukaan tutkija Anttila sai kenraaleilta lempu, hänen palveluksiaan ei enää tarvittu.⁹⁵¹ Tämä siitäkkin huolimatta, että Anttila oli esitellyt vasta tutkimuksensa ensimmäisen osan väliraportin, ja toisen osan aineisto oli ajettu jo tietokoneella valmiiksi. Helsingin Sanomissa ja sosiaalidemokraattisessa Turun Päivälehdessä esiteltiin myös pääesikunnan kantaa. Sen mukaan Anttila ei olisi saanut esittää johtopäätöksiä vielä julkisuuteen, koska ne olisi haluttu julkaista ensin omalle välle. Toinen tärkeämpi syy oli se, että Anttila oli ”antanut tunteelle vallan”.⁹⁵² Hän oli esittänyt johtopäätöksiä omien näkemyksiensä mukaisesti, eivätkä ne vastanneet puolustusvoimien näkemyksiä. Anttila ei luonnollisestikaan ollut samaa mieltä, vaan koki tullessa erotetuksi väärin perustein.⁹⁵³

Sillä ei sinällään ollut merkitystä kuka oli oikeassa ja kuka ei. Seuraavien päivien lehdet toitottivat pääkirjoituksissaan asiaa ja mielipidekirjoituspalstat täyttyivät tun-

949. Oikeusturvaa pidetään päivärahaa parempana. Uutinen HS 19.8.1970; Tutkimus puolustuslaitoksesta, asenteet yleensä myönteisiä. Uutinen Liitto 19.8.1970; Tutkijalle ero, Henkilöstö suhtautuu myönteisesti armeijaan. Turun Päivälehti 20.8.1970; Suomen puolustusvoimiin asennoidutaan myönteisesti. Henkilöstötutkimus valmistunut. US 19.8.1970.

950. Oikeusturvaa pidetään päivärahaa parempana. Uutinen HS 19.8.1970; Anttila, Yrjö: Sama kaiku on askelten. Gummerus, Jyväskylä 1971, 86–99.

951. Kenraalit antoivat lempu armeijan asennetutkijalle. Työ jäi kesken – väliraportti ei miellyttänyt. Uutinen Kansan Uutiset 19.8.1970.

952. Oikeusturvatutkija joutui eroamaan, ”hän antoi tunteilleen vallan”. Uutinen HS 19.8.1970; Tutkijalle ero. Henkilöstö suhtautuu myönteisesti armeijaan. Uutinen Turun Päivälehti 20.8.1970.

953. Maisteri Yrjö Anttila: Puolustuslaitos erotti minut väärin perustein. Uutinen Ilta Sanomat 19.8.1970; Väitteet väärä. Uutinen AL 19.8.1970.

teenpurkauksista. Tässä tapauksessa ne olivat pääasiallisesti negatiivisia, ja vain yksittäisissä kirjoituksissa oli neutraali kanta. Edes oikeistolaisilla lehdillä ei oikein ollut positiivista sanottavaa tällä kertaa. Esimerkiksi kokoomuslainen Satakunnan Kansa pääkirjoituksessaan pahoitteli jopa ideologisella tasolla nostettua kohua ja tutkija Anttilan käytöstä, mutta poikkeuksellisesti arvosteli virheenä puolustuslaitoksen taholta esitettyä tutkimustulosten vähättelyä.⁹⁵⁴ Poikkeuksen linjasta teki nimimerkki Aaretti keskustalaisessa Ilkassa kirjoittaessaan nuoren maisterin nimen hankintapyrkimyksistä Yleisradion muiden ”partapoikien” tukemana.⁹⁵⁵

Tiedottamiskulttuuriin vaikuttamisen lisäksi tapaus iski siis myös demokraattisuusdiskurssiin. Tapaus Anttilan käsittelyn olisi voinut tehdä myös siinä yhteydessä, koska tilanteen nähtiin olevan vaikea myös yhteiskunnan demokraattisen kehittämisen kannalta. SKDL:n lehdissä asian nähtiin olevan ”suomalaiselle yhteiskunnalle häpeäksi armeijassa vallitseva epädemokraattinen olotila vuoksi”⁹⁵⁶. Sen taustalla oli tietysti” epädemokraattisista otteistaan tunnettu kenraalijuntta”⁹⁵⁷.

Tiedottamisen kehittämisen näkökulmasta tapaus oli tappiollinen. Farssimaisia piirteitä saanut tilanne koettiin epäonnistuneeksi sensuuriyritykseksi, jossa yksittäinen tutkija yritettiin vaihtaa vanhakantaisilla tavoilla. Näin voitiin jälleen todeta, että yhteiskunnassa oli instituutioita, jotka katsovat olevansa yhteiskunnan kritiikin saavuttamattomissa.⁹⁵⁸ Keskustelun saamien muotojen perusteella voidaan todeta, että palattiin hetkellisesti lähtöruutuun takaisin, vaikka toki näin ei organisaation rakenteiden ja muodostumassa olleen tiedotuskulttuurin kannalta ollutkaan. Anttilan tapausta voidaan pitää opetuksena siitä, millainen vaikutusvalta joukkotiedotuksen eliitille oli muodostunut. Julkisuudelta asioiden salaaminen oli tullut entistä vaikeammaksi.

Pääesikunnan välitön korjaava toimenpide oli se, että se päätti julkaista koko tutkimusraportin sellaisenaan⁹⁵⁹. Pääesikunnan lausunnon mukaan ”puolustuslaitoksella ei ole mitään salattavaa”⁹⁶⁰. Lisäksi korostettiin, että tutkija oli irtisanottu luottamuspuolan ja tiedotusvälineissä annettujen epätiedemiesmäisten kommenttien vuoksi. Näin Anttilan vilpittömyys haastettiin, ja sillä saatiin oikeistolaisiin pääkirjoituksiin

954. ”Tulkitut” tutkimukset. Pääkirjoitus Satakunnan Kansa 20.8.1970.

955. Erään tutkimuksen tulkintaa. Mieliopidekirjoitus nimimerkki Aaretti Ilkka 20.8.1970.

956. Epämiellyttävä SA. Pääkirjoitus Satakunnan Työ 29.8.1970.

957. Sirnö, Mauri: Kulttuuririntama. Mieliopidekirjoitus Hämeen Yhteistyö 20.8.1970. ”Ainoa merkittävä ero pääesikunnan ja yliopistojen kenraalien välillä on siinä, että pääesikunta tekee sotilaallisesti sen, minkä yliopisto tekee sivistyneesti”. Tämä lienee ymmärtäväisimpiä kirjoituksia, vaikka ei tässäkään kirjoituksessa kehuja sadellut.

958. Puolustusvoimain tutkimus. Nimimerkki Penninen Kaleva 21.8.1970; Kaksi tutkimusta. Nimimerkki HELA Kansan Uutiset 20.8.1970.

959. Armeija vastaa koko tutkimuksella Anttilan julkistamiin ”valittuihin paloihin”. Uutinen Keski-Suomen Iltalehti 19.8.1970.

960. Anttilan tutkimus julki kokonaan. Uutinen Etelä-Suomi 20.8.1970.

syy epäillä tutkijan eettisyyttä hänen tehdessään tutkimuskysymyksiä ja samalla niitä tulkittessaan. Anttilan asenteellisuus haastettiin julkiseen keskusteluun.⁹⁶¹

Tapaus Anttila jäi varmasti aikalaiselle mieleen. Muutaman päivän aikana kirjoitettiin asiasta melkein jokaisessa lehdessä. Tietysti asiat myös unohtuvat nopeasti, ellei ollut omien tarkoituserien mukaista niitä pidempään muistaa. Eräänlaisena jälkikirjoituksena Yrjö Anttila julkaisi aiheesta kirjan, *Sama kaiku on askelten*. Heti seuraavana keväänä julkaistussa kirjassa hän käsitteli saamaansa kohteluun johtaneita syitä sekä esitteli omien tulkintojensa perusteita tutkimustulosten valossa. Sinällään kirja ei tuonut juurikaan uutta jo esitettyyn, mutta merkittäviä siinä olivat saatesanat ja niiden kirjoittaja. Saatesanat oli kirjoittanut kenraali Keinonen:

”Puolustuslaitos on viime vuosina tullut entistä voimakkaammin julkisuuden valokeilaan. On käyty vilkasta keskustelua ja suoritettu asioiden kriittistä tarkastelua. Jos haluamme kehittää puolustuslaitoksesta koko kansan yhteisen laitoksen, on rohjettava tuoda epäkohdatkin selvästi esille, jotta ne voitaisiin poistaa. Tämän kehityksen kautta ovat joutuneet kulkemaan useimmat yhteiskuntamme organisaatiot, eikä puolustuslaitoksen osalta liene syytä tehdä poikkeusta.”⁹⁶²

Keinonen vaikutti jälleen olevan edellä aikaansa, kun tiedotustoiminnan hitaasti kehittynyt suunta oli etenemässä hänen ajatuksiensa mukaisesti.

6.5 Avoimempaan tiedottamiseen

Oliko pelkkää sattumaa tai sitten suunnitelmallista, mutta ikään kuin korjatakseen syntynyttä tilannetta puolustusministeri Gestrin kuulutti avoimen tiedotustoiminnan puolesta heti seuraavassa kuussa Anttilan tapauksen jälkeen. HMS:n ja valtioneuvoston kanslian yhteisesti järjestämässä neuvottelutilaisuudessa Gestrin korosti, että maanpuolustuksen kannalta olisi erittäin tärkeää, että viranomaiset oma-aloitteisesti ja pyydettyessä tarjoaisivat kansalaisille kaiken mahdollisen informaation. Näin salassa pidettävää tietoa olisi niin vähän kuin mahdollista. Samaa periaatetta pitäisi noudattaa niin rauhan kuin sodankin aikana. Tätä viittausta rauhan aikaan voidaan pitää kohdistettuna juuri edellisen kuukauden tapahtumiin, koska tilaisuuden varsinaisena aiheena oli lehdistön toimintaan liittyvät kriisiajan suunnittelu- ja valmistelutoimenpiteet.⁹⁶³

Gestrin sai tunnustusta pyrkimyksestään saada asiat näyttämään paremmalta. Enää ei kuitenkaan tuntunut riittävän se, että uutisoidaan kilpailuista, ylennyksistä, ka-

961. Uusi mies asenteita tutkimaan. Uutinen AL 19.8.1970; Sotilaiden äänet. Pääkirjoitus Kainuun Sanomat 21.8.1970; Hiljaa rivissä? Pääkirjoitus Savo 20.8.1970.

962. Anttila, Yrjö: *Sama kaiku on askelten*. Gummerus, Jyväskylä 1971, 5.

963. Maanpuolustus ja tiedotustoiminta. Uutinen Ilkka 30.9.1970; Avoin tiedotus tärkeää maanpuolustusasioissa. Uutinen Lapin Kansa 30.9.1970; Puolustusministeri Gestrin: Avoin tiedottaminen palvelee parhaiten maanpuolustusta. Uutinen US 30.9.1970.

sarmien korjaamisesta ja pienistä päivärahoista. Lehdistö ja kansalaiset lisääntyvissä määrin halusivat tietää, miten suomalaista turvallisuutta rakennetaan ja miten turvallista heillä oli sillä hetkellä. Muun muassa sosialidemokraattisessa Kansan Lehden pääkirjoituksessa haluttiin, että unohdetaan salaamismentaliteetti ja historian toistaminen kaikkine lieveilmiöineen. Avoimin kortein pelaamisen uskottiin lisäävän samalla ymmärrystä ja sitä kautta yhteistyötä.⁹⁶⁴ Tuo yhteistyön kautta saavutettava luottamus ja hyväksyminen ymmärrettiin tärkeäksi vuonna 1971 julkaistussa puolustuslaitoksen sisäistä kehittämistä tutkineen toimikunnan mietinnössä. Huolimatta siitä, että siinä korostettiin yhteiskunnan olosuhteiden ja niissä tapahtuvien muutoksien huomioon ottamista ”vain niin pitkälle kuin tehokkuusvaatimusten kärsimättä oli mahdollista”.⁹⁶⁵

Komiteamietinnössä todettiin olevan puolustuslaitoksen ja yhteiskunnan edun mukaista, että puolustuslaitoksen toiminta olisi mahdollisimman julkista ja avointa myös kriittiselle arvostelulle. Vaikka mietinnössä mainittiin ajatuksen olleen esillä suhdetoimintakäskyssä vuodelta 1968 ja uudelleen niin sanotussa *Julkisen esiintymisen* -kansiossa vuodelta 1971⁹⁶⁶, niin selkeästi oli havaittavissa asian korostamisen tarvetta. Se tietysti viittasi edellä esitettyihin kokemuksiin kriittisen tiedottamisen vaikeudesta ja sellaisen toiminnan kulttuurisesta puutteesta. Nämä olivat samanlaisia ajatuksia kuin mitä kenraali Keinonen oli esittänyt keväällä julkaistussa Anttilan kirjassa.

Mietinnössä tuotiin esille myös kirjallisen tiedottamisen laajentamisen tarve. Siinä esitettiin, että muiden toimenpiteiden ohella tulisi kehittää *Puolustusvoimat*-esite. Sen jakeluksi suunniteltiin volyymiltään isoa 100 000–500 000 kappaleen erää, millä olisi saatu välitettyä 8–10 tärkeintä sotilaallisen maanpuolustuksen tekijää. Esitteen jake-lukanaviksi suunniteltiin messuja ja maatalousnäyttelyitä, omaistenpäiviä, avoimien ovien päiviä, kertausharjoituksia, puolustuslaitoksen juhlatilaisuuksia ja kouluissa opetuksen viitteenä.⁹⁶⁷ Idea esitteestä ei sinällään ollut mitenkään historiallinen, mutta sen yhteydessä esitetty listaus niistä paikoista ja tilaisuuksista, joissa sitä voitaisiin jakaa, kuvasti hyvin todellisuutta. Puolustuslaitos esiintyi jo vuonna 1971 merkittävän useissa tilaisuuksissa, joiden tarkoituksena oli teeman mukaisesti pyrkiä koko kansan yhteiseksi asiaksi. Asioita oli toimeenpantu ennakkoluulottomasti vaikeuksista huolimatta varsin ripeällä tahdilla lyhyessä ajassa.

964. Tiedotus ja salaisuudet. Pääkirjoitus IS 30.9.1970; Avoimet sotasalaisuudet. Pääkirjoitus Kansan Lehti 1.10.1970; Salainen ja ei-salainen. Pääkirjoitus US 2.10.1970; Puolustusvoimien image. Pääkirjoitus Keski-suomalainen 4.10.1970.

965. Puolustuslaitoksen sisäistä kehittämistä tutkineen toimikunnan mietintö. Helsinki 1971, 5.

966. Keväällä 1970 oli PE:ssä järjestetty henkilökunnan tiedottamisvalmiuden parantamiseksi. Sen kokemukset jaettiin kansiona perusyksikköjakeluna ja samalla käskettiin sisällyttää julkisen esiintymisen koulutus henkilökunnan jatkokoulutusohjelmiin. Puolustuslaitoksen sisäistä kehittämistä tutkineen toimikunnan mietintö 1971, 8; Vuoden 1972 aikana aloitettiin kaikissa sotilasopetuslaitoksissa kantahenkilökunnan suunnitelmallinen tiedotusalan koulutus. Puolustuslaitoksen toiminta vuonna 1972. Pääesikunta 1973, 5.

967. Puolustuslaitoksen sisäistä kehittämistä tutkineen toimikunnan mietintö 1971, 9.

Kirjallisen esittämisen kulttuuri oli edennyt myös varsin pitkälle turvallisuuspoliittisen diskurssin esittelyn yhteydessä käsiteltyjen julkaisujen lisäksi. Vuonna 1969 julkisuudessa esiteltiin *Ruotuväkeen*-kirjanen, joka suunniteltiin jaettavaksi kutsuntavelvollisille. Siinä esiteltiin asevelvollisuuslakia, puolustusvoimien tehtäviä käsitteleviä esityksiä, palvelukseenastumis- ja suorittamisohjeita sekä eri puolustushaarojen ja aselajien esiteltyjä. Lisäksi siinä kerrottiin varusmiehen vaatetuksesta, majoituksesta, muonituksesta, terveydenhuollosta ja sosiaaliturvasta sekä lomista vapaa-ajanviettomahdollisuuksiin. Kirjasessa painotettiin myös sotilaskoulutuksesta saatavia hyötyjä siviiliammateissa.⁹⁶⁸

Vuonna 1970 julkaistiin *Taskutietoa maanpuolustuksesta*, joka oli tarkoitettu jokaisen kantahenkilöstöön kuuluvan ja maanpuolustusasioista kiinnostuneen henkilön käyttöön. Piirroksin ja taulukoin varustetusta 44-sivuinen kirjasesta otettiin 50 000 kappaleen painos, joka painettiin uudelleen vuonna 1971. Kirjaseen todettiin olevan ”lukemisen arvoinen, kunhan sen vain saa käsiinsä”⁹⁶⁹. Jakelumääristä huolimatta kirjaneen jatkoi positiivisen julkisuuden tiellä, kuten tekivät myös vuosittaiset puolustuslaitoksen toimintaa käsittelevät toimintakertomukset. Ne olivat kattavia yleisesityksiä puolustuslaitoksen tilasta ja kannanottoja erityisesti määrärahojen ja henkilöstön riittävyyden osalta. Niitä tarkastelemalla sai kuvan niistä erilaisista tavoista, joilla tiedottamista pyrittiin kehittämään ja viemään eteenpäin. Tietysti niitä vertaamalla huomasi myös sen, että vuosittainen toimintakertomus oli hyvä asia käyttöönottaessa, mutta ei samaa varmaankaan haluttu lukea vuosittain, jolloin kiinnostus sitä kohtaan eittämättä laski⁹⁷⁰. Tiedotustoiminnan osalta esimerkiksi vuodesta 1970 todettiin, että Draken-taistelukoneiden hankintaa sekä parlamentaarisen puolustuskomitean asettamista oli käsitelty julkisuudessa varsin perusteellisesti. Edelleen todettiin, että ”ne olivat sittemmin monien kannanottojen runkona”⁹⁷¹. Tämänkin siis osoitti, että diskurssit rakentavat sosiaalista todellisuutta, joka oli vaikuttamassa tahdonmuodotukseen ja sitä kautta myös päätöksentekoon.

Erikoisupseerikokelas ja toimittaja Hannu Väisänen laati HMS:n katsauksen maanpuolustusaiheisiin kirjoituksiin kevät–kesältä 1974. Puolustusvoimien tiedotustoimintaa käsiteltiin muutaman sivun verran yli 50 sivuisessa katsauksessa. Luvun lopuksi lainattiin Etelä-Saimaan ja Kainuun Sanomien pääkirjoituksia sekä Suomenmaan nimimerkki Helan pakinaa järjestelmällisestä sotilastiedottamisesta sen 40-vuotispäivänä. Noissa pääkirjoituksissa tiivistyi joukkotiedotuksen eliitin näkökulma

968. Ruotuväkeen. Uutinen Keski-Kainuu 17.7.1969; Ruotuväki tutuksi. AL 28.7.1969.

969. Taskutietoa maanpuolustuksesta. Nimimerkki AM. Lapin Kansa 24.9.1971; Ks. myös Taskutietoa maanpuolustuksesta 1970 ilmestynyt. Uutinen Vaasa 13.1.1970; Skiftesvik, Joni: Puolustustietoutta taskukoossa. Mielipidekirjoitus Liitto 3.6.1970; Puolustuslaitoksen toiminta vuonna 1971. Pääesikunta 1972, 6. ”Kysytystä ”Taskutietoa maanpuolustuksesta” -vihkoesta otettiin uusi 50000 kappaleen painos”.

970. Puolustuslaitoksen toiminta vuonna 1971. Pääesikunta 1972; Puolustuslaitoksen toiminta vuonna 1972. Pääesikunta 1973; Puolustuslaitoksen toiminta vuonna 1973. Pääesikunta 1974; Puolustuslaitoksen toiminta vuonna 1974. Pääesikunta 1975; Puolustuslaitoksen toiminta vuonna 1975. Pääesikunta 1976.

971. Puolustuslaitoksen toiminta vuonna 1970. Pääesikunta 1971.

puolustusvoimien tiedottamisen kulttuuriin luvussa käsiteltyjen asioiden valossa. Samalla niissä tiivistyi tutkimuksen otsikon mukainen ajatus, siitä miten puolustusvoimissa tapahtui merkittäviä muutoksia suhteessa sen asemasta yhteiskuntaan ja yhteiskunnassa.

”1960-luvulla tapahtui puolustusvoimissa jonkinlaista murtautumista ulos kuorestaan. Viralliset tiedotteet ja kenraalien pyöreät kannanotot saivat rinnalleen nuorempienkin upseerien mielipiteitä. Näissä uskallettiin tuoda julki puolustusvoimien sisäisten kysymysten lisäksi sotaväen asema turvallisuuspolitiikassamme ja sen mahdollisuudet selviytyä niin YYA-sopimuksen velvoitteista kuin muuttuneiden strategisten olosuhteiden sanelemista puolustustehtävistäkin”.⁹⁷²

”Juuri jatkuva tosiasioiden tiedottaminen on vaikuttanut ehkäpä ratkaisevasti siihen, että koko maanpuolustuksen kuva on parantunut. Vielä 10–20 vuotta sitten puolustusvoimia vastaan hyökkäiltiin myös poliittisessa tarkoituksessa. Nyttemmin tämä propaganda on laantunut. Avoin keskustelu on vienyt terän myös muilta puolustusvoimien arvostelijoilta. Sotilas ja pasifisti, aseellinen ja aseeton, voivat keskustella järkevästi ja erottaa aidon vakauksen epäaidosta”.⁹⁷³

”Mielitymyksellä näen, että kenraali Lauri Sutela sallii säädyllyisissä rajoissa jopa varusmiesten yhdistystoiminnan. Ei se käsittäkseni ole sen kummempaa kuin luottamusmiestoiminta työpaikoilla, jota sitäkin aikoinaan pidettiin kauhistuttavana kummajaisena. Enkä ymmärrä, miten tämän päivän puolustusvoimat hankkisivat tarvitsemaansa myötätuntoa, poliittisten päätöksentekijöiden tukea ja tavallisten kansalaisten ymmärtämystä, jos ne pysyttelisivät itsepintaisesti reliikkinä uudistuvassa ja muuttuvassa yhteiskunnassa”.⁹⁷⁴

972. Sotilasasioista tiedottaminen. Pääkirjoitus Etelä-Saimaa 28.4.1974; HMS:n katsauksia 5/1974, 52.

973 Tiedot puolustusvoimista. Pääkirjoitus Kainuun Sanomat 24.4.1974; HMS:n katsauksia 5/1974, 53.

974. Sanoi kenraali. Nimimerkki Hela Sm 2.4.1974; HMS:n katsauksia 5/1974, 54.

7 KEHITYS KOHTI VUOROVAIKUTTEISEMPAA YHTEISKUNNALLISTA INSTITUUTIOTA

7.1 Diskurssi jatkui

”Ilmeisesti asevoimat eivät kykene eristymään niiden ympärillä tapahtuvista muutoksista. Asevelvollisuus aiheuttaa runsaasti ulkopuolisia vaikutuksia. Asevoimat ovat joutuneet puolustuskannalle suhteessa yhteiskuntaan. Niiden sosiaalinen ympäristö edellyttää niiden sopeutumista mahdollisimman pitkälle ympäröivän siviiliyhteiskunnan normeihin ja arvoihin. Riippumatta monenlaisista teoreettisista vastaväitteistä ainakin radikaalit kriitikot väittävät, että puolustusvoimat voidaan hyväksyä ainoastaan, jos niiden sisäinen rakenne ja tehtävät ovat samat kuin demokraattisilla instituutioilla.”⁹⁷⁵

Yhteiskunnallisesti esiintyneiden diskurssien ajallinen rajaaminen oli hankalaa. Samalla tavalla diskurssien sisällä olevien teemojen ajallinen tarkastelu oli haastavaa, jos ei ollut kysymys tietystä tapahtumasta tai hetkestä. Tässä tutkimuksessa käsiteltyjen aiheiden ja ilmiöiden käsittely kansalaisten keskuudessa on jatkunut aina nykypäivään saakka. Esimerkiksi asevelvollisuuden muodoista ja merkityksistä käydään vilkasta keskustelua, kuten myös parlamentaaristen puolustuskomiteoiden komiteamietintöjen perinnettä jatkavien selontekojen asemasta ja tulevaisuudesta.

Joukkotiedotuksen tuottaman aineiston ajallinen rajaaminen oli kuitenkin mahdollista. Ajallisen rajauksen tein vuoteen 1975, koska tällöin tutkimuksen näkökulmasta mielenkiinto julkisuudessa esiintyneistä teemoista kohdistui muihin asioihin tai ne alkoivat toistaa itseään. Vuonna 1976 lehdistökirjoittelun keskeiset teemat olivat ilmavoimien konehankinta, tekniikka ja materiaaliasiat yleisesti sekä toisen parlamentaarisen puolustuskomitean mietinnön julkaiseminen. Ennen kaikkea palstatilaa sai Lapuan suuronnettomuus. Lapuan patruunatehtaalla huhtikuun puolessavälissä tapahtunut räjähdysonnettomuus vaati 40 työntekijän hengen ja yli 60 loukkaantui. Luonnollisesti asiasta uutisoitiin ja sitä käsiteltiin laajasti lehdistössä.⁹⁷⁶ Tämä tarkoitti myös sitä, että lähes kaikesta jo aiemmin esille tulleista asioista keskusteltiin. Ne eivät kuitenkaan härttäneet suurempaa kiinnostusta ja jäivät siten varsin yksittäisiksi kannanotoiksi. Tästä syystä pääaineistona käytetyn lehdistöaineiston analyttisen käsittelyn päätin vuoteen

975. Leimu, Heikki: Turvallisuuspoliittiset asenteet. Artikkelit Sotilasaikakauslehti 8 1975.

976. Tiainen, Matti: Lehdistöseurannan vuosiraportti vuodelta 1976. Pääesikunta 13.5.1977.

1975. Sen sijaan muun tutkimusaineiston osalta tarkastelu on ulotettu 1970-luvun loppupuolelle mahdollisten muiden merkittävien diskurssien selvittämiseksi.

1970-luvun puolessa välissä kirjoitettiin jokaiseen tämän tutkimuksen diskurssiin liittyen. Turvallisuuspolitiikasta otsikoitiin edelleen kuin uudesta asiasta, kun ”maanpuolustus oli osa laajempaa turvallisuuspolitiikkaa”⁹⁷⁷. Samalla tavalla seitsemän puolustusministeriä vakuutteli haastattelussa kansalaisia siitä, että ”Suomi tarvitsee puolustusvoimia”⁹⁷⁸. Järjestyksessään 20. Jyväskylän Kesä -tapahtumassa oli uutute-na väittelyt. Yhtenä väittelyn aiheena oli Suomen puolustusvoimien tarpeettomaksi käyminen. Tällä kertaa väittäjänä oli tohtori Raimo Väyrynen. Jälleen kerran puolustusvoimia puolusti tässä vaiheessa everstin arvossa palvelut Aimo Pajunen.⁹⁷⁹

Vaihtoehtoisista toimintamuodoista tutkittiin aseettoman vastarinnan mahdollisuutta, jolle esimerkiksi sosialidemokraattisessa Eteenpäin-lehdessä edelleen nähtiin olevan ”rajoitetut mahdollisuudet”⁹⁸⁰. Asiaa tutkinut työryhmä oli saanut tehtävänantonsa jo vuonna 1972, joten aika oli tässä tutkimuksessa käsitellyllä tavalla ajanut asian ohi. Siksi keskustalaisessa Lallissa aseettoman vastarinnan mahdollisuudet nähtiin olevan vain täydentämässä aseellista maanpuolustusta.⁹⁸¹ Yhtäläillä kirjoitettiin radikalismiin olevan jo väistymässä ja puolustusvoimien olevan jo rauhanarmeija.⁹⁸²

Sotilaallisen maanpuolustuksen sisäisestä kehittämisestä kirjoitettiin edelleen demokraattisuuden hengessä. Savon Sanomissa uuden kutsuntamenettelyn nähtiin lisäävän demokratiaa. Tässä esitetyssä tapauksessa se oli vain sitä, että miehille kutsuntatilaisuudessa annettiin palvelukseenastumismääräys. Näin myöhemmin tehtävät saapumiserämuutokset saatiin vähemmäksi.⁹⁸³ Turun Sanomien mukaan sisäiseen kehittämiseen liittyi edelleen se, että ”armeijan valtasuhteet saattoivat oudoksuttaa siviilistä saapuneita”⁹⁸⁴. Lehdistikirjoittelua aiheuttaneissa asioissa kysymys oli usein edelleen informaation puutteesta ja siitä, että tieto ei kulje. Näin tapahtui, olipa sitten kysymys ulkomaisista arvioista puolustusvalmiudesta ja -kyvystä, alueellisesta puolustusjärjestelmästä tai määrärahojen riittävydestä.⁹⁸⁵

977. Maanpuolustus on osa laajempaa turvallisuuspolitiikkaa. Uutinen Länsi-Suomi 4.12.1975.

978. Seitsemän puolustusministeriä: Suomi tarvitsee puolustusvoimia. Uutinen Kymen Sanomat 6.7.1975. Uutinen perustui Kadettikunnan Kylkirauta-lehden artikkeliin ko. aiheesta.

979. Väittely armeijan tarpeellisuudesta: Nykytilanteeseen ei muutosta lähivuosina. Uutinen HS 3.7.1975; Väittely armeijasta lopetti vaisun Kesän. Uutinen Kansan Uutiset 3.7.1975.

980. Työryhmä tutki soveltuvuutta Suomen turvallisuuspolitiikkaan: Aseettomaan vastarintaan rajoitetut mahdollisuudet. STT:n uutinen Eteenpäin 27.6.1975.

981. Aseeton vastarinta täydentää aseellista maanpuolustusta. Uutinen Lalli 25.11.1975.

982. Kurssijuhla Janhualla: ”Radikalismi on jo väistymässä”. Uudenkaupungin Sanomat 27.11.1975; Fredriksson, Lars-Olof: Puolustusvoimamme ovat jo rauhanarmeija. HS 21.9.1975.

983. Evl Terho Vallimies: Uusi kutsuntamenettely lisää demokratiaa. Uutinen Savon Sanomat 15.10.1975.

984. Armeijan valtasuhteet saattavat oudoksuttaa siviilistä saapuneita. Uutinen TS 10.9.1975.

985. Puolustusvoimain komentaja Keuruulla: Informaation puutetta, sanoi kenraali Sutela. Uutinen Keuruun Sanomat 25.9.1975.

Puolustustahdon kasvattamiseen liittyvässä keskustelussa HMS:n rooli oli keskeinen ja se käsiteltyllä tavalla sitten muuttuikin. ”Pahamaineinen HMS” ehti kuitenkin ottaa vielä kantaa muun muassa aseettomaan vastarintaan ja sen merkitykseen korostamalla varautumisen tarvetta myös sotilaallisen maanpuolustuksen sektorilla. SKDL:n taholta tämä armeijan aseman vahvistamispyrkimys kuitenkin tuomittiin, mikä lisäsi vauhtia suunnittelukunnan alamäessä.⁹⁸⁶ Hallitus esitti puolustusministerinsä äänellä olevansa valmis keskustelemaan henkisestä maanpuolustuksesta, koska ”demokraattisessa maassa oli myös kommunistien osallistuminen henkiseen maanpuolustustyöhön tärkeää”⁹⁸⁷.

Puolustusvoimien näkökulmasta vuosikymmenen puolella välissä tuli esille useita asioita, jotka edustivat tässä tutkimuksessa käsiteltyjä diskursseja omalle ajalle ominaisella tavalla. Muutamat ilmiöt nousivat tärkeydessään kuitenkin muiden edelle. Ensinnäkin sotilaallinen maanpuolustus ja puolustusvoimat oli 1970-luvun puoleenväliin tultaessa saavuttanut paremmin tunnetun aseman osana turvallisuuspolitiikkaa. Ulkoministeri Ahti Karjalainen pudottikin tammikuussa 1975 uutispommin väittäessään Iltaset-lehden haastattelussa, että ”nykyaikaisen suursodan näkymissä ei armeijallamme kyllä olisi ratkaisevaa merkitystä. Suomen kansan kohtalot eivät sanottavasti ole puolustuslaitoksesta kiinni”. Samassa yhteydessä Karjalainen tunnusti olevansa pasifisti jo talvisodasta lähtien.⁹⁸⁸ Niinpä Ilta-Sanomissa oli iso otsikko siitä, miten ”Ahti K. väheksyy armeijan merkitystä”⁹⁸⁹. Lausuntoon tarttui myös Kaleva pääkirjoituksessaan. Siinä Karjalaisen kommenttia pidettiin lipsahduksena. Samalla moitittiin ensinnäkin sitä, että ulkoministerin oletettiin ymmärtävän, mikä merkitys armeijalla on YYA-sopimuksen näkökulmasta. Toisaalta oudoksuttiin sitä, että niin poliitikot kuin sotilaatkin olivat olleet asiaan liittyen ”hiljaa kuin vesi sukassa”⁹⁹⁰. Huolimatonta puolustusvoimien henkilöstön lisääntyneestä kannanottoaktiivisuudesta vältettiin edelleen ylimmän poliittisen johdon kritisoimista.

Arvostelijat yhtyivät Kalevan pääkirjoituksen mielipiteeseen ja edellyttivät ulkoministeriltä vastuullista suhtautumista. Karjalaisen selitykset lausuntonsa sisällöstä eivät nekään vakuuttaneet niitä, jotka asiaan olivat ottaneet kantaa.⁹⁹¹ Lehdissä oli myös puolestapuhujia, jotka pitivät ulkoministerin arviota armeijan suorituskyvystä oikeana suhteessa suursotaan. Asia käännettiin nimenomaan materiaaliseen kykyyn ja

986. Armeijan roolia vahvistetaan. Pääkirjoitus Hämeen Yhteistyö 27.7.1975.

987. Homén, Carl-Olof: US:n toimitukselle: Ministeri vastaa. US 7.1.1975.

988. Karjalainen ei kommentoi väitteitä armeijan halventamisesta. Uutinen Iltaset 18.1.1975.

989. Lindstedt, Risto: Ahti K. väheksyy armeijan merkitystä. Ilta-Sanomien 10.1.1975.

990. Edesvastuutonta. Pääkirjoitus Kaleva 13.1.1975.

991. Ks. esim. Kerrassaan huono päivä. Pääkirjoitus Ilta-Sanomien 14.1.1975; Budjettikeskustelu: Oikeisto hyökkäsi Karjalaista vastaan. Uutinen Päivän Uutiset 16.1.1975; Selityksen aika. Pääkirjoitus Satakunnan Kansa 17.1.1975; Erottamattomat. Pääkirjoitus Kaleva 29.1.1975. Pääkirjoituksessa käsiteltiin Karjalaisen maanpuolustuskurssien avajaisissa pitämää puhetta; Karjalainen täsmensi armeijalausuntoaan. Uutinen Ilta-Sanomien 29.1.1975.

tarpeeseen arvioida sitä kriittisesti.⁹⁹² Niinpä budjettikeskustelun yhteydessä puolustusministeri Carl-Olof Homén sopivasti ilmoitti hallituksen asettavan uuden parlamentaarisen puolustuskomitean miettimään puolustusvoimien kehittämistä. Vuoden 1971 komitean rakentama puolustusbudjettiohjelma oli päättymässä vuoden 1976 aikana.⁹⁹³ Samalla tämän asian uutisoinnilla pystyttiin silottelemaan ulkoministeri Karjalaisen lausuntoa.

Toinen merkittävä tapahtuma puolustusvoimien näkökulmasta oli Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi ja sen suojaamiseen osallistuminen Helsingissä heinä-elokuun vaihteessa. Jos ETYK:n turvallisuusjärjestelyiden onnistuminen vahvistisi erityisesti Suojelupoliisin asemaa⁹⁹⁴, niin vaikuttivat järjestelyt positiivisesti myös puolustusvoimiin. Se asetti useista eri yksiköistä kootun turvaosaston avustamaan turvallisuuden ylläpitämistä ja säilyttämistä. Tällä toiminnalla oli monta periaatteellista vaikutusta.

Ensinnäkin puolustusvoimilla katsottiin olleen ennaltaehkäisevä vaikutus turvallisuuden ylläpitämisessä, vaikka tehtävä oli komentajan mukaan puolustusvoimien ”tavanomaisiin tehtäviin kuulumaton”⁹⁹⁵. Ennaltaehkäisyyn liittyvä ajatus tuki hyvin puolustusvoimien jo 1960-luvulla määritettyä rauhan ajan roolia. Esimerkiksi yleisesikunnan päällikkö Ermei Kanninen viittaisi tähän näkökulmaan kiitospuheessaan toimintaan osallistuneelle joukolle. Hän totesi, että ”olette onnistuneet turvajärjestelyissä, joissa puolustusvoimilla on ollut sen lakisääteisten tehtävien puitteissa merkittävä rooli. Puolustusvoimat ovat myös osaltaan ennaltaehkäisseet kaikki turvallisuutta vastaan mahdollisesti suunnitellut aiheet. Aivan samoin me turvaamme rauhaa jo pelkästään olemassaolollamme”⁹⁹⁶.

ETYK:iin liittyen toisena periaatteellisena kysymyksenä oli sisäisen tehtävän merkitys. Tästä puolustusvoimien uudesta tehtävästä käytiin keskustelua erilaisissa sävyissä. Sotilaallisen voiman näkyminen kaduilla panssaroitujen joukkojenkuljetusautojen muodossa herätti julkisen sanan huomion. Valitettavana pidettiin armeijalaitoksen merkityksen korostumista kansainvälisen terroritoiminnan lisääntymisen seurauksena. Ensijainen sisäinen tehtävä ei ollut enää kapinan torjunta, vaan turvallisuuden ylläpitäminen uudenlaisten yhteiskunnallisten uhkien torjumisessa. Tämä uusi rooli korostui vielä myöhemmin 1970-luvun lopulla erityisesti lentokonekaappauksien

992. Nimimerkki Eskonen. Kehnosti sakatut. Päivän Uutiset 16.1.1975; Epäasiallista. Pääkirjoitus Savon Sanomat 18.1.1975; Ulkoministeri ja maanpuolustus. Pääkirjoitus Keski-suomalainen 19.1.1975.

993. Puolustus taas komiteaan. Pääkirjoitus Satakunnan Kansa 18.1.1975; Puolustuskomitealla riittää pohdittavaa. Pääkirjoitus Hämeen Sanomat 21.1.1975.

994. Rentola, 65–66.

995. Puolustusvoimain komentaja. Päiväkäsyt 1975. Kansallisarkisto (Sörn.); Julkaistu lehdissä Ks. esim. Puolustusvoimain komentajan päiväkäsky n:o 10. Ylä-Vuoksi 24.12.1975.

996. Puolustusvoimilla ennalta ehkäisevä rooli Etyk-turvatoimissa. Uutinen Kouvolan Sanomat 7.8.1975; Kts. myös Puolustusvoimat Etykin suojelussa. Pääkirjoitus 7.8.1975.

yhteydessä.⁹⁹⁷ Presidentti Kekkonen uudenvuoden sotilaskäskyssään kiitti puolustusvoimien ja rajavartiolaitoksen antamaa virka-apua tuoden esille myös kansainvälisen positiivisen palautteen. Myös rauhanturvatehtävissä onnistumisen Kekkonen mainitsi kannustavassa sotilaskäskyssä. Näytti siltä, että ylipäällikkö oli tyytyväinen puolustuslaitoksen toimintaan useilla rintamilla.⁹⁹⁸

7.2 Tutkimusmenetelmän kritiikki ja luotettavuuden arviointi

Tutkimuksessa on tultu siihen vaiheeseen, että ennen tutkimuskysymyksiin vastaamista tulee pohtia tutkimusprosessin luotettavuutta. Tutkimuksen olennainen osa on kuitenkin kriittinen suhtautuminen käytettyyn tutkimusmenetelmään ja tehtyihin johtopäätöksiin. Diskurssianalyysiä metodologisenä valintana voidaan kritisoida ensinnäkin sen tutkimustradition hajanaisuuden takia. Analyysimenetelmän leviäminen eri tieteenaloille on menetelmän kehittymisen lisäksi aiheuttanut myös hajanaisuutta, joka on eri tulkintamahdollisuuksien myötä mahdollistanut erilaisten ristiriitaisten tulkintojen esittämisen. Tämä on vaikeuttanut diskurssianalyysin metodologisen tradition hahmottamista. Toiseksi kritiikki diskurssianalyysia kohtaan kohdistuu tutkimustulosten yleistettävyyteen. Aineistosta tehdyt tulkinnat ovat merkittävän kontekstisidonnaisia, millä tarkoitetaan sitä, että tarkasteltaessa aineistoa jostain toisesta näkökulmasta ja toisessa tapauksessa voivat tulokset olla luonteeltaan erilaisia. Edellä mainitut kaksi näkökulmaa merkitsevät sitä, että tutkimuksessa tehdyt metodologiset valinnat edellyttävät tarkempaa tarkastelua.

Diskurssianalyttisellä lähestymistavalla pyrittiin ilmentämään sitä, miten yhteiskunnalliset muutokset näkyvät joukkotiedotuksen välittämässä kuvassa maanpuolustuksen ja puolustuslaitoksen osalta. Tämä tarkoitti sitä, että maanpuolustukseen ja puolustuslaitokseen liittyvä kirjoittelu seurasi muihinkin vastaaviin instituutioihin kohdistunutta yhteiskuntakritiikkiä. Esimerkiksi radikalismi välittyi läpi koko yhteiskunnan. Toisaalta diskurssista oli löydettävissä myös tapahtuneet muutokset ainakin keskustelutasolla. Varuskunnissa tapahtui myös konkreettisia uudistuksia, jotka vaikuttivat kokonaisuudessa puolustuslaitosta koskeviin käsityksiin.

Diskurssianalyysin yhtenä elinvoimaisena piirteenä pidetään yksityiskohtaisuutta. Tällä tarkoitetaan sitä, että lukijalle annetaan mahdollisuus tehdä omia tulkintoja tutkittavana olevasta ilmiöstä. Tässä tutkimuksessa on keskitytty esittämään laajasta materiaalista analysoituja diskurssijärjestyksiä, jolloin tutkijana olen joutunut harkitsemaan tarkasti ne yksityiskohtaisen tekstilainaukset, jotka ovat esitetty kirjassa sellaisenaan. Kirjassa olen kuitenkin pyrkinyt antamaan lukijalle mahdollisuuden seurata tehtyjä tulkintoja alkuperäisistä lyhyistä tekstilainauksista ja lisäksi poliittisen histo-

997. Visuri 2010, 234–235.

998. Puolustusvoimat Etykin suojelussa. Pääkirjoitus 7.8.1975; Tasavallan presidentin sotilaskäskyt 1975. Kansallisarkisto (Sörn.); Julkaistu lehdissä Ks. esim. Tasavallan presidentin sotilaskäsky. Itä-Savo 31.12.1975;

rian viittauskäytännöstä poiketen kaikkien lehtiviitteiden otsikoinnin esittämisellä. Usein ne kuvaavat lehden lähestymistapaa aiheeseen ja siten antavat lisäarvoa lukijalle. Analyysin pyrkimyksenä on ollut kuitenkin se, että lopputuloksena syntyy riittävän kattava käsitteiden ja kategorioiden synteesi. Tällöin asioiden kuvailun analyysistä alkaisi hahmottua perusteltu teoria, puolustusvoimien osin hallittu ja hallitsematon yhteiskunnallistuminen. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi olen tutkijana tehnyt laajan aineiston kanssa paljon lingvististä analyysiä, josta johtopäätöksiä esitän kirjassa. Näin diskurssianalyysin avulla arkipäiväisistä ja itsestään selvinä pidetyistä asioista olen mielestäni löytänyt sosiaaliseen toimintaan ja tulkintoihin vaikuttavat merkittävät asiakokonaisuudet.

Edellä mainitusta syystä diskurssianalyysissä tutkimusaineiston rajaamisen riittävän suppeaksi katsotaan olevan tutkijan onnistumisen perusedellytys. Tästä näkökulmasta tutkimuksen aineiston rajaamisessa on aiheellista esittää kritiikkiä, koska käsitelty aineisto on kohtuullisen laaja, jopa liian laaja perinteisen analyysin raportoimiseksi. Toisaalta positiivisesti arvioituna laaja aineisto on mahdollistanut yhteiskunnalliseen kontekstiin soveltuvammat johtopäätökset, koska tutkimusilmionä maanpuolustus ja puolustusvoimat yhteiskunnan osana oli merkittävän yleinen ja sisälsi useita eri merkityksiä. Näin olen pystynyt asettamaan johtopäätökset laajaan sosiokulttuuriseen diskurssikäytäntöön. Yksittäisen pienen aineiston analyysi ei tätä olisi mahdollistanut.

7.3 Tutkimuskysymyksiin vastaaminen

Päätutkimuskysymykseksi asetin sen, miten yhteiskunnallista muutosta ja sen merkitystä tulkittiin keskusteluissa sotilaallisen maanpuolustuksen kehittämisestä erityisesti vuosina 1965–1975. Päätutkimuskysymykseen vastaamiseksi muodostin useita apukysymyksiä, joista ensimmäinen koski sotilaallista maanpuolustusta ja puolustuslaitosta koskevien julkisen keskustelun diskurssien etenemistä ja ajanjaksolle ominaisten teemojen sekä argumenttien tunnistamista.

Kirjan rakenteen muodostin sellaiseksi, että se vastaisi ensimmäiseen tutkimuskysymykseen. Sisällysluettelo on tavallaan merkittävä johtopäätös jo sellaisenaan. Osittain toisistaan riippuvaisten diskurssien esittäminen erillisinä mahdollistaa virheellisten tulkintojen tekemisen, mutta toisaalta kokonaisuuden hahmottaminen ei ole mahdollista ilman sen jakamista pienempiin osiin. Tästä syystä diskurssijärjestyksen esittämisestä liitettyä osittain tapahtumahistorialliseen tarkasteluun tuli myös keskeistä.

Aikaisemmissa tutkimuksissa on käsitelty kattavasti ja ansiokkaasti Suomen kansainvälisiä suhteita ja sotilaspoliittista tilannetta, joten niitä käsiteltiin vain tarvittavilta osin. Tarkasteltavan ajanjakson ominaispiirteitä olivat yhteiskunnan rakenteiden kehittyminen ja muuttuminen, joiden vaikutteet olivat kansainväliset teknologian ja joukkotiedotuksen välittämänä. Kansainvälinen tilanne rauhoittui 1960-luvun puo-

lenvälin jälkeen mahdollistaen samalla Suomen aseman paranemisen esimerkiksi taloudellisten suhteiden ja ETYK:n muodossa. Liennytyksellä oli vaikutusta myös sotilaallisen maanpuolustuksen ja puolustusvoimien näkökulmasta Suomen aseman vahvistuessa 1970-luvun puolessavälissä.

Turvallisuuspolitiikan tai asevelvollisuuden diskurssien alkamishetkeä oli vaikeaa määrittää. Toisaalta se ei myöskään ollut tutkimustehtävän kannalta oleellista. Yhtäläillä demokraattisuuden tai poliittisuuden diskurssien voidaan sijoittaa alkaneeksi ennen turvallisuuspolitiikkadiskurssia. Yksittäisissä joukkotiedotuksen tuotteissa esimerkiksi demokratia-sana on voinut esiintyä, mutta ei välttämättä siinä kontekstissa, jossa sitä tässä tutkimuksessa käsiteltiin. Tutkimuksen kannalta oleelliseksi muodostui se, miten diskurssit vaikuttivat kokonaisuuteen. Siksi niillä on tutkimusraportissa valittu esittämisjärjestyksensä.

Virallisen turvallisuuspolitiikan diskurssi oli monessa suhteessa keskeisessä asemassa tarkasteltavan aikakauden keskustelussa. Sotilaallisen maanpuolustuksen näkökulmasta maanpuolustuksen asemoiminen yhteen ulkopoliittikan kanssa oli elintärkeä argumentti julkisessa keskustelussa. Turvallisuuspoliittisen diskurssin yhteydessä käsiteltyjä maanpuolustusta koskevia teemoja käytettiin myös muissa diskursseissa. Koko 1960-luvun kestänyt ajatuksen ideointi- ja rakentamistyön epäonnistuminen olisi voinut merkitä huomattavasti radikaalimpia vaikutuksia sotilaalliseen maanpuolustukseen ja puolustusvoimiin.

Turvallisuuspolitiikan diskurssissa oleellista oli myös se, että siinä yhteydessä voidaan katsoa puolustuslaitoksen suunnasta olleen aktiivista vaikuttamista omien päämäärien saavuttamiseksi. Puolustuslaitoksessa tiedottaminen tapahtui vielä rajatusti omalle henkilöstölle ja eräänlaisena muutoksena aikaisempaan myös asevelvollisille. Teemat olivat niitä, joilla yhteiskunnallisiin muutoksiin otettiin virallisella tasolla kantaa. Näkökulman valinta oli pitkälle riippuvainen siitä, miten asiaa omalta kannalta perusteltiin. Joukkotiedotuksen osalta aktiivisuus kohdistui vielä merkittävästi yksittäisiin henkilöihin ja heidän kykyynsä osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun. Tästä syystä tutkimuksessa esille tulleiden henkilöiden merkitystä ei ole turhaa korostaa, vaan päinvastoin. Puolustusvoimien ylimmän johdon ulkopuolella olleista julkiseen keskusteluun osallistuneista nuorista upseereista tuli oiva esimerkki 1970-luvulle mentäessä. Aimo Pajunen, Risto Hyvärinen ja Jaakko Valtanen olivat joukkotiedotuksessa esillä eräänlaisina esitaistelijoina. Heidän esimerkkiään seuranneiden sotilaiden merkitystä ei toki pidä vähätellä 1970-luvun sotilaallisen maanpuolustuksen tunnetuksi tekemisessä. Esimerkkiä noudattaen maanpuolustuksen yhteiskunnallisen aseman puolustamiseen osallistui huomattavasti laajempi joukko puolustusvoimien henkilökunnasta kuin 1960-luvulla.

Tarkasteltavan tutkimusjakson aikana maanpuolustusta koskeva diskurssijärjestys muuttui huomattavasti. Julkiseen keskusteluun osallistui useita uusia sosiaalisia ryhmiä muodostaen samalla keskeisiä toimijatahoja perinteisesti esiintyneen ylimmän sotilasjohdon rinnalle. Kansainvälisen kehityksen myötä suomalaiseen keskusteluun

tulivat erilaiset liikkeet omine tavoitteineen. Ne rantautuivat osin turvallisuuspoliittisen keskustelun myötä. Diskurssien tasolla tämä tarkoitti sitä, että kannanotoista tuli säännönmukaisempia yksittäisten puheenvuorojen sijaan. Tällaisten tavoitteellisten diskurssijärjestysten muodot olivat mahdollisia kehittyneen joukkotiedotuksen myötä. Rauhanliikkeiden erilaiset muodot aina radikalismiin yhdistettyihin ryhmiin saakka olivat edellytys sille, että turvallisuuspolitiikkaa ja asevelvollisuutta koskevista keskusteluista muodostuivat kirjassa kuvatut kehittyvät diskurssijärjestykset. Tämän keskustelun myötä myös sekä puolustusvoimien palveluksessa oleva että palveluksesta eronnut henkilöstö ryhtyi ottamaan kantaa sotilaallista maanpuolustusta koskeviin asioihin.

Asevelvollisuusdiskurssista tuli periaatteellinen kysymys monesta näkökulmasta tarkasteltuna. Ensinnäkin omantunnonarkojen ja aseistakieltäytyjien asioiden käsittely osoitti lainsäädännöllisen jälkeenjääneisyyden. Se ei koskenut pelkästään sotilaallista maanpuolustusta, mutta tuli esille varsin selkeästi juuri aseistakieltäytymisasiossa. Aiemmin valtio ja realismi olivat riittäneet muutosvastarinnan perusteluiksi, mutta nyt oli kysymys myös sukupolvien välisestä kuilusta. Sotilaat eivät voineet enää kuitata asiaa marginaalisuudella, kuten oli tehty useita kertoja aikaisemmin. Muutoksen aikaisempaan kehitykseen toi juuri joukkotiedotuksen avaamat mahdollisuudet saada asiansa kuuluviin. Pientenkin ryhmien ääni tuli ennen kokemattomalla tavalla kuuluville.

Toinen asevelvollisuusdiskurssin keskeinen näkökulma oli yleisen asevelvollisuuden tarpeen perusteleva ydinsotaan perustuvan sodankuvan tilanteessa. Tässä yhteydessä tuli esille juuri virallisen turvallisuuspolitiikan määrittelyssä korostettu ydinsodan uhan osittainen poissulkeminen. Kansainvälisen liennytyksen mielikuvalla vahvistetut puheenvuorot tarpeesta olla eturintamassa aseidenriisumisessa ja Tshekoslovakian aseettomasta vastarinnasta luodut mielikuvat loivat paineita asevelvollisuuden muutospuheelle. Yksiselitteisiä syitä sille, miksi perinteinen sotilaallinen maanpuolustus saavutti tässä asiassa voiton, ei aineistosta ole löydettävissä. Turvallisuuspolitiikan käsitteen olemassaolo auttoi tässä ratkaisevasti lisäten sen määrittelyn merkitystä entisestään.

Kolmanneksi puolustusvoimien näkökulmasta asevelvollisuuskeskustelu pakotti aktivoitumaan usealla eri keskustelutaholla ja erityisesti suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan. Asevelvollisuuden diskurssissa juuri joukkotiedotuksen hyödyntämisen avulla radikaalit ryhmät saivat voimakkaasti äänensä kuuluville. Tietysti riittävän laajasti tapahtuneet yhteiskunnalliset muutokset olivat omiaan lisäämään kuuluvuutta, mutta taitavasti ryhmät osasivat käyttää tiedotusvälineitä sanoman välittämisessä. Puolustusvoimien kannalta perinteisestä hiljaisuudesta ei ollut hyötyä, eikä juoksuhaudoissa pysyminen tuntunut järkevältä. Näin puolustusvoimissa kasvoi pyrkimys tehdä toiminnasta tunnetumpaa, jotta keskusteluun olisi saatu enemmän maanpuolustuksen näkökulmasta tosiasioita.

Varsinkin vielä 1960-luvulla keskustelum muodot olivat puolustusvoimien kannalta reagoivia. Ensin joukkotiedotuksessa esitettiin väitteitä ja syytteitä, joita sitten puo-

lustusvoimat pyrki kumoamaan tai korjaamaan parhaan kykynsä mukaisesti. Organiisaatiokehityksen myötä puolustusvoimien tiedotustoiminta kehittyi huomattavasti, ja tätä kehitystä tuki myös henkilöstön aktivoituminen erilaisilla tiedotusfoorumeilla varsinkin 1970-luvun alusta lähtien. Tämä tapahtui osin sotilaallisesta käskystä, oppia ottaen tai tilanteen aiheuttamasta pakosta.

Demokraattisuus- ja poliittisuuskurssissa siirryttiin sotilaallisen maanpuolustuksen tasolta käsittelemään tapahtumia puolustusvoimien tasolla. Demokraattisuus- ja poliittisuuskurssin tarkastelussa ilmeni puolustusvoimien sisällä tapahtumassa olevia muutoksia, jotka ilmensivät yhteiskunnassa tapahtuvia vastaavia ilmiöitä. Demokraattisuuskurssi nosti esille armeijan valtakäsityksen, mikä oli muodoltaan säilynyt samanlaisena vuosikymmeniä. Erityisesti eri henkilöstöryhmien välillä olleet vaikuttamismahdollisuudet nousivat keskeisinä esille. Huolimatta siitä, että muun muassa kenraali Keinonen toi esille ajatuksiaan tarpeista muuttaa valtasuhteita ja erityisesti niiden esiintymismuotoja, oli puolustusvoimissa vahva ja selkeä käsitys olemassa olevista tavoista. Keinosen julkisuudessa esittämällä uudistuspyrkimyksillä oli positiivinen vaikutus, vaikka puolustusvoimissa henkilöstö ei niihin varauksettomasti suhtautunut. Lehdistön välityksellä syntyi kuva demokraattisuuteen pyrkivästä ja paremmin yhteiskuntaan sovitettavasta puolustuslaitoksesta.

Tarkastelu osoitti, että yhteiskunnan demokraattisuusilmioillä oli vaikutuksia myös puolustusvoimissa. Ensinnäkin demokraattisuuden nimissä perustettiin varusmiestoitimikuntia organisaatioon, joille ei ole sodanajan tehtävää ja siten välttämätöntä tarvetta. Sosiaalitoimikuntien ja varusmiestoitimikuntien perustamisella oli toki vaikutuksia useaan organisaatiota ja henkilöstön toimintaolosuhteita kehittävään asiaan, mutta keskustelussa keskeisiä asioita olivat kuitenkin varusmiesten vaikutusmahdollisuudet heitä koskevaan toimintaan ja päätöksentekoon. Samalla tavalla yhtenäispäällystööuudistus ja esimerkiksi luottamusmiestoitiminta kuvastivat henkilöstön tasa-arvoisuuden merkityksen kasvattamista toiminnan kehittämisen ohella.

Demokraattisuuskurssissa kuvattujen tapahtumien seurauksena puolustuslaitokseen tai sen toimintaympäristöön syntyi jälleen uusia tai entistä vahvemmin esille tulevia sosiaalisia ryhmiä, joilla oli vaikutuksensa puolustusvoimien asemaan yhteiskunnassa. Muun muassa Varusmiesliitto oman agendansa mukaisesti vaikutti yleiseen mielipiteeseen joukkotiedostusvälineiden kautta, joka puolustusvoimien oli otettava huomioon. Samalla tavalla muun muassa Aliupseeriliitto pyrki vaikuttamaan oman asiansa edesauttamiseksi, kun ei sillä ollut muutakaan vaihtoehtoa. Näin puolustusvoimien henkilöstöryhmien asiat eivät olleet enää muurien sisäpuolella pidettäviä, vaan niistä tuli osa julkista keskustelua. Tämä toimintatapa muutti väistämättä myös valtasuhteita. Enää ei ollut pelkästään sotilaalliseen järjestykseen perustuvaa virkattietä, vaan sen ohella julkisella keskustelulla voitiin vaikuttaa huomattavan tehokkaasti valmistelijoihin ja päätöksentekijöihin. Samalla tällä tiedonkulun muutoksella tehtiin mahdolliseksi asioiden valvonta usealla eri tasolla aikaisempaan paikallisuuteen verrattuna.

Poliittisuusdiskurssissa oikeisto–vasemmisto-ajattelu tuli selvästi esille. Kahtiajako oli yhtä selvä kuin se oli asevelvollisuutta käsiteltäessä passin polttajien ja maanpuolustajien välillä. Tämä jako tuli esille, olipa keskustelun aiheena henkilöstön poliittiset oikeudet, puoluesidonnaisuudet tai varuskuntiin jaettavat lehdet. Poliittisia oikeuksia ei puolustusvoimien henkilöstölle annettu, eikä puolustusministerin asemaa oleellisesti parannettu suhteessa puolustusvoimain komentajaan. Sen sijaan parlamentaarisella puolustuskomitealla ja puolustuslaitoskomitealla synnytettiin kuva puolustusvoimiin kohdistuvasta poliittisesta vaikutuskyvystä. Huolimatta siitä, että komiteoiden valmistelutyöt kestivät kohtuullisen kauan ja monet asiat olivat ratkaistu ennen mietinnön julkistamista, niiden merkitys oli keskeinen. Niiden aiheuttaman keskustelun myötä parlamentaarisesta vaikuttamisesta tuli konkreettista, eikä vain pelkkä kuva. Samalla komiteoiden työskentely ja raportointi osoittivat, että tahdonmuodostuksella oli merkittävä vaikutus. Monet asiat olivat siis valmiita siinä vaiheessa, kun esimerkiksi puolustuslaitoskomitean mietintö julkaistiin. Joukkotiedotus ja keskustelut olivat tehneet tehtävänsä.

Visuri lainaa kirjassaan *Idän ja lännen välissä* kenraali Sutelan haastattelua vuodelta 1984. Tuossa haastattelussa Sutela korosti Kekkonen merkitystä koko kansan saamisessa uuden turvallisuuspolitiikan taakse. Puolustusvoimat Kekkonen oli nähnyt yhtenä esteenä tuolle työlle.⁹⁹⁹ Useissa tutkimuksissa ja elämänkerroissa kerrotaan, miten Kekkonen suhteet puolustusvoimiin parantuivat Sutelan tullessa komentajaksi vuonna 1974. Tämä Sutelaan liittyvä henkilökemia varmasti pitää paikkaansa, mutta toisaalta arvioisin myös puolustuslaitoksen piirissä tapahtuneiden muutosten vaikuttaneen positiivisesti Kekkonen suhtautumiseen. Huolimatta siitä, että kenraali Keinin valinnan osalta Kekkonen tunsi epäonnistuneensa, tapahtui useita merkittäviä positiivisia muutoksia. Muun muassa maanpuolustuskurssit toimivat hyvänä alustana kommunistien integroimisessa maanpuolustukseen, ja parlamentaariset komiteat avasivat mahdollisuudet julkiselle keskustelulle ja siten poliittiselle kentälle paremmat mahdollisuudet vaikuttaa puolustusvoimien kehittämiseen. Puolustusvoimia koskeva laki määritteli tehtävät, ja vuosikymmeniä kaivertanut armeijan sisäpoliittinen rooli tuli keskusteltua tuossa yhteydessä. Puolustusvoimien hyväksyttävyyttä kansalaisten keskuudessa kasvoi tarkasteltavalla ajanjaksolla.

Myös lehdistön arvioissa puolustusvoimien asema yhteiskunnassa muuttui vuosina 1965–1975. Tätä muutosta edesauttoi puolustuslaitoksen suhtautuminen joukkotiedotukseen ja viestintään yleensäkin. Asioihin ei enää pelkästään vastattu, vaan nähtiin omaehtoisen tiedottamisen olevan vähintään yhtä tärkeää. Tämän positiivisen kehityksen myötä kansalaisten oli merkittävästi helpompaa muodostaa käsityksensä koko kansan puolustuslaitoksesta. Tämä edelleen vaikutti siihen, että asiantuntemattomat kannanotot eivät enää saaneet merkittävää asemaa julkisuudessa. Kuten Harle ja Joenniemi analysoivat 1970-luvun lopulla kuluneen vuosikymmenen muodostaneen osan

999. Visuri 2010, 264.

siitä murrosvaiheesta, joka oli johtamassa entistä suurempaan avoimuuteen myös puolustuspolitiikkaa koskevissa kysymyksissä. Viestintästrategiassa oli siten havaittavissa muutoksia verrattuna aikaisempaan pääsääntöiseen salailuun.¹⁰⁰⁰

Julkisen diskurssin seuraaminen synnytti myös mielikuvan siitä, että puolustusvoimissa ei yleisellä tasolla vielä 1960-luvun puolessa välissä nähty uudistusten tarvetta, vaan kaikki piti repiä julkisuuden kautta. Tästä syystä haluan kuvata maanpuolustuksen kannattajien ja puolustuslaitoksen olleen vahvasti rakentamissaan juoksuhaudoissa, kunnes diskursseina ja teemoina esiintyneiden keskustelujen jälkeen puolustusvoimat kehittyi paremmin yhteiskuntaan niveltäväksi osaksi.

Toisaalta ehkä puolustusvoimissa alettiin ymmärtää sitä, että joukkotiedotusvälineet edustivat hyvin monia poliittisia kantoja. Toisin sanoen puolustusvoimissa ainakin osittain ymmärrettiin erilaisten poliittisten kantojen merkitys osana joukkotiedotuksen toimintaa ja käsitettiin myös, että niin positiiviset kuin negatiivisetkin kannanotot ovat osa jokaista keskustelua 1970-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa.

1000. Harle – Joenniemi 1978, 8.

LÄHTEET

Alkuperäislähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Puolustushallinnon lehtileikekokoelmat

Pääesikunnan lehtileikekokoelma vuodet 1939–1981, Tiedotusosaston järjestämätön kokoelma. KA (Sörn).

Puolustusvoimain komentaja. Päiväkäskyt 1963–1967. Kansallisarkisto (Sörn.).

Puolustusvoimain komentaja. Päiväkäskyt 1968–1970. Kansallisarkisto (Sörn.).

Puolustusvoimain komentaja. Päiväkäskyt 1975. Kansallisarkisto (Sörn.).

Tasavallan presidentin sotilaskäskyt 1969–1970. Kansallisarkisto (Sörn.).

Tasavallan presidentin sotilaskäskyt 1971–1972. Kansallisarkisto (Sörn.).

Tasavallan presidentin sotilaskäskyt 1975. Kansallisarkisto (Sörn.).

Tasavallan Presidentin Arkistosäätiö (TPA), Orimattila

Urho Kekkosen Arkisto (UKA).

Urho Kekkosen vuosikirjat 1965–1972 (UKK vsk.).

Yleisradion arkisto (YLE ark.), Helsinki

Puolustusvoimat ja politiikkaa (toimittaja Matti Hämäläinen), YLE radio-ohjelmat, 9.6.1968.

Maanpuolustuskorkeakoulun keskuskirjasto, Helsinki

Hyvärinen, Risto: Suomen puolueettomuuskysymys. Esitelmä Upseerien taloudellisen kasvatuksen kurssilla 10.9.1964. Paperikopio Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto.

Riuttala, Niilo: Maanpuolustus ja puolustusvoimat yhteiskuntamme eheyttäjinä. Esitelmä Upseerien taloudellisen kasvatuksen kurssilla 12.9.1964. Paperikopio Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto.

Suvanto, Pekka: Voiko koulu kasvattaa maanpuolustajan? Komentajien taloudelliset neuvottelupäivät Säästöpankkiopistossa 13.–15.9.1965. Tilaisuuden esitelmät ovat kirjallisena nimikkeellä Esitelmää komentajien taloudellisilla neuvottelupäivillä Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjastossa.

Varuskuntien sosiaalitoimikuntien toimintaohje sekä määräykset puolustuslaitoksen varusmies-toimikunnista. Puolustusministeriö KD n:o 1099/49/Sot/71 19.4.1971.

Julkaistut lähteet

Sanomalehdet

Puolustushallinnon lehtileikekokoelmat. Pääesikunnan lehtileikekokoelma vuodet 1965–1975, Tiedotusosaston järjestämätön kokoelma. KA (Sörn):

Aamulehti (AL)
Etelä-Saimaa
Etelä-Suomen Sanomat (ESS)
Eteenpäin
Forssan Lehti
Huvudstadbladet
Hämeen Kansa
Hämeen Sanomat
Hämeen Yhteistyö
Helsingin Sanomat (HS)
Iisalmen Sanomat
Ilkka
Ilta-Sanomat
Itä-Savo
Kainuun Sanomat
Kajaani
Kansan Lehti
Kaleva
Kansan Sana
Kansan Tahto
Kansan Uutiset
Karjalainen
Karjalan Maa
Kauppalehti
Keskipohjanmaa
Keskisuomalainen
Koillis-Häme
Koillis-Lappi
Kouvolan Sanomat
Kymen Sanomat
Lahden Kunnallislehti
Lalli
Lapin Kansa
Liitto
Loviisan Sanomat
Länsi-Suomi
Maakansa

Pohjanmaan Kansa
Pohjois-Karjala
Pohjolan Sanomat
Pohjolan Työ
Päivän Sanomat
Raahen Seutu
Riihimäen Sanomat
Saimaan Sanomat
Salon Seudun Sanomat
Satakunnan Kansa
Satakunnan Työ
Savo
Savonmaa
Suomenmaa (Sm)
Suomen Sosiaalidemokraatti (SSd)
Tiedonantaja
Turun Päivälehti
Turun Sanomat
Uusi Aika
Uusi Päivä
Uusi Suomi (US)
Vaasa
Vapaa Sana
Warkauden Lehti
Ylä-Vuoksi

Aikakauslehdet:

Ajankohta 1967
Aliupseeri 1967
Katso 1968 ja 1970
Kotiliesi 1969
Kotimaa 1970
Koululainen 1966
Kylkirauta 1971–72
Maanpuolustus 1968
Piiru 1972
Reserviläinen 1971
Reservin Sanomat 1968
Ruotuväki 1967–1975, 1978
Suomen Kuvalehti 1966
Sotilasaikakauslehti 1965–1976
Suomen Sotilas 1970–1972 (SuomSotSM)
Teinilehti 1974
Turun ylioppilaslehti 1966
Varusmies 1971–1975
Virkamieslehti 1970

Väestönsuojelulehti 1969
Ydin 1967–1970
Ylioppilaslehti 1965–1966, 1969

Aikalaiskirjallisuus¹⁰⁰¹

Adrian, Esa: Pasifisti kieltäytyy. Ydinasioita. Tajo, Hämeenlinna 1966.

Ahto, Sampo: ”Sarjattul” – vihdoinkin. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 2 1967 (1967a).

Ahto, Sampo: ”Tahdittoman rauhanmarssin tiimoilta”. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 8 1967 (1967b).

Ahto, Sampo: Väkivallaton puolustus umpikujassa. Artikkelit Aamulehti 7.11.1970.

Allardt, Erik – Littunen Yrjö: Sosiologia. 2.p WSOY, Helsinki 1961.

Allardt, Erik: Yhteiskunnan ryhmät. Teoksessa Valinnan yhteiskunta, Weilin+Göös, Helsinki 1970.

Allardt, Erik: Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine. 3.p WSOY, Helsinki 1971.

Anttila, Yrjö: Sama kaiku on askelten. Gummerus, Jyväskylä 1971.

Blomberg, Jaakko: Henkinen maanpuolustus. Teoksessa Ydinasioita. Sadankomitean pamfletti rauhasta. Toimittanut Ilkka Taipale. TAJO 1966.

Blomberg, Jaakko – Joenniemi, Pertti: Kaksiteräinen miekka. 70-luvun puolustuspolitiikka. Tammi, Helsinki 1971.

Blomstedt, Yrjö: Onko tarvetta saada maanpuolustuskysymykset päivän kiistojen yläpuolelle? Puhe Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan vuosikokouksessa 21.5.1968. Ruotuväki 12 1968.

Blomstedt, Yrjö: Puhe valtakunnallisella 41. maanpuolustuskurssilla Helsingissä 16.9.1971. Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan katsauksia 7/1971.

Borg, Olavi: Maanpuolustuskeskusteluun uusia piirteitä 1960-luvulla. Artikkelit Ruotuväki 18 1967.

Brunila, Mikael: Varusmiestoimikunta ei demokratisoi armeijaa. Artikkelit Helsingin Sanomat 19.4.1970.

Castren, Erik: Maanpuolustus ja politiikka. Maanpuolustuksemme. Sotilasaikakauslehden eripainos 1961. Upseeriliitto 1961.

Flemming Tarja – Kaartinen Niilo – Salonen Simo: Miksi Sadankomitea? Artikkelit Ylioppilaslehti 14.5.1966.

1001. Tässä osassa on aikalaiskirjallisuuden lisäksi lehdistölähteet, jotka ovat henkilöiden nimillä julkaistuja artikkeleita ja mielipidekirjoituksia. Tähän ei ole sisällytetty pääkirjoituksia eikä nimimerkillä julkaistuja lähteitä.

Friberg, Ralf: Parlamentti ja puolustus. Vastine Helsingin Sanomat 12.11.1970.

Friberg, Ralf: Pääesikunta vastustaa poliittisia oikeuksia. Artikkelit Turun Päivälehti 14.11.1972.

Friberg, Ralf: Armeijan uusi johto vanhoillista ja kovaa. Artikkelit Turun Päivälehti 5.2.1974.

Hahtela, Väinö: Yhtenäispäälylystään siirtyminen jakaisi upseerikunnan kahtia ja romuttaisi upseerikoulutuksen. Mieliidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 12 1970.

Halsti, Wolf H: Oikeus kieltäytyä asepalveluksesta. Mieliidekirjoitus Uusi Maailma 20.3.1969.

Hautaniemi, Antero: Juoksuhautoja maatalousnäyttelyssä – miksi ei sarka- ja salaojia? Mieliidekirjoitus Kansan Tahto 3.7.1969.

Heikkinen, Esko: Määrärahoista on kysymys. Mieliidekirjoitus Uusi Suomi 28.1.1970.

Hentilä, Jorma A: Yhdeksäs pykälä poistettava kokonaan. Mieliidekirjoitus Hämeen Yhteistyö 14.8.1969.

Homén, Carl-Olof: US:n toimitukselle: Ministeri vastaa. Uusi Suomi 7.1.1975.

Hovilainen, Pentti: Suomeenko ammattiarmeija. Mieliidekirjoitus Savo 6.12.1970.

Hyvärinen, Risto: Suomen strateginen asema. Artikkelit Ylioppilaslehti 29.1.1965.

Hyvärinen, Urho: Mieliideet ristissä. Mieliidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 1 1968.

Hyvönen, Pauli: Maanpuolustusaiheisen lehdistökirjoittelun sisällönanalyysi. Pääesikunnan tiedotusosasto julkaisusarja n:o 5. Helsinki 1976.

Illi, Esko: Yliluutnantti: Pidetään puolustuslaitos irti politiikasta. Mieliidekirjoitus Helsingin Sanomat 8.4.1973.

Ilmola, Paavo: Maanpuolustuksesta. Maanpuolustuksemme. Sotilasaikakauslehden eripainos 1961. Upseeriliitto 1961.

Jalonen, Kari: Puolustusvoimain ilta. Mieliidekirjoitus Turun Sanomat 2.10.1969.

Joenniemi, Pertti: Siviilivastarinnan pulmat. Artikkelit Ydin 6 1970.

Julku, Kyösti: Patriotismin ongelma. Mieliidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 2 1965.

Junttila, Vilho: Aliupseerit ja lakko-aapinen. Aliupseerilehden päätoimittajan Vilho Junttilan vastine Helsingin Sanomat 9.1.1972.

Jussila, Jouko: Puhe Lapin läänin maanpuolustuksen alueellisessa koulutustilaisuudessa nro 2 14.10.1970 Rovaniemi. ”Henkiseen maanpuolustukseen liittyvistä kysymyksistä Lapin läänissä”. Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan katsauksia 5/1970.

Järventaus, Jorma: Maanpuolustusvalmius ja määrärahat. Artikkelit Helsingin Sanomat 1967.

Järventaus, Jorma: Suomen turvallisuuspolitiikan peruskuvioista. Artikkelit SuomSotSM 52 1970.

Kaarnola, Jorma: Parlaentaarisen puolustuskomitean mietintö. Artikkelit Kylkirauta 4 1971.

- Kajava, Eino: Varusmiesten vapaa-aika. Riittääkö että sitä on? Artikkelit Vaasa 13.11.1971.
- Kakkinen, Pentti: Kirja joka miehelle. Artikkelit Karjalan Maa 15.4.1973.
- Kansi, Pekka – Kärkkäinen, Kari: Mielenpidetietoja väestönsuojelusta. Henkisen Maanpuolustuksen tutkimussarja No 2. Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunta, Helsinki 1969.
- Keinonen, Yrjö: Vallankäyttö ja vastuu. Ruotuväki 5 1967 (1967a).
- Keinonen, Yrjö: Puolustusvoimain komentaja Y. Keinonen: Puolustusvoimat on vallankäytön väline, josta vastaa valtion johto I. Artikkelit Suomenmaa 8.11.1967 (1967b).
- Keinonen, Yrjö: Puolustusvoimain komentaja Y. Keinonen: Puolustusvoimat on vallankäytön väline, josta vastaa valtion johto II. Artikkelit Suomenmaa 9.11.1967 (1967c).
- Kesälähti, Timo: Tokko sota on väistämättömyys ja herran lahja. Artikkelit Pohjolan Sanomat 12.1.1966.
- Killinen Kullervo: Puolueettomuuden miekka. WSOY, Helsinki 1964.
- Koljonen, Niilo: Työntekijä ja yritysdemokratia. Sosialismi ja kapitalismi uudessa valossa. Tammi, Helsinki 1966.
- Koljonen, Niilo: Puolustuslaitos ja virastodemokratia. Artikkelit Sotilasaikakauslehti 6/7 1976.
- Kopra, Tauno: 1. divisioonan komentajan päiväkäsky N:o 8. Kajaani 10.5.1966.
- Korhonen, Antti Olavi (Olli): Pohjois-Suomen sotilasläänin komentajan uudenvuodentervehdys. Kaleva 31.12.1966.
- Korhonen, Y.A.: Yhtenäispäilytö. Mielenpidetietoisuus Aamulehti 29.10.1971.
- Korte, Olavi: Poliittikaako kasarmeihin? Mielenpidetietoisuus Sotilasaikakauslehti 9 1965.
- Kosola, Erkki: Upseeri – tule esille ja taistele. Artikkelit Sotilasaikakauslehti 5 1970 (1970a).
- Kosola, Erkki: Yhtenäispäilytöstä. Mielenpidetietoisuus Sotilasaikakauslehti 11 1970 (1970b).
- Kylmä, Timo: Armeija puolustautuu. Kenraali Keinonen vastaa arvostelijoille ja muillekin. Artikkelit Suomen Kuvalehti 2 1967.
- Lahdes, Erkki: Peruskoulun uusi opetusoppi. 2. painos. Otava, Helsinki 1978.
- Laine, Pekka: Turvallisuuspoliittinen tutkimus – rauhantutkimus. Artikkelit Ylioppilaslehti 29.1.1965.
- Laukkanen, Kalervo: Värikin puhe. Mielenpidetietoisuus Aamulehti 14.1.1971.
- Lauri, Arvo: Sarjatulesta kertatuleen eli mielenpidetietoja mielenpidetietoista. Mielenpidetietoisuus Sotilasaikakauslehti 2 1967.
- Lauri, A: Aseeton vastarinta ei ole vaihtoehto. Artikkelit Helsingin Sanomat 30.10.1970 ja Helsingin Sanomat 29.11.1970.

- Lauri, Maija Liisa: Pasifismi ja militarismi. Artikkelit Pohjolan Sanomat 12.1.1966.
- Laurila, Aarne: Nuoriso ja Suomen turvallisuus. Artikkelit Aamulehti 10.9.1967.
- Laurila, Bror: Uudistuksia – mutta ovatko ne myös parannuksia. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 3 1965.
- Lehti, Olavi: Ajatuksia turvallisuuspolitiikasta. Artikkelit Sotilasaikakauslehti 12 1966.
- Leimu, Heikki: Turvallisuuspoliittiset asenteet. Artikkelit Sotilasaikakauslehti 8 1975.
- Lindsten, Leo: Sadankomitea tuli Lappeenrantaan. Artikkelit Kansan Uutiset 29.5.1965.
- Linkola, Pentti: Isänmaan ja ihmisen puolesta. Paavo Heinon kirjapaino, Helsinki 1960.
- Lipponen, Paavo: Keskustelun ulkopuolella. Mielipidekirjoitus Saimaan Sanomat 15.8.1970.
- Luoto, Reima T.A: Ei ketään vastaan. Akateemisten reservinupseerien julkaisuja, Mikkeli 1966.
- Mankki, Heini: Armeijako rauhantyyöhön? Artikkelit Suomenmaa 8.2.1966.
- Maunula, Aatos: Maanpuolustuksemme nykynäkymiä. Artikkelit SuomSotSM 6 1970.
- Maunula, Aatos: Turvallisuuspolitiikkamme ongelmista. Artikkelit SuomSotSM 6 1972.
- Mikkola, Eero: Puheenvuoro aseistakieltäytyjistä. Mielipidekirjoitus Lalli 26.2.1969.
- Mikkonen, Juha: Armeija messuilla. Mielipidekirjoitus Päivän Sanomat 12.9.1967.
- Mäki-Kuutti, Tarmo: Suomalainen turvallisuus. WSOY, Helsinki 1969.
- Niemenkari, Aimo: Osallistu – upseerina. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 3 1970.
- Nikkilä, Risto: Tšhekkoslovakian väkivallaton vastarinta. Artikkelit Ydin 5 1968.
- Niska, Juhani: Upseeriston politikoimisesta koituvat edut kyseenalaisia. Artikkelit Helsingin Sanomat 24.3.1973.
- Nykyajan reservin upseeri ja aliupseeri. 2. painos maaliskuussa, Toim. O. Nuutinen ja L. Saressalo, Oy Länsi-Savo 1962.
- Nykyajan reservin upseeri ja aliupseeri. 3. painos heinäkuussa, Toim. O. Nuutinen ja L. Saressalo, Oy Länsi-Savo 1962.
- Oikkonen, Seppo: Pelin säännöt. Artikkelit Ylioppilaslehti 1969.
- Ote Tasavallan Presidentin puheesta 28.12.1961. Suomen turvallisuuspolitiikka. Tasavallan presidentti Urho Kekkosen turvallisuuspoliittisia puheita vuosilta 1943 – 1979. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta. Helsinki 1980.
- Pajunen, Aimo: Suomen puolustusvoimat. Artikkelit Ylioppilaslehti 29.1.1965 (1965a).
- Pajunen, Aimo: Sensuuriko sotaväkeen? Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 9 1965 (1965b).

- Pajunen, Aimo: Rauhan kallis asia. Artikkelit Suomen Kuvalehti 28.1.1966 (1966d).
- Pajunen, Aimo: Käsi kädessä. Artikkelit Suomenmaa 18.2.1966 (1966e).
- Pajunen, Aimo: Ydinsotaa vastaan. Artikkelit Suomenmaa 9.3.1966 (1966b).
- Pajunen, Aimo: Miksi hallitusohjelmassa ei puhuttu puolustusmenoista? Artikkelit Suomen Kuvalehti 23 1966 (1966c).
- Pajunen, Aimo: Sarjatulta. Mielipiteitä-sarja. Weilin+Göös, Helsinki 1966 (1966a).
- Pajunen, Aimo: Ajankohtainen puolustus. Artikkelit Suomenmaa 13.1.1967.
- Pajunen, Aimo: Tarvitaanko meillä parlamentaarista puolustuskomiteaa? Artikkelit Maanpuolustus 5 1968.
- Pakarinen, T: Arvomerkkileikistä ei nyt ole kysymys. Mielipidekirjoitus Helsingin Sanomat 16.1.1972.
- Pakaslahti, Johannes: Siviilivastarinta ja Sadankomitea. Artikkelit Ydin 1 1970.
- Palmu, Heikki: Poliitiikkaa puolustusvoimissa. Mielipidekirjoitus Suomen Sosiaalidemokraatti 13.6.1968.
- Palmu, Heikki: Harmaa päiväkirja. Kuvia Suomen puolustuslaitoksesta. Aikakauslehti Ydin 1969.
- Palmu, Pentti: Keskustelua. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 6 1970.
- Palmu, Pentti: Varusmiesliitto ja maanpuolustus. Mielipidekirjoitus Karjalainen 27.1.1972.
- Pekola, Antti: Sotilaat ja politiikka. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 11 1972.
- Pelho, Leo: Nuorisomme kysyy nyt yhä yleisemmin, miksi, mitä varten ja minkä tähden? Artikkelit Suomen Sosiaalidemokraatti 7.3.1966.
- Peltola, Pekka: Kansallinen turvallisuus. Teoksessa Siviilivastarinta. Toimittanut Pentti Laine. Tammi, Helsinki 1969.
- Peltonen, Pentti: Alas armeijan propaganda radiosta! Mielipidekirjoitus Hämeen Yhteistyö 16.1.1971.
- Perälä, Keijo: Mietintö aseettomuudesta. Artikkelit Turun Yo-lehti 15 29.4.1966.
- Pullinen, Matti: eriävä mielipide. Mielipidekirjoitus Hämeen Sanomat 18.12.1971.
- Puolustuspolitiikka. Helsingin Sadankomitea 8.5.1967. Teoksessa Sadankomitean puheenvuorot. Suomen Sadankomitealiitto 1971.
- Pöyhönen, Kauko: Suomen puolustamisen muodot. Artikkelit Savon Sanomat 1.12.1968.
- Rauhanpolitiikan perusteet. Toim. Kari Kinnunen. Suomen Sadankomitealiitto r.y. 1972.
- Ripatti, Aku-Kimmo: Upseeri rauhentyössä. Artikkelit Suomenmaa 10.2.1966 (1966a).

Ripatti, Aku-Kimmo: Hymyilevät varuskunnat. Mielipidekirjoitus Suomenmaa 6.10.1966 (1966b).

Ripatti, Aku-Kimmo: Viitoslykkäys. Mielipidekirjoitus Kainuun Sanomat 18.2.1969 (1969a).

Ripatti, Aku-Kimmo: Väkivallaton täydentää armeijaa. Mielipidekirjoitus Lalli 3.4.1969 (1969b).

Rusanen, Jorma: Puheenjohtaja Seppo Siltala: Samassa veneessä ollaan. Artikkelit Varusmies 27.3.1975.

Ruutu, Juhani: Kuuluuko puolustuksen puolustus puolustuslaitokselle? Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 12 1965.

Saari, U: Tarvitseeko kansanarmeija koulusivistystä. Mielipidekirjoitus Kainuun Sanomat 10.2.1970.

Saarnio, Erkki: Puolustusnihilismiä. Mielipidekirjoitus Aamulehti 18.12.1971.

Salo, Arvo: Valkoinen kirja. Artikkelit Suomen Sosiaalidemokraatti 26.9.1967.

Savolainen, Aapo: Uusi laki vakiinnutti puolustusvoimien asemaa. Artikkelit Etelä-Suomen Sanomat 21.6.1975.

Seppänen, Esa: Kumouksellista sotaa, mutta ei ydinsotaa. Artikkelit Helsingin Sanomat 12.1.1967.

Setälä, Erkki: Tiedotustoiminta tärkeä osa maanpuolustustyöstä. Artikkelit Kymen Sanomat 2.9.1966.

Silvast, Pentti: Maanpuolustusaksiooma. Mielipidekirjoitus Etelä-Saimaa 15.10.1970.

Silvast, Pentti: Kaavailuja yhtenäispäällystöstä. Artikkelit Ilta Sanomat 24.8.1972.

Sinerma, Martti: Pää pystyyn, vänrikki. Mielipidekirjoitus Aamulehti 17.1.1971.

Sirnö, Mauri: Kulttuuririntama. Mielipidekirjoitus Hämeen Yhteistyö. 7.2.1969.

Sirnö, Mauri: Kulttuuririntama. Mielipidekirjoitus Hämeen Yhteistyö 20.8.1970.

Sisto, Mikko: Koko kansan turvallisuuspolitiikka. Artikkelit Savo 4.11.1968.

Skiftesvik, Joni: Puolustustietoutta taskukoossa. Mielipidekirjoitus Liitto 3.6.1970.

Skinnari, Jouko: Suomen Varusmiesliiton puheenjohtajan vastine everstiluutnantti Suviniemelle. Etelä-Suomi 17.2.1971.

Sorvali, Pentti: Puolustuskysymys ja ääriivasemmisto I. Artikkelit Suomenmaa 28.2.1967.

Sorvali, Pentti: Puolustuskysymys ja ääriivasemmisto II. Artikkelit Suomenmaa 1.3.1967.

Suomela, Kalevi: Unilateralismi, yksipuolinen aseidenriisuntapolitiikka. Ydinasioita. Tajo 1966.

Suorttanen, Sulo: Avauspuhe Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan järjestämässä Kouluväen seminaarissa syksyllä 1969. Tietoa turvallisuudesta. Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan julkaisu N:o 4. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1970.

Sutela, Lauri: Puolustuslaitoksen kehittämisen taloudellisista pulmista. Artikkelit Maanpuolustus 5 1968.

Sutela, Lauri: Suomen puolustaminen 1970-luvulla. Artikkelit Kylkirauta 4 1972.

Sutela, Lauri: Puolustusvoimain komentajan puhe 53. Maanpuolustuskurssin avajaisissa 16.9.1974 Sotakorkeakoulussa. Sutela Lauri, Komentajan linja 1974–1983. Pääesikunta, Helsinki 1983.

Sutela, Lauri: Puolustusvoimain komentajan puhe 56. maanpuolustuskurssin avajaisissa 2.4.1975. Komentajan linja 1974–1983. Pääesikunta, Helsinki 1983.

Sutela, Lauri: Komentajan linja 1974–1983. Pääesikunta, Helsinki 1983.

Suviniemi, Jukka: Kenen lauluja laulat, Varusmiesliitto? Kenen asialla olet, Skinnari? Artikkelit Kymen Sanomat 7.2.1971.

Suviniemi, Jukka: Puolustuslaitos ja yhteiskunta. Artikkelit Piiru 3 1972.

Suviniemi, Jukka: Puolustusvoimien jäsentymisen yhteiskuntaan. Artikkelit Sotilasaikakauslehti 6/7 1976.

Taipale, Ilkka: Kieltäytyminen tappamasta, kieltäytyminen asepalveluksesta. Artikkelit Suomen Sosiaalidemokraatti 18.7.1965.

Taipale, Ilkka: tällä viikolla. Aseettomat ja lain kurvit. Artikkelit Ylioppilas-lehti 12–13 1.4.1966.

Taipale, Ilkka: Suomen armeijan lähitulevaisuus. Artikkelit Ylioppilas-lehti 14.11.1969.

Taipale, Ilkka: Seuraava potilas: armeija. Artikkelit Ylioppilas-lehti 27.2.1970.

Takala, Pentti: Turvallisuustietous kouluopetuksessa. Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan järjestämässä Kouluväen seminaarissa syksyllä 1969. Tietoa turvallisuudesta. Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan julkaisuja N:o 4. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1970.

Tervasmäki, Vilho: Maanpuolustus ja eduskunta. Artikkelit Ruotuväki 7 1969.

Terä, Martti: Totaalisen maanpuolustuksen peruskäsitelmiä. Artikkelit Sotilasaikakauslehti 2 1965.

Tiainen, Matti: Lehdistöseurannan vuosiraportti vuodelta 1976. Pääesikunta 13.5.1977.

Tikkanen, Pentti: Sotilaan sananvapaus. Mielipidekirjoitus Kaleva 21.1.1970.

Tuomioja, Erkki: Tahditiin rauhanmarssi. Mielipiteitä-sarja. Weilin+Göös, Helsinki 1967.

Tuukko, Usko: Joka varusmiehen käteen. Artikkelit Päivän Uutiset 25.3.1973.

Upseerin käsikirja. III osa joukkoja varten. 2. painos 1955.

Valtanen, Jaakko: Rauhantyö ja maanpuolustus. Artikkelit VAL 6.5.1966.

Valtanen, Jaakko: Maanpuolustus turvallisuuspolitiikkamme osana. Teoksessa Tietoja maanpuolustuksesta. Maanpuolustus turvallisuuspolitiikan osana. Pääesikunta, Helsinki 1973.

Varvikko, Kari: Sutelan myönteinen käskykirje. Mielipidekirjoitus Iltaset 29.3.1974.

Vikman, Hillka: Puolustuslaitoksen ohjesääntö suosii puolueetonta porvaria. Artikkelit Suomen Sosiaalidemokraatti 18.1.1970.

Virolainen, Johannes: Opetusministeriön tervehdys Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan järjestämässä Kouluväen seminaarissa syksyllä 1969. Tietoa turvallisuudesta. Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan julkaisuja N:o 4. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1970.

Vitikka, Jaakko: Puolustuslaitosta kuin varusmiehille. Mielipidekirjoitus Helsingin Sanomat 28.1.1970.

Vuorela, Veikko: Suhtautuminen Varusmiesliittoon. Vastine Sotilasaikakauslehti 3 1973.

Vuorio, Pentti ja Luoto, Reima T.A: Vänrikin puhe. Mielipidekirjoitus Aamulehti 14.1.1971.

Väestönsuojeluneuvottelukunnan mietintö. Väestönsuojelun perusteita, tavoitteita ja järjestelyjä koskeva kokonaisselvitys. Väestönsuojelulehden erikoisnumero 1/69. Suomen väestönsuojelujärjestö.

Väisänen, Jaakko: Alipäällystön asema puolustusvoimissa I. Mielipidekirjoitus Suomen Uutiset 20.3.1972.

Vänttinen, Olavi: Arveluttavalla tiellä. Mielipidekirjoitus Aamulehti 1.12.1966.

Vänttinen, Olavi: Järkipuhetta. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 6–7 1970.

Väänänen, Pentti: Koulutus ja konservatismi. Mielipidekirjoitus Turun Yo-lehti 15 29.4.1966.

Waris, Heikki: Muuttuvan yhteiskunnan keskellä. Suomen kirkon ja seurakuntaelämän taustatekijöitä. Eripainos teoksesta Seurakuntasuunnittelu Kirkon tutkimuslaitoksen julkaisuja 2 1971.

Wiio, Osmo A: Tiede ja tekniikka elämämme muuttajana. Teoksessa Valinnan yhteiskunta, Weilin+Göös, Helsinki 1970 (1970a).

Wiio, Osmo A: Yritysdemokratia ja muuttuva organisaatio. Ekonomia-sarja Weilin+Göös, Helsinki 1970 (1970b).

Yhteistoimintalaki. Toimittanut Laatonen, Lasse – Savonen, Erkki – Ylä-Hokkala, Kalevi. Weilin+Göös 1979.

Åhman, Kirre: ja maassa rauha... VAL 2/1966.

Öhqvist, H: Sananvapaus puolustusvoimissa. Mielipidekirjoitus Sotilasaikakauslehti 10 1965.

Audiovisuaaliset dokumentit

Kansallinen audiovisuaalinen Arkisto (KAVA), Helsinki.

L-586: Kuntotestit. 4'41.

L-643: Kolmiottelu, taisteluskeltajakoulutus. 17'07.

L-657: Fregatti Matti Kurki. 4'03.

L-670: Utö-aamukampa. 6'42.

L-698: Kauhavan lennosto. 5'00.

L-709: Rynnärin valmistusta. 4'43.

- L-1653 (PK 139 A) 26.1.70 Voidaanko Suomea puolustaa?
L-1662 (PK 145 B) 23.2.70 Miten Suomi huolehtii turvallisuudestaan?
L-1671 (PK 149 A) 23.3.70 Entä jos pamahtaa?
L-1682 (PK 156 A) 20.4.70 Rauhan sotilas.
L-1693 (PK 165 A) 21.5.70 Riittääkö leipä – pyörivätkö pyörät?

Järjestöjen julkaisut

Sinä Minä ja turvallisuutemme. Toinen uusittu painos. Suomen Reserviupseeriliitto ja Reservin Aliupseerien Liitto 1976.

Upseeriliiton muistio vuodelta 1967. Oy Länsi-Savon Kirjapaino, Mikkeli 1967.

Lähdejulkaisut

Urho Kekkosen päiväkirjat 2 1963–1968. Toim. Juhani Suomi. Otava. Helsinki 2002.

Urho Kekkosen päiväkirjat 3 1969–1974. Toim. Juhani Suomi. Otava. Helsinki 2003.

Virallisjulkaisut

Aliupseerien aseman kehittämistä tutkivan komitean mietintö. Komiteamietintö 1971: B118, Helsinki 1971.

Aseettoman palveluksen tarkistustoimikunnan osamietintö n:o 1. Ehdotus eräiden aseetonta palvelusta ja päivärahan suorittamista asevelvollisille koskevien määräysten muuttamisesta. Komiteamietintö 1964: B 62. Helsinki 1964.

Aseettoman palveluksen tarkistustoimikunnan osamietintö n:o 2. Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle omantunnonsyistä aseellisesta palveluksesta kieltäytyvien asevelvollisia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. Komiteamietintö 1966: B13. Helsinki 1966.

Aseettoman palveluksen tarkistustoimikunnan osamietintö N:o 3. Ehdotus asetukseksi aseettomasta palveluksesta ja siviilipalveluksesta. Komiteamietintö 1969: B 4. Helsinki 1969.

Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1970: B 24. Helsinki 1970.

Eduskuntapuolueiden turvallisuuspoliittiset ohjelmat. Toimittanut ja johdannolla varustanut Olavi Borg. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta (MTS). Helsinki 1981.

Henkisen Maanpuolustuksen Komitea 23.3.1962. 1. osa ”Henkisen maanpuolustuksemme perustekijät, sen kokonaistavoitteet ja eri alojen tehtävät sekä johto- ja suorituselimet rauhan ja sodan aikana”.

Henkisen Maanpuolustuksen Komitean mietintö 2.osa. Helsinki 4.12.1962.

Jokamiehen maanpuolustus. Pääesikunnan tiedotusosaston julkaisu. Helsinki 1964.

Jokamiehen maanpuolustus. Pääesikunnan tiedotusosaston julkaisu vuodelta 1966.

Katsaus eräiden lehtien maanpuolustusaiheisiin kirjoituksiin tammi–huhtikuussa 1973. Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan katsauksia 4/1973.

Katsaus eräiden lehtien maanpuolustusaiheisiin kirjoituksiin touko–elokuussa 1973. Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan katsauksia 5/1973.

Katsaus eräiden lehtien maanpuolustusaiheisiin kirjoituksiin syys–joulukuussa 1973. Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan katsauksia 1/1974.

Katsaus eräiden lehtien maanpuolustusaiheisiin kirjoituksiin tammi–maaliskuussa 1974. Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan katsauksia 3/1974.

Katsaus eräiden lehtien maanpuolustusaiheisiin kirjoituksiin huhti–kesäkuussa 1974. HMS:n katsauksia 5/1974.

Katsaus eräiden lehtien maanpuolustusaiheisiin kirjoituksiin. Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan katsauksia 2/1975.

Kenttöohjesäännön yleinen osa 1969. Luonnos (KO yl).

Käsityksiä turvallisuuspolitiikasta ja ajankohtaisia huolenaiheita. Henkisen maanpuolustuksen katsauksia 8/1971.

Maanpuolustuksen tienviitat. Puolustusministeriö 1967.

Maanpuolustuksen yleisjärjestelyt ja valtakunnan alueellinen jako. Pääesikunnan koulutusosaston julkaisu 1974.

Maanpuolustuksen perusteet. Pääesikunta Helsinki 30.12.1967.

Maanpuolustus. TopK O 224/68.

Maanpuolustusopetustoimikunnan mietintö 1967. Maanpuolustusopetuksen neuvottelukunnan maanpuolustusopetuksen kehittämistarvetta ja -mahdollisuuksia tutkimaan asettaman toimikunnan mietintö. Helsinki 16.5.1967.

Naisten osallistumista kriisinajan tehtäviin selvittävän toimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1970: B56. Helsinki 1970.

Oikeusturvatoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1969: B 94. Helsinki 1969.

Ote Tas.Pres. vastauksista Kansallisen kokoomuksen valitsijamiesehdokkaiden esittämiin kysymyksiin 17.12.1977 Helsinki. Suomen turvallisuuspolitiikka. Tasavallan presidentti Urho Kekkonen turvallisuuspoliittisia puheita vuosilta 1943 – 1979. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta. Helsinki 1980.

Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö. Komiteamietintö 1971:A18. Helsinki 1971.

PHK. TopK O 259/71.

Puolustuslaitoksen psykiatri-toimikunnan mietintö. Helsinki 1971.

Puolustuslaitoksen sisäistä kehittämistä tutkineen toimikunnan mietintö. Puolustusministeriö 30.11.1971. Helsinki.

Puolustuslaitoskomitean I osamietintö. Komiteamietintö 1973:80, Helsinki 1973.

Puolustuslaitoksen sisäistä kehittämistä tutkineen toimikunnan mietintö. Helsinki 1971.

Puolustuslaitoksen toiminta vuonna 1970. Pääesikunta 1971.

Puolustuslaitoksen toiminta vuonna 1971. Pääesikunta 1972.

Puolustuslaitoksen toiminta vuonna 1972. Pääesikunta 1973.

Puolustuslaitoksen toiminta vuonna 1973. Pääesikunta 1974.

Puolustuslaitoksen toiminta vuonna 1974. Pääesikunta 1975.

Puolustuslaitoksen toiminta vuonna 1975. Pääesikunta 1976.

Puolustusvoimat 1969. Pääesikunnan tiedotusosasto 2.1.1969.

Puolustusvoimat ja yhteiskunta. Komiteamietintö 1976:10. Helsinki 1976.

Puolustuskykymme materiaallinen perusta 1968. Ei julkaisumerkintöjä. Tämän kappaleen säilytys Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, Helsinki.

Puolustusvoimat valtakunnan turvallisuuspolitiikan osana. TopK O 218/66.

Rauhan ja konfliktintutkimuskomitean mietintö. Komiteamietintö 1965: A10 Helsinki 1965.

Sosiaalisiin toimikunnan mietintö 1972. PIM K D N:o 4167/49/Sot/1972.

Sotaväen järjestyssääntökomitean mietintö. Komiteamietintö 1971: B 135. Helsinki 1971.

Sotilaskurinpitotoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1973: 101. Helsinki 1973.

Sotilasrikos- ja sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistamiskomitean mietintö 1972: A18. Helsinki 1972.

Talouselämän maanpuolustuskysymyksiä. Puolustustaloudellinen suunnittelukunta 1968.

Taskutietoa Maanpuolustuksesta 1970. Pääesikunnan tiedotusosaston julkaisu, Helsinki 1969.

Tietoa turvallisuudesta. HMS:n julkaisuja No 4. Helsinki 1970.

Tietoja maanpuolustuksesta. Sotakorkeakoulun maanpuolustuskurssia varten. Pääesikunta, Helsinki 1969.

Tietoja maanpuolustuksesta. Maanpuolustus turvallisuuspolitiikan osana. Pääesikunta. Helsinki 1976.

Todellisen uudistuksen tie. Suunnittelumuistio koulunuudistuksesta Koulusuunnittelutoimiston julkaisuja 1965.

Toisen parlamentaarisen puolustuskomitean osamietintö maanpuolustuksen tiedotusvalmiudesta. Komiteamietintö 1975:94. Helsinki 1975.

Turvallisuuspolitiikan opetussuunnitelma. HMS:n julkaisuja No 5, 1972.

Turvallisuuspolitiikan oppimateriaalia vapaata sivistystyötä varten. HMS:n julkaisu No 7/1974.

Turvallisuutemme. Pääesikunnan tiedotusosaston julkaisema esite 1973.

Valtioneuvoston tiedotuskomitean mietintö. Komiteamietintö 1965: B40, Helsinki 1965.

Valtiopäivät 1968. Asiakirjat I. Helsinki 1969. (VP 1968 ak I).

Valtiopäivät 1969. Liitteet. Helsinki 1969. (VP1969 Liitteet).

Valtiopäivät 1970. Pöytäkirjat I. Helsinki 1971. (VP 1970 ptk.).

Valtiopäivät 1973. Asiakirjat. Helsinki 1974. (VP 1973 ak).

Valtiopäivät 1973. Liitteet I–XIII. Helsinki 1974. (VP1973 Liitteet a).

Valtiopäivät 1973. Liitteet XII. Helsinki 1974. (VP1973 Liitteet b).

Valtiopäivät 1974. Asiakirjat V osa. Helsinki 1975. (VP1974 ak. V osa).

Varusmiesten vapaa-ajan käyttöä tutkivan toimikunnan mietintö. Annettu 6.10.1955.

Virastodemokratiaan valtionhallinnossa. Virastodemokratiatoimikunnan mietintö 1973 / 77.

WWW-dokumentit

Pohtiva-tietokanta. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva>.

Kansallinen Kokoomus: Kokoomuksen Poliittinen Toimintaohjelma 1966.

Keskustapuolueen johtavat periaatteet 1966: puolueohjelman n:o 1.

Keskustapuolueen turvallisuuspoliittinen ohjelma. Erityisohjelma 1972.

Keskustapuolueen viestintäpoliittinen ohjelma. Erityisohjelma 1974.

Kokoomuksen puolustuspoliittinen ohjelma. Erityisohjelma 1969.

Liberaalisen Kansanpuolueen turvallisuuspoliittinen ohjelma. Erityisohjelma 1974.

Sosialidemokraattinen ulkopoliittikka. Erityisohjelma 1969.

Suomen kristillisen liiton turvallisuuspoliittinen ohjelma. Erityisohjelma 1974.

Suomen Sosialidemokraattinen puolue: Sosialidemokraattinen ulkopoliittikka. Erityisohjelma 1969.

Muut lähteet

Julkaistut lähteet

Kirjallisuus

Ahonen, Risto: Teinien taksvärkki. Ykskaks maailma paremmaks! Poliittisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto. (Valtiotieteellisen tiedekunnan kirjasto 2000).

Ahto, Sampo: Preussilaisesta kurista siviilipalveluun. Teoksessa Piirteitä Puolustusvoimien kehityksessä 1944–1964. Toim. Sampo Ahto. Espoo-Kauniainen Reservinupseerit r.y. 2005.

Airio, Pentti: Yrjö Keinonen – uudistajaksi asetettu. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, julkaisusarja 1, n:o 10, Helsinki 2007.

Antila, Jaakko Olavi: Poliitiikka on kirkossa. Keskustapuolueen kirkkopoliittisten tavoitteiden muotoutuminen vuosina 1966–1978. Suomen kirkkohistorian seuran toimituksia 213. Helsinki 2010.

Apunen, Osmo: Linjamiehet. Paasikivi-seuran historia. Tammi, Helsinki 2005.

Bergholm, Tapio: Sopimusyhteiskunnan synty II. Hajaannuksesta tulopoliitiikkaan. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1956–1969. Otava, Helsinki 2007.

Eskelinen, Anne: Sanomalehdistömmen suhtautuminen aseidenriisuntakysymyksiin. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta. Helsinki 1980.

Fairclough, Norman: Miten media puhuu. 2. painos. Vastapaino, Tampere 2002.

Hallman, Kristiina: Tottelisinko? Suomalaista Sadankomiteaa vuodesta 1963. Suomen Sadankomitealiitto ry. 1986.

Harle, Viljo ja Joenniemi, Pertti: Valkoinen kirja. Rauhankirjallisuuden edistämisseura, Turku 1978.

Hemánus, Pertti: Joukkotiedotus piilovaikuttajana. 2. painos Delfinikirjat Otava, Helsinki 1976.

Hirvonen, Maija: Salanimet ja nimimerkit. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjaston julkaisuja 2000.

Hirvonen, Tuomo: Herra isoherra. Puolustusvoimien kehitys kentältä katsottuna. Milita-Press Oy, Turku 1994.

Hägglund Gustav: Leijona ja kyyhky. Otava, Helsinki 2006.

Häikiö, Martti: Sosialidemokratian hegemoniasta porvarivaltaan. Suomen sisäpolitiikka 1966–1992. Teoksessa YYA-Suomi. WSOY, Helsinki 1993 (1993a).

Häikiö, Martti: Presidentin valinta. WSOY, Helsinki 1993 (1993b).

Jakobson, Max: Pelon ja toivon aika. 20. vuosisadan tilinpäätös II. Otava, Helsinki 2001.

Jansson, Jan-Magnus: Hajaannuksesta yhteistoimintaan. Suomalaisen parlamentarismien vaiheita. Gaudeamus 1993.

Joenniemi, Pertti: Sosiologian ensimmäinen ja toinen kentällinen: Osallistuminen Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan toimintaan. Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitoksen tutkimustiedotteita no. 14 1978.

Joenniemi, Pertti: Siviilivastarinta Suomen puolustuspolitiikassa. Arviointi käydyistä keskusteluista. Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitos. Tutkimuksia, No. 25. 1982.

Jokinen, Arja: Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Diskurssianalyysi liikkeessä. 2.p. Toimittaneet Jokinen, Arja ja Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero. Vastapaino, Jyväskylä 2002.

Juujärvi, Soile – Pessa, Kaija – Salin, Ossi: Sotiemme veteraanien identiteetti ja arvostus. Laurea Ammattikorkeakoulun julkaisusarja A 69, Edita Prima Oy, Helsinki 2009.

Jyränki, Antero: Kolme vuotta linnassa. WSOY, Helsinki 1990.

Kalela, Jorma: Historian tutkimus ja historia. Gaudeamus, Helsinki 2000.

Kangas, Risto: Yhteiskunta. Tutkijaliitto, Helsinki 2001.

Kanninen, Ermei: Vuodet myrskyn varjossa. Otava, Helsinki 1996.

Kemppi, Jarkko: Upseeriliitto 90 vuotta upseerien asialla. Upseeriliitto r.y. 2008.

Kesseli, Pasi: Ukkopekasta rynnäkökivääriin – Suomen puolustusvoimien materiaalitilanteen kehitys sotien jälkeen. Teoksessa Piirteitä puolustusvoimien kehityksessä 1944–1964. Toim. Sampo Ahto (et.al). Espoo-Kauniainen Reservinupseerit r.y. 2005.

Kettunen, Pauli: Yhteiskunta. Teoksessa Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Toim. Hyvärinen, Matti & Kurunmäki, Jussi & Palonen, Kari & Pulkkinen, Tuija & Stenius, Henrik. Vastapaino, Tampere 2003.

Kohva, Matti – Hautamäki, Jussi: Berliinin kriisistä Maastrichtin sopimukseen. Muistiinmerkittyä Maanpuolustuskurssien ja yhdistyksen 30-vuotistaipaleelta 1961–1991. Maanpuolustuskorkeakouluyhdistys 1992.

Koivisto, Mauno: Tästä lähtien. Kirjayhtymä, Helsinki 1981.

Koivisto, Mauno: Liikkeen suunta. WSOY, Helsinki 1997.

Kolbe, Laura: Eliitti, traditio, murros. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta 1960–1990. Otava, Helsinki 1996.

Kolbe, Laura: ”Ristin vai edistyksen kansa” – isänmaan, valtion ja kodin puolesta. Teoksessa Arvot ja velvollisuudet isänmaan puolustuksessa. Toim. Risto Sinkko. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitoksen julkaisusarja 2, Artikkelikokoelmat n:o 14, Helsinki 2005.

Koski, Anne: Niinkö on jos siltä näyttää? Tutkijaliitto, Tampere 2005.

Koskinen, Antti: Jehovan todistajat ja suomalainen asevelvollisuus. Käsitehistoriallinen tutkimus aseistakieltäytyjiin suhtautumisesta ja Jehovan todistajien asevelvollisuudesta vapauttamisen mahdollistumisesta. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. (Valtiotieteellisen tiedekunnan kirjasto 2008).

Kukkonen, Antti: Tarkoituksenmukaisuuspasifismin nousu ja tuho. Sadankomitean poliittinen pasifismi ja aseistakieltäytyminen Suomessa 1966–71. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. (Valtiotieteellisen tiedekunnan kirjasto 2010).

Kärenlampi, Paavo: Taistelu kouludemokratiasta. Kouludemokratian aalto Suomessa. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1999.

Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Toim. Hyvärinen, Matti – Kurunmäki, Jussi – Palonen, Kari – Pulkkinen, Tuija – Stenius, Henrik. Vastapaino, Tampere 2003.

Laitinen, Kari: Suomalainen asevelvollisuus. Historiallinen kaari, kehitys ja kansallinen olemus. Teoksessa Laitinen, Kari ja Nokkala, Arto: Suomalainen asevelvollisuus – historiaa, haasteita ja tulevaisuutta. Puolustusministeriön julkaisuja 1/2005.

Lebow, Richard Ned: Social Science, History, and the Cold War: Pushing the Conceptual Envelope. Teoksessa *Reviewing the Cold War*. Toim. Odd Arne Westad. Frank Cass Publishers 2000.

Leffler, Melvyn P: *Brining it Together: The Parts and the Whole*. Teoksessa *Reviewing the Cold War*. Toim. Odd Arne Westad. Frank Cass Publishers 2000.

Lehtonen, Jarmo – Vahermo, Martti: Käsitteitä turvallisuuspolitiikasta ja ajankohtaisia huolenaiheita. Henkisen maanpuolustuksen tutkimussarja nro 11/1971.

Limnell, Jarno: Suomen uhkakuva politiikka 2000-luvun alussa. Maanpuolustuskorkeakoulu Strategian laitos. Julkaisusarja 1: Strategian tutkimuksia No 29, Helsinki 2009.

Littunen, Yrjö: Sosiologian tehtäväkonfliktista: Suomalaisen välivaiheen opetuksia. Teoksessa Joenniemi, Pertti: Sosiologian ensimmäinen ja toinen kenttä: Osallistuminen Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan toimintaan. Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitoksen tutkimustiedotteita no. 14 1978.

Lukkari, Matti: Lauri Sutela, puolustusvoimain komentaja. Otava, Helsinki 2003.

Löyttyniemi, Veikko: Sanomalehdistön rakenne ja talous 1940-luvulta 1980-luvulle. Suomen lehdistön historia 3. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy, Kuopio 1988.

Maanpuolustustahto tutkimuskohteena – Kylmästä sodasta informaatiosotaan. Toim. Aki-Mauri Huhtinen ja Risto Sinkko. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitoksen Julkaisusarja 2, artikkelikokoelmat 12, Helsinki 2004.

Martelius, Juha: Neuvostoliiton/ Venäjän sotilaspolitiikka. Maanpuolustuskorkeakoulun Strategian laitoksen julkaisusarja 1 N:o 13. Helsinki 1999.

Mattila, Arne: Kunnat työmarkkinapolitiikassa. Kunnallinen työmarkkinalaitos 1970–2000. Kunnallinen työmarkkinalaitos, Helsinki 2000.

Miettunen, Katja-Maria: Menneisyys ja historiakuvia. Suomalainen kuusikymmentäluku muiste-
lijoiden rakentamana ajanjaksona. *Bibliotheca Historica* 126. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura,
Helsinki 2009.

Metsämäki, Mikko: Taistelu rauhasta. Sadankomitea ja Rauhanpuolustajat 1960-luvun Suomes-
sa. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. (Valtiotieteellisen tiedekunnan
kirjasto 2001).

Metsämäki, Mikko – Nisula, Petteri: Aktivistit. Suomalaisen kansalaisliikkeiden tarina. Kleio,
Helsinki 2006.

Nevakivi, Jukka: Jatkosodasta nykypäivään, 1944–1995. Teoksessa Suomen poliittinen historia
1809–1995. WSOY, Helsinki 1995.

Nokkala, Arto: Laajeneva sotilaspolitiikka. Strategia ja turvallisuus suomalaisen asevoiman raken-
tamisessa. Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus, Tutkimuksia No. 94. Tampere 2001.

Noponen, Martti: Poliitiikka tutkimuksen kohteena. WSOY, Helsinki 1992.

Nousiainen Jaakko: Poliitiikan huipulla. Ministerit ja ministeriöt Suomen parlamentaarisessa jär-
jestelmässä. WSOY, Helsinki 1992.

Paananen, Marja-Terttu: Pitkä ja kapea leipä. Neuvottelu- ja sopimusjärjestelmien, kollektiivisen
toiminnan ja koulutuksen vaikutukset kanta-aliupseerien palvelussuhteen ehtoihin osana virka-
miespalkkojen kehitystä 1917–1973. Historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto 2002.

Paananen, Marja-Terttu: Palvelussuhteen ehdot. Teoksessa Sama kaiku on askelten. Ali-, toimi- ja
opistoupseerien historia. Toim. Keijo Koivisto. Päälystöliitto r.y. 2004.

Paulaharju, Jyri – Sinerma, Martti: Kunnia kestävän palkka. Kadettikunta 1921–1996. Kadetti-
kunta ry, Helsinki 1995.

Pietilä, Jyrki: Kirjoitus, juttu, tekstielementti. Suomalaisen sanomalehtijournalismi juttutyypin
kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771–2000. Osa 1. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2008.

Rainio-Niemi, Johanna: Small State Cultures of Consensus. State Traditions and Consensus-Seek-
ing in the Neo-Corporatist and Neutrality Policies in Post-1945 Austria and Finland. Faculty of
Social Sciences University of Helsinki 2008.

Raitasalo, Jyri: Turvallisuusympäristön muutos ja Suomen puolustus. Maanpuolustuskorkeakou-
lun Strategian laitos, Julkaisusarja 1: Strategian tutkimuksia No 23. Helsinki 2008.

Rentola, Kimmo: Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949–1991. Teoksessa Ratakatu 12, Suojelupo-
liisi 1949–2009. Toim. Matti Simola, WSOY, Helsinki 2009.

Reunanen, Jyrki: Tieto, tahto ja valta. Tahdonmuodostuksen menetelmä. Yliopistopaino 2000.

Ries, Tomas: Luja tahto. Suomen puolustaminen. 2. muokattu painos. Kustannus Oy Suomen
Mies. Helsinki 1990.

Salminen, Esko: Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950–1980. Suomen leh-
distön historia 3. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy, Kuopio 1988.

- Salminen, Pertti: Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961–1966. Kustannus Oy Suomen Mies, Helsinki 1995.
- Sihvola, Juha: Maailmankansalaisen etiikka. Otava, Helsinki 2005.
- Simola, Keijo: Ali-, toimi- ja opistoupseerikoulutus itsenäisessä Suomessa. Teoksessa Sama kaiku on askelten. Ali-, toimi- ja opistoupseerien historia. Toim. Keijo Koivisto. Päälystöliitto r.y. 2004.
- Soikkanen, Timo: Presidentin ministeriö 1956–1969. Ulkoasiainhallinto ja ulkopoliitikan hoito Kekkonen kaudella. Ulkoasiainministeriö 2003.
- Soikkanen, Timo: Presidentin ministeriö. Ulkoasiainhallinto ja ulkopoliitikan hoito Kekkonen kaudella II. Uudistumisen, ristiriitojen ja menestyksen vuodet 1970–81. Otava, Helsinki 2008.
- Stenvall, Jari: Herramiestaidosta asiantuntijatietoon. Hallintohistoriakomitea, Helsinki 1995.
- Suomalaisen sosiologian historia. Toim. Alapuro, Risto – Alestalo, Matti – Haavio-Mannila, Eliina. WSOY 1992.
- Suomen keskushallinnon historia 1809–1996. Edita, Hallintohistoriakomitea, Helsinki 1996.
- Suomen lehdistön historia 3. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Kustannuskiila oy Kuopio 1988.
- Suomi, Juhani: Liennytyksen akanvirrassa. Urho Kekkonen 1972–1976. Otava, Helsinki 1998.
- Suomi, Juhani: Umpeutuva latu. Urho Kekkonen 1976–1981. Otava, Helsinki 2000.
- Suominen, Pertti: Tiedotustoiminta. Teoksessa Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitos, WSOY 2006.
- Suominen, Tapani: Ehkä teloitamme jonkun. Opiskelijaradikalismi ja vallankumousfiktio 1960- ja 1970-lukujen Suomessa, Norjassa ja Länsi-Saksassa. Hanki ja jää, Tammi, Helsinki 1997.
- Suoninen, Eero: Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. 2. p. Teoksessa Diskursianalyysi liikkeessä. Toimittaneet Jokinen, Arja ja Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero. Vastapaino, Jyväskylä 2002.
- Suri, Jeremi: Power and Protest. Global Revolution and the Rise of Détente. Harvard University Press 2005.
- Syrjö, Veli-Matti: Puolustusvoimat suomalaisessa yhteiskunnassa 1944-1974. Teoksessa Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, WSOY 2006.
- Särkiö, Hannu: Kruunun sarkaa. Kenttäkenraalina toisessa tasavallassa. WSOY, Helsinki 1994.
- Tervasmäki, Vilho: Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939–1978. Sotatieteenlaitoksen julkaisusarja XVII, Hämeenlinna 1978.
- Tervasmäki, Vilho: Puolustusneuvosto vuosina 1958 –1983. K.J. Gummerus Osakeyhtiön Kirjapaino, Jyväskylä 1983.

Tietoja maanpuolustuksesta. Maanpuolustus turvallisuuspolitiikan osana 1992. Pääesikunnan koulutusosasto 1992.

Tietoja maanpuolustuksesta. Maanpuolustus ulko- ja turvallisuuspolitiikan osana. Maanpuolustuskorkeakoulu 2002.

Tiilikainen, Heikki: Kylmän sodan kujanjuoksu. Ajatus, Helsinki 2003.

Toisen parlamentaarisen puolustuskomitean osamietintö maanpuolustuksen tiedotusvalmiudesta. Komiteamietintö 1975:94. Helsinki 1975.

Tuikka, Timo J: ”Kekkonen konstit”. Urho Kekkonen historia- ja politiikkakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933–1981. Jyväskylän yliopisto 2007.

Tuominen, Marja: ”Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia”. Otava, Helsinki 1991.

Törrönen, Jukka: Puhetapoja analysoimassa. Rajankäyntiä kriittisen diskurssianalyysin ja semi-oottisen sosiologian välillä. Teoksessa Tutkimus menetelmien pyörteissä toim. Räsänen, Pekka ja Anttila, Anu-Hanna ja Melin, Harri. PS- kustannus 2005.

Valtakunnalliset maanpuolustuskurssit. Aakkosellinen hakemisto kursseista 1–160. Maanpuolustuskurssiyhdistys r.y., Helsinki 2001.

Valtanen, Jaakko: Valtakunnalliset maanpuolustuskurssit Sotakorkeakoulussa. Sotataidon opetuksen rinnalle yleinen maanpuolustusopetus. Teoksessa Sotakorkeakoulu suomalaisen sotataidon kehittäjänä. Maanpuolustuskorkeakoulun perinneyhdistys ry, Siltala, Helsinki 2009.

Vasen oikea vasen oikea. Varusmiesten poliittista puolustamista 35 vuotta. Varusmiesliitto 2006.

Vesikansa, Jarkko: Salainen sisällissota. Otava, Helsinki 2004.

Viljanen, Jussi: Klenbergin kausi. Artikkelit Ruotuväki 10 26.5.2006.

Virtanen, Matti: Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 831 2001.

Visuri, Pekka: Puolustusvoimat kylmässä sodassa. Suomen puolustuspolitiikka vuosina 1945–1961. WSOY, Helsinki 1994.

Visuri, Pekka: Turvallisuuspolitiikka ja strategia. WSOY, Helsinki 1997.

Visuri, Pekka: Suomi kylmässä sodassa. Otava, Helsinki 2006.

Visuri, Pekka: Kylmän sodan aika: Strategiset ja poliittiset puitteet doktriinille ja koulutukselle. Teoksessa Sotakorkeakoulu suomalaisen sotataidon kehittäjänä. Maanpuolustuskorkeakoulun perinneyhdistys ry, Siltala, Helsinki 2009.

Visuri, Pekka: Idän ja lännen välissä – puolustuspolitiikka presidentti Kekkonen kaudella. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos. Julkaisusarja 1, N:o 13 2010.

Ylönen, Marja: Pilahistoria. Suomi poliittisissa pilapiirroksissa 1800-luvulta 2000-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.

Verkojulkaisut

Puolustusvoimien internet-sivut. <http://www.mil.fi/varusmies/vmtk>. Viitattu 6.3.2010.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna. KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkojulkaisu]. Tampere 2006. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmäopetus/>. Viitattu 26.6.2008.

Suomen Ammattiliittojen keskusjärjestön internetsivut. www.sak.fi. Viitattu 1.3.2010.

KUVALUETTELO

Kuva 1. Suomen puolustusvoimat rauhan aikana *Upseerin käsikirjan* mukaan vuonna 1955.

Kuva 2. Maanpuolustuksen ylintä johtoa kuvaava kaavio vuodelta 1969 vasemmalla ja vuodelta 1976 oikealla.

Kuva 3. Vuoden 1992 puolustuspoliittista päätöksentekoa kuvaava kaavio vasemmalla ja vuoden 2002 oikealla.

LYHENTEET

AI	Aamulehti
CDA	Kriittinen diskurssianalyysi
DA	Diskurssianalyysi
DLP	SKDL:n ja SKP:n Demokraattinen Lehtipalvelu
ESS	Etelä-Suomen Sanomat
HMS	Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunta
HS	Helsingin Sanomat
IS	Ilta-Sanomat
Kok	Kokoomus
LSP	Lehdistön Sanomapalvelu
MTS	Maanpuolustustiedotuksen Suunnittelukunta
PPK	Parlamentaarinen puolustuskomitea
SAK	Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö
SDP	Suomen Sosialidemokraattinen Puolue
SKL	Suomen Kristillinen Liitto
SKP	Suomen Kommunistinen Puolue
Sm	Suomenmaa
SMP	Suomen Maaseudun Puolue
SSd	Suomen Sosiaalidemokraatti
STL	Suomen Teiniliitto
STT	Suomen Tietotoimisto
TPSL	Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liitto
TS	Turun Sanomat
TST	Työväen Sanomalehtien Tietotoimisto
US	Uusi Suomi
YYA	Ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimus

HENKILÖLUETTELO

Henkilöhakemistossa on otettu huomioon tutkittavan ajan henkilöt sekä tekstistä että viitteistä. Mikäli henkilö mainitaan viitteessä, on sivunumeron perässä n-kirjain. Lisäksi mukana ovat tekstissä esiintyvät tutkijat, jotka ovat erotettu kursiivilla.

A

Adrian, Esa 133
Aho, Erkki 251
Ahto, Sampo 97, 159
Airakorpi, Arnold 169
Airio, Pentti 25, 31, 32, 114, 154, 158, 189, 255
Alajoki, Matti 215, 216
Allardt, Erkki 15, 81, 204, 230, 232
Anttila, Yrjö 263, 264, 265, 266
Apunen, Osmo 79n, 211n
Aura, Teuvo 181
Auterinen, Jaakko 261

B

Backlund, Georg 123
Beljakov, Alekseï 148
Blomberg, Jaakko 74, 79n, 86n, 143, 238
Blomstedt, Yrjö 91, 143, 235
Borg, Olavi 48n, 81, 206

C

Castren, Erik 48
Chydenius, Kaj 79n

D

de Gaulle, Charles 13
Donner, Jörn 79n
Dufholm, Lars 184, 214

E

Ehrnrooth, Georg C. 211
Eisenhower, Dwight 13
Eskelinen, Anne 108
Eskola, Antti 81, 87n, 232

F

Fairclough, Norman 42
Foucault, Michel 42
Frithiofson, Karl 49n

G

Galtung, Johan 138
Gestrin, Kristian 136n, 143, 180, 181, 185, 204, 210, 211, 220, 226, 252, 262, 265

H

Halmevaara, Kai 83, 84
Halsti, Wolf H. 130, 130n
Harle, Viljo 88, 278
Hemanus, Pertti 230
Hietaranta, Jarmo 171
Hirva, Reino 249n
Hobbes, Thomas 14
Hostila, Sulo 193, 217, 220, 225n
Homèn, Carl-Olaf 237, 272
Hruštšev, Nikita 13, 14
Hursti, Seppo 117n
Hyvärinen, Risto 50n, 52, 53, 54n, 55, 67, 73, 75, 81, 86, 260, 275
Hyvärinen, Urho 84
Hägglund, Gustav 53n, 209n
Hämäläinen, Matti 197

I

Ilmola, Paavo 48, 148, 259

J

Jakobson, Max 63
Jansson, Jan-Magnus 81, 204n, 211n, 212n
Jarkka, Jarl 94, 122
Joenniemi, Pertti 74, 92, 278
Jokinen, Anna-Liisa 244
Jokinen, Arja 42n
Juva, Mikko 244
Jyränki, Antero 143, 180, 262
Järventaus, Jorma 88, 89n

K

Kaartinen, Eero 81
Kaikkonen, Erkki 239
Kanninen, Ermei 52n, 71, 272
Karjalainen, Ahti 64, 191, 242n, 271
Keinonen, Yrjö 11, 30, 31, 57, 63, 69n, 82, 84n, 87, 88, 114, 114n, 137n, 140, 141, 148, 150, 154, 155, 155n, 158, 159, 166, 180, 189, 195, 196, 197, 214, 249, 250, 257, 258, 265, 266, 277, 278
Kekkonen, Urho 2, 6, 13, 17, 24, 27n, 34, 46, 47, 48, 52, 53n, 63, 69, 69, 69n, 70, 83, 85n, 86, 86n, 98, 102, 103, 108, 124, 125, 125n, 136, 139n, 141, 144, 146, 147, 158, 163n, 185, 209, 212, 212n, 224, 240, 242, 243, 243n, 261, 262, 273, 278

Kemppi, Jarkko 187, 192
Kennedy, John F 13
Kesseli, Pasi 209, 210n
Kevätsalo, Kimmo 117, 118, 120, 124, 127, 128, 132, 173
Killinen, Kullervo 28n, 81
King, Martin Luther 95
Klemola, Juha 122n, 129n
Klenberg, Jan 212n
Koivisto, Mauno 17, 103, 121, 122, 122n, 228n, 243n, 244
Koivisto, Risto 127
Koivisto, Tellervo 244, 245n
Kolbe, Laura 16n, 106n, 155n
Konsi, Ville 79n
Koppanen, Esko 208
Koppinen, Veikko 261
Kopra, Tauno 112
Korhonen, Gunnar 243
Korhonen, Keijo 63, 86n
Korhonen, Pentti 179
Korte, Olavi 198, 199, 199n
Korvenheimo, Jorma 198, 199, 199n
Koskinen, Antti 97n
Kovanen, Tapani 66, 113
Kurkinen, Pekka 121n
Kurvinen, Pekka 99, 100, 101n
Kärenlampi, Paavo 153

L

Laaksonen, Mikko 128
Laatikainen, Erkki 163n
Lahtela, Markku 114, 114n
Laine, Pentti 79n
Laukkanen, Kalervo 215, 216
Laurila, Bror 85n
Lehmusvirta, Toivo 169, 180n
Lehti, Olavi 49n
Leimu, Esko 259
Leinonen, Kaarlo 2, 84, 141, 142, 148, 161, 174, 178, 181, 182, 183, 184n, 185, 193, 224, 242n, 260
Leskinen, Väinö 141, 144
Linkola, Pentti 106
Lipponen, Paavo 55n, 79n, 80, 86, 86n, 124n, 210
Littunen, Yrjö 12n, 81, 240n
Louekari, Paavo 257
Louekoski, Matti 225
Lukkari, Matti 183, 184, 185
Lukkarinen, Vilho 260

Luoto, Reima T.A. 142
Lyly, Pentti 90

M

Makkonen, Lauri 247n
Mankki, Heini 83n
Mansala, Arto 86n
Martola, Armas 57
Metlenko, V.G. 147
Mäki-Kuutti, Tarmo 113

N

Nikkilä, Risto 138
Niskanen, Esko 247
Nokkala, Arto 21n, 25
Nordström, Helge 165
Nykänen, Ilmari 120, 199, 262

P

Paasikivi, Juho 212n
Paasio, Rafael 17, 196n, 217
Pajunen, Aimo 52, 53, 53n, 54, 55n, 58, 63, 69, 69n, 71, 73, 74, 75, 78, 82, 84n, 86, 86n, 90, 198, 199n, 209, 209n, 212n, 228, 270, 275
Pakaslahti, Johannes 125
Palmen, Niilo 259
Palmu, Heikki 111, 198, 199
Pastinen, Ilkka 63
Pauhakari, Lasse 65n
Peltola, Kati 79n
Pentti, Arvo 70, 71, 74, 143, 171, 205n, 243n, 262
Pesonen, Pertti 81
Pihlman, Viljo 166
Pinomaa, Klaus 165
Porola, Jarmo 259
Puhakka, Pauli 252
Pursiainen, Terho 173
Pöyhönen, Kauko 69n, 139, 148n

R

Rainio-Niemi, Johanna 26, 77
Ravila, Paavo 110n
Reunanen, Jyrki 26n
Ries, Tomas 24, 25, 27, 28, 29, 209n, 211n
Ripatti, Aku-Kimmo 53, 73, 82, 123, 139
Riuttala, Niilo 75, 137n
Ruhala, Kalevi 86n
Russell, Bertrand 79n, 107, 118, 119
Räisänen, Arvo 215

S

- Salminen, Pertti* 23, 24, 26, 28, 29, 30, 50, 52, 89n, 134, 240n
Salo, Tuure 61n, 127n
Saressalo, Leo 215
Sarmanne, Kaj 148
Sarparanta, Heikki 169
Sarvana, Margareta 245n
Saunio, Ilpo 116
Savolainen, Aapo 227
Schüller, Erik 79n, 124, 125, 126, 127, 132, 133, 134
Seilonen, Kalevi 115, 115n
Setälä, Erkki 170
Siitarinen, Ilmari 190, 192
Siltala, Seppo 186, 192
Simelius, Sakari 30, 109, 195
Sinisalo, Taisto 204n, 236n, 252
Skinnari, Jouko 177
Soikkanen, Timo 63, 68, 69n, 70n, 86n, 211n
Sorsa, Kalevi 185
Sukselainen, V.J. 48
Sundqvist, Ulf 173, 216
Suomalainen, Kari 105, 219
Suomela, Kalevi 79n, 80, 134
Suomi, Jubani 13
Suominen, Tapani 19
Suoninen, Eero 41
Suonpää, Leo 203
Suorttanan, Sulo 55n, 69, 74n, 80, 103, 121n, 135, 136, 141, 143, 200, 201, 246, 250, 261
Sutela, Lauri 47, 55, 84, 84n, 148, 162, 172, 174, 181, 183, 184, 185, 187, 208, 217, 222, 228, 242, 242n, 268, 278
Suvanto, Pekka 247
Suviniemi, Jukka 177, 229n
Svartström, Nils 246n
Syrjö, Veli-Matti 31, 195
Särkiö, Hannu 221

T

- Taipale, Ilkka 79n, 80, 98, 99, 100, 101, 101n, 103, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 140, 146, 173, 177, 182, 223, 225
Takala, Pentti 250
Tervasmäki, Vilho 80n, 192, 192n, 246
Tiilikainen, Heikki 253
Tuominen, Jorma 245
Tuominen, Marja 5, 19, 106, 110, 111, 114, 115n, 124, 133n
Tuomioja, Erkki 79n, 97, 97n
Tupamäki, Olavi 173
Törnudd, Klaus 81, 86n

U

Uusitalo, Eino 223

V

Vaala, Kaarlo 117, 117n

Vainio, Väinö 125, 126

Valtanen, Jaakko 52n, 84n, 86n, 87, 137n, 186n, 201, 232, 240, 240n, 241n, 243, 244, 246n, 275

Varvikko, Kari 185

Veijalainen, Markku 165, 257

Vennamo, Veikko 225

Vesa, Unto 86n, 236

Viitanen, Martti 64

Vire-Tuominen, Mirjam 225

Virolainen, Johannes 50n, 64, 83, 251, 262n

Virtanen, Matti 19, 110

Visuri, Pekka 5, 14, 21, 21n, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 30n, 46n, 48, 73n, 149n, 278

von Bonsdorff, Göran 81

von Bonsdorff, Johan 79n

Voutilainen, Uki 204

Väyrynen, Raimo 270

Väänänen, Marjatta 252

W

Wuori, Eero 69n

Wuori, Matti 172, 174, 175

Y

Ylirisku, Otto 187n

Z

Zedong, Mao 14

Å

Åhman, Kirre 135n

Ö

Öhqvist, H 85n

Maanpuolustuskorkeakoulu

Sotahistorian laitos
PL 7, 00861 Helsinki
Suomi ▶ Finland

Puh. +358 (0) 299 800
www.mpkk.fi

ISBN: 978-951-25-2274-3
ISSN: 1456-5196